

પ્રકાશક સંસ્થાની લાયબ્રેરીમાં માટે મળુ થયેલું

વૈદક મિદ્ધાન્તોને પુલનાત્મક દષ્ટિથી તથા જરૂર
અનુભવની દષ્ટિથી, ચર્ચનાર વૈદક મામિક

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

પુસ્તક- ૧૩

તત્ત્વેવ ચુત્ત મેષજ્ય ચદાદોગ્યાય કલેતે ।

જાન્યુઆરી

અ- ૧

સ ચેવ મિપજા યેષો રોગેભ્યો ય પ્રમોચયેત્ ॥

૧૯૬૮

તરી અને પ્રાપ્તિ-

દુર્ગાશિક્ષક કેવળગમ શાસ્ત્રી

અનુભવશુદ્ધિ-૫ નંબર લીડ તરફથી

કે સયાની રોડ

મુબાઈ-૧૪

શુદ્ધ આયુર્વેદીય દવાઓની માફક શુદ્ધ આયુર્વેદ
સમ્બંધનું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન પણ તમને જડુ કાર્મસી
તરફથી પ્રગટ થતા આ મામિક દ્વારા જ મળશે

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ
૧ ૨૮મુ મુખર્ષ નિખિત ભારતવર્ષિય વૈદ્યમંમેન	૧
મુખર્ષ સરકારના મુખ્ય પ્રધાન શ્રી મેઝ સાહેબનું ભાષણ	૬
મુખર્ષ સરકારના મુદસસિર શ્રી મુનશીનું ભાષણ	૮
૪ યાદનંત્રિત્રમજી આચાર્યનું સ્વાગત ભાષણ	૮
૫ વૈદ્યમંમેનના સભાપતિ શ્રી પ. ચિન્મયભાઈ આચાર્યના આચાર્યનું ભાષણ	૧
૬ પ્રાણાચાર્ય ગણનાથસેન શર્મા ન સ્વતીનું ભાષણ	૬૮
૭ નિખિલ ભારતવર્ષિય ૨૮મા વૈદ્યમંમેન નમજે ભગવામા આવેલું નિવેદન	૨૭
૮ ચર્યાપન	૩૧
મહોપાધ્યાય કાશીચિન્મય પ્ર આચાર્ય	૩૧

— વિનતિ —

આ મામિકની આ અનુક્રમણિકા જોઈને વાચકને ખાતરી થશે કે આ મામિક આપણા વૈદ્યશાસ્ત્રના જ્ઞાનપ્રચાર માટે કેવું મારી મારી ગયું છે આ મામિકનું આ ૨ મુ વૈદ્યશાસ્ત્ર છે શાસ્ત્રાત્મક જ આ માસિકમા આના ને આવા જ નખો આવ છે વડોદરા ગા ને ગાંધીની લાચરેરીઓ માટે આ માસિક મળુ પૂરું છે અમને આશા છે કે દશની વિદ્યાના પ્રચારમા જ દેશનો ઉત્કૃષ્ટ સમાજલોકો છે એમ જમજી રેક વાચક આ મામિક ના પ્રાદેશવિધાસ્તાની કે છેવટ પોતા ના ગામના લાચરેરીઓ દ્વારા આ મામિકનું વાચન ફેલાય તેની કોશિશ ગમે

દુર્ગાશંકર કે શાસ્ત્રી
તરી

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

નમો વ્રહ્મમુજાપત્યશ્ચિવલમિદ્વન્તરિમુશ્રુત-
ભરદ્વાજપુનર્વસ્વપિવેશ્વરક્રમભૂતિભ્ય

પુસ્તક ૨૨ સુ]

જા યુગ્માની ૧૯૩૯

[અક ૧

૨૮ સુ : મુખર્થ નિખિલ ભારતવર્ષીય વૈદ્યસમેલન

ડીસેમ્બરની ૨૮ થી ૩૧ તાગિઓમા મુમધનુ ૨૮ સુ વૈદ્યસમેલન આગળથી ગતહેર
યયા પ્રમાણે નિર્વિધે અને સપૂણ ગૌરવથી ભરાઈ ગયુ એ સાથે તા ૨૭મીએ શુ ક કા તુ
માતમુ પ્રાતિક મમેનન પણ હતુ

આ રીતે નિ ભા મમેનન સાથે પ્રાન્તિક મમેનનને પણ ઉકેલી દેવામન્કાયકર્તા મોના
શ્રમનો બચાવ ખચનો બચાવ વગેરે કેટલોમ લાભ છે ખરો પણ ખીછ રીતે પ્રાતિક
સમેલન મોટા મમેનનમા દબાઈ જાય છે મયમ્તાઓ કેટલાક તો એના એ હોવાથી તેઓની
શક્તિઓનો પ્રાતિકને વાલ મળતો નથી દુકામા પ્રાન્તિક સમેનનની શોભા ઉકેલી નથી
તેમજ તેના કાયમા ઘણી ખામી ગેવાનો તથા ઘણી ગડબડ થવાનો અભવ ઉત્પત થાય છે

પણ પ્રાન્તીય સમેલન મમધી આ નોધમા વિશેષ કાર્ક લખવાનો મારો વિચાર નથી
એની જુદી જ નોધ જોએ એમા પૂરો ભાગ લીધો દતો તેજે લખેની જુદી ગપના વિચાર
છે હું તો તા ૨૭ મીએ પ્રાતિકમમેનનના પ્રમુખનુ લાપણુ પૂર થતા આયુર્વેદ
માર્તક ગદવજી ત્રિ આચાર્ય સાથે મમેનનની પ્રાશીયમા પાડુ રાજાશ્ચિવને પાકચપુસ્તક
મમધી અવિધિપૂર્ન પ્રિયાર કરવા બેઠક મળેની તેમા ગમે દતો

નિ ભા વદ્યસમેનન સમઘમા પણ મભાપનિતુ આગત કે ઉલ્લે દિવસે થયેલો
દ્વારતોસ વગેરે ઉપચાર વિધિ વગેર વિગતો પણ નોધવાનું ન્હા નથી એ વસ્તુઓ
ગોણુ છે એટલુજ નહિ પણ મારી નમણી તમિયતને મારતો એવે બધે પ્રસંગે હું હાજર
ગદી શક્યો નથી. દુકામા મુખર્થના સમેનન વિષે માગ ચિત ઉપર પડેની સામા ય લાપજ
અહીં નોધવાની ન્હા છે

મુખર્થનુ સૈમેનન અનેક રીતે જોતા પૂરી સમજતાથી અો યશમ્મી રીતે પાર ઉતર્યું
એમ કહેવું જોઈએ નાગપુરમા આ મા મુ જ વજીમાઈએ શ્રી પુગણિમ્ની તથા
મી જુગતગમ વઘની સનાદ લઈને નારે ૨૮ મા મમેનનો મુખર્થ આનવા નિમ ણુ
માપ્યુ ત્યારે એ ત્રગ અને આ લેખ ને માથે મજતા ચારમાથી કોઈની ક પનામા નહિ હોય
એટલા વિધો મુમઠના સમેનનને એની નૈવારીની ચરૂઆતથી જ ન થા છતા સમેનનની
બેઠક નિર્વિધે ભરાઈ

મું ૧૪ સરકાર તરફથી વધ હળીમોના રહસ્યેશનના ખીવનો કાચો ખરડો તો નાગ પુરના સમેનન પહેલા જ પ્રસિદ્ધ થઇ ગયેલો અને એ ખીન તરફ વિરોધ પણ શરૂ થઇ ગયેલો એ જાના ઇતિહાસનો ઉપેક્ષા કરવાનું કારણ એટલું જ છે કે એ ખીન વિષયને જ ત્રણ પક્ષો પડેના તેમા સનયા વિરોધવાદી જે વધ અપ્પાશાસ્ત્રી માટે અને તેના બીનુવાથી વગ તેના તરફથી મુમુક્ષુમાં સમેનનની નૈયારી માટે જે પહેલી જ સમા મળી તે મેદકથી જ વિદ્યન નાખવાનો આરંભ થયો આ વિરોધી પક્ષ તરફથી એમનું આયુર્વેદ માસિ મા તથા અમુક મરાઠી પત્રોમા મેવુ પ્રચાર થમ મલુ હતું જે મુમુક્ષુમાં સમેનન નહિ જરી શકાય અથવા સમેનનની બેઠકમા ભાગે વિદ્યો ઉભા થશે મેરી બીક મને તો લાગેની પણ મુમુક્ષુના વૈદ્યોના અમુકથી મુ ન વહુ ત્રિ આચાર્યની દિશ્મત બારે અને મુ મગતી દિંદી બાપાભાપી અને દક્ષિણી ત્રણેર વધ નગના મોટા લાગતો એમને પૂરો ટેકો એટલે સમેનનની સ્વાગત સમિતિના મધ્ય તરફથી એ મેરી કુનેદથી થમ લીધું કે વૈદ્ય અપ્પાશાસ્ત્રી સાથે સાથે થોડા માનુસોએ મડપની બતાવના માધવ ભાગના ચો મા મળા વાવટા સાથે ઉભા રહીને તેમજ વિરોધ શક એમો પાડીને સમેનનના અમુકથીએ તથા મુમુક્ષુ સંગ રના શ્રી એમ ત્રી મુનશી શ્રી ગી ર ગરેર મનીમેને વિરોધાપક્ષનું જે અસ્તિત્વ દર્શાવુ તેને બાદ રતા સમેનનમા મધુ કાય અત્યંત શાંતિથી એકગમથી અને મમાધા નથી થયું વિરોધીપક્ષ જાણે સમેનનમાથી નીકળી ન ગયો મુમુક્ષુના સારા વલોમાથી વહુ દક્ષિણી વૈદ્ય એનાપુરે અને આ વિરોધી અમુકનના નેતા અથવા એના મર્તા હતી પ્રાચીરૂપ વૈદ્ય અપ્પાશાસ્ત્રી સાથે મિનાય મુમુક્ષુના ગુજરાતી દક્ષિણી અને દિંદી વંદોમે સમેનનમા પૂરો ભાગ લીધો મરાઠી પત્રોમા વિરોધી પક્ષ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેના એકપક્ષી લખાણથી દોરવાઈ દક્ષિણી વૈદ્યોને સમસ્ત નગ વિરુદ્ધ હતો એમ કોઇ ન માને મુમુક્ષુ બહાર પૂના અને ખીજા ભાગના પણ દક્ષિણી વૈદ્યોને સમેનનમા ઉત્સાહથી ભાગ લીધો છે મનનમ કે ઉપર દુકામા સચવેના વિદ્યને દૂર રાખી સમેનનનું કાય નિરિધને પાર ઉતારવામા કાયકતાએ કુતોદમદ થયા છે આ કુતોદ માટે અભિનંદન અને આ વિદ્યન દૂર રાખવામા ભાઇ વામન દાનાનાથ આદિ જે કાયકતાએ રાતદિવસ બારે રમ વેરેલા પડેલા તેમને ધન્યવાદ

મુમુક્ષુનું વૈદ્ય સમેનન નિર્વિધને પાર પડ્યું જે મેરી ઉપર કહ્યું તે તરફથી એક તો મોગી કુતોદ

વૈદ્યોની મોટી સંખ્યા—મુમુક્ષુના સમેનનના ટોરવની ખીજા કાન સમેનનમા વૈદ્યોની મોગી હાજરી કેટલાક વર્ષાથી વૈદ્ય સમેનનમા વૈદ્યોની આટલી મોગી હાજરી જોઇ નથા મુમુક્ષુમાં ન હારપેલા આના નિભા વધસમેનન કરતા આ હાજરી વધારે દાસની હતી લગભગ ૬૫ જેટલા પ્રતિનિધિઓ અને માડાત્ર મોની આસપાસ સ્વાગત સમિતીના સભ્યો એ બારે હાજરી નેતા મુમુક્ષુના વધસમેનનમા નધોએ ધણો રસ લીધો એમ જ કહેવું પડે નથી આ મજમામા અમુક એક ના તને નહિ પણ નિરિધ ત્રા તેના વૈદ્યોને સમૂહ હતો એ સિંધેર ખુશી થવા જેવું છે મુમુક્ષુ તરફના તથા મુ ક કા વૈદ્ય સમેનન પણ સાથે હોવાથી ગુજરાતના વૈદ્યોની મજમા મોગી રોડ જે આજ્ઞાવિ છે પણ મદા—રાષ્ટ્રના મજમા તના મુમુક્ષુ તના મદાસના પુદ્ધિકના મગાગના પતનના સિંધના અને રાજપૂતાનાના પ્રતિનિધિઓના સમેનન મજમા સંનથી સમેનનનું નિખિનજારતીયત્વ

તેથી ઉપર તુ અને ગુરુગતી મગી દિદી મસ્કૃત અગ્રેષ્ઠ મગાળી અને ઘણુ કરી
નગી પણ ભાવગોમા આવળીને જે છાપ મચોટ નનતી હતી તે કે મુખર્ષિમા ભગવેના
આ મમેનનની મુખ્ય ભાષા તો હિંદી / તી

ગુરુ ગોવિન્દ—પણ ઉપર શાવેન મખ્યાના તથા નિખિલભાગીનતાનિર્ણય
વિવિધતાના તત્ત્વ ગતા પણ મુખર્ષિના વૈદ્ય મમેનનને જે વસ્તુએ માન્યુ ગોવિ આપ્યુ તે
વસ્તુ હતી મમેનનમા આગ્રેશના એન્ડ નિરોની મોગ પ્રમાણમા હાજરી કેટલા
વધોથી ૫ વૈદ્યોની આગ્રા મોટા પ્રમાણમા મમેનનમા હાજરી જોવામા નથી આવી
મન મમેનનેના અને મમાર્ષિઓની હાજરીથી મમેનનનો ઉપર હતુ તેમા પણ
જેની વિદ્વાત શુદ્ધિ અને આયુર્વેદ પાઠ્યનના ભાગતમગમા યોગ્ય રીતે પ્રુખ્ત છે અને
જેનો મમેનનત્રેમ તેમજ મમેનનના ગોવિની શુદ્ધિ જોવાની જેઓની ઈચ્છા વારવાર આ
મમેનનની બે મા પણ દેખાઈ આવતા હતા તે મહામહોપાધ્યાય વિગજ ગણનાથમેન
અને પંડિત નંદીગીરમચ્ચાએ એ બે શુદ્ધ વૈદ્યોની હાજરીએ અપૂર્વ ગોવિ મુખર્ષિના વૈદ્ય
સમેલનને આપ્યુ છે

ગોવિની નીચે નાત—જેના નખતથી હમણા હમણા આવા મગાળોમા
ઉદ્વાદન કોઈ નિર્ણયિત વ્યક્તિભાગ નગવાનો ગૈરો આને છે અને તે ધોરણે મુખર્ષિના
વદ્યમમેનમા મમેનનનુ ઉદ્વાદન મુખર્ષિ મગાળના મુખ્ય જ્ઞાન નામ । ખેર માહેમને
હાથે અને અધ્યાપક મમેનનુ ઉદ્વાદન શુદ્ધમરી નામદાર મુનશીને હાથે પહેનેથી જુલહે
થવા પ્રમાણે થયુ

મુખર્ષિ મ કાગના આ મત્રોએ મોગ શુદ્ધિગાળી વિદ્વાનો છે પણ આયુર્વેદ એજનો
વિદ્વા નથી હતા હમણા જ મુખર્ષિ મગાળે વદ્ય નિરનપનો માટે પચાર રેનો હોવાથી
એ બાનતમા તેઓ હાઈ અધિકૃત મ્યન મને એવી અપેક્ષા હતી જ અને બેય ગજપુરો
એ જે હાઈ કથુ તેથી સુચ વદ્યને મર્જ મનોપ થયો એ મેરના વ્યાખ્યાનોનો સાગ હાઈ
વાસુદેવે લખી લીધેનો તથા જાપામા પણ આવેનો તે ઉપરથી આજ અક્રમા છુટે છાપ્યો
છે પણ મેય પ્રધાનોના મનમા જે બે મુદ્દા આજ મ્યાન ખેચે એવા હતા તેની નોંધ
અહોજ લેવી યોગ્ય છે કોએમ મગમરનો હેતુ આ ૧૫ ૧૬ ૧૭ દેશિ વદ્યાનુ ગોવિ
વધારવાનો છે દેશી વદ્યાનુ રચાન અત ૧૭ મુખી માત્રોથી નીચુ હતુ તે માત્રોની મમાન
કરવાનોજ અનમત મગમર આવો લાભ આપે તે આવે જગજગ તરફની જોતાની જોખમ
તારીનો વિચાર કરી હાઈ અનુશ ધધા ઉપર મુકે એ સ્વાભાવિક છે

આ રીતે મગમરનો હેતુ શુદ્ધ હોવાની જાન મેય મત્રોએએ કરી અને એ જાનમા
કોએમનુ માનમુ જાણનાર કોઈને શ ૧ હોવાનો સમ્ભવ નથી પણ પહેનેજ વિમે
થી જોનો ઉપાર માનના મ મ વિગજ ગણનાથમેને પોને ધારી શ રાતન પ્રમુતિનવ
વગેરે વિદ્વાઓની આયુર્વેદ પાઠ્યક્રમમા આવરજના માનના હોવા છતા જે મ્યુ તે
બગમ વિરોધના મૂળને મર્જ છે જેમજે તુ કે પોનાના માગને દસ પાતા માતાનો
હેતુ શુદ્ધ હોવા છતા જેમ અજાનથી હાજિગ બૂન રે અને નુ જાન ૧૨ નગુ બચ્ચાને
પાઈ દીએ તેતુ આ ૧૧ ૧૨મા મગમરનો હેતુ શુદ્ધ હોવા છતા જવાનો સમ્ભવ છે

આ રીતે ગમે તેવો શુદ્ધ હેતુ હોવા છતાં ગમે તેવા કાળમાં માણસને હાથે પણ ખૂંચવાનો સભવ છે એ કહ્યું ન પણ એનો ઉપાય વિગતથી નિરચ ખૂબો પાડવામાં નથી પણ જેટલું સારું હોય તેટલાનો ઉપયોગ રી હાનિકાર તરતોને સમ નવટની પદ્ધતિથી અધિકારી એના જ્ઞાન ઉપર લાવી તથા ખી રીતે હાનિ ઓછી થાય એવો રસ્તો કાઢવામાં છે પણ એ વિષે એ કાયદાના ઠગન ઉપરની નોંધમાં જ નમારે વિવેચન થયું છે

મુમર્ષ સરકારના આ મનીઓએ ખીજી મદદની વાત જુઝી તે મુમર્ષ મરકાર તરફથી દેશી વેદકની કોનેળે લેવાને લગતી હતી પણ મરી ગુજરાત મહારાષ્ટ્ર અને કર્ણાટક એ ત્રણેય પ્રાંતોમાં એક એ અને એક સુધી તથા એ રીતે ચાર કોણેની નીકળવાનો અને તે પણ ચાતુર્યના અન્ન ખેડના ની ગયાનો સભવ છે સ્વ મહાન આયુર્વેદલક્ષ પે હરિપ્રપન્નના આયુર્વેદ વિદ્યાલય માટેના દરરથી તથા એમની જ પ્રેરણાથી મુમર્ષના એક શ્રીમતગૃહસ્થે આયુર્વેદના શિક્ષણ માટે આના ધારના પૈમાના પાયા ઉપર મુમર્ષની કોણેજ ઉભી થયો એમ લાગે છે

આ ઉપરાંત શ્રી મુનશીએ વધારે આયુર્વેદ મનથી મંત્રોધન ઉપર માર મુકવાની તથા એક લખ્ય મંત્રોધન મદિર (આયુષ રીમચ કૃત) ઉભું કરવાની અખીન રી

વેદધરા સંમેનનો અર્થક્રમ—આ વખતના વેદ મમેનના એ દિવસ સાંખા ય સંમેન માટે અને એ દિવસ અધ્યાપક સંમેન માટે ગમ્યા હતા તેમથી બ ને સંમેનના સ્વાગત પ્રમુખ અને સભાપતિના લાગણો તથા તે પહેલાનો સુટણીનો ઉપચાર વિધિ વગેરેમાં એ દિવસો ગયા, અને એ દિવસો બ ને સંમેનના નસ્તાવો પમાર કરવામાં ગઈ સવાર અને રાત્રીના કેટલોક વખત ધોરણ પ્રમાણે વિષયવિચારણી સમિતિએ કીધો આ રીતે ચાર દિવસનો સંમેનનો કાયકમ પૂરો થયો

આ કાયકમને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ જોવાની જરૂર છે ખીન્ન વિદ્યાર્થિયક સમેલનો—પરિષદો પેટ વેદ સંમેનમાં પણ પહેલા નિમ્નો માગવામાં આવતા અને આવતા પણ ખરા અલગત એમાંથી વચાતા થોડા જ અને તે પડુ મોટો ભાગે અધુરો સુ ક કા વેદસંમેનની એકા એકકમ લગલ સો સુધી નિમ્નો આવ્યા હોવાનું સમજી છે અનન્ન નિમ્નો પણ આવ્યા છતાં એક પણ વચારો ન હોય એવું પણ બ પુ છે વળી નિમ્નોની યોજના સંતોષકારક ન જણાતા છું જુદા જિલ્લાગ રી સંભાષા પરિષદો તથા બાખ્યાનોની યોજના નાશિકના નિ ભા વેદ મમેનથી સર ચર્ધ અનન્ન જેને પ્રાચીન આયુર્વેદીય પરિભાષામાં સાચી સંભાષા પરિષ હી રાકાય એવી તો ભાગે જ કાઠ થઈ શકી છે પણ સભાના પરિષદોના પ્રમુખોના તથા ખાસ બાખ્યાન તાંઓના પહેલેથી વિચારેલા બ્વસ્થિત અને વચિત પહેલેથી છપારેના ભાષણોનો લાભ મળ્યો છે ખરા ગુજરાતી સાહિત્ય મમેનમાં પણ વિકાસોના પ્રમુખોના સારા ભાષણોનો લાભ મળે છે એજ કીમતી છે ખાકી એમાં પણ વિભાગનાર આવેના નિમ્નોમાંથી મેકાદ એ અધુરા વચાય તો અહોભાગ્ય એવી સ્થિતિ હોય છે એ નિમ્નો રિપોર્ટમાં છપાય છે અને ભાવિમાં સોધનારને ઉપયોગી થાય છે એટલું જ એનું માદ્દવ

પણ આ મુમર્ષના વદસંમેનમાં તો નહોતા નિમ્નો કે નહોતી સભાષા પરિષદો

એટલે તપશ્ચર્યા વૈદિક અને ઉપનિષદોમાં જોવા મળે છે. આવા પદો સામાન્ય એવા વિચારોમાં લાક્ષણિકતા બતાવે છે. આવા પદોમાં જોવા મળે છે. આવા પદોમાં જોવા મળે છે. આવા પદોમાં જોવા મળે છે.

પણ વિવિધ મતોના પરિણામ ન ગણતા એવા અધ્યાપક સમેલન ગણનાને ઠગાવવાનું સમિતિએ શા માટે કર્યું છે તે સ્વાસ્થ્યના પ્રમુખ આ માટે જ નહીં નિષ્ક્રમણ આચાર્ય પોતાના નિવેદનમાં કહેલું છે. જે વેદ સમેલન નિધાવિષય ચર્ચા કરનાર મંડળ હોવું જોઈએ એવી ચોંટાટીના દર માન્યતા હોવા છતાં મુખ્ય આચાર્ય સમેલનના અધ્યાપક સભાગી બાઈમાં રાખીને સમેલન માટે એવા અધ્યાપક સમેલન ગણનાને ઠગાવ કરી દેવા એ સ્વાભાવિક છે. અધ્યાપક સમેલનમાં મ મ દ્વિરાજ ગણનાયેલ એવા મહા વિદ્વાનના મતોપર પ નીચે પાઠન પુસ્તકો અધ્યાપન મળેલી મિત્રોએ તથા સુધારાઓની ચર્ચા બગેરે નિધાવિષયક કાર્ય થશે એવી ધારણા ગણી હતી. પણ સમેલનમાં જે કાર્ય થયું તે સંમિલિત સૌની વૃત્તિ-વૃત્તિ અનુમાન થયું અનુમત પ્રવેશો માટે સમય મળે એવી ધારણા ધરાવવા હતી. પણ સમય ક્યા હતો?

સમેલન પ્રમુખોના ભાવનો — મેં પ્રમુખોના ભાવનો મુખ્યત્વે અનુભવ માં જોવા છે એટલે એ વિશે અત્યંત કાંઈ નોંધવાની જરૂર નથી. છતાં સામાન્ય રીતે પાંચે પ્રિયશર્માના ભાષણમાં આયુર્વેદના ગૌરવની પ્રશસ્તિ અને છતાં જાગૃતી પૂરતા વિષયો લેવામાં વાંધો નથી એવો માન્ય ન સૂર છે ત્યારે મ મ ગણનાસમેલનના ભાવના આયુર્વેદને પ્રાચીન રૂપમાં અત્યારે વસ્તુતઃ છેજ નહિ પ્રાચીન આયુર્વેદના અને ગંગો નદી યદ્ય ગંગા જે માટે એને પ્રાચીન ત્રય તથા પ્રત્યક્ષ નાનથી પશ્ચિમ રીતે લાભના ભાવનાની આશર તા ઉપર ભાર દેવામાં આવે છે. હાલમાં ગેમ હી સમય કે જે પ્રમુખોના ભાષણો તથા સમેલનમાં થયેલા ઠરાવો જોતાં મુખ્ય સંસ્કાર પમાર કરેલા એટલે આશર ગંગો નિધોનું શિક્ષણ આયુર્વેદના પાઠ્યક્રમમાં દાખલ કરવાની જાગૃતમાં સમેલનની મમતિ છે. અન્ય તત્ત્વ કાંઈ નહીં અમુક કન્યાની અસંગતી જાગૃતમાં તથા શત્રુત્વના નિયંત્રણ શિક્ષણ જરૂરનું ગણાયે વગેરે જાગૃતમાં મદ્યોના મનમાં માર્ક આશરકો છે. હવે છ ડીઅન મેડીસીન બોર્ડમાં કાણુ આવે છે અને મરકાં તરફથી એકત્રીત અમર કરી રીતે થાય છે એ ઉપર ધારો આધાર રહેશે.

સમેલનમાં થયેલા ઠરાવો — હજી સમેલનમાં થયેલા ઠરાવોની નકલ મળી નથી. પણ જુલો બેઠકમાં જે રીતે ઠરાવો આવેલા તેમાં ચર્ચા પછી ફેરફાર થયા હતા અને કોઈક ઠરાવની તો છાપેલી ન હોવાથી નહીં છતાં મારી વિનંતિથી ભાઈ વાસુદેવ મૂ દિવેદીએ ઠરાવોની છાપેલી નકલો જામ સંગ્રહેલી તથા કનચિત્ પોતે છપાવેલા ઠરાવ લખી લીધે તે ઉપરથી અહીં એ ઠરાવો ગુજરાતી અનુવાદ રીતે એમણે જ મોખના છે. બાબત રહી ગએલા વ સ પમાં જાણે ત્યારે તેમાંથી ઉતારવામાં આવશે.

મુખર્ષના વૈદ સમેલનનું મામાન્ય દિવસ આ રીતે નહીં થયું મુખર્ષનું વધ્યસમેલન સફળ થયું એ નિર્ધાર છે. એ મરજીતાના વધના લાગી ૧૦ પ્રતિનિધિઓ પણ ગણાય,

અઠાવીશમા નિ બા વૈદ્યસ મેલનના અધ્યાયકે સ મેલનને ખુલ્લુ મુકતાં મુખઈ સરકારના ગૃહ સચિવ નામદાર શ્રી મુનશીએ કરેલુ બાપલુ

આયુરે ના વિરા માવે જ્ઞાતાને ખાસ સમઘ નથી જો કે આયુર્વેદની દવાઓ સરીરમા ઘણી ગણ છે વગેરે ઉપચારોક્તિ પછી પ્રાચીન વિદ્યાઓના અભ્યાસી તરીકે પોતાને અધિ ૧૦ છે જેમ જ્ઞાતાની આયુર ની પ્રાચીનતા દર્શાવતા હુ કે એક વૈદ્ય-સપિએ એ વખતના વઘને મેનુ કે જે વૈદ્ય તમે ઘોડો ગાય વચ્ચે કે મારા જીતમાને પણ આપીશ-વળા પી ન સપિએ ઔરધિને મનુષ્ય જાનિતી માતા મહેન છે એ સપિ કહે છે કે જેમા આપધિઓ ગ ન જેમ સમિતિમા એ કી થાય છે તે સપિ વધ કહેવા છે તે બુતોને દૂર ર છે ગાયોના નાગ ર છે પત્રીના એટલે ચોના પાયમા યતકમા આયુર્વેદ એવી ઉચી કાટિએ પહેલ્યો દતો કે આયુર્વેદ પરિવાર્ગી કાદવતો દૂરના કાચગર અને પૂર તુ રતાન જેના ભાગમાથી મળી છે પણ ધીગીશોએ આ દેશને તી લેતા જે ઘણી મારી વસ્તુઓના નાત કર્યો તેમા આયુર્વેદની પ્રતિષ્ઠાનો તથા જ્ઞાનો પણ મમાવેશ થાય છે પાશ્ચાત્ય વંદકે આયુર્વે ની મજ્જા ખુશ્ચી લીધી છે મધુ માત્ર ૧૧૫થી એ મહત્તા પાછી મળગે નહિ સમેનનોથી કે ધ મો વધવાથી પશુ નહિ મને પણ અધ્યાપકમાના ઉત્તમ વલોન્દા જીવન પવતના અભ્યાસથી તથા અવેશુ કાયથી મળો તમારા ડિપોર્ટમાથી દુ નેષ સકથો હુ કે તમારી પરીક્ષાઓને ઉચ્ચતર બક્ષા ઉપર લઈ જવાનો તમે ખૂમ ન્યાત્ન કરો છો પર્વ મને એટલાથી સતેષ થયો નથી આ શમા શરૂપર પરાતી પદ્ધતિને વિદ્યાના રહસ્યોને વાગમે તથા શિ રોમા સાચી રાખીને કોને તે તથા ધરિપતાલો દારા જો એ જ્ઞાનો પ્રચાર થતો રોન નો જે પ્રગતિ એમા થાત તે પ્રગતિને અ ૧૧૧ છે નાન તો છે પણ એ વ્યવચિત તથા મતિમાન ૧૧૧

તે તમારા ધધાના અમળી તમે ૧૧૧ તમારી પગગએ તથા પૂર્વજોએ મેળવેના રહસ્યોને અ-અમેનમા બહાર પા શો તો તમે મી ૧ કોઈની ન મો ૧૦૨૫ અ રે ૧૧૧ને ઉત્તમન આપશો

મુનષ સમરે આયુર્વેદ ચિત્તિકા સ ૧૧૧ જે ૧૧૧૧૧૧ છે—જે ધડામા મારો પણ લાગ છે તે આયુર્વેદને જગત્વી વિદ્યાપોમા મેનુ મૂળ રથાન પ્રાપ્ત મગરવા માટે ક્યો છે તેને વિવેક ર છે તેપોને આ વાતની ખર્ચ નથી માટે આપણે તેઓને શ્રમા આપીએ

મુ ૧૧૧મા ૧૧૧ આનનીવાન પો ૧૧૧ ઉ ૧૧૧થી તથા આયુર્વેદના મેક મહાન રિક્તિસક વૈદ્ય પ દરિનપલ ૭ કે જેમોના અભ્યાસની આપ ૧૧૧ મોને બારે જે થાય છે તેઓની પ્રેરણાથી મુ ૧૧૧ મ ૧૦ મુ ૧૧૧મા મે આયુર્વેદ કે જેને ઉરાડી શક્ર ૫૫ એટલુ બમ નથી પણ જેમાથી તમારી વિદ્યાનો નવો પ્રાપ્ત આરે તરમ મેનાય એવુ આયુર્વેદનું અવે ૧૧૧ રથાપવાનો આયુર્વે મા ૧૧ લેનાર તમારે મોએ બેગા મળી મહાનવાસ કરવો જોઈ મે મારો તમને એ કાર રથા માટે આપ્ર ૧૧૧ છે

[ના ની ખેર તથા ના ૧૧ મુનશીના ભાગ્યે બી ન દિવમના છાપામાથી ઉપર ઉતારેલ છે પણ તેમા કેટલાંક વા ૧૧ છુગી ગા ૧૧૧નો જરૂર સનર રે

તની આ વિ ૧

મુખધના રત્નમા નિખિલ ભારતવર્ષીય વૈદ્યસમેલનના સ્વાગતાધ્યક્ષ બ્રાહ્મવજ્ર ત્રિકમજ્ઞ આચાર્યનું સ્વાગત ભાષણ

શ્રી ધ વ તરિ વિંજયતેતસમ્ ।
અશ્વિના સારઘેન મા મધુગાત્તુ શુભસ્વતી ।
યથા વર્ચસ્વતા વાચમાનદૌનિ જન્મા અનુ ॥
સમાની વ આકૃતિ સમાના હૃદયાનિ વ ।
સમાનમસ્તુ વા મના યથા વ સુસહાસતિ ॥

શ્રીમાન્ પદ્મ માનનીય પ્રાન્ત અશ્વિન, અથ મ ત્રીગણ, ન નન્તરિકલ્પ વૈદ્યગણ, સ પૃથ્વ્યો અને ખલેના ।

આજે આપનું સ્વાગત કરતા મને ઘણો આનંદ થાય છે આયુર્વેદ ઉપર પ્રમદગર્વીને સ્વાગતકારિણીના નિમગ્નને માન આપીને ગાથ મહાનુભાવો ભારતવર્ષના દૂરદૂરના પ્રા તેથી અને પ્રકારના ષ્ટો વેડીને આ સમેલનમા પધાર્યા છે એ માટે સ્વાગતકારિણી તરફથી હું આપને ધન્યવાદ આપુ છું

જેના અકાળ સ્વગવાસથી આપણા વૈદ્યમાજને ભારે હાનિ થઈ છે તેમા મુખધનિવાસી મારા પદ્મમિત્ર આયુર્વેદના પ્રકાડપડિત વંદગાજ હરિપ્રપ નજ તથા લાહોરનિવાસી કવિરાજ નરેન્દ્રનાથમિત્રજીના નામો ખાસ ઉ નેખ યોગ્ય છે પ હરિપ્રપનજીએ અધ્યાગ પરિનમ સૌથે અચન્ય કરીને સ્વયોગસાગર નામના મ થનો સચા કરીને તેનું પ્રકાશન કર્યું છે પડિતજીના આયુર્વે ના તલસ્પર્શી જ્ઞાનનો પગિચા સ્વયોગમાગના ઉપોદ્ધાતથી મળે છે આ સમેલનના યોડા જ મદિ ॥ પહેલા પડિતજીનો સ્વગનાસ થયો એ વસ્તુ મારા હૃદયમા બહુ ખટક્યા કરે છે પ્રાચીન તેમજ નવીન ઉભયવિધ સસશાસ્ત્રનું જ્ઞાન જેમા છે તે સ્વામતરગિણી મ થ કવિરાજ નરેન્દ્રનાથમિત્રજીના જ્ઞાનની પ્રસાદી છે વિરાજ મિત્રજીએ અતિ પરિશ્રમપૂર્વક ત્રીસટાચાપ નિરમિત્ર ચિકિત્સા કનિધા નન્યનું ગપાદન તથા પ્રકાશન કર્યું છે આ બે પ મહાનુભાવો યોડા વધારે વખત જીવ્યા હોત તો તેઓની પાસેથી આવા જ ઉપયોગી કાર્યોની વૈદ્યસમાજ આગા ગખતો હતો પરમેશ્વર એ બન્ને માર્તિમજ્જિના સ્વગસ્થ આત્માને અખડ શાંતિ આપે એવી અમારી પ્રાર્થના છે

નિ ભા વૈદ્યસમેલનનું આ અઠ્ઠાવીશમું વાર્ષિક અધિવેશન છે આજથી સત્તર વર્ષ પહેલા ઇ સ ૧૮૨૧મા વૈદ્યસમેલનનું બાગ્મુ અધિવેશન અહીં ભગાયુ હતું વૈદ્યસમેલનનું વાર્ષિક અધિવેશન ભગવાન મુખધને આ ખીજના સૌભાગ્ય મળે છે

આ સમેલનનો જ મ મુખધ પ્રાન્તમા જ સ્વગવાસી વંદગાજ શકર શાસ્ત્રીપટે મહોદય દ્વારા થયો છે બે વર્ષની બા રાવગ્યામા આ સમેલનને તજીને તેના જ મદાતા પેશાસ્ત્રી આ લોક જોડીને આ યા ગયા આ સમેલનનું આયુષ્ય બે વર્ષમા તો નહિ પૂરૂ થઈ જાય એવો સંદેહ હતો પણ સમેલનરૂપી બાળમને મારા પદ્મમિત્ર પદ્મકર્મ પ્રાગનિવાસી વદ્ય પચાનન પ જગતપ્રસાદજી શુક્લે રૂગી પોષણ આપી જીવતુ ગખ્યુ અને તેથી જ આ

અઠાવીશમું અધિવેશન ભરનાનો મુખ અરસા જેવા આપણે લાગ્યશાળી થયા હીએ આ સમેનનના અધિવેશનો પૂનમા ખલકતા ઉત્તમમાં હાલિદા પશ્ચિમમાં શિકારપુર અને દક્ષિણમાં સીલોન સુધી ભારતવર્ષના સર્વ પ્રાંતોમાં ભરાયા છે

જોકે ૨૭ વર જેટલા લાંબા સમયમાં પણ આ સમેનન આયુર્વેદની તથા વદ્યસમાજની વધેષ્ટ ઉત્પત્તિ નથી રી શક્યુ તથાનિ વદ્ય સમાજમાં નૃત્તિ હાસીને તથા રાજ્ય તથા જનતાની દૃષ્ટિ પોતાના તર આપીને પ્રવામાં સફળ થઈ શક્યુ છે એટલું તો જરૂર સ્વીકારવું પડશે

આ સમેનનના સંસ્થાપક સ્વ શક્ત શાસ્ત્રીપંડેને વેદ્ય સમાજમાં મગ્ન તથા નૃત્તિ ઉત્પત્તિ રવાના ઉદ્ગમથી જેમ રાજ્યસમેનની સ્થાપના કરી હતી તેમ આયુર્વેદનું પાઠન પાઠન સમસ્ત ભારતમાં એક સૂત્રથી થાન વિદ્યાર્થી યુને પેર તથા વિદ્યાનગરોમાં પણ પરીક્ષા પાસ થઈ પછી જ મહાનિત રૂપથી ચિત્તિસાધે એ જેલુથી નિષ્ક્રિય લા તનનાય વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરી હતી વિદ્યાપીઠની પરીક્ષા હાલમાં આખા દિ હુસ્તાનના સર્વ પ્રાંતોમાં મળીને પાત્રીશ કે દ્રોમાં થાય છે મહામહોત્સવાય કવિગજ શ્રી મહાનાથસેન સરસ્વતી આયુર્વેદ માતક શ્રી શ્વામી લક્ષ્મીગમજી જેવા ભારતવર્ષના સનના તોના હુ ધર વિદ્યાનો આ વિદ્યાપીઠના અધ્યક્ષ થાય છે આ વિદ્યાપીઠમાંથી આ વર્ષે ૧૬ વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષામાં પાસ થઈને બહાર પડ્યા છે આ પરીક્ષાઓને યુ પી ઈસ એફ ઇ ગીઅન મેડીસીન ગ્રાજની આયુર્વેદિક ટેલ્ટી વડોદરા રોડ અને મહારાષ્ટ્રી સેટલ આયુર્વેદિક ટેલ્ટી વડોદરા મેડીસીન રજીસ્ટ્રાર તેના તરફથી પણ આ પરીક્ષાઓને બીજા પ્રાંતો પ્રમાણે જ માન્યતા મળે નિ આ આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠ સમસ્ત ભારતની પરીક્ષા નેનારી માત્ર મેં જ આયુર્વેદિક યુનિવર્સિટી છે

મુખર્ષી પ્રાંતની સારે હાલમાં ભોગમે મેડીસીન ગીશનસ મિલ પાસ થયું છે આ પ્રાંતનું બીન જીજ્ઞાસુ પ્રાંતોમાં પણ થોડા વખતમાં પચાર થાય એવો અભવ છે આ કાયદામાં સરારે ૨૭૨૮૬ થયેના નહોને ૨૭૨૬ થયેના હાલતરેને મળતા જ હકો આપ્યા છે અને એ મોટા સરારને આપણે હ રૂપી ધનદા આપીમે છોરે પરતુ આ મિલ પ્રમાણે જોએ ૧૬ ચિત્તિસા (મેડીસીન) શસ્ત્ર ચિત્તિસા (અર્ચરી) અને પ્રસૂતિતત્ર (મિડવાઈરી) આ ત્રણેય વિષયો પડનાત્મક તથા કર્મકાંડાત્મક (પ્રેક્ટીસન) જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને સરારે સ્થાપેના ને સમત પરીક્ષા પાસ થી હશે તે જ નહીં ભરિષ્યમાં વદ્ય ધધો કરી શકશે ૧૬ની વાત દેખાતમાં ઉપરથી ધધી સારી લાગે છે પરતુ આથી યુને ધેર રહીને આયુર્વેદનું અધ્યયન રાની આ રજની જાગીન પર પગ નહીં થઈ નથી આ ૧૬ તૈયાર કરનારાઓને આયુર્વેદની પ્રાચીન તથા અનાદીન રિયતિ ઉપર ઉડો વિચાર નથી કર્યો અથવા તો સમજને એની ઉપેક્ષા કરી છે ભારતવર્ષમાં જાનીન કાળમાં પણ ચિત્તિસા શાસ્ત્રની રિયતિ એવી રહી છે મહો કાયચિત્તિસક શસ્ત્રચિત્તિસક ઉર્ધ્વ જતુરોગ ચિત્તિસક કોમાર ત્વ વિન ચિત્તિસક વગેરે સર્વ ગોના ચિત્તિસકોના વર્ગો બિન્ન બિન્ન રહ્યા છે મતનય કે આ દેશમાં જાગીન કાળથી જો કે બીજા ગોના સામાન્ય જ્ઞાન આપનામાં આવતું હતું હતા ચિત્તિસા શાસ્ત્રના એકે એક રાંતોમાં પાસ ચિત્તિસકો હોય એવી પ્રથા

હતી આ વસ્તુસ્થિતિ કાયચિત્સિના ઉપનયન પ્રધાન તથા ચરમના પરાવિકારેનું ન વિસ્તરણતિ એ વચનથી સ્પષ્ટ દેખાય છે ભારતવાના પ્રાચીન ઇતિહાસને નોંધ્યે તો પણ આ વસ્તુ દેખાય છે માત્ર બે દશચિત્રમાં મહારાજા હતા રાજબક્ષ તરફ ચિહ્નિત માટે પોતપોતનાં ચિહ્નિત એવું વિશેષ વાપરું છે મૈટ્રીસ અથવા આ પછી નિર્ધારિતસને જાગીવે છે એ આ ચર્ચા પ્રાચીન સમયની વાન તત્કાલ સમયના વૈદ્યસમાજ ઉપર તથા આધુનિક પંચગિયતિ ઉપર પણ વિચાર કરવાની આરંભના છે તાનમાં પણ વૈદ્યા મુખ્યત્વે પ્રાચીનસૌના ક્ષેત્રમાં જ રહે છે નહોતે સત્તરી તથા મિડનાઈડરીનું જ્ઞાન ન હોતું નોંધ્યે એમ હેવાનો મારા આશય નથી વૈદ્યાને પ્રાચીનસૌના નવચિત્સિ તથા પ્રચલિતસૌ એ જાણવું જ્ઞાન જરૂર હોતું નોંધ્યે એ દિશામાં આપણે ત્રાસ ચાતુ છે વિદ્યાપીઠની પરીક્ષાઓમાં સત્તરી અને મિડનાઈડરી એ વિષયો ગણ્યા જાય છે પણ આધુનિકની વનમાન પંચગિયતિ ઉપર પણ આપણે નોંધ્યે દિવસતાનમાં અગ્રેષ્ઠ ગણ્ય રચાવતે થાતે લગભગ એવો નથી થઈ ગયા આ લાપ સમયમાં ગજન તરફથી આધુનિક શિક્ષણ આપનાર એક પણ વિદ્યાનર ઉદ્યાગમાં નથી આ ચુ એવું જ નહિ પણ અગ્રેષ્ઠ રાજ્યના માર્ગલમળમાં સગરે રચાવે કોઈ કોઈ મનુષ્ય કોને ત્યાં આધુનિક શિક્ષણ આપવામાં આવતું હતું તે પણ સાબળો ૧૫ ગામાં આ ચુ તાનમાં ૧૦-૧૫ વાંચી પ્રમાણ બનાવ્યું હતી લાહોર અને પૂના વગેરે શહેરોમાં લોકો તરફથી અને મનાસ તથા પગામાં મ માર તરફથી એવા વિદ્યાનરો માલુ થયા છે કે જેમા અન્યચિત્સિ અને પ્રસૂતિતનું પણ સામાન્ય જ્ઞાન આપવાનો ઉદ્દેશ થયો છે કાર્યકર્તા મુમુક્ષુ અને શુભગતમાં તો એક પણ એવું વિદ્યાનર નથી કે જેમાં અન્યચિત્સિ અને પ્રસૂતિતનું પ્રેક્ષિત જ્ઞાન આપવાનો મર્થ પણ ન થઈ હોય અમાગ (મુમુક્ષુ સમગ્ર) મની મહાશયેએ પ્રસૂતિ મુ મર્થ અને શુભગતમાં એવા વિદ્યાનરો ઉપાવાનુ થો । પ્રિસ પેના જાહેર કર્યું છે તમોની આ અન્યગતે પ મેશ્વર જનદી પૂરું રો એવી આના રાખુ છું

પણ આ વિદ્યાનરો ઉપરના ઉપરના એક ના લાગી જશે વળી આ વિદ્યાનરોના ચાગ પાય વાતો અભ્યાસક્રમ પણ મરો એટલે આજનો ચાગ પાય વર્ષ પછી નો વિદ્યોના જ્ઞાનરાજા ૧-૨ વૈદ્યો પરીક્ષા આપીને જ્ઞાન પડશે આખા ક્ષેત્રમાંની જાગી વાતને પહેલી વગેરે એ ના વૈદ્યા તૈયાર થતા તો એવામાં એવા વીચ પચીસ વર્ષો જરૂર લાગશે એટલે તે પહેલાં આ ત્રણ વિદ્યોને પરીક્ષા અનિવાર્ય જગવાની મનાવી પ્રમ અને એ ત્રણ વિદ્યોની પરીક્ષા અપ્યા વગર વગર કરનારો ૬ મનારી પ્રમ કર્ણી સુમિત મગન અને ન્યાય છે તેનો હ વળી સાનુકૂળિપૂર્વક વિચાર કરવો નોંધ્યે વૈદ્યોને સત્તરી અને મિડનાઈડરી રીખવવાની નવચિત્સિ મરકારે પહેલાં મરી હોત અને એ બે વિષયો જ્ઞાનરાજા વૈદ્યો પૂરતી અપ્યામાં તૈયાર થયા પછી વૈદ્યોના જાગેગનનીયો રાનાની પગીમાં એ બે વિદ્યોના જ્ઞાનને સગરે અનિવાર્ય મનાવ્યું હોત તો એ ન્યાય ગગત પગુ હને તો બીન પાસ થઈ ગયું છે તો સત્તરી અને મિડનાઈડરીની પરીક્ષા અનિવાર્ય રાજ્યની પ્રમનો અમન ૧૫-૨૦ વા સુધી અમારી ગમે એવી અમારી સગરને તમ પ્રાથના છે

અને તે સાથે જેમાં સત્તરી અને મિડનાઈડરી રીખવવાનો પ્રમથ તાય એવી આધુનિક કોને તે મુમુક્ષુ ઈવાના મુખ્ય ચરકમાં જતલી ઉપર એવી પણ અગ્ર ૫

આ દેશમાં શાસ્ત્રીન જ્ઞાન મેળવે ન હતા છતાં એક એક ગામની સિદ્ધાંત ચિંતિત્તા જાણના વાળા પૃથ્વી એક લોકો છે એ લોકોને એના પ્રમાણ ચિંતિત્તા કરવાની છુટ આપીને તેઓની સિદ્ધાંત ચિંતિત્તાને લાભ લોકોને મળી શકે એવા પગલુ માર્યા મુધારે કરવાની જરૂર છે

અહીંની સરકારને મારી બીજી પૃથ્વી એક નવ્ર જગત છે એના મનીમકન થોડા વખતમાં જાણુ આર આયુર્વેદિક કોલેજો ઉભા કરીને તથા ગત કરી તેઓને વેદોને આયુર્વેદ સીખવના માટે કોનેજ ઉભા કરીને એ વાત જ્ઞાનમાર્ગજાણવાની છે એ કોલેજોમાં આયુર્વેદની પ્રધાનના ગુરુની જોડે એ આ પાઠાલ્ય રેલુકેને નિગ્યક મહત્તા ન મળવી જોઈએ પાઠાલ્ય રેલુકેનું શિક્ષણ આપવા માટે તો આ ના નમા પાચ મોટા સરકારીયુ નિવાલયો છે એટલે આયુર્વેદના વિદ્યાનગોળા તો આયુર્વેદનું સવાગમુ ઉત્તમ શિક્ષણ અપાય અને આયુર્વેદનો ફરી વિકાસ થાય તે માટે આ નવત્ત કરે તથા હુદે દાયે આર્થિક સહાય આપો એવી પ્રાર્થના છે

આ ના તના રેલુ ભાઈઓને પણ મારી નવ્ર પ્રાર્થના છે કે હમણાં તો આ નવત્ત મતભેદો બૂલી ને તથા નવત્ત ધારી છાત્રસ મગમ પામેથી અને એટલે વધારે લાભ લેવાનો યત્ન રે મનીમકન જગત ના નમાને થોડા વખતમાં આ પ્રાતમા જાણુ આર આયુર્વેદિક કોલેજો ઉભા કરે આ કોલેજોમાં આયુર્વેદ શિક્ષણનું પ્રાધાન્ય ફેરી રીતે ગુરુ આ વિદ્યાનગોળામાં આયુર્વેદના સામા મને વિદ્યાન રેલુકેની રીતે તથા થાન આ વિદ્યાનગોળામાં આયુર્વેદનો વિશિષ્ટ યત્ન ને મસાગમા પાછુ પડેવાનું ગૌરવ વી રીતે પ્રાપ્ત થાય એ ના તમા તમારી સર્વ શક્તિ મેળો ઉપયોગ રે અને સરકારને આ મેળો નવુ ને આ વખતે આપ એ રકાર ગુરુ આ અધના રીસાઈ થોડે મેળો રહેતો તો એનું પરિપૂર્ણ લવિધ્યની પ્રવ્ર માટે ઘણુ ખર્ચ નાવરો ને કે કોલેજો સરકાર આપણી જ છે તો પણ કોલેજના નેનાઓનો મોટો ભાગ પાઠાલ્યજાન મપન તથા પાઠાલ્ય મરુતિથી ગુજત માનસવાળો છે આયુર્વેદના મતિમા તેઓની દશા વિદ્યા બૂનેના માપુસ જોવી છે તેઓને આયુર્વેદની પ્રાચીન તથા વતમાન ગિયનિ સમ નવની આયુર્વેદીય ચિકિત્સાની સરળતા તેનું સરતાપણુ આ દેશની વસ્તી માટે તેની ઉપયોગિતા અને આયુર્વેદ ચિકિત્સાના અચારદાગ દેશનું ધન દેશમાં જ ગાળવાના કોલેજના ઉદ્દેશની સફળતા વગેરે સમ નવને તેઓનું આયુર્વેદ તરફનું આકર્ષણ વધુ એ હાલમાં વેદોનું પરમ કર્તવ્ય છે ને હાલમાં આપણે એ રીતે અને અમુક ગહીયુ તો લવિધ્યમાં મરે આશાનું એક પણ કિંગ્ણ દેખાતુ નથી

એવટ આ દેશના દાનવીર શ્રીમત ગુરુસ્યોને માટે નવ્ર નિવે ન છે કે આપ લોકોએ હાલના વરથી આ ન સુધી આ દેશમાં પ્રચલિત આ દેશના હાનપાણી તથા માનવ મરુતિને અનુકૂળ તથા સતી દેશી ચિકિત્સા પદ્ધતિની ઉપેક્ષા રીતે વિદેશી ચિકિત્સા પદ્ધતિ માટે એ ગાલમાં ય હોવાથી છુદે દાયે ધનની સત્તાવતા રીતે પગલુ હવે તો સરકારે આયુર્વેદને માન્યતા આપી છે સરકાર ને આ પ્રાતમા જાણુઆર આયુર્વેદિક કોલેજો ઉભા કરીને તેને નાનનાની જોખમ મરી પોતાના ઉપર લે છે તો હવે તમે તમારો દાનવવાહ આયુર્વેદ તરફ ન હુદેના દો આયુર્વેદિક કોલેજો દેશીય ન વનરપતિ ઉદ્યાન (બોટનિકલ ગાર્ડન) વિદ્યાર્થિઓ ૧૮ વસનિટ્હ (હોસ્ટેલ) અવધાન (રીસચ ઈન્સ્ટીટ્યુ) વગેરે આયુર્વેદના શિક્ષણ અને

મુળધર્મા સભાપતિ શ્રી ૫ શિવશર્મા આયુર્વેદાચાર્યનું અભિભાષણ ૧૩

વિ ૧૨ માટે જરૂરી સામગ્રી વિમાણ દ્વારા કોચેસ મંત્રીમંડળ અને વૈદ્યસભાએ છુટાથે ધનની સહાયતા રીતે આપણા દેશની ચિકિત્સા પદ્ધતિના વ્યાપ્તિ અને ઉત્કર્ષમાં સદાય બને.

અતઃમા દુઃકૃત્યી અને ૨૮૧ વર્ગીય અર્થો આવેના નદ ભાઈએને મારી પ્રાથના છે કે જે આયુર્વેદાચાર્યનું સક્ષ મળીને આપ મારી પસાર થો તેની સત્તા ભાગથી ઉત્તરિ શી રીતે થાય આયુર્વેદ ૧૮૮૧ માટે આપણે આપણી કોચેસ સંગ ૧૨ અને જનતા પાસે ૧૪ નામના વધાર સહાયતા રાષ્ટ્રીય મેળની ચુક્રીએ માયુર્વેદ ૧૮૮૧ માટે પદ્ધતિનો આપણ દેશમાં વધારે પ્રચાર શી રીતે થાય તેના ભાગ જનતાની નધારેમાં નધાર સેવા શી રીતે મરી શકાય આયુર્વેદ સાચવે રી સચાગપૂર્ણ તથા મીઠા ચિકિત્સા પદ્ધતિઓની નિર્દેશ મારી ટકા શકે એવી શી રીતે બનાવી શકાય વગરે વિરોધો તમે ખૂબ વિચાર કરીને એકમત્ત્વ નિર્ણય મારે આપણે માટે આ કાલિતેરે વાગ ૭ આ વખતે આપણે સાવધાન તથા મનિષ્ઠ મધને આપણી ચિકિત્સા પદ્ધતિની ઉત્તરિ મરી લઈશું તો એ તરત થો નહિ તો એ સુખિની લા ૧૧ વખત મુવી ગદ્દ નેરી પડશે

આપણા સદ્ભાવે આ મેનનના સભાપતિ તરીકે પણ મુખે ૧ અભિ મંગલ છે તેઓ જીવનના હોના હતા અનુ ૧૬ ૭ આયુર્વેદ ઉપર અથવા વૈદ્યમમાં ૮ ઉપર જ્યારે આશ્વેષે આપણા ૮ તારે તારે પોને ૬૩ બાધીને માત્રપા સામે લડ્યા છે અને પૂરે વિશ્વાસ છે કે પોતાની અધ્યક્ષતાના અમલમાં તેઓ આપણા ભાગતર્કમાં એક વખત ફરીને વૈદ્ય મંગેલનને મહેશો ખુરોખુલામાં પહોંચાડશે અને એ રીતે પોતાની મનિષ્ઠાને પુરાવા આપશે

સમગ્રદેશ સવદેશ સ વો મનાસિ જાનતામ્ ।

— ૦ —

મુળધર્મા ભરાયેલ ૨૮મા અખિલ ભારતવર્ષીય વૈદ્ય

સમેલનના સભાપતિ શ્રી ૫ શિવશર્મા

આયુર્વેદાચાર્યનું અભિભાષણ

(અનુવાકતા—વૈદ્ય વામુદેવ મૂળગર દિવેની)

તા ૨૮-૧૨-૩૮

સતારીઓ અને સંજ્ઞાઓ,

આ મહાન સુચવમર પર મારા પ્રથમ લખા ૧૩૮૧નામુચ્ચ હોવા જોઈએ આપની સવ શક્તિ મુજબ સોથી મોગમાં મોટું ગાન આપે અને આપ્યું છે જેના માટે હું આપનો સરનો આભારી છું પરંતુ આપે અને એના મદત્તવપૂર્ણ આસન પર બેઠાડયો છે કે જેને લીધે મારા દેગમુજો મારા સંજ્ઞાને માન અને ધ્યાનપૂર્ણ સાબાગશે તે માર્યુસા તે હું આપનો અધિષ્ઠત આભારી છું

આભાગ દશન ૧૧ આનદમર કારો પૂર્ણ મરીને નવે હું કેનામ પ્રયોગ નિરીમય મીથ જે પ્રશ્નોના ઉત્તરની રાહ અને રોધ એ નવ મમાજની પ્રધાન ચિંતાનો વિષય છે આયુર્વેદ

મહામહાના આ ભાગથી જ આ પ્રશ્નો તેના મુખ્ય પુરોને મુજબી રહેતા છે અને હજી
પણ તેની જાગૃતતાનો ઉપદેશ આપતો નથી.

શુ આયુર પોતાની નસમાં દયાગાળા જેવો સ્વરો? અથવા તેના ભાવિ મનુષ્ય
માટે કેવા પ્રમાણી ઉપદેશ પુરિવનન આપે છે? જો એમ હોય તો આયુરે તે વિદ્યાસ
પોતાની જ પ્રથા અને સિદ્ધાન્તો અનુસરી શકે? કે આધુનિક ચિકિત્સા પદ્ધતિ (એનો થી)ના
મરત કે જિંદી ભાસતથી મિત્ર થયાથી અનત ધોન આયુરદો ઉત્તર આયુરે પ્રીયુ?
કે કેવળ પેલોપથી મને આનુરદના વિવેચન્ય પ્રયોજનને અને પગપગ વિગધી
ભાષાના અસમન્ન મિત્રપુરો ઉત્તર આયુરદ તરીકે પ્રમિદ્ય વામા આવશે? શુ આયુર
અને એનોપથીનું વસાનિ રીતે સમિતપુ શક્ય છે? અને જો હોય તો રીતે અો
કેટલી સ્વમુખી?

હું સમજું છું કે આ પ્રિત્તિ અો જાગૃત પ્રજાને સફળતાપૂર્વક ઉકેલવાવાની આશા
અને નિવસ આપ સતો છજ અને તેજ પ્રયોજે આ વિગટ ભાગતના સુદ્ધર્મો પ્રતિપાથી
ચિત્ર પ્રયાગના કળને સ્વીકારી આપના અમુક સમય અને સમવલ્લો ભોગ આપીને આપ
આ વિશાળ નગરીમાં એ જિત થશો છો.

શુ ઈર્ષના પ્રસારે જ્ઞાત્ય કેવા એ અરેખર તેના મનન માદન ને અન્યાય પ્રવા
ગુણ છે ભાગતનાની રમ્યતમ નગરી આધુનિક અને સમૃદ્ધ મુદ્રા કેવળ પોતાની વિજ્ઞા
અને રૂપથી ઉત્કૃષ્ટ છે એવું નહિ પણ કારે સરખાના હિતકર આપે તેણે પોતાનું
ગૃહનૈતિક અને ધાર્મિક સ્થાન પણ ઉત્તર યન પુછે વિજ્ઞાના પ્રજા વસાનિકાની ઉચ્ચતમ
રિપિ ને માટે પણ મુદ્રાનગરી એ ગૌરવનું કારણ હતી રહેશે અને ભારતીય ચિકિત્સા
શાસ્ત્રના હિતરીમાં માટે તો આ એક આર્થ સગળાવ.

આયુરે એ પ્રાચીન શાસ્ત્ર છે જે વાત સતત છે અને મુદ્રાને પ્રાચીન ઇતિહાસ
સારે ઈસાઈથી રાપુકે તે તો ભાગતની નવિનતમ અને નવચક્ર નગરી છે પરંતુ
આમકલ વસ્તુ મુદ્રા તની અર્વાચીન ચોગ્યતા પર જ આધાર છે કેવળ પ્રાચીન મહત્વ જ
આ મુદ્રા આ ગણી નથી ગણાતું મુદ્રાનું સુદ્ધ સ્થાન વા સાર અપનાવે મુદ્રાએ
પોતાની ચોગ્યતા પુરાવ પ્રીત ગૃહનૈતિક અને રાષ્ટ્રીય ઉત્તરિમાં મુદ્રા આજ તો
ખૂન જ આગળ છે તો પછી આયુરે અને વસાનિક ઉત્તરિમાં અનુષ્ઠાન મુદ્રાને
માટે હિત નહિ જ ગણાય મુદ્રાની સાથે પ્રાચીન ઇતિહાસ મહાન હોય તો શુ થયું?
મુદ્રા તો સ્વયં ઇતિહાસની જનતા સિધાત્રી છે.

મુદ્રાનું ઔદ્યદર્શન જે યાત્રિકા યાપારીઓ અને શિવસાસ્ત્રીઓ માટે એક ધર્મો
ગણાય છે પણ તે ગૃહીય અને ધાર્મિક દૃષ્ટાંતથી મુદ્રાના નાગરિકાના આચાર અને
ચારિત્ર અનુગળી છે તેનો પ્રથમ ભાગ પર વિશેષ છે આ દત્તભાગી હિંસા આત્મક
મહાન હિતોને ગમગણીને વ્યક્તિગત રસાય આધનાર વ્યક્તિઓ છે અને તેઓ પોતાના
અપિ જાને ટકાવી ગમવા માટે જોણી અસાધ્ય જનતામાં સાનદાયિક વિદ્યારા પરસ્પર મુદ્રા
પ્રેમાત્મી પોતાનું ગૃહત્વ દાનવામાં શોધ અનુભવતા નથી પણ આ નગરીમાં હું વિશેષ
આનંદ અનુભવું છું તપુકે અર્થિના નાગરિકાની નિરસાય દેશસેવા અને સાચા બનિ નથી
અહીંનું વાતાવરણ સ્વચ્છ પવિત્ર અને ખાસ રીતે આદર્શરૂપ બની રહ્યું છે આવા આદર

ચર્ચિત નાગરિકોની હાજરી માગ માટે અને આ મહેનત માટે મહત્વનો મનવ ધનવે છે એ હું સારી રીતે સમજી છું

જો હું અહીં કેવળ સમાજ નીતિ ન્યાય અને વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રના બિલિન નેતાઓની સૂચના અને અમતિનો લાભ ન લઉં અને તેઓની હાજરી નાનવી ગર્માનદમા આવી જાઉં તો માગ હૃદયમા મુગ્ધનિવૃત્તિઓ પ્રત્યેના માન અને તેઓની ચોંટાટનો વિશ્વાસ સરથા નિગ્રહ ગણાય તેથી પ્રથમ વલસમાજને મારે સ્પેશ મહેસાનો છે તે સમયે જી મહેતુ હું યોગ્ય ધાર છું પણ જે સત્કર્મનો આયુરે ના મલાગી નથી તેમો પણ યથાર્થ સમજી શકે ને માટે આયુરે સારી ઇલામ આરક્ષ સૂનાઓ મહેસમા તેમની આગળની મરની કમકે તેઓ પણ પર્ગિવતિને યથાય રૂપમા સમજી શકે અને ગારખા નતાના ઉકેનમા પોતાની ચોંટાટ અને અનુભવનો લાભ આપવાને આપી શકે આમ રવા જતા આનણા આયુર્વેદથી અપર્ગિચિત દિર્ઘાઓની મિચાગ મિતિ વવારે મેળો ન પડે તેનો હું જરૂર ખ્યાન ગમીશ તેથી મિતિ અને પાગિવિતિ શમોથી મયવા હું પ્રવત્ત મરીશ અને મુખ્યત વિષયની સ્પષ્ટતા અને સક્ષેપ તરૂ વલ્લ ગમીશ અહીં હું એમ વિવેન કરવું ઉચિત ધાર છું કે—આયુર ભાગતીય આવિષ્કાર છે જે શાસ્ત્ર મમત છે નપિ પ્રખીત છે સસ્તો છે સ્વચ્છ છે અને જેની સાથે મહાન પ્રાચીન ઇતિહાસ મળ્યાએન છે તેવું સવ પ્રથમ મૌલિક ચિત્રિસાચાસ્ત્ર છે તેથી તેને ઉચ્ચતમ સ્થાન દેવું જ નોંધજો, એની આયુરેદની મહત્ત્વ પ્રતિપાદ અપી હું નહીં મરે ઉપરામત સર્વ વાતો નિ સાગ છે અથવા હું તેમનું મહત્ત્વ નથી સ્વીકારતો એમ કોઈ ન માને પરંતુ આ વિષયની ચર્ચા ધણીવાર થઈ ગઈ છે અને કટનામ નવીન પ્રતિભાવાળા લોકો તેથી ગમતુ'દ પણ છે

જો સત્કર્મનો માગ વિચારોની પરીક્ષા આતોચનાતમક દષ્ટિ (critical mind) થી કરના માગતા હોય તેઓને નિશ્ચામપૂર્વે હું કહું કે—જો કે હું માગ વિચારોમા સર્વથા નિષ્પક્ષ ભાવ નહીં લાવી શકું અને આયુર ચિત્તિમક હોવાને લીધે આયુરે પ્રતે મારો પક્ષપાત હોય તે પણ નાસ્તવિક છે તો પણ જે પાડ અને મયા સરથા શુદ્ધ અને પ્રમાણિત હો તેને જ હું આગની સમક્ષ ગણુ કરીશ

ભારે અમ્મોચની વાત કે કે આયુરેદોત્પાદ દશની મેકે આયુરવદની મથુ પણ મરણા જનમ છે ત્યાં અનિદામની મીમાઓ પણ પળેઓ શમી નથી એવા સુર પ્રાચીન કાગમા તેમો મિચાળ આગલ અને રિગમયજનમ ઉતિ છે મારા અને અપરિમ્ત મજાઓથી પૂર્ણ મધ્યમાળમા તેની દુશા અને અનનનિ ચર્ચ તેમો અન્યરગિચિત વનમાત મા છે અને આશાપૂર્ણ છનાયે અનિશ્ચિત ભાપિ છે—આ આયુર ની સમગ્ર કલામી હું કેમ નો ભાગત વાના ભાગની પ્રનિકૃતિ હોય ને

ધૂતતા અને અમત્ય સ્વર જ્ઞાન છના એ મિશ્રવા અને ખરી વસ્તુચિનિનુ અજ્ઞાન આ ચાર આયુરે ના વિદ્યોઓના અને ની ગવનનાના ડાચુમોના હાયમા મેક પ્રમાગના રાઓ છે અગરનિર્જિન ભાગની કનિ યમની પાડય ત્રપુનિના હું તકો જેટલા ઉતે મારો લમ જનાગ અને બમાતમક છે તેમવાજ પ્રમાણમા—આયુરેદ ચિત્તિમાના

મૂળ મ થો પ્રાચીનતા અને રનામિત્વા નથી પાશ્ચાત્ય લેખકોના લેખો જ્ઞાન્તિપૂર્ણ છે *
હિંદુસ્થાનનો સાચો ઇતિહાસ નર ગ્રંથો તે નહીં હો કાતુ નથી પરંતુ
આયુર્વેદ વિજ્ઞાનક હાન એવી નથી સામગ્રી તથાગ છે કે વિજ્ઞાના ઉચ્ચ વિજ્ઞાનની શ્લામા
તે પોતાનું સ્થાન રાખે રી શકે તેમ છે

ચીન અને મિસરની ચિકિત્સા પદ્ધતિઓને જાદ કરતા (મગલુ કે આ બે નેના
પર્યાપ્ત સાહિત્યનો અભાવ છે) આયુર્વેદી ગ્રંથો આગળની શ્રેણીના પ્રાચીન ચિકિત્સા
પ્રણાલીઓ છે કે જેના અધ્યયન માટે સાહિત્ય વિવિધ છે

આ નધામા આયુર્વેદ પ્રાચીનતમ છે તેની ઉત્પત્તિ જ્યારે અને નહીં રીતે ઘટ્ટ તે
નિશ્ચાત્મક પદ્ધતિ બાજુનું મિન છે કારણ કે સુર આરબથી જ તેના જૂઠાકાગેનો પત્તો
લાગતો નથી આયુર્વેદી ગ્રંથો મતિતાના પ્રથમ ગ્રંથિતા પુનરુત્થાનને આજે અમિવેશને
આયુર્વેદનો ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા—તે પ્રાચીન જામા પદ્ધતિ આયુર્વેદની ઉત્પત્તિ બહા
અર્થાત્ સ્પષ્ટ નાં સાચે સત્ય ગણે છે કારણ કે રસાયણ બહાજીએ એક મહાન
અષ્ટાંગપૂર્ણ મહિતા રચી હતી આવો વિશ્વાસ ગ્રંથિત હોતો આ ઉપરથી એમ પ્રતીતિ
થાય છે કે—આદસા પ્રાચીન જામા પદ્ધતિ આયુર્વેદની ઉત્પત્તિ કે આગળમળ વિજ્ઞાનક
તે લોકોનું જ્ઞાન—હાલ આપણ છે તેવું જ હતું

કઈ ચિકિત્સા પદ્ધતિ પહેલી અને કઈ પછી ઘટ્ટ તે જાન્યત હાલના ચિકિત્સાને
શુભરની છે કારણ કે ભારતીય કે ગ્રીક રસાયણની પૂર્વપરતાથી અમને કોઈ હાનિ લાભ નથી
—પણ તે નેની પૂર્વજીન મનુષ્યની યોગ્ય તપાસ કરી લેવાથી એ વિશેષ
મહત્વના પ્રયત્નો ઉઠેન આવી નર છે—તે એ કે ગ્રીકે કેની રીતે જગત્ આયુર્વેદી મહિન
સિદ્ધાંતોને સારી રીતે સમજ્યા વિના પોતાની ભાષામા અશુદ્ધ અને ભ્રાત્મક અનુવાદ કરી
નાખ્યો અને આ વિકૃત સપત્તિને સ મે વર્ષો સુધી કેની રીતે મુશ્કેલ ગણીને તેના પોતાના
પ્રધાન શિષ્ય યુરોપને સોપી અને તેથી—આધુનિક વિજ્ઞાનવેત્તા પો આયુર્વેદી સિદ્ધાંતો ગ્રીક
સિદ્ધાંતોને મળતા દેખીને તેન (આયુર્વેદન) નિરીક્ષા કરી પા. વ્યથ અને અનાવશ્યક
માની બેસા છે

પાશ્ચાત્ય લેખકો કૃત ભારત વા. નથી પ્રાચીન તિથિ જ્ઞેનિબધ ઘણેભાગે પદ્ધતિ
પૂર્ણ છે અને તેની સામગ્રી મેકનિન ગ્રંથમા નક્કી જોઈને તેઓએ મહત્વ કરવા પ્રયત્ન
કેતા છે તેવો હા. પણ તેઓને શિષ્ય છે જગત્ આમ જતાં વાસ્તવિક સત્ય જોવા માટે
નિષ્પન્નપાત પડે જ નિધિ નિર્માના રાત્તો કોઈને થો છે—તે પા. અપૂ. સામગ્રી અને
અધુરો અનુમાનના ત્યા પાયા પર ન કરવામા આવેના છે

વિચાર કરતા કુ બ સાચ છે કે—ગ્રીક જ્ઞેનિતિના સમરિકા અજ્ઞાન રીતે પણ સત્ય અને
સિદ્ધાંતને મરદી મરદીને પોતાના હેતુને જર જેમતા કરવાને વારવાર તથાગ રહે છે અને તિથિની
સહિધનનો લાભ લેવાનો અગિયાર પોતાના માટેજ નથી એમ છે પરંતુ જ્યારે હિંદુઓની પ્રથમતા
નિસદિત રોય કે ચાર જગત્ અજ્ઞાનો કોઈ નૃતીય મૂલ્યો ન હોઈતો છે અથવા તો
જમપત્તી સમકાલોન સ્વતંત્ર જગતિ થઈ છે એવી દશોનેના આશ્રય પોરે છે વિજ્ઞામા યુરોપ
ભારતવપનુ ન ની છે એમ રસાયણશાસ્ત્રમા આ વિજ્ઞાનો મહાન કુ ખની લાભ ની અનુભવના હોય
એ. લાગે છે અને તેથી નિશ્ચય મક અતિદલિસક સંસાના આ ન કરવાના પ્રજા નિર્મ પ્રથમો
તેઓ કરે છે (સર F C Foy હીસ્ટરી ઓફ હિંદુ કેમીસ્ટ્રી)

આજના આયુરવેદના પ્રાચીન આચાર્યો વિશે જે કાળ નિર્ણય જેવામાં આવે છે તે સ્પષ્ટમાનથી જ પરી વાન તેની સુખ રેતીની વિાન જેવાજ છે આના સમયનમા માન જે ઉદાહરણ જ બસ થશે

જમન લેખક હાસ અને ઇન્દ્રિય લેખક ડ્યુગર સ્ટ્યુઅર્ટ જેનાના ઉન્મત્ત પ્રવચન પર તો અહીં સમય સુમાનવો યોગ્ય નથી આમથી એમ મહાશય તો એમ માને છે કે ભાગતીર ચિકિત્સા શાસ્ત્રો જનન ૧૭૫૨માંથી મેળમાં સ ૧૫૦૦ પરિમિત છે અને ધ વન્તગિ અને ટાગી શબ્દો—ગ્રીસ ભાષાના હિપોક્રેટિસ અને 'ક્રાસ' પૃથ્વી અપવશ પામેલા છે બીજો લેખ એમ વિશ્વામપૂરુ માને છે 'મરુત સાહિત્ય ગ્રીક સાહિત્યમાંથી જન્મ્યુ છે એટલુ જ નહિ પણ ચિદ્વત્તા વિવેચ પગી હિ દના સતુર બાહ્યશોએ ગ્રીસ ભાષાના આ શ પર મરુત ભાષા રચી કાઢી આ જ ને વાતો જવા દઇએ પણ એમસક ના પ્રખ્યાત ડો. રૂડાં દ હનલ જેના ઉચ્ચકોટિના વિદ્વાન કે જેણે આ વિષય પર વિશ્વાસપાન સામગ્રીઓ એકત્રિત કરીને સાચો પ્રયત્ન કર્યો છે તે પણ તિથિ નિબંધો જગા દુર લઈ જવાની જૂલ કરી એકા છે 'ટલામ જુદા જાતકો અને રોમહિન લિખિત જુદા ચરિત્રના આધાર પરથી તે સ્થિત કરે છે કે ભગવાન જુદા ચિદ્વિસક જનમના ગુરુ ભિન્નુ આત્રેય કરીને હતા આ આત્રેય તક્ષશિના વિશ્વવિદ્યાનયના વીગ પ્રમુખ્ય આચાર્યોમાંના એક હતા અને કાષ્ટરના જન્મથી ૬ વર્ષ પૂર્વની આ વાત છે તેથી આત્રેયનો મલ કાષ્ટરના જ મથી ૬૦૦ વા પૂનનો સિદ્ધ કરે છે

ન્યા સુધી આ તિથિ નિર્ણયથી ગ્રીક વૈદ્યક શ્રુતા આયુર્વેદની પ્રાચીનતા નિર્વિવાદ રીતે મિદ્ધ થાય છે તેટલા પૂરતું તો આ બળવાજ છે પણ જરા આગળ ચાલીએ કેમકે એવા પ્રશ્નો ઉપગિયન થાય છે કે જેણે નિષ્ણતાભર ઉત્તર તેમાંથી નીકળતો નથી સૌ પૂર્વે ૬૦૦ વા પહેલાં જે અગિયેસહિતા ભિન્નુ આત્રેયના ઉપદેશાનુસાર લખાઈ તો આ પ્રય પર બૌદ્ધ પ્રભાવ કેમ પડેલો નથી ? (ભદ્ર જમાવ ત્યારે શરૂ જ થયો ન હતો તરી)

અરમ્મહિતામાં આત્રેય ઓ અગિયેસેનો જે ઘનિષ્ઠ મંત્ર થ છે તે જોતાં જે ભિન્નુ આત્રેય ખરેખર આત્રેયજ હોય તો બૌદ્ધ લેખકો આત્રેય વાનુન શ્રુતી વખતે અગિયેસેને બિલકુલ જૂલી જના ? અગિયેસે પોતાના સમયનીન કે માયે સર્વિઓ ઓ વૈદ્યોના નામ પોતાના ક્રમમાં આપ્યા છે તથા પોતાના સન્માનથી બે રાતર વિગેરે આત્રેયજના અન્ય શિષ્યોનો પણ પરિચય આપે છે તો પોતાના પ્રસિદ્ધ મિથ્યુ, હવર્મુ નામ તે ક્રમમાં કેમ નથી મળતુ ? આ સિવાય અગિયેસે પુનરાશુ આત્રેય તારેા કૃષ્ણાત્રેય એમ બન્નુ આત્રેયોના વર્ણન કરી છે પણ કોઈ ભિન્નુ જાનાનુ નામ નથી મળ્યા યુ િદ્ધ ભિન્નુ ત્રણે આત્રેયોમાં પહેલા નહિ બીજાને ત્રી પછી ત્રીજા તતા એ વત નિર્ણય છે અરક્સહિતાના શ્રુતિ આત્રેયજ ભિન્નુ આત્રેયના સુર મળતા પૂન જના અને તે ઈ સ. પૂ. ૬૦ શ્રુતા કેટલીએ સત્તાપીપૂર્વે ચલા હો

એક બીજા પ્રમાણથી ૫૨ આ મ્યને પુટિ મરે છે અગિયેા મદિનાના સરમ્ના અરમ્ન લાભગ ૧૫ સિદ્ધતાનીમા મુખ્યમાં આવે છે મા જ કે તે સમયના સમાદ ધનિષ્ઠના મંત્રમાં જે સાહિત્ય ઉપનમ્થ છે તેમાં સમા ના ગત્વ થ તરીકે અરમ્નુ નામ વજુવ્યુ છે આના એમ જે પ્રમાણના આધાર પર થયેનો નિર્ણય એટલો બધો પ્રચલિત

મધ ગયો છે કે વિગળ ધીરે ત્વાચમય જેવા મુગ્ધ આયુર્વેદિ ચિત્તિકોએ The principle of Trade has in Ayurveda—જેવા પુસ્તકમાં કે દનના આનિપુયનો નિરો સ્વીકાર કરી લીધો છે આ પુસ્તક પર મારા મુનિવર્તિ તરફથી સર જગન્નાથ બોઝ પાતિપિક અને લાહોરથી હુમન દાનમીના આગ્રહ પાતિપિક વિગળ ધીરેન્દ્ર નાથજીને મોકલ છે પરંતુ સમ્રાટ નિ ના ગ વચોમાં રજ નામના જે વેલ દર્શા તેજ ચક્રસંહિતાના પ્રણેતા દત્તા એમ માનુ જે સરમહા સુધી મારપુકે આ પ્રમાણે ચરકના નામનો પ્રયોગ તો કનિ ના સમાચીને જે કે વર્ષ પૂર્વે થયેના વધા ગુણ શ્રી પાપિનિને કઠરરક્તરુક જે સ્વભાવ પા મો છે જે નામ પ્રથમ પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યું હોય તેના નામ પર / વિગળ મુનિ નિર્માણ થઈ રહે છે અને ચક્રસંહિતાના પ્રથમ સિવાય પ્રસિદ્ધિ પામી શકે શકે હોય રહે ? આ પ્રમાણે થોડા આનો નાતમ દૃષ્ટિથી જ કે હવે મન નિપુયનો જે નિષ્પક્ષ પ્રાપ્ત થો છે તે ખુબ ભારતીય વિદ્વાનોને સમત છે તથા આ ગુણ છે પણ તે નિરો સ્વીકાર થોગ નથી એ પણ આધુનિક વિદ્વાનોએ વિચારવા જેવું છે ૧

(અપૂર્ણ)

—

૨૮ મા નિખિવ ભારતીય વૈદ્ય મહાસંમેલનમાં આયુર્વેદાધ્યાપક
પરિપદના સભાપતિ

માણુઆર્ય વિદ્યાસાગર મહામહોપાધ્યાય કવિરાજ

ગણુનાથસેન શર્મા સરસ્વતીનુ ભાષણ

(૨ ૧૮૯૫)

(અનુસાદર્શના આપાનાન ગ વેલ)

ધ વતરિર્વિજયત કરણૈર્મૃતિ

રીયૃષણિ રદમાદુરધે પુરાય ।

અવાપિ ચક્ર કરણા તર્મિની તરજ્ઞા—

સૌરે ક્ષણાન્ પ્રશમમેતિ રજાદવાગ્નિ

આયુર્વે સેના નિરત આયુર્વેદના મર્મજ્ઞ માનનીય અધ્યાપક ધૃ ૬ ।

આજે અતિ આનંદનો અવસર છે આ / ધૃ લામે ૧૭ આ ૨૮મા નિખિવ ભારતીય વૈદ્યસંમેલનમાં આયુર્વેદની સેના માટે આયુર્વેદના ઉદ્ધાર માટે જેણે મત લીધું છે એવા આપ આચાર્યશ્રી સામે મેળાપ થાય છે આપ લોકોએ આ પશ્ચિમ નુ સભાપતિ સ્થાન સ્વીકારવાને મને અત્રે આમંત્રેનો છે તેથી મારું હૃદય કંપે છે મારી જગા ફુલ

૧ હિદુઓના એક વા મા પ્રાચીન વદિક નામે રાજવાનો પ્રા પ્રવર્તિત છે જેના પરિણામ વા સ્થાપન ધ વતરી ન યાગ— જે નામના થતા સત્ત્વનો આગે પણ મળી આવે છે વળ આ નામે વાચીને કે સાતગીને જે પ્રા અક્ષિત વદિકાવાને વીમમો ન પ્રા / આધિપતિ માને તા તે ધવી હૃદ મુધી થોગ્ય પ્રાગે ૧

ખાલો ઉપર જે શુરુતર સભાપતિ પ નો ભાગ આપ વિદ્યુત શિરામણિઓએ નાખ્યો છે તે આપને હુ મ અંતોથી ગંધેશ એ સિવાય મને સતાવે છે પરંતુ આ / સુધી આપ સૌએ મને આપનો ગણીને જેની રીતે નિભાવે છે તેવીજ રીતે આજે પણ જુને ને પગને ચતારી મારી જુગિઓ પણ ધ્યાન ન દેતા મને નિભારી લેશે

આજ ભમા મને આજે રસ યોગ સાચુ ન ચતા મનન નિર્માતા મુખર્ષ નગરીના પરમ આશ્રુપણુ રૂપ વે વેદ્ય પા ગત પ મુનિદ્વાન પ હરિપ્રપાદ આશુર્વ ગિધ્યગશુ ને પરમપ્રિય એવી અમતર ગિણી ના કર્તા લાહોગવાસી નિદ્વાર પ નરે દ્રનાથમિત્ર અને વૈદ્ય ભાત જેની અનુદા પ્રતાપી સમુજ્જનન હતુ એના બીજા પ્રખર રંધા મારો જેમનુ અમરણુ વિદ્વાન વહો લાગા નમત સુવી યો—આવાઓનુ પ નો ગમન વાદ્ય આવે છે

વૈદ્યોની શો અ ધાર ગરીનુ પ્રભાત તો ચાગુયે ગી ગયુ છે આજ સુવી ગાજો અને અમમ ૧—મનોના નિગારી પીતિ યત્રેન નહરિતા મુમુર્ષ મિથિમા પરી ગ્હી હતી આયુર્વે મેરો હુ અ અને ન્યથી આનુચ્છાનુ યજોના દના તવે આનુ વે નો અ હોય જાન શરુ થયો છે જાણી ના હ મા પ્રાભાતી પ્રમ નના નદિ પ્રગે ? આજ કોચેસી અને અ-કોચેસી ભારતીય યોગોગા રંધા વિતાને ગાજ્યાનન—ગાજુમો ન પ્રાપ્ત થયુ છે ગજકોષ વળ વિદ્યાનો અપાયા છે નહ વિદ્યાનયોને જ્ઞાદાથ- નો મગવા લા છે ગાજીર અનુમો ન અને પનપ્રાન—મા ચાગ મિદિઓ પ્રાપ્ત થઈ છે અથવા યોગ વખતમા થો

જે જે મરાનુભાવાએ જાયુરોદ્ધાર માટે જુને ને પગને પ તી વિદ્યન માધાઓને તૃણવત સમજને સા રી લગતીથી મારું છે તે સા ગાજુરુપા અને તેમને સનામ આપનાર અમ્ય સજોનોનુ નામ કે તુ માર્ધ રીતે ૧ ન ની

જાજ સાગ તરફ સ્થરાતા આયુરનીન ધર્મા ૧ મણાના આરોગ્ય માનાઓ તથા રસ લાગાઓ આયુર નિન જનતાનો હર્ષ લાર પ્રચાર મી ગવા છે અને ગાજ પાણુ મેરો લાગે નદ્યચિમ્તિસા પદતિ મોન આતા થયા છે જનુન આયુર્વે વિદ્યાનયોમા દહ્યુ યોગ્ય જાને વૈદ્યગિણુ માટે હ ગેની ગખામા આરતા નથી એથી ચિત્ત જો પામે છે અને મારે તો અમે આપણી ધનિ જનતાને જ નેનિન ગાજગિ છીએ આ ધનસાને પેતાના સુશિક્ષિત યુવોને આયુર્વે કેમ લક્ષ્યનતા નથી ? જનુન અમને પ્રુ આસા છે કે ઉત્તરોત્તર જ્યમ આયુરદનુ ગૌવ વધો તમ વધ વિદ્યાને અથ રી માની તે લોકો પયુ પેતાના પુત્રોને આયુર્વે શિક્ષણુ માટે આયુર્વે મહાવિદ્યાનયોમા મોમયે જ

જે કોઈ આપણા વહો પ્રેમ મ્હે છે કે ગજકોષ વિધિનિરવ-નિયમણુ માધે વતાની સ્વનનના સરથા ચાલી જો માટે તે નિયમણુ આજુને માર નથી આવાઓને અમાઈ ગેદ્યુ જ કહેતુ છે કે કોઈયજ જનના નિનનજુ વિના મગ્ગર આપણને શ મમ સનાય આપે ? જો કોઈપણ જનના મકુમ સિતા તો બિરુજ્જયરાની નિ કુગ્રાનું નિસાગણુ / કેમ મી રંગા ? શિક્ષિત અને અગિહિત ના રંધે કેઈ જાનો મે જ ન હોય એ તો વગર શિક્ષાની અવનનિનું નધાનમાજ્ય ૧મા રુનન મુ કહે જ કુ ના વૃપાવત ૧ અર્થાત કુરંદા વદુ કરે એ તો જાનો દોન મણાય આગમ નાનના તુરુત મ્હે છે -

અધિગતત વળ સ્થાપિતત ગ્રાવેન દટકમળા જૂતયાગ્યન શાસ્ત્ર નિગમતા રાજાનુજાતન x x x
 નાનુભૂતેન મૂતાનાં સુમહાયવતા વચા વિશિષ્ઠાનુગ્રવટયા (સુગત સુ સ્વા ષ ૧)

અર્થાત્ જેને ગામ્ને એભ્યાસ તથા શાસ્ત્રના અર્થોનું ઠીક જ્ઞાન હોય જેણે દરેક
 ક્રિયાઓ જોઈ હોય અને જેનો અભ્યાસ પણ સારો હોય જેને રાજાની આજ્ઞા મળી
 હોય જેનો સવ પ્રાપ્તિમાનમા જથ્થામાં હોય—આવા મુસળાય—મપન વધ જ વધુ
 મના નવત થયુ

આચાર્ય ડાનપુ ઉપરાખા સુનુતસ્મને વિન નાનતા હે છે કે રાજા હિ પ્રજા
 પાલનતરપર તત્પ્રમાણત્ વૈદ્યવર્ગ રાટ ચર્ચિત કષ્ટકમૂતા ગેવસ્ય તસ્માત્ રાજા પરીચ્ચ અનુ
 જાતન વિનિયુત્ અનુગ્રવટયા ઇતિ ॥ અર્થાત્ રાજાનુકનન્ય ન પાનન છે રાજાના પ્રમાદથી જ
 જટસ્પ કુપેદો ગજૂદા અરી આવ છે માટે ગજાથી અરી રીને પરીક્ષિત તથા અનુમોદિત
 વૈદ્યોએ જ મમાગમા નવત થયુ જોઈએ

અકપાપિ પપા હે છે નિષ્પન્નન વચન પ્રજાપાત્ક રાવિ ભારમા મુળતો દર્શનીય નતો
 રાજા પરાય વચ પ્રજોર શયમનુમત વ—અવ ધમ । અનિષ્પન્નનવગુણધિક્ષિમા કુર્ણો જોકા
 પવારકક્ષયા રાજા પાલનોય ॥ રૂનિ અર્થાત્ વ્યુત્પ ન વધ ગ ૧ પાસે જેને પોતાની
 ચોગ્રતાનો પરિચય આપેલો જોઈએ અને રાજાને સારી રીતે જો વધની પરીક્ષા લઈને
 પ્રાપ્ત રહ્યા માટે એને પ્રમીશ રાની ગતિ આપી જોઈએ રીતમગનો અવગ્રાસન કર્યો
 હોય એના અનુરૂપ નવ જો ચિત્તિસા (પ્રમીશ) ર તો લેખાનુ તે અદિન કરે એને
 ગ નમે તેને સન્ન ગી જોઈએ

આથી ગ નુમો ન આરસ્થક છે પરંતુ રાજાનુમો ન નવમ શિક્ષાપુત્રો સમ્યક્ પ્રચાર
 વૈદ્યોનો રાખીય યોગ્ય યથાયોગ્ય નિરોગ—આ પુ રી રીને મગા જોઈએ આ પ્રાપ્ત જ
 ખરી રીતે વિશેષ વિચારયોગ્ય છે રાજપુરોગ પ્રગટિત માટે જ પ્રયત્નરહિત હોય છે છતાં
 તે હમેશા પ્રાપ્ત કે વૈદ્યોનુ હિત રી રાખતા નથી રાજપુરોગોનો વિચાર તો પ્રાપ્ત આપુતો જ
 હોય છે છતાં તે પાઈ કોઈ વખત પર—શુદ્ધિ—નેર હોય છે એટલે શુભ હેતુ હોવા છતાં
 કેટલીક વખત તેમનાથી અનિદ્ર થાય છે દાખલા તરિકે મુર્છા ના તીવ્ર રાજમત્રીઓ દ્વારા
 પ્રવર્તીત સુરક્ષાપાન—નિરોધ પ્રાપ્ત હવે જો આ પ્રાપ્ત આયુર્વે ના આસવ અગિયે જે આસવ
 અરિષ્ટોમા સુરાનુ પ્રમાપુ અત્યલ્પ હોય છે જે વૈદ્યોનુ આત્મસર્વસ્વ છે—ઉપર લાચ પાક
 વામા આવે તો આયુર્વે ના ચિત્તિસા પદ્ધતિનુ એક ઉપયોગી અગ નાશ પામશે વૈદ્યો માટે
 રાજાનુમોદન (રજસ્ટ્રેશન)ના નિયમો પપુ અતિ કઠોર નાનામાં આવ્યા છે રાજમત્રીઓએ
 આ વિશે ગીનસર વિચાર નથી મો વૈદ્યોની વૃત્તિને તે હાપુશે એટલો કઠોર કાનૂન છે
 મદ્રાસમા પપા કોમેસ મિનિસ્ટ્રી તરફથી આયુર્વેદ તરફ દૂર—ટાક્ષ—અસ્લોકન થવા માડયુ છે
 આથી એ અદ્વૈદશી રાજમત્રીઓની દટિમા પલટો થાય તેઓ સમ્યગ સન રી રાકે એવી
 પ્રવૃત્તિઓ આપણે હાય ધરી જોઈએ મધુમ્તા પ્રાનોમા અને મિહારમા પપુ ગામ્ય તરફથી
 દેશી વલકને જે નાટ આપવામા આવે છે તેમાથી અર્ધા શોધ્ય જેથી ધારની ચિકિત્સા
 પદ્ધતિ (અલોપથી) જૂટની જાત છે

આ પ્રસંગે આયુર્વ શિક્ષાપદ્ધતિ વિશે પપા વિચાર કરાનો વખત ગાતી પહોંચ્યો
 છે આ વિશે પપુ ધણો મતલો છે પરંતુ તેમાયે જે પહેલો પ્રાધા ય છે એક પમ એમ માને

છે કે આયુર્વે સ્વતઃ મૃતુ છે એવો બહાગવી લેના જેવું - ઇજ નવી મીને પણ એમ માને છે કે પાનાત્મ્ય ત્રયો તથા પ્રત્યક્ષ નાની ગ્રામની આયુરનો પરિવૃત્ત પ્રવેશ જેવો છે આમ પ્રાચીનસર્ગિત્રિય અને નવીનસર્ગિત્રિય પ્રેસા જે મુખ્ય પદો આજમા છે કેમકે ઈર્ષ વખત આ બંને પક્ષોના મતાનુસારિઓ પરસ્પર સખત આક્રમણ કરે છે આ બંને પક્ષોના વાગ્વિચરમાથી ઝગતા વહ્નિ ફટિંગોના તારથી સુરાત્તમ પોતાની અગુદ્ધિ સ્થામિકા તપાવવાથી ત્યજે છે તેમ આયુર્વે શિવાસદ્ધિ પણ પોતાની અગુદ્ધિ તત્ત્વો અને વિશુદ્ધ બનશે પરંતુ આ વાત પ્રેસાથી પરસ્પર વૈભોમા વૈભવસ્ય ન થાય એવું સભાળના વૈભોને હાથ લેવી નહીં હુ જાતના સિદ્ધાનો ઈર્ષ પણ એ મનના પરપાતી નથી હોતા ખરું જોતાં તો સત્ત્વ બે પક્ષોની સચમા છે માટે ઈર્ષ પણ એ પક્ષનું એમ ત પ્રહણ કરના થાય તથી

પ્રાચીન સર્ગિત્રિય ભક્ત આયુર્વે નો હે છે કે શિક્ષણપદ્ધતિના મરકાનું પ્રયોજન જ શુ છે? વૈદ્ય રાજ સવા, મહા હાઈ મહુધા સમાન છે તેનાં વચાથી માધ્યમ ચક્રપાણિ શાસ્ત્રીજી જ્ઞાન ભાવમિત્ર વગેરે આગાઓએ સુ ગ્રામીન શૈલીથી જ અત્રાસ મ્યો હતો અને અન્યને ભણાવો તેનો નેરી જ ને માત્ર પુત્ર એજ ને આયુર્વે ભણવો અને ભણાવવા જેવો પાનાત્મ્ય ગાગર તત્ત્વનાં નિદાના સમિત્રથી અમાગી લો પાવની આર્ષો વિદ્યાને શુ મા બટુ રૂંદા હા? તે દરાએ જે નેમો અસાધ્ય રી મેના તેવા હજાર દરજીઓ વધોએ પોતાની શિક્ષિતથી સાગ થા છે માટે શિક્ષણ પદ્ધતિ જ્યમ આનવી આવી છે તેમજ આનસ છો મરકાનું જ્ઞાનું મળી એનો સદ્ગત મવાનું બધ કરે.

બીજા વળી એમ કહે છે કે આયુર મા સુગમીજ અર્થને મમજાતો તો મરકાગાકસ શેકા જ રીતનાન વલો છે મોગસાધનથી જેમને નિવરણ પ્રાપ્ત થઈ છે એ મનન શુરો જોની કૃપાના જે અધિારી છે તેમજ સુગમીજ આયુર્વેના અર્થો ગાપનાર હોય છે તત્ત્વ મૂનગાન-માનથી એનો પાગ નથી પમાનો મરકાઓએ ગાનચતુરો ઉપરેન આ શાસ્ત્રનો મર્મ પ્રાકૃત જોતાથી ન જ પમાય તો પછી આ પવિન રાત્રને મૂા તત્ત્વવિદ્યાના અમિત્રથી દૃષિત મનામા શો લાભ છે? પાતત વિનાથી આયુર શાસ્ત્રનો નારો અધ્યયોધ થયો એ બખણુ છે

આ સર્વાગમપૂતા વાદોઓ પૂર્વમગેનમા મ્હેત મ્હેત વિચારો કુમીથી કહેવા માગું છું કે ક્યા છે હવે એ જલ્દી પગલર દ્વારપાણિ મ્પિન ખગના ગોતમ વગેરેની ભવિષ્ય સદ્ધિતાઓ? ક્યા છે હવે આપોત્ર ઉગ્ધ ભો વૈનગણુ પુ નાવન ગોપુર ગદ્ધિતાના સન્નનો? ક્યા છે હવે વિદાધિનિ નિમિત્ત ભાવન ગાગર ગાનવ સાત્ત્વિક શૌનકાદિ નિગમિત રાત્રમ્ય-ગદ્ધિતાઓ? ક્યા છે હવે આયુરભૂતવિદ્યાનો? ક્યા છે જ્ઞાન પવન બધ મ્પિદ્ધાદ્ધિ ત મૈમાર-જ્ઞાનનો? ક્યા છે હવે અગ નમોત્ત તાત્ત્વ રાન પ્રતીમરક્ષમા મ્પિયમમિત્તા? ક્યા છે રાન આન તાવન ઉગ્ધ સન્ન લાટ સાત્ત્વિક કૃત પ્રિતનો? અને માગુ મ્પિ વિલોન થઈ ગેના વચ્ચિષ્ટ માત્ર રાકિ પનજી વોરેના બનાવેના વાગ મ્પિતનો સાત્ત્વ રાસીર મ્પિદ્ધોમા આ તત્ત્વો દત્ત પાગે ઉ ન થએના છે એ તત્ત્વો જ નામોર થઈ ગયા હ એવું નહિ પરંતુ તેમા વ્યવિન કિયામૈયત્વ

પણ નહિ થઈ મનુ છે મુનત બેભાનિ ઉચિત પ્રત્યક્ષ મૂલક શારીર દાન જેને માટે મહેનાયુ છે કે—

પ્રયત્નતઃ ચાત્રાચાર્ય ચ યદ્ભવેત્ ।

સમાસનસ્તદુભય મૃત્યા નાનવિવિધાન્ ॥

તે પાન હોયે યા છે? યન શસ્ત્ર અને ૧૫ (Bhagadage) વિધિઓ શાસ્ત્રમા વર્ણવેલી છે. ઇત્યાં તે પણુ મ્હા ગૃહ યદિ ચર્ચિ? અને મ્હા છે હરે સોમનના શ્રાવણી મદા શ્રાવણી બ્રહ્મમુવચના વગેરે ગ્હાસન ઔષધિઓનું નાન? મ્હા છે જગમગનુ હરપુકારી પાન નુ અટા શ-સ ૧૭ પટલ? રિંગી રી પાગલ? છુનુનિની ગ્હુ હરે કમા છે? પચમ્મમા આપણી નિપુણતા ત્વે ના છે? નાગિનિનાન અને અગ્નિષ્ટનિજ્ઞાનમા ૧૧૫૧ી તે વિવિધતા હવે કયા છે? અપ્સોસ છે કે માજ માપણુ પેનના હ નરો અગો લુપ્ત યદિ મયા છે અને જે શય તત્તોના અવરો ૧૨૫૫ા છે તે ગુરુ પરપગ નષ્ટ થતાથી નિરચક જણાય છે માટે આપ સોને ૭૦૧૧૧ નોગી પિનુ છુ કે સ્વકેદાગ્નુ નોજન જ નવી એવી વ્યાખ્યા હ કરી શુદ્ધિ રચ છો (મગિયાગમા પેન સ મેનના સમાનિનુ બાનુ)

જ્ઞાનચતુ આપત મર્ચિંગો ॥ ઉપરોક્ત જ્ઞાનચતુ જ સમગ્ર છે આમ મહેનાગને માત્રી નાખતા છે કે આ રમાથી એના જ્ઞાનચતુ કેણુ છે જે આયુર્વેદીન ૮૧ રોનો નરીન અથ સમગ્રને મા ૧ જેના અ પમતિને એનું તત્ત સમ નવે? ખગીવાત તો એ છે કે વનમાન વલ નથોમા આપોપરોની સખ્યા જૂજ છે ત્યારે અનાપોપરોની મખ્યા અધિક છે જેમા પ્રત્યક્ષનિરૂદ્ધ પ્રામાદિક ભાગ હોય તે છોડી દેવો નોઈએ અને ખીનને પગીક્ષાની ઉસોગી ૧ ૫ ૧૧ી રસાવીનશુદ્ધિયો નરો તનમા લેવો નોઈએ કેડી જ્ઞાનચતુ વલગ ગહન કદરામા હો પણુ ખરો પર તુ તે અમાગ જેના પાગર મનુ મને ૧૦ ટિયોચર થય? અને દિટિયોચર ૫ મને થાય તોરે તથી નવમરિવા સર્ચિનુનમ નહિ ૮ થાય

આધુનિક નવાવિષ્કૃત પાત્રાત્ય વિચારોને સદ્-નલોએ ન માનના નોઈએ એમ પ્રવાથી વલમરિવાનુ વર્ણિષ્ટન અને રસાત્ર્ય હમેશ માટે ચાની જો -આમ માનનાગઓને અમાગે પિનતી છે કે તેઓ પ્રાચીન આયુર્વે - ૧૧૧૧ા પરમ અન ૫ લક્ષા છટ્ટા નિ લા સમ્મેનના સમાપતિ જેમના વિજ્ઞાનચતુ આધુનિ સાન સથી અથ નથી થમેના એના શ્રી લક્ષ્મીગમ રસામીના નિ ૫૦૫રોને આ થી વિચારે —

મારો એથી ઉપાન આ છે કે નરીન પાત્રાત્ય વિજ્ઞાનના આધિ ૧૨-સારને રીકારવો અને પોતાના વિજ્ઞાનની ઉચિત અથ જ્ઞાનપૂનક તેનો ઉપયોગ રવો સન પ્રાચીન આયુર્વિજ્ઞાન આજ સાર પ્રત્યક્ષ યદિ મનુ છે મર્ચિંગોએ એને જ્યા છોડી દીધુ છે ત્યાથી તે આગળ નખતના વહેલ સાથે વધી શયુ જ નથી પેલ અને કાનના રાણો તેમા પ્રવેશીને તેને પ્રાણુન તુ બનારી સખ્યા નથી નરોડ લે ભાગતમા જે જે રિદેશીયો આ મા તેમના વિજ્ઞાનમા જે આગમૂત તત્ત આ રસાને લાગ્યુ તે આખરે અપાયા છુ શ્રી નોકા આન્યા ત્યારે તેમના વિજ્ઞાનના સાગબાગને માપણ પોતિરીંગોએ સા ૧ રીને નણી લીધુ અને સાગ અભ્યાસ પગી પોતાના શાસ્ત્રો ૧૧મા તરી સમારી દીધુ ૧૧૬મે આજ ભારતમા ફિંગમ પેગે વગેરે નરીન રોગો ૧૧૫૫ થાય છે અને તેને માટે આપણે સ્વાભાવિ રીને જ

નવીન ઉપાયો સોચના પડશે દેશ શાન્તગથી આવેન વિચારેનો ૨૧ ૧૦ એવ છતાં વિજ્ઞાનનું લક્ષણ છે હવતુ પ્રાણી વ્યય ખોગ ખાઈ તેમાંથી રસ નિર્માણ રી તેના પ્રાણને આત્મસાત્ કરી હવનગિલાન કરે છે ત્યમ પાશ્ચાત્ય ચિત્તિસાનો જે અશ સવોપરી અને વિજ્ઞાનાનુભોતિ હોય તેને પણ અવગ્ન અપનાવી લેવો જોઈએ

(જઠા નિ જ્ઞા દ્ય અગ્નિનના સમાપતિ ધ્યાનેથી)

આ વિષયમા અમો પણ સ્ત્રી- પુરુષો શ્રીએ છીએ

‘ વિનકો ગળો સાદેગી આહી, મ રવજ વગેર સોની પણ વધુ આપણી દવાઓને પાશ્ચાત્યોએ, જગ પણ કણુ મરી ૧૦ રી જિના પોતાની રી લીરી છે તો પડી મનીનીત કોકેન ઇથાનિ પાચ છ મદાપ્રલાનવાળી રાઓ આપણે કેમ ન રી જોઈએ ? મહર્ષિ યગ્નુ પ્રાચીન વચન અમને યા આવે છે તમે સુક મવગ્ન મદાપ્રલાન વ્યવસ્થા અને આ કહેવા સાથે આપણા માથાએ આયુરદની લીમા નિધાતિ નથી મી જ્ઞાનમિત વગેરે આચાર્યોએ યોગમની વગેરે દ્વાર પડેથી ની રેને અપનાવી લીરી છે

આ નસજે મદલુ કરવા યોગ્ય રોગ-વિજ્ઞાનના ઉપાયોની ગામતમા પણ અમો થોડુંક મદવા ઇ-છીએ છીએ સુતે કહ્યું છે વ્યવિધા ૧૮ રાગના વિજ્ઞાનોવાય વલ્લિ મોત્તાવિમિ પ્રમેન ચ રિતિ રોગો વલ્લુવાનો ઉપાય ૭ જતો છે પાચ ઇ થોથી અને છઠો પ્રશ્નથી આ આત્મોપદેશનું અનુમગ્નુ મતા ગતીના રોગોના નિાન માટે આપણે સ્ટેથોસ્કોપ નામના આ ષુનનાડીનનો ઉપયોગ લિન્ન લિન્ન નાગના શ્વાસ રાખ્ધો સાલગવા માટે થુ કામ ન રીએ ? જવગ્ન તપના નિશ્ચ માટે અને ત્વાચપરીક્ષા ફનિધાર માટે થર્મોમિટર નામના તાપમાનવરનો ઉપયોગ આપણે કેમ ન રીએ ? આયુરી પરીક્ષા કરના સાથે મમ પડે ત્યારે સૂક્ષ્મ વસ્તુ જેના માટે અલ્બીક્ષ્ણ વચ (માઈક્રોસ્કોપ) અને લગ્નાદિ વિજ્ઞાન માટે એમ-રે-વરનો ઉપયોગ આપણે થુ કામ ન રો જોઈએ ? અને મૂન પરીક્ષામા તલગિદુ પરીક્ષાની માથે પા માત્ર પરીક્ષાપદ્ધતિ જેની આધુનિક પરીયા થુ કામ ન રીએ ?

। યચિત્તિમામા માત્રાત અગ્નિતપ અથવા જલીર થાખ્પતાપથી ન રાશ્વ, પિત્ત, પાન વગેરનું મશોધન (asepsis and antiseptis) તેમ સુગંધ (ab olfatorialcohol) થી ચામડેને સાર ગી લેવાની નાપાતી સાપ્રત સમયમા વલોએ અપનાવી લેવી જોઈએ અગ્નિતપન શલ્લેખ એ સુચથી રાશ્વ મોધનનો ઉપેગ સુતે મરો છે જ્ઞાત અતિસ્ફૂટ વિસ્તાર ન હોવાને લીધે આધુનિક વિધિનુ જ અપનાવ ન રાખે છે આ વિધિ પ્રવતમ્તુ નામ લોડ નિગ્ગ છે આ પા માત્ર ચિત્તિસ નવરે રાશ્વક્રિયાથી રણમા ફરી પડ ન થાય એ માટે આ સશ્વશુદ્ધિની તોધ ગી સમગ્ર પા માત્ર જનનાને પોતાની કમળી બનાવી છે આ વિધિથી પડના જતુઓ ઉત્પન્ન થઇ રમતા નથી

(૧૧મા અગ્નિનના સમાપતિના અભિમાપયમાંથી)

વળી નિાનના જેવા ય થો અત્યારે ઉપરમ્ધ છે તેમા વ વિના કેવા રોગો આજ જોવામા નથી આવના જેવા કે મિટ્રિય । વિનગિગ અનમ્ધ મકેદા જૂતો મા આનમ્દો વગેરે ત્યારે બીજા નવા રોગો દાન આવેલા લાગ્યા છે જેવા કે નાતીમા (કોરોના) સધિઃ અચિઃ ચિદિપિસ પૂચમેડ ૨ સગ વગેરે માટે વિતુપ્ત રોગોના નમણો

અથવા તો પાશ્ચાત્ય ચિકિત્સાએ આપેલ રેના મન ચિકિત્સા માર્ગો જ આપણે અપનાવી લેના શુ? અથવા સૂનિવેધ (Injection) વગેરે નવીન ઔષધો આપણે સ્વીકારી લેવા એમ?

તેનો આ ઉત્તર છે—અહમ્ના ઉત્થાન માટે આ પથ મંથીચીન નથી પશિમના પ્રધાના લાપા તરો વાચીને જ શક્યેશો તેના મમને અગમ્ય નહિ સમજી શકે ખરી રીત તો એ છે કે આયુર્વદીર્ઘ મિદ્ધાન્તો માથે એને મીનારી દર્ડ એરી રીમા લમતુ નેઈએ કે તેથી પ્રાચીનશાસ્ત્રોતુ ઉપ રજુ થાય અને નરીન પ્ર થો નિર્માણ યાન સૂચિવેધ વગેરે ચિકિત્સા વિધિઓ પણ વગર વિચાર અવગણાએ ન જ પ્રદુષ્ય ગી નેઈએ કાળુ કે તે આપણા મતથી વિરુદ્ધ છે પરિણામે દુખર્તા છે અને લોગ તેનો દૂર કરે છે આવા ઇન્દ્રમનો મોટે લાગે તીવ્રસિંધોયો મૃતજાણુનુ પર (Vaccines) તથા મૃતજાણુ વિધ પ્રતિવિપ્ર પ્રયોગો (Antitoxic sera) / હોન છે આ ઈન્દ્ર મનમારી નજુયા (જેવા કે Diphtheria antitoxin Antitetanus serum ઇત્યાદિ) ઈન્દ્ર દસનો બાદ કરતા બાખીના ઘણાખગ પરિણામે દુખારી જ હોન છે આપણો મિદ્ધા ત તો ચાલુદીર્ઘ શમયતિ નાચ યાધિ કરાતિ ચા સા મિયા ન તુ ચા યાધિ દરશયમુદીત્યન્ (ઉદીર્ણ થગેલા દોષાને જે શાત પ્રે ઓ અન્ય બાધિ ઉત્પ ન ન રે-આ / ખરી ચિકિત્સા છે એક બાધિ મટાના બીજ બાધિ ઉત્પન રે એ ખરી ચિકિત્સા ન હેવાય) આ છે જનતા પણ વૈદ્યોને ડોક્ટરોનું અધ અનુક જુ કરતી નેઈને તેનો દૂધ ગરો એ પણ દૈવાએ સજાગતુ નેઈએ પૂરેપૂરો વિચાર યા વિના પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિ અપનાવી લેવામા નેખમ છે એ તમ્હ વદાએ ધ્યાન આપતુ નેઈએ

હા અશ્મરીશ્ન કે એરા જ બીજા તીવ્રે નાને શાત કરનાગ અશ્મરિમરત (morphia) વગેરે સદા દુઃખ ઔષધોની ઉપેક્ષા વદાએ ન જ રવી નેઈએ

હા ઔષધ ખાઈને પણ શૂન પ્રશમનનું ન અધી નાય છે પરંતુ આમા ઘણો વિલગ લાગે છે દુન પણ અનિશ્ચિન ગહે છે આવે વખતે મોદીરાનુ ઇન્દ્ર મન આપતુ એ પ્રયત્ન પથ છે ત્વચા મામ અને મિગ વાગે ઔષધ આપવા તો પ્રાચીન આચાર્યો એ પણ સૂચવેનું છે દુઃખ-દ્રવ્ય સુચિમગ હરમ વગેરે કેના ઔષધો મા તેમાયા ઉપર આમડી કાપીને મોઈવડે ઔષધ યોજના મવાનુ સૂચન છે જ તીવ્રશ્ન યા વાચિતુ આવી રીતે સૂચિવેધદ્વાગ ગદ નિવાગણુ પ્રીને ડાટા દરદીઓના ચિત્તને દરી લેડે અને દરદી ઓની ડોક્ટરોમા ભમ્પિ દદ ચાર છે—આ નોવા પડી પણ આપણે આના મલ-દુન ઔષધો અપનાવવામા ઉત્સાહ રહીએ તો તે યોગ્ય નથીજ આથી જ સજનન રનેદ રસોનપીયુષ તુવગ-તેના અમે આનિષ્કૃત નરીન પ્રયોગો અમે અમારી આરોગ્યતાગામા ત્વચા મારે અમાગ દ દીગોને આપીએ છીએ ઓ ત્વક્ષુદન દાખવી તેનાગોએ વિરમયમા નાખીએ છીએ તાલુકિ પ્રચ્છવિલાડય રમને વિનિષિપે મુચાતિમૂ મગ તોયમિત્તયાતિપ્રવલત ઇત્યાદિ ત્વચ પ્રયોગવિધિઓ રમગત સમુચ્ચયાદિ પ્રયત્નોએ દશવિના છે—એ પણ આ પ્રસંગે આપણે યા મનુ નઈએ નાનાતમાગ રોગ (cholera)મા આપધાનુનો દૂર થાય રે રમ્પ સ્થાન-નાડુ યાધ છે આને વખતે સિરાઓમા લવણન બરી રોગરોગ ગીમોનો પ્ર મચાવે છે આવી ત્વચ દુન

અને પ્રાણીશાસ્ત્ર દર્શક પ્રિથિતી વૈદ્યોએ ત્વે ઉપેક્ષા ન જ કરી જોઈએ શાસ્ત્રમાં કાંઈ ન હોવાથી હોય તોય ખી નહોતો પામેથી આર્ય ઔષધ હોય તો તે લેવું જ જોઈએ તદ્દેવ મુક્ત મનુષ્ય યદારોગ્યાય ક વતે ગયો તાગે તે અનુન અને દર્દ મટાડે તે જ ખરૂં ઔષધ આથી મર્યાદા ઉ નધન નથી જ થતું

અત્યારે ઔષધ ગુણ પરીક્ષા માટે સમઘા દેશ ખીનાડા વગેરે પ્રાણીઓને પ્રેરિશ દેશ આપીને બેઝાન મનારીને બેઝાલોઈ (allaloré) પ્રોગોથી હાંસી રોગો ઉપર તેની શી શી અસરો થય છે તેનો જાણવાના જે પ્રોગો થાય છે તેની તરફ અમારો નમ્ર વિરોધ છે મમના વગેરે પ્રાણીઓ ઉપર અજમાવેના ઔષ્ણોની ક્રિયા અને અને મનુષ્ય શરીર ઉપર અજમાવેના ઔષ્ણોની ક્રિયા હમેશા એ સરખી નથી હોતી વળી પ્રેરિશદેશમાં પ્રેશાન બનાવેના નવચતનવ પ્રાણીઓ ઉપર થતી ક્રિયા ઇત્યાદિ જાણતા પ્રાણીઓની ઉપર થતી ક્રિયાથી બિન પ્રકારની હોય છે વળી શરીરના એક વસ્તુ ઉપર ઔષધ વાપરનામાં આયુ હોય તે આપની મમરૂત શરીરમાં જતા એવીજ અસર થાય છે એમ માનવું પણ મુશ્કેલ છે બેન ત્સાર (આલ્કોહોલ)ના એક ચ પ્રોગથી ઉપરતી ક્રિયા અને સમપ્રેશજની ક્રિયા હમેશા એક સરખી નથી હોતી માટે સ્વસ્થ માણસો તેમ રોગીઓ ઉપર અપધ પ્રોગો રી જે જે ક્રિયાવિશેષો જોવા જણવામાં આવે તેજ માથો રસતો છે વળી આધુનિક ફાર્માકોલોજી (Pharmacology) નિતિપાદિત પરીક્ષા ફના મન્યા વિશ્વાસાર્થ છે એમ નથી આ પરીક્ષા ફલ તો માત્ર દિ હ રાન પૂરતું જ ઉપોગી છે એને વે વાક્ય સમજવાની શૂલ કદી ન કરવી

વળી નવી વસ્તુ અપનારી લેવી જોઈએ એવા આગ્રહ-નોહમાં કીને પ્રત્યેક નવીન વસ્તુને ન લેવી જોઈએ આજે નિર્મિતકનવાળી ગણાતી ચિમ્તિસાધિધિઓને પાનાત્યો આવતી કાલે નિરચક ગણીને ત્યાગ કરે છે અનાત પાનાત્યોને આ લોચ પરીક્ષા આગ્રહ અને સત્ય શોધનાને તેમનો પરિત્રમ અતિ આરણી છે તથાપિ વૈદ્યોએ તેનું અનુકરણ કરવા જેવું નથી કામળ કે એમાં મિદ્ધા તેની દૃઢતાનો અભાવ હોય છે આપણે અધિષ્ઠા અને અદ્ભૂત ફલવાળી ઉત્તમ આધિષ્ઠા છે પરંતુ તેમના વિશિષ્ટ ગુણોના આવિષ્કાર માટે આપણે મૌએ ખૂં રાગિત્રમ બેઝાવા જોઈએ પણ એમ માણિકા સુનજીવનમ વોરે ધાતુઓ રસાયન આધિષ્ઠા વગેરે આપણે પણ જે અદ્ભૂત ફલ શન કરાવે છે તેમજો તે શુ પરંતુ તેની અધનોય ગુણ પાનાત્ય આધિષ્ઠા મોટે ભાગે દર્શાવી શકની નથી રસ-શન તુ મિત્ર । તુરાર અને વઢનાતું શોધન—આથી જે અદ્ભૂત પ્રભાવવાળી અને વ્યાપકકિત ક્રિયા સિદ્ધિઓ ઉપજન્ધ થાય છે તેમાંનો અદ્યગ્યાર પણ દિવસ બેગેને નવી નવી દવાઓ નસિદ્ધિમાં લાનનાર પાનાત્ય વૈદ્ય બનારી શકતું નથી આ છતા પણ નિદ્રાગ્રહ સઘન પ્રશમનકર અને વિધન—આવી ત્રણ તતની અનેક સાઓ તેમના વૈદ્યમાં છે તે પાનાત્ય છે પ્રશમનીય છે માટે સુધી આપો તેની અતના અથવા તેની પણ અધિક મનાગા આવલો રોધી નાદોત્રે ત્યા સુધી તેનો ઉપોગ કરવો જોઈએ વેદના શાંતિના કાયમાં વધા પ્રી પણ ચૂનતા ન રાને ખીજ કોઈની તે પાળ્ય ન રહે એ જોવા અધીરો છુ કારણ જે જુના રોગોને ધીરે ધીરે સાગ કરવામાં જોલો વશ નથી મળતો તેથી અધિક વશ સઘન પ્રશમનની વધાને મળે છે અને દરદીઓની તેમની તરફ ભક્તિ દદ થાય છે

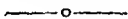
નિખિલ ભારતવર્ષીય ૨૮ મા વૈજ્ઞાનિક મેલન પ્રસંગે ભરવામા આવેલ પ્રદર્શન ૨૭

આ સિવાય પશુ વધાને બીજા વણ મગાનુ છે આયુર્વેદીય ઔષધિઓ પ્રિયપત્તવ પચકર્મ વગેરે તત્ત્વોનું અ વેપણ (Research) આપણે કરવાનું છે આ મામ વૈદ્યાએ અને ખાસ કરીને આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠે તત્ત્વા વેપણ શાના (Laboratory) સ્થાપીને હાય ધરવુ નેર્મજો આરી શાનાઓમા તાપ ખપર નિમનાં નિર્માણ વસ્તુઓ દિવાનિગે. પ્રયોગવિગે. માંથી રીતે ગરોધન થવુ નેર્મજો અત્યારે તો સ્વલ્પમાણિ યમા કે.નીકમા તાવાનો ભાગ જનરપ તો બીજામા અત્યધિક જેથી વાનિઆતિ યાન છે (2 to 20 p C) ઇ આ રિયતિમા તેને કેમ વાપરગી એ મમજતુ નથી આ માટે તો વૈદ્યમનેનના જૂનપૂર સભાપતિ દ્ર ગુણુ મમવેતા પ થી ગજાધર શાસ્ત્રી ગુણેના ગહન આયુર્વે ના અધ્યમગે છે નાર ગદાભાગ પ થી યાવ્વજભાઈ નિકમજ આચાર્યના અને અમાગ ત્રિવિધ્ય વિગાજ થી અપાસિંહજના ત્રવતોને કરો વૈદ્ય નરિ વખાણે ઇ અચારા જો વૈદ્ય એમનો નણી નથી ?

વિનુષ્ઠપ્રાય યુગણી જ્ઞાનીને અમરીતમરીને યાઓપરેશને શિરોધાય કરી અજાગ આયુર્વે ને પ્રાણુનાન બનારનાને આપણે સાએ સુમદા ડરાતો આદરવા નોધએ આ પ્રવતો અ યારે ભારતનપમા મનર સર ચર્ચ ગયા છ અરે અમને તો આશા છે કે મૂળાગત સુવ જુની માફક વૈદ્યમદાત્ર પણ એકનાર પગીયો ગમુજનરન રૂપ ધાગણુ કરગે જ આયુર્વે નુ નરીન પ્રેરગ બનારનામા તો આપ મા જ અમાગ મદાનક હો આનરક વિપ્રે પ્રધાન પાંચચમૂચી અને તે અનુમાર નરીન પ્ર થ ગચના તેનું અધ્યવન અને અધ્યાપન કરી કરારી આપ જ આયુર્વેદને જગ-મગણુ-નિનારણુ-ગમથ બનારી રામરો નરીન આયુર્વે ની વિજય-પતાકા નર્મને આનરાવાળા અમો આપ જેવાઓના અનુચર ડોએ અને આપની પૂણ સહાનુમૂતિ તથા શુભ ઢામનાની જ આશા રાખીએ છીએ વૈદ્યમમાગતે અગો પોકારીએ છીએ કે

उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य चरान् निरोधत ॥

॥ ति गम् ॥

નિખિલ ભારતવર્ષીય ૨૮ મા વૈજ્ઞાનિક મેલન પ્રસંગે ભરવામા આવેલ
પ્રદર્શન

(લેખક-વૈદ્ય બાપાવાવ ગ વૈદ્ય પ્ર શન સમિતિ તરફથી)

(તા ૨૭-૧૨-૩૮)

પ્રદર્શન ઉપર માગ્નશક ગાર્ડ છપાનનાં ઉદ્દેશ જ્ઞેતા પરતુ મમાન ૨૬ મી તારીએ મન્યુ એટલે એક વિમ જેટલા રુપ મમયમા રિગદ વિચારણા માગતી નોધ નપ્પનાનુ ન બ થુ જ્ઞતાય અજ્ઞામ દષ્ટિએ અમુક અમુક દ્ર યો તરફ વૈદ્ય બધુગોનું ધ્યાન ખેંચરા માં આ નમ્ર પ્રશામ છે આ જખાણુની મર્ધા ધ્યાનમા રાખરા મૌને નમ્ર વિનિ છે મતભેદને અનકાર છે જ

આયુર્વેદાચાર્ય નિકિતસઃ ચૂડામણી રાજવૈદ્ય દિક્ષિત પ મધુસૂ ન શાસ્ત્રી ચંદ્રમુન

નાગકેશવ તરીકે વાપરે છે બગરમા રાસનાની ઝૂડીઓ મળે છે તે (આ ઝૂડીઓ કાઠિયા વાડમા નકરા ના થી હેમીના મૂળીયા - આવે છે) તથા ઝૂડી રાસના જે ઉત્તર દિશ્વનાન વગેરે રથગોએ રાસના તરીકે વપરાય છે તે મારો કપિલો ઉત્તમ પીપરીમૂન ખરી અને ખોળી કાકડાસીંગી સંપત અને કાગુ નસોત્તર પાપાણુમે પાતાન તું હી નાયમાણ વખણે દવ ૧૨ અને ચીડ (આ ચીડ જૂ નૂત્રાતમા દેન ૧૨ તરિકે વગાય છે) કુકુત્રીય (હીડનોકાપસ) અને ચેનમોગરાવા ખીજ બ ૧૩ અગર અને સારો કૃષ્ણગુરુ અસત્રી દિગ (આપણે મધા અશુદ્ધ દિગ વાપરીએ છીએ) અમન હીકામાલી દરમળ હપુ ૧૧ (Jupnierna તીજ છે) શુદ્ધ ગુગળ ખોળી ખરી મળીપર પાયા વાળો વગેરે શુદ્ધ દ્રવ્યો છે એમ અમારૂં માનવું છે

સપ્તર ગી ગોરા તરફ ખૂબ વપરાય છે યદુ ઉપર મારૂં ગણાય છે આ ઉપરોચી વનસ્પતિના મૂળ અર્દિઆ શુરુ વલ્લભદાસ અભિધિ ભડારે શીશીમા ગણ્યા છે (Casearia esculenta n o samydaceal)

સપ્તર ગી ડીજીનીસ અનેડોના પાંડારીનમ્ (પામ) સોમ (છમે ૧) દામા [યાર્ધમ જેમાથી યાર્ધમોન કાઢનામા આવે છે] રમીરમા થાય છે] કીમળીસાકારની (Viscum album) વામીયા ઇત્યાદિ દવાઓ વાપરવા થોડા હોઈ એનો પરિચય આવશ્યક છે

હજી રાનિપર્ણી અને પૂતિપર્ણી પણ આપણે નક્કી કરી શક્યા નથી આ વાત ખૂબીઓ ઉપરના નામો જેવાથી સમ ૧૧ છે આવા થોડા મેટલે નમૂનાઓ ટેમન ઉત્તર રાખવામા આપ્યા છે પૂતિપર્ણીને ફેટના રાનિપર્ણી અને તીન રાનિપર્ણીને પૂતિપર્ણી માનના લાગે છે પૂતિ એટલે ચિનવિચિત્ર જેના પાન ચિનવિચિત્ર (Spotted) હોય નથી જેના કુનની ઘટાર સિદ્ધપુરુ સદય હોય એ પૂતિપર્ણી=Uraria picta Uraria pictaનો અર્થ પણ ચિનવિચિત્ર પાનનાગી એવોજ યાર છે ૧૦/૧૩૨ હોડ થાય છે અમે તો માનીએ છીએ ૧ શાસ્ત્રોક્ત પૂતિર્ણા આજ છે અને શી બાષાનાન મ વલ્લો પૂતિપર્ણીના નમૂનો જેવાથી તે સમ ૧૦

શાલિપર્ણી એટલે Desmodium gangeticum n o Leguminosae સાનવણુ નામથી જ આ હોડ ઓળખાય છે આને ઘણાખરા પૂતિપર્ણી માને છે સાચી શાલિપર્ણી તો નમૂનો જેના મળી શકશે

કુરુ નાઈ અનના અને સારિવાને ભિન્ન ભિન્ન માનવા જણાય છે કુકુશમસીના નમૂનામા પણ બન્ન ચીજે ભિન્ન ભિન્ન નામોથી (વાસ્તવિક તો એકજ વનસ્પતિ બ તેમા ભરી લાગે છે) આવેલી છે સારિવા તો નિન્નિ જ છે અનના ને સારિવાનો પરીચ માનીને મદિગના ટાગવા જેવી છે મલ્લાલી ને માધવે હુનયુ ૧ વિ ત્રાકે તરિકે ઓળખાવી છે પૂ નલવજભાષના ૧૦ મનડી મિત્ર મત્તવાલીનો જે નમૂનો [alternanthera sessalis n o Amarantaceae નૂત્રાતી નામ નવા ૭] અર્દિ રાખવામા આ તો છે તેને હુનયુ ૧ તરિકે ઓળખાને છે એટલે મલ્લાલી આને માનવી પડે ખરી

બાકી દેશી તથા સસ્કૃત નામોની ચર્ચામા ઉત્તરવુ અને અસ્થાને છે કોઈ મે હુરુરા દિલ્લોચિમ નો નમૂનો રાખ્યો છે કુરુકુગ એટલે ગુજગતી તનવણી કે કાનકાડી દિના એચિકા બગનામા થાય છે કોઈએ સીમમૂળીના (Commelinaceae) ને વિધ્યુકાના બેદ નામ આપે છે કોઈ વિધ્યુકા (igers claus) ને વાજનાસા મ્હે છે કાકજવા મ્હે પણ હજી મોટાઓ બેસો છે

થોડીક યુનાની જાણીતી દવાઓ પણ શીશીમા રાખવામા આવી છે બનફસા કામની ઉતાવળ (સિદ્ધભેષજ મણિમોનાના ટિપ્પણીમાર લક્ષ્મીરામ સ્વામીજી દુવવાનો ઉતાવળ તરીકે પરિચય આપે છે) હિમચોન સિપિસ્તાન (વચુલ) ગાઉકાવાન રૂમીમન્નની વગેરેને તો આપણા સંસ્કૃત લેખકોએ અપનાવી પણ લીધી છે યુનાની દવાઓ તમ્મ આપણુ નાન હજી ભેઈએ તેટલુ વજ્યુ નથી

થોડાક પ્રાણિજ ઔષધો જ હકીમો વાંપે છે તે પણ અહિં રાખવામા આ ના છે ખનિજ દ્રવ્યોની સહિચતા હવે ઘણી ઓછી લી છે અહિં કેટલા ખનિજ દ્રવ્યો આવા છે સુદ્ધ તુલ્ય અને નનારી મોગુચા વચ્ચેનો બે ભેદ લાય છે ખમરમા વેચાતો ખનાવગી દિયુન તથા ખનિજ દિયુન વચ્ચેનો બે ભેદ જેનો છે વરખી લડતાવનો ઉત્તમ નમૂનો હિમાલય જ દખ્ખીએ ગળ્યો છે જે ધરાના છે

એકે એક વનસ્પતિ કે દ્રવ્ય ઝીણવટથી ભેઈ જના અખાસી મોને વિનિતિ છે રા શ્રી બાપાનાય ગ વૈદ્ય (નિઘડુ આદ્ય વગેરે પુસ્તકોના લેખ) નો વિષુન વનસ્પતિ મગ્ધ (Herbarium) જગાને અભાવે અહિં મોક વામા નથી આવ્યો અમુક જ નમૂનાઓ રાખેના છે નૈમર્ગિયજ કમાપુમાર આના મગ્ધા મોકનાય તો હીક તુટિઓ જણાતી હોય કે અથા કરાની ઈંગ હોય તો પ્રશ્નમા મી બાપાનાય ગ વૈદ્ય છે તેમને મળવા નમ્ર વિનિતિ છે

ભવિષ્યના પ્રદર્શનોને આ નમ્ર પ્રનાસ માગશ્શ થો ઝોરી આગા છે

અર્ચાપત્ર

ઉ.અ.તા ૧-૧૨-૩૮

મુરખી શ્રી દુર્ગાશ-સ્વામી,

મારા મિત્ર માટે સિદ્ધભેષજ મણિમાનાનુ મુજગતી બાપાતર હું મરી મહો હનો એવામા બાપાલાલભાઈ તરફથી બાપુર્ વિનાનમા એ ભેદ માર કામ મ્મ મધ રાખ્યુ આ રોગ કારને અધુર-આટોપતામાયે આન ની વાત માનું છુ કે બાપાલાલભાઈ જેના વૈદ્યરાજને તેમના ભાવાતરમા નહિ મગલરેયા મ્લોમની મારી સમજણ મુજમ મુજરાતી નીકા આપના ઉપર હાપરા માટે મેની શુ છુ —

સાવુખારસ્તેલચૂર્ણમ્મુજ મા સ્ફીતચ્ચાયો વાસ્તિગાસોચિશીધી ।

નક્તાયત્ય વિસ્ત્રામણ્ડકળ્હ સોદામર્તે જાતુજાલ નિહતિ ॥ ૧૪ ॥

સિ મ મ મા

હરીતકયાદિ મનું આ અતિમ પદ મ્મે મારફત શરીરમા નહિ લેવા જેતુ એવુ

આ એકજ દ્રવ્ય એનું નામ માણુ ૧૨ માણુ મનાવના વાસ્તે ૪૫રાતો ખાર-સોડા-મેવાનો સોડા મ્લોકના પ્રથમ પા મા માણુપ્રક્રિયોપોગી દ્રવ્યનો નિર્દેશ છે તેન ચૂચુ-પ્રક્રિય

સોડા અને પાણીના મોળાથી માણુમાગનો સાણુ જ મે છે

દ્વિતીયચૂચુમા એનો વા પરિચય સ્ફીતચ્ચાય વા એ પોથી મગરો છે આમ

તો માણુ મ્લેત વર્ણો થાય પડુ મિમિવજુથી તેનો ગ્મ જે તે ચર્ચ શકે છે એ બતાવવા

વા પદ રાખ્યું છે પણી રહ્યું અસ્તિ વાસોવિજોષી એટલે એનામા કપડા શુદ્ધ-મેન રહિત કરાવેલા ધર્મ છે

આખીના અર્ધા ૨ના મા ચલુન નિ છે માણુસારથી રતાધળાપણુ જ મો વચ્ચુમ્મુ ઉદાત્ત ઓ કૃમિએને નાશ થાય છે

મૂળમા તક્ષાધત્વમ્ ની દીપમા જડનેા વિચ્છતામણ્ડલ્લમ્ ની દીપમા મુખ્યજેત ઓ વ તુજ્જલ્લમ્ એ દીપમા વસ્ત્રિવિધવા ગોચો પુનામા છે એથી રસટ થાન છે કે રતાધળાપણુમા આ દ્ર । આખમા આ ત્તા અમરક નીરડે છે તારે અડકુમા આ વુ તે રથાને મર્ન થતા કાનૌ થાય છે અને કૃમિરોગમા આ દ્ર । અરિનથી રસીમા દાખન થવુ જોઈએ

વક્ત્ર ય—વિગતામ્ અને સોદાવતમ્ મે ૮ પદો નીપ વિના ૥ રહી જાય છે પરંતુ એ મમજના માટે તો વૈયા ગ્યુ ઓ કનિ મળાનુભાવેની લાસીમ્મુ પદ્ધતિને અનુસમા રાખવાની જ જ ર છે

વિચ્છતામ્ અને વળ્ડલ્લમ્ ૧૦ પદા મધિમમ્ છે ત્રસ્તુત ન રની નાપગવાની રીત એક ૮ છે તેવુ શારિરા માનગ જ જલો પ્તિ બેડ રખો મહિમમ્ રી આપણને મકેત રામ નવે છે

અનિમ અરણુમા પથુ એવો મકેત છે સોદાવત ૫ વતુજાલમ્ સાથે જાય છે સમાસનાગુ એ ૫ છે સહેજિતથી બેડેનો સમધ સિદ્ધ છે માટે બેડમા આ ૫ સમાન રીતે વાપગુ એવો નિશ છે

આ સાથુ આખમા જતા આખો ગિ છે લાન થા છે અને આમુ પથુ આરે છે રતાધળાપણુમા આપ ત્રિતકારમા પથુ એવા તીક્ષ્ણ ઉપ્પુ વનથુ નનો સમાવેશ છે એથી આ ડ્રોગમા અનજા નહિ પથુ કાળજી રાખી જોઈએ

એાગીને લાસી મેન દર થાય અને પરિજામે મેનથી થતી વિચ્છતા અને અડકક પપુ ન રહે

કાર શુધો વાતરિરોષી છે મનાનરોષાદિ રરોષી ઉત્તર્ત થાય ૧૦મા સાણુના પાણીની રસ્તિ ૧૦કુ મમ ર છે ૧૦ક તો વાતરણુરમગી મનાવરોષનો વિશ્વધ કરે ખી છુ વિકૃત વાયુને આત્મથુ થી નકૃત કરે

કૃમિનિ બાહ્ય ક્રુનામા માણુથી હારા ધોનાની ઉપચાર પદ્ધતિ છેજ અભ્યાર કૃમિમા ઉપચારાદિ ૫૫ વિધિ મા સાણુના પાણીની રસ્તિ આપવાથી છુમ પડેના કૃમિ આતગ્જામાથી બહાર ની જા આવે છે

આમ સાણુકાર વિવિધ પદ્ધતિથી ડ્રોગજ્ઞતા વિવિધ ાધિમા કાયમ માનમ પડેતો હોના વિધે અ ય નિરુદકારોએ ઉ વેષ કોષો નથી થતા દ્ર થો ૬૭ તો એવા મળી એ જોનો વરસારમા ધમધો ર ઉપયોગ થતો હોય છતા આયુર્વેદમાથી રિદિ કૃત રહી ગયા હોત તદિદાની તે શિશમા ઉત્સાહ રક્તિમરી પ્રગતિ આજે આવક અને આવકારપાન છે

લી

મહોપા નાય કાશીનિધિનાથ પ્ર યાસ
મહિત્યાયાન કા ૧ વિલાગ્દ મીમામાશાસ્ત્રી
ગૃહીતાયુર્વેદશાસ્ત્ર
હીઆ

આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીઓએ અવશ્ય સંગ્રહવા

યોગ્ય આયુર્વેદનો અમુદય ગ્રંથ

પ્રત્યક્ષ શારીર

નો

ગુજરાતી અનુવાદ

દમણા / બાજ પડેલા આ અમુદય ગ્રંથ આયુર્વેદના ૨ વિદ્યાર્થીઓ તેમ જ
વૈદ્યોએ અવશ્ય સંગ્રહવા યોગ્ય છે. ૧૨૬ શારીરિક પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન જ વધારવાનો સાચો
પાઠો છે. મ મ રિગ્વેદ ગણનાયસેન મગધની એમ એ પ્રેમ એમ પ્રેમ કૃત મ કૃત
પ્રત્યક્ષ શારીરિકતા પહેલા તથા બીજા ભાગનો ૩ માનકૃષ્ણ અમર ૭ પાઠ ગેમ બી બી
એમ એમણે રેલો આ ગોધિતરધિન કૃષ્ણનુરાધ છે ગુજરાતી ભાષામાં આ વિવરણ
આ પાઠ ૭ પુરત છે

પા ૧ પૂઠાના છ મા પાનાના મિત્ર ગુરુતરી કિંમત માત્ર રૂ ૮- -

આઈ. આર્. ના વિદ્યાર્થીઓને ગુરુ ગ્રંથપુત્ર જ્ઞાતવાથી રૂ માત્ર મળે

પ્રકાશકો

પ્રેમ જી નર નિમ્મશ આચાર્ય

તથા

પ્રેમ ગુરુતર મ શકે પ્રસા

કાલ્યાણી મુબઈ

મગધના ડેકાણા

૧ પ્રમશમે પાસેથી

૨ અ. રૂમસીમા સુધી એન. રૂમસીમાથી

૩ ગુજરાત આયુર્વેદ રૂમસીમા મુખ્ય

તથા આ ચ એફ. આર્. આર્.

૧૩૧૧૧ ગવનની લાયબ્રેરીઓ માટે મળુર થએલું

વેદકે મિદ્ધાન્તોને તુલનાત્મકે દૃષ્ટિથી તથા
અનુલક્ષની દૃષ્ટિથી, ચર્ચનારૂ વેદકે માસિન

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

પુસ્તક- ૧૨

તન્વેયુક્ત મેષવ્ય યદારોગ્યાય ફલપતે ।

પ્રશ્નચારી

અક ૨

સ ચવ મિપના શ્રેષ્ઠો રોગેભ્યો ય પ્રમોચયેત્ ॥

૧૬૩૬

ત્રી અને પ્રતિ-

૨૨/૩

દુર્ગાશક્ત કુવળગમ શાસ્ત્રી

જી રામચંદ્રી ૫ નંબર લીન તરફથી

૬ સયાની રોડ મુબાઇ-૧૪

શુદ્ધ આયુર્વેદીય દવાઓની માકક શુદ્ધ આયુર્વેદ
મખવતું ગામ્બીય જ્ઞાન પણ તમને જડુ કાર્મસી
તરફથી પ્રગટ થતા આ મામિક દ્વાગલ મળજે

અનુક્રમણિકા

વિનય

૫૫

૧	આયુર્વેદિકે મ ય સાહિત્યની પતિ શી રીતે થાય ?	વાદવજી ત્રિકમજી આચાર્ય	૩૩
	મુખર્ધ ૨૮મા વૈદ્ય મહેવાલા પ્ર શન માટેનું વદ્ય બાપાનાનું વ્યાખ્યાન		૩૮
	મુખર્ધમા વદ્ય મે ના મહાપતિ ૫ સિંચશર્માન ભાસ્કર		૪૬
૪	૨૮મા નિ બા વર્ણીય નવસમેનમા પાસુ યોના ઠગવે		૫
૫	મુખર્ધના કાનારેથી	૨૬ વાસુદેવ મૂળશંકર	૫૬
૬	એક દરદીનો અનુભવ	હરિનાન ના વૈદ્ય	૫૮
૭	૪૬ વૈદ્ય અમરનાથ મણિશંકરનો અવગવાન		૬

— વિનતિ —

આ મામિકતી આ અનુક્રમણિકા જોઈને વાચકને ખાતરી થશે કે આ મામિક આપણા વૈદ્ય શાસ્ત્રના જ્ઞાનદ્રવ્ય માટે કેટલું કામ કરી ગયું છે આ મામિ તુ આ ૨૨ મુ વૈદ્ય ચાલે છે શરૂઆતથી જ આ મામિ મા આવા ને આવા જ ૧૨૦ આવ છે વડોદરા ગ ત્ય ગાળ્યની લાયજેરી'ગે માટે આ મામિ મજુર થયુ છે અમને આશા છે કે શની વિદ્યાના દ્રવ્યમા જ દશનો છ ૫ મમાએરી છે એમ સમજી દરેક વાચક આ મામિ ના આહકો વધારવાની કે છેદન પોતાના ગમના લાયજેરી'ગે દાગ મજુ આ મામિકેનુ વાચન ફનાર તેરી કેશિશ કરી

ડુગારાં કે શાસ્ત્રી
તત્રી

સ્વ વૈદ્ય ગ્ર્યખકલાલ મણિશકર

રાજ ૧૮

મ ૧૮૧૮

મ પુ મ ૧૮ ૧

ટિા દુવાન વચનો છે

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

નમો વ્રહ્મજાપત્યધિપત્યમિદ્ધન્વન્તરિસુશ્રુત-
મરદ્વાજસુતર્ગ્મ્વશિવેશ્વરૈરુપભૂતિભ્ય

પુસ્તક ૨૨ મુ]

દેવ્યઆગ્રી ૧૯૩૬

[અંક ૨

આયુર્વેદિક ગ્રન્થ સાહિત્યની પૂર્તિ શી રીતે થાય ?

(લેખ — વેદ યા વણ ત્રિ મણ આચાર્ય)

(નિ ભા ૨૮ મા વેદ મનેનના અધ્યાપક મનેનના આગ ભાગ એ મનેનના રવા ગતાધ્યક્ષ તરફથી જે નિબંધ વહેચરામા આવ્યો હતો તેનો અનુવાદ ત ની)

ગ્રામીન સમયમા ભારત વર્ષમાજ આયુર્વેદ (ચિત્સાશાસ્ત્ર)નો જન્મ અને વિભાસ થયો છે એજ વાત ખીજ દેશના ઇતિહાસનો પણ માને કે ભારતીય લોકોની માન્યતા છે કે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ પ્લતાથી થઈ અને આયુર્વેદનો જન્મ પણ પ્લતાથી થયો પ્લતા પાસેથી સુપ્રભપતિ દક્ષપાસેથી અશ્વિનીકુમાર અને અશ્વિનીકુમાર પાસેથી ૮ દ્ર આયુર્વેદ રીખના તેઓએ અને તેઓના શિષ્ય પ્રશિષ્યો એએનેક સંહિતાઓ અને તત્તો લખ્યા આ આપકાળમા (માજથી પચીસો વર્ષ પહેલા) આપણો આયુર્વેદ ખીજન મઠ્ય દેશના ચિદિત્સાશાસ્ત્રોની તુનનામા અવશ્ય હુમ્ય દાટિયો હતો ખીજ દેશના જિજ્ઞાસુઓ ભારતવર્ષમા આવી અર્ધના ચિદિત્સાશાસ્ત્રનુ અધ્યયન કરી જતા અને પોતાના દેશમા તેનો પ્રચાર કરતા હતા એ વખતે આયુર્વેદમા નવીનવી સોધો ચતી હતી સ્પષ્ટિઓ તદ્દિદ્ધમલાપા પરિપો મેજરી શાસ્ત્રની ચર્ચા હજતા હતા એક ખીજનના મતોનું યુક્તિપૂર્વક ખાન મડન પણ કરતા હતા એ વખતે આયુર્વેદના સર્વ અંગો મંમધી મોટા મોટા વિસ્તૃત મંતિતા થ થો લખાતા હતા હમેશા તેમા નના નવા વિચારોનો સમાવેશ થનો હતા પરતુ પડી ભારતવર્ષ ઉપર વિદેશીઓના વારવાર થરેના હુમલાઓથી તથા છુદ્ધના જ મ પછી થયેના ધાર્મિક મથક તથા વિપ્નવશ્ચ આયુર્વેદના વિકાસનો માગ અટકી ગયો નના અને રતત્ર વિચારોનાળા થ થો નખરાનો કમ દિનત્રતિનિ ધતો ગયો પરદેશીઓના હુમનાઓ તથા ધાર્મિક વિપ્નવોએ આપ આયુર્વેદિક સાહિત્યનો અટનો નાશ કર્યો કે સાતસો આઠસો વર્ષ પહેલાના ટીકાકાર ચક્રપાણિ ત ૩૮૬૭ ૪૬૬ વિજય ગદિત અરજી ત વગેરેના સમયમા જે ચાળીસ પચાસ આ મહિતાઓ હિન અંગોના વિષયમા ઉપનબ્ધ હતી તેમાથી ચરક-મુન જે સપૂર્ણ (તે પણ પ્રતિસરૂત) અને બેડ તથા કાશ્યપ સંહિતા એ મે ખડિત થ થો એને ખાદરતા ખીજ સવ સંહિતા તથા તત્ર ગ્રન્થો આપણા હુલોગ્યે હુમ થમ ગયા મહિતા થ થોજ નરિ પણ મખકાળમા ઈ સ ૭૦૦ થી ૧૧૦ સુધીમા રચારેના ભારતવર્ષ દ્ર જેજનટ ગમદાસ વગેરેના વિસ્તૃત ટીકા થ થો પણ માજે આપણી પાસે નથી આપણા કેટલાક વેદવાર્ધઓ માને

છે કે નર્તમાનમાં જે ચરક અને સુત્ર મહિતાઓ મળે છે તેમાં જ મમસ્ત ભારતીય ચિકિત્સા શાસ્ત્ર આવી ગયું છે પણ તેઓની આ માતા યૈક નથી ખરિત રૂપમાં જે બેઝમિદિના અને પ્રશ્નપમહિતા મળી છે એમાં પણ કેટલીક ગેરી માત્રો મળે છે કે જેનો ચરક સુત્રમાં ઉલ્લેખ નથી તેમાંથી એક મેં પામ્યો કે નિર્ગત મારે આ ઉનારુ ધુ-

(૧) શિરસ્તા વતરગત સર્વી દ્રવ્યપર મન ।

તત્રસ્થ તદ્વિ નિપયાનિ દ્રવ્યાણા રસાદિકાન્ને ॥

સમસ્તાદિ વિજ્ઞાનાતિ ।

ઝર્વ પ્રકૃપિતા દોષા શિરસ્તા વતારસ્થિતા ।

મન સદૂપય-યાશુ તનચિત્ત નિપવતે ॥

ચિત્તે યાપદમાવન્ને બુદ્ધિર્નાશ નિગદ્યતિ ।

તતસ્તુ બુદ્ધિ યાપત્તૌ કાર્યાકાય ન નુદ્યત ।

एव प्रवतत यवि न माता नाम तारुण ।

(બેઝ મહિતા ચિ રથા અ ૮)

ઉપના વચનમાં મનનું સ્થાન તાતુ (એટલે કે તાળવાથી ઉપનક્ષિત પ્રદેશ) ને માથું એટલે કે શિર પાનથી ઉપનક્ષિત પ્રદેશ એ બેની વચ્ચે જેવું રૂપ હેતુ છે તેવું રૂપ મનનું સ્થાન ચરક સુત્રમાં નથી મળતું

(૨) हृदो रसो नि सगति तस्मादेव सवश ।

सिराभिर्हृदय चत्ति तस्मात्त प्रभा सिरा ॥

(બેઝ મહિતા ચિ રથા અ. ૨૧)

લોહી શરીરમાં હમેશા ફરતુ રહે છે તે વાત બે કે ચરક સુત્રને દર્શ માનુષ હતી પણ અહીં રસાભિસંજ્ઞા (સ્ક્રાભિસ પુ)નું વર્ણન સ્વર મા પણ જેનો સ્પષ્ટતાથી કરેલું છે (રસ-સ્ક્રા હ વમાશી નીચળી આખા શરીરમાં ફરી પાછું હૃદયમાં આવે છે) એની સ્પષ્ટતાથી ચરક સુત્રમાં નથી મળતું

એજ રીતે માધ્યમ સંહિતાના દત્તજ્ઞિષ ધ્યાનમાં દાતોની ઉત્પત્તિ આનું વર્ણન તત્કર્મોત્તરીયાધ્યાયમાં માનવને હૃદ્ય મદિનાથી જ અને નાગમાસ પત્રી અને આપવાનું વિધાન ફક્ત ચિકિત્સિતાધ્યાયમાં કરેલું. (કિમ્મ)નું વર્ણન વીરે ચરક સુત્રમાં નથી મળતા એવા અનેક વિરોધ મળે છે

આ દાખલામાંથી અનુમાન થઈ શકે છે કે તે આનુવ ની મવ પ્રાચીન આર્વેસદિતાઓ આજે ઉપન્યસ હોત તો આજે જેને તોડેા પાશ્વરોની નથી મોધ કદ છે તેવી કે બી આમતો એમાંથી મળી આવત તે નથી મ્હી સતા

આ શિવાય જે મદાભાગન સમાવેશ્ય પુરાણ મૈટિનીર અચશાન્ન જોડ અને જૈનસાહિત્ય વગેરેમાં કાઈ કોઈ એવી આયુર્વેદિક આમતો મળી આવે છે જેનું ચરકસુત્રમાં

નામનિશાન ધી આ જોતા ચક્રસુદુતાં ત્ર યોગાદ્ય અપુણ્ય આયુર મમાર્ધગરે ડે એડુ કેમ બનાય ? વે આથી કેના રચનો આને ઉત્તરગણુ તરીકે ઉતા છુ --

અ ગણ્ડન્ સરાન ગદનાક્રિમી વચસા નમ્મયામસિ

(અયર્વ સહિતા કા ૨ સુક્ર ૩૧)

અ ગણ્ડૂનિતિ એતન્નાર્ન શાણિતમમ્મદ્વપન્નાન્ ક્રિમિવિગેપાન્ શાઢનાનિતિ ન તન્નામ્નથ સર્વાનપિ ક્રિમીમ્ ।

(સાયણુ ભાષ્ય)

આ મનમા રક્ત અને મામને દૂષિત રનાર અ ગણ્ડુ ' અને શલુન નામના સદ્ધમ ખીટાપુએાનુ વર્ણુન છે આ મે ક્રિમિઓનો ચક્ર સુતતમા ઉ લેખ પશુ નથી

"ય ક્રિમય પર્વતેષુ વાગ્માપધાપુ વગુપ્ત ત ।

યે અસ્માક ત્તનમાનિવિશુ સર્વે તદ્દ્રમિજનિમ ક્રિમીણામ્ ॥ "

" ઉચન્નાદિત્ય ક્રિમોન્હતુ નિમ્બોચહ તુ રત્નિમિ ॥ "

(અયર્વ સહિતા કાક ગ્રન્થ ૩૧)

"તવ હનુ દારીરાણિ, આરિવિશુ નળમુલન અનપાનાદિદ્વારણ વા પ્રવિષ્ટા "

ઉપરના મેય મરોમા પર્વત વન ઓરધિ પરુઓના શરીર અને પાણીમા ધનાગ તથા નજીમુખ દ્વાર તેમજ જોગ પાણી દ્વાર માણુમના શરીરમા પ્રવેશ રનારા ક્રિમિઓનુ તથા સૂકિ જો ૧રા તેઓના નાલનુ વર્ણુન છે આથી રોગોત્પા કે સદ્ધમ ખીટાપુએાનુ અસ વણુન છે એ રપષ્ટ ૬ ચક્રસુતતમા નથી મળતુ એનુ ચિત્તિમાસાઅ મ નથી ધણુ અથન વેદમા છે

હરિનશમા વખ્યુ છકે --

કફવર્ગ મવે છુક પિત્તવગ ચ શાણિતમ્ ।

(હગ્વિશ પર્વ ૧ અ ૪૦)

અર્થાત્ શુક્ર કફગમા ન અને રક્ત પિત્તગમા છે હગ્વિશનુ આ વચન નજર આયુરહની ડોર્ડ ત્રાનીન સહિતાના આધાર લખાયુ હો એ વચનમા પિત્ત અને કફને એક એક દારી ધાતુ ન ગણુતા અનેક દારીર ધાતુઓના વગરપ હેન છે આ કલ્પના આવા રપષ્ટરૂપમા આયુર ના ઉપરન્ધ ડોર્ડ સહિતાએ યમા જોરામા નથી આવતી આયુર્વેદમા રોગ વિપરમા પ્રમેર કુલ નરર ગોચ એના વર્ગની જ કે પના છે આ વિરાતી નધાએ ચર્ચા વિગ્નાર બનથી અને નથી ક્રોતે

ઉપર આરોના થો । ઉત્તરગણુથી મેનુ તો રપષ્ટ થો કે આપણુ જનમાન આયુ વેદીય ત્ર ચ સાહિત્ય ગે સપ્તપુ ચિત્તિસાગારએ । હો રાકોર નગી હાનમા ખીજી ચિત્તિસાશાઓ માધેતી ગોગી દગ્ધિમા કાગ લયચિત્તિમા શિવાર ખીગ અંગોમા દકી રાકે એમ નહી હગ્ધિધર્મી નકારમા તો તેજ દત્ત શક છે કે જે રધારે નમપત તથા માધનમપત હોય આ કાગ્યુથી જનમાનમા આપણુ વિદ્વાન વદ્યમાધઓનુ સર્વ પ્રથમ

કામ ચૂકા આતિને જે મન પ્રવામા આવે તો એની મધ્યધે દમરોની થાય એ સર્વ
 ઈર્ષક ઉપરોમના તો ૧૩૨ હશે શાસ્ત્રધરોએ લખ્યું છે કે તાનોપધિમૂત જગતિ કિંચ
 દ્રવ્યમસ્તિ પરંતુ હાનના અ પાણ્યો મનુષ્યના જીવનમા આ મવ યોગોને તેયાર કરવા
 અમલવ છે માટે આ યોગોમાથી જે વિશેષ ઉપરોગી હોય તેનો જ પા ચપુસ્તકોમા
 ગમાવેશ કરવો ન્દેષ એ

એજ રીતે નિ નિ અ યોમા પણ શુક િય વગેરે કેટલાય રોગો એવા છે કે હાલમા
 જેવામા નથી આવતા તેઓને પણ પા ચપુસ્તકોમાથી કાની નાખવા ન્દેષએ

આયુવદીય ૫ ધસાલિત્યનો પ્રતિસન્ધાર અથવા તેની પૂતિ શી રીતે કરવા ન્દેષએ
 ૧૫ માન આયુવદીય ૫ યોમા ને વિષયો અતિ અમેષમા લખ્યા છે તેનો વિચાર
 તથા ને વિનકુન નથી તેની રૂર્તિ પ્રવા ઈચ્છનાર લેખકોએ મની શકે ત્યા સુધી યયામભવ
 પ્રાચીન સનાશખ િો ઉપરાગ રવા ન્દેષએ આ નવા શખો ન મનાવવા ન્દેષએ
 પ્રાચીન શખ ન મળતા નવા શખો નાના જ પડે તો પુત્ય ન અ રથ અને ને
 શખ ના અનુવાદ રૂપ હોય તેનો ખરામર સમાનાયક તથા પ્રાચીન શખ નિર્માણ પ્રધાની પ્રમાણે
 સરકૃતમા બનાવવો પણ મમે તેરા અચદીન મનગદ ત અ પુત્યન્ન શખો ન બનાવવા વગી
 ને લેખકો પોતાના ૫ રોને લારન સાધક અને ચિ સ્થાપી મનાવવા ઈચ્છના હોય તો
 તે રોએ મની શકે ત્યા સુધી સંસ્કૃતમા જ અ યો બનાવવા ન્દેષએ વગી એના પ્રાચીય
 િોરોઓમા અનુવાદો લને થાન આપણા કેટલાક લાખએ હિંદીમાજ અ યો લખવાના
 આમ ૧ છે પરંતુ તેઓએ ખાનમા રાખવું કે હિંદીઆપા હિંદુસ્તાનની ૧૭૯મા ૧૧૨
 ગણ ૧ શે પણ હિંદુઓની શાસ્ત્રઆપા નદિ ચક્ર શકે આજ કારણથી મધ્યકાગર્મા
 નાદ અને જન માતિય પારી તથા માગધીમા નખારેન હોવા હના તેની રાખ્યાવો
 સંસ્કૃતમા નખવી વગી

સુલ્પર્ષિ ૨૮ મા નિ ભા વૈદ્ય અમેક્ષનના પ્રદર્શન માટે લખાયેલુ વૈદ્ય આપાલાલ ગ વૈદ્યનુ ન્યાખ્યાન

સરજનો,

આપે મને અહીં જે મોન બેનના માટે નિગમણ આપ્યું છે તે બા ન દુ આપને
 સહી છુ આજે આપ મમક્ષ સ્વસ્થનિગ્રો ઉપર મોલવાનો છુ વગી અને વનસ્પતિઓ
 એ મે જાનો પર્વાર રાખા કેમ ન હોન તેનુ ગ જક થાન વધીના ૫૧મા સ્વસ્થનિગ્રોનું
 છે વનસ્પતિ મિવાય વધાનુ અતિ ન ૧ હોય મનર્તિ ચક્રે િોગ જ કર છે કે
 કિ પુનર્થો વિનાનીશત્ત રોપિ સરગમિય્ નોમિઓ ૧૦ ને જ ૧૫ સ્વસ્થના વાણી
 અને તાણા માધક સ્વસ્થનિ વૈદ્યના ૬૧મા ૧૩૫૬ ગઓલો છે એમ કહવામા અતિધારકિ
 તો નથી જ કરો સ્વસ્થનિના નાન વિનાનો વદ્ય એ સાચો વદ્ય ન જ ગણા

મુંબઈ રતમા સમેલન પ્રદર્શન માટે વેદ આપાલાલજી વ્યાખ્યાન ૩૬

વનસ્પતિ ઓળખવાનું પણ શાસ્ત્ર છે જે માધ્યમથી રીતે વનસ્પતિ શાસ્ત્ર-botany તરીકે ઓળખાય છે પરંતુ વનસ્પતિ શાસ્ત્ર ગતા C વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર એ નામ વિશેષ સાધ્ય લાગે છે મુગ ઉદ્ભવિત ત ઉદ્ભવ અર્થાત્ પૃથ્વીનું પેટ તોડીને જે મદાર આવે છે તે ઉર્મિય ચર હે છે કે ઓર્મિય તુ ચતુર્વિમ્બ ગનસ્પતિસ્તથા વીહત્ વાતસ્પત્યસ્તથોપધિ અર્થાત્ ઉનિભદ્રના ચાર ભેદો પાડવામાં આ રા છે (૧) નનસ્પતિ (૨) નિધ (૩) નાન સ્પત્ય અને (૪) ઔપધિ અર્થાત્ વનસ્પતિ ત્રી તો ઉર્મિ હોય એ બ એ એટને વનસ્પતિ શાસ્ત્ર ગતા ઉદ્ભવિત-ગાસ્ત્ર વિશેષ મોગ રાખ જે કા વનસ્પતિ પુષ્પગાનસ્પત્ય ફલેરપિ ॥ ઓપધ્ય પટ્ટાપાકાન્તા પ્રતાને વીરુધ સ્મૃતા । ચરક ૧ ૧ ૭૨ ?

અર્થાત્ ફન મિરાય જેને ફલ બેમે તે નનસ્પતિ
જો ફુન અને ફન બને આવ તે નાનસ્પત્ય

ફલ બેમા પછી અને તે પામ્યા પછી જે સૂમી ગન તે ઔપધિ અને નના મુદ્માદિ તે વિરુધ-આ ચરમ્બુ વર્ગિકગણ છે મુનુતમા વાનસ્પત્યને ૫ લે વક્ષો નામ રાખવામાં આવ્યું છે

ફલ સિવાય ફલ બેમે તે અપુષ્પ વનસ્પતિ જેને અગ્રેશ્વમા Cryptogamous Plants અથવા Cryptogamia કહેવામાં આવે છે તે અર્થાત્ વનસ્પતિ એટલે Cryptogamous plants

ફલ અને ફુલ બને આવે તે વાનસ્પત્ય અથવા જેને અગ્રેશ્વમા Flowering Plants અથવા Phanerogamous Plants અથવા Phanerogamia કહેવામાં આવે છે તે ઔપધિ એટલે તો ફન પા પા સિવાય સગ્રાઇ જનાર બાજરી ધર્કે ભુરાગ ચોખા ઇત્યાદિ પૃથગ્ગતો જે અથમા ઔપધિ નો ઉપયોગ મરે છે તે ગતા ઔપધિ ૧૫ નો અર્થ બૂદા છે એ સમગ્ર શખાર

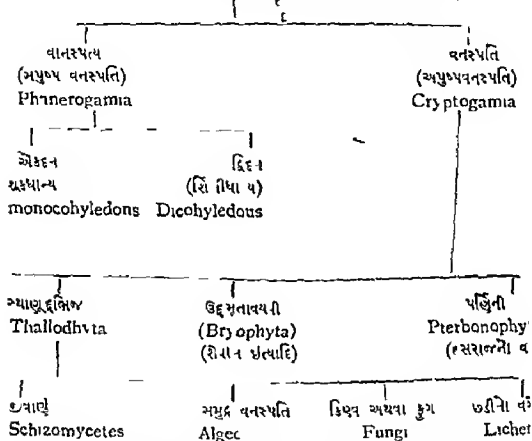
મુશ્વત ડીકામા પશુ વિરુદ્ધતા મે બેદા પ્રજાનવસ્પત્યસ્તથા આવે છે ૬ હજુ કહે છે કે પ્રતાનસ્ત્ય એટલે રિગ્તાગ્વાળી વિરુધ ગતિય તે કેટલાક મુદ્મિય કુક છે મુ મ એટલે વર્તુલનતામતનિવિટપ અર્થાત્ વિ રી તોગણ (બદરવતી અથવા જોનવલ્લી) શાલપર્ણ પૃષ્ઠિપર્ણી મોરે ગતિમતી વીરુધ ગણાય છે ફૂલપાક નિષ્ઠ ઔપધિના પણ ૬ હા ૧૫૧ પાઠા મે બેદા પાડે છે - (૧) ફલ નિષ્ઠ ઔપધિઓ ડાગર અનાજ વગેરે અને (૨) પાકનિષ્ઠ ઔપધિઓ પામ્યા પછી જે પ્રમાર્થ ક્તય-જેને ૫૧ કે ફન બનેમાથી એમ પણ આવે નાદિ એવી ઔપધિઓ બીનાડીના ટોપ ઇત્યાદિ

વરાવિક લાખ ૧૨ પ્રશસ્તપા આથી પા ૧ મગમ વર્ગીકગણ આવે છે નશસ્તપાદે ઉદ્ભવિ ને ૭ વિભાગમા વહેચ્યુ છે (૧) તૃણ (૨) ઔપધિ (૩) વૃક્ષ (૪) લતા (૫) અનનાન અને (૬) વનસ્પતિ અવતાનને થી અજ્ઞેનાય મીન arboraceous Plants કહે છે વાસને તૃણમા ગણાવી તેનું નામ તૃણ વજ રાખવામાં આ મુ છે તૃણવજ એટલે ફાલ જેને વનસ્પતિ શાસ્ત્રીયો Gramineae કહે છે તે વજ ઔપધિમા Cereals અને

Legumes બનેલો સમાવેશ થાય છે.

ત્યાર આપણે ઉદ્ભિ જગત (Vegetable kingdom) ને મુખ્ય બે વગમા વહેંચીશું તો તે વિશેષ સુગમતાવાળું થઈ પડશે આજના વનસ્પતિશાસ્ત્રીએ પણ આજ પ્રમાણે વર્ગીકરણ પાડે છે -

ઉદ્ભિ જગત (Vegetable kingdom)

અધુષ્પ વન પતિના એ દન અને દ્વિ વ બેટા બધાને સુગમ છે પરંતુ અધુષ્પવનસ્પતિના અને બેટા દિવે આપણા રસો મધ / નણુતા નથી આ અનિચ્છિક વિષ છે આ એનો અઘરાસ ખૂબ જ રેતિક અને બોધ જે આધુનિકોએ અધુષ્પવનસ્પતિને ત્રણ વર્ગમાં વહેંચી નાખી છે (૧) મથાણુદ્ભિજ્ઞ (૨) ઉદ્ભૂતાવયવી અને (૩) પર્ણિની

મથાણુ લિજ્ઞ એટલે સુષ્ટિની રાજ્યાનર્થા જે વનસ્પતિઓ પાણીમા ઉગતી હતી તે દિગ્બાઈ વન પતિઓનો આમા સમાવેશ થાય છે નિહાનો કહે છે કે સુષ્ટિની રાજ્યાનર્થ

૧. રાજે શુક્રધા ય અને શમીધા ય એવા આઠાર દ્રવના બે મુખ્ય બેટા ગણાયા છે શુક્રધા યમા સાચી પ્રોટિ રચામાક નીવાર થવ તેણુથવ ઘટ નદીમુખ હ માદિનો સમાવેશ થાય છે તૃણવ - આમીનેસી પાડર શુક્રધા યમા અત્યંત ઘટ તથા ઉચ્ચારે રામીયા ય એટલે કોગમખ સિંગ દોરે વગેરે I gymnosperms plants ગિંતીવ મા-લેગ્યુમીનોસીમા આવી તથા છે ક્રેપા હ ધા યને Cereals અને રામી ધા યને L. gums કહીએ નો આને શુક્રધા યને એકદન અને રામીધાન્યને દ્વિદન ઔષધિઓ પણ કહી શકાય

ક્રમ આ જ વગતી વનસ્પતિઓ હતી આમા પોષક nutritive અને પ્રસરક Reproductive અને જાતની પેશીઓ નિર્ગનરાળી સ્પષ્ટ રૂપમા રેતી નથી આથી એનું નામ સ્થાણુદ્ભિજન ગણવામા આવે છે

(૨) ઉદ્ભૂતાનયવી—એટલે જે વનસ્પતિઓને પોષક અને પ્રસરક પેશીઓ સ્પષ્ટ હોય છે તે Cusy ઉદ્ભિજન જેટલી આ પેશીઓ નિકમિત થએલી નથી હોતી પરંતુ સ્થાણુદ્ભિજન પ્રતા આ વગતી વનસ્પતિઓ વિષમક્રમમા વધુ વિચાગનાળી થએલી જણાઈ છે શેવાળ લીસરવર્સ વગેરે આ વગતી વનસ્પતિઓ ગણાય છે

(૩) પર્ણિની એટલે મૂળ ડાડી પાં નોંડે મધુજ સ્પષ્ટ સરૂપમા જણાય છે તે વનસ્પતિઓ આ વનસ્પતિઓને કુન નથી મેળતા આડી ઉપતિ રેણુ (Spores) રૂપ પ્રસરક અવયવોમાથી થાય છે હમગજતા કમનીય છા સી આજ વગના છે

સ્થાણુદ્ભિજનના આ બે પાડામા આવે છે જરાબ જેને અરેજમા Bacteria કહે છે તે અપુષ્પવનસ્પતિઓ જ બે છે એવા મા ગણવા જેવું છે જનુશાસ્ત્ર એ ઉદ્ભિજન શાસ્ત્રની જ શાખા છે એ જાણવાથી ઘણા વહેતે આખરે લાગશે પરંતુ આપણા પૂરજોને આ વાતનું માન હવે સુનતમા અને માનવી જાતમા નૂરૂપ ઉપર લખાણ છે આ શક એટલે જલજનુ એમ કહણુ પરિચર મરવે છે હીમ માને છે કે આ શક તે એક જાતની અત્યંત સુક્ષ્મ વનસ્પતિ (કારોટીઝમ) કે આ અતિસુક્ષ્મ વનસ્પતિ જેને કેટલાક પડિતો Bacteria જ માને છે તેનો ઉપોગ જાત્રાપને તેના મગસૂતમા અને સુનુત વગેરેએ પોતાના પ્રયોમા વિગરર્થન માટે રોત છે આ અતિસુક્ષ્મ જરાણુ જેવી વનસ્પતિ ખાઈ ને જો નાની માછલીઓ પોતાનો જનનનિર્માલ ચનાવે છે આ નાની માછલીઓ ખાઈ ને મોગ માછલીઓ જીવે છે આ મોટી માછલીઓને ધી નામની પગડ માછલીઓ ખાય છે કોડલીવગ આજમા વિટામિન એનું પ્રચૂર પ્રમાણ જોવામા આવે છે તેનું મૂળ આ અતિસુક્ષ્મ વનસ્પતિ (કારોટીઝમ) છે કાણુ કે વિટામિન એ' ઉદ્ભિજન સૃષ્ટિમા જે કરોડીન (ગાજરગી 1000 પદાય) રહેલું છે તેમાથી જ પ્રાણિમાર અનુકર છે ઉદ્ભિજન સૃષ્ટિમા પ્રેરનીન પદાય રહેલો છે જે પ્રાણી શરીરમા ગતા પછી જ વિટામિન એ મા પરિણત થાય છે અર્થાત આ અતિસુક્ષ્મ વનસ્પતિ જેને જરાણુ કહેવામા આવે છે તે એક સ્વતંત્ર વિષય બન્યો છે અને આ સ્વતંત્ર વિષય—Bacteriology એ—હાલ આશ્ચર્યજનક ઉન્નતિ સાધી છે આ વર્ગમા દ્વિદ્રજક દ્રવ (એરોરોન) હોવું નથી સ્થાણુદ્ભિજનનો ખીજો બેદ તે સમુદ્ર વનસ્પતિ (Algae) સૃષ્ટિની શરૂઆતમા દરિયાના પાણીમા આજ જાતની વનસ્પતિઓ જાતી એમ વિદ્વાનો માને છે આપણું આયોડીન આજ વર્ગની વનસ્પતિઓમાંથી તયાર થાય છે તમે દારકા ગયા હશે તો ત્યા સમુદ્રનો કિનારે સમુદ્રનો પાણી ઉપર તરતી વિરિધ જાતની વનસ્પતિઓ ભેઈ હશે ન ભેઈ હોય તો તમે જ્યારે જવાનો પ્રમંગ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જોજો આ સમુદ્રવનસ્પતિઓનો અભ્યાસ મને મુદ્દલેય નથી પરંતુ આ અભ્યાસ માયન છે ખૂબ જ ગમિક છે એમ હું આપને ખી શકુ છું સારએસસ તામની સમુદ્ર વનસ્પતિના એટના મોગ જાણા થાય છે કે તેનું મૂળ હાથમા આવવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે આ વનસ્પતિને લીરે તો એ સમુ નું નામ પપુ મારગરસો સેરાવર રાખવામા આવ્યું છે લેમિનેરીઆ તામની વનસ્પતિમાંથી તો અપુતા હાથા પણ મનાવ

પ્રાણિઓ જીવ્યા છે અને હવે છે અને આધુનિક 'બોસ્કો' શબ્દ જો આ જ પ્રાણીથી
 ઓક Bosko I eat એ ધાતુ ઉપરથી પડ્યો છે

પ્રત્યે સૃષ્ટિ પદાર્થ મે ઐશ્વર્યમા નિષ્ક્રિય થાય છે [૧] માશન અને [૨] અનશન.^૧
 પુરુષસૂક્તમા સતા વિધ્વન્ વ્યવામતે સાદનાનશન અમિ માશન એટલે જે નજ પોતાની બહર
 બાહ્ય પદાર્થને લે છે અથાત્ ખાય છે પીરે છે અને તે થકી ઉત્પન્ન થતી ક્રિયાથી પોતાનું અસ્તિત્વ
 ટકાવી રાખે છે, નથે છે, મનુષ્ય ઉત્પન્ન કરે છે તે વગેરે સામાન્ય કહેવામા આવે છે ઉદાહરણ
 તરીકે જા પશુ પક્ષી મનુષ્ય ઇત્યાદિ સા જોવા માલ પ ધર્મને ખાઈને જ પોતાનું જીવન
 ટકાવે છે આથી નાપ્રેક્ષમા organic શબ્દ જેનું લાપાતર આજ સુધી ગુજરાતી સાક્ષરો
 મેદ્રિય એવું ના આવે કાનમા પ્રેટના ન જુદા સુધારી શબ્દન ગમાયન^૨ એવું નામ
 આપે છે-તે બધા ક્રમતા આ માશન શબ્દ વિરોધ થોય છે Inorganic અનશન જે
 વગ બાહ્ય પદાર્થને ખાનો નથી (ઉત્તર અનિજ પદાર્થો) તેમ પ્રત્યેત્પત્તિ નગેરે ખરી શમ્તો
 નથી તે વગ નિર્ગિદ્ર ના અનશન શબ્દ વિરોધ થોગ છે

ઉદ્ભવનજ સૃષ્ટિમાં મારાન નગમા મમાવરા થાય છે આધુનિક બાયોલોજી શબ્દ
 [Bios=life] and logos=discourse-ઉપન મીમામા] મે માશન નગ કમ્તો
 શબ્દ છે માશન વગમા પ્રાણી બે ઉદ્ભવિ જે બે મુખ્ય ભેદો છે ઉદ્ભવિ અને પ્રાણી
 વચ્ચે જો ફરક એ પ્રશ્ન પણ રિચાગના જેવા છે આજ દિન સુધી પ્રાણિ અને ઉદ્ભવિ
 નગેતો ભેદ દર્શાવના કામ પા નામા આવના પ્રાણી સ્વેચ્છાથી સ્થનાતર રી રી છે
 નથારે ઉદ્ભવિ સ્વેચ્છાથી સ્થનાતર ખરી મળતુ નથી પ્રાણીમામા હરિતજકદન્ય (પ્લોરાઈડોન)
 હાતુ નથી જનાર ઉદ્ભવિ મા હાય છે આ અને બી ન મુદ્દાઓ બ ને વચ્ચેતો ભે દર્શાવવા
 ઉપનામા આવના પ તુ હવે તો આ બધા મુદ્દાઓ જોગ કના છે પ્રાણી માફ ઉદ્ભવિ પશુ
 સ્વેચ્છાગે સ્થનાતર રી રી છે કે કેમના પ્રાણિઓમા ઉદ્ભવિ દ્રવ્ય છે નાગે
 પ્રેટથી ઉદ્ભવિમા આ દ્રવ્ય નથી જોવામા આવતુ ઉદ્ભવિ અને પ્રાણી બ નેતો પિતા ખરી
 રીતે એમ જ એમ હવે તો પ્રગતિ થાય છે અનન્યની ચીજુગારીમાથી જ બ નેતો નાદુર્ભાવ
 છે કોઈ લગાવેલ ચીજવાતુ કે લગાવેલ ઉત્તરતુ નથી મનુષ્યે કથુ છે કે કાત સજ્ઞા મથ વ્યતે
 સુલલુગ સમન્વિતા મુદ્દા મથી યુક્ત અત સત્તારાળી વનસ્પતિઓ પ્રાણિયોની માફક જ
 ખાય છે પીરે છે બીરે છે નજે છે મરે છે ઉત્તર રીચી નિરુપણુમ નામના સુક્ત
 વનસ્પતિઓમા હવે મુદ્દા નિદ્રા મજ જુ રાજ ઔષધ નગેરે મજુને છે કે ઘડદશન
 મમુચ્ચલ ઉપર રી દીકાગા ગુજરાત જાણુવે છે જ નમ સ્ત્રી બોહદ પત્રિપૂજ્ય મવાથી મારી
 સનતિ ઉત્પન્ન ખરી મકે છે તેમ વનસ્પતિમા પડ પોતાનું જોશ મારી રીતે પત્રિપૂજ્ય
 થનાથી સાગી કનમતતિ ઉત્પન્ન ર છે વિગિષ્ટનાહ દિમલ્લ વિશિષ્ટસ્ત્રીશરીરવન્ તથા
 છાશરીરવ તથાવિધવૃદ્ધપૂરણાત્ પુત્રાદપ્રસવન તથા વનસ્પતિગરીરવ્યાપિ તત્ત પૂરણમ જે
 વનસ્પતિ ને મુદ્દા મના જ તની માદી પશુ ગુજુરત આ લી છે (સમીપગુપ્તવિદ્યસર
 કાતુ દક્ષિણભૂગત્યઆમલકાલ્પિપ્રમૃતિના સ્વાપવિગોષત્ત ॥ ગમડી અથવા ખીજડી કુવાડીરો

૧ સ્વ. ૧૩૫ સાચી નથી ૨૧

૨ કુતો જો ॥ શાહજી અમલ ની માલિકા દિવસ ૧૫૧૧ આગમ

૩ મુદ્દા પ્રતિનિવૃત્તમા અધિકૃતિ નીવરણશ્વ નજામરણાગમવપ્રયોગીજ સજાતી
 માનુવિદ્યાનુકૂળાગમપ્રતિકૂળાવગમાદિમ્ય પ્રાસદશરારવન્ ॥

સંધેસરો કામમદ્ આવગ અગથીયો આળની વગેરેના પાન રાત્રે સંક્રાન્તિ મ્તર છે અર્થાત્ આ વૃક્ષો રાત્ર બીધી જાય છે અને સનામ્ભા નગે છે આ બધાથી આપણા પૂતળોનું વનસ્પતિ ત્રિપાનું જ્ઞાન કેવું હતું તે હીમ્મીક સગજ સંકાય છે વનસ્પતિઓને સુખ અને દુઃખની લાગણી થાય છે તેમને રોગો થાય છે દવાઓથી રોગો સારા થઈ શકે છે વગેરે બધા વિસ્તારથી ઉપવિવિનોદ જોના ન થોમા મહેરામા આવ્યું છે *

દદ બલે ઓ અને પુરુષ એવા વનસ્પતિના બેગે પછુ દુર્ગવિરા છે

અથ વસકનામાનિ મેદુ લીપુસયોસ્તથા ।

ક પ ચાસ્ય પ્રત્ય્યાતિ વિસ્મરણ યથાતતમ્ ॥ ચરુ ક રથા

સંદેહુન મોટાફલ અને સિંગધ પનપાળો કુન્જ તે નરકુન્જ અને અશ્વપુષ્પ શામળ રંગ નાના ફળ તે-આ સ્ત્રીકુન્જ એવો ખરિયર પણ આપેનો છે રાગનિધકાર નરહરિએ સ્ત્રી પુરુષ અને નપુસંસ એના ત્રણ બેગે આપવાની ધષ્ટના શ્રી છે અર્જુન પ્રથમો વગ લીપુનપુમ્મલ વૈન ત્રિવિધ્ય ર્યાવેર્યવિઃ । ગણુ વર્ણ્યામિ તન્નક્ષમ દ્યક્ષમત્ર દયાજનમ્ આનંદાશ્રમ ત્રત પૂ ૩૨૩) સ્થિતિચિત્તજ્ઞતા મનારમા પા સ્ત્રી-વૃખો મામાન્ય પશ્યિય આપનામા આવેવો છે અને પુરુષો માં યત્ર પુત્ર ત્રાગદિ નાતિતીષ ન ચાપરુમ્ । દ્યુલે

અકપાણિ તેની ભાનુમતિ યાજ્યામા વુશ્વાસ્તુ ચતત્રાવતાડિ તન વ્દન જ્ઞાતયા ગાઘ્રાવદેગા વિપયા દવ વૃક્ષો નેતનવાયા છે અવવાળા છે પરંતુ તમસથી તે ચામ ચએવા ઢોવાથી મનુ થોની થેકે તેમનું અવન દોચર થઈ રાહતુ નરી Cદ્યન ખન ગતિમદ્દાન્ત સન્નિતયા (Dormant unmanifested consciousness which is extremely dull) બી એન સીવ) વૃક્ષોને અત સજાવાળા પણ અતિમ દ-સુખમ અવસ્થામા દેશા દ્યારે છે પામા ત શાન્તિપવ મા વૃક્ષો રપરા અનુભવે છે રા દ મુલે છે, આપથી દુઃખ છે એ છે રસતુ નાન ધરાવે છે પાણી પીએ છે વૌરે રપષપણે પણ વધામા આ હું છે

અભ્યતો મ્લાચતે પળ નકપલ પુરુષમેવ ચ ।

મ્લાચતે લીયતે ચાપિ સ્પશસ્તેનાત્ર વિચતે ॥

વાય્વમિશ્વરશનિર્ણોધ ફલ પુરુષ વિશીઘ્યર

ત્રોત્રણ શુદ્ધતે ન દ તસ્માત્ નશ્વતિ પાન્પા ॥

લગી ઘેટયતે વૃક્ષ સ વતર્થેવ ગાપ્તિ ।

નશ્વત્વદુષ્ઠ માર્ગોડસ્તિ તસ્માત્પરન્તિ પાદપા ॥

પુરુષાપુષ્પેસ્તયા ગ ધે ધૂપેય વિવિધરપિ ।

અરાગા પુરિતા સતિ તસ્માત્ત્રીપતિ પાન્પા ॥

પાન્ સન્નિપાનાજ્ઞ વ્યાધિના અપિ દનાત્ર ।

દ્યાધિપ્રાન્ત્રિયસ્વાત્ત્વ વિચતે રસન દુઃખ ॥

વત્રનાપલનાત્રેય યથાર્થે વલમા ન્દ ॥

તથા પવનમપુષ્પ પા પિયર્ણિ પાદપ ॥

મુરુ ગવોથ શુદ્ધગાર ક્રિત્તમ્ ચ વિગેહનાત્ર ।

વીર વ યામિ વ રાગા ધ્યત્તમ ન વિચતે ॥

પ્રકૃતિવિષય પુમાનુક્તો મનીષિમિત્ર । આત્મા પરિચર આત્મા કે આ મનના મામાન લક્ષણો
ધરાનના વૃક્ષોને નાપુંગ વૃક્ષો મોના છે આ પના મેની વાગુણ છે એમ માગે છે
જનિ sexual characters વિષય જ્ઞાનનો અભાવ આ નર્ણન આપે છે

મનજનો! આપણા પૂરજોના ઉદ્દિષ્ટજ્ઞાન ઉપરનું ઉપશૈક્ષી વિદ્યવાવનોન આપણને
અને રીતે માગદશક છે આપણા એ સ્વનામધ ન પૂરજોને Intuition થી—અસાધી—કે
યોગદ્વારા—મને તે રીતે નનૃતિમા હર જોએ અને વનૃપનિજોને અત મસાવાળો વર્ણુરી
પછી એના ગુણાપ જાણના નાજોમા તેને મો—અને મારો જગત નસારે અનાતમા
ધારવુ તવુ ત્યાર આપણા આ પૂરજોએ આના પ્રયત્નોથી ઉદ્દિષ્ટજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું ઉદ્દિષ્ટના
અગ પ્રયત્નોને નાજો આપ્યા અને મૂળ કુનદ્વી સાવાના મને દરાના ભમા લીધા
જગથો પૂઠા એરી નાજો ની ગોધ રી હનનીય નેખનીય બે ની નૃપા કેસ્ય અસુખ્ય
ત્યાં વિવિધ નાજોનું વર્ગીકરણ મ્યુ અગ્રના ક પરથા અને વિદિ થાન જોરાથી
રેચ અને નામ તેમજ નિદ અને અનુસાગત દરાજોના અગ્ર નોમા અપગી મતિને
છક મરી દ છે આપણા નિવદુજો એ આપણ આગમે નુ ધન એ ધમી નખન તુ
છ તેમ આ નિવદુજોમા ગતો માથે મ ન જાગર રથ રથા કે પર તુ ગુપ્તસુદિરાજોને
ઉદ્દાપોદ' મવાનો હક્ક છે મદમતિવાનો માટે મા મામા ન માજુમ અથવા પુથાનુચમન
એન શ્રેય છે માગ આ વિપરના રિચારો આપથી અનત નથી જ નિવદુજોનો ત્રિતિ
સંગમા કવાનો સમય આરી પદ્ધતિ છે તદ્દા રી હમે આપણા નિવદુજોના ત્રિતિ
મંરકગણ હવે થના જોઇએ એમ મો તો લાગે છે

ઉદ્દિષ્ટજ્ઞાન આપણી પાકગાજો અને મ વિદ્યાનોમા પદ્ધતિપૂર્વ ભજાવવાની
જરૂર છે આને માટે આપણી પાસે એક પણ આ પાકનુગત નથી આ એ ની વાન છે
આ ઉદ્દિષ્ટજ્ઞાનની પરિભાષા તેનું ગારીંગ (Plant anatomy) તેનું નૃપનારીંગ
[Plant Physiology] મર્ગશ્રેણી [Natural classification] વગેરે ઉપર વિસ્તારથી
દે લખી રહો છુ પ્રકાશક ગોધુ છુ અમ કાલ્ય અને આપણા આલુવદીર શાસ્ત્રમા અહીં
તદ્દિ જે વેગમતુ છે તેને અનરિચન જોડરાસની જરૂર છે પરિભાષા આપ ને માગી માપડી
શકે એમ છે પરિભાષા મે લખી નાખી છે આ જમ્મા માટે આપણે પરિભાષા
તપ સિવાય મિદિ ન હોય આ મકાતિ સુગમા પ્રમાદી ગ્દે આપણને નદિ પાનકે નિષ્કુર
કર્તવ્ય પાનન વિના આપણો જ્યવારો દે વ પી શમ્તો નથી જીમ પામે જીમ માગવા
મતા આપણી તપ નસિ વધે એ જોરા હું ઉત્સુક છુ પ્રતેક વદ સ્વાધરાયત થાજો
સ્વાધાપથી મતિ નિગ જનાવો અને ગુજ જુધિધીયુત્ત થ શિષુ ને જગતમા એરી કાઈ
શમિત નથી જે આયુર્વેદના ગમ્તોના ઉત્કર્ષને ખાળો શકે છ ના મુદ્ધા મુગમા સદુનવત
પ્રાચીન વાગનવર્ષે વિધાના પામે શુભ જુદિરી જ થાયતા મરી છે ભારતવર્તનું પનન તેના
મતિનિનમને આખારી છે વજાનું પનન પથ જુદિલોપથી જ થજોનું છે એમ હું તો માનું છુ
તપની દિવિતા ગેરી શ્રદ્ધા આપ મા અનરમા આવી રમે તપથી આપણા જીવન આપનાવિન
થાગે તપથી આપણી શુદ્ધિ કુપ્ત્રા અને વિદ્યા થાપે પરમાતમા આપણી ગુમશુદ્ધિ
યુક્ત મરા આ દિન જતદી આવરો ત્યારે રજાના ઉત્કર્ષની જયગાથા નખવાનો મવિએને
ઉદ્દેશ તપથી

કારમા પડી રતી, ત્યારે સુનુને સ્પર્શીમા જે આશ્વજનન ઉન્નતિ અને મહાશય મેળવે
હતી તે આધુનિક શસ્ત્રવેત્તજોને પણ અસ્થિત થી રે છે-ડા રાક્ષ હનન મ્હે છે કે

‘ભાગતના પ્રાચીનતમ આધુનિક અધ્યયનોની ગચનાઓમાં જે શારીર વિજ્ઞાન
સમ્રહાયેલું છે તે નોંધને મારી માટે ઘણા વિદ્વાનોને આશ્ચર્ય થયે તેના વિસ્તાર અને
ચોક્કસાઈ (નિર્ણયતા) બે તે વિસ્મયજનક છે

ગ્રીસમા હારોફાઈપ્સ (Harophalus) સૌથી પ્રથમ શસ્ત્રકર્તા પગ તુ ત્યારે ભારતનું
પણખરુ શય અને શારીર વિજ્ઞાન ગ્રીસમા પ્રસિદ્ધ યજ્ઞચક્ર દત્ત તેટલા મોડા સમયમા એવે
કે બી સી મા તે આ ક્ષેત્રમા મમ ગતે જણાયો છે આધુનિક વૃદ્ધિપુ માનિર્ણ
તમાજે પણ સુનુને મમય ૬ બી મી છે તે પછી પણ નકી થાય છે કે સુનુને (ગ્રીસમા
અસ્થિત થયો તે પછી) કેનારે મમ પછેના ગવરટે મોં દત્તો અને ભારત વર્ષમારે
સુનુને પ્રથમ શસ્ત્ર કરે પોં મેમ મેવાની પણ કાઈ જરૂર નથી ૧૨૫ કે અઘન
પૂર્વ આધુનિક મહિતા રસપથલા એ ૮ બનારી છે એવું મમાપ છે તે પરથી ત્રીવ
થાય છે કે સુનુતની પહેલા ઘણા સમયથી શસ્ત્રકર્તા તથા ભારતવર્ષમા અસ્થિત હશે
આર્યોને બીજી નતિ મો માથે નિરતર યુદ્ધ મ્વા પડતા તે પણ શરોતરનો મુખ્ય હેતુ
હતો (યુદ્ધમા) મેનાધિમરીતોની માથે શસ્ત્ર વધ પણ રહેતા અને તેઓ ભગ્ન શાખાઓ
છેલન અસ્થિસંધાન અને આણોના તુરના દુકડા બાર કાઢવાનું માય કરતા મગ્ગે ના
સુદ્ધ ૧૨મા પણ અસ્થિની કુમારોમે ભગ્ન પગો કાપી ૧૨માનું (Amputation) અને
કુદી આપો શસ્ત્રશસ્ત્રની મારાનું છતા ત છે x સુનુને ૧૨૫ પ્રકારના શયશસ્ત્રો બતાવ્યા
છે અને જરૂર મારો બી ૧ ૧૧૧નાનું ૫ ૧ મ્લુ છે એમાથી કેવાથે શસ્ત્રોમા માન મોડાન
શસ્ત્ર સાથે આધુનિક મર્લિ ન અસ્થિ બનાયા છે એ પણ નિરીક્ષણ થી બાદથી મુન્ય
પૌરાણીકમ દ્વરદ આધુનિક અને સજ્જન હોસ્પિટ મા સુનુતિ અધોના આવા પગ તે સવનું
પુનર્નિર્માણ પુ છે જે મવ ૧૨૫ આન મવ મા ન શરીરમા નોંધ મરો શારીરના
મોક્ષમ માનની આવશ્યકતા પગ સુનુને ૧૨૫ ભાગ દીધો છે શવર ને માટે મુનુદેહને
કેમ તમાર ગમે ગો આવતમા સુનુને ખાસ નિયમો મતા પા ૮ અને શરીરના અગ
ત્ય મને ધ્યાનપૂર્વક નેના મમજવા અને વાદ ગખરા તે ખાસ આગ્રહ કરે છે તેણે
૧ ૧ મ્લુ છે કે શવર માટે જે મુનુદ લેવામા આવે તે બાહીન હપ્પ શીલ
અથવા કોઈ છુના વાધથી સીડિત નહિ હાવા નોંધે ૧

સુનુતના મમયમા યતા જોપરેશનનું ક્ષેત્ર મહુ વિશાળ હતું મવ શસ્ત્રકર્તા
પ્રચારમા હતા નેત્ર-શનાકયમા મોતીના મદતમા આપતા મસ્તક સુધીની શસ્ત્રક્રિયા
(Cranial operations) પણ ત્રયગમા લાવનામા આવી હતી જે જે આધુનિક વિદ્વાનોએ
સુનુત મહિતાનું પોતે અધ્યયન કમુ છે તેના હૃદયમા સુનુતની મોગતા માટે ઉચ્ચ સ્થાન
છે વેમર મ્હે છે કે-ભાગતવાસી મોમે સ્પર્શી વિભાગમા પૂન નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી હતી
આજે પણ યુરોપની ત્રીવ તેની પાછી કાઈ રીતથી શકે તેમ છે જેની રીતે તેઓ
નાસાનિર્માણ (Rhinoplasty) ની ક્રિયા શીખ્યા તેમ જમનીના વિખ્યાત સજ્જન ડોક્ટર
Hirschberg કહે છે કે-The whole plastic surgery took a new turn

x સદા વધાનાયતી વિસ્તાર્ય ધને દિવાનતવે પ્રત્યક્ષિ ॥ તરમા ભતીના સત્તવાવિવશ
ભાષત દસ્તામિપજાચવાન્

સુ બધા સલાપતિ શ્રી પ ગિવશર્મા આયુર્વેદાચાર્ય અભિલાષણ ૪૯

when the cunning devices of the Indian worker became known to us '

ભારતીય મનાકારોની કુશળ વિધિઓનો પરિચય પ્રાપ્ત થયો પછી તો સ રક્ષિતાના સંધાનવિભાગ (Plastic surgery) નું આયુ રૂપ પદ્ધતિ મળ્યું છે

ભૌતિક અવેશજન્ય ઉત્તનિશીન અને વસ્ત્રાનિ લાગતીય શ વશાત્ આ બધી સમૃદ્ધિ છતાં પણ તે બાંહેધો શિખા બની ગયું સર્જી અગ્રેષ્ઠ બૌદ્ધધર્મ મ્તીધર્મો પણ મન્નાદ્ હોના છતાંયે પોતાની આ રી ધર્માન્ધતા કે તેન સકુચિત દષ્ટિકોણથી પોતે મુક્ત કરી શક્યા નહો તેણે મનાન ઉપકાગ દર્શિયો અને બાદ અર્ધમાલાવશી રાત્ર્યમા એવો હુમ્મ કર્યો કે જે કોઈ શપ્ત શરૂ કરે તો તે જાપગધી ગણી મના મવામા આવશે (જેમ મુનર્ધ મગ્ધર આસરાશિષોના મધમા આસા ની જે તેમ) આ આસા એટલે ભારતીય શારીરવિજ્ઞાન ઓ મજરીના વિનાશની મધુવગ્ન હતી

ત્યારપછીના ઇતિહાસનો આપ મનને પરિચય છે જે કે છેવટે બ્રાહ્મણોએ બૌદ્ધધર્મનું હિંદુમાંથી ખડન મ્યું, તો પણ ભારતની વૈનાનિ મનોવૃત્તિનો તો મ્મશ જામજ થતો ગયો અને મધ્યકાલમા લોકોના મનમા વડેમ ઓ કોમીવા વધના જ ગયા કાયચિદિત્યા (Medicine) ની શાખામા બીજાએ પણ C નતિ સાધી કે પણ શારીર અને રાત્ર્ય વિજ્ઞાન તો મધમા જ રતી ગયા અને તે પણ જીવશીલ અવસ્થામાં રાત્ર્ય અડકવું એ પણ પાપ મનારા લાગ્યું જે પ્રજા શરૂ કરે દારા પૂજા શારીર નાન પ્રાપ્ત થયો વિના વૈદ્યક્રોધ ધર્મો મરવાની આસા આપતી ન હતી તે પ્રજા વિગ્નનના આ વિભાગ (રાત્ર્ય શાનાક) થી એવી બધી વિમુખ નવી ગઈ કે ત્યારે અંગ્રેજોએ કનમ્તામા પ્રથમ મેડિકન કોલેજ ખોલી ત્યારે કોઈ પણ દિની શરૂ કરે કરના તયાગ ન થયો પણ છેવટે એક યુવાન પડિત મધુસૂ ન મૌથી પેનો આ નામ શિખવા તૈયાગ થયા અને આ બ્રાહ્મણ મતિનુ પગમ સૌભાગ્ય ગણાય શરણ કે તેવા મધ્ય આસ્તિમ્યતા યુગમાયે આ પહેલ બ્રાહ્મણ જ મરી ત્યારે તેણે મૃત્યુદેહ પર પ્રથમ શસ્ત્રોનો ઉપયોગ થયો ત્યારે તેને પાચ તોપોનું માન આપરામા આવ્યું હતું અને તે શર્મા પોનિમ ચો નીએ ગખત્રામા આવ્યું હતું (જુમો-G N Mukherjee's History of Indian Medicine)

વૈમાનિક મનોવૃત્તિને દ્વાસ અને આપ્રદાવિ પ્રવૃત્તિની વૃદ્ધિ જે પતનનો આગ લ થયો હતો તે મુરલીમ વિજ્ઞેનાગોના આગમન પછી રધનો ગણે ના આ દુર્ભાગ્યની કથા હું આદી સમજાવતા નથી હમ્મજને

અને હવે બ્રિટિશ રાજ તો આયુર્વેદ ચિત્તિક આર્થિ અને કેમવણો વિષ સવ સુવિધાથી વચિન ગદો ગયો પોતાના જ દેશમા તે વિદેશી બની ગયો અન્યાયપૂર્ણ વિકટ નિયમોથી ર્ધારોતુ તેનું જીવન મ્માગ બની ગયું વિમ્મરમા વૈદ્ય પદ્ધતિને ગાજ્ય મ્તોઓ તરફથી ઉત્તલન મતે આ બધા વિષ્ણો અને ર્માવડો આમનો કરીને જે ચોપુ ધન વૈદ્ય એ ત મી શકે નેતા પર તેને મ્નકમોય મગ્ધો પડે છે પોતાના દેશની મરમર માથે દશી ચિત્તિને ને આવો અર્થિક મધ્ય જ દો વલસમા અને ગતનમે દ વચ્ચે આ મિવાય કોઈ પ્રમગની આર્થિક આપ લે યદ્ય નથી

અઠ્યાવીસમા નિખિલભારતવર્ષીય વૈદ્ય સંમેલનમા પાસ થયેલા ઠરાવો

૧ આ સંમેલન નિમ્નનિખિન રહ્યોના આ ન સ્વચ્છતામયી આયુર્વેદને જે હાનિ થઈ છે તેજાન્ય દુષ્ક્રિયા અનુભવયુક્ત તેમના નિયોગ માટે સ્પષ્ટ સીક નક્ક કરે છે અને તેમના કુદયોગનો પ્રતિ સમયે ના રક્ત રે ?

સ્વચ્છતાની વલ ૧ હિમિપ્રપન ૭ (મુચર્ષ)

કનિગ ૮ ૧૨ નાથ મિત્ર (નાહોગ)

રસમી મળેશાન ૭ વલ (અગ્રમેર)

વલ શુદ્ધમાત્ર અરવ્વી (કાનપુ)

વૈદ્ય દાનતગમજીવરૂ (ઉત્તર)

વૈદ્ય સુનીસાન વનમાલી ૧૨ (ભરૂચ)

વૈદ્ય રતનનાથ બખ્તાવારનાથ (મુમત)

નમ ૧૨ પ્રાપ્તવન જોશી (શાતાકુશ)

વૈદ્ય દરિદ્રમા ગગાધર (મુમત)

વલ ભગવાનના ત્રિશુવન (મુમત)

વૈદ્ય દિનકર કેશવ મનીન ૨ (મુમત)

વૈદ્ય તારાનાથ શર્મા (મગલોર)

લક્ષ્મણરામ ફલ્ગુશીકર (નાગપુર)

વજનાન નાગપુર (પ્રયાગ)

નાગપુરગવ વાગલટ (પ્રયાગ)

સિનગમમિત્ર છટ્ટો ૧ (લખનૌ)

સભાપતિ દ્વારા

૨. ગત વન નાગપુર સંમેલનમા પમાર થયેલા ઠરાવ મુજબ આયુર્વેદિ ગ્રન્થાદિ પ્રમુખને માટે જે પ્રકાશન સમિતિ નિમિત્તે મનાવવાની આવેશજના કરવામા આવી હતી તેને સંશોધિત સ્વરૂપમા સ્વીકારનામા આવી અને તેના પ્રથમ મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર તરીકે પદિન જીવતરામજી ભટ્ટ અને શ્રી નાનાભાઈન પુરાણિકની નીમણૂ મુદ્દામા આવી આવી એમ્પ્લિસ મુમતમા ગહેરો

આનું નામ— આયુર્વેદીય માહિતી પ્રકાશન સમિતિ નિમિત્તે ગહેરો

ધ યના પ્રસ્તાવ

આ સંમેલન મહાગ વધિરાજ શ્રી બીકાનેર નરેશને હાર્દિક ધનવા આપે છે કાગજુકે તેજાશ્રીએ પોતાના સુવર મહોત્સવના નુક પ્રત્યે પોતાની પત્ની પ્રમતના હિનાથે અને આયુર્વેદિક ચિમ્તિમાના મયાનનાથે એકી સાથે રૂ ૭૫ ૭ નું રાગભિક્ષન તા -૧ - ૧૭ના રોજનું હું છે અને એ સ્વીકારે તેનો આરભ પશુ કરાવે છે વળી આયુર્વેદિક રૂબ્રુક્ષન તથા ગમાવન શાતાના સચાવન માટે ભવિષ્યમા વાર્ષિક રૂ ૧૮ આપવાનું પણ

અર્થન આધુનિક આ સંમેલન આશા રાખે છે કે પોતાની પ્રજામા આ દશદિતૈરી આયુરેદિ ચિકિત્સામાત્રો પ્રચાર આે વિસ્તાર પધારીને અખિલ ભારતીય આયુરવેદ મહામંડળના નિરોધ મ યસદ ને યોગ્ય મનતા રહેશે અને આ સંમેલન તેઓ નામ ભરતી પ્રા. ૧ વર્ષનનાને માટે દોર્યાયુધની તુલ્ય પ્રામના યક્ત કરે છે

પ્રસ્તાવ — આમી કેવળગમ વદ્ય — મિકાનેર

અનુમો ૬ — ૫ ચદ્રશેખરજી

તથા વૈદ્ય — મણિરાયજી રામી

૪ (ક) કેટલીક પ્રાતિક મરમરેએ જનતાને માદ્ય દ્રવ્યોના ખરાય પશ્ચિમામયો બચાવવા માટે જે પ્રયત્ન કર્યો છે તેનુ આ સંમેલન સ્નાગત કરે છે પણ તેની માથે માથે તે મરમરે આયુરવેદ આમન — અગિયો પગલે જે પ્રતિમધ મુક્યો છે તેને આ સંમેલન અગ્રેજ અને અનામરત માને છે કા હુ જે આયુર્વેદમા આમવારિષ્ટની મ પના કવાથોને ચિકિત્સાન પય ન સુગૃહિત ગાજી માટે જે વદ્યસમાજ આસવારિષ્ટાને ઉપયોગ કેવળ ઔષધ તરીકે કરે છે નહિ કે માદ્યનાને માટે વર્ગી આસ્નાગિષ્ટ પીને પ્રમત થઈ ગયાના હાખત્રા પણ પોરીમના હૃદયમા પોધાયેના નથી તેથી આ સંમેલન મરમરેને સાગ્રહ વિનતિ કરે છે આમવારિષ્ટ રિપર પ્રતિરોધ જનહી દુર કરાની કૃપા કરે સાથે માથે આ સંમેલન વૈદ્યોને પણ આગ્રહપૂર્વ વિનતિ કરે છે કે તેઓ આસવારિષ્ટ કેવળ આયુર્વેદીકત પદ્ધતિથી બનાવે

(ખ) આ વિષયનુ મદ્ય ધ્યાનમા લઈને પોતાના અધિકારના ગ્રહણ માટે અને શાસ્ત્રીય ઔષધિનિર્માણ તથા મરે ગાધાગ્ય રોગીઓની કિલદશિથી જે કાઈ પ્રાંતના વૈદ્યો આ મધ્યમા પોતાના પ્રાતીક મરમરેની અના નર્તને મતાગ્રહ વા ન છુડે તૈયાર ધાન તો આ સંમેલન તેના મધનુ મમથન કરશે

પ્રસ્તાવક — વૈદ્ય નેરીરામજી તામ્બી

અનુમો ૬ — અમરાશકર જી ત્રિવેગી

મમમ — મવિરાજ ઉપે ત્રાચજી ભ

વૈદ્ય જગ નાય પ્રગાદજી શુભ

વિરાજ પ્રતાપસિંહજી

૫ આયુર અને યુવાનીવૈદ્ય મૌથી પ્રાચીન સરત અને આ દેશને મ પૂણ રીને વાલ્મખદ ચિકિત્સા વિજ્ઞાન છે આ દેશને તેના પર પૂણ શ્રદ્ધા અને વિશ્વામ છે તથા આ સમયમા પણ આ દેશના રજમજ દુ દમ લોકો આ ચિકિત્સા વિજ્ઞાનનો લાભ લે છે અને ભારતીય મરમરે કોએમની પાનીએન્ગી મખમ્મી મુખ્ય પ્રાનિ મરમરે અને દેશગોનીએ અને પ્રાયના કરે છે કે — આયુર આે યુવાની ચિકિત્સા વિજ્ઞાનને મરમરે પ્રાગ્ય મુજળ પોતાના પ્રાતમા મેકિન િસ્ટમેટ નો પ નીકે મેકિસ્ટમેટ ને માટે આ વના પાપે અન પોતપાના પ્રાતન માટે નતો ગીમજ કર આ સંમેલન આવરક મમજે ૬ કે મરમરે આ ચિકિત્સા વિજ્ઞાનોની વિનતિ આ પુર્તિ માટે આવરક ઉપાય મોટને અને તેમથી ત્વ િધી નેને અધિમ પૂણ મનાવે

૬ (ક) આ સંમેલન નિશ્ચય કરે કે ઠ-આયુરવેદી ચિકિત્સકોના અધિકારનો નિશ્ચય તથા તેના પર મૂકનામાં આવતા પ્રતિબંધોનું ફરીકાગ પાઠવિધિ આયુર્વેદના અટ્ટાગનું પરિપૂર્ણ શિક્ષણ તથા આયુર્વેદ સંબંધી અનુમધાન (રીયસ) માટે સામનાધિપતીઓ પાસેથી અલ્લીટ સાહાય્ય પ્રાપ્તિ વિગેર ઉદ્દેશોની મિદ્ધિ માટે આગામી વનમાં નિરતર પ્રયત્ન કરવા માટે અગિયાર મજ્જનોની એક મમિતિ બનાવવી અને તેને અધિકાર આપવો. મહામહાજી તરફથી રે પ્રકારના જરૂરી સાધનોનો ઉપયોગ કર

(જી) આ સમિતિને અધિકાર આપવામાં આવે છે કે વિરોધ અનાસ્તતા મુજબ સ્થાયી સમિતિની અનુમતિ લઈને બીજા મજ્જનોને પણ પોતાની માથે સમિતિનું (કા અપ્ટ) કરે

(ઘ) આ સમિતિના કાર્યોના મતિમા જરૂર પ્રમાણે રૂપિયા એક હજાર સુધી ખચ કરવાના અધિકાર સ્થાયી સમિતિને આપવો

નગ્નનારુ ગોશ ત મારસ્વત દહલી

(ઉપગના કરામમાં અગિયાર મજ્જો નીમનાનો અધિકાર પ્રમુખશ્રીને આપવો તથા મહામહાજીના તૃપ્તો દષ્ટિકાણુ આવો જ છે માટે આ સમિતિને અનાવસ્ય ગણવાનું એક બે ભાઈઓએ કયુ વિરાજ ગણનાથ સેનગ્રમે પરુ તેમ જ પ્યુ પણ સાથે ઉમેયુ ઠ-ને આ સમિતિને પરામર નો સમિતિ ન- (એડનાઈઝરી કમિટી) એવું નામ આપવામાં આવે અને રા હનરના ખચની માત મા મનામાં આવે તો હરાવ પમાર કરવામાં જઈ વાધો નથી આ સુધારા શ્રી ગણેશ તજીએ રસીકો અને હગદ સુધારેલા સુધરપમાં પાસ થયો હો)

૭ આ સંમેલન વૈદરાજ રામનાગરપુજી (અધ્યક્ષ-વદનાથ આયુરવેદમત્ત કનકતા) ને એટના માટે ધ વનાદ દે છે કે તજીશ્રીએ પાઠવમથ નિર્માણને માટે રૂપિયા પાચમોનું દાન કર્યું છે તેમની સદ્વિચ્છા મુજબ તે રૂપિયા પ્રયત્ન રેખકને ઈનામ તરીકે આપતા તે અથ આયુર્વેદિક પદ્ધતીસંગ પત્રી કે વિદ્યારીડ છપાવે અને પ્રયત્નો વિષય પ્રમાણુ ભાષા વિગેરના નિણુય માટે નીચે લખેલા નણુ સ ર્યોની એક મમિતિ બનાવવી અને પરીક્ષક સમિતિના નિણુય પછી ઈનામ આપવું

વૈદિક સમિતિ—

- ૧ વૈદ જી વજી નોકમજી આચાર્ય
- ૨ કવિરાજ ગણુનાથ સેન મરસ્વતી
- ૩ રામી લક્ષ્મીરામજી વૈદ

નસ્તાનક—લિનક કેશરી શ્રી ગોવંદ રામી જગાણી

અનુમોદક—શ્રી લગીગથ રવામી

૮ આ સંમેલન અવરર માને છે કે વદ સંમેલનના પ્રતે વાર્ષિક અધિવેશનના પ્રસંગે વિદ્યા સતવી વિપોના વિચાર અને નિશ્ચરને માટે એક વિદ્યા પરિષદ ભરવાની યોજના અવરર કરી અને જે નહો વિદ્યારી મપદ મપતા વિદ્યારીડ સમત વિદ્યાવધના અ સાપ હોય તથા વિદ્યારીડની પરીક્ષાઓમાં વિદ્યાર્થી મો ના વાગા વિદ્યા પોધનુમત અધ્યાપક હોય, તેઓજ આ પરિષદની વિષય નિર્ણયની સમિતિમાં ભાગ

અહ્યાવીસમા નિખિલ ભારત વર્ષાય વૈવ સમેનમા પાસ થયેલ ઠરાવો પઝ

લઈ શમો આ પગિવતા જે પ્રમુખ હોર તેજ આગામી વયમા આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠના પ્રમુખ તરીકે મામ કરે નિદાપીઠની ભવગિણીના મ સ્વ વિદ્યાપીઠ મનદ્ અને સમાનિત અંસ્થાઓના અધ્યાપકો તથા નિદાપીઠની પરીક્ષાઓમા નિદાર્થો મોનરા નાળા વિદ્યાપીઠ નુમત અધ્યાપકોઆ મનરે આ પગિવતા પ્રમુખની સુગણીમા મત આપનારો અધિપતિ મહેરો સભાપતિની નુદાપી માટેની મતગણનાના નિષ્ણમનુ આ આયુર્વેદ મહામંડળની સ્થાયી સમિતિના અધિવેશનમા થાય

પ્રસ્તાવ—૧૬ ચાલવજી નીકમજી આચાર્ય

અનુમોદ—ભગવતીપ્રમા છ—ગિરની નિનામી

૮ આ મમેનનની સમિતિમા કાષ્ટ નિપરપર નિના ઉપગિયન થાય ત્યારે તેના નિષ્ણ મારે મનરિભાગન (Division) રખને કેવળ પ્રતિનિધિઓના મન મીમગી રામગે

પ્રસ્તાવ—૫ જગ સાયનમા ૮ મુકન

૧૦ દશજ ન ની અહ્યાપાનની ઔપધિઓની મેટની બી અનિષ્ટા વાપી ગઈ કે જેનો લીધે દેશી ચિત્તિમાને ભાર નુકમાન થઈ ગયું છે મારે આ મમેનન સરનામે આમદ વિનતે ૨ છે કે તે આવા ઔપધિઓના આનિષ્ટાર નો વિકલ્પ ઇધ મરવા પ્રથમ મે પ્રસ્તાવ —હેમ ૧૮ ૮ ૧૧

અનુમો ૩—ભગીચથ

૧૧ આ સમેનન મરમારને સામદ પ્રાચના મે છે કે પ્રાતમા પ્રતિનિ આ કોશીની હાટલો વધતી જત ગય છે અને હાટલોમા આ કોશી મળનાની મુગમતી લીધે લેમ દિનસમા અને વા તે પીએ છે આ કોશીના અતિભગથો કેરા મવા ખગાન પગિણામ આવે છે તે નિરે મોટા મોટા નિદાન ચિત્તિઓના મન મુગમિદ છે મારે આ અને કોશીની હાટલો ત ત બધ મરી દેરા કે જેની લોકો આ કોશી (સગળનાથી) ન મેગની રાકે આ કોશીથી જનનાના જેટલા મોટા ભાગને નુમગન મદન મરુ પડ છે તેટલા મોટા ભાગને મલથી પલ નલી થયુ હોય (આ કોશી મલ ન તા વિતેપ વાપક છે એવો અભિનેનાય ભાગે છે) પોતાના રાજ્યમા આ કોશીની હાટન મિનકુન બધ મરી દેરા બન દરજના થી મહાગવો આ સમેનન ધન્યવાદ આપે છે

પ્રસ્તાવ—૧૬ ચાલવજી નીકમજી આચાર્ય

અનુમોદ—ગોવધનસર્મા હાંગમી

૧૨ આ સમેનન મતમંડળના નધાન મરીતે આવા મે છે કે તેમણે નિયમાનનીતા નિયમ પ્રમાણે આયુર્વે નિધિ દરદને ગનિટર મગરી લેવુ

પ્રસ્તાવ—૪૪ સાયનમા ૯ મુકન

અનુમોદ—મિ ૧૮ પ્રનાષમિદજી

૧૩ ગન વયમા જે દવોટા સિદ્ધમતો પ્રસ્તાવ પામ થયો દનો તે મ કરી નાખવો એવો આ મમેનનનો મન છે

સભાપતિ દ્વા ૧

૧૪ પોતમા દ મનાના ઉપરામીના નિવ આમા ૫ જનના અને અન્વેષણીય ડામરો વચ્ચે જે મનમે માનુષ રહે છે તે વિચારતા આ મમેનન ભારતીય સરમારને

સામ્રાટ વિનિર્મિત કર છે કે કેટલાક પશ્ચિમના ગ્રામીણો પેઢે ભાગ્ય વધવા પછી શીતળા ટ મર્દવરો ધારે અત્યંત ગામલો—(દરજ્જાત નહિ)

મહાપતિ દ્વારા

૧૫ આ સમેતન સમસ્ત યોગે માત્ર વિનિર્મિત કર છે કે ત્યાં ત્યાં ખની જો ત્યાં નગરકીર્તન મધની સ્થાપના રે કે જે વ્યાખ્યાન અને મગીત દ્વારા જનતાને સ્વાસ્થ્ય જનતા શિક્ષણમાં મહાયક બને અને આયુર્વેદ પ્રતે જનતાની નજીમાં વૃદ્ધિ કરાવે

સભાપતિ દ્વારા

૧૬ આ સમેતન દેશી ચિકિત્સા વિજ્ઞાનના શિક્ષણના નિયમને આવશ્યક માને છે અને દેશી ગામોને માત્ર વિનિર્મિત કરે છે કે તેઓ પોતાને ત્યાં મમસ્ત માધન સપ ન આયુર્વેદ વિજ્ઞાનની સ્થાપના કરવાની યોજના શક્ય તરફથી કરે

સભાપતિ દ્વારા

૧૭ આયુર્વેદીય પરિચાર પરિચારિત તથા પ્રસૂતિ પરિચારિતઓ (૧૫જો) ને શિક્ષણ આપવું આવશ્યક છે એમ આ સમેતનનો અભિપ્રાય છે અને આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠને સામ્રાટ નામના છે કે તેણે તદ્વિષયક પાઠ્યક્રમ બનાવવો અને તેની પરીક્ષાની વ્યવસ્થા કરવી

સભાપતિ દ્વારા

૧૮ આ સમેતન ગામીય યોજના સમિતિને પ્રાધન્ય કરે છે કે તે ભારતીય-મા પદ્ધતિ સાધી ઉદ્યોગ ધધાને પોતાના કાર્યક્રમ માથે વિશાગમ મમિનિત કરે ને તે ઉદ્યોગ ધધાને આ પ પરિમાણમાં ચાલતા ઉદ્યોગ ધધા (Cottage-industries) ની પેઢે આખા ભારત નરમા પ્રેરણાદન આપે

મહાપતિ દ્વારા

૧૯ આ સમેતન હિંદુસ્તાનમાં દેશી ગામોને માત્ર વિનિર્મિત કરે છે કે તેઓ પોતાના રાજ્યમાં રાજ્યી ચિકિત્સા પદ્ધતિઓને ઉત્તમ દવા માટે તથા રોગોના સંગ્રહ માટે જે જે જોજનાઓ નામે તેની સાથે ડા ટરોનો સમય ન કરે

સભાપતિ દ્વારા

૨૦ આ સમેતન આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠને આજ્ઞા કરે છે કે વિદ્યાપીઠની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયેના વૈદ્યને શારીર શન્ય શાના ય અને પ્રકૃતિતત્ત્વ નિપજ્ઞતાન અપારજા માટે એક વિદ્યાલય ખોલવાનો નિયત કરે ત્યાં સુધી તેણે વિદ્યાનય ન ખોલાય ત્યાંસુધી જે વિદ્યાલયોમાં આવું પ્રત્યક્ષજ્ઞાન અપાતું હોય તેમાં તે વેદોને શીખવવાનો પ્રયત્ન કરે

નરતાવડ-જગ નાય શમા આ ત્પેરી

૨૧ આ સમેતન દ્વારા ૨૦ કે ની આ વિદ્યાપીઠ તરફથી લેવાના વિશારમ્ની પરીક્ષામાંથી અટાગ મત્રદ મની નાખવો અને આજ્ઞાની પરીક્ષામાં ૧૫૫૫

૨ કેટલી જાનિતક સર ૧૫૫૫ વધાની પ્રમાણ કરે છે તમા વિદ્યાપીઠ પરીક્ષાઓમાં ઉત્તીર્ણ વિદ્યાર્થીઓને ધાનમાં મેવામાં આનના નથી તેથી આ સમેતન જાનિતક

અઠ્યાવીસમા નિખિલ ભારતવર્ષીય વૈદ્ય મમેલનમા પાસ થયેલ ઠરાવો પપ
સરકારને પ્રિન્ટિ કરે છે કે નિ. ભા વિદ્યાપી ઉત્તીણ નવોની મેડી ન ઓરીમરા તરીકે
નીમણુક કરાવવી સભાપતિદ્વારા ।

૨૩ આ સમેતન ઠરાવ કુટે છે કે ગયે વગ્મે જે નવીન પાઠ્યક્રમ પ્રિયમા ખડ
પરીક્ષા પદ્ધતિ સ્વીકારા છે તે હમણા પ્રચારમા ન આવે સભાપતિદ્વારા

૨૪ આ સમેતનનું નામ નિખિલભારતવર્ષીય વૈદ્ય મમેલન છે તે હવે ન નાવવા
યોગ્ય છે કારણ કે હવે અઠ્યાવીસ વર્ષમા પ્રવેશ છે એટલે તે યુનાવગ્યામા ગણાય એક
બાળક નાનો હોય તેને જે નામથી ખેલાવતા હોઈએ તે મોટા થતા તેને માનવાય પૂર્ણ
નામથી ખેલાવવો યોગ્ય છે માટે હવે આ મમેલનનું નામ ' ડીન આયુર્વેદિક કોલેસ '
ગણવુ જોઈએ એવી મતનગનો ડગન શ્રી ગણનાથમેનદગે જુ મે હનો જે મર્નાનુમતે
પચાર કરવામા આ થો હતો

૨૫ મદ્રાસમેલનને રાજકોટ હેનાયા મનધ અને જોધપુર મેમ ચાર રથમેથો
આમતણુ હતા પ્રત્યેક ગામના આમતણુ આપનાગ નહોએ પોનાને તા મમેલન આવે
એરી લાવલીની અને ગરમા ગરમ લીલો વરી ડેવે પરિસ્થિતિ જોતા એમ લાગ્યુ કે
જોધપુર સમેલન જરો તે પરથી હેના રાદ રાજકોટ અને અમધના આમતણો પાઠા
ખેચાયા અને આગામી વર્ષ માટે જોધપુરનુ આમતણુ સ્વીકારનામા આવ્યુ

૨૬ વિદ્યાપીઠ મહામળના મર્યાબધના રચનાતર માટે મે ગયેલા આમતણુ હતા
૧ દી હી ૨ લાહોર અને દી હીની રૂપાસ્ત ઓઠા મત મગવાથી ઉગે મત અને
કાર્યાનય લાહોર લઈ જવાતુ ઠરાવમા આ યુ તેના હાદેફત વણે લાગે નીચે મુજબ છે

(અ) મહામળના પ્રમુખ શ્રી શિવરામોજી
પ્રધાનમત્રી—ડો આચાર્ય પચગલ

(બ) વિદ્યાપીઠના પ્રમુખ

- (૧) રાજ્યવૈદ્ય ભિખ્મદાસજી-પતીવાળા
- (૨) ઉપપ્રમુખ-શ્રી દુર્ગાદત્ત શાસ્ત્રીજી-મનારમ
- (૩) મત્રી શ્રી હરિ ત શાસ્ત્રીજી નાહોર
- (૪) શ્રી ગણેશદત્ત શાસ્ત્રી-દીલ્લી

આ ઉપગત બીજા એમ મે નામો પણ છે

તરીની નોન—

રા વાસુદેવ મૂ દ્વિવેદીએ મારે માટે મમેલનમા પચાર થયેના ઠરાવોની નોધ લીધી
હતી સમેલન વખતે જે રીતે ઠરાવો પચાર થયા એ જોતા અ ચાહી અપૂર્ણ નથી વૈદ્ય
કંપતડ મા તેમજ હેદની વૈદ્ય સ પ ફરરરી ૧૯૩૮ મા છે તે પણ સપૂણ નથી વળી આમા
મભાપતિ દ્વારા છે તા અ યા પ્રસ્તાવ અને સમયકના નામો પણ છે

સામ્રાજ્ય વિનિતિ કરે છે કે કેટલાક પશ્ચિમના પ્રેશોની પેઠે ભાગ્ય વધુમાં પશુ સીતળા દેશવાનો ધારો અચિત્તક ગણવો—(શરજવાત નહિ)

સલાપતિ દ્વારા

૧૫ આ સમેતન સમસ્ત રહોને આગ્રહ વિનિતિ કરે છે કે ત્યાં ત્યાંની રહે ત્યાં નગરકોતન મધની સ્થાપના કરે કે જે રાખ્યાન અનુ મગીત દ્વારા જનતાને આરથ્ય જીવનના શિક્ષણમાં મહાયક બને અને આયુર્વેદ અને જનતાની શ્રદ્ધામાં વૃદ્ધિ પામે

સભાપતિ દ્વારા

૧૬ આ સમેતન દેશી ચિકિત્સા વિજ્ઞાનના શિક્ષણના પ્રયત્ને આરથ્યક માને છે અને દેશી ગત્યોને માનદ વિનિતિ કરે છે કે તેઓ પોતાને ત્યાં સમસ્ત માધન સપ ન આયુર્વેદ વિજ્ઞાનની સ્થાપના કરવાની યોજના શક્ય ત્વગથી કરે

સભાપતિ દ્વારા

૧૭ આયુર્વેદીય પરિચારક પરિચારિત તથા પ્રકૃતિ પરિચારિત (દાયણ) ન શિક્ષણ આપવું આરથ્યક છે એમ આ સમેતનનો અભિપ્રાય છે અને આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠને સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે કે તેણે તદ્વિષયક પાઠ્યક્રમ બનાવવો અને તેની પરીક્ષાની વ્યવસ્થા કરવી

મહાપતિ દ્વારા

૧૮ આ સમેતન ગાંધીય રોડના સમિતિને પ્રાપ્ત કરે છે કે તે ભારતીય-ચિકિત્સા પદ્ધતિ માટેની ઉદ્યોગ ધધાને પોતાના કાર્યક્રમ માથે નિયામક મંમિનિત કરે અને તે ઉદ્યોગ ધધાન અપ પર્માણુમાં આનતા ઉદ્યોગ ધધા (Cottage-industries) ની પેઠે આખા ભાગ્ય વધુમાં પ્રોત્સાહન આપે

મહાપતિ દ્વારા

૧૯ આ સમેતન હિંદુસ્તાનમાં દેશી ગત્યોને માગ્રહ વિનિતિ કરે છે કે તેઓ પોતાના રાજ્યમાં સ્વદેશી ચિકિત્સા પ્રકૃતિઓનું ઉત્તમન પ્રેમ માટે તથા રહોના સંગઠન માટે જે જે રોડ નાણે બનાવે તેની સાથે કે પ્રેમનો સમ્બંધ ન ગમે

સભાપતિ દ્વારા

૨૦ આ સમેતન આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠને આજ્ઞા કરે છે કે વિદ્યાપીઠની પરીક્ષામાં ઉચ્ચ શયેલા વૈદ્યાને શારીર શાય શાનાજ્ય અને પ્રકૃતિતત્ત્વ પ્રત્યક્ષજ્ઞાન અપાવવા માટે એ વિદ્યાલય ખોલવાનો પ્રયત્ન કરે થા મુધી તેવું વિદ્યાલય ન જોવાય ત્યાંમુધી જે વિદ્યાલયોમાં આવું પ્રત્યક્ષજ્ઞાન અપાવું હોય તેમાં તે વૈદ્યોને શીખવવાનો પ્રયત્ન કરે

પ્રસ્તાવન-જગ નાયક રાગી ૧૧/૫/૩૩

૨૧ આ સમેતન પ્રસાદ ૧૮/૫/૩૩ આ વિદ્યાપીઠ તરફથી લગતા વિશારતની પરીક્ષામાંથી અગ્રગ સ્થાની નાણે જન આજ્ઞાની પરીક્ષામાં ૧૧/૫/૩૩

૨૨ કેટલી પ્રાંતિક સરકાર વચ્ચેની નીમણું કરે છે તેમાં વિદ્યાપીઠની પરીક્ષાઓમાં ઉની વિદ્યાર્થીઓને જાનમાં પ્રેમમાં આત્મા નથી તથા આ સમેતન પ્રાંતિક

અઠ્યાવીસમા નિખિલ ભારતવર્ષીય વૈદ્ય સમેલનમા પામ થયેલ હગવો પચ
સરખારોને નિનતિ મે છે કે નિ. ભા વિદ્યાપી ઉત્તીણ રૈલોની મેડી ન ઓરીમરો તરીકે
નીમણુક કરાવવી મભાપતિદ્વારા

૨૩ આ સમેલન કરાવ મે છે કે ગયે વગ્ને જે નરીન પાચકમ નિરુમા ખડ
પરીક્ષા પદ્ધતિ રવી । ૧૬ છે તે હમણા પ્રચારમા ન આવે સભાપતિદ્વારા

૨૪ આ સમેલનનુ નામ નિખિલભારતવર્ષીય નઘ સમેલન છે તે હવે ન નાવના
યોગ્ય છે કાગળ કે હવે અઠ્યાવીસ વયમા પ્રુસે છે એટલે તે યુવાવસ્થામા ગણાય એ
ખાળ નાનો હોય તેને જે નામથી યોગ્યતા હોતએ તે મેળો થતા તેને માનવાય ખૂણ
નામથી યોગ્યતાવો યોગ્ય છે માટે હવે આ સમેલનનુ નામ । નીચ નાચુરલ કોલેસ
ગખવુ જોધએ એવી મતનગતો કરાર શ્રી ગણનાથમેનદએ નુ યા હતો જે મર્નાનુમતે
પમાર કરવામા આ રો હતો

૨૫ મહાસમેલને ગળુડેટ હે । આ મરધ અને જોલપુર મેમ ચાર મથમેથી
આમતણુ હતા પ્રત્યેક ગામના આમનજ આપનાગ વધોએ પોતાને તમા મમેનન આવે
એવી ભાવભીની અને ગરમા ગરમ દનીલો કરી છેવે પિમિથિતિ જેના એમ લાગ્યુ કે
જોધપુર મમેનન જો તે પરથી હૈદરાગાદ રાજકોટ અને અરધના આમનજો પાછા
ખેચાયા અને આગામી વર્ષ માટે જોધપુરનુ આમનજ સ્વીકારવામા આ યુ

૨૬ વિદ્યાપીઠ મહામડળના મર્યાનના મ્યાનાતર માટે ખે સ્થળોના આમનજ હતા
૧ દી હી ૨ લાહોર અને દી હીની ગખાત ઓછા મત મગવાથી ઉગી મલ અને
કાર્યોનપ લાહોર લઘ જવાનુ ઠતનવામા આ યુ તેના હોદ્દે । ગ જો ભાગે નીચે મુજબ છે

(ગ) મહામડળના પ્રમુખ શ્રી શિવશર્માજી
પ્રધાનમત્રી—ડા આદ્યાનંદ પચગલ

(ચ) વિદ્યાપીઠના પ્રમુખ

(૧) રાજ્યવૈદ્ય ગમપ્રમા જી-પતીવાળા

(૨) ઉપપ્રમુખ-શ્રી દુર્ગાદત્ત શાસ્ત્રીજી-મનાગમ

(૩) મત્રી શ્રી હરિ ત શાસ્ત્રીજી-નારો

(૪) શ્રી ગણેશ ત શાસ્ત્રી-દીલ્હી

આ ઉપગત બીજા એ મે નામો પણ છે

તરીની નોન—

ગ વાસુદેવ મુ દિવેદીમે મારે માટે સમેલનમા પમાર થયેના હગવોની નોધ લીધી
હતી સમેલન વખતે જે રીતે હગવો પમાર થયા મે જેતા અ વાદી અપૂર્ણ નથી વૈદ્ય
કલ્પતડ મા તેમજ છે ની વૈદ્ય મ પ ફરવરી ૧૯૩૮ મા છે તે પણ સપૂણ નથી વગી આમા
મભાપતિ દ્વારા છે તમા અ ય ર પ્રસ્તાવ અને સમયના નામો પણ છે

૨૪ વૈદ્યરાજ ડાહ્યાલાલભાઈના સ્વર્ગવાસ નિમિત્ત ગોઠનો ઠરાવ

તા ૨-૧-૩૬ ના રોજ વૈદ્યરાજ નમ્બવાન ચક્રાભાઈની વાશાગામા મહાત્મ
ધન્ય તરી તુ ય વધરાજ ડાહ્યાલાલભાઈના અવસાન નિમિત્ત નેમના આત્માની શાંતિ
ઈચ્છા નીચેના ઠરાવ મહામા પચાર થયો હતો

હાન સિદ્ધરતાનમા મૃતપ્રાપ્ત થતા આર્થિક વિદ્વાને પુનઃ મ આપવામા સૌથી
વધુ ફાળો આપનાર પ્રાતઃમચ્છીન ઝાં બટગના ખાનખા અને માથા નીચે તેમજ
ગુજરાત ૨૨૭ મીઆવા ના અગ્રેડ સિલિયમ વધરાજ ડાહ્યાલાલભાઈના જે જન્મ
અવસાનની આ મહા દીનગીરી આથે તોષ ધીમે છે મ મત આ નો એમ મનાવ રિકિ
રામ રતા મ । મ ડોના મેનો રના ઈશ્વર મજનના આત્માને પગ શાંતિ અપણુ કરા
તેમજ તેઓડીના આપતજનો ૧૧ પ્રાન પ્રે જેઓ તેઓડીના પગલે રાની આયુર્વેતી
મેવા બગને એમ આ મના ઈ કે છે

મહિલા ૨૭ મનિ રા યાજ્ઞિક

વધસભા-મત્રી રાજકી

મુખઈના કીનારેથી

તા ૨૭-૧૨-૮ ના મગગી પ્રભાતે ભાગતપતી ગમ્યતમ નગરી મુમ્તાઝુરીના સે ફા
એસને હિતગતા આયુર્વેદના જગમ તીથો જેવા ત્યાના વધગજોના દશન થવા પોતાને આગશે
નોનરેમા બિન બિ ન પ્રાતીય વધગજના ભાવબીના આતિથ્ય માટે પુષ્પદારો મોરમસો
નાની મોટરો અને સ્વયંસેવક મ મરિત તે સર્વે મુગ્ધ રીઓ સ્વાગતના પ્રેમ અને ઉત્સાહમા
રહેવેના પ્રત્યે કમી પ્રીતે હિતગતા અતિથિને અપૂર અને થોડા તારા થઈ સત્કારતા
ના મર્વે ગુજરાતી ભાષા મોનુ નિરામસ્થાન ધોગ વાડીમા ગાવામા અ યુ હતું સૌ
પોતપોતાને અગ્રમ મુખમા ગોપાઈ જવા હતા ત્યા આ દૂધ સ્નાનવિધિ વોરેની મુદર
ગોજના હતી એટલે નિત્યના પ્રાતઃમચ્છી પરવારી તરુજ પ્રમુખશ્રીના મરધસમા ત્યા
જન્મ-સંકીર્ણ મહા ન વાડીથી ૮૦ પ્રમુખોઈ અમત મોટરગાડી આગળ અને પાછળ
જી । જી । પ્રાનના રા મહાનુભાવો એમ મગધન ની જ્યુ માગમા ધણા સ્વજોએ
પ્રમુખશ્રીને દાગોરાથી મતારનામા આવ્યા ધ । તરી મહારા ઈની જય ધોષણથી મુખઈ
નગરી ગાજી રહી હતી લગભગ દોઢેક નાની દાગાખરી તપ ર્યા પછી મૌ માધવમાગ
પહોચ્યા દીધપ્રવામથી પરિના ત મા । જેવા વળા ભાઈએને મરધસની ધીમી ધીમી
ગતિ અને સૂચનાગણથો તાપ મતપ્ત મનાવી રજા હતા પપા અમે અને આયુર્વેદ જીવતા
છીએ એ બનાવમા માટે આવી કટુમય તપગયા એ આમ જરૂની હતી એમ માની
મનન સમાવા । સોધુ

પ્રમેન મપમા મગીન યુક્ત સ્વાગત થયા આ સ્વાગતાપ્ત થી નાનામાહેન
પુગાલિનું પ્રવચન થયુ પછી શેક થી રામનિરામજી રૂપાના હસ્તે નરશનની ઉદ્ઘાટન
ક્રિયા થઈ ગેકશ્રીનું ભાગ । થયુ-અને શ્રીમાન ડા પોપખાઈ પ્રભુરામનું આયુર્વે અને
નિરોધવા વિષય દુક પ્રવચન થયુ અને સૌ ભોજનમય માટે વિખરાના

હાલમાં એ વાગે ગુજરાત ૨૭ માર્ચના ૩૩ પ્રાતીય મહેનતની બેઠક શરૂ થઈ સુરતના વૈદ્યગજ શ્રીમાન માનદૃષ્ટ્ય રત્નેશ્વર પાંડે આ અધિવેશનના વરાયેના પ્રમુખ હતા મુખ્યમાં મહાસમેનન સાથે આ પ્રાતીય મહેનતની ચોક્કસ થઈ હતી એટલે ગુજરાત ૩૨૭ માર્ચના ના ધર્મા વધગતે ત્યાં ઉપસ્થિત થયા હતા રેલ્વેટ્રેન એટલે ઉભી થયેન પ્રથમ પરિસ્થિતિમાં શરૂ થઈ હતી તે ૩૨ માર્ચના પાસેની મીટી શી શી નીતનના સાપડે છે? એ આપુન ૧૦ કિલો ગ્રામના આપણા પુરધરો શા ઉપાયો સૂચવે છે? વિગેરે જનિ પ્રશ્નોના ઉત્તર માટે ગાંધીજીની આ મતની મોગી હાજરી ખામ ધ્યાન એવે તેવી હતી

સમેનનોમા મે પ્રકાશની પ્રેક્ટીસ હેલ્થ છે (૧) પ્રમુખશ્રી અને સંબંધિત મહાનુભાવો માટે ઉચ્ચસ્થાન અને (૨) પ્રતિનિધિઓ વિશે માટે તેના મામુ નીચેનું સ્થાન ઉપર કોણ એમે તેવો કાર્ક ગાસ રિંગ નથી વિદ્યતા અને પ્રતિષ્ઠા ગતા એ હામત અને લાગરગ હેલ્થ તો ઉપર જરૂર ધુસી જાય છે ઉપર મેમનાના કો અને નીચે મેસનારને અનુભવી પડતી માનદાનિતા ગતતા એ પ્રમુખશ્રી અને ૧ સંસ્કૃતીક ઉપર મેસે બાકીના એકજ પિતાના બાળ એ પ્રમાણે મારે મારેજ એમે તો વધારે માર અગ સામેના પ્રતિનિધિ બાલ્યોની બેઠક જગ ઉપર મનાવવી

મગલાચરણ બા ૨૪ ગત પ્રમુખ વૈદ્ય જી એમ એમ શર્માજીએ મર્વે સમાગત વૈદ્યભાઈએને અભિનંદન આપ્યા હતા અને મહેનત ખુબ મુશ્કેલી શ્રીમાન ડૉ. પોપટ ભાઈને વિનંતિ કરી હતી આ મહેનતો દુઃખાટનનું માન આપણા આરોગ્ય સચિવ ડૉ. જિહ્વરને મળવાનું હતું પણ તેમની અનુપસ્થિતિમાં ચોતાને તે માન આપના બુલ ડૉ. પોપટભાઈએ સાનો આનામ મા રો હતો અને મહેનતની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા કરી હતી ત્યારબા શ્રી શર્માજીએ આપણુ કુલુ લાપણની ચરી અરે રિચારે ખરેખર પ્રાણવાન હતા ત્યારબા શ્રી શર્માજી એ શ્રી રાધાગજ માનદૃષ્ટ્યભાઈના પ્રમુખસ્થાન માટે દુઃખાસત રહુ કરી હતી જેને જુદા જુદા દનાના વૈદ્યા તંત્રથી અનુમોદન મળ્યુ હતું પછી પ્રમુખ શ્રીનું લાપણુ નાચરામાં આપુ ૧૦૦૦ એક લા ૧૧ વિગમ પડી વિપવવિચારણી મળી અરે તેમા નક્કી થયેના ૬ નો મહેનતની ખુબી બેઠકમાં મગાર કરવામાં આ રા હતા

કરના પહેલો—મ ગત વધો ૧૧ અનમાન બ ન હાર્દિ શોધ તથા તેમના દુઃખીઓ પ્રત્યે નીનસોજનો હતો

કરના બીજો—આ મહેનત કરના રે છે ૩—આપુર્વે દના નિતની દષ્ટિએ મુખ્ય ધારા મલાએ પામ કરેન મેડિન પ્રેક્ટિશનમ મિ નિ ૨ નથી માટે તેને એકટર્નું સ્વરૂપ મળે અને અમનમા મુદાય તેમા આપુ ના મગદા ૧૦૦૦ રૂપર કરવાની મુમઘની ગાંધીય સરમાને વિરતિ રી

કરના ૩—આમવો અને અગિયો મઘ નતિ પણ ઓપધ ૬ માટે તે પગનો પ્રતિમધ દૂર કરના બામન

કરના ૪—નિ આ આપુ ૧૦૦૦ વિદ્યાપીઠના આનંદકો સરમાને માન્ય રાખવા બામન

કરના ૫—વોટા રીમ ૨૨૫ મામત

કરના ૬—આ મગે ન મ ગારો વિનંતિ કરે ૨૩ ડૉ. મગે નને વધોના પગાગ અને બચ્ચા વચ્ચે જે તમવન ગમવામાં આ થો ૬ તે ચોગ નથી માટે આ મહેનત આશા મળે છે કે-૧ ૧ વચ્ચે જરૂરે બે ન રહે

ઉપરોક્ત ભાષણો અને રંગો ૧૧ આવા શન વિશે મામા ય અને પ્રચલિત વિધિથી સમેન સાંજે ૪ પૂ. ૧ ગવામા આયુ હતુ ૫ ૭ ગ્વાથી મમિતિની ચૂટણી તના હાદ્દાની ચૂટણી અને તેના સ્થાનનો નિષ્ક્રિય વિશે માર મમેનન રૂથ થયા પહેલાજ ધનુ જ્યેષ્ઠએ તે બીજા દિવસ પર ય મે ને ૧૧ ૨૮-૩૨ ૮ મારે નવ રાગે એ જિત ધયા પ્રાપ્તિ મની થી મજિમન મૂ વિરેની જે ત્રમ રાગો રીરો ૧૧ મનાયો તેમા તેમના હસ્તક થોડ પ્રશનિ પ્રચાર અને સારોની ૧ યાવા દહે જોતા મે ૨ માર સોનાવદ ગણાય વિષે ૫ ૧૨ ૩૨મા એ રો કે કેમ તે ૧૨૨ થી ૧૫ થી ધણે ભાગે પમાર થોડા રતો આ મવામા પ્રમુ ૧ ૧૫ ૨ અને આ સ ૧૧ રાત્રી હતી ૧ વધમકાત્રી કે સમેનનની ૧ રીની કાર્ક ખ ૧૨ ૧ ની ન હતી મમા રચન પદ્ધતિ અને શિરપાનનનો મમાવ જોઈ અને અને રૂથા ના ડિઓને નિગરા થઈ રથ ની મમિતિના માર્ગનપ સિ ર્ત્વની દગ્ધાસ્ત સુગતા ભાષ થી રીગણાજિ મૂની હતી તેને ત્યાના ૧ બીજા મે જાત એ શકરે અનુમે ન આયુ હતુ ૫ થી ૧૧ અમા ૧૨ ૧૪૧૧ ને તે મા માક ધાય એમ એક કાર્ક એ કે ૭ બીજા કો ૭ ભાઈ ૭ તેને અનુમે ન આયુ અને ઉદાપો ૧ ખૂબ વધી ૫ રો અગસપગમ ખાનગી મનાયો અને વેપા ૧૧ મે વચ્ચે આ અવસ્થિત મીટીંગને કમાવ ૧ મા ૧ લાગતો ૧ રતો પ્રમુ ૧ રી આ મરજો મમય અસ્વચ માતા હતા છે ૨ રખા ત પાડી ખચી લેવાઈ અને પ્રમુખ રથાનેથી દગ્ધામન રૂથ કગ્ધામા ખાની કે-રથારી સમિતિન યાનય સુ તમા ગખતુ મને તાર ૧૬ હો રાત્રી ચૂટણી થવી જોઈએ તેને ૫ ને તેની નીમણુક (Nomination) ૫ ૩ પ્રમુખરથાનેથી થા નિયમાવનિના નિયમ પ્રમાણે ૧૫ રાત્રક મમિતિના મત્રી ઉપપ્રમુખ અને અન્ય હોદ્દારો રથાનિ ૧ રેના જોઈએ તે નિયમ ૫૫ આ નોમિનેશનમા મથવારો નથી દુકામા બહુ મતિ રી અવગણના પુરણીની પ્રથાને ૫ ને નોમીનેશન અને નિરમાવનીના નિયમનું ઉદનવન આ બા નોથી મારા જેવા ભાષણોને અસ્તોર થોડો ૫૫ તે વ્યક્ત ગવાનો મમય આપનામા નરોતો આ રો ૧ ૩ આ મનની પુન મુરાગણા મથવતુ એ નિરે ન રગભમ પચ્ચીએક મહીજોનાગુ પ્રમુ મશીને અપાયુ છે તેજો રી જે પુન મીંગ સુગત મોનારોને ગોચ સા સનોન ૧૨ક ઉત્તર રૂથ આપો રતો ૫૫ રુ થયુ તેની ૮૭ કાર્ક મારિની નથી પ્રમુખથીની લવનમાઈ તથા મરનામા મને વિશ્વામ છે અને આશા છે કે તે ગોએ આ રિષામા ૧૬ મુ ૬૦

આપણા પ્રાતિક મકેનનનું સક્ષિપ્ત ઇનિટ્ટ આદી પૂણુ ધાય છે મમેનનની નોધ લખની એ જરૂર નીકર છે મે જે કાર્ક જોડુ અપુખ મુ તે નિજાનમ હ થી નખ્યુ છે કાર્ક પણ નમિત પત્રવે એ કાર્ક નિર્ણ કરે નથી ૧ અને આરા છે કે કાર્ક ૫ ૧ બહુ મધમેમતી ટોપી નહી પહેરી લ આ રીતે મદાસમેનન માર મરવામા આવતા પ્રાતિક સમેનનોની મકળતા કે શુભ હાપની અર્થમા ૭ પોતે કિત સા મામનો નથી ૫ ૫ આરા પૂજન મુરુખી શ્રી દુર્ગાકરે શાસ્ત્રીના મત ય સાથે મારા સૂ મિનારી મા લખ પૂરા કરીશ જુઓ

મા રીતે નિ ભા સમે ન મારે પ્રતિ મમેનનને ૧૩ હિકેરી રામા ૧૨ક ૧ જોના મમનો મથાવ ખચનો અથાવ વચે કેટલાક નાન છે ખરે ૧૫ બી ૭ રીતે પ્રાતિક સમેનન મોળા મમેનનમા ૧ ૧ જથ છે કાય નીમો ૨૨૫૧ તો મેના ગે હાવાથી તેઓની શક્તિોનો પ્રાતિકને લાભ મમનો નથી દુકામા પ્રાતિક સમેનનની શોભા ઉકેતી

મથી તેમજ તેના મર્યાદા ધણી ખામી રહેવાનો તથા ઘણી ગડગડ ચલાનો મત્તવ ઉપ ન
ચાય છે (આયુવ નિગાન મનુષ્ય-આમી ૧૮૩૯)

જેવું-આ મુમયના મમેનના આનિય વિભાગ તરફ દૃષ્ટિ ધારી જરૂરી છે
 જોગન પ્રાપ્તિ તથા ઉત્તરગાની મગર સુરુ દના શી ના નહિમાંછ તથા શી જુગતગમના
 જેવા અનુભવી અને ધુરંધર કાયુર્ધાઆ તે તથા રી ન્યુનતા ગેર આર ના મુજરાતી
 ભાઈઓની મર મેખરણ ભાગ રી હીમન ના મુનિ ઉત્તમાદ્યુરક રાખના રી વામનના
 તથા ત્રીગુરુમર્ધ પશુ ભવને મમન મનાવના અથાગ પશ્ચિમ ભવ ગદ્યા દના મહામમે
 વનની નોધ આગના અમ્મા આરી ર્હ છે એને આપનો વધારે મમર લેવો
 અનુચિત છે દુલ્લભ

all 4-3- }
all 4-3- }

પૈથ નાગુદન મૂળશકર દિવેલી

એક દરદીનો અનુભવ

માતા રોહિણી માતૃ સિતા ચરિત્રામૃતે જે માટે વ્યાખ્યા ત્યાં થયું ત્યાં એક વિનય પ્રભાતમાં અમો ગૌ સ્નેહી મળે ત્યાં કહી ત્યાં હતા ત્યાં એક ૬૦ વર્ષની ઉંમરના અમારે કુદમા લંબણ કરતા કરતા એકલ મેથુદ થીને જમીન ઉપર ઢળી પડ્યા ધરના માથામાંની દોડા તે યદ્યર્થ કોઈ ૪૬ લા યુ તો કોઈ ૪૫ તા યુ જામ વગેરે સુખા કરાવું શરૂ થયું-પણ શુદ્ધિ આવે નહિ પડી મને એમ સુઝયું જે આમકુ ૧૩મ -

मतिपातं च मृच्छायामपस्वारं तथा पुनः

अति माह्वमापन्न नस्य दत्त्वा विचक्षण ॥

આ કૃત્તિ ઉ માટે તને ઉરોગ ખાઉ ધણી રખત મરી નુ રા દને તેથી
આમ, ૧૨ મણ તે ૧૩ મણ ૪૪૫ ૫૫૫ દસનો ૧૫૦ રો ૧ ૨૨મા દોવાથો તે રાવના
ધીગજ ને સમવની જરૂર હતી તેથી આમ, ૧૨મા મુખ દસ ૧૨ ૧૫૫ મરી ૨ તે ૫ માથી
મગાવો તે જારી રવાગીને તનુ ૧૨૧ આપ્યું તેથી થોગી તા ૨૫૫થી થઈ ૨૨ ને ૧૨
દોવાથો દોવા પરી ત મ ૧૧૧ સરંગો ૧ ૧ ૧મા પુરાગી દસની ૧ ૧૫૫ નમાથી
આમકુસંગ મરીથી મુધાસ તે અો આખમા ૧૧ ૧૧ ૧૧૧ તરી તમનામા શુદ્ધિ આવી
પછી તુગત રહેમીરનામ ૧૨૫ એ નિ જોટતા આતા ૨૨૫ મમમા આપો એ/સ જે
નાગી ફોણ થઈ હતી તે મનેજ થઈ અને ૫ ૨૫૫નિ જણાઈ ત્યાર બા તેમને મરખ્ખ
લગેરે આપનામા આ થો અને ધીરધાર માત્ર રગતાજા લાગ્યું

[illegible]

સાક માગ મિત્રા શ્રી અમુક મદદા અર્થે વિગયા ૧ ૧૫ રખત મનમા
જે જે ગ્નિ ખાતાથી અર્થે માગ આ પ્રમાણે ઉપયોગ વર્ગી તે જાહા હાસીરીલા મર્મી

શયાનો । મલે મોજુ છ શ્યામશાસ્ત્રી શ્યામરામ કુતા આ અર્ચિત સમિત કે તેનો
પાઠ મન વિદિત અને ધર્મો ન મિહ ?

સહચોવનામ સતો પાઠ—અમ ત મ મોહુનો જ ગુહપાઠ દુહમધક ૨
બીમસેની કષુ ગયકુળ વનના ગધાગા ॥ મી ધનુગના લી શુદ્ધ ભગના મી ચીરી ૬
સતાન્દરી ॥ ગાના અતિમના ગોખર અને વનગુના મી મે રક એ પેક તોલો
પહેના પારામધકની જની ઘડી પડી અમુ જ મ મેવરી પૂતી રીઝ આપમેનું મારીક
ચૂલું નાખી ખૂમ ધુડીને નાગરવેનના પાનના રંગા ઓગા જે મે ગતિ દી કચી

[illegible]

एति नाव म वेद्य मेतु इव (सी पी)

पृष्ठवैद्य ज्योतिषाक्षर भण्डारकर्तृ स्वर्गवास

[illegible]

સ્વ ૨૪મકતાનભાષ્યએ લેઈ ધધાનુ ૪૧ ૧૩ ગાન -આ ગેમના ૧મય પિના પારોથી તથા એ મુદુમના બીજ ન જડિના તામેયા એમ યુ ૧૨ુ જા -આયુરવના ૨ થોનુ વિશેષ અધ્યયન યુ લાય એમ તાગતુ નથી મ કૃત ૨૫ માગે જ લાણરા દરો અને ગુજરાતી કેદનુ લાણેના તે ગાણુવાર્માં ૧થી ૫૨ુ ગુજરાતીયા મ્વિતા કરવાનો શાખ એમને નાની

ઉમ્મરથી જ હતો એ વખતના એમના મમવચ્ચ પ્રજોરા યુવાનોના કવિતા પ્રવાનો નાદ સામાન્ય હતો એમના મેય મિત્રો ૨૧ મઠ પ્રમાણમાં સ્વપતરામ પછી અને મ્મ પ્રમાણમાં પ્રેમસહક પછી પછી જુવાનિયા કવિતા કરતા તેઓએ બીજાની આપેની પાદ પૂર્નિઓ પ્રાંના ઘણા દાખવા છે પાછળથી જ્યારે ૬ ગાંઠકોટમાં હતો ત્યારે મુ ૫૫નાલ ભાઈ ગભગ હમેશા એમને નવું પદ મોટા ભાગે સ્વપત શૈલીમાં અને સનહ ૭ માં બનાવતા અને ગત્રે મોં જે ૬ રોમ્મએ ત્યારે જામ કરી એમના મિત્ર મારા મામાને ઉદ્દેશીને સંભળાવતા એમની કેમની ગ્યનાઓ ત્યારે પ્રાંને ૧ સ્ત્રી પુરોગે મોટા ચરી ગયેની અને કેમની કલ્પપ્રેમોના ડપારેન છે એક ૧ જમાગીમાં પણ છપાવન છે આમકાના પૂઠાથી આધની નાટામાં તેમના કવિતા લખતા એક ઘણી મોટા સાખી લખેલી હો અત્યારે એ નોટાની સી સ્થિતિ છે અથવા ભવિષ્યમાં શુ થશે એ જાણતો નથી

૨૧ મુ ગ્રંથાલયનામાંથી કેળવણીને અંગે આ એમની કવિતા ગ્યનાના શોખની વાત કરી તો એમના ગગીન ક્રિયામાં જોખની વાત પણ આવી જ રી લેરી જેમએ તેઓને સીતાર વગાડનાનો તથા તેવડ વગાડનાનો ભાગ હતો એમને સીતાર વગા તા ઘણીવાર સાંભળ્યા હતા

ઉપગની કુટ્ટી પાછથી પણ નહત ધના ગ્રંથાલયનામાંથી કેળવણીથી નહિ પણ વારમાંથી મળ્યો હતો એ રંગુ વાચનાના પ્લાનમાં આવી એ જમાના મોટા નિનાઇની વસ્તુ પણ તથી નાનસા પણ દશિલુમાં નતપર પાથી વદન ધરો ગનાગઓનું એ જુદુ મડળ સ્થપાયુ છે એ રંગીન ઉપગની રંગુ સ્થિતિ આ મા દેશમાં મામા ૧ દોવાનો પુરાવો છે

૨૨ ગ્રંથાલયનામાંથી પોતાનો શ ૧૧ની ઉમ્મર પોતે ૨૨માં પગલા હતા તે પછી થોડા વખતમાં જ એટલે વિ ૩ ૧૮૩૧ મા ગ નોટાની શાખાની એમના પિતા ગરીબ મલિયામાં વિદ્યાર્થી તા ખારા પ્રવામથી ગ્યાપના થઈ પણ મલિયામાંકાઇનું કુટુંબ એ વખતથી જ ગાંઠકોટમાં ગહેના ગયુ નથી ગ નોટામાં જુન હતો ભાઈઓ પોતે વિદ્યાર્થી વિ ૩ ૧૮૩૩ થી ૧૮૩૭ સુધીમાં મુખ્ય વદ તરીકે દોવાનું મહુલ હતુના ચરિત્રમાં નોંધ્યુ જ છે જે કે ચોક્કમ ગામુકામ નથી પણ ૧૮૪ થી ૨૧ ૧૫ માં ગામમાં પ્રેમુકોટમાં સ્થાયી નિવાસ કર્યો દોવાની મારી અટકાવ નિર્મિત વદમની તરફના પશુ એમને ગાંઠકોટ આવીને જ રી રંગે પણ હા હતા કુટુંબની જાર ખ્યાતિથી ઘણીનું મલિયાકા વિદ્યાર્થી પણ ગાંઠકોટમાં હોતા હોવાથી તથા ત્યાં ન ગહેના હોવા ત્યારે પણ એમની તેમજ જુલુ લાંટની મનાદ ચાલતા સુનજ હોવાથી તેમજ ગામનય થી ગાંઠકોટ આવીને પણ ગમીર કેમમાં દોરવાની મરી ગય એવો મંત્રવ હોવાથી ગ નોટામાં ગ્રંથાલયનામાં પ-૭ વર્ષમાં ખમી ગયા એમની પોતાની વદ મા નજર જુગી ગઈ અને લોકનરે રી તથા ગા માના નર્થપોનોની આધી આવ હાવાથી તેમ ૮ ઉપર મમય મુગમીઆ ગો હોવાથી નિમિત્ત ગ્રંથાલયનામાંથી એ જુલુ ના ઉદાર ધોગજો અનુસરી દના આપવામાં અથનો નામ નહોતો ૧૭૦

ગાંઠકોટ મામાંથી સ્થાપનાના સવિનય વખત માદ જુલો ૭૬ મહર્જી ચક્રિય ૫ ૩ તથા આપુવેદ વિન ૫ ૬ ૫ ૩૩૭

મ સમજણા થઈને ત્યારે મેમો જોવા ત્યાં તો તેમો બેઠના કુટુમ્બા ઉપર
પુ પોમા અમણી તરીકે પ્રખ્યાત થઈ ગયા હતા ત્રિ સ ૧૮૪૮-૪૯ થી ૧૮૫૮-૫૯ ના
દશકામાં એ નાનભાઈને ગળકોટમાં બાપે પ્રતિ મ મેળની હતી એ વખતે કાચીઆનાડમાં
હાલના જેટલી રેલવે નામેલી અગત્યના ગાડા રખે પણ ધણો થતો મોટાને જ્ઞાતિ બાપજો
જતા આવતા રાજકોટમાં ગળ નાનને જે ઉતરતા એમો જે મહેમાન ન હોય એવો
કોઈક જ વિસ હોય આ રીતે મહેમાન થા જ્ઞાતિજનોની જેમતા ધરમા પોતાના મુઠ્ઠી
જન પેઠે જ ગણુમાં આવતા હતા આ લેખ ના મન ઉપર નાની ઉમરમાં મે ધરની
આ મોટાબાએ ઘણી હાપ પાડલી પછી જુરન વરે અમે ચાર-પાચ જુના બચુવા માટે
રાજકોટમાં ગેહતા હતા એ વખતે સ્વ મુ ૫૧ લાનભાઈની પિતૃતુ ૫ સોગીજન છાયા
નીચે જે આન કરતો તે ૩૫ વયમ પમાર થયા હતા હજુ યા આવ છે એ વખતે કોઈ
કોઈવાર નીલ પચીસ માણસો જમરામાં થઈ જતા રાજકોટ આરતી રેનગાડીના વખતની
રાને જમવા દાખ દમેરા નાં જ્ઞેરામાં આરતી ગાતી આજીંદા થો ડાઈ મહેમાન નથી
એમ જણા પછી જમરા રેસના ૫૫ નાનભાઈ પોતે મૌની આવે તમના મેળના અને
રમાવાને દાય જમ પચો ન ચાર જે પ્યાન ગખરાનો અનક પછી તપન કરતા

એ વખતે નાખાનામાં દગીરો પણ પુણ્ય આવતા બાપ ગામથી પણ દરદીઓ
આનતા લેમ આમપાગતા ગીગમ રા વગેરે એમને તેડવના રાજકોટ લહેંગમાં તથા સ રમા
આધુનિ કેગલી લીધના વધીન મારીસ્ટરા પણ નમનાનભાઈ ના ખાતા

સ્વ અમ નાલભાઈના પગ ઉતરેનો કાળ મેળને મ ૧૮૪૮ થી ૧૮૫૫ નો દશકો
અને એ દશકાના છે ના ૫૫માં અર્થાત સ ૧૮૫૫ -૬ મા ૩૧ નાનભાઈએ ગળકોટની
પ્રાંતની અસાધારણ સેવા રી એ વામાં ગળગમાં ઘણી મમત મરડી મારી નીચી
હતી પોતાના જો હા રા ઘણી મારાપ વગેરેને મ ખીની ગા દમોતા મરમા મરખીમાં
તગડતા તગ દઈને પોતાનો ૨૨ બચાવના હામ બહાર ઝુપાઓમાં કે રીજે ગામ
બાણીના ધરના માણસો આ વા નય એવી મ ખીની ખી લોકોન નાગની હતી સ
૧૮૭૪ ના બય ર ઈ દુ મે કામાં જે સેવાબાવ લો મા નગો હતો તેનુ જે વખતે હજુ
નામનિશાન ન હતુ એ વખતે સ્વ અમનાનભાઈ મે ગ લોકોટની પ્રાંતી કેવન સેવાઆવથી
જે સેવા કરી તે અનુકરણીય છે ઇ સ ૧૮૧૫ ના વેલ દપનદ મા રવ અમ નાનભાઈની
સેવાના જે દાખના છપાયેલા છે તે નજુવા જેસ લેવાથી એ લખાણ અમમ આખુ
નીચે ઉતાર્યું છે ૧

મરડીની શરૂઆતથી તે ઉપર સુધી તેઓના તરફથી નાઓ રહીએને મફત જ
આપવામાં આવતી હતી એટલુજ નહિ તે પહેલાથી જ તેમના કુટુમ્બની અને નેમની ખર્ચાતે
દ્યાગુ વધ તરીકે જ હતી ઉપગત તેઓ મરડીના વખતમાં જોયા પણ મરત ન જતા
ગાડીઓ ધરની જ હતી એટલે મોનાવનારને તેઓ માટે વાતન સમધી પણ વિચાર મરવો

૧ ઉપર કહેના વધ કલપતરમાં મેક સેનુ અનુકરણીય જીવન એ રીતે મેડીંગ છે લખામાં
સદ્વતુ નામ નથી પણ એ સ વ એટલે સ્વ યજ્ઞનાથ મારાકર અમા ર ૮ પમ રાકા નથી એ
લખાણ (મગેલુ) છે લેખકનુ નામ નથી છપાવુ ૫૭ સ્વ વન અમૃતદાસ પ્રાપ્તકર પદ્મી
લેખક હોવાની મારી મા યતા છે તથી આ વિ

પડે એવું નહોતું ધીમે ધીમે મગ્ન વધીને વધાર કેસો થતા માડરા સારા સારા મોટી
 શી લેતાગ દામતર મારેમો પણ જીવ નરો અસ્થતલિ વચન એ વાયે દુષિત મથળો ત્યાગ
 કરના માયા જેઓ નાની ન ગયા તેજા પાકેની ખોરડી જેરી કમાણીની આ મોમમનો
 પુગ લાભ લેના માયા અને મને મોતથી બીના હેરાથી ગદી મોનો મોયકાટ કંગને
 દર્દી ત ઉપ થી જ દવાઓ આપવા માડરા ગામો તમ ધીમે ધીમે એવી સ્થિતિમા
 આળ્લા ક તેમને ૧ છુટકે વેદુ ન બાવમટ ગ્રા પ ના અને જે બોલો તેને આ પાશુ
 વૈદ્ય ઉપર આરી પડ્યો

તા ૧૨ મી માચની મરારમા મ આ પોતાના નાતાનાગ એક નાગર ગૃહસ્થની
 મા કે જેને આ સંઘ આગની ગતે જેઈ હતી અને ડોરડીને મ પી છે એવું જણ્યા પુ
 હવે તેના ધર પામેથી પમાર થતા સામ્ય મારેની લેઈ આ નાના નહે પાગશિને તક
 મારીલે પૂજ્ય કે ધરમા કોઈ છે ?

પાડોગી- ના છ તેજે અધા મલે માજે જરી ૧ ૧ ગરા ૧ અને આપને આપવાની
 આ મીકી મને આપતા ગયા છે હશે

વૈદ્ય-નાવો (ચિટ્ટી વૈદ્ય રાવે છે) મહેર ૧૧ વચગજ આપ જ્વલો ડા કે મારી
 માને મરકી થઈ છે મહે અમે ગદા આજરોજ રીગડે જજએ છીએ અને આપ ડોશીની
 સંભાળ રાખશો એવી આશા કે ધરને તાગુ છે અને ડોરડીને ખાટને પગસાગે ગંધિયો છે
 પાણી ગોળામા છે માણમ જેઈ જો તે આપ ગળી લે તે અને ખરચ થશે તે હ
 આવીને આપીશ

વૈદ્યગજ પોતાને વેગ ગયા ચિટ્ટી ખીમામા મુખી પાડોગી રાઈ મરી ૧ હોવાથી
 દરરોજના આના આગ હગીને તેને ડોશી પામે ગમ્પી વૈદ્યગજે ને વિમથી ગારીમા ના
 પણ સાથે જ ગમ્પીને દુગ્ધાને નિયમ રી

૧૧જી ૧૧ ધરમા એ જેન્ટનમેનની સ્ત્રી તા ૧ મી માચ મ મીથી પગમો પડી
 જે દનમેન તેજ ગતે પાસે ૧૧ ગ મમા જે ગગસીઆનો જમીન પોતાના નાનામા હેરાથી
 મહકુકુળ સહપગિવાર જવા તાગ થયા અને જતા જતા વચગજ પામે આ ના

ગૃહસ્થ-(બારગથી જ) ઓ વૈદ્યગજ! ઓ વચરાજ! તે વલ ૧૧!

વૈદ્ય- કેમ શું છે ?

ગૃહસ્થ- (મારીએ આવો

વૈદ્ય-(મારીએ આવીને) અગ નો પધાગે

ગૃહસ્થ- નહિ માહેમ માફ મરે મારે ઉનાનગ હ પણ આપને એક વિનિતિ

મરવાની છે

વૈદ્ય- શું વિનિતિ છે ?

ગૃહસ્થ- જુઓ મારેમ મારી ધરવાળી જગ માદી છે અને પાડોશમા ઉ ૨ પડે છે
 મારે અમે મહારગ મ જામે મીને આપ જગ એની સંભાળ રાખને હો આ
 ધરની કુચી

વલ સવાગમા ઉગીને ડોશીની કુચી પોતા પાસે હતી તે નહને બાઈ પામે ગયા
 બાઈ ખાનમા પડી છે એ પાણીનો લોટો પાસે પડેલો છે

વૈદ્ય-(દરદીને) કેમ મહા બેન થુ છે ?

માર્ધ-એક મ મોટી રડી પડે છે

વૈદ્ય-(તારે બેસીને) ધીમ્ન ગળો ગઝરાત્રોમા તમને થુ થાય છે તે કહો હુ તમારો બાઈ છુ એમ મમળે મુઝારો તે ૨૬ વધો

બાઈ-પણી ધીરજ આપ્યા પછી) બાઈ અત્યારે મારા ખરા સગા બાઈ તમેજ છો પણ તમે મારા ખાટના ઉપગ્રી ઉઠો અને મરકી થઈ ઠે તમારુ આખ માથુ હુ ખસે તો મારા જેવા ઘણા વગર મોતે મરો અને વગમાજ સડી જરો હું તો મગવાની જ છુ (પણી રડી પડે છે)

વૈદ્ય- તમે મારી રીકર ન રા પગમેમર સવના રક્ષક છે હું તમને આ દવા આપુ છુ તે પીઓ

બાઈ-(દવા લાગે પછી પી પડતી) ખરેખર બીચારા માનકુ રગવાનું આજ થુ થયો ? એ તો મારી નાટ જોતા દરો મેને કાલ ગા મરી આપતે-?

વૈદ્ય- ચિંતા નાં તેની હુ જ દવા કરે છુ અને તરસ્યા હુ કરીશ એમ કહી બીજા દરદી મોમા થઈ વૈદ્ય ઘેર આવી ગય મગવો બને દરદીઓ માટે મોઢની તા ૧૪ મીથી એમણે પોતાના ધર્મ પત્નીને પોતાની માથે ગખવા માડના દરેક ઘેર જાય ધર ઉધાડે જઈને દવા આપે જરૂર હોય તો પોતાના પત્ની પામે ૧૫ ગણ રાવ દરદીને પાય અને મન મરી ૧૫ તો પોતાના ખીસામાંથી જ આપણ અને લાખાના પૈમા આવી તેના મગાઓ હોય તો વીક નાં તો રેકડાદાગ સમજાનની કિયાઓ પણ કગવે

આની રીતે મગમર ચાર મામ સુધી ને વૈદ્યગજે જત સેવા કરી ધીમે ધીમે મરકી શાત થઈ પાછુ રાજકોટ શહેર જેવુ ને તેવુ વસ્તીથી બગાઈ ગયુ કહે છે કે મ કી સખત ઝતા વધગજના કેસોમા પહિલામ પણ ઘણા મારા એને સુમારે ૪૮ ટકા જોટના કેસો ૧૫૫ હતા

સાબળયુ છે કે જે ગૃહસ્થોના મગતા હુમોની વધગજે પોતાનુ ગરસવ રચીને સારવાર કરેની તે મહાશાસ્ત્રે પણ વિવિધ લેલો આપવાનો રહ્યો પણ તેમના ઘરે માટે થયેના ખુચના નાણા આપ્યા હોય તો પણ કોણુ નણે નાણાની વાન કયા કરે છે ? જે આજમાતરી કેશન ગણાય છે અને જે આપવામા થુ ખચ થતું નથી જે તદ્દન છુપુ આપી શકાય છે એવુ માત્રપન પણ આપ્યુ નહિ

મારી યાદ રાત જગમગ હોય તો સ્વ ગમકનાનબાઈ રાજકોટની મરકી પડેના જ જેને વૈ કે વાગા લેખમા અવસ્થાભિનિવેશ કહેન છે તે માનસિક અસ્વસ્થતાને બોલ થઈ પડ્યા હતા પણ એ મરકીના વખતની લેલો સેવા તો તેઓ અદ્ભુત રીતે મરી શક્યા એ પછી એમના પ ની સ્વગવાસી થયા અને થમ વાનભાઈનો માનસિક અસ્વ થના પણ એવી વધી ગઈ કે ગા રકોટની એમના ઘરનો-એમના દવાખાનાની ગાહોજનાની પડી બાગી ગમે તે સ્થિતિમા એમને વગળી ગહેનાગ કેઈ કેઈ દરદીઓ આવતા હશે અને કેટનીકવાર ગમકનાનબાઈ પોતે દવા આપતા હશે પણ એ નામનું જ રહ્યુ છે ના ૩૪ ૩૫ ૩૬ સ્વ થુ ગમકનાનબાઈએ આવી દુ ખી સ્થિતિમા કાઢ્યા

આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીઓએ અવશ્ય સંગ્રહવા

ગ્રાંથ આયુર્વેદનો અમુલ્ય ગ્રંથ

પ્રત્યક્ષ શારીર

નો

ગુજરાતી અનુવાદ

૪૭

દમણી જ બહાર પડેલા આ અમુલ્ય ગ્રંથ આયુર્વેદના ૩૬ વિદ્યાર્થીઓ તેમજ
૫૬૦૦ અવશ્ય સંગ્રહના ગ્રાંથ ૭ ૧૭૫૦ શારીરના પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન ૮ વૈદ્યવિદ્યાનો માનો
પાત્રો છે મ મ વિગત ગણનાયમેન મ અતી તેમ મે એન એમ એમ કૃત મ કૃત
પ્રત્યક્ષ શારીરના પાત્રો તથા બી ન જામનો ૩૧ ૧૧૫૨૫ અમર ૭ પાત્ર એમ બી મી
એમ એમજો કરેલા આ સોધિતવર્ધિત ૩ ગણના ૭ ગુજરાતી જાનામા આ વિપરુ
આ નેતુ જ કૃત ૩

શાકા પૂરાના દસ્સો પાનાના સચિત્ર પુસ્તકની કિંમત માત્ર રૂ ૮- -

આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીઓને ગુરુ પ્રમાણુપત્ર બતાવવાની રૂ માત્રમા મળશે

૧૧

મગધાના કે પાલ

૨ સ્થાન
વૈદ્ય ૧૭ મેઠ આચાર્ય
૧૧૫
૧૧૫ ૧૧૫ ૧૧૫ ૧૧૫
૧૧૫ ૧૧૫ ૧૧૫ ૧૧૫
૧૧૫ ૧૧૫ ૧૧૫ ૧૧૫

૧ મગધે પામેલી ૪ - ૧
૨ અહુ નર્મમીના મુ યે ૧૧૫૭૭ પામેલી
ગુજરાત આયુર્વેદ ગમમીની મુ ય
તથા યા અ. એ. સિ. માવી

૧૩૧ ગ શાસ્ત્રીની લાયબ્રેરીઓ માટે મળ્યું છે

૧૬૬ મિદ્ધાન્તોને તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી તથા
અનુભવની દૃષ્ટિથી, ચર્ચનાર—મહાશય

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

પુસ્તક ૨૦

તદેવ યુક્ત મપન્ત્ય યદારોગ્યાય કલ્પતે ।

માન્ય

અ- ૩

સ ચેવ મિપજા શ્રેષ્ઠો રોગેભ્યો ય પ્રમોચયેત્ ॥

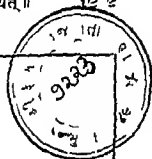
૧૯ ૬

૧૧૧ અતે પ્ર ૧૨૧

દુર્ગાશક્તિ કેવળગમ શાસ્ત્રી

અહ દર્શાવેલું ૧૧૧ લીં ૧૦ તન્દ્રી

૬ સયાની ૧૬ મુખાઈ-૧૪

શુદ્ધ આયુર્વેદીય દવાઓની માફક શુદ્ધ આયુર્વેદ
મળવનું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન પણ તમને અહીં કાર્મભી
નગરથી પ્રગટ થતા આ માસિક દ્વારા મળશે

અનુક્રમણિકા

નિસ્ય

પૃષ્ઠ

૧	માસ્યપમેહિતા અથવા ૧૬ ઇવજીન		૬૫
૨	મંપૂર્ણ તદુગ્રતી માટે આદર્શ યોગ	૬ કા ૧૬	૭૧
૩	મધુપ્રમેદ ૫૨ વનસ્પતિ મામેજનાનો અદ્ભુત ચમત્કાર	૬૨ ૬૨૬સિદ્ધિ-નિમા-૭-૨૦૬૦	૭૫
૪	ધી દધ	૬૨ નાલ મોદનવાન મરેના	૭
૫	આયુર્વેદમા ૫૧૫-નિશાન	પ્રભાશકર નગેશમ પેઠ	૮
૬	મમાલોચના	બાનાના વધ	૮૭
૭	મિદબેષ ૮ મણિમાલા	બાપાના ગ પેઠ	૮૯

— વિનિતિ —

આ મામિખની આ અનુક્રમણિકા । તોઈને વાચકને ખાત્રી થશે કે આ મામિ આપણા
વૈદ શાસ્ત્રના નાનકડા માટે કેવુ ૧૫ રી ૨૫ છે આ મામિખ આ ૨ મુ વધ
ચાલે છે શાસ્ત્રાતથી જ આ મામિ મા આવા ને આવા જ નમો આવ છે વડોદરા ગાજે
ગાજની નારજેરીમે માટે આ માસિ મણુગુ યુ છે અમને આશા છે કે દશ ડી
વિદ્યાના પ્રચારમા જ દેશને ૮૮ ૧ મમાએનો છે પ્રેમ મમગ ૨ વાચ આ માસિ ના
આદર્શ વધારવાની કે ઉવર પોતાના ગાજની લ જોગીમે દ્વારા પણ આ મામિકન વાચન
) ફના તેવો ગણિશ રો

દુગાશકર કે ગાજી
તની

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

નમો બ્રહ્મજાપત્યશિરભિહન્વન્તરિસુશ્રુત-
ભરદ્વાજપુનર્વસ્વશિવેશરરુમ્ભૃતિભ્ય

પુસ્તક ૨૨ સુ]

માર્ચ ૧૯૩૯

[અક ૩

કાશ્યપસંહિતા અથવા વૃદ્ધ જીવકીયતન

નેપાળ સંસ્કૃત ગ્રંથમાળા ॥ પ્રથમ અંગ તરીકે નેપાળ રાજ્યરૂ ૫ હેમરાજ શર્માના વિસ્તૃત ઉપોદ્યાત સાથે આયુર માતૃકા ન વજ્ર નિમ્મજ્જ આચાર્ય તથા ૫ સોમનાથ શર્માએ સંશોધિત તથા આ મા ન વજ્ર નિમ્મજ્જ આચાર્ય પ્રાશિત આ કાશ્યપસંહિતા અથવા વૃદ્ધ જીવકીયતન નામનો પ્રાચીન વૈદ્ય ગ્રંથ હમણા મેં ૧૮૯૫મા પ્રક્ટ થયો છે કિંમત રૂ ૫- -

મળવાનું ફોર્મ-વૈદ્ય ન વજ્ર નિમ્મજ્જ આચાર્ય કાનભાદેવી રોડ મુમર્ષી ઉપર કહેન નેપાળ સંસ્કૃત ગ્રંથમાળાનો આ પહેલો સ્તંભ છે અને એ ગ્રંથમાળાના સંપાદન નેપાળ રાજ્યરૂ શ્રી હેમરાજ શર્મા છે આ શ્રી હેમરાજ શર્મા સંસ્કૃત વિદ્યાના પ્રખર વિદ્વાન છે તેઓ સંસ્કૃતમાં મોટા ગ્રંથો લખી શકે છે એનો તો આ પુસ્તકનો ઉપોદ્યાત પ્રત્યક્ષ પુરોગ છે તેઓ પાસે નેપાળમાં પણ મોટું પુસ્તકાલય છે જેમાં પોતે કરેલો છાત્રોના સંસ્કૃત અંગ્રેજી, હિંદી અને શુદ્ધગતી પણ પુસ્તકોનો મોટો સંગ્રહ છે પણ એમના પુસ્તકોમાંથી મેં મળી લાગ છે તે હસ્તનિષિત પુસ્તકોનો વિશાળ સંગ્રહ છે અને તેમાં કેટલાક અન્યત્ર દુનવ રત્નો પણ છે એમાંથી મહાભારતની એક પ્રાચીન હાથપ્રત લાગરૂક ઈસ્ટિટ્યુટને એમણે મોક્ષી હોવાની તથા એ હાથપ્રત મહાભારતના નવીન સમગ્રજીવન જે મહાભારત મમ્ આલે છે તેમાં જે સહાનુચ્છ છે તેની નોંધ ઈસ્ટિટ્યુટના છે ના જાના છે

પ્રસ્તુત કાશ્યપ સંહિતા પણ નેપાળ રાજ્યરૂ હમણા ગ્રંથમાળા ગ્રંથમહમાનુ એક સ્તંભ છે થોડા વર્ષ પહેલાં વૈદ્યગજ ન વજ્ર નિ આચાર્ય નેપાળ ગયા હતા ત્યારે એમણે આ પુસ્તક જોયું અને તે હેમરાજજી સાથે ચર્ચા કરીને આ પુસ્તકને અધ્યાગમથી બહાર કાઢવાનું નક્કી કર્યું તેમાં એના ઉપર વિસ્તૃત (૨૩ પાનાનો) ઉપોદ્યાન લખવાનો ભાર શ્રી હેમરાજજીએ પોતાને માથે ગણ્યો અને ગયા ૧ મ્હી નિર્ણયસાગર ગ્રંથમાં લખાની પ્રકટ કરવાનો બધો ભાર વૈદ્યગજ ન વજ્ર આચાર્યએ પોતાની હોશની આધુનિક સાહિત્ય ઉપરની મમતાથી પોતાને માથે ગણ્યો

પ્રાચીન ભારતીય વિદ્યાઓમાં જે વૈજ્ઞાનિક મંદી શકાય એવી અને આ ન સંધી થોડે વલે બીજી પણ જીવતી ગ્રેહી વિદ્યાઓ મુખ્ય વે એ (૧) આયુર્વેદ-શરીર (Anatomy)

રસશાસ્ત્ર (Chemistry) વગેરે અંગો સાથે અને (૨) જ્યોતિષ ગણિતમાં અંગો સાથે આ બે વિદ્યાઓમાંથી આયુર્વેદના મૂળ આધારભૂત એ યો સંબંધો વધતી બે મનાતા આવ્યા છે. ચર અને સુત્રત એ બે ગ્રંથો જોના તથા એના પીકામ યો જોના જુના વખતમાં ધણા સહિતા એ યો હજો એમ જણાય છે. પણ એ બધા મગપ્રવારમાં તણાઈ ગયા છે. મળના પ્રવાહમાં તણાઈ ગયેલી ઈ આયુર્વેદિક પત્તિમાંથી રચી ગયેલો એક મટકો તાબેરના પુસ્તકાવલમાં મળી આવતા. મન તા સુનિર્વચિત્તો જ્યાં યો ઈ તુટિત બેનમહિતા અને એવોજ ખીજો બધી ગયેલો. મટકો તે આ નેપાળમાંથી મળી આવેલ મરચપસહિતા છે. આ કાશ્યપમહિતા પણ તુટિત છે.

મળેલા તાલપત્ર પુસ્તકમાં આગળનો ભાગ અને વચ્ચે પણ ધણો ભાગ ખડિત છે. ખરી રીતે ૨૮મા પૃષ્ઠથી ૨૬૪ સુધીના પાના મળ્યા છે અને તેમાં ૧૭ વચ્ચે વચ્ચે ૨-૩૨ ૫ ૩૬ ૪ ૪૭ ૪૮ ૧ વગેરે ધણા પાનાં છુટે છે. જાહેરા પુસ્તક માં જે ખીજો જ અધ્યાય જાણ્યો છે તે કારિત્વપત્તિ નામનો અધ્યાય ૧૨૫પમહિતાના મૂળ સ્થાનનો ૧૯ મો અધ્યાય છે અને છે તો ખિનસ્થાનનો ૨૫મો અધ્યાય ના કાચત્રતના પેટા ૨૬૪મા પાના ઉપ થી જાણ્યો છે. પણ કિત્તાચળીતિસ્થાયા એ ગીને ખિનના ૮ અધ્યાય હોવા જોઈએ. મનમકે પચાવન અધ્યાયોખિનમાંથી છુટે છે. ઉપનમધમહિતા કેમ્લી ખડિત છે. એનો આથી ખ્યાલ આવશે. વચ્ચે વચ્ચે પાના છુટે છે. કયાક ઉરે ખાધા છે એ બધી ખડિત દશા પુસ્તક જોવાથી તરત સમજાતી છે.

ચરક અને સુત્રત પેડે આ ૧૨૫પસ હેતાની ૧૭૫ વિપુરુષીય પરગ છે. મહર્ષિ મારીચ કાશ્યપે મૂળ ઉપદેશ કરો. તે ઉપદેશનો તેના શિષ્ય વૃદ્ધજીવકાર્યો સંશ્લેષ કરીને સમ્રહ કર્યો અને તે વચના વારસે તેનો પ્રતિ સરકાર કર્યો. જેવી રીતે ચરકાચાપથી પ્રતિ સરકૃતા ચરક મહિતા છે તેવી રીતે વારસે પ્રતિ મરકૃતા આ મરચપ સહિતા છે.

જેમ ચરકસહિતામાં અધ્યાયના આગળમાં ૧૮ હસ્તાહ મગવાનાવચ એ ગીતે હોય છે તેમ ૧૨૫પ સહિતામાં કિતિ હસ્તાહ મગવાનાવચ એ રીતે મળ છે. વગી જેમ આવેલને અગ્નિવેશ ચરકમાં પુછે છે તેમ આમાં જીવકાર્યો પુછે છે —

મારીચમૃપિમાસીન સૂવૈશ્વાનરચુતિમ્ ।

વિનયેતોપસગમ્ય પ્રાહ સ્થવિરજીવક ॥

પૃ ૧૪૮ મ્લો ~

અ યત્ર પણ આ ડવમને સ્થવિર મ્લેન છે અને તેના ચુકે મરચપને ડગપતિ કહેન છે (જુઓ પૃ ૧૬૮)

આ સ્થવિર શમ્ ૧૮૬ લિપુરુષોના વાને રચિથી લાગુ પડતા હોવા જાના એનો ધૌગિક અથ વૃદ્ધિ છે અને આ ગ્રંથમાં તે પર્વા પાઠધણે રચેલો વપરાયો છે —

વૃદ્ધો વિનયમવિવૃટ્ટપત્ર ચ વિનયસ્થિત ।

પૃ ૧૭૬

પછી પ્રતિ સરકૃતા વારસનું નામ પ્રત્યે અધ્યાયને અને જો કે નથી આવ્યું પણ ઇન્દ્રિય સ્થાનને અને નીચે ડમાણે આવેલ છે —

(ફિતિ) વૃદ્ધ જીવકીયે કૌમાર ગ્રન્થ વાચ્યપ્રતિસ્કૃત્ત ઇન્દ્રિયસ્થાન ઔપવ મેખજીય નામ ફિદ્રિયમ્ ।

પણ આ ગાથપાનિના ગાનિણુપનો રિચાર કર્યા પહેલા આ સહિતાના સામાન્ય સ્વરૂપનુ અવલોકન કરી લેવું એ ફીક લાગે છે જેમ ચરમસહિતા પ્રાયશ્ચિત્તિસા પ્રધાન તન છે અને સુત્રત રાંધ તા મુખ્યત્વે છે તેમ આ ગાથપ સહિતા કૌમારખત્ય તન છે અને ઇન્દ્રિયસ્થાન તથા મ પચાનના અન્ત વચનેઆ એ સ્પષ્ટ કહેવું છે

સામાય તે ગાથપસહિતાની ભાષા ચરમ સુત્રત બેડને મળતી છે જોકે ચરમ અને સુત્રત જોડના ગદ્ય શ્લોકો આમા નથી વિાચ નિરૂપણ પણ ચરમ સુત્રત બેડને મળતુ છે આથી વધારે ઉા ઉત્તરને અ તરમ પરીક્ષાથી આધુનિક સાહિત્યમા ગાથપ સહિતાનુ સ્થાન નક્કી કરાતો જાતન આ અ થના ઉપોદ્ધાતના અવલોકનમા જ કરવો સ્થાને છે

પણ ત્રણકે અ થ તરોકે આ સહિતાનું મૂલ્ય સંક્ષેપમા પણ વિચારી લેવું જોગ છે અન્યત્ર અ થનુ અતિ હિતપણ એના મહાન્તમા ધણ ને છે છતા જેમ નર સુત્રતમા નથી એરી અમુક વાતો બેસહિતામા મળે છે (જુઓ આધુનિક અ થ સાહિત્યની પૂર્તિ રી તે થાત નામનો ગનામા ડપોનો રેષતાર જ વજી ત્રિકમજી આચાર્યનો લેખ) તેમજ આ ગાથપસહિતામા પણ કેટલાક વિષયો નવા છે ઉપર ઉ નેમા લેખમા શ્રી આચાર્ય નોધ્યુ છે કે મારા સહિતાના દ તજીમમ્પાસમા દાનોની ઉત્પત્તિ આદિનુ વણન જાતકમોત્તરીનાધ્યાયમા ગાગકોને ડગ મહિનાથી રૂગ અને બાગ મામ વગે અ ન આપવાનુ વિધાન ફક્ક ચિકિત્સિસનાધ્યાયમા ફક્ક ગ (ગોકેસ)નુ વણન વગેર ચરમસુત્રતમા નથી મળતા એમા અનેક વિાનો મળે

અહી જેમા માર્કિક રિગેય મળે છે એવા વિરોની મપૂજ્ય યાદી આપાનો યાન નથી કર્યો એવી જરૂર પણ નથી જો એમજ વિરોની ગયાની ચરમસુત્રતોક્ત ચર્ચા સાથે તુલના કરાનો પ્રસંગ તો આતિદાસિજ વિચારણામા આવશે પણ અહી ઉપર ખાસ નિર્દેશના વિરો વિષયોમાથી દષ્ટાતરૂપે એક ફક્કરોગ રિરે આ અ થમાથી યોગ ઉતારો કરવાની જરૂર લાગે છે દષ્ટાત તરારે ખાસ આ વિરોપસ ક વાનુ એક દાગણુ પણ છે રૂપમ લાલ્તા પ ચીરામા નિ ભા વેદ સમેનનમી નૂતન યાધિ વિચાર અજાણા પચિગ્ગના અખ્યસરથાનેથી વેદ પ શ્રી મ્ન્યાયાલજી સમગ્રિ આ ફક્ક રોગનો દાખલો આપેતો છે તેઓ લન છે કે ફક્ક (ફિક્કસ) આ પ્રાય બાનરોગ છે જેમા હાડકાની દુર્વિનતા ભોલીનુ મીપણુ મ મિ થના દાન મોડા આવવા વગેર થાગ છે પછી આ રોગના કારણો લમજી પગીમા ચિત્તિસા વગેર આધુનિક વદ્યના સિદ્ધાતાનુમાર આધુ છે એ અર્થ ઉતા વાની જરૂર નથી જિજ્ઞાસુ આધુરેદ વિજ્ઞાન પુ ૧૬ અક ૮ ૮મા એ લાગણુ હપાય છે તેમા જોઇ રાંધો પણ આ ફક્કરોગ નામજ નવીન છે આધુરદિ સાહિત્યમા અન્યત્ર મળતુ નથી કેવળ આ ગાથપ સહિતામા જ મળે છે પ શ્રી કનૈરાના વદ્ય શ્લે છે કે — ગાથપસહિતા અથવા વૃદ્ધ જીવકીયતન જેનુ આ મા સ્તવજ નિ આચાર્ય સંપા ન અને પ્રાચીન હાતમા કે ૮ તેમા પુ ૧૦૧ ઉપર ફક્ક ચિકિત્સાધ્યાય છે જુઓ —

વાઙ સપ સરાપત્ર પાદામ્યા યો ન ગચ્છતિ ।

સ પક્ક ઇતિ વિનયરત્તથ્ય વચ્ચામિ લક્ષણમ્ ॥ ૩ ॥

ધાત્રી શ્લેષ્મિકદુઘા તુ પ્ષ્વદુઘેતિસન્નિતા ।

તત્કૌરવો નહુ યાધિ કાર્યાપ્ષ્વવમાન્નુયાત્ ॥ ૪ ॥

કૌરવ ગર્ભજ ચૈવ તૃતીય યાધિસમવર્ગ ।

પક્ષ્વ ત્રિવિધ પ્રોવત ॥ ૧૦ ॥

ગર્ભિણીમાતૃક ક્ષિપ્ર સ્ત યસ્ય વિનિવતનાત ।

ક્ષીયતે ત્રિયતે વાપિ સક્ક્રો ગર્ભપીડિત ॥ ૧૧ ॥

નિજૈરાગતુમિશ્વૈવ રો યરાદિમિ ।

અનાથ વિલસ્યતે વાલ ક્ષોણમાસચલદુર્ગતિ ॥ ૧૨ ॥

સપુષ્કરિફ ચ વાહરમહોદરશિરોમુર

પીતામ્બો દ્વપિતાજ્ઞથ દત્યમાનામિયપત્ર ॥ ૧૩ ॥

પ્રમજ્જનાધરકાય િત્તમૂરપુરોપકૃત્ ।

નિશ્વેષાધરકાયો વા પાણિજાનુગમોપિ વા ॥ ૧૪ ॥

દૌર વા મદચેષ્ઠ મ દ યાવરિમુતક ।

મક્ષિકાકૃમીકીટાના ગમ્યથાસન્નપ્રયુરક્ ॥ ૧૫ ॥

વિશીર્ણદ્વરોમા ચ સ્તધરોમા મદાનસ્ય ।

દુર્ગધા મલિન ક્રોધો પક્ક અસિતિ તામ્યતિ ॥ ૧૬ ॥

આ શ્લોકમા જે રૂઝાનું વાન છે તે ગિરિસ છે તે દેખીતું છે એ રીકેટસ

રોગ માટે આયુર્વેદ સાહિત્યમાથી નામ ન મળવાને લીધે સ્વ રોગરાજ અમૃતવાન પદ્મી એને બાલરોપ હેતા મ પપુ એ જ બલીના વાપરો છે પણ કાચપસંહિતામાથી નવુ દક્ષરોગ નામ મળે છે

કાચપસંહિતામા કેટલોક વિશેષ છે તે સાહિત્ય કરવા માટે આ દાખલો પુરતો છે બાકી આ પુસ્ત થી ગૌમાતૃલય— ૧૧-રોગ ચિત્તિસાનો વિવર મપૂર્ણ રીતે લીખવા માટે આયુર્વે ના વિદ્યાર્થીઓને મેળી મ દ થો એવું માની શાય એમ નથી ૧૨૫ કે એક તો આ પુ તક અતિ ખડિન છે અને બી નુ સિદ્ધા તની નરી વાનો એના પ્રમાપુમા આમા નથી મળતી કે ચરક સુત લીખે ન હોય તેનુ આ લીખ્યા પગર આયુર્વેદના સિદ્ધાન્તોનું જ્ઞાન અમૂલ્ય રહે છે એમ હો શાય મારી કહેવાની મત ન એ છે કે ભેડસંહિતા પેકે આ કાચપસંહિતા મળી આવવાથી આયુર્વેદિક સહિતા સાહિત્યનુ લોકોગ જરૂર વધ્યુ છે નશોધનના મારમા એ જોવા નગર નહિ ચાલે એટલું જ નહિ પણ તે માં ધાર છુ કે આયુર્વેદિક શાળા પાંચશાળાઓના અધ્યાપકોએ આ સહિતા પપુ નોઈ જતી જ નોઈએ અને જે જે પ્રકરણ

અધ્યાપનમા આમાથી કાઈ ઉમેરી શકે એવું હોય ત્યાં અવધ્ય ઉમેરવું જોઈએ આવું અડિત થયેલી આ ઉપયુક્તતાઓની નથી પાછળના પાકે અમહાત્મ્ય એ થોડું જોઈ મળ્યામાં મળે છે તેના કરતાં તે આ પ્રાચીન મહિતા ઘણી વધારા મળતી છે કારણ રોગના નિવારન ચિકિત્સામાં કાઈ વિશેષ કોઈ ચિકિત્સા ને આમાથી મળી આવે અથવા સિદ્ધા નથી એમ અન્ય અનુપનબ્ધ સ્વસ્તુ ગોધંત્રી મળી આવે તે મધ્ય પ્રકારનો હારે થમ સદ્ય હ

કાશ્યપસહિતાનો ઉપોદ્યાત

મરુપમહિતા મળે જોયું ૩૬ પાનામાં છે તારે નેનાવ ગણુક શ્રીહિમગ રામાએ લખેલો એનો ઉપોદ્યાત ૨૪ પાનામાં છે દેખીતી રીતે ઉપોદ્યાતના પાના મૂળ કરના ઓછા લાગે છે પરંતુ મળે મોટા દાર્પિમાં તથા મોળ લાગે અનુકુળ હ મા છે તારે આ ઉપોદ્યાત તે ઓછા દાર્પિમાં મળે સમગ્ર હાપેનો છે એ જોતા મળ કરતા આ ઉપોદ્યાતનું ક વધારે છે એમાં સમ નહિ પણ ખરી રીતે આયુરના ઈનિદાસનો આ એક સ્વતંત્ર અન્ય જ છે કાશ્યપસહિતા સાથે એને જોયો છે એવું જ આવો જ બીજો દાખલો-રસયોગ સાગરનો ઉપોદ્યાત એ પણ એ સ્વતંત્ર અન્ય છે પણ વિજ્ઞાનમાં આ ઉપોદ્યાત ત્રયમ ધ્યાને આવે વળી ઉપોદ્યાતમાં ચરના વિવર મરુપ જોતા તથા એના લેખકે જે થમ લીધો છે તથા ન્યાયી બધું તથા વિવરને લગતું જે વિશાળ સાહિત્ય એકત્ર કર્યું છે તે જોતા એવું સ્વતંત્ર બીજું વિસ્તૃત અનુદાન જ ચોગ છે કાશ્યપ આ થના મધ્યમ મુગ્ધાની જ વહલાઈની ઈંગને અનુભરી આ ઉપોદ્યાતના જુદાજુદ વિવરને લગતા પ્રકરણોમાંથી બને તેવાનો સાગર જ જણાય ત્યાં મળે દુર્લભ વિચેતન આમે કમર આપવાનો પ્રયત્ન કરે, એલે અહીં તે આ થ શા મૃત્વાધિમરી મરુપાદિ-રિગે ઉપોદ્યાત લેખના વક્તવ્ય સાથે ઉપોદ્યાતના તિથાનો નિર્ધારીત મતો માનવો પડે આ ઉપોદ્યાત વિગે સામાન્ય રીતે એમ હો શાય કે એમાં આયુરના ઈનિદાસના કેટલાક અંગોની લેખની વિવિધ રીતે ચર્ચા કરેલી છે ઉપોદ્યાતના ૨૩૩ પાનામાં પચાસ પ્રગ્ણો છે આ લખા સાત પાનામાં આયુર એટલે શ આયુરે નું પ્રાચીનત્વ વે અને આયુરહનો મગધ અને વે મા આયુરહના વિરોધે એવી વિરો છે ભાષાવર્તિ ૧૪૦ પ્રાચવિચય સહિત એ નામના ધીર પત્રિઠે મા ૧૩ પાનામાં આના સુતન બેઝમહિતા કાશ્યપસહિતા દારીનનહિતા વગેરેના મૂળ ઉપશોકો તેના પ્રતિભાષાઓ વિગેરેનો વિચાર મા જ ત્રીજા પત્રિઠે મા પ્રતિભાષાઓનો વિગે ચર્ચા અને કાશ્યપ આવેલ બેઝ અને સુત એ ચારેય સહિતઓની તુલા કરી છે એમાં લગભગ ૮૫ પાનાના મોટા પત્રિઠે મા ભારતીય વૈદ્યવિદ્યા ઉપર મોટું વૈદ્ય વિદ્યાનું નકલ છે મોકે વૈદ્યવિદ્યા ભારતીય વિદ્યાની નકલ છે એ વિરાની ઘણા વિગતોથી ચર્ચા કરી છે છે ના ઉપમહાર પત્રિઠે મા પ્રાચીન આયુરોના શરવન અનુમધાન પ્રાચીન મથોનો લોપ અને તેઓની ગ્હાની આવરમના તથા કુશ્મિ એના વિરો છે

કાશ્યપ સહિતાના ઉપોદ્યાતની વિગતવાર ગમતોચના જનિત્ય મળે ૧૫ની આ થ થના કનાઓ વિગે જે માદીની મળે છે તે જોઈ એ કાશ્યપસહિતાના મૂળ ઉપશોક માર્ગીય મધ્ય છે પુણિમાં જ્ઞાના પૌર અને મરીચિના પુર મધ્ય પ્રભાવિત પ્રપત છે મધિ મિ શાકૃતપ નાટકમાં એનો ઉલ્લેખ થો છે આ જ્ઞાના પૌર મધ્ય આ સહિતાના મૂળ

ઉપરોક્ત તરીકે ઉદ્દિષ્ટ છે કે બીજા પાંચ મારીય કસપ નામના વંશ નાં ધર્મ ગ્રંથો
 મેવાળો મંત્રવ છે એ બાતનો મંત્રા સંપાદ્યો ત્રોદૂધાનમા વિચાર મોં છે એ કે
 મેરિતામાં તો નવનપતિ ૨૨૫૪ ઉદિષ્ટ છે દા બુ કે આ મેરિતાના ૨૬ સમ્પાદ (૫ ૧૬)
 મા કસપનો પચિય આપના લખ્યુ છે કે —

દગયત્ત વધત્રામાઁ દેવર્ષીણા પચયત્ત

રોગા મર્ચ સમુપત્તા સ તાપાઁ દેહવંતમો

ત્તના દિતાથ તાઠ્ઠાઠાઁ કસપન મહર્ષિણા

પિતામહનિયાગાઁ રદ્ધવા ચ નાનચ પુષા ।

તપસા નિર્મિત તત્ર ક્ષય પ્રતિપદિર ॥

કસપમા વધની બીમ્થી બાગના દેવર્ષિઓનાં શરીર અને મનમા મતાર ધર્મને
 બધા રોગો ઉત્પ ન થયા પછી લાખના નિનમો મર્ષિ કસપે પિતામહ-મધ્યાની આગ્રથી
 તથા પોતાના તર અને નાનથી આ નવ ન્યુ અને તેનો સ્થિતોમાના એક સચીકના
 પુત્ર હરકે એ મતાર તો સરોપ મોં પજુ એ નવ બાગક મતારથી બીજા નરિઓએ
 તેજ અગિનમ્ ૧ । ૨ એટલે પાચ વના બાગક નવકે બધા નરિો સમસ્ય કનખમા
 મગના ઉડા નજમા ૫ । ૧ મારી નજીઆ અને રીજીઆવાળા રદ્ધકે પાણીમાથી બધા
 મકુ મ યુ આ ૧ । ૧૧થી મન થયેલા મુનિઓએ રદ્ધ આકૃતિવાળા તે બાગ નુ ક્ષય
 છવક નામ પાડ્યુ અને એ રદ્ધક ને ઉત્તમ વત્ત તરીકે રીમરી તેના તત્રનો પજુ
 રીમર મો

રદ્ધકના કામની યુત્પત્તિની આ પોગણિ મ્યાનો ઇન્દિદાસમાં વિગેર ઉરોચ
 નથી પજુ રદ્ધક નામના કોઈ વા ૧૨૫ નતરી યા મી હોર એ રદ્ધ
 સમવિત છે અને એ કે કસપના પોત્ર અને આરિઓના ઉત્પાક કસપ તો પોગણિક
 કથાના પાન જ છે અયાત્ અતિદાસિક અમ્નિ નથી પયુ કસપ નામના એક કરતા વધારે
 નરિઓ અતિદાસિક કાળમા યજિગા હોવાનો સમ્ભવ છે અને તેમાના કોઈએ મૂળ
 ઉપેશ મોં હોર એકુ માનીમે તો બુગી વાત નહિ તો આ રદ્ધકવકને જ આ તત્રના
 કર્તા માંડા પો

આગળ આ નર્ત એક પ્રકરણમા લખ્યુ છે કે પછી મ્નિમાગમાં આ તત્રનો પ્રચાર
 હુમ થય મો ૧૭ દેવરોગથી અનાયાસ નામના એક વક્ષે એની રક્ષા કરી પછી રદ્ધ
 હરમા જ વચના વાત્સ્ય નામના વે વે મવિત્ત રિક્ષાને તરથી શિષ્યો કસપને તથા આ
 પૂઠને નસત મરી તેની પાસેથી આ તત્ર બધી લઈ તેો પોતાના હુદિ વબરરી તથા
 અમરી ત્રિતિમરમા મરી પ્રવના ધમ સુખ અને મિં માટે એ તત્રને પ્ર રિશિત કર્યુ ૧

૧ તત્તો દિતાથ તાઠ્ઠાઠાઁ કસપન મહર્ષિણા । પિતામહનિયોગાઁ રદ્ધવા ચ જ્ઞાનચ પુષા ॥
 તપસા નિર્મિત તત્ર ક્ષય પ્રતિપદિર । નીવકો નિગનતમા ક્ષયક તત્રય પુષિ જશ્હે પ્ર
 મહાત્મ્ય સંચિત્ત પુમ સતત્ । નામકનદ્યત્ત સરસે સુનવો ચાન્દમાપિતમ્ ॥ તત્ર સમ ર સર્વે
 મુનીનાં જીવક પુષિ । મગાકે કનલને નિમગ્ન વચારિક રતીપતિવિપ્રસ્ત ઉમ્મમમ મૂહતકાવ્ ॥

૧ મશ્યપ સહિતાના પ્રતિસરકર્તા આ વાત્સ્ય તો જરૂર ઐતિહાસિક વ્યક્તિ હોવા નોંધ્યે બાકી અનાયાસ યક્ષ વિષે એકસ કહેવું મુશ્કેલ છે

આ ૩ થીની કર્તૃપરપરાના કશ્યપ વૃદ્ધુલક અને વાત્સ્ય સખધી ઉપર ઉતારેલી કથામાયી કશો ઐતિહાસિક પ્રાચીન તો નથી અને બહારથી પણ એક જુદા શિવાય બીજા બે રિપે આપણે કાઈ જાણતા નથી પ્રાચીન ઐતિહાસિકતામાં જુલક કૌમારભત્ય નામના એક વૈદ્યની કથા મળે છે ૧ પણ એ બોદ્ધ જુલક આ ૧૨૫ મહિતાના જુલક એક વ્યક્તિ નથી એમ રાજગુરુ હેમરાજજી કહે છે એ ગમે તેમ હો પણ આ મશ્યપ સહિતાના સમયનો નિષ્પન્ન કરના માટે તો આયુર્વેદિક સાહિત્યમાં એવું સ્થાન નક્કી કરવું એ એમના માર્ગ બાકી રહે છે અને હેમરાજજીએ એ કાગળથી ચરક સુત્રત બેડ અને ૧૨૫ ચારેય સંહિતાઓની વિસ્તારથી ચર્ચા કરી છે એ ચર્ચાનો સાગ આપવાનું નથા એની વિગતવાર સમાલોચનાનું કામ ભવિષ્ય માટે ગંખી આ ઉપોદ્ધાતથી આયુર્વેદના ઇતિહાસની ચર્ચા કરનાર જે આપ સાહિત્ય આપણી પાસે હતું તેમાં મહારત્નો ઉમેરા ચલે છે એમ મને પડેલો બ્યામજીવાદિ પ્રાચીન વિદ્યાઓના અરે વિશેષત આયુર્વેદના ગામ અપ્રમાદન ૥ તથા વિશાળ ઐતિહાસિક સાહિત્યના અવલોકનના રૂબરૂ આ કાશ્યપ મહિતાનો વિસ્તૃત ઉપોદ્ધાત લખવા માટે રાજગુરુ હેમરાજજીને હાર્દિક ધન્યવાદ આપીએ છીએ

“સપૂર્ણ તદુરસ્તી માટે આદર્શ ખોરાક”

(લેખક હા હા વૈદ્ય બેલુવગજ સી પી)

મનુષ્ય શરીરનું યન એ મહાન આશ્ચર્ય છે અત્યાગની કાઈ ગસાગ્નિક શાળા મનુષ્યના ખાદ્યમાંથી લોહી બનાવી શકી નથી પણ શરીરમાં સહજતા તે બનાવે છે તેથી સારીર યન બધા પ્રકારે ઉપયોગી છે, તેની રક્ષા આવશ્યક છે

જોગકનું પાચન ૪ થી ૫ કલાકમાં પાચનયનમાં થાય છે અને બારે ખોરાક વધારે સમય પાચન માટે લે છે

લોહી એ જુલક જુલક છે

લોહીમાં ૬૦ રાતા પરમાણુ તો એક મેલ પરમાણુ હોય છે

આ જુલક પરમાણુ શરીર ગયક સીપાહીઓ છે અને બહારના ઝેરી જીવંતો (કીટાણુઓ) તો નાશ કરીને રાગીની રક્ષા કરે છે મેલ ૫ મળ આના બાગને રૂબે છે

સત્તતદદ્ધુત દટવા મુનયો વિસ્મય ગતા ॥ વૃદ્ધજીવક ન્યય નામ ચક્રુ શિશોરપિ પ્રત્યક્ષત તત્રત્રચ મિપવશ્ય વ ચચિરે ॥ તત કલ્પિયુને તત્ર નશમેતયદરુણા ॥ બનાયામેગ મેળ ધારિત સોદમૃતય ॥ વૃદ્ધજીવકવર્યેન તતો વાત્સ્યેન ધીમત્તા ॥ બનાયામ પ્રહાયામ તપ તત્રમિત મદત્ ॥ જગ્યુ સામવેદીસીન પીત્યોગાનિ સર્વશ શિવકન્યવપર્માલ પ્રણય તપસાચિયા સરુતે તપુનતત્ર વૃદ્ધજીવક નિમિત્તમ્ ॥ ધર્મકીર્તિગુણર્ચાય પ્રજાનામભિરુદ્ધ ॥

૧ આયુર્વેદ વિજ્ઞાન પુ ૨૦ અ ૧ મા મહાનકામાંથી જુલક કૌમારભત્યની ચરિત્રમાં જણાવી છે તે જુલક

કાદા અને લસણુ લોહી સુધારક અને આનંદ્ય જલુનાશક છે મૂત્રપિંડની વ્યાધિમાં ઉપયોગી છે શ્વાસ રોગ નાશક છે અને ટેફુસાના વ્યાધિમાં ઉપયોગી છે મગ્ગા વધારે શુભ્ર છે ટમાટા મગ્ગા અને શાક તરિકે ખવાય છે રાધિવા અને ગાઠીયા વાળાને સારો ફાયદો કરે છે બી સો વીટામીનો ૯ મુખ્તાન અને મધુમેદમા ફાયદો કરે છે

કાળી મગ્ગી અને શાક રૂપે ખરાય છે તેમાં એ બી સી ડી ઈ એ બધા વીટામીનો છે ૧૫ મિનિટથી વધારે ઉમળગી નહિ નહિતર બધા ડુંગો નાશ પામે છે પાનખ અને લેટયુસની ભાજી સારી છે

પામ્લ ફેરી મીઠો મેવો છે તેમાં સી વીટામીન છે લીંછુ ને મોસબી કરતા ચૂ છે બોયસોંગ તેમાં પ્રોટીન ચરબી ઓપ્ટાઇ સાગ છે સરખી ટોવાથી ૧૬ મારપરી શકે છે સોનાખીન સારા ગુણ છે પપુ ભારે છે તેમાં ૧ બી ડી ઈ વીટામીનો ૬ અને ૧૮ થી ૨ ટકા તેલી ભાગ છે

લીંછુ તાજે ગસ સારી દવા છે અને યુક્તિથી સકડો મિઠામીમાં વાપરી શકાય છે તૃપાશામક નુકસાન ન કરનાર મજાનુ યદુતની ખીમીમાં પાયોરીયા મધિવા માદિરોગમાં વખાણાય છે

એ નાનપપુમાંથી કાચુ અતઞ્જ ખાનામાં આવે તો ગમવાની જરૂર નથી જેમકે પ્રાણી ૧ વગ કાચુ ખાય છે

માત્રાથી બો ૮૦ કરે વધારે ન ખાઓ

કાલમાં વપરાતી ખાક મે શરીર માટે ઝેર છે

ગાડા માણસો જે ચરખી વાળા જોગમ ખાય છે તેથી ચરખી વધતી નથી પણ તેમનું પાચન ઓછું છે તેથી ચરખી વધે છે

કરીનું દુધ ઉત્તમ છે મરણ કે ૧ રીતે કા નથી કુદમાં શરીર પોષક તત્વો રહેલા છે હમેશા એક ગતન દુધ લેતું બેઈએ ન પચે તેજો લીંછુ નીચોપીને પીવું ફેમીલી ડો રેને રેગ અટમવવા ખસા આપો પગ રોગ દાય એટલે વેતન બધ કરો મરીગની સફાઈ—

દાતપા મરીને ૧૦ સામ રાજો બધવા મીઠુ ૧ કાલસો વાગીને દાત ધસો પા દુધક્રશ અને દુધપેસ્ટ વાપરો મા નહિતર છદ્મીનું આયુષ્ય ઓછું કરશે

દસ્ત રમેશા સામ ગળો અને જોરા ની ચીન્ને ખાઈ દસ્ત સાફ રાખવા કાસિશ મરી જુનાગથી નહિ

અગ ૧૫ ૧ દુધાનથી શરીર ધસીને નાહો સાજીની જરૂર નથી સાજી ૨ ગત વિરોધી છે સૂરે સ્નાન કરો

મસરત મગ્ગા શીંગો જેનાથી મસગત ન ને તેજો ચાનસાની સગત મરી સુધારાએ જોગમને રોલા આપી ને મક્કન કુધારો થો છે આ મગ્ગા વડીનોની પાસે જોગમની સપત્તિ સારી હતી આપણે તે ઝમાવી છે

૧ પીતાલો ૧૦૦ દવાખાના અને ૧૦૦૦ વધના છતાં જોરા પર ખાન ન દેવાની આજે પ્રગ્ન નિર્વાય તેમજીત અને મુલ્ય પચે જઈ રહી છે

તદુરસ્તીની ૧૨ કુચીઓ

૧ યુક્ત આહારથી શરીરનું પોષણ કરે

૨ મિતાહાર કરે

૩ આદ્ય ખોરા સનામમાં એ ગત ૧ કુષ એ ચાગ બદામ ૨ તોવા માખણ અને ખપે તેને એક ઇંડુ બપોરે એ રોટલી એક તોલો ધી થોડી દાળ અને દશ તોના ખીસખીસ સાજના એક ગમખી તાજો શા ભાજની ડાચુગર અથવા ગાક એક મે ફળો એટલો ખોરાક બસ છે ગાલુ મહેનત રવા વાગા માટે આથી સનાયો ખોરાક લેનાય

૪ એક કે બે વખત દરત સાફ આવે તે ધ્યાન ગમવું

૫ સૂત સ્નાન કરે મગણુ કે એ ઉતમ ઔષધ છે

૬ ખુલી હના હ્યો

૭ ચાહ કેફી મા ૫ પીપુ હ્યો જના પછી ૩ કાકે પાણી પીએ

૮ સનામ ગરમ પાણીમાં લીંબુ નીચોની પીએ

૯ આગમ હ્યો આક નામ હ્યો અને પાચ કનાકની ઉધ તો ખામ વૃદ્ધોને પણુ જરૂરની છે

૧ ઉત્તરાસથી ડરો નહિ બધો ખીમારી માટે એ કુદરતી ધ્યાન છે વૃદ્ધ વૈદ્યો સાક્ષી પુર છે

૧૧ મસરત અને સનામ ૮ મેરા કરે

૧૨ કડી અને ગમખી રક્ષણ મેગના ચોગ્ય વસ્ત્ર ધાગણુ કરે

ધરતી માફક શરીરની મપૂરુ શુદ્ધિ મગમા એક વખત કરે નણુ દિવસ ઉપવાસ પાણી સંલિત ગે દગમિઆન એનીમાં હ્યો પછી એ જ નતના ફળ આહાર કરીને ધીમે ધીમે ખોરાક પર જાવો

ઉલેખ --

ડૉ એવ એન ઓધરી રીનાડ સિવિલસર્જન જાનપુગના પુસ્તક ધી આનંડીઅન ડાઈટ ફો પરફેક્ટ હેલ્થ એ ડ રીજુવેશન પરથી

“ મધુપ્રમેહ પર વનસ્પતિ, મામેજવાનો

અહ્યુત ચમકાર

(લેખક વધરાજ દત્તેશિંહજી તિલાજી જાગમ, મુ ખારચીયા પેસ્ટ્ર ઓરખી)

મામેજવા વનસ્પતિ સૌંદર્ય જાણે છે તે જગતમાં ખેતરના રોગે મહીવામી ખોરાક કરારમિતિત જમીનમાં નયમ વરસા ની રાકનાત ચતાજ ઉગી નીકળે છે તે વર્ષા હોઈ તેનો છોડ હાથબરથી તે રેતલગ લાગા અણી ૧૨ પાન મળાશ લીનાશ પૂરી રીતે પીળા કડવી ઉગ્ર વાસનાળા હોઈ ધોળા કુચ થાય છે પાનનો ગુચ્છ હોઈ ભરાનદાગ લાગે છે,

કુદરતી શક્તિની ક્રિયા લ્યાબી હોવાથી ગદ્ગદ્ગુના મરજ (રોગ)ના ક્રાગમન પહેલા સરળ સ ગુપ્તકારી જનન વનસ્પતિનું મનિત્વ શાશ્વત રીતે ચીગૃહી રૂપ હાજરી આપી કુખ દરમિયાને દેશ રવા ક નાણુ ઈ જી રહેલ છે

વધુ લાગે ગામડાના ગદ્ગદ્ગુના બીન કાળો કે ખેનની સાચી વિધાતા રૂપ જનન અન્યાર ઔષધીના ઉપયોગ વડે પિત્ત પ્રકોપ કે મલેરીઆના તાવ આદી વીકારના ઉપ વ વખતે આતિથી સેવન દવા તરીકે રી રોગ જોષથી વિસુખિત મેળવે છે ને અધરો કરી રાખી આમો માસથી જ લઈ કાળી તેનું ચુપા ાનારી તેમા તીખા મેળવી તાન મરડા પેટના મગ વિકાર કુખાવાની ગમ તાપ ના તરીકે ઉપયોગ કરી જનતામા મખત ત્રચાર કરી ગદ્ગદ્ગુના કાશીરુદ્ધ કે ધરૈદાની પ્રતિતી ને પ્રીતી પગ નહાણુ સવેને મરે છે

તેમજ બાળમના પેટના વિમર માદી ખાવી કૃમી લાર સસણી બરોળ વધવી કે મ્લે નના કુખાના વૃદ્ધિ પર વાપરે ઈ જની પેનમા થયેન મગ વિ નતીન દ્રવ્યનો લરાવો હોય તેને શોધન ને બહાર મરે છે તેમાનીના રૂગ મા કે કનાઈના કામડામા લગે ગળે છે આવા મામેજવામા ગમખાણુ જેના સુખકારી સ ગુણો હોવાથી નાણુ મારા વ્વાખાનામા પુષ્કળ રાતે ભેગો મરી ઉપયોગ કરો તેવા કુખો દરેક માટે મહોળા હાથથી મક્ત ત્રચાર સ। કના કર છુ ને સ્વદેશી આયુર્વેદના ગોગન નનરપતિ જન્ય સાદા ઉચ્ચાર વડે સર્વેનું શિક્ષણ રૂપ વનજી તે પ્રત્યે દોરી લેખ લાખપુકાર સાનુ ખ્યાન ખેચી રહી તેના લક્ષ બનાવુ છુ

તેજ મામેજવાનો વિશેષ પ્રભાવક ઉપાય ઓચિંતો હાથ લાગતાને મારા જાગવામા આવતા તે બરામર રીતે અનુભવ લેતા આ લખ દ્વારા લખી બતાવવા ઉત્ક્રમ યર્ષ આવી છે તો સવ સુગ વાય જન સ ઉપયોગથી દગદગા સહ થતાના આગોર્વા લેશો

એક વણી સદ્ગૃહસ્થ ઉમર વા પચાસનાને ગમનીમતલના અગે મિષ્ટાન્ન ખાવા પીરાનાઅગે માદી તખીએ અહોરાત્ર ખેસી કુખી છ ગીતુ જીવન ધમ અથ અને કામના ત્રિગુણી મસગના પ્રભાવે મધુપ્રમેહનુ દર ય િઆવેન હવ તેને લગભગ તદર મહિનાથી લાણુ પચ્ચુ હતુ જેથી નામ મોં દાકત સાહેબો તથા તદગાને તથા હકામો પાસેથી આરોગ્ય માટે વિત્ત અને વખતનો જાન ન કર્યા કર્યો છતા પપુ રચ માન ફેર પચયે ન હતો

પેશા મા પુષ્કળ ગતે સાકર જતી હતી કીડી મોકોડી ને માખીઓ ખેસતી હતી કુતરા પણુ પેશાન ચાટતા હતા તે મારી પાસે આ થો ને પેશાન પ્રાવતા ને તપાસતા તેરી સ્થિતિ મલુમ પગ વારવાર હાજત ચાર પેશાએ જતુ પડે મુખમા મોગશ ને મોગાશ રહેતી હતી શરીર નખાય ગયેલુ પીગુ પાજર બની ગયુ હતું ને તેને ખીખતા કરેલ ઉપચારમા મુખ્ય ગતે અરીણુ તાવતા આગ્યાની લાગ સવાર સાજ એમ બે વખત સેવન રાખ્યુ હતું

દોઢ વા જેટલો લગભગ ટાઈમમા દના અરીજુ વજેરે ઉપચારોથી ફેર પચયો હોતો શરીરમા કુખ વધતું જતુ વાતઆધિ લાગુ પગી હતી સાધા કેડ નકાવા ને પન્ડાના લા ના હતા રાનીએ નિદ્રા આવતી નહોતી સાધા એ સાધગ પીડીમા શળ ચર। આન્યા મતા હતા પોતે ધર્મતમા પુષ્પશામી પચગ્જી હોવાથી સવ તેના માટે પ્રીતિ અને ભડું માહતા હતા

માગ ત્રતે સ્નેહભાવ સાથે ગણતા હોનાથી ડાઠ ડટાળી બીજે દેકાણેથી મારા પાસે ઔપધ ઉપચાર માટે આ ત્રાહતા જેથી ૯ મુઝમાગ વનસ્પતિના રમ સાથે વનતકુસુમાકર રતી મે મીલાની સાથે નદ્રપ્રભા શીલાજીત લેહનાળી તથા આગમરની ને સગમની આપતો હતો મારે માર શુદ્ધ કૌચનાનુ નૂત ગમેના તાગત મગમમા પશુ આપે જતો હતો દવા બે માસ કરી પશુ જગમાત્ર ફેર યો ન હતો જેથી તે બના ધાર્મિ માણસ જાણી ૯ ને તે પશુ દીનમ્મુ મુઝાતા હતા

ધ્રમ્મગે સંકેતથી બના થતા માટે ગમે તે ગતે નેમ મારો ખેત ખોળા માટે ગાડુ જોડી તૈયાર થઈ મને ને શે ને પેમથી આમત્રી ખેતર ખોળા ખાવા તેડી ગયો તેણે ખોળા પાડ્યાને મીટ દેશી મેવા ખુદ આનંદથી ધગઈ અમોએ ખાવો શેક પશુ સાથે જ રતા તેમજે પશુ ગચિ પ્રમાણે ખાધા તેમને વાગવાગ પેશામની તાજત થતી હોવાથી પેશામ નવા ગેત તરફ ગયા ત્યાં તેમણે મામેજવાના પુર જ ડોડરા દેખ્યા મન ભાવ થતા ઉભરી લાગ્યા ને ખાનાને ચારના લાગી ગયા હતા

મેં પૂછ્યું શેક શુ ખાઈ રહ્યા છે ત્યારે તેમણે મ્મુ કે મામેજવા ખાઈ છુ ખોળા ખાધાથી ને આજે સનાથી મોડુ ગજ્યુ ને મોટુ બાડુ જ રહેતુ હતુ જેથી ષક થાય તેવી ધ્રમ્મજા હતી જેથી મ્મુસવળી વનસ્પતિ મામેજવા દેખી ૨૫ દોગયો ને મન થયુ તે મામેજવો ખાઉ છુ તેમણે તે વખતે ડા અગીભાર આગર ના ડા ખાધા દશી ને વધારે ખાવા માટે ઘર આગરે પોતાના કોટના ખીરસા દાસી દાસીને લરી ગમ્મી વીણી લીધા હતા

તેમજ ૬ પશુ ૬ સિદ્ધ ઔરધિ દેરૂપ ગજ્યુનો હોનાથી અલબ્ધ તામ પ્રાપ્ત થયો જાણી મામેજવાની પુગતી દાજગી પેખાતા રીણના લાગી ગયો ને જોડેને પશુ સાથ આ રી પાચ શેક જોટલો વીણી બેગો મ્મી ઘર તરફ વળી વાખાને ત્યાં થો હતો

તે દરદી શેક પોતે તે આખો દીવસ ડડ ને હીમ લાગતા જણી ચાર વખત ફ્રેક વખતે રૂપિસ બે લાગના આગરે મામેજવો પ્રાશન કર્યો હતો ને રાત્રીએ સુતા પહેલા પશુ પાછો એમ વખત ખાધા હતા તેમને ગરીબા ઉંડ સાગી આરી હતી પેશામની હાજત થણી જ જોણી થઈ હતી ને જે વાત-સાવિથી ચરમ શળ આવતા તે પશુ જોડ આયા હતા

તેમ સારે મારી પામે આની મે કહેવા લાગ્યા કે વઘટાજ મામેજવા નેરી વન સ્પતિમા અદ્ભૂત અમરકાર દેખાત છે એમ મને આજ અનુભવથી લાગ્યુ છે તે વધુ ખાવાથી બીજી ગેને હાનીમ નહિ નીવડના ? એમ પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યા હતા ને થયેલ કાવનાની વાત જાહેર મ્મો હતી

પરમાત્માની પ્રેરણાશક્તિ કે મામેજવામા ગેરી સુપ્ત શક્તિ કે તેમના પુણ્યનો પ્રજાવ હોય કે ગમે તે મ પુ રો પશુ મામેજવો મધુપ્રમેહ ન અકસીર રામનાથ સમ દના તરીકે સુણ ન લાગે જેથી પેશામ મ્મની તપાસના માગના તત્વ પેખાણા નહિ જે પેશામ નયમ રિથનિમા ડોળાએનો ગુણ તા ગમેતે માનખ્યુમીનનાજો ધાટો ગસીયુક્ત આનતો હતો તે શુદ્ધ જાણના લાગે નિમજ ને હાજત જોણી થઈ ગઈ હતી

જેથી મે પશુ વધુ રીને ઉપયોગ કરવા તાજેગમ રે અગીભારમા તીખાના દાણા

પાય મેળની દિનસમાં એ વખત આપવા લનામણુ રી રતી ખીજી વા ચાનુ રતી તે બધ કરી રતી ખોગમ માણુ ણાની પાતળી દુધ મિશ્રિત માજ સાથે મગ બાફેલા માખા પાખા ને તેનુ પાણી આદુ છરે ધાણા સીંધાણુપુ યુક્ત ખાવાની રૂઝી પ્રમાણે લનામણુ જરી એમ પખમણીકે તે ગીતે સેવન કરાવના આરો ગુણ પ્રાપ્ત થશે હતો જેથી પાય દિવસ વધુ મળી વીગ વિસમા નિરોધ ગુણુ દેખાઓ છે પેશામપગ ખીડી મકોડા કે માખીયુ ચડતી કે ખેસતી નથી પેશા ન જમવગર માણુચ મો લી નખૂમ કરાવના યુક્તતા જણાણી તેમ અભિપ્રાન મળ્યો છે સાગર જતી નથી એમ અખુતા વધુ વિશ્વાસથી હજી ખીજી વીત દિવસ દવા યુક્ત મામેજવાનો ગસ રૂપિત રૂપિયાબાગ સવાર બપોરને સાગરે એમ એમ ત્રણ વખત જરૂરી ગયા પો હતો ખોગમમા વધારે વ્યૂખ ઉધ વાથી કે લાગવાથી ચરણના દાગીરા જવની રા ન (ખવગુ) ઝરામા મળેની ખાનાને માટે લનામજ કરી હતી તે ઉપરાંત નાજતાયા દાગીરા મમગ લુવાગતી ધાણી તાજી રીંદળનુ કોપર-રાસ અપવામા આરતા હતા જેથી મહિનો દૂરો ચવાથી હવે રાગમા ગ્તાશમા નવુ ડવન (લોહી) દેખાવુ હતુ જે મીકાશ પીગાશ હતી તે દૂર થઈ ગઈ ને વજન ધરાવના સાગા મળીસાગ જે વધુ હતુ ને આરોગ્ય ને આનંદ ર વૃત્તિ રીતી દખાલ છે

જેથી મારી રજા વધ સેવક તરીકેની હોવાથી જે આ અનુ ણુના નુરખો હાથ લાગ્યો છે તેની જનતા સર્વે હકાર હોજ એ માટે નસિદ્ધિમા મુકુ ધુ

આજ વિસ સુધી જે જે નરીન જાણતા અખનગઓ પ્રમુ કૃપાએ ભક્તિ ભાવે હાથ લાગ્યા તે અનુભવમા લઈ સારા ગુણુ ભક દેખાતા લો કે યાણી આરોગ્ય દાતા મસિકો આદીમા લેમદ્વાગ નસિદ્ધિમા મુખી સેરાઆનતી લાવના ગ્લુ મરેતો આ પો છુ તો તેમ દરે જગાસુ સહ પો નરે એનો અગજ છે કે તેવા રી ન ગણપુ દાનક માસિકોને મપનાવી લઈ તેમા આજ બની વાચી વિચારો મી ન જે આયુષ્ય નષ્ટકને અર્થા સુરાગક મપત્તિ સપડાવના જાન દામની લદાણી મગા મ્ત નરત મનજો તો વધુ જોય ન થશે

તસન નાગક તમાસા ફેજનમાથી મગસર મરી તેટલી રકમની જયન કરો આયુર્વે ના અગીકગપુ તરીકેના માસિકો પુસ્તકાની યચારકિવયે લાયકેરી કે ગ્રહ લાગજેરી બનાવી પોતાના કુટુંબ પરિવાર માટે ફૂલપાણીથી ચાચી મનન મરી સુરથાપના મરેશો અચના પસની લકડીને એકનો ખોગ એમ મેગડન ને સહમગથી આમવાયજેરી કરી તેવા વાચન માટે વિચાર ધનાવરે તો પપુ હિતમ છે જેથી તેમા માસિકો તો અધ્યક્ષગ્લે અગવી ક્રીમતે કે પોણી ક્રીમતે તેવા ડવિત સાધક સાહિત્ય આપના ઉગ્તા બતાવી રહ્યા છે તો તેમના પૂરવશાનો પુરવાચને વધુ પોતસાદન મળી તે પપુ વધુ ઉત્સાહ જે પૌરુષથી ગસ સામની વધુ આનંદીન આપી સાહિત્યને જોરદાગને જશ ર નાવના માટે પુગતી જે રહેમત ઉધરી આપાવર્તના આયોની આરત રણુર્ધ સુખ સામધને સમૃદ્ધિવાન નેડો સોર માની વધુ વધુ આગળ વધશે ને અજાન રાગી આગેજનો જે અભિદ્ધિનો વિાકર દેગી થમાન ગોને દીરી રહો નજાકેનારી રહેશે

આરમ શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ

“ ઘી, દૂધ ”

(લેખક વૈદ્ય નરનાથ મોહનનાથ મહેતા મુ દીહાર)

માનવ શરીરને ધોષણ આપી તેની શારિરીક સમતુલના જળની રાખના માટે ઘી સર્વોત્તમ દ્રવ્ય તરીકે જગ વિખ્યાત છે. આદિ જાળથી આ વસ્તુ મલત સમગ્રજીવ હોઈ તેનો સારી રીતે ઉપયોગ થતો. ચારે અત્યારે ઘી દુધ જેવી ઉત્કૃષ્ટ વસ્તુનો ઉપયોગ યથાય રીતે થતો જોવામા આવે નથી. મારણ કે ઘી દુધ જેવી વસ્તુ અત્યારે સન સુનક્ષતા પુનઃ ૨૫૭ મળની મુશ્કેલ થઈ પડી છે. તેમા પશુ ખાસ રીતે ગાયોમા એ વસ્તુમા સ્વાથ માટે વણા પ્રમાણમા ભેગરોળ થતી હોય ઘી દુધના ખગ તરવો મળી શકતા નથી. જ્યારે ગામડાઓમા ઘી દુધ ૨૫૭ તથા તા ન મળી શકે પરતુ ગામડાઓમા ઘી દુધના ઉત્પાદકોનો આજીવિતો આધાર ઘી દુધ ઉપર હોઈ ત રોમા માટે પણ તેનો ઉપયોગ પ્રતા નથી અને ઝાસનો પોતાના ખાદ્ય પાય સાથે ઉરોગ ર છે.

આ રીતે વૃદ્ધિધોષ તરવોના લાડાર સમા ઘી-દુધને નહિ વાપગવામા માણસોએ ગદ્ગદ કરેલ છે અને તેના સ્થાનમા દાળભાત જેવા પોચા ઓ રનાદિષ્ટ પુરતા જ ગુણવાળા ખોરાકથી મતોષ માનવા લાગ્યા. પરિણામે શરીરની વૃદ્ધિ જાળવી રાખનારા તરવોના અભાવે કાનુઓની (ગ્લાન્ડની) વિષમતા થવા લાગી. કાનુઓની વિષમતાથી દોષોની વિષમતા પણ મળે અને દોષ વૈષમ્યથી રોગોપત્તિ આનુવંદે માનેન છે. આ ણિએ રિચાર પ્રતા અ પા યુધ્ય વગેરેના કાગણો પણ પોષ્ટિક તરવોવાળા ખોરાકોના અભાવ એગ માનવામા શુ હકત છે.

ભારતીય મપતિમા ગોધન એ મુખ્ય ધન છે. ગોધન મનવનના પ્રયોગો અખત્યાર કરવામા આવે તો પાનીશ કરેડ મનુષ્યો ઘી દુધ જેના પૌષ્ટિક ખાદ્ય પાય થયેઅ મેળવી દીર્ઘાયુધ્ય મેળવે. અત્યારે ઉત્પન્ન થતુ ઘી દુધ પાનોશ પ્રોડને દિસામે જુજ ગણાય આથી સનને તેનો લાભ અશક્ય અને એ રનાભાનિ છે. ખેતીપ્રધાન ભારતમા ગોસવધન અને રીતે લાભકારક છે એ સુત સમજી રકે.

વ્યાધિત અવસ્થામા ઘી મ્દાય અપથ્ય હોઈ શકે પરતુ દુધ તો અપવા બાદ કગતા સન વ્યાધિઓમા પથ્ય છે તો તદુર ત ણિયિતિમા પથ્ય હોય તેમા તે પુછુ શુ ?

દુધના શાસ્ત્રીય ગુણો શરીરમા જીવન તરવો વવારનાર શરીરની વૃદ્ધિ કરના બલકર જીવનક વાજકર ઉમ્મર ટાની રાખનાર આયુષા સાધાગેર્ત મજબુત કરનાર રસાયન તેજવધ્ય જીવન મનોરોગ ગોષ મૂર્છા ચક્રી સદહણી પાકુરોગ દાહ તરસ હ યરોગ શળ ઉાવત ગોળો સુનાશયના યાધિ અસ રક્તપિત્ત ઝાડા યોનિરોગ થામ નમળાઈ જન્ય થાક ગભખાન વગેર યાધિઓને મગડે છે. અનાત તે તે વ્યાધિઓમા દુધ પથ્ય છે અને બાળક વૃદ્ધ કૃશ વગેરેને મટે દુધ સર્વોત્તમ છે. ઘીના શાસ્ત્રીય ગુણો-રસાયન વ્વાદિષ્ટ તેમને કિતકારક અગિવધક શીતનીય એ અનદમી પાપ પિત્ત વાયુ ને હગનાર થોડુ અલિખ્યિગુણવાળુ વર્ધુ પ્રભા દિસિ સુકામળતા અને જીવિને વધારે છે. મગજશક્તિ તથા આયુધ્ય બગ અને ગુરુ ગુણવાળુ છે. ઉાવર્તે તાવ ગાડપડુ શળ આદરો વાપુને મટાડે છે. સ્તિગ્ધ કફકર રક્તરોગ ક્ષય ગનનાને હલો છે.

ઘી દુધના શાસ્ત્રીય ગુણો ઉપગ્યો તેનુ મહત્વ સમજી તેનો ઉપયોગ દરેકે કરવો. રિતિચામ્

આમળા ખાટા છે તેમજ પિત્ત પણ ખાટું છે એટલે કે તે એ વચ્ચે અમ્યત્વ સમાન છે તો આમળાથી પિત્ત વધતું જોઈએ છતાં પણ આમળાની શીતગતાના પ્રભાવથી પિત્ત વધતું નથી પણ ઉંડુ ધરે છે મામા યથી વૃદ્ધિ થાય છે એના અવિચળ અને સન્યાસી સૂત્રને પણ સાધક નાથ દ્રષ્ટા તો છે એ પણ શ્રી ચક્રપાણિદત્ત સ્પષ્ટ કરી નાખ્યું છે જેમકે ઘી અને જીરૂમાં મર્દ મામાન્ય નથી છતાં ઘી પ્રભાવથીજ જીરૂને વધારે છે તેવીજ રીતે અમ્મિ અને ઘીમાં સમાનતા નથી છતાં ઘી અગ્નિને વધારે છે એ આવા બાધક નિયમો સૂત્રને જોડું ન પાડે એના માટે જ આચાર્ય સામાન્ય વૃદ્ધિ કારણમ્ એમ લખ્યું અને સામાન્યવ વૃદ્ધિકારણમ્ એમ ન લખ્યું એટલે સામાન્યજ વૃદ્ધિ કરે છે અને અમામા ન મ્દી પણ વૃદ્ધિ નજ કરે એવું નહિ

આ રીતે સામાન્યના મ્દની સવિસ્તર અર્થાં મ્દી પછી હવે સામાન્યના લક્ષણોને વિચાર કરવાનો

સામાન્યમેવત્વદ્વારમ્ એ મામા યનું લક્ષણ છે કાર્દ પપ્પ મે વસ્તુઓ વચ્ચે એકતા છે એવી જીરૂ જેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે તે સામા ય દાખના તરીકે જુલુ જુલુ માણ્યો મમાન છે એવી જીરૂ ઉત્પન્ન કરનાર જે મનુષ્યત્વ દરેક માણસમાં રહેતું છે તે સામાન્ય છે ઉપરનો દાખનો દ્રવ્ય સામાન્યનો છે એવીજ રીતે બીજા દાખલો કમ મામાન્યનો જુલુ જુલુ વૈદ્યોમાં વૈદ્યત્વ એ સામાન્ય છે તેઓ ઉમ્મર સાતિ દેશ શરીર વિગેરે દ્રષ્ટિએ બને બિન બિન હોય તથા વદ્ય તરીકે-કમ કરનાર તરીકે તો બધા એકજ છે ત્રીજા દાખલો ગુણ સામા યનો જેમકે તમા વિરેચનો-તે નેપાજો નસોતર કે ઈ દ્રવાશ્ણી એમ બિન બિન દ્રવ્યો હોય છતાં વિરેચનયજ્ઞ એ બધામાં મામાન્ય છે આ રીતે દ્રવ્ય સામા ય મ્દ સામા ય અને ગુણ સામા ય એમ ત્રણે પ્રકારનાં મામાન્યનો રોગી શરીરમાં દોષોમાં દુષ્ટોમાં અને આપધમ્ અપૂર્ણ વિચાર રીતે આગળ આનંદ જોઈ એ સામાન્ય પછી રોગે પાંચ વિશેષ છે સામા ય અને વિશેષ એ એ પરસ્પર વિરોધી પાંચો છે અને એ બેનો વિરોધ જ મરણ લાવેલી પરીક્ષામાં ઉપરોગી છે ક્યાં પદાર્થમાં કોની સાથે સામા યપાત્ત છે અને કોનાની કેટલો વિરોધ અથવા વિશેષ છે તે જોવાથી જ તે પદાર્થના ગુણ-ધર્મ સમૂહ નય છે આયુરવ્દની દ્રષ્ટિએ ૧ એ બહુ ઉપરોગી યથાય છે અને નવે પ્રકારના દ્રવ્યોમાં અને તેના પેટાવિભાગરૂપે જે જ જરાયુ ૮ અ જ ઉદ્ભવિજ પાર્થિવ એમ સત્ત્વ પ્રકારના દ્રવ્યોમાં કોનામાં કેટલું સામા ય અને કેટલું વિશેષ છે તેનો વૈદ્ય વિચાર કરવાનો છે

મહર્ષિ મ્દ્યા વિગેરે વૈદ્યો દશનકારામે વિશ્વના જુલુ જુલુ ૧ બેરો પાડીને સવિસ્તર વલુન મ્દ્ય છે પણ આયુરવ્દની દ્રષ્ટિએ જેટલું ઉપરોગી છે તેટલુંજ ચરક સંહિતામાં લખેને સ્પષ્ટીકરણ મ્દ્ય છે અને તેમ કચ્છામાંજ હાલમાં મળતી મેહિતાનાં એ સૂત્રો રચના વા વાપરનારની ત્રિતિલા દખાઈ આવે છે વિશેષને લગતા ૧ હાસહેતુવિવેચ ૧ વિશેષસ્તુ વૃષકત્વજ્ઞ ૨ વિશેષસ્તુ વિવચય

જો ત્રણ સૂત્રો છે ત્રયમ સૂત્રમાં વિશેષ ક્રામનો હેતુ એટલે કે કારણ છે તેમ કહ્યું હાસ એટલે ઝોણુ યનું અને વિશેષનું લક્ષણ શ્રી ચક્રપાણિદત્ત ત્રમાતો વિશિષ્યતે એટલે કાર્દક અમુક ત્રમાતી વિશિષ્ટતા હોતી જે વિશિષ્ટતાને કારણે એક પાંચ બીજા પદાર્થથી

જીવે પડી શકે ઉપગત આયુર્વેદમા વિશેષ એટલે વિરૂદ્ધ વિશેષ સમજવો એમ કહ્યું છે. આરણ્ય કે વિશેષના વિરૂદ્ધ વિશેષ અને અવિરૂદ્ધ વિશેષ એના જે બેના છે અને એટલાજ માટે વૃદ્ધિ સમાન સર્વેષા વિપરીત વિષય એમ લખ્યું છે કે જ્યેષ્ઠી વિશેષનો અથ વિરૂદ્ધ ગુણુવાળું એવોજ થાય છે હવે આ મામા યનો અને વિરોધનો વૈદ્યને શુ ઉપયોગ તે કહે છે પ્રવૃત્તિભવસ્ય તુ અર્ધિયા નવતિ એટલે સારી થયો એમ અથ થાય છે સામાન્ય ભાવો શરીર સાથે મનુષ્ય પામે તો શરીરમા તે તે ભાવોની વૃદ્ધિ થે છે અને વિરૂદ્ધ ભાવો શરીરની ધાતુઓ વિગેરેમા સમઘ પામે તરે પ્રાપ્ત કરે છે આ મારણ્યથી શરીરમા કઈ કઈ વસ્તુ કેને સામાન્ય છે અને કયા મા ભાવથી વિરૂદ્ધ છે તેનો પણ વિગ્નિમામા વિચાર કરવાનો.

વિશેષ પણ આગળ કહ્યું તેમ જે પ્ર ૧૭૭ ઠ એટલે તે તે દ્રવ્ય જો અવિરૂદ્ધ વિશેષ હોય તો પ્રાપ્ત ન પણ થે અને વિરૂદ્ધ વિશેષ હોય તો તે પ્રાપ્ત થેજ આટલું વિવેચન વિશેષને લગતા ત્રણ સૂત્રોમાથી પ્રથમનું સૂત્ર હાસદેતુવિશેષ એ વિરૂદ્ધ થયું તે જીવન સૂત્રમા વિશેષસ્તુ વૃદ્ધસ્તુ એમ વિરોધનું લક્ષણ છે વૃદ્ધસ્તુ એટલે એક નવું જીવ વસ્તુથી જિન છે એમ જ જાન ગમે છે તે અને આ જાનનું વિશેષ પ્રાપ્તના મારણ્ય છે જેમકે માસ છે તે વાયુથી વિશેષ અથવા વિરૂદ્ધ હોવાને ૧૭૭૦ તેનો પ્રાપ્ત કરે છે આ હાજવામા માસ અને વાયુ વચ્ચે વિરૂદ્ધ ગુણુવાળું વિશેષ છે આજ મામ શાશ્વિતથી વિશેષ ગુણુવાળું છે પણ અવિરૂદ્ધ વિશેષ ગુણુવાળું હોઈને તેનો પ્રાપ્ત તો નથીજ કહ્યું હવે વિરોધ વિરોધી જીવન સૂત્ર જાળત વિશેષસ્તુ વિષય અર્હોના વિષય એટલે ઉદ્ધુ અને તુલ્યાવતા થી ઉ એટલે ભત્રાચાવતા એટલે કે વિપરીત જાનનો જ ગુણુ હોવો.

આગળ જેમ મામા ૧મા દ્રવ્ય મામા ૧ ગુણુ મામા-૧ અને ૨મા મામા ૫ છે તેમ અર્હોના પણ વિશેષસ્તુ વૃદ્ધસ્તુ એ પ થી ૧૧ વિરોધ જતાવે છે હાસદેતુવિશેષ એ પદ્યથી ગુણુ વિશેષ જતાવ્યું છે અને વિશેષસ્તુ વિષય એ પ થી ક્રમના વિશેષનો નિર્ણય છે મામા ૫ અને વિશેષ ૭૦ ૧૫ થીનું નિર્ણય કરીને શ્લોક ૪૭ મા દ્રવ્ય નામના જીવન ૫ થયના સન્દ્રિય ચેતન દ્રવ્ય નિર્દિશ્યમચેતનમ્ એ શ્લોકથી મુખ્ય એ બે હિદ્રિશવામા અને હિદ્રિશવગરના દ્રવ્યો એમ પાડ્યા એથી આગળના શ્લોકમા જીવન દૃષ્ટિએ નવ પ્રમાણના દ્રવ્યો ગણાયા છે જીવો સ્વાદિવામા વામા શ્લોક ગુણુ અને કર્મ એ એ ૫ થીનું નિર્ણયન શ્લોક ૪૮ મા કુકાણુમા થયું છે.

અર્ધિયા બધાજ ગુણો દુઃખમા ગણાવીને આગળ જતા આ ત્રિવિધ ગુણોનો તેમજ કર્મોનો વિસ્તાર કહેવો છે અર્હોના અનુક્રમે સમવાય દ્રવ્ય ગુણુ ક્રમ અને મારણુના લક્ષણો આપ્યા છે તે આ પ્રમાણે

- (૧) સમવાયાઽવૃદ્ધિમાવો મૂલ્યાદીનાં ગુણમત સ નિત્યા એ સમવાયનું નક્કી
- (૨) યન્નાત્રિતા કમગુણા કારણ સમવાયિ ચત્તદ્ યમ્ આ દ્રવ્યનું લક્ષણ
- (૩) સમવાયિ તુ નિવન્ કારણ ગુણ એ ગુણુનું લક્ષણ છે
- (૪) 'નો ૫૧ મા સયોગ ચ વિમાને જ કારણ દ્રવ્યમાત્રિતમ્ । કતવ્યસ્ય ક્રિયાકમ કમનામ્ય વેચત ॥ એ રીતે કર્મના લક્ષણો આપ્યા છે અને આયુર્વેદપોગી માર્ગો 'નો ૫૩ મા કાલબુદ્ધોન્દ્રિયાર્થોના યોગો મિથ્યા ન વાતિ ચ એમ રીતે આપેલ છે

આ રીતે ૭ પાથોના નિર્ણય અને કૃત્રી રીતે આપેલ છે તે જોયું હવે તેની વિસ્તારથી ચર્ચા કરીશું અને તેમાં આ લેખના મૂળ પ્રિય તરીકે દ્રવ્ય નામના પાથનું પ્રથમ નિરૂપણ કરીશું.

શાન્તિઆત્મા મન કાઠ દિગ્ધ આ મુખ્ય નવ પો ૩ અને દ્રવ્ય તે ૭ પાથો માનું એક છે અને પાથ એટલે સૃષ્ટિમાં રહેલા મૂળ અને અમૂળ એવા મુખ્ય પદાર્થો કે જેને લઈને સૃષ્ટિની અલગી કિરાનો એટલે વ્યવહાર ચાલે છે આમ જોના પાથ એ કોઈ લોહુ તાણુ ગંધ રેડીયમ કે એવો કાઈ element માનજ નથી electricity (વીજળી) sound (શબ્દ) light (તેજ) કે motion (ગતિ) રૂપી કોઈ પણ શક્તિવૃદ્ધિ (energy) સ્વરૂપ માત્ર નથી પણ એ પાથને પોતામાં સમાવી લેવા ઉપરાંત વધુ ક્ષેત્રવાળું છે એટલે આયુવ ઇકત પદાર્થની રાખ્યા બાગી તુની કરરી હોય તો પણ આવા ચાર પાથ કે વધુ શબ્દોનું એકીકરણ કરીને મવી જોઈએ અને એના મધુપુ અર્થેનું વહન કરનાર શબ્દ ન હોય ત્યાં સુધી પાથને પદાર્થજ ગહેના દેવો જોઈએ.

જ્ય નામના એ જ પાથમાં આકાશ તાણુ અગ્નિ જન પૃથ્વી આત્મા મન કાઠ અને વિશા એમ નવ વિભાગ છે અર્થેવા પાથ તાણુ મેટલ wind (વન) air (હવા) gas કે force અથવા ફેટલાક આધુનિક આયુવ પો માને છે તેમ Nervous system (નાડીઓ) નહિ પણ આયુવ માં વયોક્ત રાગગુણકુલ અને રૂઝાંતિ ગુણગુણ તથા તેના કહેન મોઈ કળાશ જેમ જે વિચલિત અર્થ છે તેજ લેવો જોઈએ જેવીજ રીતે અગ્નિ મેટલે માત્ર નજરે દેખાય છે ને Flame (જ્વાળા) light (મકાશ) કે Heat (ઉષ્ણતા) જ નહિ પણ મમત્ર વિશ્વમાં ગહેતુ અગ્નિત્વ એ અગ્નિ મન કોઈ મુન દ્રવ્યોમાં અરજ જનના લાગરૂપ મધુ મા પણ રહેલ છે તે.

અરજ એટલે પાણી નહિ પણ મમત્ર જુનોમાં રહેલ જલીય અસ એની રીતે મમત્રવાનું આજે પાણી એ વિજ્ઞાનની દ્રષ્ટિએ જે લત્વો Hydrogen અને Oxygen નું મેનું છે અને આયો પાણી મેનું જનને એજ્જ તત્વ માનતા હતા તે જૂન અથવા અપજ્જતા હતી અથવા તો તે મમત્રના જ્ઞાનની અરધિ ત્રમાણે માયુ હતું એમ કહેનારે આ વસ્તુ વિચારવા જોવી છે એવીજ રીતે પૃથ્વી એટલે જે નજરે દેખાય છે તે માત્ર નહિ પણ જેમાં આગળના ચાર મહાજુનો આકાશ વાયુ અગ્નિ અને જનના ગુણો શબ્દ સ્પર્શ રસ રૂપ અત ઉપરાંત પૃથ્વીનો પોતાનો ગુણ ધરેલ છે તેવો પાથ.

આકાશાદિ ચાર તેમજ પાથમુ પૃથ્વી એ પાથે મટાજુતો તકવાદીઓની દષ્ટિએ જનને પ્રકારના છે એક સ્થૂલરૂપે અને બીજું સૂક્ષ્મરૂપે રાખના તરીકે ઇટ પત્યર હીકરાં માટી વિગેર પૃથ્વીના સ્થૂલરૂપો છે આ આ સ્થૂલરૂપો અનિત્ય છે એટલે કે નાશ થનારા છે પણ તે બધામાં સૂક્ષ્મરૂપે જે પૃથ્વીત્વ ગહન છે તે નિત્ય અને અનિનાશી છે આજ રીતે આમશ તાણુ અગ્નિ અને જલના નિત્યાનિત્ય સ્વરૂપો સમજવા.

હવે છઠ્ઠું દ્રવ્ય તે આત્મા આજે આપણી જે દ્રષ્ટિ યઈ ગઈ છે તે દ્રષ્ટિએ આત્માને દ્રવ્ય મહેનારે આણે વર્કકોટિમાં મુકીએ જતાય આચાર્યેએ આત્માની દ્રવ્યમાં જ ગણનરી કરી છે કારણ કે જેની અરજ અને ગુણો આનંદ કરીને રહેના હોય અને જે સમવાયી કાગળ હોય તેને દ્રવ્ય કહેતુ એવું લખણુ તેમણે બાધી રાખ્યું છે આ રીતે જોતાં

આત્માના પ્રવૃત્તાન્તિ કર્મો છે પૃથ્વી દેવ વિગેરે ગુણો છે આત્માજ સર્વ કર્મોના કર્તા બોક્તા વિગેરે છે આ જોતા દ્રવ્યની વ્યાખ્યા કેટલી હ સુધી વિસ્તૃત છે એનો રહેજ પ્યાલ આવી શકે છે

આમજ મન કાલ અને દિશા પણ ગુણ અને મનાળા હોવાથી દ્રવ્યો છે

આ રીતે મુખ્ય પદાર્થ ૨ થનો વિષય પુરો કરીને બીજા પાંચ ગુણોની વિચાર કરીએ ગુણો ઉપર રહેલા કોઈ એકાદ દ્રવ્યને આક્રમ્ય કરીને રહેલા હોય છે અને તે કેવી રીતે તે જોવાનું છે ગુણ પણ પદાર્થ હોવાને કારણે તેમને ઓળખવાનું લક્ષણ જતાવતું જોઈએ માટે હમવાધી તુ નિઃશ્વટ કારણ ગુણ એટલે કે ગુણ સમવાયી છે નિશ્ચય છે અને કારણરૂપ છે

ગુણોના ત્રણ વિભાગ ગણાયા છે (૧) વર્તેષિક ગુણો (૨) સામાય ગુણો અને (૩) આત્માના ગુણો આમા સખ્દ સ્પર્શ રસ રૂપ અને ગંધને વૈજનિક ગુણો કહ્યા છે કારણ તે પાંચે આમાય વાયુ અગ્નિ જલ અને પૃથ્વીના ખાસ ગુણો છે

વૈજનિક ગુણો મહાભૂતોમા ઉત્પત્તિ રધતા જનર છે આમાસમા માન ગર્બ ગુણ જ છે એજ આમાસમાથી ઉત્પત્તિ થયેન વાયુમા આકારનો ગુણ સખ્દ તથા નાયુનો ગુણ સ્પર્શ રહેલ છે નાયુમાથી જ ઉત્પત્તિ થયેન હોવાને મળે અગ્નિમા નાયુના સખ્દ અને સ્પર્શ એ બે ગુણો હોના ઉપગત નીજે સ્વગુણ રૂપ છે જલમા આ નથુ ઉપરાત રસગુણ રસ છે અને પૃથ્વી જનનું પશ્ચિમામ હોઈ તેમા જલમા રહેના સખ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ અને ગંધ એ પાંચમે પોતાનો ગુણ એમ પાંચે ગુણ પૃથ્વીમા રહેલ છે અને જોડના બોને નજરે જોઈ શકીએ છીએ તેમા આ પાંચે મહાભૂતો હોવાથી પાંચેના વૈજનિક ગુણો તેમજ એ પાંચના મગનાથી ઉત્પત્તિ થનાગ સામાય ગુણો ગુરુ લઘુ નિ પશુ રહેના હોય છે

આ રીતે જોતા પૃથ્વીતત્ત્વ નથુ હોય તેમા દ્રવ્યોમા ગુરુતા ખરતા કામિન્ય મત્ત સ્થિરતા વૈશલ્ય સા નત્ત રચૂલતા એ ગુણો વિશેષ છે પૃથ્વી મહાભૂતથી આકારા વિપરીત ગુણવાગુ હોવાથી તેમા ગુરુત્વથી વિપરીત નથુત્ત્વ ઝાલિ થને જલદે મૃદુતા રચૂલતાને બ લે સૂક્ષ્મતા અને ખગતાને બદને સ્પન્દણતા હોય છે

એજ રીતે જલ અને અગ્નિની વિરુદ્ધતા છે નારે નાયુમા આકારના લઘુત્ત્વ, સૂક્ષ્મતા વિગેરે ગુણો ઉપગત શીતતા રૂક્ષતા ખરત્ત્વ વૈશલ્ય વિગેરે રસગુણો છે

હવે બીજા પ્રખરના ગુણો તે ગુરુ, લઘુ શીત ઉષ્ણ ક્ષિત્તિગંધ રૂક્ષ ધ્રુ તીવ્રણ સિંધર સર મૃદુ સ્પીન વિન પિન્નિન સ્લક્ષણ ખગ રચૂલ સૂક્ષ્મ આ દ્રવ આ વીશ ગુણોને સામાય ગુણો કહે છે કારણ કે તે પૃથ્વી વિગેરે દ્રવ્યોમા સાધારણ રીતે આશ્રય કરીને રહેલા હોય છે

નીજે પાંચ તે મમ છે અને કર્મ પશુ પદાર્થ હોવાને કારણે તેની ઓળખાણ માટે લક્ષણ જતાવતું જોઈએ તેથી મોડા ૧૧ મા-

સયોગે ચ વિમાગે ચ કારણ દ્ર વમાશ્રિત ।

ક્ત યત્ય ત્તિયા કમ્ કમના યદપક્ષતે ॥

સંયોગો થવામા તેમજ વિમાગો રવામા દ્રવ્યને આશ્રય કરીને રહેતુ કલ્પની ક્રિયારૂપ અને બીજા કોઈની અપેક્ષા ન ગાપે તેને મર્મ મૃદુત્ત્વ એમ મર્મનું લક્ષણ જતાવતુ છે

હવે સમવાય નામના પાંચની વાત સમવાયનું લક્ષણ શ્લોક ૧૬ અધ્યાય—૧ સૂત્ર
સ્થાનમાં—

સમવાયોઽપૃથગ્ભાગા મૂલ્યાનીના ગુણૈર્મત ।

સ નિત્યો યત્ર હિ દ્રવ્ય તત્રાનિયતો ગુણ ॥

ભૂમિ (પૃથ્વી) વિગેરે મહાભૂતોના ગુણોનો દ્રવ્યમાં અપૃથગ્ભાવ હોવો તેનું નામ સમવાય.
આ સમવાય નિત્ય છે જેમ દ્રવ્યમાં નિયત ગુણ હોય છે ॥

અહોયા અપૃથગ્ભાવ ગેટને સાથ જ ગ્રહેવાપણુ એવો અર્થ છે આ સમવાય અને તેનું લક્ષણ વધુ વિવેચન માગે છે એટલે થીમત્ ચક્રાદિ દત્તનાજ રાજદા વધુ ઉપયોગી થઇ પડશે અવયવ અને અવયવોનો જે અપૃથગ્ભાવ તે સમવાય દાખના તરીકે હાથ પગ નાક આપ કાન જે બધા અવયવો છે અને એ બધાના મેળા થનાથી અવયવો એટલે કે અવયવોનાણુ શરીર થયું છે શરીર ગેટલે માત્ર દાઢ પગ માથુ ધડ વિગેરે એક બે ચાર અવયવો નહિ પણ એ મધ્ય ૮ અવયવો તે શરીર આ રીતે અવયવો અને અવયવોનો હમેશા સાથે ગ્રહેકાનો અમલ તેનું નામ સમવાય અવયવો સિવાય અવયવ રહી શકુ જ નથી તેનો બીજો દાખલો ગુણુ અને ગુણીનો ગુણુ એટલે આગળ કહેના ગુરુ લગુ તેમજ વશીક અને આત્માના એમ બધા ગુણો અને ગુણીના ગેટલે આમાના જમે તેટલા થોડા કે વધુ ગુણો જમા રહેવા હોય તેનું કોઈ પણ દ્રવ્ય જેમકે હરડે

હરડે અહોના ગુણી એટલે કે ગુણુ જેને આત્મ શરીર ગ્રહેતું છે તેવું દ્રવ્ય છે અનુભૂત ત્વ કનાપત્ત વિગેરે ગુણો વૈદ્યની દૃષ્ટિએ છે—ઉપરાંત અમુક પ્રકારનો રંગ આકાર વળન વિગેરે ગુણો પણ તેમાં છે આ બધા ગુણોનો સરવાળો તેનું નામ હરડે એટલે કે આ બધા ગુણોથી બુદ્ધિ એવી કોઈ વસ્તુ હરડે નથી આ જ્ઞાનનો જે ગુણુ અને ગુણીનો સંલગ્ન છે તેનું નામ સમવાય

આ સમવાય માતોનો વિચાર રતા એમ કહિત ચાર છે કે મહત્ત્વ જ્ઞાન દૃષ્ટિથી મહર્ષિઓએ આ પાંચોનું જ્ઞાન સંપાદન કરેલ તેનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ પદાર્થમાં ગતા આજ વિચારએણીથી કોઈપણ દ્રવ્યોના ગુણુ કર્મ વિગેરેના નિર્ણય કરી તેનો ઉપયોગ કરતા જ્ઞાન એમ જગતના માની લેવાનું કારણ નથી કે તેમનું સમગ્ર જ્ઞાન આ રીતે અનુમાનો પરજ નિબર હતું અને પ્રત્યક્ષ અનુભવને વિચાર મુકાતો પણ એથી ઉડે મધ્ય પ્રમાણોમાં પ્રત્યક્ષને પ્રધાન ગણુમાં આવતું અચિત એ પ્રત્યક્ષ મામાં ૧ બુદ્ધિને સમૂલ દૃષ્ટિએ થતું તે નજ હતું મહાબુદ્ધિશાળી અને ગાઢપથથી પર ગ્રહીને તટસ્થ દૃષ્ટિથી જ્ઞાનાગ જેને આપ્તો કહે છે તેમના પ્રત્યક્ષ અનુભવથી મેળવેલા પ્રમાણનો સ્વીકાર થતો

અને આ રીતે જે જે સૂત્રો રચાતા તે રીતમાં સાધક બાધક નિયમોનો સંપૂર્ણ વિચાર કરીને પછીજ રચાતા અને એવાજ સૂત્રો ત્રિકાલા લાધિન રહેતા અને હલુવ ગ્રહેશે આજે પણ કોઈ પણ તટસ્થ અજાણી આયુષ્ય ની દૃષ્ટિથી જ આયુષ્યને જુએ આયુષ્ય નાજ નાજવા કાટલાથી માપે તો આજે પણ એ સૂત્રો મપાતુ અને યથાય લાગે એથી વિપરીત દૃષ્ટિથી એટલે કે વધક તાસ્તની કોઈપણ પદ્ધતિને અમાધિન ધોરણ (standard) તરીકે લઈને જે આયુષ્ય નો વિચાર કરનામાં આવે તો તે પરીક્ષક પોતે ૮ અનેક પ્રકારની ભ્રમણાઓમાં ફસાઇ જાય એ સ્વાભાવિક છે

પરમાત્મા સૌ કોઈને એવી મુક્ત અને વિશ્વ બુદ્ધિ અર્પે એવી અતિમ પ્રાર્થના છે

સમાલોચના

આરોગ્ય ડાયરી ૧૯૯૫ તે વેદગત પત્રિ હરિપ્રસાદ શી ભટ આયુર્વેદીય, ત્રિપુરાયાય ધન્વન્તરી M A M S વડોદરાના ગૃહીય ગરુડ મદાવિદ્યાનયા આયુર્વેદના આચાર્ય વડોદરા મુ. ૧ ૦-૮-૦

વેદગત હરિપ્રસાદભાઈ દિ હોતી નિષ્ક્રી પ્રલેખના રાત્ર છે તે ઉત્પાદી છે હમણાજ થોડો વખત તે મહાગદોષાખ્યાય દ્રિગત ગણીયમેન પાસે પબ્જ બધા આવ્યા છે વડોદરા રાજ્યીય પાઠશાળામાં તે ધણી વર્ષોથી આયુર્વેદ ભણાવતા મુ મરે છે

આરોગ્ય ડાયરી—એ એ રતુત્ય પ્રયામ છે ગૃહગતમાં મા ધાગવા પ્રમાણે ૬૭ સુધી કોઈએ આ જ્ઞાતનો પ્રયામ કર્યો નથી

અગ્રેજીમાં તો ૧૫રીઓ અને મોની મમુદ્દ મરયાઓ ત ફૂટી નરિદ્ધ થાય છે અને તે ડામ્ટરોને મફત પહોચાડવામાં આવે છે એ સમય સુધી તરી મરયાઓના પ્રમશન સાથે આ ડાયરીને સગ્ભાવરી એ કોઈપણ રીતે ઈદ નથી મ્તાંતો આ મ પ્રયાસ આદ્યુધીય છે કાગળ કે આ જમાનામાં ડાયરી પણ એક અમલ્યનું સાધન છે કર્તી કહે છે તેમ આ ડાયરી પ્રકાશનનું પ્રયોજન ફક્ત એટલુંજ છે કે આરોગ્ય ટકાવવા સૂચનાઓ મળી રહે ' ક્તાંતો જે કીક લાગ્યું તે જનતા જનાદનને ધર્યું છે લેખ પોતે થોડ્ય સુધારા માટે સૂચનો માગે છે એટલે એ સબ્દ વખવા અનુચિત દિ ગણાય

૫ ૨ આરોગ્યતા નહિ પણ આરોગ્ય શબ્દ જોઈએ

૫ ૩ ' આપ્ત પુર્યો-વદ્ પુર્યો -અર્થિ કોમલા આપ્ત પુર્યો શબ્દ જ રાખવો ઈદ છે આપ્તની વ્યાખ્યા આપ્યા સિવાય આપ્તનો અર્થ પૂછજનો નહિ સમજી શકે

૫ ૮ આખ તદુરત અને મારી ગખના માટે ખ્યામાં રાખના થોડા સૂચનાઓ- આમાં નીચેના થોડા મુદ્દા ઉમેરના થો ય છે (૧) આખના ૬ દીર્ગે મેથુ ત્યાગ કરવો જોઈએ (૨) વી દુધનો ખેરામ માગ પ્રમાણમાં લેવો જોઈએ (૩) ઉધાડા પગે મરમીમાં ચાનતુ ન જોઈએ (૪) પાદાભ્યગ દિતાવડ છે (૫) નિદ્રાનું મેનત નિતા ત દિતાવડ છે (૬) દિવસમાં નળ વખત મ્હોમાં પાણીનો કોમતો ભરીને કડા પાણીની જાયકો આખ ઉપર ગટવી (૭) આખળાના પાણીથી આખ ધોવી અને એ પાણીની જાનકે મારની

૫ ૯ બધકોશ દૂર કરવા કેટલીએ સૂચનાઓમાં ૫ મી અમ- પડને સારી પહે ચોળવુ એ વાત સાચી છે ?

નવુર્યામાં હસો ક પાન નુ અર્થિ દસો કનો અથ સમ નવવો જોઈએ નવ ઉદગ્રદેશ ની જરૂર જણાતી નથી સામા ચોને તેની જરૂર શી ?

૫ ૩૫ મૂત્રનો રગ માધારણ રીતે પીળાસ પડતો સુકા ઘાસ જેવો આ અગ્રેજી શબ્દ hay અથવા strawનો જોડો અનુવાદ છે ડાયરીની પરાજ જેવા રગ એમ જોઈએ

૫ ૩૭૧ નળ એવાણીને કણી પ્રાણેજ્ઞા ધનેજ્ઞા એમ નહિ પરંતુ પ્રાણેજ્ઞા, ધનેજ્ઞા પરલોકિયજ્ઞા આમ જોઈએ

૫ ૩૮ આરોગ્યના નિયમો નહિ પરંતુ આરોગ્ય નિયમો ભેદ છે

૫ ૪૯ (નોંધ memorandum ની પછીનો ભાગ) ધાત્વીય ક્ષાર હું ધારૂં છું mineral salts માટે વપરાયેલા શબ્દ છે પરંતુ 'અનિજ ક્ષારો' એ શબ્દ ઠીક લાગે છે

૫ ૬૧ ઉપર ગરમચીજીમાં ખલુઝ અન્ન વગેરે સંવેદ્ય છે પણ ચરમના મતાનુસારતો ખલુઝ [મધુર વહ્ન કૃત્ય યજ્ઞસ્તુ ગુરુ શીતત્વમ્ । ધૃષ્ટિમિષાતે ગદ્ધે ચ વાતવિત્ત ચ તત્ત્વિત્તમ્ ॥] શીતન છે અને અન્ન પપ્પ (તપ્ત વહ્ન પલ્પુ ગુરુ વિષ્ટમિ શીતત્વમ્) શીતલ છે તેમ । ૬૨ ઉપર વાયડી ચીજીમાં ખામ પીગતા ચારોળી આગુ અખરોટ ગણ્યા યા છે તે પણ ઠીક થી ચરક કહે છે

વાતામામિપુસ્તાત મૂળસ્તિકોચરા

ગુરુદ્ગણિગધમધુરા સોરુમાણા વલ્લપદા ॥ સૂ ૨૭-૧૫૨

ખામ અખરોટ પરતા વગેરે વાયડી ચીજી નથી પરંતુ ગુરુ ઉચ્ચ સ્નિગ્ધ મધુર છે કે તે વાયડા હોય ગરમ ચીજીમાં ન આવી શકે

મને લાગે છે કે ગરમ ચીજી અને વાયડી ચીજીનું લખાણ કાળી નાખવું અથવા તે તે મરોડ લખાણ ભેદ છે

૬ ૬૩ અહિતતમ પદાર્થની યાદીમાં જવ છે તે ખોટું છે ચરકમાં સૂ ૨૫ માં અહિત ખાદ્ય પદાર્થની યાદીમાં ચવકા આપ્યું છે પરંતુ જવથી તે ભિન્ન દ્રવ્ય છે જવ તો સ્થવકૃત્ અને ૧-૫ તેમ સ્થેષ્ઠમ્નિ રહે નાણુ રનાર તરીકે ચરકે વાપરેલા છે (સૂ ૨૭ ૧૮) હિતતમ અને અહિતતમ પાર્યોની યાદી ચરક ભેદને બનાવવા લેખકને વિનંતી છે

૫ ૬૩ ઉપર વિટામિ સનુ કોષ્ટ છે ૬ વિટામિની યાદીમાં વનસ્પતિ તૈલો (Vegetable oils) ઉમેરી લેવું ભેદ છે

૮૮ પાનોમાં ખૂબ ઉપયોગી માહિતી મમ્મદિત ચર્ક છે લેખકને આ પ્રકાશનથી બે ઉત્સાહ મળે તો ધીરધીર એ ઘણું ઉમેરી લઈ કાયમીને આપી પણ સારી બનાવશે એવી મને તો આશા છે

સિદ્ધભેષજ મણિમાલા

[અનુમધાન આશ્વિન ૯૪ નો અ ૫ ૮૮૫ થી આનુ]

અથ યુ પનર્ગ

વાહોદયાસ્તવિરફોટ વિસુપગરલાદ્રિપુ ।

મૃદ્રાતિ મધુર વર્ણ્ય કમલ કમલ ન દ્વિ ॥ ૧૩૭ ॥

કમળાનુ કુવ ના તૃપા લેલીપિત્તા ત્રિદોષ ગતિ વિપ વગેરેનો નાશ કરનાર છે તે મધુર અને વધુ છે

લઘુશિશિરગુણાડય ગુકરુર્ગ વટુકરસા રચિરા ત્રિદોષદર્ત્રી ।

પૃથુતરરધિરાતિસારદ ગા વગ્ગહસા શતપત્રિકા સચિની ॥ ૧૩૮ ॥

સેવ તી ગુલાબના ટુલ લઘુ શીત ગુન છે મુદુસ્યુક્તા છે ચૃચિપ્રદ છે ત્રિદોષને લઘુનાર છે અતિ ઉત્તમ ગુણતિસારને લઘુનાર છે અને હ વ—મધ્ય છે

તરુણી શિશિરા દયા શુભગ સ્ત્રિની મનાક્ ।

ત્રિદોષદામની વર્ણ્યા દાહપિત્તાક્ષનાગિની ॥ ૧૩૯ ॥

ગુલાબની કંથીઓ શિશિર હલ શુક્ર અને સર્વજ સારક છે ત્રિદોષને સમાવનાર છે વધુ સારો કરનાર છે દાહ અને ગ્રા પિત્તનો નાશ કરનાર છે

જાતીયુગ મસ્તકનત્રવક્ત્રરદાર્તિકુદાસ્તવિપેપુ શરત્ત્વ ।

યૂધીયુગ ચાપિ તથૈવ કિંતુ વ્રણ વિશેષાદિકર્મકરોતિ ॥ ૧૪૦ ॥

સર્વે અને પીળા કુનની ના જાતીયુગ વતપીત્તપુ પમેદાય । વમેની— સોન ચમેની રૂતિ પ્રવિદ્ય (ટિ) ના કુલો ગાયાની આખોની મ્હોની અને તત્તી વે નામા કુદમા અને રક્ત વિકાસમા પ્રસરત છે

અન્ને બાતની જુડ [હ્રીનસો—હ્રી ' રૂતિ માગકાર આકાયતે (ટિ)] ના કુન વધુ ઉપ ના જેવા જ ગુણવાળા છે પરંતુ જુદા આમ મગેને મણુદોષજ તરિકે લબ્ધપ્રતિષ્ઠ છે

કફાનિલાસૃગ્વિપજ તુ રૂદ્ધપિત્તાપદો મધ્યકર્મી પિનથિ ।

દત્ત્યો વિપશ્ચિન્નક્રમિ યથાક્ષોડ્ગુણ કપાયો હરિકેસરોડપિ ॥ ૧૪૧ ॥

અપાના કુનની કંથીઓ મ્હ નાત ગ્રા વિપ કૃમિ મૂનકૃ પિત્તના રોગો વગેરે રોગોનો નાશ કરનાર છે

બેલસમરી દાનને દિતકર છે વિપ મદ્દ કાદ કૃમિની વંદના વગેરેને લઘુનાર છે શીત છે અને સ્વા મા વ્યાપ છે

કપાયલવણસ્વાદુ* નીપો સ્ત્વો હિમો ગુર ।

વલાસ્ત્તયપનગ્રન્થો વિદ્યમ્બક સર ॥ ૧૪૨ ॥

* નીપ અને કદળ સાધા લ રીતે એક બીજાના થયાંથી મનાય છે પરંતુ કદળ અને નીપ બન્ને ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુ છે અલગન કદળની જ નીપ એક વસ્તુ છે

હદ મ કયામ અને લવણ રસધુક્તા છે મધુર છે રુક્ષ છે દિમ છે અને ચર છે કદ
કરનાર છે ધાતુજી વધારનાર છે પ્રિયતા છે અને સર છે

केतकरित्तकदुरु एधुमाशकपापह ।

सिक्तोष्णामोत्थदुला नैत्र्या काश्चनकेतरी ॥ १२३ ॥

કેવડા તિક્ત કદુ લઘુ હોવાથી કફને દાણના છે

સોનેરી કેતકી તિલક હાળ્ય અત્થાન જગપિ અને નેનને તિલક છે
રક્તપિત્તશિરોગાધાવિષય પ્રતિવિષ્ણુક ૧

माभ्यादिरस्तु सप्ताही कषट्गातपित्तदत् ॥ १४४ ॥

સુચુકુ દ રક્તપિત્ત છે માથાની વેત્નાને મટાડાત છે વિષને હણુનાર છે
ખપોરીઓ સમાવી મુઠ્ઠા કરનાર અને પાલપિત્તને દરનાર છે

दद्यात् सप्राहिणी केश्या वषगारुतजिज्जया ।

सुलभा पवनभेष्मकुपटून्नात्रशूलनुत् ॥ १४५ ॥

જાસસ હુઘ સમાવી રેશ અને ટ માલન છે

છુનસી વાલ કદ કુલ મૂલ્ય ૭ અને આતમકાના શ્રવને હાનુનાર છે

विपश्चिन् प्रभृतिविपश्चिन्मिदुष्टयत्नासवातजि मरुतः ।

महकुशरत्नकण्डूनिपत्रिपापहो दमन ॥ १४६ ॥

મરવો—વિષ શક વગેરેના વિષ કુઠિ કુષ્ઠ કદ વાત વગેરેને જીતનાર છે

નાગદમનો—અહિં પુષ્ટ રક્ત પ્રગ્લ્હી મિત્ર વારને દશુનાર છે

सेवती तरुणी सहस्र मिहिर याघो बलाघातुकी

पीका दण्डसुवर्णशास्त्रमलिजपापृक्कामय-मूलजा ।

स्वत्वप्रत्ययैर्विशिष्य सुमन क दा अमदा गुणै

किं तु चै रजिसौमनस्यमहिता सौम्या सितामङ्गल ॥ १४७ ॥

સેવ તી ગુનાબ ગુનાનગી સહજ ગંદ હજારા રૂપિ પ્રલિપ્ત (ટિ) દ તરી ગોટા
આકડો બેરિંગણી બલા પાવડી (શ્રીકા તુલીયાર (ટિ) દળ નજાપાર રૂપિ
(ટિ) ગરમાળો શીમળો નસમ અશીબના કુન આમે ખાવશ-આ બધાના કુનોના
ગુનદ થાય છે કુલ અને સાકર ને હાય રો બેા બોગીને ખરણીમા જરી તાપમા
મુકવામા આવે છે

अमून क दरिपये पुष्पेभ्य त्रिगुणा सिता ।

वप सूर्यातप सिद्धौ नुटिष्वेप इतिस्थिति ॥ १४८ ॥

ગુલકદના વિષયમાં એવો નિર્ણય છે કે જોડના કુકા નિય તેનાથી ત્રા. ધણી સાગ (જીળી વાટીની) નહ હાથથી ૧ તેને ખૂ. નોમવા પછી એક રૂ.૨૦ ૧૨ણીમાં તે બરી લેવું જોલથીના બીજ અ. ૨ તાપમાં એ ૧૧ સુધી હમેશા સ્વના તાપમાં બરણી મૂકવી આ રીતિએ ગુલકદ સરમ બને છે

[નિધ દુસારમાં તત્તરુશ્વણ ક દો નૂન નટોશુનારિક 'અર્થાત્ શુનકુ રુદ્રશુણ
વાળો છે અને નવો શુણમાં અધિષ્ઠ છે સમાજમાં શુલક જેમ જુનો તેમ સારો એવી
માન્યતા પ્રચલિત છે શ્રીકૃષ્ણગમ સર્ચો (આ ય યના લેખક) કૃત હોલીમહોત્સવ'માં
જ્યપુર તરફની દેરી બાપામાં લખેલો નીચેનો શ્લોક જુઓ

મિત્રી લેખ વસલોચન સહી તામે મહી ડારિકે '
ભગડો ધત દે શુયાબદ્ધ ઓ એલા મિલા દોળિયે
પીછે પાન નિષ મગીસ દિન લો નીકે જમા કીળિયે
લીંજે મે શુનક દ દેર ઝગરો મીજે કલાઃ તૈ ॥ '

[માદક શુલક (સુમનકદ) ની આ યનાનટ છે આ શુલક ખાઈને પછી બરફી
(ક્લકદ) ઉપર હાથ ચનાવવાનું કનિ મ્હ છે લાગ છે એટલે શુધાનર્ધક દોર્ડ મગી
જેના શુરુ મિષ્ટાન ખારાનું કરે છે એ યાગ છે બા ગ]

ગુણાદિગ્રસૂતોત્થ સ્નેહ કોડગ્યત્તર સ્મૃત ।

સૌરમગ્રોણિતપ્રાણો યજ્ઞાતસ્તદ્ગુણાગુણ ॥ ૧૪૯ ॥

શુભા । મોગરો, મેદા નગેરે સુગંધી ફુલોનું અત્તર અત્યત સુગંધી હોય છે જે
૧ થમાથી અત્તર ૧૬નામાં આ યુ હોય તે દ્રવ્યના ગુણો જેવાજ ગુણો અત્તરના સમશ્લેષવા

અથ દ્વલવર્ગ

શિશિરમધુરાગુર્વા વયા મરા વહુવહળી

વરમસ્ત્વસૂક્ષ્મપિત્તશ્વાસદાગાત્તિવૃષ ક્ષિપત્ ।

દરથુ મદરત્મ ડામૂનાપદોના ન માસ્તત્તી

પ્રવિત્સદમૃત્વિપત્તોળામા મતાગ્લરસાધિકા ॥ ૧૪૯ ॥

મુનકા રીત મધુર શુરુ ને પ સગ અતિમહત્ત્વ ૧ જવરમ ૨ લોતરકતમ પિત્તમ
ક્ષયમ આમમ્મ ઓ તૃપાને શાત કરનાર ૪ દાહ મદાયય મૂર્છા, મૂચના રોગો ઉપર
મુનકા ગુણધર્મો છે દારુણ વ્યક્તિત્ત દાહ (ખોટી ગરમી) આમાંજથુ પગેરેમા કાષ
હિતકર છે મુનકામાં અનરસ અધિક છે (એટલે તે સમ્રિય, ગાઉટ નવગેરે રોગોમાં
ન આપરી)

વમિમદ્વવન્નાતિથ્રાતિવરાલમસ્તૃપા-

રુચિસૃતિમદ્દામૂ ડાપિત્તાપદ મધુર લથુ ।

૧ ક્ષયમાં દરદી એક સરખી રીતે ક્ષીણ થતો જાય છે તે વળા શક્તિ અને વળન વખતે
મટે મુનકા જેવું બીજું કશું બાંધ એક પલ નથી રોગ રોગે રાત્રી વખત ખવાય તેટલી મુનકા
ખાવી તે ઉપર પીવળી દે હા રોગ તેટલું ખાણી પીણ શક્તિ બાવી વળન વધેરી એવો અનુભવ છે

૨ તાજ આવી ગયા તળીને અરુચિ ઉપર મુનકા જલદી શક્તિ આવે છે અને ક્રિયા તાજ
આવતો હોય તો તેને પાપ મટાડે છે

(શ્રી આપ્તો શાસ્ત્રી સાહેબન ધરજીવી ઔરધે આરતિ ૨ જ ૫ ૧૪૪-૧૪૫)

પ્રકટયતિ કફઽધ્વીદાસીચ હિમ વળ્ગુઞ્ચઽ

પરિણતતર વાઠ હોન તતો વરદાઢિમમ્ ॥ ૧૫૦ ॥

દાધ્યુલી દાઢમ (સાગ મોટા દાનયોગ ખીજવાળા અતિરાય મીઠા એવા જે દાઢિમ આવે છે તે) - ઉત્તરી મદ ગરમી ચક્રર ચાક તાન વાન અને રક્તના રોગો તરસ અગ્નિ અતિસાર મૂર્ચ્છા અને પિત્તના રોગો વગેરના નાશ કરનાર છે. રનાદમા મધુર છે લઘુ છે મધુર હોવા છતા કઢને ઉત્પન્ન રનાગ નથી અર્થાત્ મ્દમા પણ આપી શકાય શીતગુણુકૃત છે જન અને વીરને વધારનાર છે નાનું ઢિમ આપી ઉતરના ગુણુનાળુ છે

વહતિ સુવર વાલ વદ્ધાસ્થ્યપિ ત્રિમલાદય

પરિણતમસુક શોફલેપ્માતિપિત્તલમારિતમ્ ।

મધુરમરુપિત્ત સ્નિગ્ધ વિપક્વતમ હિમ

તૃપિ સદવથો પથ્ય ત્વાન્ન રસ સ્મરદ સર ॥ ૧૫૧ ॥

કેરીના મ ના કે ગોઢલી ડાયલી હોય એવી કાચી કેરી તુરો હોય છે અને તે ખાવાથી નણેય દોરોને કોપાવે છે પાકી કેરી (અર્થે ત્મી અર્ધા પાકી એવી કેરી) રક્તરોગ શોથ કઢ આ પિત્તને ઉત્પન્ન કરનાર છે મારી રોતે પકિની કેરી મધુર વાત્ન તિમ્ન નિગ્ધ અને ઠડી છે પાકી મોનો મધુર રસ તરસમા દાઢમા પથ્ય છે કેરીનો રસ કામોદીપક અને સગ છે

અપિત્ત સ્વર્જૂજ વિરચવતિ રતો ગુર હિમ

મર માથિ સ્વાદુ શ્રપજિદતિમાર ત્વરયતિ ।

સમાન તર્જૂજ તદપરિણત સ્યાદિતરથા

કપાય સગ્રાહિ પ્રથિતપવન જામ્વવપલમ્ ॥ ૧૫૨ ॥

ખડખુલુ પિત્ત રનાર નથી પાવનુ રેચન મનાર છે ગુરુ છે દ્વિમ છે વાત્ન છે મધુર છે શ્રમને જિતનાર છે અતિસાર માવનાર છે તડમૂચ પણ આવાળ ગુણુનાળુ છે દ્વા તે પણ જે મચુ હોય તો આપી નિપીત ગુણુવાળુ છે

જામ્વુ ખ્વાય છે ગ્રાહિ છે વાયુ કરનાર છે (મોટ જમ્વા પછી ખાવા એઈએ)

[સ્વદૂન દગાગુલ । વર્તન પઞ્ચ પ્રાયો પ્રીધો પ્રચરતિ આવો પગિમય દિપ્પણુકારે આપ્યો છે તથા - બનનથ નામ્ના પ્રલિદ્ધમ્ । ક્વચિત્ત મલીરા ત્યાત સ્વજામહત્તર જલવહુલમ્ । વલ્લિમ્ન તિદેવવાળ્યામુચત । દિપ્પણી]

દશાઢ્યલસ્ય પ્રતનૂનિ વૃવા સ્વ ઢાનિ સખેન ત્રિમિશ્રિતાનિ ।

પિત્તપ્રત્તાપક્ષપણમમાણિ કાય લિહ સો ઘનિગોઢપ ધ યા ॥ ૧૫૩ ॥

સક્રરેટ્ટી છોનાને તેના નાના નાના દુઢડા મો તેમા સાક્ર મેળવી ખાવાથી પિત્તની ગરમી તાત થાય છે ધનનાનો પણ આ સક્રરેટ્ટીનુ પાનુ અત્યનુ હર્ષથી ચાટે છે

વિદગ્ધિ મુસ્ત્રાદુ સર સમીરસમીરણ લુલ્લપણ મુગિ ૪ ।

ગુણોદવિત્ત પરિજિત્ય પિત્ત મુત્ત નિમૂદઙ્ગતિ નામસ્તદમ્ ॥ ૧૧૪ ॥

જામરૂણ વિષ્ણુ (પેટમાં મુડા ૧૮ ૮૫૫ નાના) છે મધુ છે ૪ છે વધુને
પ્રાપ્તના છે બુખને લગતાના છે મુગધ છે આના અન્ન મુલ્યુમ્તા જામરૂણ પિત્તને
છતીને ખાનારને આના આપે છે

વલાસવીયપાત્રાણિ દ્વાત્રાણિ દ્વસપદાશ્ચ ।

પ્રાયશ્ચ રવાતુમાત્રાણિ ગણદમાત્રાણિ મ મહ ॥ ૧૧૫ ॥

સીતારૂણ ૩૬ અને ચીરને ૨૫ના ૮ અર્થાત્ ૨૬ ક નાં અને વીર વધારના છે
દાદ-૩ મીને શાત ૨ નાં છે સીતારૂણ મોટા લાગે મધુ કે જોમ અમો માનીએ છીએ

અતિસારમ્પ્રમ-ઠદિ પિપાસા પિત્તઘટ્વરમ્ ।

મધુરાગ્લરસ સ્વમલ્લીકૃષ્ટમાર્ગિતમ્ ॥ ૧૧૬ ॥

ધૃલાયત્વો અતિશય બમ ઉલ્લી તરમ અને પિત્તનો નાશ ક નાં છે તે મધુ
અને અન્નમધુકૃષ્ટ છે મુચિરૂ છે

કફ મિત્તનુતેડાંત પ્રવચ્યત્વપક તત

પર મધુરમલ્લક નિમિષિ વાયુચારિ સ્મૃતમ્ ।

અથો પરિણત વમિશમમદાશ ન ય સર

નિય-ઠતિ તૃપ મૂત્ત પ્રદર માલ્યાય વરમ્ ॥ ૧૧૭ ॥

કાચા બોર ૨૬ ૨ નાં અને વાયુ ૨ નાં છે ખટમધુ ૧ બોર એથી બોલા વાતક છે
તદન પાકા અને મીઠા મોટા ઉલ્લી ચાક અને મને હણના છે ૫૫૫ છે સાર છે
અને તૃપાને શાત ૨ નાં છે (પોનાની તાડીમાં ચના ૧ મસીમોર જેવા મધુર બોર
ધનવાનો ખાય છે આર્થાત્ શરમ્પાયોધ-વ ના ૧૦ મેલુ ૮)

કસેરુદ્ધય લુણપિત્ત પિપાસાપ્રમદાદિ પોત વિદાહપુન્ધાત ।

કપાય ગુર માદિ મિષ્ટ તુષાર મ્લેચ્છ-યશુવનિમિષ્ણમ્કાર્દિ ॥ ૧૧૮ ॥

ખ ને કમેરુ પિત્તનો નાશ ૨ ના છે ત મ પ્રમેર આખની પીકા અને દાદમ
પ્રચરત છે બન્ને કસેરુ પ્રાપ્ત ગુરુ આદિ મધુર, સીત વાતન ધાવણ વધારના મુલ્ય
(વીરવૃદ્ધિ ૨ નાં) કૃમિ અને ૨૨ને ૨ ના છે (જસરુ જલમાથે જાયત અવો
દિપ્ત્યુમાર્ પા ૨૫ આપો ૧ મુખમા આ ૧૦ વેચાર છે અને તે ખવાય પણ છે)

પ્રમેદાસ શેખાનિલગદનુદાહ નિગાન્ધા

દિમા તપા સીરી પ્રવૃત્તિત્ત પિ ઉત્તરા ।

મથેતમામ્લીકા પવનનુવિતા પરિણા

લગ્નક નિમૂક દગરચિમ્લમાર્ગિ ॥ ૧૧૯ ॥

અથ ધાન્ય સમહૃત*

સર્વોડપિ શાલિ શિશિરાડ્વપવાતપ્લાસકારી મુરો મનાન ।

ય ય સશુક્રો લ્પુસ્તપિત્ત સ્વેદનિદ્કો રચિદ પ્રદિષ્ટ ॥ ૧૬૯ ॥

(છુણ સિત મૃત શાલિ ૧ દૃશ્યવદત) ઝાગગો બાત કડો રહેજ વાયુને કગનાર રહેજ કકને વધાગનાર મધુર અને મનને ત્રિષ હોય છે બાન બનપ્રદ છે વીયત્ર છે સધુ પિત્તધન છે ઝાડાને આધનાર છે ચિનજ છે

ગોધૂમક સ્વાદુસરો સમીરવિત્તો ગુરુ છુગ્નપ્રકર્ષી ।

યય કપાયો મધુર મુશાતા વિલેક્ષન પાન્નકટુ સવાતઃ ॥ ૧૭૦ ॥

ધીર મધુર છે સગ છે પાત્તધન અને પિત્તધન છે ગુરુ છે વીય અને બનની શુદ્ધિ કરનાર છે

જય કપાય મધુર શીત લેખન ત્રિપાકગા કટુ અને વાતન છે

અલોપલો મુદ્ગમુદ્ગકો લ્પૂ વરાપહી વદ્ધમલો દશોહિતો ।

ગુરુસ્તુમાપ ક્ષપિત્તગુરુક્ષત્તપ્લાસદ રિન્ધસરોડાનગતક ॥ ૧૭૧ ॥

મગ અને મઠ ખત લધુ છે નવરધન છે મસને આધનાર છે આખને પિત્ત ર છે અડદ ગુરુ છે ૬ પિત્ત અને વીયો કરનાર છે બન આપનાર છે રિન્ધ સર પાતને હણનાર છે

પ્રાહી કપાયો મધુરો વિરમો ગુરુ મરુત્કિત્ત રાજમાપ ।

શીતો મસૂર સ્વસર સગતો વલાસપિત્તાજ્જરો નરન ॥ ૧૭૨ ॥

ચોળા ખાતો કપાય મધુર રુચ ગુરુ વાતન છે

મસૂરની દાળ શીત રચ નદિ એરી વાતન કદ અને વક્તપિત્ત તમજ નવરને હણનાર છે

વિષ્ઠમ્બી ચળાતો વરાલક્ષજિદ્ધ કપાયો ઋધુ

વાત પુષ્યતિ પુસ્તપિત્તમથનસ્તદ્વદામ્વાદનીમ્ ।

પિચાસપ્રસરો લ્પૂષ્ણતુરો દિક્કાસરો શુન્ક-

આસાનાહમરં ક્ષપ-નરનિપ પાંચ કુલત્ય કટુ ॥ ૧૭૩ ॥

આપ વિષ્ટલી (પેટમાં ગુડગુડાટ કરનાર) છે જવ રક્તપિત્ત કરેલ રુચ કપાય અને લધુ છે વાયુને પોનાર છે પુરુષાતન અને રિત્તનુ મથન ગનાર છે અને પિત્તધન અને પુસ્તવધન છે આવાજ ડાહો તુરેરની લાગા છે એમ ૬ રુધુ

(અપૂષા)

૧ ગાસિ—સુધત વાગઝ નરહરિ દાસિત વીરને શાવિની અને ૬ તો બાધિયી છે અને ૬ નતલી ૧ રો થાય છે તે આપો ભાગીએ થયુ છીએ ૬૩ કરીને પછ તેને કપાડીને રોલિલ ડામના ચોળા ખાવામાં હલકા છે મૂનલ છે રેસાબના રોળા (મૂનપિ અને મૂનારાયના વિદારોમાં) ચોળા હપયો ૧૧ ખાવ પદાથ છે

૨ થી એ બનાવો ૧૧ થી ૪ સારા ખાતરવાળા એતરના ૧ પગ ખાવા ત્રેહયે

આ માસિકના ગ્રાહકો અને લેખકોને સૂચના

(૧) આદેશને જાણવાનાનું કે જાણુઆરી અમ્મી આયુર્વેદ વિનાનનું ૨ મુ નર્મ રાદે
પાદ કે નરા ચનાદ આદેશ જે લનાજમના પૈમા મ આ થી મોકલરો તેા તેમને અમ
ગોા ખગ્ગે તરત મગશે

(૨) રાત્રી અધરવચા આજી ચનાગને પણ વપતી રાશ્વતપી જ પ્રાહ્ન યએના ગામી ત્રિને જાન્યુઆરી માસથી જ બધા અદેા મોટી આપરામા આવ છે

(૩) આહકોના મગ્નામા અધુરા હોય કે બદલા હોય તેમણે પૂર કે મ નેનુ મ નામુ તરત મોઢીની આપવુ જોઈએ એ જોવ ને ન માર આ ૥૥તમા આહ ની સુઝાયાથી જા- પાડો આવો તો ફરીથી તે અ નુ પો ટેજ આ બ્ને શિર ગ્રહણ માટે મગ્નામુ પૂર તથા બ દય હોય તો મ લેનુ મગ્નામુ તરત મોઢીની આપવુ

(४) आत्मा यथा ममत्वे के आ भेजतवा ममत्वं मवगो पतन्यवता व्यपदेशात् ५
‘आयुर्नेह निजान’ आत्मा मद्रसावय रायम्भु अभाना, मे मन्नामे उवा

(૫) આ માત્રિમ્ના લેખકોએ પોતાના લખે કે મામિ મા આવતા લેખ મધ્ય મધ્યે પત્રવ્યવહાર તરીકે સંગ્રહમાં કરવા

(૧) ગાંધી હાથગેરીઓ માટે વાર્ષિક બજાજી માન રૂ. ૧-૮-૦ ગણવામાં આવેલ છે

(૭) આ મામિયા બાપા લેખો માટે તે તે નેખના લેખકા જવામ ૧૭ છે

(૯) આ માસિ ના લખાને અને અંક ક્રમાબધ્ધિ ન નમ્બ રી ની ઝાનનીતિ (policy) ની મુદ્દા નથી

॥ आसु दास ॥

આયુર્વેદ વિજ્ઞાનની ૧-૮૦-૮૧-૮૨-૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭-૮૮-૮૯-૯૦-૯૧ ની ડાયગ્રામ - વડોદરા જિલ્લાના લોકોમાં આયુર્વેદનો પ્રચાર કરવા માટે ૧-૮-૦ થી મળતો

લખે।

પાછના વપની નાઈલો માટે જી. નાઈસીને, સુ મર્જી ૧૮
સાનુ વર્ના અર્થે માટે વ્યવસ્થાપન-આયુર્વે નિગાન

४ आदित्य भद्रानय, १५५-५५५ १३।

આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીઓએ અવશ્ય સંગ્રહવા

ચોગ્ય આયુર્વેદનો અમુલ્ય ગ્રંથ

પ્રત્યક્ષ શારીર

નો

ગુજરાતી અનુવાદ

હમણા જ બહાર પડેલા આ અમુલ્ય ગ્રંથ આયુર્વેદના ૨ વિદ્યાર્થીઓ તેમજ
રોગોએ અવશ્ય મનાવના સેઅ છે. આગળ શારીરનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન / વધુ વિદ્યાનો માગો
પામે છે. મ મ નવિગ / ગણનાયસેન અ રતી એમ મે એન એમ એમ કુલ મરુત
પ્રત્યક્ષ શારીરના પાના તથા બી ન ભાગનો ૩૩ બાનકૃષ્ણ અમર ૭ પાન ૬ મેમ બી બી
મેમ એમરો રોગો આ શોધિતરૂઢિત ૬૦ ગાનુવા ૩ ગુજરાતી ભાષામાં આ વિષયનું
આ પાને ૭૪ પુતક છે

પા. ૧ પૂઠાના ૭૨૨૦ પાનાના સચિત્ર પુસ્તકની ભિત્ર માત્ર રૂ. ૮- -

આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીઓને ગુરુનું પ્રમાણુપન બતાવનાથી ૩ માત્રમાં મગરો

પ્રગટકો
વેદ જાદનજી નિમ્મજી આચાર્ય
તથા
વેદ જુગતરામ શાસ્ત્રપ્રસાદ
મનમાદવી મુબઈ

મગવાના કેકાણા
૧ પ્રગટકો પામેથી
૨ ૪૬ નર્મસીના મુખ્ય એજ ૬૦ પાનેથી
૩ ગુજરાત આયુર્વેદ શામસીની મુખ્ય
તથા આ ચ આકિસોમાથી

નડોદરા મળત્યની લાયબ્રેરીઓ માટે મળુર થએલુ

વૈદક મિદ્ધાન્તોને તુલનાત્મક દષ્ટિથી તથા
અતુલનની દષ્ટિથી, ચર્ચનારૂ વૈદક માનિક

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

પુસ્તક- ૨૭

તત્ત્વે ચુક્ત મેષ્ય ચ્વરોગ્યાય કલ્પતે ।

એપ્રિ ૧

અંક ૪

સ ચેવ મિષ્ણા શ્રેષ્ઠા મેમેભ્યાં ય પ્રમોચયેત્ ॥

૧૯૩૯

ત્રી અંક પ્રમગ-

દુર્ગાશકર કેવળગમ ગામ્ત્રી

અહ દાર્મસ્યુટીક ૧-સ લી૦ તરકથી

કે સચાની રાક મુખામ-૧૪

શુદ્ધ આયુર્વેદીય દનાગ્નોની ગાકક શુદ્ધ આયુર્વેદ
મળવડુ શાસ્ત્રીય જ્ઞાન પણુ તમને જડુ કાર્મસી
તરકથી પ્રગટ થતા આ માસિક દ્વાગલ મળશે

અનુક્રમણિકા

નિવય	પૃષ્ઠ
૧ આયુરદીપ ત્રિદાસ્યો અને સુ હિસગકાગની મ	૧૭
આયુર્વેદ ગંધી નવા મમાચાર	૧૮
૩ કૌઞેસ નગરમા આયુર્વેદીય રગજ્ઞાન	૮૧
૪ લઘનની વિશેષતા	૧
૫ સુ હિના ૨૮ મા નિ લા વૈદ્યમંમેનનમા ૫	૧૪
શિવશર્માનું અભિભાષણ	૧૧૩
૬ સમાનોચના	૧૧૮
૭ અશ્વિદેવો અને આયુર્વ દનો ઇતિહાસ	૧૧૯
૮ સિદ્ધમેશ્વર મણિમાલા	૧૧૯
માતાના ગ વધ	૧૧૯

— વિનિતિ —

આ મામિ ની આ અનુક્રમણિકા જે રીતે તાર ને ખાતરી થશે કે આ મામિ આપણા
 ને શાસ્ત્રના જ્ઞાનત્રયા માટે કેવું ભરોશા રી રચ્યું છે આ મામિ નું આ ૨ મુ વધ
 ચાલે છે શરૂઆતથી જ આ મામિ મા આવા ને આવા ૮ નો આવા ૬ નો હાથ ગ ત્રે
 ગ ત્રની લાનજેરીયો માટે આ મામિ મળ્યું હું કે અમને આજ્ઞા હું કે દશની
 ત્રિદાના ત્રયાગમા જ રાનો હિત ૧ મમાએનો છે તેમ તમજી ૨ વાય આ મામિ ના
 આજ્ઞા ત્રયાગમાની ૨ ૨૧ પોતાના ગમની લા જેરીયો જા ૧ તથા આ મામિ નું ત્રાયન
 દનાર તેરી કોશિલ ૧

દુગાશકર કે ગાસ્ત્રી
 તત્તી

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

નમો બ્રહ્મમજાપત્યધિવલમિહન્વતરિસુશ્રુત-
મરદ્વાજપુનર્વસ્વમિવેશચરુપ્રભૃતિભ્ય

[પુસ્તક ૨૨ મુ]

એપ્રિલ ૧૯૩૬

[અંક ૪]

આયુર્વેદીય વિદ્યાલયો અને મુખર્ધ સરકારની મદદ

૧ મુખર્ધ સરકારે મુખર્ધની ધાગડાળામાં નીચેનાં બે આયુર્વેદીય વિદ્યાલયોની મદદ કરી છે. એટલું જ નહીં પણ બેઝન્ટીના અમલદારોએ પણ મુખર્ધની આયુર્વેદીય વિદ્યાલયોને આયુર્વેદીય વિદ્યાલયોમાંથી એક વખત માટેની (non-Recurring grant) રૂ. ૨૧ લાખની રકમ અને પતિ વધુ મળતી (recurring grant) આયુર્વેદીય વિદ્યાલયોની રકમ મળે છે. એવી રીતે સત્તારાના આયુર્વેદીય વિદ્યાલયોને પણ રૂ. ૨૧ લાખની એક વખત માટેની અને રૂ. ૧૮ લાખની વાર્ષિક રકમ મળે છે. ત્રીજી ગરથાએ મુખર્ધ સરકાર તરફથી આવે છે તે છે પૂનાનું આયુર્વેદીય વિદ્યાલય જેને ઉપરની બે ગરથાઓમાંથી મળી રહે છે. એમ સાંભળ્યું છે આ બે ગરથાઓની નામો (૧) પાલિકાના આયુર્વેદીય વિદ્યાલયો (૨) મુખર્ધના મહારાજાના આયુર્વેદીય વિદ્યાલયો અને (૩) પાલિકાના આયુર્વેદીય વિદ્યાલયો મળે છે.

આયુર્વેદીય વિદ્યાલયોને મળતી રકમ આવીને મળીને તે ખુશ થતાં જોઈએ અને એ માટે સરકાર વધુ ને વધુ નીચી વારિષ્ઠ્યમાં મદદ મળે એવી આશા મળી શકે. પણ અહીં જે જે રકમ મળે છે તેની નોંધવો જરૂર છે. સરકાર પાસેથી મદદ મેળવવા ઉપર નીચેનાં ગરથાઓમાંથી માત્ર એક જ નહીં પણ બે ગરથાઓ મળે છે અને તેને બેઝન્ટીના એક લાખની રકમ મળે છે. આથી નીચેની ગરથાઓ મળવાથી જ મુખર્ધના આયુર્વેદીય સરકાર તરફથી જે ના મળે તેનો પૂરો લાભ મળે. રાષ્ટ્રીય ગરથાઓને મળે છે. મુખર્ધના રાજા માટે ન મળે. ૨ કારણ કે મુખર્ધના રાજા માટે ન મળે. એવી આયુર્વેદીય શિક્ષણ આપનારી ગરથા જ કાઢી છે. નહીં તેને માત્ર થોડો લાભ મળે તેનો એને લાભ થયો છે.

મહારાષ્ટ્રી અને મુખર્ધની એવી વિદ્યાલયોમાંથી ના તો નામના મારી મળે. ૨ સ્વીકાર હોય પણ એનો અર્થ એવો નથી કે મુખર્ધની એવી વિદ્યાલયોમાંથી નહીં.

લાભ મળે ત્યારે વસ્તુધન હટુમનમ્ એની વિશાળ બારનાનો આશ્રય લઇ પોતાના પ્રમાદનો બચાવ કરવો અને ભવિષ્યમાં હાનિ ત્યજ્ય દેખાય ત્યારે ભાવિ પ્રજા આ પ્રમાદી પુત્રને માળા દીએ એની સ્થિતિ થતા ફવી ગુજાતીઓ પોતાની જે વહારે બુદ્ધિનો ગવ કરે છે તે બુદ્ધિને આ પ્રમાદ શોભતો નથી.

આટલો બધો ભારે આક્ષેપ તો મારે મરો પડે છે. આ વર્ષે સર ૧૦ના આયુર્ માટેના નાનનો માટો-લગભગ મરો બાળ મદાગાળીય રચાએને મળે. તેમાં શુ ખોટું થઇ ગયું? કેવો પાત્ર કદાચ પ્રેમ કોહને થાય તો આયુર્વેદના ભવિષ્યનો નીચેની આ તાને પ્યાનમાં ગણી વિચાર રનાથી મારો આક્ષેપ મારે નહિ પણ હમવો તારો.

મુ (૧) ગરમરે રહરદેશનો મય. પગાર ૧૧ > એ. ૧૧ના જેવી દબીત છે એ મય. પ્રમાદ દશ વપથી વૈદ્ય ગતા નાના રહીને તો ધમે કરનાની જુટ રહેશે પણ હોયી સગ રે મા ય મરથા. ૧૧ છે ની પરીક્ષા આપી પાસ થેના વેલોને જ વૈદ્ય થતા કરનાની પરવાનગી મળશે પણ ગુજરાત—બ્રિટિશ ગુજરાતમાં એક નિયામની મરથાને ૧૧ મરતા આયુર્વે નુ શિક્ષણ આપનારી કોર્ડ શાળા જ નથી પછી ગુજરાતીઓ કયા સગર મા મ આયુર્વેદ શીખશે / મદાગાળી દૂર પડેલી સરથાઓમાં ગુજરાતીઓ શીખતા જશે / કોઈક અપવાદપૂર્ણ ગુજરાતી નવ. અને ૧૨ પાટણના આયુર્વે મદા વિદ્યાલયમાં પાસ થાતા રહેને ૧૨ ૧૨ બુન રો જે કે એમ થશે જ એવી ખબર નથી તો પણ મારીતે ગુજરાતમાં નવા વેલો ધણા થોડા ઉત્પન્ન થશે એ દેખીતું છે પાંચાને હાલના હાથે રથાને ૧૧થી ૧૪ મો ગતા જૂના વદા અદશ્ય થતા પછી ૧૪ તમા વૈદ્ય મંથાની સ્થિતિ કેવી દો તેનું ચિત્ર મરપનાથી દોરતા પ્રેમ લાગે છે કે સગર તો ગરમરોમાં પણ ૨ આપી દેશી વલો અને દબીઓને મોકલવાની છે વદા તો રાતરે અન. ૧૧ મરોમાં પણ ભવિષ્યમાં દો પણ ગુજરાતના શાહુરામાં અને ગામડાઓમાં સુદા ભવિષ્યમાં મોટા ભાગે દક્ષિણી વેલો દેખાશે કયાક કાર્મ ગુજરાતી વૈદ્ય પોતે દક્ષિણી નથી મે ન તમામ ગા. એરો દખાના ત્યત્ત કરતો મગી આવો ખરો.

આવું ભવિષ્ય ઈષ્ટ ન હોય તો ગુજરાતના વૈદ્ય સમાજે જેસી ન રહેતા માર્કે ત્યત્ત કરવો જોઈએ મદાગાળીનો સરકારની મદ લઈ ગયા તે ૧૪ સગ ૧૦ને વહારા હોવાથી નહિ પણ મદને પાત્ર નીવડીને રોનાના ત્યત્તથી જનતાની સાત્તાબુલિ મેગરી આવી મારી મરથાએ વર્ષથી રહાવે છે મોટે લઈ ગયા ૪ વધારા મ જૂની અને રાધત સામગ્રીનાની મરથા મેને મળી છે મે ખામ પ્યાનમાં ગણવાનું છે.

ગુજરાતીઓ નવહાર કુશળી અને મારામાં કુશીઆર છે પણ તેઓમાં નિદાપ્રેમ અને સધાગીથી મય મરવાની મગાનથી ૧૦ આપ ૧૧ મય પાવરી ખામી આજની નથી દૂરી છે એ ખામીએ આજ દિવસ સુધી ઘણું નુસાન મ્યુ છે અમ ૧૧૧૬ કરતા પૂનામાં વિદ્યા વિપરમ સ થાઓ વર્ષથી ધણી વધારે છે રોનો ૧૦ પાપજે કા કરીએ છીએ પણ આ પ્રેમ તો આયુર્વે ના ભાવિ જનમ પાને છે એટલે જમ ૧૧૧ સુગત અને ભગત વેલો ત્યત્ત થઈ જન પાને નહત રજ અને એ તજે મોટા રહેતામાં આયુર્વે ૧૧ વિદ્યા રો રથપાશે એવી આશા રાખીમે સુરત-ભરૂચ ઉતાવરથી કાર્મ ન કરી શકે તો ધીમે ધીમે

કરે પણ અમ ત્યાં તે વિદ્યાનય સ્થાપનાનો ધણી વાગ નિચાગ થોં ન મર્ક સરખાત
પણ એમ બે વખત મરલી હલ્લે હેલ્લે જુદી જુદી કમોના નામો પણ પડેલા પણ પાછુ
શુ થયુ એ જાણવામા નથી

એ જુની યોજનાને જ ફરી મઠવ રી કે નવી જ યોજના ઉપાડી અમદાવાદના
વઘો આ જ વખત વિદ્યાનયનો પાયા નાખશે એવી આશા ગમવામા કાઈ વધારે પડતું નથી
અમદાવાદ મદાગાજ્ઞના કાઈ પણ શહેર મગતા મોટુ અને સમૃદ્ધિમા તે મદાગાજ્ઞના મે
ચા મોગા શહેરોના મરનાગાને ય દીધી જાય એનુ સમૃદ્ધ છે અમ ત્યાં મા વૈદ્યોની અખા
નાની નથી મનબેદા જૂલોને તથા સાથે મગાને પ્રમત્તન કરે તે એક વિદ્યાલય ઉભુ મગુ
એમા રી મોગી વાત છે ર હાનના વધારો વાધો નથી પણ લવિખ્યો વિચા રી મગ
મગાનો જરૂર છે થ વ તર્ક લગવાન મુજગતી રહા । મગત મરી ઉત્થાનમા મરો

આયુર્વેદ સંબંધી નવા સમાચાર

૨૮ મા નિ લા વેદ મમેલન મારે જોધપુરનુ આમ નણ મુમઈમા સ્વીકારવામા
આ યુ હતુ હવે જોધપુરમા મમેનન લ વા મારે તૈસારીઓ શરૂ થઈ ગઈ છે સ્વાગત
સમિતિ સ્થપાઈ ગઈ છે મયકારિણી મમિતિની યોજના પણ મધ ગઈ છે અને
નિમાનનિ ખપાય છે

૨ના મમિનિએ નીમેના રિપો ઉપર નિગ લો માર્યા છે

૧ માનગિક મગ

૨ તર્કિ રિચા

૩ ટક્ક સ્વરૂપ તથા તરોગજ્ઞન

૪ ગર્મન તોડજ્ઞન

પ્રદર્શનમા માલ મુખવા મુચ્છનાગ તથા નિ તથ વખવા હરજનાગઓએ નીચે
રિગનામે પત્ર લખી નિમાનનિ મગાવી લી

સ્વાગત મમિતિ નાર્તનય

મીચાલો મુગ મારે ડા રોતી

જોધપુર

૨૬ મુમથ રત્ના
નધાનમ ની

કોંગ્રેસ નગરમા આયુર્વેદીય ડ્રગ્ગુલય

ત્રિપુરી કોંગ્રેસની મેડિન રીલીમ મમિતિના અખ્ય મી મમથ જામ મોડતલા
હાથેના પમિનમ કોંગ્રેસ નગ મા આયુર્વેદ ડ્રગ્ગુલય વિરો નીમે પ્રમાલો
દડીકત લખી છે —

ત્રિપુરી કોંગ્રેસની મેર વખને કોંગ્રેસ નગરમા આયુર્વેદીય મિમિમાનય તથા
૩ જુાય ની વ્યારથા મગામા આરી દની મગુન ડ્રગ્ગુના એવ કેકામે હતું કે ત્યથી

કેન્સરનગરના બિન બિન પ્રિલાગેમા આરોગ્ય સલામી મ સ નતાથી પોચી શકતી હતી આ રૂબાલમા એક જ વખતે સ રોગીઓ હી રોકે એટલી સગવડ હતી અને તે રોગીઓની ચિકિત્સા આયુર્વેદીય પદ્ધતિથી રવામા આવતી હતી તા ૧-૩-૩૬ થી રૂબાલમાના કાયનો નગર આરભ થયો અને અમગરની બાગીચ આયુર્વેદીય શિક્ષણ મંમિતિ તરફથી ચિકિત્સાત્મની વ્યવસ્થા રવામા આવી હતી આ સમિતિના ભારત આયુર્વેદીય વિદ્યાનયના અધ્યાપો અો વિદ્યાર્થ-વિદ્યાર્થિની મગીને કુન નીશ મર્ચકર્તાઓ ત્રિપુરીમા હાજર હતા એ ઉપરાત એનિયપુરના મીરાધા નજ દરામુખ ધર્માય ઓપધા લાના અધિકારી રૈલ ની ગોરાગ ટુસાસ્તી ફેન ગો પોતાની તરફથી કામ કરવા માટે મોક યા હતા તેમજ એનિયપુરના વિદારી મા ૥ ઉદ્ધ ટાસાસ્તી કુદ્ધ આયુર્વેદાચાર્ય (મનાગસ) અને કુજપુરના થી વિગાજ કા મી લાવે બિપગાચાર્ય (દહલી) તે આ કાય માટે હાજર થયા હતા

ચિકિત્સાત્મ તથા રૂબાલય માટે સર્વ નકારના આયુર્વેદીય ઓપધો તમા સ ય ચિકિત્સાના ઉપક્રો જની કિમન લગભગ ૩ ૩ ગણાય તેનુ પનવેનની વિખ્યાત શ્રીધૂતપાપેશ્વર સરચાગે ઉદાગતાથી નાન મ્થુ હતુ કેન્સર નગરમા આયુર્વેદીય રૂબાલયનુ કાય પશી સારી રીતે થયુ અને તેમા કાજ લગભગ ૨૨૪ રોગીઓની ચિકિત્સા થતી હતી

ત્રિપુરીમા એક ઓપવાનય તો પ્રેમતા અધિવંશનની તમારી સફ થતા ના ૧૬ યુ પારીથી ભારત આ શિ મ અમગરની તરફથી ઉનાડમામા આ યુ હતુ

લઘનની વિશેષતા

કથુ છે ૥—

અધનન કય નોત નોપસ કુક્તિડનલ્લ ।

વિ ઝરવ લ્પુ ય ચ ક્ષુ નેત્રાયોપજાયત ॥

x

x

x

અહિનાકના આ જમાનામા ૬ ની સફળાતમા નાયમિક નાજ તરીકે લઘન લેસાની સૂચના આપસાની સાતે જ પ્રતો ૥ પપગ-દાગમા ૥ ૨ નૂ ચાવ ૬ નવન લેસાથી લાલ કોરો લવ ૧ લીધા મિનાવ શ દો સાળે થત ૧ રા ૨ મામા ૧ ઢિયો નૂવો તો શરીરની નકુનિ સાથે નિદિ પ્રકૃતિનો સુમેન જનાર ૧ મનો નથી ત્યારે જેનાદ ગ્ણુ યાય છે એટને કે શરીર ભાગવા માટે છે હાકચગ ચાવ છે આવે રથગે આ લઘન એવો સુમેન દકાતી રાખમા હતનું કામ કરે છે પ્રકૃતિ નિરુદ્ધ નિદોદ આચરવો એ મનુષ્ય સ્વલાવ-નકૃતિ છે ૧ આ નિદોદ ઉગ્ર અને નિદિ એટલા ખાતર લઘન થો નયુ છે

૧ The Kingdom of man Sir E Ray Lankester મનુષ્યમા ૧ એ પ્રકૃતિ રાજ્યની વિદોહી નલ ૬

શરીરને લાગતો મોટો તંબુ^૧-અપ્તપણુ લઘન નરો મિનાતો ખીજ રોગોમાં પણ આખી રીતે છે લખ્યું છે કે—

અશ્નિશ્લેષમા રોગા પ્રતિચ્ચાયત્રણજ્વરા ।

પચૈત પચરોત્રેણ પ્રગમ યાતિ લઘનાત્ ॥

શરીરને તુષ્ટિ-તુષ્ટિ અર્થે તે બહુ^૨-સતપણુ લઘનથી જ્યારે શરીરમાં કૃશતા અને લાઘવ આવે છ ત્યારે તદ્વધી શરીરમાં તાજાં જોમ અને મજબુતાઈ જોમે છે એ મન રચાન અર્થાત્ ૨૦ માં મનોલઘનના પ્રકાર જ્ઞાનતા કહ્યું છે કે—

ચતુષ્પ્રકાર મનુદ્ર પિપામાવાસ્તાતયો

પાચનાયુપવાસથ ચાયામથેતિ લઘનમ્

રોગાન્જયેમધ્યસ્થાન્ યાગમાતપમારતે ॥

વનન-વિરચન આસ્વાપન અને શિરોવિરચન પાચન ક્રિયાઓ વ્યાયામ ઉપવાસ-મુદાતૃપ્તિગ્રહ, વાયુ અને તાપમેવન આટલા લઘનના પ્રકાર ૪

ઉપરામ એ આગામી જગતની માટે ઉત્તમ ગામ , નીરિા નામે ધમના નામે કે વદ ના નામે પ્રગ અનુષ્ઠિત એ આપણા મહામુનિઓએ લઘનની પ્રકાર બરી છે આપણા પ્રતો પવણી અને પૂ નવિધિઓ પછાડ ઉપરામની મરત્તા મુખ્યેની છે આરોગની દૃષ્ટિએ ૧ તથા ૨ માં આ ૨૦ મુજબ ૨૨ નહિ તો પણ સમિત દૃષ્ટિએ નિહાતક પામતા જેવું આ તરફ છે

લઘન કેને આપણુ જોગા એ વિા મદપિ ગરક કરે ,

ત્વમ દ્વાપિણા પ્રમીજાના સિન્ધ મમિષ્યમ્ પદ્ધિમમ્ ।

શિશિર લઘન શરનમપિ યાતાયસાગિણામ્ ॥

અતિપ્રચન રોગાનાા । અતિપ્રુણા ૨૧ અને નાનાતને વનન-વિરચનથી નવન આપણુ જોઈએ, મધ્યમ રચનાને પાચન આધિગોતરી તેમજ વ્યાયામ તાપ આં તાપમેવનથી પણ લઘન આપણુ જોઈએ । ૨૨ તરી જાનાના અને અ પ રોગોમાં નને ઉપરાસ આપણી યોગા તાલ મોટે છે ૩

મિનાતના આ ધમમનના યુગમ્, મિટામી સતી ધરજ ના ૨૧ ન ક્રાંતિમાં આપણે સ્ત્રી-પુરુષ છીએ એ જ મતા । આજર છે આના અનેકવિધ કારણો તાલ જનારે આપણા આદ્યાર મિનાતને અંગે આપણે ચાલનિસ મા ગી ની મોજ લેવામાં આન અનુભવીએ છીએ ૧ રોગામની પગ ગી ૨ માં આપણી ગરબી કુણી અનુભવ થ એના માગસાગને નિચાર કરાની સક્તિ Control આપણ મુખારી મે । છીએ પછી અવિનત દવાના ડાઁ ૫૦ આદ્યાર ગણી । નિચાગા નાખ્યા કરનાથી આપણુ જેા જગાયે થવાનુ નથી

૧ યત્ કિનિર નાથવદર -હે તપન સ્મૃતમ્ ॥

૨ બૃહત્ ય છરીસન વનયત્તય વર્ણમ્ ॥

૩ હૃદિનો હિ પુનયપા રોગાનામ્વર વલ્લમ્ ॥

આપણે સમાજ દિન ત્રિતિનિ મ્યન્નેર થતો જતો હોવાથી વચન-નિરૂપન વગેરે ક્રિયાઓ પણ ધીરે ધીરે હુમ થતા માડો છે તે ક્રિયાઓને સખન નવા જેટની તાકાત સમાજ ધરાવતો નથી જેના પરિણામે લઘનના ઉપાય તરીકે ઉપચાર ની ઉચ્ચોગિતા પણ ઠીક પ્રમાણસર મળાઈ છે

ખાનપાનને ખાતર ૭ ગી નથી પણ ૨ ગીને ખાતર ખાનપાન છે જે ઉપચારો નરોત્તમ મમજનામા આવે અને તેનો એક અધુર્ધાશ લાગે આની રહેલા દેવામા આવે તો ઉપચારની જરૂર નહીં નહિ

આવો મિતાદાર લેનારા— નગરનાગ કેટલાક પ્રયોજન રંગર માત્ર રવા નાનુપનાને ખાતર લેવાતો ખોરાક આરોગ્યના નાશનુ રાણુ તે છે વધારે પડતો લીંબો તમતમતો મમાનાદાર ખોરાક હોજરીમા પામન થતો નથી જેટલા પ્રમાણમા ખોરાકની જરૂર હોય છે તેટલા જ ખોરા ના સાગશ તે નહણુ રે છે અગર પેટમા ભરાઈ ગયું છે અને આતરકામા રિકાર કરીને કેટલાક વિપ્રમય પાથી (Toxins) પે । કરે છે આ વિરાકન પદાર્થોના અસ્પાશ પણ લોહી સાથે મળીને શરીરને બગાડે છે અહીં શાકરો પેટનું મુળ લીવરના દો માયા । દેવાવો વગેરે રોગો થાય છે કમલ પડુમૂવના અને શકુ પણ જણાના માટે જોડા માટે થુ છે કે—

અનામત પુનરુ મુવતે ચક્રમણત ।

ગાગનીકસ્ય તે મૂલમ જીજ્ઞ પ્રાપ્તુર્વતિહિ ॥

જે નિરોધ ગતિ પશુની માફક અપરિમિત આહાર લી છે તે મમરન રાગના મૂળ અહીં પામે છે

પ્રજિંમા દેવા પદ તિયિજોએ ઉપચાર કરાયો આનગરને રોગ નિવારિત મને છે આથી પેટમા દોહાના ચર ભતા નથી અને દાય તરવા હોય તો ધીરે ધીરે નીકલી નય છે આ લાત રોટલી કે શાક મૂકીને પે । ખરરી ખાઈને પ્રેકાશી કે પ્રજિંમા ઉજવવાનો અય ઉપચાર નથી । આની સિધાઓની રેમ નિજના ઉપચાર ભવે ન કરા પણ મારે થોડુક ગરમ પાણી અને સાગરે ક્રાદિથી ચનારી લેવું જોઈએ આના ઉપચાર ન થાય તો તેનો મતન કાઈ નથી જેમો ડિમપેપ્સીયા (મદાસિ) ના દર્દોમાં છે તેઓના માટે ઉપચાર રોગ લાગ અપનાર થાય છે ૨

મૈત્રેય— આ થુ એ એક મદાપાષ છે હાવતા આનતા ઉચ્ચતા મેસના એમ દરે ક્રિયામા આ માપસને આરામ નથી થડીકમા હારી જાય ચરકે આપ રકરના પુકા નિ દનીર થા છે દા ત અતિગ્રીષ અતિહરન, અનિલોમયુક્ત વિવરન લોમ વગરના બહુ જોગ બહુ કાના અનિ । । કે અતિ દુમના બહુ તકા રના બહુ ક્રીક ઠીક બહુ પ્રયત્નના પરિણામે દુમલો બહુ સધ શકે પણ બહુ તકાને દુમલો-ખાનનો કેમ બનાવે એ એ અમાજ કાડો બ મરોટહિ (નકાઈ) ચનાના લમણો જાણવા માટે કે

૧ કુશર્ભાગદ્ય મોઝયૈ સ્મૃતીય વારિ પૂર્યન્ ।

વાયો સચારણાર્થય જતુમવશેદયત્ ॥

૨ આડમિષત્તરાર્થે વ્યગારિ જનો હિત ।

વગત સારધાન થઈ જવું યાથી મેં તમી તો છે તે જાણનાનો પત્તા મરીને તેના મગજો
હોડી યાથી તદુગતી-આરોગ્ય સંચારો

મનુષ્યો જાડા થાય છે કેમ એ વિષે મહર્ષિ ચર્ચા કરે છે કે—‘અતિ સ્વચ્છ આહારનું’
(ફુસી ને ખાવાથી) ભારે મધુર અને નીમ્બા પાણીનું અનિસેવન કરવું નહિં દિવસે
બહુ ઉધવું નહિં સર્વદા એરાઆગમમા પાવા પાથવા રહેવું નહિં ચિંતાશૂન્ય અને
આવા કેટલાક કારણોને લઈને દહ અતિરચૂળ થાય છે

આહાર વિહારના દોષયમ્ત પરિણામે કોઈ બીજી ક્ષતિની જરૂર નથી. યત્ના મેળ મે—
અબી જનના માઠાં અને ધીરે ધીરે પદ-કા મગનિ (૧) સાધ કરા.

જાતો પ્રતિકાર નથી આ મટે જમ લઘનથી લગભગ બપોર અને શરૂ નો
પરિચય જ ને અતિ જરૂરના છે મનુષ્ય અને મળ ઉપાસ તરીકે ઉપનામ મહોના
દરમ્યાન ઉપગઉપરી — વિચાર લગી ઉપનામ એથી જાણ થાય પાણી મિત્રા બીજી
ગાંધી લેવું નહિં એકી વખતે નહીં ફિસ ઉપાત ઉપનામ ગ્વા નહિં ઉપનામ નાનો
અપનાસ પગી ગયા પછી અડવાડિયે એકા ઉપવાસ એવી જાવાથી કોઈ નાગની
તકલીફ જણાતી નથી

ઉપવાસ લેના પહેલાં ચેટનો મજ સુકાઈ જાય નહિં તે બાબત પૂર્વે રીતે લક્ષ્યમાં
રાખવી એરડીયા લેલવું અગર પોતાને અનુકૂળ દોષ તેવું શુદ્ધ વિરેચન લઈને કાઢે સાફ
કરી નાખવો એ સારું છે કાં છુ કે પેટમાં એમાં થયેલા પૂર્વગમિન મળના વિષનો
અપાથ પશુ ઉપવાસ વખતે લોહીમાં મળનાથી નાભને જ લે જાતિ થાય છે ઉપવાસના
દિવસે અધિક શ્રમ લેવો નહિં

દરેક મરુતુની ઉપયોગિતા સાથે તેના અતિક્રમ અને હોનનોગ પણ ધુરા છે દરેકને
પોતાની જાણ હોય છે જદ વટાવી જવાથી વધારી પતી તમ્બીમનો અનભવ આપો ઓ
ધોડાધણા ભાગે જાણીને છીએ

આપણા સરી મા મેકમ યત્ના વિષો ને જાગના મૂળ છે એટલે જ્યારે ઉતરી ગયાના
જોવા ચિન્તે જણાવા લાગે છે તેને જ મળતા ચિતો રાગ્ય લઘન મા જોવા મળે
છે જોગે પડેલેવા આવે મન મૂત અને અપાસાય સગળ રીતે છુટી સરીગ દવડુ બને
તદા અપિ મ્વાતિ દર થાય હા ઉપરનો ભોજન જાણાય નહિં ઉદ્ધાર મુખ અપે ગમદિ
થાય આ પર ભાવ-રચિ લાગે સારી રીતે તગસ અને જૂખનો વેગ જાણા અને ચિત્ત
પ્રસન્ન રહે તો સમજવું કે લઘન ચોગ્ય રીતે થયું છે

જો પ્રમાણથી વિરોધ લઘન લેવાયુ હોય તો તેથી અપા અગે ખામ મરીને—
ગારે ગારે કુખાનો મોઢામાં જુદા ઓછી જૂખ અને ચિત્તમાં અચરતા વગતાય બન
પડે છે તેમ જ અજાન વાયુ ઉપરજતિ થયે કે માટે સરીગની કુલના વધે તેવા ઉમ
ઉપવાસો કરા નહિં

લઘન જો પ્રમાણથી ગોઠવું નેચાયુ દોષ નો વધારી મામ નીમ્બવા લાગે
વા વગર ઉપનામ આ તા મેકમ અસાગતવાગ અપા મર મર મરીથી જાણા જાણા હા મમા
જા લાગે અને તા હ

લાવેન છે ભૌતિક અંશ (Physical aspect)મા તો આ મા ૧ બહુ જ ન્યષ્ટ છે જ્યોતિષ અને ગણિતમા તો આથી થે અધિક તર મા ૧ હોવા મળે છે પણ આ મિનટ વિદ્યાઓના અધ્યવનનો દક્ષિણ આદી અનાવસ્ય છે મમારની ઉત્પત્તિનું આથી પર સ્વયઅપર ભૌતિક કા બ (Ultimate Physical Factor) પ્રકૃતિ છે અને તેનું વણન સુનુતમા નીચે મુજબ છે—

સવમૂતાના કારણ, અકારણ, સત્ત્વજસ્તમોગ્નણ, અખિલસ્ય જગત સમવહતુ ।

અવ્યક નામ ।

અર્થાત્ તે પ્રાણિમાનન મા બ છે ૨૨૧ તેનું મા બુ નથી (મારખ કે તે રિશ્તો અતિમ લાન છે) સત્ત્વ જ્ઞ અને તમ આ રજો ગુણોથી તે માલ્ય બ અખિલ વિશ્વની ઉત્પત્તિ તેનાથી જ થા છે ૫ તુ તે અમ્ત છે

આ અપરબાવ પ્રકૃતિ અનાદિ છે મારખ કે અન્યકત પ્રકૃતિો આગા બુદ્ધિમાલ્ય નથી તેમ તેનો નાવ પણ થત સમ્તો નથી મારખ અન ત કે અનાનના આ અથ ઉપાત તે અસીમિત (limitless) છે એનું પણ તેમા લાત્પ છે તે અદિગ છે એટલે આકાર ગહિત છે અને ધ્રુવિપમાલ્ય નથી તે નિત્ય છે મા બ કે તેનો નાડ થઈ સમ્તો નથી તેનાથી પર મામ નવી મારે તે અપર છે તેમવ રચણમા વ્યાપ છે મારે મર્દાત કે

ઉપર આપણે મ્હી ગા કે પ્રકૃતિ વિગ્ણાતિમા છે તેના મત્વ જ્ઞ અને તમ એ રજો ગુણો જ્ઞે મારખારથમા રહે એટલે મગાન રહીને મો ખીમનો એની રીતે અભિભાવ મે કે કોઈનો પણ પ્રાદુભાવ ન થઈ શકે તો પ્રકૃતિ અન્યમાનથમા રહ છે અર્થાત્ આવિશૂત જગતનો અભાવ રહે છે પર તુ જ્યારે આ ગુણોમા મેદા ૧૪ થાય છે અને યુનાધિક લાવ આવે છે આ ગુણોના વિ ૧ યુનાધિ ગયોમથી એ લાવ નદ થા છે અને વૈશ્વિય ઉત્પલ થાય છે ત્યારે મસાર મગ નથ છે આને પ્રકૃતિની વ્યખ અને સક્રિય અવસ્થા રહે છે †

પ્રકૃતિની મામ્યાવસ્થામા કોઈ ગુણને માર્પણ મગાતુ હોતુ નથી કા બ કે તેઓ મવયા અભિમૂત અને નિશ્કિય પડ્યા રહે છે પરન્તુ વિભાવથમા તેઓ ચોતપોતાની શક્તિ પ્રમટ કરે છે આ વિપમાવસ્થામા પણ કોઈ ગુણ સ્વત ૨૫મા મ્હી સમ્તો નથી વસ્તુમા એકત્ર થા જતા મત્વગુણ પ્રમયદા । (Essence or Intelligence stuff) રજ કિયા (Energy) દાગ અને તમ ગ્થિતિ (Inertia) દાગ વ્યખ થા છે (અયોચાજ્ઞાનિમાવન ઉત્પાદિતેઽવિશ્વે પ્રકાશગુણ સ્વરસચ ચિત્તગુણ રસઃ ણ્વ રિપિગુણ

* સત્ત્વરજસ્તમમા સામ્યાવસ્થા પ્રવૃત્તિ (પ્રવચન મૂત્ર ૬૨ અ ૧)મામ્યા વસ્થા મન્યૂનાતિરિજાવસ્થા અયૂનાધિકમાયેા જમહનાયસ્થા અધાપ્યાવસ્થા રિતિ નિષ્કપ ॥— વિગ્ણાનમિનુ—પ્રવચનમાપ્ય ॥

× સદાત્ત મારમકમયોગ ન્યૂનાધિકમાત્રેન અયોચ મયોગ વિશેષ ॥
(મા પ્રવચન—મૂ ૬૬ અ ૧)

† વ્યક્ત સક્રિય પરિમ્પન્દવત સમુદય સમવાય । સચ ગુણાના ગુણપ્રધાન ભાવમન્તરેણ ન મમવનિ । ન ગુણપ્રધાનમાત્રા વૈષ્ણમ્ય વિના । ન ચ વેપમ્ય ઉપ મયોપમદ્ધ મારાદ્ શ્રુતે ॥ વાચમ્પનિ ॥

તમસ એવ નિવૃત્તિશુ—તોમસિક) તેઓની શક્તિઓ ૫ ૨૫૨ મિશ્ર થમ જતી નથી શુષ્કનું
અક્તિવ ની નષ્ટ થતું તથા તરન વેગાગદીમાં રાચરપનિ પણ મદ છે કે—નવાં નક્ષ
સર્જી થતે ॥ મતનુગુણી સમિતિ દમગા જ પ્રમાણ તરીકે વર્ણવી, તેનો અથ તેજ
નર્તી પણ શુદ્ધિઆવના ૬ સરતુમા જે નાનરન જેનું ૬ અને જેના વિના મમદશિ
શુદ્ધિમા તેજ રચાન નથી તે મતર દેવાન કિાવીનતા એ રજોશુષ્ક છે મધુ છે કે—
“રજસવ ઉવ મ્મશ્મ ૧ ૧ જે શુશુમા આ મૂન ઠસિ-સમિતિ (Potential energy)
નો થાતુ જે સમિતિ કિા પમા રચનસ ૧ કિામી જેવ પણ કિાપમા પશિામ
પામી શે ખમી—તેજા પણ અનમોા થાત જે આ વિનો વિતન શુષ્ક તે તમોગુણ
(Inertia) ૬ ત તેજા કિામા આ મતનુશુમા પ્રમાણમા આવે છે તે માટે જ
મતનુ ૬ ૧ તેનું કિા ૧ કિા ૬ ૧ જે તમ ગુણ વરણશ્મ ॥

અ સકલ નૃતિ શુષ્કના યમા મૂલ ન હતી તે અ ર આવી અસરધામા પગી હી
રાતી હતી પરંતુ (Absolute) ૧ પ્રમાણથી તેજા શુષ્કમા વિરમતા આવી સમ
(undifferentiated) માથી વિમ (Differentiated) થવામા અવિશેષ (Inde-
terminat) માથી વિશેષ (Determinate) થવામા અને અશુભ મિદિ (Incoherent)
માથી શુભમિદિ (Coherent) થવામા ૬ પરિશ્રમ (Evolution) નો આરભ છે
(આ પ્રશ્નમા ધણો ખરા મન પાઠ સ્વ શી નજે નાયતીનકૃત Positive Sciences
of the Hindus નામક લેખમાથી લીધો છે)

આ પ્રશિામ ક્રમનું સ્પરીત ગોઠવે શુષ્કનું પુન આશ્વાસરધામાં આવવું તે છે
હારે પુણે પણ સામ્યાસરધામા પહોંચે જે અને જે ખીતના અસ્તિત્વનો પગલવ કરે
છે હારે સ્પષ્ટિ મા તિરા ધાર થાય છે અને ગવ્ય અ સકલ જ બાકી રહે છે દિશા અને
જાણ ની નષ્ટ થઈ થ છે (૧૨૧ કે તે થો છે)

J W N Sullivan ના સંકલ્પે આ વિષયમા આધુનિક મતનો સુદર પરિચય
ગાય છે આર્નિસ્ટાન ટોડિંગન આજે જે સૌ સ આધિ ભૌતિક (Physicists) ના
આશોરોના મનમાં આધાર પર આ વા થોનો મધુઅય મગેલો છે જુઓ—

સોયે વા પટેના આ અગત્ય જગત આશ્વાસરધામા હવું—એમ માનવામા આવે
છે પરંતુ આ માગાન થા અવિચન ગાભાવનાળી ન હતી વિશ્વમા પ્રમાણ-પ્રશ્નિ
સદ ન હતી

હેવો આ મમાગના ૧૫૫૫ મ્થો શક્તિપમા પરિપુમશે અથવા તાપની એ થરમ
સમતાને પ્રહા ૧ રશે અને શક્તિનું શુષ્ક પરિવતન અસકય બનશે આશ્વાસરધાની આ
અનિમ સીમા મનો અન આ અખરિતન સીધ અર થામા મેસા? અનત ૧૨ પરનત
યાનુ મરશે હારે જગત નારો મુખ બનો ત્યાગે નાની નાની નિર્માણ મગવાળી કિાઓ
ન ૧ ૧ શલમા મમાઈ જો

આપ જે ૧૧ થો કે—પાનાતર વૈજ્ઞાનિકા પ્રમાણી ઉત્પત્તિ મૂળની અને પ્રત્ય પછીની
અર વાને Equilibrium—(મગ્નિસ થા) કહે છે અને ખીત નાણુ (Disorganisation)
વિસમતા અથવા મિદિ છે ૧૨ શુ આયુકમ્મા ક્રિષ્ણાણ સમારને ૧ વિત માને છે
અને અ સકલ નૃતિ જે મામ્યા થાની અરમમીમા જે આપી ઉપરોક્ત ૧ તે થનોમા
માથે વિરોધ દખાવો નથી

મુળધના રટમા નિ ભા વૈદ્ય ચરોલનમા પ શિવશર્માનુ ચલિભાપણ ૧૦૭

આ માધ્યાવસ્થામાં પડેલા અનકત અમાગને શોભા ગણુ પમાડ ? જે ની વિમ
દિનાનો આરભ થાય અને ધિદ્રવ્યાભાજ જમતની ઉત્પત્તિ થા ? આ પથ મુનિ ઇ
આના ઉત્તરમાં આયુરે હે છે કે—દ્રવ્યદિ જડ ધમથી નિર્મુખત મત । પુરુષ જ પ્રથમ
શોભતું ન થુ છે આ પામતમાં યુરોપિન વૈજ્ઞાનિકો પણ કાઈ પ્રેરી જ માન્યીનની
તૈયારી કરે છે સુદિનના લણે છે કે—મજબ હે કે વજાનિ રકીમમાં અત્યાવશ્ય નરતુ
હોતી દીધી છે આ વિષયમાં પ્રેદેસર વાર્ષટ હેડનો મત જુઓ—

ભૌતિકગતતાના સમણુ નિરીક્ષણથી એવો આગ પ્રાપ્ત થા. ૩ કે—અગ્રે કોઈ સતત (અધાન પ્રતિક્રિયા) ની ભૂલી ગરા છીએ કહલે ના. પગલે ક્રિયારા ના. સતત આ ખતા એટલે વિશાન, કે અમે તેને અમાગ પ્રત્યક્ષ જાતો વિપન ખનાવી શકતા નથી ભવિષ્યમા અમે ઉતતિ સાધીને કે જેથી તેના પ્રત્યક્ષીકરણની શક્તિ અગ્રે મળે

આ નિયમમાં પૌવાય અને પાશ્વાય વૈતાનિકોના દૃષ્ટિકોણ મેં આપતી સમક્ષ ગમી છે અને તેની અમાનતા આપ સ્વયં જોઈ રહ્યો સમવાણાવને બોધ મક્ષેપમાં અવશ્ય અકૃતિના પશ્ચિમ ક્રમ નિયમ (Prescribed process of evolution)નું સ્વયં પ્રીને આ રીતે જ ગમ્યામ પ્રીત

એટલું જાણુ (મ યો કે—અ રમ્ત પ્રકૃતિ ત્રયમ શુશ્રુષિમ હા ન છે રમ્ત યા ।
 હે ગૂર-અવ્યક્ત-અગ્નિ । ગુહ્યારથી તેને મહાત્મ-વ્યત્ત-લિંગ અના હામરી (પ્રોધારમા
 નાવે છે પદ તુ આમા મં રચુલભે (થી તેનું પાંચાગ અત્ ૧૦ જે અર્જુન રચિ રતુ
 બીજ છે આ એ જ પ્રકૃતિ ૩૫ ૭ કે જે સિરિ । ચુનાધિ-શુજના ગમિત્રયથી જગતમા
 વિવિધ જારોની ઉત્પત્તિનું માર્ગ અને છે જ કે સ્વતંત્ર અર્થો ૩૫ જે ૫ તુ પાંચાગ
 ક્રમથી આગળ જતા તેમા ત્રિગુણ લાગે ॥ પ્રાજ્ઞાન મ ।

આ ૧૦ સત્તરગુણ પ્રધાન હોય તેમજુલિ ગદા તાથી રાજ ના નિર્ણય મ
 નિર્ણય આ મનસુક્ષ્મ ચેતના ગણાવતું નિર્માણ કરે તત્તોગુણ પ્રાપ્તિ ૧ ૧ નયુ ૧૧
 મહાનતાથી ગમા ના ભૌતિક અગત્ય ધીજ પ પચત માત્રાઓ જાણે ૧ જે ત માત્રાઓ
 બુદ્ધિનુ કેવળ સ્વદેશ રસપ છ આજ ત માત્રાઓ પ ગાપ્તઓમા વિમિત ચહો રથૂન
 બુદ્ધિને ઓ છદ્વિઆત ગમારો ઉત્તર કરે ૧ કુન રસરો જે યતી ઉત્પત્તિ મેં
 દા ૧ તે ચેતન હેરા ૧ જે ચો નિર્ણિત દોષ તે ચચેતન પ્રેરણ છે જા ૧૧ મળી
 મંગા ૧ પ્રેરણ છે આ પશ્ચિમચક્રમા પુર મદ્યશર પશુ વિજ્ઞમાન ૧૬ છ મુત
 આને પ્રમુર ૧ પ્રેર છે ચો અમારી ચિમ્તિસાને તેજ વિપર છે

ભૌતિકજગતના વિવેચન પછી ત્વે ઇમિત જગતની જામરસાગોળો વિચાર ખીચ
ને આયુષ્યના જ મતાઓની શુદ્ધિની ગૌથી આરાજન અને પ્રતિભાશાની ઉપર છે
તેરા આયુષ્યના ભાગનું આપણે વિવેચન કરી એટલે નિર્ણય મિથા તપુ વિવેચન
કરવાનો મારો આશય છે

ભાગતી નાનિનિ દ્રષ્ટિના નાસ પછી સેકેરા રાનામીઓ જાનીન યા ગા પળ
આ દ્રશ્યના ગિદ્દા નો અપહતાથી અભા દ્રશ્યો જાનાતુ ગા તરાગા દત્તુ—ગા
તે આજે હ મગ્ગુ કે માયેસરા (Kalamaty) રાને પાણિમ પા (Ghaghaana
Physicist)થી ગોમદ્વીપમરી અગા મ ત રિયા ને વરા ને થી પછો ગા મ કે
આધુનિકાતુ અભિમાન દમસ્ટા જ ગમી ગયુ કે અો તઓ કાષ્ટ પળ પુદ્ધિ-તોષ્ટ વધુને
સાવધાનતાથી સાજગરા તૈયા છે

સા ૧૧ પેના યુરોપમા જેને ઉ મતત્રનાય તરીકે ગણી માન્યમા આવત તેનો વાતો આજે મ્હી સમાજ છે આ માન્યમા સમાજ છે ઈલેક્ટ્રોન મ્યુ (Particle) છે અને કણ નથી વળી તે તરંગ (Wave) છે જતાયે તરંગ નથી—એવી વાતો આપણે અત્યારે ગાલગીએ છીએ એમ કહનામા આવે છે જિજ્ઞાસા તેનું વિશેષ સ્થાન છે પણ એમ હાવા જતા પણ તે જિજ્ઞાસી સ્તતત્ત્વ છે કાણુ કે એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન સુધી પહોચવા માટે વચ્ચેના રિક્ત સ્થાનમાંગ નહીં જતો જતા બીજા સ્થાન રચાઈ પણ તે પહોચી જાય છે ત્યારે એકિંડન એનું નામ Wave-Particle=(Wave-Particle-કણતરંગ) મળે ૧ ત્યારે તેનો અર્થ ૧૧ નહીં પણ ૧૨ સમો જો સમો (Neither-yet-both) હોય એમ લાગે ૧૧ ૧૨ અને આ સ્થિતિપર ગનીગતાનુસાર વિચાર કરીએ છીએ અને તેને વિશ્લેષત્રનાય ગણી માન્યમા નથી—અમાનિયોમી—વાળા સ્થિતિનું ઉદાહરણ મેં વિશેષ નાભિત્રાય પૂર્વક ઉદ્ધત મ્યુ છે કાણુ કે ત્રિપર મિદ્ધા તના વાખ્યાનમા મારે એવી સ્થિતિમા જ તેની સત્યા લેવી પડે

સ્પૂલરૂપમા ત્રિપર મિદ્ધા ન નીચે પ્રમાણે છે—

જેવી રીતે લૌતિ શરીર મરત ૨૧ અને તમ એ શુભ્રવચના મમુ ૧૫ વિના વ્હી શકુ નથી તેવી રીતે અવિત શરીર બન મ્હારિયાત હોય કે બને જ ગમજા શુ હોય—તોપણ વાત પિત્ત ૬ રૂપી ત્રે હોય વિના વ્હી શકુ નથી ૨૧—વિત શરીર તમે ત્યાં આ નજે હોય યુનાધિક રૂપમા ૨૨ વિદ્યમાન તમે પણ તુ નશુરૂપ ત્રિપર અને ત્રિહોય મિદ્ધા તના આશ્રયમા થોડો બે છે મરત ૨૧ અને તમ જેટલી સગળતાથી નાન ૧ તેટલી સગળતાથી ત્રિપર મિદ્ધા ત મમ ૧૨ તેમ નથી ત્રેપે દોનતુ ચિત્ર મન સમજા ૧૩ કવુ એ મહાન જગતમા પડ્યા જેનું છે આ પ્રમાણે જે કે વાયુ અત્ર હોવાથી ગમેશુ માથે અમાનતા મળે છે તોપણ જાનતુ મોને ૨૨ પ્રધાન તરંગ હોવાને ૧ છે તેમા સત્ત્વશુભ્રુને આશ પપુ વિદ્યમાન છે તે સૂત્રમ છે ૧૫ અપસરાજી દોવાથી સૂન પણ છે આટલા પ્રમાણમા તેમા તમ (Inertia) વિદ્યમાન છે આ પ્રમાણે પાચનાદિ તૈજસ ક્રિયામા પિત્ત મગજ છે સુદ્ધિની તીનતાને ૧૨૦ મારિતક છે અને સ્પૂલરૂપમાં તામમિક છે આ પ્રમાણે ૬ પણ ત્રણે મુખોને ૧ મચાય છે

પાશ્ચાત્ય શરીર—તત્ત્વવેત્તામોને આ મારીરિક અને માનમિક ક્રિયાઓનું સંયુક્ત વાપન બ્યથ અને સક્રીય લાગરો કારણ કે તેમો તે બધા વર્ષોથી માને છે કે શરીર અને મન મનગ અનગ વિભક્ત છે અતઃ મજતુ પરસ્પર નિરપેક્ષ ગવેશુ છે પણ આયુ વદિત ચિકિત્સાએ માટે તેવું માનવદ્યો મબલ નથી કાણુ કે શરીર અને સત્ત્વ (મન)નો સન્નિપાત એ ૪—વિત છે એમ તે માને છે મન અને શરીરની સવ ક્રિયાઓ એકની નહીં પણ બન્ની છે એમ તે માને છે ૧૭૫ કે તેના વિજ્ઞાન પ્રમાણે અવિત પ્રમા મન અને શરીર એવી રીતે લીન છે ૨ સાસુધી અન છે ત્યાસુધી એક રીતનો સિદ્ધ થઈ શકે નથી સ લ શરીરની પેઠે આ મિદ્ધા ત અવિત કોષાપુ મોને (Protoplasmic cells) પણ તેટલો જ લાયક પડે છે

શરીર શુદ્ધિ અને મનનિક્ષમની વિદ્યમાનતા આ મે વસ્તુ મો સજીવ સષ્ટિને નિવચથી જુદી પાડે છે ૧૨મા કાંઈ એવી શક્તિ છે કે જે આ ૧ ને ક્રિયાઓનું મચાન કરે છે જેને કાંઈ તે મધ થઈને નિવચ બની શકે નથી તે મધ શક્તિ છે ૧૩ જે વીર્ય અને

શુંબંધના રટમા નિ લા વેદ સ મેલનમા પ શિવશમાનુ અભિલાષણુ ૧૦૬

જન્મમા ગલી ગલને માટે પ્રેરક અને જે ગળ રુદ્ધિમા અને આદૃતિ નિમાણુમા સહાયક બને છે મન અને શરીરને તા નવા વિચારો અને નવા નવા મર્યોમા નિયુક્ત કરે તે તે કાણુ છે? જીવનશક્તિ (Vital—Force) સ્નાયુશક્તિ—જ્ઞાનતુ—શક્તિ (Nervic Force) કે કોષાણુ શક્તિ (Cell Force)?—આધુનિકમા આ ત્રણેનો વાણુ નામથી ધારવાય છે

આપ ગમે તેટલા પ્રયત્ન કરો પણ જેવી કોઈ શક્તિને માયા વિના કુદરત નથી સર્જે એમ જીવન સ્વર્નાતિત ગૌડીરીંગ યુનીવર્સ' નામક ગ્રંથમા આ મત તથી સ્વરા પ્રાપ્ત કરે છે જુઓ—

It is becoming increasingly likely that what especially distinguishes the matter of the living bodies is the presence not of a 'Vital force' but of the common place element carbon always in conjunction with other elements with which it forms exceptionally large molecules (Page 19)

જેવી પ્રતીતિ વધતી જાય છે કે જે વસ્તુ જીવને નિજીવથી પૃથક કરે છે તે કોઈ જીવનશક્તિ નથી પણ તુ માનવ નામના માધાગણ લૌતિપ્રત્યક્ષ છે કે જે આ લૌનિકત વે સાથે મળીને મોટા દ્રવ્યક (Molecules) ગમે છે

પ તુ તે લેખના ૨૨૧ સીમાર પ્રેરક કે The problem is far from Solution અર્થાત્ આ સમસ્યાનું મગાધાન ૨૭ ફર છે

એક બીજો પ્રશ્ન ઉભવે છે આ પ્રમાણે જીવન-શક્તિના નિર્વાર મ્હાળે શાય છે? કોઈ તત્ત્વ જોતુ પણ હોતુ નેમ્હા કે જેથી તે જગ જીવન હ શરીરમા કોઈ એવા શક્તિનો ભડાગ નથી કે જાણી તેનો ત્ર યતો ગહ જન શરીર વન આદ્યા રે પણ જીવનશક્તિમા કોઈ સ્મિતજનન કિા નિગર હોતી નહીં કે જેથી શારીરિક ક્રિયાઓના સચાતન માટે શક્તિનું સર્જા યતુ જ ન આવી શક્તિ શરીરમા વિદ્યમાન છે શરીરમા જે ઉષ્મા છે અથવા અગ્નિ છે તે મગા જ શરીરમા ગહની ધાતુઓનો તદ્દમીરે શક્તિમા પરિણત કરી ગહો છે, આ ઉમા જનન નથી જ જીવનશક્તિ આ ઉમાની ક્રિયાઓને જીવન ન રાગે તો ૨૨૧ ઉષ્માની ઉત્પત્તિ યજ શક્તિ નથી રાગી ના ક્રારેક કોષમા વાયુ દ્વારા એવાનન ક્રિયા યજ ગહી છે આ સચાતન ક્રિયા ઉષ્માને ઉત્પત્તિ ર છે અને આ ઉમા સચાતન ક્રિયા જીવનની ગમે છે આ ઉષ્માનું નામ પિત્ત છે (અગ્નિરેવ ગરારે પિત્તાત્મક)

પ ન્હુ ગચાનન ક્રિયા તો એક પ્રકારનો મંચાત છે એક સ્થાનપર મયોગ નબ્દ કરવો પડે અને જીવન સ્થાનપર સરોગ ઉત્પન્ન મ્હો એજ અચાનનનો અથ છે નવીન મયોગની ઉત્પત્તિ એજ મચાત છે અગે જો અગેમા સધાત ઉભયનો વિનાશ પેતુ નહો તો જામનું મળ તો અચર્યા થાત છે નિ તર ઉમાપણ દાર દ્વારા જીવનશક્તિનું મગણુ બને છે આને લાવે જે કોષ દમા નાતજ ર મ્હાન તો પિત્તજ ય દાર વ્ય નાશ ર જામા મમ લાગેજા હોય ત્વો કોષિણુ દેહ જીરે સ્કેજ નહો નો શરીરને થોડો મગા જાતુ હોત તો મગા એવી વસ્તુ શરીરમા નેમ્હા કે જે ઉદોષ્મા મને હાનિઓનો પ્રતિજ કર જે વાયુ ત્રી રૂપના અને અચાનનો મિનગરના અને મિય તા ના તથા પિત્તની ઉષ્માનો રોપદ્વારા પ્રતિમર પ્રે શરીરનું આગ્નિ ધ, લીનગ ન્ય (શમ્નિ)

આયુર્મા માંદ્ર નામથી યસિદ્ધ છે પણ તે વાયુ અને પિત્તનો પ્રતિભાર કરે છે એવું જ નહીં પણ પિત્તને હલકિયા પ્રમાણે માટે કાયલેન જ્ઞાન પ્રીતે તેને હવિત રાખે છે જે જાત ન હોય તો અગ્નિ પી રીતે જ જ્ઞાન લી રહે! જે હવિત ગળના માટે અથવા સવાતને માટે પ્રવજ નહીં હોય તો સવાત થી જ્ઞાન રહે ક્યા? આથી કદના પ્રસાધી વાયુ અને પિત્ત શરીરમાં વિષમાન છે પરંતુ આ જ ને વિના કદના અસ્તિત્વનો અભવ થાય! અથુકે તે ઉભરના અસમથી તે હવિત અને કિસાસાન છે

વસ્તુતઃ આ જો ધાતુ પ્રત્યક્ષ રૂપમાં કેવલ કલ્પના માન છે હવિત પાથના એક પ્રમાણે જોઈએ એકથી લી સરતો નથી આ ધાતુના એક જિત લી રહે તો જ હવનની વૃત્તિ માધ્ય છે આમાંથી જે ગા પ્રીતે તો ન તો તે ન કહેવા ન તો તેને કદના લી સકાય કા થુકે અંચાનત શાસ્ત્રરૂપ વાયુ ઉપમારૂપ પિત્ત અને એ ઉભરના વિપરીતરૂપ તો સમમાય જે જ હવન છે આ ત્રણે એ પ્રીતના આવારૂપ જ છે

પરંતુ આ ગેયોનું શારીરિક ન્યૂન થયુ સ્થૂળ શારીરિક વસ્તુઓ હોવા ઉપરાંત તનુ સૂક્ષ્મત્વ પણ છે આનાશ્વિતો શરીરથી પર રાને છૂટી થાયી પર એવા મનને પામીને આ કોષાદિ વિવિધ શુદ્ધાશુદ્ધ માનગી વૃત્તિઓથી (યૂન લરીગની પહે) મનનું નિર્માણ કરે છે શારીરિક અસમા અસ્તિત્વ ના કોષાણ (Brain Cells) વિના જ્ઞાન જ છે પરંતુ વિચાર અને પ્રકૃતિ પણ સાર ગેયજ્ઞાન આ સમાને જે સક્તિ કે તત્તિ વાનપ્રધાન હા તે કદવાન વ્યક્તિથી અધિક અને સભ્ય અને મયજ પ્રકૃતિશાળી હો પિત્તપ્રધાન મન કદપ્રધાન મનના પ્રતા અધિક રીતે આપવાનું પો પ્રાધુ કોષયુક્ત હોય છે આ પ્રતિ અગત્યના શાંતિ સમા બુદ્ધિશાળી જે કદપ્રધાન પુરુષના ગુણો છે કાંઈ કાંઈ બુદ્ધિની અગિય ના પિત્તના આ અપના બુદ્ધિની કુસાચના ઉત્તમ વિશેષ સાધુનાથો છે

વિજ્ઞાનુ જે જ્ઞાન ગ ઉપર યુ તે આયુર્વેદ ચિત્તિત્ત ને મનોવાદ નહીં લાગે પરંતુ તેનું શારીરિક અને માનસિક કિસાસો રૂપ રૂપ ગળના અભાગ નથી તે તો પ ને વિજ્ઞાનુ મયુક્ત વિજ્ઞાનુ નાથ તજ મોનનાની સાથે તેની આગે અર્જુન જે રૂપ ચિત્ત અકુ થઈ ના જે રહારમા ની તો મિદ્ધા તરૂપમાં આકુનિક વિદ્વાનો હવને અકલ લી પણ પૂજા જ માને છે પરંતુ હવ તો રહારથી જે મિદ્ધા તથી

૧ હવે સપૂષ રાને નિજા માનસાની પ્રતમા જુ રવાન નીચે પ્રમાણે કરે છે —

The scientific account of our universe appears clearest when it deals with inanimate matter But when we come to sciences dealing with life the state of affairs is less satisfactory Many of the questions that seem to us quite fundamental have not been met what for instance makes us regard a living organism as a whole and not as merely the sum of its parts—

અર્થાત્ આ સુધી આ સમાજ મેનાનિ વજુન ર પાથથી માર ગા જે તા સુધી તો વિજ્ઞાન રહ છે પરંતુ જ સાચ ગાથ ગળની વિજ્ઞાનની સાખા પોનો આગો જ્ઞાન વિચાર પ્રીતે તારે તે પ્રાધુ મનોવાદ છે વિવિધ પ્રાગમિ પ્રકોનો પણ અવાવરિ ઉત્તર મરી શકતો નથી જેમકે આપા હો રાજુ જે જ્ઞાન કેમ માની મેકા છીએ! અને તેને ભિન્ન ભિન્ન અવધવાના સમુદાયરૂપે કેમ માનતા નથી?

એમ બે રીતે હવે અર્થજ્ઞ માને છે તે માનનિષ્ઠ અને શારીરિક ક્રિયાઓને તથા અથવા પ્રાણીય ક્રિયાઓને પણ બિન બિન ગણતો નથી આ પ્રમાણે ઉપમાના ઉત્પાદક રૂપમા અથવા ઉત્પાદક થયેન ઉપમા ૨૨ રૂપમા અથવા ઉપવૃક્તિ પિત્ત પ્રધાન ત્રિધીઓના પૈત્તિસ્ત્રાવોના રૂપમા અથવા ક્રોધ કે શરીરગતાપના રૂપમા પિત્ત વિન હોના છતાં પણ વલ્લની સુદ્ધિમા તે એક જ અમુક રૂપમા ગ્રહે છે પિત્ત" ગ્રામ પદ્ધતિની માથે જ તેની નજર આગળ પિત્તસમથી મન દ્રવ્ય સમિત અને ક્રિયાઓ સમુદાયે ખરી થાય છે

જેવી રીતે મિનિ (Ministry) ના ગુણોગિમાનિષ્ઠ ક્રિયા સમયમા (Four dimensional space time Continuum) વાતિષ્ઠ અમાત્રમા વધારે ઉપયોગી હોવાથી દુર્ગાંધ્ય હોવા છતાં પણ પાશ્ચાત્યો અભીષ્ટ અર્થે તે તેજ પ્રમાણે એવી માથે માનસિષ્ઠ શારીરિક અને ભૌતિક દ્રવ્યસમિત-ક્રિયાસમવા (નિર્માણિકતા) આવત અગત્ય સુદિશ્ચિત અને ચિદ્વિમામા પરમ ઉપયોગી હોવાથી આશુકા નિર્માણને મન પામ આવત અભીષ્ટ છે

આ શારીરિક અને માનસિક ઐક્યની આછી પ્રતીતિ પાશ્ચાત્યોના પ્રેરણાના નીચેના વાગ્યોથી થો —

A stimulation of the adrenal gland produces all the phenomena of anger and rage and Conversely the production of anger and rage by any method affects the secretions of the adrenal glands there is no reason to doubt that some if not all of the glands may have similar relation to emotion

ભાવાય-ઉપવૃક્તિ ત્રિધીઓ ઉત્તેજિત થવાથી મનપ્રયગ ક્રોધના મન લક્ષણો ઉત્પાદક થાય છે (ઉત્તેજિત થવાથી આ ત્રિધીઓમાંથી એકેની નામ દ્રવીભૂત પિત્તને સાર છૂટે છે) અને બે ક્રોધ અથવા મગજોથી ક્રોધની ઉત્પત્તિ થાય તો તેના પ્રભાવે ઉપવૃક્તિ ત્રિધીઓ સાવ હોડવાનો આરભ કરે છે આ પ્રકારે આપણા શરીરમાંથી મન નહીં તો પ્રતીક્ષ્ય ત્રિધીઓ માનાસિકભાવો સાથે અવશર સાધ ધરાવતી તે તેવાત નિર્સેદ છે

(Psychology of the Normal and Subnormal)

ત્રિધીસંગ્રહ ક્રોધ નિરેજે નાઈ હો છે તે મન માનસિક વેગોને લાગુ પડે છે જેવી રીતે ક્રોધથી શરીર મા પૈત્તિકસ્ત્રાવો વગર છે તેવી જ રીતે વ્યવસ્થાથી મનના સંપૂર્ણ સ્ત્રાવો વૃદ્ધિ પામે છે આ પ્રાય કેવળ આવો સુધી જ પરિમિત છે એમ નથી દોષોની સર્વ ક્રિયાઓ માનનિષ્ઠ અવસ્થાથી પ્રભાવિત થાય છે અને મન માનનિષ્ઠ લાવો પર દોષોનો પ્રભાવ પડે છે

આ પ્રમાણે પુનઃ મૃત્યુથી નોંધ દ્વારા વાણીની વૃદ્ધિ થતે પિતાનું મૃત્યુ થવું થયું (જે કદરુ સદ્ગત ૨૨૨૫ છે) દ્વારા વૃદ્ધિ પામે અને એક જ વાણીનું પ્રશમન થાય અને તેથી પિતાના પ્રાણનું ગ્લણ થવું અત્યાનક બહુ ધન ગણી જવાથી કાઈ મિત્ર ગાડુ થઈ જવું તથા આ રીતે થયેલા અતિદુર્ઘટી થયેન વેનજમા મ્હને મા ના લક્ષણોનું મિત્ર થવું તેમા નામ નથી વાતવૃદ્ધિ રીતે તેના સુખવિકૃત મ્હને છીંકા કરીને તેનો ઉભાદ સાત થાય છે પરંતુ ધાત્યોરી થવાથી થયેના ઉન્મા મા અમારચિત ચિત્તતા નિર્માણ પ્રયત્ન દુષ્પ્રતા રક્ષતા રિંગે રાત્રધાન નમ્હો દેખાય તે ત્વારેધા અથવા પુનઃ ધનપ્રાપ્તિ ૫

પ્રસન્નતાથી તેને પુનઃસ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત થાય છે કેમકીમ્માર પાણી (કે જે નિધાન ' ૧) પીવાથી બ્રહ્માઓનો ક્રોધ શાંત થઈ નય છે આથી મન ઉદગ્રસ્થોથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે શરીરની પેઠે માનસિક હોય પણ દાનવથી વ્યાપ્ત છે ત્યેક મનોવૃત્તિ અથવા વિચાર સૂક્ષ્મદોષરૂપ જ છે સ્વરૂપત બેદ હોવા છતાં પણ બિન બિન દોષોનો વૃદ્ધિ અને ક્ષય બિન સિત્ત મનોવૃત્તિના વૃદ્ધિ-ક્ષયના મારણ જરૂર ને છે

દોષોના હોવાની મુશ્કેલી માટેથી વિરત્ન રીતે આપીએ છીએ છતાં એ આયુર્વેદિક ચિન્તિતકને સતોષ નહીં થાય માનસિક અને શારિરીક હોયથી આગળ જઈય ત્યારે નિષ્પત્તિ સારીમ મંપુપ નો મોટો પીતુ મોટું હોય આ ભૌતિકસમાર છે જ્યાં સુધી તેને જીવિત શરીર માથે મંપુ છે ત્યાં સુધી મનુષ્ય જનન જ નિર્ગમન છે જે બાળ શરોમમાં પિત્ત અર્થાત્ પિત્તિક્ષિત્તોની વૃદ્ધિ કરે છે અને પિત્તવિરોધી કાર્યોનો પ્રભાવ રહે તે સત્ પિત્તજ્ઞાન જ હોય આ પ્રમાણે નડકોને પિત્ત ભૌતિક્ષિત છે અને તે પિત્તની વૃદ્ધિ કરે છ ત્યાં મનુષ્યો નારી કરે છે વ્યાપામ એ અન સ્વાસ્થ્ય વાયુનું ભૌતિક રૂપ તર છે તેથી માતની વૃદ્ધિ થાય છે અને શક્તિને માંગે મુશ્કેલી છે વગી શીતકાવ કરની વૃદ્ધિ કરે છે અને પિત્તનો પ્રભાવ રહે છે

આ પ્રમાણે આ ભેદો કે જે જે કાંઈ જુદાજુદા છે તે સર્વ ત્રિદોષના ગણના સમાર્થ નય છે કાંઈ પણ મનોવૃત્તિ કાંઈ પણ શક્તિ કાંઈ પણ દ્રવ્ય એવું નથી કે જ્યાં વિદ્યા પહોંચી ન શકે મમારમાં કાંઈ જોવી ગી નથી કે જેનો ત્રિદોષમાં અનર્ભાવ થઈ નય સમયાભાવને લીધે આપણે દાષોના આટલા જ વળુનથી સતોષ માનવો પડશે આજ આનતા દોષોના સાધમાં થોડું કથન આસ્થક ગણાશે અને સાથે સાથે આજ ન લોભિત થઈ પડે નહીં સીપીડીન અધિવિદ્યાન (Sympathetic endocrinology) પર પણ થોડો દૃષ્ટિપાત રીયું

અહીં દોષોના આધાર પર ગ્લાન્ડ મત્રાપ્તિ અને ચિકિત્સા પર થોડો પ્રકાશ નાખવો યોગ્ય ગણાશે

આયુર્વેદમાં મધુ છે કે વાત પિત્ત અને મ્હ એ ત્રણેદોષોની સામ્યાનરથા એ સ્વાસ્થ્યનું લક્ષણ છે અન્યતઃ પોતપોતાના ત્રિદોષ કાવચનમાં ત્યેકે દાષનું પ્રાધાન્ય હોય છે જેમકે નિયતા પ્રોત્તા એ મનમ એ લક્ષણોવાળા વાયુનું પ્રાધાન્ય મરિત પ્રમા વિશેષ હોય છે ફેફસાઓમાં કફનું અને પિત્તાશય તથા ઉપજક્રમિયમાં પિત્તનું પ્રાધાન્ય હોવા છતાં તે દોષોની સ્વર્ણ શારીરિકક્રિયા કોણ અમરોજ અને દુદ રહે છે કે તેનું પ્રાધાન્ય સામાનરથામાં સ્વાસ્થ્યની સીમાનું ઉલ્લંઘન કરી શકે નથી

આ દોષસામ્યમાં વિરમતા આવવી તેને રોગ હો છે જદિ પામેતા દોષોનો પ્રભાવ તથા ક્ષોભોની વૃદ્ધિ કરીને શરીરમાં પુર દોષ આગળ સ્થાપિત કરવું એ આયુર્વેદિક કાયચિકિત્સકનું નિધાન નય છે

આપને વિચાર તો થતો હશે કે આ શું બોલે છે ? અગણિત યાચિઓ કેરમ પણ દાષની વિવૃત્તિનું સ્વરૂપ મ્હ મીતે હોઈ શકે ? પતાની કાંઈ સીમા અરી કે નહીં ? ઉત્તરમાં હું આપને એવું નિવં ન મ્હ છું કે વિદોષો કેમ આપ પૂરેપૂરો ગાબગી દોષો ત્યારના આપનો જે નિર્ણય હશે તે હું જરૂર સ્વીકારીશ (અપુખ)

સમાલોચના

જ તુશાસ્ત્રપ્રવેશિ । —લેખક ડૉ બાનમુખ્ય અમરેશ પાંડે પ્રમુખ ગુજરાત વર્નામ્યુયર સોસાયટી અગાસ્ટ ૧૯૮૮ મિત એ રૂપિયો

ગુજરાત વના મુલક મેમાની તરફથી આમાજી મુધારાના એક આનંદ્ય અગતરીકે સામાય લોકમા વસાનિ નિયાગેના ત્રયામ્ના ઉદ્દેશથી બુ। જુ। વૈજ્ઞાનિક નિપરોની પ્રવેશિમઓ જેવા પુસ્તકો આજ સુધીમા ત્રયાસિત થતા છે તેમા આ જ તુશાસ્ત્ર પ્રવનિમ્નુ સ્થાન ઘણુ ઉચુ છે આ પુસ્તક નેખક મા। પાકટ છે અને આ નિપયના જ્ઞાતા તો છે પણ નિગેપમા તેઓને આયુરવિ સાદિત્વનો સારા પચિય છે અને ગુજરાતી ભાષા ઉપર બોધતુ પ્રભુત્વ છે એટલે આ પુસ્તક તાસ્ત્રીય નિમન તોમા જ્ઞા સુનાય છે લેખક પ્રસ્તાવનામા કહે છે તેમ આ પુસ્તક પાસપુત નહાના તા નરા આયુર વિદ્યાનરો તા નિધાર્યોઓ માટે પ્રવેશિ । તરીકે જરૂર ઉપયોગી છે બાપી પૃથગ્જો માટે પણ આરોગ્ય શાસ્ત્રના અગતરીકે જ તુશાસ્ત્ર નીચે આ પુસ્તકમા આપી છે તેટલી માહિતી રિતિ ગ્જાન આ પુસ્તકના ત્રયા પ । ઉપર તેના નિપનુ ખાસ સ્વચ્છ નિનિધિયેપ ફેરાનનાગ જુઓના મૂળ દર્શાવતુ ચિત્ર છે જેમા મનુર માખી ઉદર આચર નગેરેને બોધો તરત મેલેરીઆ, ખેગ વગેરે યા આવે છે

આ પ્રવેશિમમા જે દુકા પ્રવેશક છે તેમા લેખકે આયુરવિ પ્રથેમા આ નિપયને લગતા જે ઉલ્લેખો મળી આવે છે તેમાથી કેળ્યા ની નોધ નીચે પ્રમાણે કરી છે —

અરકમહિતામા આખા દશમા મ્લાકને એનો નાસ ગ્જા રાગેનો એક અધ્યાય છે જો પચ્છી જણાય છે કે એ જમાનામા પચ્છુ એટલે કે ઈરવીમની સરવાત પહેલા પા। આ દશમા મેપી રોગો કાગી રીમ્જતા અને જુદી જુદી પ્રકૃતિના નાના મ્ મોટા-સગળ તેમજ હુર્મગી કાજા કે મા। મનુજોનો ધાણુ ની માખી દરને ઉ જરૂર બાપરતા એક જ નદિ પચ્છુ વધારે રોગો આના હુમના કરતા કેટનાએ તો અમુક રસને મતરે અને એના મેજ ત્વરપમા કાગી નીમ્જતા ને રારે કેટનાએ અવાગ્નતાર આવતા અો જતા એ કાગી નીકગવાના હોય ત્યારે દશા હસ પાળી જમી। નો સતુઓમા મ્કારો થતા પવનની મતિ દનાતી એના ભાકર તોફાનો થતા ધગ્ગી પ થનો જમી। સુગર્વ જમી દુકાળ જેવી પરિસ્થિતિ અર્ધ જતી પાળીનો ગમ નર્મ અને મધ બ લાતો સતુઓ અનિયમિત કે વિપરીત શુજાખી ની જતી રિયાળામા ઉનાજો અને હિનાળામા શિયાળો અમળે વર્ષાના દસન પચ્છુ થતા મન્જર ઉર માખીઓ શિયાળ અને ગીચ વગેરેની મખ્યા વધી જતી

આ બનાવો તો આજે પચ્છુ બને છે પરંતુ મનુખ્યમતિ ગમરાયા મિનાય એમનો સામનો કરે છે પ્રાચીન લેખકોએ આ બધા પ્રકૃતિના બનાવોનું કારણ અધન ગણા રો છે એનું કારણ અત્યારે હુદગત માય છે પરંતુ હજી એ પચ્છુ ગૃહ છે

એમને (આયુર્વેદના આચાર્યોને) જરા વધારે અનુભવ થો અને તેઓ જોઈ શખ્યા કે કેટલાક રોગો મમગથી લાણુ પડતા અને એવા મકામ- મ્ એરી ગોની નોધ પચ્છુ તેમજો મૂળી છે જુઓ —

પ્રસંગાત્ ગાત્રસરપર્શાન્નિ શ્વાસાત્સદ્ગોજનાત્ ।

एकश यासनाच्चैव वक्षमायानुलपनात् ॥

કુષ્ઠ ઉચ્ચરથ શોષથ નત્રામિપ્યમ્દ ઇવ ચ ।

औपसर्गिस्सरोगाद्य सनामति तत्रान्नम् ॥

(સુ નિ)

આ શબ્દો આજે પણ એટલા જ માથા છે. આનો ખુલાસો આધુનિક જ મુદ્દાએ દર્શાવે અને આ ૨૧ જ મુદ્દાને વર્ણન આપેલો છે.

ઉપરાંત આયુર્વેદીય માહિત્યમાં આપેલા દેશમાં એવીશાનો ઇતિહાસ પણ મળે છે. બ્રહ્માનાનો રોગ જ્યારે બ્રહ્માના પ્રમાણમાં હો ત્યારે એ મહત્ત્વના નામે જોળખાતો પાઠ્યથી એ હાથે ર થઈ ગયો. આ શીતળા નામે જોળખાતો રોગમાંથી એ શીતળાના એક પ્રકાર તરીકે ગણાતો થઈ આવે એ જુદા રીતે આ ૨૧ નું ૧૫ રાગો છે. ઇ મ ના ૧૬માં મેકાગા પોટુગીઝો સીશીનીમ લઈ આ જાની નોંધ લેનાર અને એ રોગ શીરગનામે જોળખાયો. જુઓ પ્રખ્યાત રેલ લાનમિત્રના શ ૨૧ —

फिरगसनक देश बाहुचनैर यन्वत् ।

तस्माफिरग इयुक्तो याधिव्याधिविशारदै ॥

x x x

फिरगिाहससर्गाफिरगिण्या प्रसंगत ।

याधिराग तुजो तेष दीपाणामत्र सप्तर ॥

મેનેરીઆ ક્ષય કાઠ રિસચિકા (કાલેશ) એવેનો ઇતિહાસ પણ રસત્રદ છે. મેલેરીઆને પ્રેમણે વિરમ ૧૨ એકુ યોગ્ય અને અચવાહી નામ આપ્યું છે. એના લાક્ષણિક બધા જ પ્રકારે તૃતીય ચતુર્થક આ રેણુક મતલ વગેરે તથા એના મિત્ર પ્રકારે પણ જાણીતા હતા. એના કા હો વિષ પણ તેમણે કીધું. આ અનુમાન દોરેલું ઉડો વિચાર કરીને એમણે આ તાવોને આગ તુ કે ગ્લારથી આવનારા (અને નહિ કે શરીરના અ રના બચા ને પરિણામે થનારા) વગમા મૂક્યા આ તાર (કે તાવો) કોઈ વાર ઉપરથી શાત થઈ ગયા પછી પાડો એ એક ચારતો એ વાત પણ તેમના ધ્યાન રહ્યા નહોતી. એની અસર થોડી પણ રહી અર્થ હાથ તો એ પ્રીથી જણાતો કાષ્ઠએ એને-મેનેરીઆને જૂનના ઉપદ્રવથી ચારતો મા રો મનન કે બટાનું ૧૦૦ મેના જલુઓ હતા અને એ મજ્જરોના બધા ગૂંચે ગૂંચે આવતા હતા. એ વાત સંજેલી નહિ.

૧. ૧૧૮૭૫ પા. ૧૦ છેલ્લું થન આ વિષયમાં આયુર્વેદની સ્થિતિ બરાબર સ્પષ્ટ કરે છે. કેટલાક રોગો પ્રત્યક્ષ ન જાણતા બાલકાગ્રણથી થાય છે તેમજ કેટલાક રોગોનો એવ લાગે છે એટલું સુધી જ્ઞાન હોવા છતાં એ માલકારણ એ જાતના નરી આજે ન દેખાય મેવા જલુમે છે અને મજ્જરોના કષ્ણ મારફત મેલેરીઆના તેમ જુદા જુદા વાહક મારફત જુલુદા જલુઓ મનુષ્ય શરીરમાં પ્રવેશે છે. એની ખમર પ્રાચીન આચાર્યોને નહોતી એ હકીકત જુન કર્યા વગર છુટકો નરી. મેલેરીઆ વિષયમાં એમાંથી પહેલી વસ્તુની શોધ લેવેગએ ઇ સ ૧૮૮ માં અને બીજીની શોધ ડો મે સને ઇ સ ૧૮૯૮માં કરી છે.

(જુઓ આ પુસ્તક પૃ ૨૫૧-૫૬) મતનને આધુર્વે ત્રણે અઘત ૧૬૬ની રત્નત્રિપત્ર સાથે વધ પાછળ હતા કેઈક દાખલામાં એવી વધ પાછળ પશુ હી રકાય

આગળ આવતા તેઓ લો છ કે જલ તાસ કે હડવાના ચિ હોનું વર્ણનતા દશ છે અને એજ પ્રમાણે ઝેરી હ ગ્ના ૨ થી આવતો તાન પશુ વર્ણવાયો છે આ બન્નેના કાગલો તથા ઉપાય અતારે આપણે પધારે મારી રીતે જાણીએ છીએ એજ પ્રમાણે આલેપ કે ધતુર્ (Tetanus) તથા પગના અગ્ર પાસે ઠંડ થતા એ નાનુ પડવાનો સળા નિસર્પ (Erysipelas) પ્રતિરક્ષા-સંલેખન વગેરે પગ સમજ નોવો મળે છે ઉપ શ (soft sore) નું વર્ણન આપતા મલોગજન્ય એપી રોગોનો પ્રસારો મળે છે

અત્યારે જ તુજ ય મનાતા રોગોમાંથી કેટલાની પ્રાનીન આધુર્વે ત્રણેને ખનગ હતી એની મનુષ્ય નોષ આપનાનો લે મડનો ઇગર નથી એ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં એવો વિનંત ગ્રંથિત પણ ન ગણાય એટલે નમુના તરીકે ઉપર થોડા રોગો ગણા રા છે અને પછી આ પુસ્તકના ત્રિપત્રને નિકટ રાગધ વાળો પ્રગ પાચીન હિંદુઓ જ તુજો મારી કંઈ જાણુતા કે કેમ તેની થોડી ચચા કરી છે

ડો પાંચકે કહે છે કે કેટલાક વ્યાધિગોનો ખુનાસો મેટલેથી થતો નહિ એટલે એમણે જતુઓ તરફ આજી રાજુ કે નિમિત્ત ગ્રાણુ તરીકે દષ્ટિ દોડાવી આ જતુઓને તેમણે કૃમિ ગોત્ર કુડ નામ આપ્યું એમની વીસ મુખ્ય ગતિઓ છે અરક મહિતામાં પુરીધજ લેખજ મલજ તથા રોજિતજ ગેવા આર સમજ નાચક નામો (group names) આપા છે આમાના પહેલા એ જગના કૃમિગો આપો આતગડાના કર મિયા તરીકે જોગખીગે છીગે અને તેઓ આધુર્વે જ તુજાસ્વના પ્ર રાની વગર કે તેઓ નજરે દખાર છે અગે તેમો આમ ગગ ગધાન રોગ ગગે પ્રાચીનોગે પણ ખગ ર વપુ સુ છે પરતુ રોજિતજ કૃમિગો તે તેમણે પણ અદ ગધરા છે તેમને રક્તસાતિનીમા ફગતા પગ વિનાના જોળ અગે તામ ગગના મહા કે તેમ જ તેઓ કુષ્ઠ વિમય વિધિ તથા આમગી પગની જુલજુલ પ્રાગની પિટિ ઝો વગેરે ઉપરવો માટે જવામદગ છ એમ કહ્યું છે એટલે કે રોજિતજ કૃમિગો અથવા લોહીમા માતુમ પડતા કેટલાએક જોળ જતુઓ વિષે તેમણે મક્કળ અનુમા દોરલુ અદસ્થ કૃમિઓ હોનાનો મલજ તો છેક અથરવે ના વમતથી રીકારાયેતો

મતનને અદસ્થ જતુઓ હોરાતી તથા કુષ્ઠ જેવા રોગો તેથી થતા હોનાની આજુ વદાચાર્યોની અટખ્ણ હોવા છતા આ જમાનામાં રોગના કા જુ તરીકે એ જતુઓ ઉપર જે લાગ મુ વામા આ થો છે તે આધુર્વે ત્રણેએ મુજો નહોતો અને એનો પુરાવો જોવો હોય તો કુષ્ઠરોગ કૃમિથી થતો હોરાનું વણન કર્યા છતા કુષ્ઠાદિરોગના વપુનના અખ્યાનોમા તે તે રોગના કાગજુ તરીકે કૃમિને ગણા રા નથી એ હકીકત તરફ ડો પાંચકે પ્રસ્તાવનામાં ખ્યાન એચુ જ છે

પ્રસ્તાવનામાં લેખકે ચર્ચા રેલી એક બીજી વસ્તુ પણ અહીં નોંધવા જેવી છે જનુમિજાનના પ્રચાર માથે શસ્ત્ર ચિત્તિમામાં જનુનાશ પદ્ધતિ (Sanitization) દાખલ થઈ અને જનહર આરોગ્યમાં જનુપ્રચારવિરોધી ધ્રુવો નિરમો પ્રચારમાં આવ્યા અને એ રીતે જનતાના આરોગ્યને કાળે થયો તરે આ મેં બાળમાં પણ પ્રાચીનોએ આ જ જનુનો ગાંધી ઉપર નોંધના તથી વધારે જાણીતા હતા માથે ગસ્તે પ્રસાર ક્યુ રતુ ડા પાકે પ્રસ્તાવનામાં ટીપ્પણ નોંધુ છે જેમણે શસ્ત્રક્રિયા શરૂ થઈ પેલાં દર્શિયાગે ઉકાળવાના વિચાર બાળકના દેશને આપી દુઃખના આપો હતો અને તે ગમ્મલોને તેમજ પ્રમદ દગરવા જનારી દાદ્યોને પણ લાગુ પડ્યો હતો જે દાદ્યના નખ વધેના કે ગાંધી તો પ્રમદ દગમિજાન એવ લાગીને સૂતિકા જવર (Puer peral fever) લાગુ પડે છે એમ આધુનિકો હે છે ઉપરાંત પાગ તથા ધાતી આ દાખલ થાની માટ ચોખી ગમ્મવાની એમણે (પ્રાચીનોએ) લનામણુ રી છે

વળી આયુર્વેદિક સારિત્યમાં તથા મર્ચા મ્યુનિઓમાં સદ્વૃત્તાને જે નિયમો આપ્યા છે તેમાં પાણીમાં ઝાંચો પેચાં ક ગમ્મકો લો નરિ બીજી પહેરેલા જેડા રહેવા નરિ માખી જેડે અને ખાડાગુ બોજન લેવું નરિ દાય પગ સારી પડે ધોધને જમવું વગેરે તથા સ્ત્રીતયા જેના અડી રોગની ખાડાના તાગડોને પડાગો ન લાગે એવી લનામણુ મગા થતા સત્તર રાત્રેને નિમિત્તે વર તથા દગીના રપ રાત્રી સીએની સામસુદી વોરેમાં ડા પાકે તે જે તેમ અડી રોગના તારા સામે સાધવાની ગમ્મવાનો હેતુ રચ્ય દેખાડ આ નિરમો મોટે તાગે અનુભવથી અનિત ચર્ચા રો જેમ માનવું જ થોચ છે હતા તેવાને અપ અને રતુ વિરલક કાષ્ઠક માન રતુ મેની ના ન પાપ પણ આ વિરલના ઉપાદ્ધારમાં ડા પાકે નીચેનું વિધાન રે છે તેમાં મારી કા રમિત હ તેના લમે છે આ પરથી પ્રાચીનો આખુ જનુશાસ્ત્ર તજતા કે આયુર્વ માં હુ છે એમ માનના કે મગાના જેડો હુ મર્ષ નથી પરંતુ પ્રાચીનો રે અવલો મો કથી છે તેનું દિગ્દશન પ્રસ્તુતિકતાની ટિપ્પે કગવવાનો જ મારો ઉદ્દેશ છે

જનુશાસ્ત્ર પ્રવેશિમાંની પ્રસ્તાવનામાંથી આટલો લામો ઉતારો મગાનું કાગપુ જ જનુ વિજ્ઞાન વિષયક આયુર્વે મા શુ છે અને શુ નથી એની પ્રમાણુલૂત નોંધ ઉતારવાનો છે બાકી ખગી રીતે આ પુસ્તકનો મુખ્ય વિષય એ નથી પરંતુ મુખ્ય વિષય સમજવા માટે તો આ પુસ્તકે નાયવાની લનામણુ રવી એજ રતો છે એમાંથી હુકાસાર પમદ રી શકાય એમ નથી લેખકે આ વિરલના અત્રેજમાં લખાવલા અને મોટા પ્રમાણુનું દોહન ખરીને આ અતિ મક્ષિમ પ્રવેશિમાં લખી છે વળી લેખકે પદ્ધતિ પણ વાચનાર અમજ શકે એવી રાખી છે હા ત આ જનુશાસ્ત્રનું પુસ્તક દોવા હતા તેમાં જ જુઓનું વણન હુમાં માયુ છે અને આ દશમાં મોટા પ્રમાણુમાં નજરે પડતા જ જુગ્મ્ય રોગો જેવાકે શન મેનેરીઆ કોલ ટાઇફોઇડ મગકો વગેરેને મદદરતુ રચાન આપી પ્રકરણોના ન્યુમે નિરાના જ જુગો પગીઆના જ જુગો ક્ષરોમના જ જુગો ગગતપિત અથવા કાળના જ જુગો મેવા ખી તે તે પ્રમાણુમાં તે તે જ જુગો વારે જોવાયા તેનું સ્થાન

૧ જુઓ માદ આયુર્વે ના દાલનિક તથા મદ્વૃત્ત સંધી પ્રકરણોના અભ્યાસ

(તની આ પિ)

તે તે જ તુના સરીગતુ વણુન તેનો છવન વ્યાપાર મર્ગોચ્છ તેજુ વિષ વગેરે દુધમા નણુ થા પછી તે તે જ તુઓ ની અમગથી લાણુ પ તા રોગો નાણુ પડે છે તેનુ તથા તેના ઉપચારનુ વણુન મ્યુ કે પછા રૂ રકારોતો ઉદ્ધેશ ચિદિત્યા થ થ લખનાતો નથી એટલે યુગોનીઆ સુધ વગેરે રોગોના લાણો કે તેના ઉપાતો લખનાની જરૂર નહિ એ મમનાર એવુ છે અહીં રોાનુ જે નણુન કરેણુ જે તે જ તુ ગાયે તેના મનષ પુત્રુ છે અને ઉપાતુ વણુન પણુ તે તે જ તુ ના તત કરનાર ઉપચારનુ મમજતુ

જના આ પુસ્તક રિપોનો માટે નથી પણ પ્રયગ્ વતો માટે છે એ રખી ત ધ્યાનમા ગણીને જેમ લાખા માદી માગી છે અને અતિ પાલિભાષિ વગતુ દૂર ગાખી છે તેમ જન્તુમન્ય રોગોમા તે તે રોગના અટા માટેની મચનાઓ ખામ આપી છે । ત લુઓ ૫ ૧૦૫ ૫ ૧૨૦ ૫ ૧૬૧ વગેરે

જ તુશાઅ પ્રવેશિ ।મા ન નણુ ખ છે પ્રયગ ખડના પહેલા પ્રમજ્જમા વિષય નિરૂપણ મતા દશ્ય જગત જડ અને ચેત થ જે થ થોનુ બનેતુ છે ત્યાધી આગલી સદમ કાકમની પોધ પડી અદમ્ય મદમ જ તુરૂપ નવી મદિતી પોધ થઈ છે તેનું દુધમા તાન મ્યુ છે ખીમત પ્રમ યુગા જ તઓનુ ગામા । તાન ની ।મા જ તઓનો અવ્યામ માની જુગી જુગી પદનિઓ ચોયામા અર તથા એરી જ તુઓા સરીગ ૪ આકમણુ અને મનુચ ગરીગતો જ તુઓ સામે ગચાવ એટા રિપોનો છે પડી ખીમત ખડા ૧૫ સગજોમા ૫ ઉત્પા મનાજ જ તુઓ યુગોનીઆના જ તુગો પગીઆના જન્તુઓ સેરીસોરપાર્ન શીનર અથરા આસક જ તુગો સુર રોગના જ તુ ના મગતપિત અથરા કાના જ તુગો કીધેરીઆ- રાદિખી ન જ તુગો મીગ-ધનુ ન જ તુગા ગોગમને એરી જનારના જ તુગો ટાડાનકા ન જ તુ ન તથા તેમ ન સગા મ પીગો પેટનાએક જનાવરા ન રોગોના જ તુગો ચરદી મતખમ ૬ ડુગે ૩ તથા ઉગમિયાના જ તુઓ મીરીલીગના જ તુગો તથા ગેમના ગગા મ પીગો અને ની ૧ ખડમા મેનેરીઆ જ તુઓ મરકાના માખી મર્ગો જન્તુઓ કાગત્તર-મસાઅત્રાર ચો તેને મગના ખીમત રોગોના જ તુઓ દાવનિગ અથરા સ્તીરીંગ મીમનેમના જ તુઓ એ ચાગ સગજો છે

આ રીને પ્રમ જોના નામો ઉનારવાનુ નણુ એટતુ જ છે કે નાયનાગને આ પુસ્તકમા થુ છે તેો સ્પટ ખ્યાન આવે આ તેનો મદુપયોગ થાય છેવટ અનુક્રમણિમા છે એ કહેવાની જરૂર નથી પણ આવા વિવરના પુસ્તકોમા જે અત્તન આવશ્યક તે ચિત્રો આપવામા પૂરતું ખચ મગવા માટે થુ વ સોમાયતીના મેચાવકોને અને તે ચિત્રોને કુશલતાથી તથા મરી છાપવા માટે કુમાર કાર્યાલયને સેખા જે ધન્યવા આપે છે તેમા અમે માય આપીએ છીએ

રોગના મ લુ તરીકે આ જ તુઓનું સથાન થુ અને રોગના નિ નાન ચિતિસમા જ તુશાઅની દષ્ટિએ વિચાર કેવો આવશ્ય છે અને એ પ્રમ ખામ મરીને આપણી અ ગ ધર્મવાગ આ મોટે ગાગે માર્ક ગિયિન તથા અસાત્તીર જે ચચવામા આવે છે એ જોનાં આ પુસ્તકમા પ્રમ જ માતમાગાથી નીચિના ઉતા । ત દ ધ્યાત ખેચતુ મોગ છે —

જે સોકો જ તુઓ તથા જ તુ ન્ય રોગોને એ પ્રકારનું ધર્મોગ મો છે તથા

એ અતિ પ્રાચીન મળમા દાઢ નડવેદના જૂનામાં જૂના મત્રોના રચના માલે આર્યોમાં
વૈદક જ્ઞાન નહિ જેવું જ હશે

વેગનો સમય—

આજના ઇતિહાસ મંદી છે લી ગોધખોળોથી એમ જણાય છે કે એ અતિ જૂના
મળમા આર્યો લડનામાં કુશળ હતા તેઓની ભાષા અનાર્યોની ભાષા મળતા ઘણી આગળ
વધેલી હતી પણ ઘણી ૧૧ સોમાં ૧ ત શહેરો બાધના વગેરેમાં અનાર્યોની મંદકૃતિ
ચડીઆતી હતી

કે જે મા મળી આવતા દામના શહેરોના ઉદ્ધેગોનો તેમજ મોહો એકેરના ખડેની
હકીમતનો પુરાવો ઉપરના વિધાનને સિદ્ધ કરે છે

અહીં જે નસ્તુત છે તે વદ્ય આજના પણ અનાર્યો આર્યો કતા વધારે પ્રશ્ન
હરો અને ધીમે ધીમે આર્યો દાનાઓ ૧૧ મદના વખતે આપસિસ નો આશ્રય લેતા
પડતા હશે

આર્યો અને અનાર્યો મનુષ્ય વખત જતા ગાદ થતા ધીમે ધીમે અનેક અનુભવ
નસ્તુઓનો આર્યો સ્ત્રી ૧૨ કર્મ છે દા ત ધાર્મિક ૧૧જતમા વિગપૂ નો દાખલો
ધર્મો સુચક છે ૧

હું વૈદ્યકને વિગપૂળ જેવો દાખલો મળુ છું અવગત ખીજા પુરાવોએ આ
૧૧ ત નોધી નથી

આ દેશનો જૂનામાં જૂનો વૈદ્ય આર્યેતર જાતિનો સિદ્ધ મંદકૃતિવાળા પ્રજાનો કે
વેદમા જેને દાસ કહ્યા છે તે જાતિનો પણ આર્યેતર હતો એમ માનીએ તો અશ્વિદેવો સંધી
ઉપર કહેલી દનકયાનો ઉકાર આપાને મળી આવે છે અશ્વિદેવોને ખીજા દેવો મરના
પ્રસાદ મળ્યાનો પત્રો છે લેખ તૈત્તિરીયબ્રહ્મિતા (૬-૪-૮-૩) મે રા (૪-૬૨) શતપથ
બ્રાહ્મણ (૪-૧-૫-૧૪) વગેરે બ્રાહ્મણકાલીન ગાર્હિત્યમાં મળે છે અને તેમાં વૈદ્યકમયા
(બેનજ) સાથે સંધ્ય હોવાને સીધે મનપા ૧૧ સમાગમમાં આ દેવોને ધારે આનવ પડે છે
માટે તેઓ ઉતરતાન્યમના ભાગ માટે લાવક નહિ એમ જુએ છે

તેવે આ કથાનો અતિપ્રસિદ્ધ દૃષ્ટિએ વિચાર રીએ તે મંદી મનાઓ મળ્યો
ચોતા ઉપધી કરે છે ચચાદેદે તમાવે ૧૦ તર ૩૮લી ધાર્મિક માતાઓ ૧૧ મૂળમાં મા ૧૧
વગર છુટ્ટો ૧૧થી કારાકે એ ગિના ૧૧ખીજે જુદીમાં ઉતર એવો પુરાવો દખાલો નથી
અને એ દૃષ્ટિથી વિચાર રવામાં આવે તો આર્યોમાંથી જેઓ વદ્ય મયા કરતા ધૈર્યતા
હતા તેઓનો એ મધાના રરરો શીખવા આર્યેતરલોકો ૧૧ પરિચયમાં આનવ પવુ હમે
અને જેની પાસે શીખવા જવુ પડે તેમાંના કાર્ણની માદગીમાં તેની સારવાર પણ શીખનારે
મરથી જ પડે મતનમકે અધ્યવેદ પછીના બ્રાહ્મણકાળમાં ન્યારે અનાર્યો તરફની તિરસ્કારકૃતિ
કેળવારા લા ૧૧ ત્યારે અશ્વિદેવોને મળ્યા ભાગ ૧ આખાની દતમયા અચારમાં ન્યારી હમે
મેમ જાણ્ય છે

(અપૂર્ણ)

સિદ્ધભેષજ મણિમાલા

[અનુમધાન માથ અ ૩ ૫ ૮૬ થી ચાલુ]

કળથી રમ્તાપિત્તમા ઉત્તમ છે લઘુ ઉષ્ણ અને વાત છે તે કી પથરી અને આખમા
કુલુ, શાસ આદિ પાત કક જગર વિષ વગેરેમા મળથી હમેશા પથ છે કળથી મટુ છે
સ્વાદુષ્ણસ્તુવરસ્તિલ કટુગુસ્થાંગી સતિલોડગિદ
કેર્ય પિત્તરુક્ષાત્તરોડનિગ્ધર ત્ર યાડ પમુત્રા વગી ।
તીક્ષ્ણોષ્ણ કષ્ણાત્તમૂત્તમનોડ સૂટુ કટુ સર્પપ
તીક્ષ્ણા તીક્ષ્ણતરા કષ્ણાનિગ્ધ પિત્તાગ્નિગ્ધા ॥ ૧૭૪ ॥

તથ મધુર ઉષ્ણ મ્યાન ૮ ૧૨ ગ્રામી નિમ્ન અગ્નિ પ્રાગો દિત્તર પિત્ત
અને મુને કળાર વાયુ ૮૨૨ આગીને દિત્તર ગેમા ને ગોઠો કળાર અને બનપ્રદ છે
અરસન તીક્ષ્ણ ઉષ્ણ ૨૬ વાત અને મહત્તી માધો હળુનાર છે મટુ છે
સર્ધ અત્યત તીક્ષ્ણ છે ૨૬ અને વાતો હળુનાર છે પિત્ત અગ્નિ આ રક્ત વગેરેને
વધારનારી છે

અતસી મધુરાડિતિગુર કટુકાડનિલગુરુકષ્ણાક્ષિરોષ્ણતરા

કષ્ણપિત્તજિદલ્પમર્દા હશિર સુહુસુમ્મભય તદિવાસ્તિ શણ ॥ ૧૭૫ ॥

આગરસી મધુર છે અતિ બારે છે મટુ છે સાતમ છે શુક્ર હળુનાર છે મધુર છે
અને આખને હળુનાર છે—અર્થાત્ ગરમ તેામથી આખો ગા નાર છે અળમી ખૂન જ
ગરમ છે

મધુખાતા બીજ ૨૬ અને પિત્તને હતાર છે રહજ સાતમ છે કા છે શાના
બીજ પણ આવા જ છે

દયામાનકઠ્ઠનલ્પોદરપાચનાલ-

નીવારચીનતૃણજાદિ સગસ્તમેવ ।

કૌલાન્નપિત્તકષ્ણાત્તિગ્ધાશિ ગૌત

સમાદય પરાપાપિ ગુ ગન્ધિમ્ ॥ ૧૭૬ ॥

ગાગો કામ ૧૧ કોદ ૧૨ નીવા ૧૧ ચોખા બગી બાગો બાગી ગોરે
શુદ્ધ બાન્ય—અપિત્ત ૨૨ અ ૧ કોદ ૧૧ કળાર ૨૬ કા છે ગ્રામી છે ૧૧૫ કળાર
૭ અને હળુ છે

एकात्माल्यानि रचिप्रत्यानि उष्णिनि दापययपुनितानि ।

सर्वपु रोगपु अतिगरिताणि दानानि सायू प्रथगाणि विव ॥

સામુદાયી મો કોષ ને મા ૬ આમે બેગી બીજ છે તે સ્વિ ઉત્પા ૬૨નાર છે
દસમ છે ગણેય દેના (વાત પિત્ત અને કક)મા તને ઉપોગ થઇ શકે એમ છે આ
શેનોમાં તે આખી સમા બેગી બીજ ૧

દૃશ્યાણ્યણિ શુક્લાનિ વર્તુળાનિ મ્પરુપત ।

દ્વિચૈર્ગ્ર નીતાનિ સાદ્યુદાનાનિ નામત ॥

સાશુ જાણી લીસા નાના નાના જાણી ૧૨ સફે અને ગોળ હોય છે અન્ન તેજ આ દેશમાં તે આશુના છે

(દ્વિ ધાત્યવગ)

અથ સિદ્ધાન્તસપ્રદ

મિથ નટીગામધરોષ્ઠવપર પ્રચ્છવીનસ્તનપામવર્તુન્મ ।

સ્તનપ્રગાન મુહુદા ચરિત્ર ડહલલ લોચનગામિ લઙ્કુમ્ ॥ ૧૭૯ ॥

મુદર આંના અધરોષ્ઠ જેના પરમ મિથ Cન ન મમન અને ગોળ સ્તન જેના ગોળમગેગ મિત્રોના મન્નચરિત્ર પમ સ્નેહપ્રગાદ અથવા ઘીથી સ્પર્શન—આવા લોચનને લોભાને એવા લાજ ઠીક જાણે છે

મૃદિનવિરલસર્પિ શુદ્ધગોવૃમધૂર્ણ

સલિલનિવિટપદ્મ ગોમયાળી વિપક્વ ।

તિત્તઙ્ગુચિ મૃતેન પ્લારિત શકરાન્નચ

નુટિસુરમિ મુદ્દિદિ મુચતા પૂર્ણમાન્યમ્ ॥ ૧૮૦ ॥

હાથે ફળેવા ઉત્તમ ધાના લોટને પાળી વડે ખૂબ જીવંતને ખાધી તેના જાડા મોટા શેટલા અથવા માગી જાણી લઈ આ જાણ ઉપર પકાડી માગી તેવાર થયે જાગી નાખી ઝીધી આગળી (તિત્ત) થી ચાળી લઈ તેમાં ખગમર નસ નસ થાય એટલું ઘી નાખી સાકર ગોળી મેનગી જાણ નાખી ખતાવડુ ચરમુ મિત્રો સાથે જેમી ખાવા થોડા છે

અયુ રઝેરપથૈ મદુતા ત્થાના

મુક્તા બલ્લ વિતરતિ સ્મરદાનદત્તા ।

સ્તિગધાશયા મુસ્તુણપ્રથિતા મનોજા

ફીળી ગરીત્ત્વનેચ મુત્ત દદાતિ ॥ ૧૮૧ ॥

મુલગ્દેહી અતિ ઉત્તમપન અવનાવાગો મુદ્દતાયુક્ત લાય છે તે ખારાથી બન આપે છે મોઝોનીપક છે સુતગેળી રિન ધ શુક મનોત અને આનંદપ્રદ છે અત્યુત્તમ આ અવપરા અને મુદ્દતા મપ મા નોમદા સ્ત્રી કેનિકનામા ચતુર હાઇ મપ્રયોગમાં આનંદ તિશન અનુભવાયે છે અને પોતાના પ્રેમ અને શુભમપતથી મનોત મની અવર્ણનીય આનંદ આપે છે તેની જ રીતે નવોદાની જામ સુતરેળી થગ ખાનાથી (સ્ત્રીપક્ષમાં ભોગવવાથી) ન આપે છે

જલ્વલિવલ્લયાનિ પ્રૌનપિત્તમયાનિ

મતપત્તમયાનિ પ્રાહસા મયાનિ ।

મધુરરસમયાનિ લાઘવીયાનિ યાનિ

સ્ફુરદરચિજયાનિ પ્રેમતા વર્ણયાનિ ॥ ૧૮૨ ॥

જલેખી પિત્તનો નાગ કન્યા છે ક્ષન અને વાયુને શાત ગ્ના છે મનુર મમુકા
હોઇ નાચનીય કીર્તિયુક્ત છે અરુચિને નના છે આરી જલેખીને હ પ્રમથી વર્ણવુ છુ

સપક મૃદુવહિના ચળમ્બ ચૂર્ણ સમાન ઘૃતે

ક્ષેપ્ય સ્પન્ડજસ્તમે ક્ષિગુણિત દ્વા યામિદ તલયેત્ ।

કર્પૂરનુટિકુટુમૈ કતલિના કૃવા ગુમા મમયે

સૈષામાનસમોહિની વટુગુણા શ્રીપોહનસ્પાલિના ॥ ૧૮૧ ॥

મોહનહાનની ખનાન—અળાના લોખને ધીમા તાપ ઉપર ગીમા (લોટ જેટલુ જ
ધી લેવાનું) મારી રીતે ગેળ નાખનો પડી ઘી અંતે લોટા વજનથી ભરણી ખા ની
આમણીમા તે લોટ નાખી ના અને ગામર ગામળીમા મિનારી નીધા યા યાગીમા
દાગી દેવો એમા એનચી કેમર રામર વગેરે પદ્મના ગીનારી નુ (આમણી કરી રખત ન
કેસર એકર નાખી નુ) પછી યોગના પાગને ભરી લેવા આ મોહનમા મહુગુણયુક્ત
અને મન મનુખાના મનને મોહમા નાખનાર છે અર્થાત્ તે મોને ખૂબ પ્રિય હોય છે

પતિત પચનગર્વા હીયત પદ્માપત

ચિલસતિ ચમનિરામનચ ચનકિ ।

પ્રસરતિ કફરા ચ સચિતાયા હિ યસ્યા

જગતિ મુચ્ચતરિ ચમ્યત સ્પિન્ધિ સા ॥ ૧૮૨ ॥

વાપસી વાયુના મારી તો છે પથુ ગેરા પિત્ત ગોતુ રે કે મન અને જ મોહિને
વધારે નુ મ્હા રાગ ને આરી ઉત્તમ નાખી નો જેલો સુદન ॥ તેમ તે જ સાચી મહે

સરાશા ચ પુરતો વરાક પ્રાપ્તિ યા ચાગ્યવૃત્ત સદા કમ્ ।

સ્પર્ધા વિધત્ત મુધયાદપિ સાકુ સવ તમાત્રાદય દુઃસ્વપાકમ્ ॥ ૧૮૩ ॥

જેની આગળ ખાવાની મૌ વાનગીએ રીકો પડી જાય છે અને જે ભાગરશાગી હોય તે જ
તેને પાગી રોકે છે જે અમૃત માથે પથુ સ્પર્ધામા ઉતરી રોકે છે એવો દુઃસ્વપાક હે મમે આ

મજ્ઞાન નાગરક્ષા પચ હરિપિ સિતાસક્ષત સ્ત્ર પકે

નિશિવ્ય ક્ષીરમધકથિતમથ સમુદ્ભૂલય દ્રાવિડોમિ ।

નારક્ષીરણીય મુરપતિમિરપિ પ્રાર્થિના વાનપિત્ત—

ચાપતિ ત્ત હતિ પ્રથિનગુરુગુણા સોમનમ્ય પ્રવૃત્ત ॥ ૧૮૪ ॥

ના ગીના મનો (ગીરા વગેરે જગમર ની લીધા પડી) રીમા ગેળ નાખી પડી અ
ગામર નાખી દુધ નાખી દુધ અર્ધુ ને ત્યા સુધી અ ખા ની પડી તેમાં એનચીનું દુધ
મીઠાની જે પીછુ તારા થાત ને ના મીઠી આ નાગમીગની આપાત નુ પથુ નાચના
કે છે આ વાત પિત્તના ગોરો દહે છે ચિત્ત છે અંતે ચુખુચુખુ છે સામનરખને
ઉપત કન્યા છે

મુક્તાઽપિ વાન્છા વહુત્વીકુગેતિ

કા ત્યાઽભિસૌમ્ય દધતી જનાનામ્ ।

સમુદિગપદ્મધરસા ગવીના

વાસૌદિકા સ્ત્રીય મુદ ન રસ્ય ॥ ૧૮૭ ॥

આપા પછી પણ જોને દરીથી ખાનાની છત્રજ થાન કે પોનાની નિધી કે મનુષ્યાની અધોને અથ આને છે ગધ અન ગમથી જે મુક્ત છે એવી મામુદી નવોગ સ્ત્રીની જ્યમ માને આનંદ નથી આપતી ?

ઉદસ્યમાચ ચ વિધાય પિન્ડ શનૈ સિતાત તુલિકાવિમર્દિતમ્ ।

પદ્માદધિસ્વાલિ બુધેન દારિત્ર નામ્ના મ્લારુદ્ માત પ્રચક્ષ્માહે ॥ ૧૮૮ ॥

દુધનો માવો તૈવાર કરી માવોને ખાડની આગળીમા નાખી પછી ચાળીમા ઠાગી ધ્વી અ ર એ રથી વગેરે નાખી આવી રીને મરફીની નાવત કહેવામા આવી છે

ધાગમિરુત્તમટુવસ્ય કૃતાભિષેકા

માયુમજા મારદસ્વાત્ત ચ દ્રઢતા ।

સિદ્ધાન્તીદલગુડપ્રતિપૂર્ણિતે

શ્રીપોલિસા જગતિ રસ્ય મુદ ન ધત્ત ॥ ૧૮૯ ॥

દુધેન્ની દાગ અને ગાળનો નારેન માત બગી નાવેલી શર મનુષ્ય અ નવી પોત વેન્ની ઉત્તમ ધીમા પોગીને ખાવાથી કોને આન નથી આપતી ? અર્થાત્ ધીમા મોગેથી વેન્ની ખાનાની મજા આને છે

સ્વાલીપુટસ્ય જમ્ર પિહિતા દલામ્યા

ચાતામમજસિતધોર્નિનિવેસ્ય પોન્નીમ્ ।

અદ્વારકંઠપરિ સનિચિતૈ વિપ્રકા

મિત્રૈ સમ રહસિ મુ વ મુધાસપત્નીમ્ ॥ ૧૯૦ ॥

બદામની મીઠા અને સાફ બનતી બાગી બનાવી ઉપર નીચે કામગી મૂકી નમન થો ચાગી વચ્ચે તેને મૂકી પછી નાગ ઉપર કમ્બો કે ધાળો મૂકી ધીરથી પકાવી લઈ તૈવાર થએન બદામની બાટી એકાત રચાનામા બેસીને (કાઈની નજર ન પડે એટલા કાચથી) મિત્ર સાથે બેસીને ચાતીને ખાવા પોત છે

પવોમિરાત્ સફલપ્રિયાણા વા યો મૃતાત્તતલ્લિતા પ્રિયામિ ।

પટ્ટપણમોદનમ રુતા સ્વસ્તા મક્તદાલ્પો રચ્ય ન કેપામ્ ॥ ૧૯૧ ॥

અણાની દાગના લો (સકરત્રિવચ્ચા)મા — મોઢુ મરચુ વીરે મસાતો મેળાને દુધથી આધી પૂર્ણ નનારી લઈ તે પૂર્ણને ધીમા તળી લઈ ખાવાથી કોને રુચિ ઉત્પન્ન થતી નથી ? (અણાના ચાપડાની આ મનાવત છે)

મરુહીલા લીના મયતિ ચ નરીના સ્વિરલ
સમુદ્રિક પિત્ત મલિનયતિ તિત્ત ક્ષયભિયા^૧ ।
વલાસ કિં હાસ નજતિ વલ્લના ચ ગતિ ત્ત
સમાયો ચેત્તોપણશાસનયસ્યા શિસ્વરિણીમ્^૨ ॥ ૧૯૨ ॥

એનથી મરી મગમકપૂર એને નાખી । શિખર ખાનાથી નાનુની લીલા મનાઈ મળ છે
અર્થાત્ વાનુ ॥ નાગ થાત ખસા પડ મુચિ ઉત્પાદ થાય છે વડા પિત્ત । રાત કરી
નામે છે મન આપના છે

નાહોકચાગર્દરવગમોરમા સત્તે નિમગ્ન જલધારિવદવ ।
તિહાલસાય પટકા મનોન્નય કઠોલ્લયા તિદિવોક્કમામમ્ ॥ ૧૯૩ ॥

હિંગ, છતુ આદુ લવગ તજ વગેર સુધી પાણી નાખીને પનાને ॥ વડા જાગમા બોગી
ગખી મધી ખાવાથી દેવો ની આગા પડ પાળી આવે એવા એ સીધા નામે છે

નયનમરિચદ્રોપાહિતુધા યારુજીર
પયસિ નયનપુર્ણ સર્ગયિત્ત વિપક્કમ ।
ઘૃતમનુષતત્તયા તાલ્યેસ્થાલિકાયામ્
મયતિ દધિનિમગ્ન પિત્તતાડ પિત્તોડ ॥ ૧૯૪ ॥

ચણના લોગમા મીઠું મરી દળત મિશ્ર થાયા આ છતુ ॥ પાળી પાળી નાખી પુ ।
પનાવના જેવું પીડુ પનારી તરા ઉપર ધી નાખી તે ઉપર પીડ પાથરી પુકા પનારી
લઈ તે પુકાની લીધા છુટા ॥ એ આ પિત્તોડ ॥ મનો રસાદિ પનાર પિત્તો નાડ ॥ છે

કચરલિસા વિપ્પય પ્રાયા જીયતિ ગુર્મ્મસ્તજ્જયિતી ।
પૂરી પુનરુરીટતવલા વિદૂરીજ્જોતિ પિત્તવલી ॥ ૧૯૫ ॥

ચોઈગી મોટ ભાગે પેગમા શુ ગુણત ઉત્પાદ કરી પછી દળ થાય છે પચામા તે
ભારે છે આ વાપુરી છત ॥ છે પૂરી માથે ખાનાથી તે મગ છે

ઠ્ઠાનિ ધનો સલિટનં માપમરુદ્ધુદ્રા યતમાદ્ધુદ્ધામ્નિ ।
રુચરપિ દ્રાગમિસારકાણિ સમર્મર મન્નય પર્પટાનિ ॥ ૧૯૬ ॥

આદ મગ મડ — નજમાથી મગે તેલા લાગના દધમા પાપડ ખાધી તે પાપડ સેળને
ખાનાથી બોગ ઉપર સારી મુચિ ઉત્પાદ થાય છે

૧ પાળી તિનાના દળીમા (લીલા મારો) માકર મારે દધ ॥ પાળી કપાથી પાળી
પડ મુચર મિ અને એનથી મેગાથી લાવડો જવલો નામ આરેડ છે સિખડ થોગ
હાલ નવારે આ પીસ લાવડ તાવડ

સર્વ વ જગત્કાનિ ત્રિશોપતાનિ
નિર્વાજમાયતલ્લિનાનિ તન્નેદરીમિ ।

યોગ્યૈર્મર્ગોઽતરણાવધૃતિતાનિ

સ્વર્ગર્મરાણિ રાત્રણિ તથા સરાણિ ॥ ૧૯૭ ॥

અહમ્ ॥ જાતી ગાયત્રી જાતી રીમા તમીને ઉપર ૧૦ ૧ નાગે તેટલું મરી અને
મીઠું ધારીને ૧૧ સામા આને તે તે ગાઈ ૮ લાગે છે સાગક છે અને ૩૬૬ ૬૬૬
અવાજ માથે આડીને ખાવા ૪

અથ તથા ધામનશુકનિકા ગુદગોષ્ઠમજાતા

સિદ્ધા કિશ્તિપદુનિવયસિ યત્તવયસ્તશિક્ષા ।

સર્પિં સ્નિગ્ધાસ્તદનુ નિતરામાત્ક્રીમૂપમિક્તા

સ્મૃત્ત્રીસના શામિતવગ્ના યૌરવ ન ત્વજ્ઞતિ ॥ ૧૯૮ ॥

સારા ધર્મને લાપસી મટે મોટા મોટા ધર્મીમા ભગ્ગડી તેને સ્ટેજ ધર્મી ૧૦ નાખી
૫૪૧ ખાડ મીનાવરી આ જાતી ઉપર ધી લેવું આ લાગી મુગેની ૧૧ માથે લંબાથી
સાડુને કાગે છે ૫૪૧ પોતાડું બારેપાડું તે જાડી નથી

દાવાદવગ વ મિથો મિમક્ત મ યન નયેન ધૃતેન સિત્તમ્ ।

પ્રક્ત સિતામિગુણશાંતિ મક્ત નિવદ દેવાય મયાપિ મુક્તમ્ ॥ ૧૯૯ ॥

કમા નો કમાન ગાડું તા ૮ મી રી ઉપર સાગક ભમરાની પ્રથમ દરો નેવેલ ધરીને
૪૪૧ મ ૫૪૧ ૪૪૧ જાગે આને ૧૦ આડીને ખાખા

વિશાળ યા મિત્રૈર્વકથ્યા મુગૌધપૂળ સ્ત્રિવામવૃળ

સજાત્તૌમ્યા ઘતરામગમ્યા પ્રત્યુષા વરસુદ્ધમ્ ॥ ૨૦૦ ॥

મગના ધૂન અત્યન ૧૨ ખાગ છે એમ જ્યા ૫૪૧ કહે છે મગનો ધૂન અને
ગુણથી ભરપૂર છે ૧૨ આ જાતી આમોળીવા (આમચર) ખગરા તરીકે અને જીડુ ધાણા
આડું મગનુ ૫૪૧ મગનો નાખીને ધી મિત્રતા વધાર મૂકીને મગનો ધૂન ખાખા

મ મિહલમવા ધૃતલ્લતા પૂનવ દ્રવરિ વેવરતુલા ।

તુષ્ટિપુષ્ટિવલ્લીયર્ષિને ફુલ્લિકા મમુમિદે નિવચતામ્ ॥ ૨૦૧ ॥

ધર્મના લોખના પૂર્ણિમાના ૧૨ જ્યા ગોળ ફુલકા ધર્મી ખોળીને શ્રીકૃષ્ણને નેવેલ ધર્મીને
ખાવાથી તુષ્ટિ પુષ્ટિ ખર અને લીધ ૫૪૧ છે

આમસ્થિવિ યત્રવગારિ શલ્લનપ્રમોદપૂર્ણ ઘટ્તસસપિપિ ।

નિશિય યિ કા મ પિત્ર તુ સૌપથ નમાજનાગમપિ લામ આ જતા ॥ ૨૦૨ ॥

૧ જાતન એટલે મગાલો સાગક લુ છે ૧ —

વૃઠરશિષુમુરસહુમુચામરમૂલ્લુપમ્ ।

કનિજાજકવમીર પ્રવતિ પ્રાદિ શાલ્લનમ્ ॥

પાણી ફેરીના ગોટલાને પાણીમાં ઝેળી ૧૧મી તેગા તમામ મસાના નાખી ઘી
હિંગનો સ્વાદ મૂકી તેમાં ઉપર પાણી છમ ૧૧ી ૧૧મી રહેજ મુક નાખીને પીનાથી
ખૂન જ સ્વાદિષ્ટ પીણું બને છે દેવોને પણ ખાનાની ઇચ્છા થાય એવું આ પીણું છે
(પચમદાલ તરફ ફેરીના વખતમાં આવું પીણું બનાવી ખાય છે, ત્યાં તેને 'ગોટના'
નામથી ઓળખે છે)

चूणन किंचिद् घृत्तसौरभेण सुजातगोधूममवा प्रणीता ।

अष्टा हस त्या प्रियया हस त्या मण्य वृताक्ता मम सति सात्म्य ॥ २०३ ॥

[૧૧મીમાર મળ્યા માટે અમારમળ્યા 'મડક્યા, અમાર્યા' રૂતિ । સિદ્ધસારે
સૂત્રમ્ । અત્યુષ્ણા મળ્યા પાણી રૂતિ । પરંતુ ગાંધી ૧૦ થી ૧૧ માં માગે છે તે
માગથી સમજી શકાય નથી] માગ ધર્મના લોટમાં સરળ થીડુ માગ ૧૦ થી ૧૧ માં
પત્ની થકી ધર્મધર્મી સારા ઉપર ૧૦ થી ૧૧ થી યોગ્ય ૧૦ થી ૧૧ માં સાત્ત્વ

कथिता कथिता प्रचुर रुचिग नफमारुतसशमने चतुरा ।

अपि पित्तमुदीरयति प्रसरा लघुरम्लसरा शिखिमाद्यहरा ॥ २०४ ॥

કદી અત્યંત રુચિર આદ્યપદ્ય છે તે ૧૫ અને વાયુનું મશમન કરનારા લઘુ
પ્રતિષ્ઠ છે ૧૫ પિત્તને ઉદરનાર છે પરંતુ પચવામાં અત્યંત હલકી છે સર છે અને
જઠરાગ્નિની મદ્યતાને હરનાર છે

अभिनवघृतपात्रो सिञ्चन स्निग्ध गात्री

रजसि सितसिताया लोढिता म दग दम् ।

अगणितगुणगुर्वी पावक्यापदुर्ग

प्रबल्यति बलास सेविका सेनकानाम् ॥ २०५ ॥

(ગરમાગરમ) સેવ ઉપર તાલુ ઘી રેડી, પછી તેમાં દેવોની ખાદ્ય ધીમે ધીમે બેઠાનીને
માનાથી અગણિત ગુણોથી ભરેલી છે અભિમાદ્ય કરનાર છે કદાચ જોઈ વધાર ૧૨ છે

समाज्यसिद्ध समितासमुद्भय सण्डेन युक्तो द्विगुणेन गुन्मुन ।

अत्यर्थमदाहृतमोष्टपावકો वृद्धोपयोगी गुरुरव पावक ॥ २०६ ॥

ધર્મના લોટમાં તેટલું જ થી ૧૧મી ધીમે તાપે લોટ શેકના લોટ જગત સેમર્ષ રહે
એટલે અમણી આ અંગ નાખવી આવો શીરો જઠરાગ્નિની ૧૦ થી ૧૧ માં (ધીમે લીધે)
અર્થાત્ ભારે છે શીરો વૃદ્ધને (પરોગો) ખાદ્ય છે

राज्यक्तजात रश्मि समीर बलासविड्यजन सार्धगौमम् ।

अनन्तमिष्टाननटस्य जिह्वातलस्य नारयमपि यनक्ति ॥ २०७ ॥

શાયલુ ચિત્ર છે વાયુ મ્કને છત ૧૨ જે દરે બનના બોળના માથે તે ખાદ્ય
સકાય છે વારંવાર મિષ્ટાન ઉગારવાથી આની ગથેલી ગુલાની જ નાને બગા ના અને
બેગા પાણી ભેગનાર છે

विटमारभातामृतिता न लज्जा भाना तु रम्भा गुरुताप्रधाना ।

प्रथुमभावा प्रथुता प्रथत न जातुचित्ते प्रथुताय देया ॥ २०८ ॥

જોગના ફેફસાં (લાગ) અતીસારના રોગી માટે દિતબ છે જોગના યવ (ના) રુક્ષ અને ગુરુ છે પાચા પચનામાં ભારે છે તે માન્યને (પુલુક પ્રાજ્ઞ) મ્દી પાવા ન આપતા પ્રમૃષ્ટપ । વિષન મ્લચોડા કૃપ મુગધિ યતન વયસ્યા ।

સ્થાપલાશાનિ સમસ્તમેતદ્વિમૂષણ માનનમષ્ટપમ્ય ॥ ૨૦૯ ॥

સ્વસ્થ સુખ પાટના ધોનાટ સિવાયનું એમનરયાન મુગધિ પુષ્પોની માનાએ અથવા સુગધિકુનો પુલકાણીમાં ભગનીને મોહર રયાન પગ ગોદરતા મુગધિ ધૂપ મદમ પતન મિત્રમડન કેળના પતાની પાતરો આ હું બોજાશાના (રસો) । વિમુગ્ધ છે અર્થાત મોજનરયાના માટે આવી મામની બિના ત આપના છે

વૃણયુજિ પૂર્ણપાસિ ગાત્રીકસવગજરામાણિ ।

વુન્તિતિ દિગતિ ચતુરશ શક્તિદાનિ ॥ ૨૧૦ ॥

સસ્ત્રેય સપરોચ્ય પ્રકા ય મ્દી પતેન તિષ્ઠોચ્ય ।

અધિસાદ્રસિતાત તુલિ વિરતામાણિ ત્રિનિમજ્જય મ્દુલુ ॥ ૨૧૧ ॥

ગતરતિ સતિ સમહ પૂર્વકતા તત્તુર્ગે દ્રવીભૂતામ્ ।

તેમ્વો તિલાય પૃથક્ નત્ર સિતા તક્ષમા કિંચા ॥ ૨૧૨ ॥

સસાય દત્ત પદ્માનિમજ્જયેદિતિ ફળાચ્છેદ ય્યાત્ ।

પ્રાતર્થ સાય વા તત્તદગુણલચયે લિવાત્ ॥ ૨૧૩ ॥

ચૂનાના પાણીમાં આનળા સેન ૨ ગાળર જોરને ના દિરમ સુધી ખૂણવી રાખવા ગાળરને ચૂનાના પાણીમાં ચાગ નાં હું ૫૫ મી ગળના રાજી પો તા ૫૫ મી સખાળપૂર સાક કરી લેવા વસ્ત્રમાં બાધી હું પાણી ચૂમાઈ ૧૧ તા સુધી ટીંગાડી ગળી બેારી ખાડની આસણી નાંરી આમણી તાન કડી પી જાવ મેટલે ગાળર રોરે આમણીમાં નાખી દના માત દિવસ પછી પ્રથમની આસણી રવાહો થઈ અર્ધ દળે તે દૂર મી પળી પાછી નવી આમણી નાંવી તેમાં ગાળર જોર નાખના ચારું નામ મુરખમે (ફનાવનેડ) સવાર ગાળ ઉપરોક્ત ફના ગુણે ૭૫ ગુણ મેશવની ૭૫ કોળા હોય તેને આ ફેળોના મુર મે ખા ૫

ઉપરની મિથિ ગળ તેમાં ચું મે ૧૫૦ મે ૧૫૦ તા તેને માટે કર્મમાંધામ્ છે આ ગા ગા ૧૫ કેરી વજેરતો મુરખમે આ ગત થઈ શ

દયાલકે રફટીત શાળા વિ ન પુરાણનૃણસ્ય ।

અપયુક્ત દત્ત પ યો દત્ત વાગ મુત્રસામાણામ્ ॥ ૨૧૪ ॥

ઉપરના મુરખનાની ના પરિવાત છે ૧ મે આલક (૨૫૬ તાલા) ફટકડી ૧ ચાપા ૫૦૦ ચૂનો ૧ મિલ્ક આ પમાળે લેડુ ગુજરાતી ફેગોને બેની નાખી તેના તેના મદમ મે અથવા છીજુ મી ઉપરોગમાં લેડુ નેહએ [અપૂર્ણ]

૧ મુદિપ્રમાણ થ ર સેવ સિચિતિશાજ્ઞમ્ અર્થાત મુદી નેવડ મોહ મોગ તે સેવ સફરજન અથ પળુ ધણા કરે છે

આ માસિકના ગ્રાહકો અને લેખકોને સૂચના

(૧) ગ્રાહકોને જાણનાવતું કે જાન્યુઆરી માંથી આપુર્વે વિનાનનું રૂ ૩૫ ના રાશી ઉપર ચનાગ્રાહકોને લનાજનના પમા મ આ થી મો નો તેમને જ મોડે ખગ્ગે તગત મગ્ગે

(૨) રપતી અધરઅથી ગ્રાહક ચનાગને પછુ રપતી શરૂઆતથી જ ગ્રાહક ધએવા મળી લઈને જાન્યુઆરી મામથી જ બધા આકા મો ની આપનામા આવ છે

(૩) આ કોના મગનામા અધુગ દોષ કે મ લા હોય તેમણે પૂરે જ નેલુ મનામુ તગત મોડની આપલુ જેથી આ ગેરરતને ન મન આ પામતમા ગ્રાહકની મુગ હોરાથી આ પાગે આવગે તો ફરીથી તે આ તુ પોગેગ્રાહકને મિગ ગેરો માટે મગનામુ પૂર તથા જ મુ હોય તો બદલેલુ મગનામુ તરત મો ની આપલુ

(૪) ગ્રાહક થવા મમધે કે આ મેળવવા સધે મધળો પત્રવચનહાગ વ્યવસ્થાપક “આપુર્વે વિજ્ઞાન” આદિત્ય મુદ્રણાલય, રાયખડ અમદાવાદ, એ મગનામે ગવા

(૫) આ માસિકના લેખકોએ પોતાના લેખો કે મામિમા આવતા લેખો મમધ મધો પત્રવચનહાગ તરીકે સન્નામે વા

(૬) જાહેર લાયકેગીઓ માટે વાર્ષિક નાજમ માત્ર રૂ ૧-૮- ગખવામા આવન છે

(૭) આ મામિમા ળપાતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જરા રાગ છે

(૮) આ મામિ ના લેખોને અને જા ક્રમાગ્યુટિ ન રકમ રી ની નતીતિ (policy) નો મો મધ નથી

!! ખાસ લાભ !!

આપુર્વે વિજ્ઞાનની ૧૯૮૦-૮૧-૮૨-૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭-૮૮-૮૯-૯૦-૯૧-૯૨-૯૩-૯૪ એમ ન રપતી જુદી જુદી રગત માધેલી નઈવ કજા મ ૧-૮-૦ થી મગને

લખો

પાછના વરની નઈવો માટે જુદુ દાર્મમીને, મુખર્ષ ૧૪

આનુ વરના અમે માટે વ્યવસ્થાપક-આપુર્વે વિજ્ઞાન

૬ આદિત્ય મુદ્રણાલય, રાયખડ-અમદાવાદ

આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીઓએ અવશ્ય સંપ્રાપ્ત કરવા

યોગ્ય આયુર્વેદનો અમુદ્ય ગ્રંથ

પ્રત્યક્ષ શારીર

નો

ગુજરાતી અનુવાદ

હમણા જ બહાર પડેલો આ અમુદ્ય ગ્રંથ આયુર્વેદના દરેક વિદ્યાર્થીએ તેમજ
વૈદ્યોએ અનસ્ય સન્નત્વા યોગ્ય છે । ગુરુક શારીરનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન જ પદ્યવિદ્યાનો માથો
પાત્રો છે । મ મ વિગત જ્ઞાનાધારેન મગ્નવતી એમ એ પ્રેમ એમ એમ કૃત સ કૃત
પ્રત્યક્ષ શારીરના પહેલા તથા બીજા ભાગનો હા આનંદપ્રદ અમરગ્રંથ પાઠક એમ બી બી
એમ એમણે કરેલો આ શોધિતરૂપિત જ્ઞાનગુણ છે ગુજરાતી ભાષામાં આ વિસ્તર
માં મહેનુ જ પુસ્તક છે

પા । પૂછાના હરસો પાનાના અચિત્ર પુસ્તકની મિત માત્ર રૂ ૮ - -

આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીઓને ગુરુત્વ પ્રમાણુન જતાવવાની રૂ માલમાં મળશે

પ્રાશિક્ષા
વેદ જાદવજી ત્રિવિંમજી આચાર્ય
તથા
વેદ જુગતરામ શંકરપ્રસાદ
મલમહેરી મુખર્જી

મળવાના હેમણા
૧ પ્રમગમે પામેથી
૨ જુક કાર્મસીના મુખ્ય એજ ટા પામેથી
૩ ગુજરાત આયુર્વેદ ડામસીની મુખ્ય
તથા આ ય ઓફિસોમાથી

૧૩૧૨૧ ગાંધી લાયબ્રેરીઓ માટે મળુ થયેલું

વેદ મિદ્ધાન્તોને તુલનાત્મક દૃષ્ટિ તથા
અનુભવની દૃષ્ટિથી, ચર્ચનાર વેદ ભાષિક

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

પુસ્તક- ૨૦

તન્વેય યુત્ત મપત્ય યદારાગ્યાય કલ્પતે ।

૩

અ- ૫

સ ચેવ મિપજા શ્રેષ્ઠો રોગેભ્યો ય પ્રમોચયેત્ ॥

૧૯૩૯

ત્રી અને પ્ર-૧૫

દુર્ગાગઢ કેવળગમ શાસ્ત્રી

૪૬ શર્માસ્થિટી ૫૫ ૫-૨ લીં તરફની

૬ મયાની રોડ

મુબાઈ-૧૪

શ્રદ્ધ આયુર્વેદીય દવાઓની માફક શુદ્ધ આયુર્વેદ
મગરન શાસ્ત્રીય જ્ઞાન પણ તમને ૪૬ કાર્મરી
તરફથી પ્રગટ થતા આ ભાષિક દ્વારાજ મળશે

અનુક્રમણિકા

નિરૂપ

૩૫

૧ મન્સીડાર્ધક વૈદ્યો	જાપાનાન ગ વૈદ્ય	૧૮
કીપટા	વૈદ્ય ગતિનાન મોહનનાન કૃપાણી	૧૩૨
૩ સમાનોચના		૧૩૪
૪ મદ્રામ પ્રાતમા આયુર્વેદિક આદાનન અને આસવાગિષ્ટ પ્રતિપદ	૫ શિનરામી	૧૮
૫ અશ્વિવો અને આયુર દનો પ્રતિદામ		૧૪૮
૬ પચામૃત પપી	દરિનાન કાલિાસ રવ	૧૫૧
૭ મિદ્ધભેષ ૪ મણિમાલા	જાપાનાન ગ વૈદ્ય	૧૫૩

— વિનતિ —

આ મામિ ની મા અનુક્રમણિકા ૧ લેખને વાચ્ય ને આનો થોકે આ મામિ આપણા વૈદ્ય જાણના જ્ઞાનપ્રચાર માટે કુલુ ૧૫ ફૂગી ૨૫ છે આ મામિકનુ આ ૨ મુ વર કાલે દે શરૂઆતથી જ આ મામિ મા આવા ને આવા જ ન મા આવ ૬ વગે ગા ગ ત્ય ૧૦૦૦ની નાવખેરીમા માટે આ મામિ મળુ ૫૫ અમને આશા છે કે પ્રાચીન વિદ્યાના પ્રચારમા જ દેશનો ઉત્થાન માગેનો ૬ પ્રેમ અમ ૨ વાચ આ મામિ ના પ્રાલોક રધાત્વવાની કે છેવટ સાતા ૧ ગામના લા ધરીઓ દ્વારા પરા આ મામિકનુ રાચન પ્રનાર તેરી કોશિશ રશ

ગામન ૬ શાસ્ત્રી
તત્રો

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

નમો વ્રહ્મજાપત્યશ્વિદલમિદ્રન્વન્તરિસુશ્રુત-
મરદ્વાજપુનર્વન્મગિવેગવરરુપમૃતિમ્

પુસ્તક ૨૨ મુ]

મે ૧૯૩૬

[અ. ૫]

સખસીડાઈઝ વૈદો

(લેખ — પેદરાજ શ્રી આપાનાય ગ વેદ)

કોઝિસે અથવા કોઝિસના પ્રધાનમડલે ત્યાગથી મુગઈ ઈનામની લાગ દાયમા લીધી છે ત્યારથી આયુર્વેદને અને વૈદોને ખૂબજ વેગ મળ્યો હ અત્યા સુધી આયુર્વેદ અને વૈદોનો કોઈ લાવ પુછતુ ન હતુ તે હવે ગળમાન્ય બન્યા છે અને રિથનિએ વજો સાગે પવટો ખાધો છે

વૈદક બીન ગમે તેટલા સાગ નગસા વિરોધે જ્ઞાન પસાર થઈ ગયુ છે વૈદોમે આ બીનને વગોવવામા પોતાની કિંમતી ઇમ્પિઓનો દુન્ય મર્યો છે કેમકા વૈદોને મન તો આ બીલથી વૈદોને મારાવાગ તુમ્હાન થયુ છે ' અધીસખાને દિદુ મસ્કૃનિન જેટલુ તુ શાન નથી કયુ તેથી અને ગણુ તુમ્હાન આ બીને આયુર્વેદીય સરકૃતિનુ કયુ છે ઇત્યાિ વાગ્વિત્તસો દ્વાગ ખૂખતાનુ નમ્હાન પથુ કયુ છે ખેગ જે યનાન હતુ તે હવે થઈ ગયુ છે વિવે વગગનો ઉદારોહ ખ્યાનાદ નથી દોતો એ આખાને સમમ્મય તોય બમ છે

આ બીનને હવે ગવનગની સમિતિ મળી ગઈ છે અને આ લેખ પ્રસિધ્ધ થના પર્વના ઈન્ડીયન બો ઓમ મેડિસિન પબ નિમાઈ યુ હશે આ બીલથી વૈદોનો દરજ્જો વધશે અને સમાજમા તમને પ્રતિદા પ્રાપ્ત થશે મે સાથી મોટા લાભ છે

બીલ પાસ થતા પહેલા કોઝિસ પ્રધાનમડલે ગામડાને વલમીય ગહન આપવા માટે ડોક્ટરો વૈદો અને હામમની નરી નિમણુકા પા મરી નાખી છે પ્રા ડીગેટ લોમન બોડોએ આયુર્વેદિક દવાખાના ખોલ્યા હ અને ત્યા વૈદોને ગમ્યા છે લોમ્સ બોડના વાખાના ઉપરાત મુગઈ સરકારે ૯ લે ૯ ને મળમીડાઈઝ દવાખાના પબ ખોલ્યા છે ડોક્ટરોને સાસિ ૩ ૫ પગાર તથા ૧ ૨૫) લખ્યાના અને વાર્ષિ ૫) તાના-આનુ ૧૫૬૬ પ્રમાણે મગમે રહો અને હામમોને ૨ ૩) પગાર ૧૫ લખ્યુ ૧૫ ની દવાઓ આનુ મગમ ડો દગે અને વૈદો વન્ને ૫ગા નો બે તો સમજી ૫ ૧૫ ૫૦૦૦ લખ્યાનો બેદ નમજી સમય એવો નથી આ અન્યાય બ લ વૈદોએ મગડિન વિરોધ ઉપવા જોઈએ

પરંતુ આ લેખ લખવાનો હેતુ જુદો છે આ સંપ્રસિદ્ધાઇનું વેદા રેક નિર્દેશામા નિમવામા આન્યા છે અને દર દરના ગામડામા તેમને મૂકનામા આન્યા છે અત્યાર સુધી ગામ ૧ ૨૩૫ કોઈ જોતુ નહતુ તેની જગોમે ૨૨૨ ગામડા સરખાનું ખૂબ લક્ષ્ય ખિચી રહ્યા છે એ હાતી વાત છે ગામના લોકો પૈદને ગેવાનુ મળન તથા દસાખાનાનુ મળન મફત આવે છે વધ જે ગામમા ગહે છે તે કે ની આલુ કાલુના આરેક ગામો તેમને સોપવામા આવે છે બધાના ડીપીઆ ૧૨ આ ૧ મગપુથી આપવામા આવે છે દર ૮ કે ૧૫ દિવસે તે ગામડામા તેમને વિજિત મારી અપરાધની હોય છે ગરીબ દરદીને મફત દવા આપવાની હોય છે ધારે જેની માસી ૩ જેટલી આવક થાય તેના માપુમે પાસેથી દવાનો એ આને લેવાનો પૈદને હજી આપનામા આગે છે (૧૬મા મે આના નખેના છે પરંતુ ગામડાની ગરીબી જોતા ૨ આ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦) આ પસા વેદની માલીકી જ ગણાશે રિજિટ ઉપર ગામમા ૨ ૧ ગામમા ૧૬ને ૧૬ની મોનાની જથે તે વિજિટના દર પગ સરખારે નક્કી રી આપ્યા છે દિવસે ગામમા ૩ ૧ અને રાત્રે ૨ ૨ ૧૬૦ગામ આથી ડબલ વાર્ષિક ૩ ૧૬ ૧૬૦ માટે બેચક મર ૧૨ આપશે મને દવાઓ પૈદ કા તે ગમરમાથી ખરાદે કે પોત હાથે બનાવે આવી છુ મૂકવામા આવી છે સિવિય મગજનની પગવાનગી લેવાની જરૂર છે આમ એ દર જોતા વધને આર્થિક દષ્ટિમે ગામડામા ગહુ પાનવે એમ છે વેદ પોતાની મયકુશળતા સિદ્ધ રશે એટલે તેની પ્રતિષ્ઠા વધશે પ્રતિષ્ઠા સાથે ધનપ્રાપ્તિને પથ મન્ય તે છે જ એટલે મને લાગે છે કે વધને પોતાની આજીવિકાની નિર્નિતતા સરકારે કરી આપી છે

સરકાર ૧૧ સ્વતંત્ર ડેશ આ યોજના પાળી છે ગામડાના લોકોને મસ્તી મીમને મારી વંદન્ય મદદ મળી શકે તેમના આરોગ્ય સુધરે આરોગ્યના જ્ઞાનનો પ્રનાવે થાય રોગો થયા પછી દવાઓ કુરાવવા કરતા જે કારણોથી રોગો થાય છે તે મગજોતો જ હમ્મે થાય આ બધુ સાધવા વૈદોએ યત્નશીલ રહું જોઈએ રોગનિવારણ કરતા સ્વાસ્થ્યાનુદતિ તરફ જ વિશેષ લક્ષ્ય વધ ગમજુ નિમયે એવા આ હિસ છે

સ્વસ્થવત એ આયુર્વેદ-સાહિ ૫૧ એક ઉત્તમ ૧૧ છે અને એનો અચાર રવા માટે વૈદામે હજી સુધી વિસાળ ખાયા ઉપર દાજ પ્રયત્ન આદર્શ નથી સર રી પીમેના આવા વધા જે ધારે તે વાર્થ સરક્ષણ વિષયમા વીડ મમ ખરી શકે એમ ૧૧ એ કાર્યો એઓ વોતાને તેમ ૧ આયુર્વેદની દીવારો

આ ૧ નુધી તે સ્વાસ્થ્ય સરક્ષાનુ ૧૫ પાતાલ વધકે ૧ ક્યું છે હવે વધોની નીમણુ ગામડામા મરવામા આવી છે સરખા ૧૧ યોજનાને સમજ બનાવવા ડેક્ટર અને વૈદ હજીમેએ ખૂબજ ઉત્સાહથી કામ કરેલુ પરથી રહોમા જે વીર્ (ડેસાહ) હશે તે ૧ તે આ મમ ખરી રાખી ડેક્ટરના વધો આ યોજનામા ન નેકાય એ ૧ દષ્ટિ છે ડેક્ટર વૈદોના કાયનો એકા વર્ગીય સરવાળો થશે અને જે નહોની ડેગપ જાણી તે આયુર્વેદને એટલી દાનિ પહોચશે

આ સ્થા ગામડા એટલે જ તાના યર ના ખરી સુખસમવ નથી એવા રથાનો રાઉન્ડ ટેમનવાળા કર્ડસે યોગ જ મ્યુ છે કે દિ ના ગામડા ઉ રડા ઉપર બધાવવા છે

ગામડામાં ગઢી છે રોગો છે અજ્ઞાન છે ગરીબી છે પરંપરાનો હવેલો કુસપ છે- પાળ્યો છે ટુમ્મા પૂરેપૂરે તમમ છે આવા જડ વાતાવરણમાં જો વૈદ્ય ખૂબ જોશુલ મપત નહિ હોય તો પોતે જ જડ ચર્મ જવાનો પાતામાં માય કરવાની અથાગ તામત હોય જોનાનો એપ બીજને લગાડી સકે એવી Dynamic Personality હોય ઓળખ કે પ્રતિભા હોય તો જ એ જડ વાતાવરણમાં ચત્ર ય પ્રગટાવી શકે મને તો લગત મહે છ કે ગામડાના ઓળના હનનમાં કોઈ જલતનો વસકમ ગલો નથી અને પ્રપચ કાવા ના નીચના એટલા બધા વધેલા છે કે જલગત-સારધાન ન મહેનાર નહ પોતે મ્હાય એ વાતાવરણમાં બઢ ચમે

ગામડામાં રોગો ઓળ નથી ગામડાની સ્ત્રીઓ ચાતક મામથી અને અધોગ્ય પેરાણથી તાઈ ગએલી છે ગામડામાં જલજરને અભાવે વેગરિધાગા સ્ત્રીઓમાં સામાન્ય ચર્મ પડ્યુ છે પગિણામે સ્ત્રીઓમાં ઘણા રોગો છે પેપી રોગોનો પેલાવો પડ્યુ ફીક ફીક છે આ સ્થિતિ સુધા વા વલોની નિમણકો ચછ જ વલો પામે મામના ટગના છે નોકા જાણવાની દષ્ટિ જોઈશે

૩- નહો તે ત્રા મહેતા હાન તા ની શાજાના નિઘાર્યોજોની ાગીક નપાસ વપમા ને નપત ક થી પડગ રિઘાયગિને બાગત તસરી તેમ જા સારીઓને ચો ન માગિની આપવામાં આવે તો નહવા રોગોમાંથી ને બહર પગિણામે (આ માના ખીનમ થી છારી કુસ ધાપો ઈત્યાઈ એડનોઈ ઝામાંથી માન પાકવા આજો આવવી મ્હોનો આકાગ બદલાવો છુદ્ધિમ્મતા ઈત્યાઈ) જ મે છ તે અગમથી સકાર વૈદ્ય માટે આ ઉત્તમ નગગની સેવા છે ડગની નગને કેમ બેગતુ કેમ ચાનતુ કેમ ચાચુ આરોગ્ય આચનના થા મગુ નગેરે લીખનનાનો નહને પ્રસગ આડ છે વા અટતો ઉા શ કરવાના આસા નસરો ન નહોને માડા જ

કોઈ રચુ જલતુ ખર મા તે દો વેપાગમાં રોડલી મુરી નથી પણ રગનીની ઉત્તા ક શક્તિ (Productive Capacity of the Population) જ પ્રગની ઉત્તા ક શક્તિ ખીમારીથી ફીણુ ચાર છ એટલે રેક ગાન્ય ખાનથી નિદાન છે કે ઈધિરે ને અચુત વત મનુચ માવને સોપુ કે તે એ હન એ સારી રીને વા રે છે કે નદિ ? સારી રી એ હનને નિકપૂર્વ ઉપયોગ કરવાથી તે મ્હી રગતુ નથી વિવેકદોન લોકોજ અજ્ઞત વચને બગાડી નાખે છે તા આ જાને ને ને ગમરીથે બગાડ કે તે મ્હાએપતિને ઓછી કર છે આથી ગાન્ય આવા મે વકાગે માટે રસસ્થ નિગીરકો ગખે છે ને મગીનન રીર કરવાનુ રીખવે છે

૪- રોગો શિગ આ જોખમ ાગી આવી છે ચક્રિગત ને માસુ ાધિક આગમ-ન તે વિ વલો નવ જાણુ પ મે વલક ગીરથી વલો પામેથી ઘણા જાનની આસા જન આ પ્ર ન ગખા એમાં જો વલ પાખ પામે તો વેદુ નગોવાગે મુવાન વલ એ નજ અને

૧. મારમપ શક્તિમાં આ રાખને અધિનિ નિદા નામ આપવામાં આવ્યુ છે

સાગાલાવા ડ મ્હિ જાન કલોન અયુષ્કા ૧

મુલસ્ય વિશ્વજર જ જાનીવા રિજિનિવામ્ ૨

સાત્ર મ નેમા કૌમલ ૧૫૧૧૫૩૦ વ્યવહાર આયુર્વેદ (medical jurisprudence) નો આકાશકાંક્ષી અભ્યાસ કરવા પડે

મનસીકાકર્ષક વૈદ્ય કામ કરતા ચર્ચ ગયા છે તેમના માગમાં કોને ને કયે વિધો આપી હું બાપુ છું કે તેમને ગામડામાં ગઈલુ ગમતું નથી પણ તુ ગાંધીમથન કાગ વખતે ત્યાં જો પોતાની કુળમાથી ચૂંટી લેવા તો વધુ તમેમારી ગત્ય અને પ્રજા જ ને વૈદ્ય પામેથી મોટી આશાઓ ગાંધી ગયા કે એમ છું તો માનુ છું વધતે આજીવિમની ચિંતા નથી, માનદાર ગોધરા જરાતુ નથી તેને કાંઈની જાતી કબજા પા નથી રાત નિર્વિકાર ચિત્ત તે જો કાનગન ગમે તો તે કારની ૨ પણ થરોજ સામાન્ય આર્થિક અને ગળગીધ-લા મનો સન્નેગાનુસાર તે ૨૨ અને ગેરે તો વધો જે આપ્તક્રિસ્ટ અપાપ છે તે ખરેખર નાણાક્રિસ્ટ અને અગ્રેમર બની

વધ પોતાનું વાખાનું મુર અને આપણે ગણતુ જોઈએ આપણા દવાખાના તપન અનામર હોય છે ગામડામાં ગહેનાર વૈદ્ય પોતાના વાખાનાને અતિ મ્વચ્છ અને આપ રચાન બનાવે ચિત્તિસાચા અને ના જ તે અવિખાલ્ય અગો છે કનાનો અવિચાર વનમાથી થાય છે વધના કવનમાથી તે પ્રગટ થાય અને ત્યાં મુવત Radiate થાય, કુકમા ગામડામાં ગહેનાર સખસીકાકર્ષક વધુ દવાખાનું Cultural Centre સાસ્ત્રીક કે ન તો પોતાના કવનથી જે બેધપાક આવી શકો તે વ્યાખ્યાથી નથી અવાના ગામડાના મસગમા ને આપણે તેમાથી રાગ સાખી શકો

અંતમાં લોખ બોડના વધો અને સત્સીકાકર્ષક વધોને મારી નખ વિનતિ કે ૧ ૧૮ના આ ટોળીના મમથે પાતાની શી રૂબે છે ગા ન એની પાએથી રી આગા ગાય છે એ મગા ૨ સમજી બઈ તેને આપણે તે મતી ૧૧૧

ઝીપટો

વિધ નિનનાન મોહનનાન રૂપાણી ગ્રેય એમ ડી

[કયાજી પ્રાગજી વચજી આચાર્ય જીવન લે સાપુ ગેલપુર કાઠિયાવાડ]

ઝીપટો એ ગામડા મોની અતિતર સામાય વનરતિ છે અને તે એમાસાની નતુમ પુરજી લઈની ની છે છે પૂગમાતમાએ પોતાની અનત કૃપાથી જમ પ્રાપુવાયુ (ઓકિમન) કે રતમા જથ્થા થ ગણેલો ૮ તેમ ઝીપટા જેવી અમરતિ ઔરધિઓ વિરે પણ છે મનુષ્યનતિમા નાપુ એ ન કવનો મોહ ઉત્તન થતા આવી ઔરધિઓ પ્રત્યે કુલથ વધરા માડયુ અને હરે પરિગ્રહના પાવના જદના તરીકે તેખમી છન્નેકશોના મોહમા સપડાઈ રી રઈ મરવા તથા મરણુધીન થવાના યુગ સધી આવી પહોચાયુ છે

અહીંના એક એતન પ્રમેહની મળતરા લાગે વખત થમા પી પા કરતી હતી અને એ થી તે ટાળી ગયો હતો એક વખત અમદના લામ ઉપર ઝીપટાના મૂળની જાદ આવીને લગાનતા તો થોડો ગસ હોજરીમા અગિ ગયો થો ૧ માક પછી પેરાનની કાજત થતા પેગમે ગયો ત્યારે જળતગ ન ચર્ચ ત્યારપછી તેજે ઝીપટાના મૂળની ૭ ૧ આનવાના પ્રમેહો રી અને પરિણામે આ એક જ સાદા ઉપચારથી તેનો પ્રમેહ નિમૂળ થયો

દર્જે એ માણસ મૂવમાગના ૧૦ । મોટે પોતાના એ અનુભવ મુજબે છે એ
 બીજાઓને લાભ પણ થાય છે

ભાવનગર । પૂર ખડમા આની ઔધિઓના દિ ૧ ગુણો વિરે મુદ્દ વર્ણનો આપેના
 છે ભાવપ્રકાશના એ વર્ણનો મૂનાત્મ છે તેમા વર્ણવેના ગુણો મળતા અગ્નિમત્ત ચિત્તા
 હોવાનો મભવ પૂરતો છે પરંતુ પરિવર્તિદિ અનિદ્યોના પાપમા લપટાએના ચિત્તસંકોની
 શોધકશુદ્ધિ અવલોખન સમિતિ અને શુભચારિત્ર નગભગ નાંદ થયેના હોવાથી આવા આપ
 મોની વિચિત્ર અગોચર મહેલી છે પ્રાપ્તમેરકો અને રાજાનો મુખ્ય ધર્મ તેો એ ૮ કે આવા
 સા । ઔપવાના અસર ૧૦૬ ગુણોની જનમામજને વાકે મળી અને પોતાના મિત્રની
 અનુભવો કામસીઓ અને વાણવના વર્ણનકોને નખી મોખવા કે જોયી તેઓ વસાયનિ
 પૃથક્કરણો અને પ્રયોગોવાગ ઉમદા નાવગેથી આખા જગતો ઉપમાગી નીવડે

ઝીપટને ભાવપ્રમાણમા નામ મની અને વિષાપગની મંદાઓ આપેની છે તેમ
 મદાયોગેશ્વરી પણ કહેન છે તે સગાઓ અવમૂલ્ય હોવા મભવ છે મના અને બીજા
 વિષોમા પ્રતિભાગી (એટિડોન) ઔધ તરીકે પ્રાચીન મગમા તેનો ઉપયોગ થતો હોવાનો
 મભવ છે પાશ્ચાત્ય વિનાન પ્રમાણે ધણા મે જનુવિષ (ગામિમિયા) । આનાગી હાય છે
 આ ઔધ એ જનુ વિષમા સ્થુ ઉપયોગી થઈ ૧૦ મેના તેને જગમગ મધા પોમા
 મોગર અનુપાન સાથે મારીવાદ્દપ નીવડુ જોઈએ

તેનુ મદાયોગેશ્વરી નામ માનસગેશ્વરી ચિત્તિના અ મજાન ઉપ જુ નજીકે ૧૫
 કાચિન રો ૧૦૦ હોય જો આ ના રયાગ ૧૦૦ નો ઉમા અપનત્ર અનાનક
 વગેરે રોગો જોન મુન વિગ મોગ મેના પડુ તે ઉપયોગી નીવડુ નાઈએ

રિત્ત એ કમ્પા ઉદ્ધવાને તે જુનારો ૭ મેનન યુગોનિયામા ૧૫ ને આપવા
 મોજ્ય છે મૂન માગના હો મોટે એ ગરીઓની ચ પ્રમા ૭ મુદ્દિન મદી છે એમલ તે
 સાગરવન ચૂણના અવેશ તરીકે મજુ વાપરી સમય

જનુ મામસી જેની ઉપ કામસીઓ આવા લખો ગ્યાન આપી ગરીઓની મના કરે
 અને રામમાગને પણ આની રાજોલા ટીચ । (આગ) વગેરે મુગ પાગી ઉપદ્રુત મર

આથી ઔધીઓ વિરે ભાવની અને નાનની અપુતાને વાધે મહેરા ચોન એનુ
 માણુ કહેવુ મની તય છે

આયુર્વેદના નિપજુનો પેટ વાજોથી તનગ બનીને આધ્યાત્મિક આપવાન મગા
 સાથે પ્રારીરિક ક્ષીણતાઓ વહોરી મોનાનુ અને પોતાના વાગેનુ મવયા દીર અપ વાણુ
 કરે તેના મરતા યમનિયમાના પાનન સાથે કેવળ લોભેવાનુ મરેય રીમરે એ પગમ દુપાણુ
 પ માંત્રા પ્ર રે ૯ ની પ્રાપ્તના છે

એ સુત્ર ત શા અ પ ૧૯ ૨૦ કટકો ઉતારી પડી એ હાડકાનું પાત્તયગાત્રાનું સાગ વળુન થયું છે આગળ આલતા ગુદગર્ભિતવેડુ સામુગ્ર સધય । એ સુત્ર અ પ ૨૭નો કટકો ઉતારીને એ નિત્યાર્થિય ત્રિપ્રસ્થિતી એ જાણુને સધાએ ના હોયથી સધુ (ગુદગર્ભિયવિવર) અને છે એ પ્રધિને આયુર્વે મા સાસુદ્રમધિ કહે છે એની નોધ ળી છે એજ રીતે સ્ત્રી અને પુરુષના કટિર ભાગમા જે સમરણ તદ્દાવત હોય છે તેનું વળન મ્તા અધોમામો ગુહસ્ત્રીજામ એ ચરકાક્રિત આપેન છે

બીજા ભાગમા સ્ત્રીની જનનેન્દ્રિયોનું વળન કરતા બીજકોશ (એ વ્હરીઝ)નું નામ જ આયુર્વે મા મને છે વધારે વળા નથી એમ તદ્દાતગાજ કુ છે પડી ચિત્રો સાથે સવિગ્ન વળુન મ્તા સ્ત્રીના તુ ચત્તિવાધગતાગર્ભાગય સતિજ્ઞ એ સુત્ર (ચિ ૭ ૩૩)નું વચત ભગાર્થિયી પાઠળ અને નીચે પહેના મ્તામા કે અસ્તિ અને તેની પાઠળ જાનોન (ચુદરસ) છે એ રીતે ગર્ભાશયનું વળા મ્તા ટા ય છે એ પી ન ટ્યુમ્મના-બી વહ સોતસ કે ફલસોતસ નામ આપતા આતવવદે દ્વ તયા મ્ત ગર્ભાગય ગતવગદિયન । એ સુત્રનું (શા ૬-૧૨) વચન ઉતાર્યું છે પણ શારીર કા ભરે નહોતમા આખું છે અો તટલુ પણ ઉપરના ઉલ્લેખો બાદ કરતા પાનાત્ય છે વળી રીંગ ભાગુ મયાગુ બીજનને યિ વિરાત ગમ્યુ છે અને એથી રીઝીએલોજ વિવક્ષિત છે એમા મ્તે શનનું મુખ્યત્વે વર્ણન છે અને તેમા મોટે ભાગે આયુર્વેદના વચનેને મુગતા મળુવામા આત્યા છે માન આયુર્વેદમા ઋતુમળ સોગ દિવસનો મનાય છે પણ એ બાતમા અને મત છે અને પુરૂષ જીવાત્તુ (સજીવ રહેવામા) ચીકણાપણુ જોષએ તો મોતાની પ્રિયા (મ્તેજવાજી)ને બેટવા માટે ૨૫ દિવસ સુધી પણ મ્તેરહસોતમા તપ ત્યા મ્તા પડી ગ્લાતા ખના મળ્યા છે એ રીતે મતજેદ દર્શા યો છે તથા મ્તેગિ દુ ગમ પ્રમાણે જ એ વેષ્ટનમા હોય છે અને તે ફોડીને બહાર આવે છે આ વેષ્ટાને પિપ્પલમુદિઆમ કે જે વગેરે મે આગ વાક્યો જ પાત્રાત્યમાથી લેવામા આયા છે

આ પ્રમાણે ૧૮ પાનાનો હુકા પ્રથમ ખડ પુરો થાય કે પછી બીજા ખડમા ગભ ધાગ્યા અો ગર્ભાવક્રાંતિન વર્ણન છે તેના પેરે ન પ્ર ગળમા ગભ વાન મ્તા ગર્ભા વરયામા ડર્વીના વિકાસનાદાનમા જે નીન પ્રાણી ક્રોટિમા જ મ થાતો છે તે પ્તાની મય પ્રાણી ક્રોટિએનો કમશ આમગ ધારણ કે છે Ontogeny is the reparation of phylogeny મોરાસી લક્ષ યોનિમા પ્રામ રીતે હર મ્તુ યોનિમા આવે છે એરી જે આપણા શાસ્ત્રેમા જીવોત્ક્રાંતિની મ્તુળ મ્ત્વના છે તેના જેવો જ આ સિદ્ધાત છે એમ કહેતુ છે એ લેખમ્તી મજનાપણ શોધવાની ઈસિનું નિ યમ છે પણ મજનાપણ ન હોય તો એનો સ્પષ્ટ સ્વીકાર મ્તાની ફગ્ગ પા લખકે બજાવી છે ઉપરના વામ્ય નીચે જ લખ્યુ છે કે ગભનિકાસનું આયુર્વેદોકન વા અને પાનાત્યોનું વાન મોટે ભાગે મજાત યો છતા બેવ વળનો દુ મા નીચે આપુ છુ બજ વાન સગખાવવાથી પાત્રાત્ય જનન પ્રારની વિશેષતા પણ મમ નરો બન્યત એ વિશેષતા આ જમાનાના સ્વ વિચારોની મામાન્ય છે

ગભ પુરૂષ છે કે સ્ત્રી એ જ મ પહેલા મ્તો જમાનુ નથી એમ મ થમ્તા પદ મ્તે છે અને ઉમેરે છે કે પુસ્યનવિધિથી ગભની જનિ બનની । । છે એવી માન્યતા એ વિધિની

આમાથી આપ્રાતનું વર્ણન કરતા લખ્યું છે કે આ માગતમા આયુરનીય ગ્રન્થમાં જે
જે વાત કહેલી છે તેજ પાશ્ચાત્યોએ માન્ય રેની છે

માને થયેના કેટલાક ગોમા કૃતિમ રીતે ગળ સાત પ્રગવેા પડે છે રગારાં ચ ચત્તત
એ સૂર ચરમા પડે છે

જેજ ખ ના ભાગ આ ગ્રન્થમા ગળાસ્થાના સિવાય વિષાતુ વધુન છે જેમા
ગર્ભિણીનો અપરમા (છ નેમ્સીયા) ભાગ વિષાતુ લેખે માત્ર ગાતા આ ભાગ હી
હીધું છે કે આ ગર્ભિણી અપરગારુ આયુરમા વિષાતુ વાતન થી પડી મ માન્ય
અપરમાગમા એનો સમાવેશ પૂર્વાચાર્યોએ નીતવે તો જુદી વાત પડે આ રોગ સ્વતંત્ર
છે અને આયુર્વેદીયોએ એ માટે પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિનો અભ્યસ પ્રવાનો રો છે

ખરી રીતે આ વિષાતુ એટલે કે પ્રસૂતિમા વાત પાસાવતમા હી આયુરનીયોએ
શીખવાનું છે જ અને એ પડે અપરમા ના ર સમા ગાધુર ક તા પુર વિષા
આથો છે એ કામ આવેના નમા દાણી રાત્રિ એ તો અપાપકે જ જોના પા
મ અર્થની આયુર તરફની દષ્ટિતો ખ્યાન આરા માટે મુગમ માત્ર લખાયો હતો એ
દાખનો આપી આ અનોકન પૂર કરીગ

ખડ પાચમાની ૧૬મા ભાગમા મુદગભન નામનું આગભગ જ સુખુત (નિ ખ ૮)મ થી
મુદગભનુ લક્ષણ ઉતાર્યું છે આગળ ચાતા પાશ્ચાત્યોએ મુ ગભના અને મ ભો અને અને
પામરો આપ્યા છે એમ મહી પાશ્ચાત્યોએ પ્રમાણે નોધ્યા છે અને પછી લખ્યું છે કે મુગમ
અનેક પ્રમાણે થાય છે એ વાત બનકયા પ્રતિવચતે તથા ગમસ્વ ગતય ચિત્રા તથા ૧૧ એ
શબ્દોથી કેપાય છે પણ તેના મરણોનો તાલમા પ્રસૂતિ સાત્ત્વિકોએ જેવા સનિષ્ઠા તથા
મુદમવિચાર થયો છે તેવો નૂના મ થોમા થયો એ મ્હુન કરવું પડશે આગળ ચલતા
મન્યમાર કહે છે કે સુરતે અચાપ્ય મુદગભને ગળાવતા નીચેનું વચન લખ્યું છે —

શાપાનપિ વિપરીતેદ્રિયાર્થોષ્ણેવકયોનિશ્વસસવરણમક્લશ્ચામ્તામનમનિપોવિતાન પરિવરત ।

આ પ્રમાણે માતૃગર્ભે લીધે થતા અસાધ્ય મુદરાગ માટે મરણો સુરતે આપ્યા છે
તમા વિપરીતેદ્રિયાર્થોષ્ણેવક દામ્બોને મ લે વિપરીત દ્રવ્યોષ્ણેવક એનું પ્રમાણ લખ્યું છે તો માતાની
જાતેદ્રિયના વિપરીતપણાને લઈને મુદરાગ માત્ર મ ગેવો અથ વી મ રણી સુરતે મુદગભ
ચિન્તિસામા શ્વભાવગતા વપિ પવ સમા ગવતિ નિરસા વશુગ્યામચાગ્રચનસ્ય વા ગેતુ મેતુ
છે આમાથી ગળનું માત્ર ખગા તથા મગના વશુષ્યથી એટલે કે એ ભાગો મેટા હોવા થી
ગર્ભ બહાર નથી આવી શકે એટલે અથ તો રપ ટ છે માખી માતાના જન્મનાગતા
વશુષ્યથી પણ મુગભ થાય છે એવા અથ જોકે એમાથી ની ગેવો થી ૧૧ જ એના
અથ કાતમા આવે તો એમા વાધો નથી અને ઉપરા વામમાથી એ અર (ય) હોવી
દેવાથી અને નીચના વામમા વિગેર અથ ઉમેરવાથી મ થયેનો વસ્તુચિત્તિને વગર અમા
થાય છે મતરનકે કેવચિત્ મ થોના રચેનોમા અથ રપ્પરત મગ માટે પાડ નુધા ખુલી
જરૂર છે એટલું જ નહિ પડે કોઈ દાખનામા જૂનો એમદ મિદા ત પા મુકીદેવા પ
એના ઉદાહરણ તરીકે એ ભટ પ્રત્યાવનામા જ કરેલી નીચેની વચ્ચા થખી મુચ્ચ છે —

સચ્ચેતન ચ નાલગ ૭ કથાન તારયત્ ।

અચેતન ગળને કોઈ ગીતે માગે નહિ એવો સુતનો સંતાનો સિદ્ધા ત ત્રિમાના
આધિત અને સવમા ય ઇ ૧૧૧૮ હનુ હોય ત્યા સુધી એને હરહુ કાળવાનો જ પ્રયત્ન
કરવો પણ ગળ મગી તય તો મૃતચ ગળ પાત કગરવો

આવપદ્ય વિકાસેતુ શ્રેયા ગમમ્પાતન ।

માતાની ગ્હા મગવા માટે મૃતગળને કાપીને ૧૧૧૮ મદવા એવો સુતનો મત છે

યદદગ દિ ગમસ્ય તય મન્નતિ તદ્વિપ્પ

સમ્યગ્નિર્નિર્દેશિત્વા રક્ષતારી ચ યત્નત ।

સુતત ચિ અ પ

સુતના ઉપરના મિદ્ધા તમા આધુનિક તદ્વિરો ને સુધારો માગે છે તે એટલે જ છે
કે ગળ હવતો હોવા છતાં કોઈવાર એવી સ્થિતિ થઈ પડે છે કે માતાને બચાવવી હોય
તો મનને કાપીને કાઢવો પડે અને વખતે ખુલીથી હનતા ગળ ઉપર પણ શસ્ત્રકર્મ રહુ
અને દાદમાળો દિ જનનીમાત્રમાત ચર ઘાતયત । એ વચન નૂતના વખતમા દાદમાળા ઢોં પછી
દાનમા તો જ તુરહિન શસ્ત્ર ન પદ્ધતિને પરિપુરે માતા મચરાનો ધપ્પા ટકા મંબર છે
માટે સુતમા મૃતેવ છે તેને બદને મૃતેવીરતિ લા એવો પાંડ સુધારો કરવો

મૃદગળ વિરપક જુના ગુદા પ્રમજો વાચરાથી સુતમા કેટલું બધું છે એનો ઠીક
ખ્યાન આવશે અને જના આધુનિક રેઘ ને પ્રસૂતિ મંત્રી કોઈ પણ કામ કરવા ઈચ્છતો
હોય તો એને સુતમાથી નહિ પ । આરા કોઈ ન થમાથી આ વિષય શીખવો નેમ્મો
અને સકય હોય ત્યા નત્યમ અનુગત મેગરવો નેમ્મો એ ચોક્કસ છે અ થકર્તાએ પ્રસ્તાવનામા
લોકેનુ સુતતનુ નીચેનુ વચન આયુર્વેદાખ્યાસીઓને પરિચિત જ છે —

સુ બહુશ્રુતોપિ જઘ્નયોગ્ય કમસુખયાયો મર્ચતિ ।

અ થકર્તાએ પરિશિષ્ટમા ડા ૬ શ્રી મમ્મ ગ્ના ચેનિન્ધાપત્ તત પ્રસૂતિતત અને
કૌમારભતતત એ નિબધ આખો જાખો છે જેથી આયુર્વેદના આ વિષયના વચનો એક
સાથે જોવા ઈચ્છનારને સગવડ થશે

હવે પાંડવપુસ્તક તરીકે આ અ ય સાગ છે અને એનું હિંદી ભાષા તર તૈયાર કરગી
આયુર્વેદીન શાળા પાંડશાળાઓમા દાખલ કરવામા માથે એ નચ્છવા ચોખ્ખું છે એટલું જ
ભાગ ઈને મહેતાનુ રહે છે

મદ્રાસ પ્રાન્તમાં આયુર્વેદિક આન્દોલન અને આસવારિષ્ટ પ્રતિબંધ

(લેખક : શ્રી શિવશર્મા સભાપતિ નિ બા વૈદ્ય મહેનત)

મઘનિબંધના એક અગ્ર તરીકે આયુર્વેદિક આસવા અને અગિયો ઉપર જેમ મુખ્ય ધર્મામાં પ્રતિબંધ મુ નામાં આન છે તેમ મદ્રાસમાં પણ પ્રતિબંધ મુકવામાં આવ્યો છે આ પ્રતિબંધ સામે આ પ્રા તના ખાસ રીતે અમદાવાદના રૈલાએ ઘણી હિલચાલ કરી છે પણ હજી સુધી એનું માર્ગ કળ આ યુ નથી બીજી તરફથી મ ાસમાં ડા લક્ષ્મીપતિની આગેવાની નીચે વહોએ ઘણી દિલચાલ રી છે ડા લક્ષ્મીપતિએ પોતાના વિરાધની ઉચ્ચતા દર્શાવતા મુનઈમાં લારાયેલા નેલા નિ ભા નવ મહેનતમાં પોતે સત્યાગ્રહ કરવા તૈયાર છે એમ કહેલું એટલું જ નહિ પણ એમની ઈચ્છાને માન આપીને જે કોઈ પ્રાન્તના રૈલો ન્યામ ધમાં પોતાના પ્રાન્તીય મંડળની આજ્ઞા લઈને સત્યાગ્રહ કરવા ન છુટકે તયાર થાય તો આ મહેનત તેના કાયદુ સમયન કરશે જે જાતનો ઠરાવ પણ કર્યો હતો

પણ સત્યાગ્રહ જેવા અતિમતરજનો પ્રયોગ મ્ની પહેલા ધા પ્રયત્નો રી જોવા જોઈએ એ ધોગજી મદ્રાસમાં ડા લક્ષ્મીપતિના રાત્નો આજી ધયા હતા ત્યા વધ સમેનનના આ નાના સભાપતિ ન શિવશર્માજી એ વૈદ્ય મહેનતના પ્રમુખોએ પણ કોએમના પ્રમુખ પેરે મેમ્બર વર્લ્ડ અળગ કરી જોએ એના નાના મીંગાયેના નાગપુને અનુસરીને તથા પોતે મુ નઈમાં ડા લક્ષ્મીપતિને વચા નાગેતુ હોવાથી પોતે મ ાસ ગના અને ડા લક્ષ્મીપતિે રૈલા મેળના અનુસાર રી ડા એ લક્ષ્મીપતિ (મ ાસ) તરફની નાના સાહેબ પગજી (પૂના) અને ડા એમ કે મુકેજી મકતા એ નજી સાથે ૧૪ મી ફેબ્રુઆરીથી ત્રણ અઠવાડીયા સુધી મ ાસ ના તમા તેઓએ આ ગેવન યાત્રા કરી હતી જેનું વધ મહેનત પત્રમાં એમણે પોતે કરેલું વળન વાચના જેવું હોવાથી નીચે ઉતાર્યું છે

ઉપરના ચાગ્રમાંથી જે ડા લક્ષ્મીપતિની તથા તપરની બામાસાહેબ પગજીની ઉમર તો આઠ ઉપર છે જા એ ચારે ભારે ઉત્સાહથી મ ાસ પ્રાન્તના બાગ જ ના એના અડોની કનૂલ દ્રોપાચરમ્ સુનામ્ જિલેરી ન દોદનુ સુટી પામિડી અતનતપુર મદ્રાસ મેનોર મ દૂર મેઝવા ન વા રેર ઈસીર આદિ અનેક મ્થાતિમાં ભ્રમણ મ્થે જોગમાં જોગા ભગભગ ૧૨૫ ભાવજો કર્યા દોક્રાએ ભારે ઉત્સાહ ખતા યો રચાનિક ગુનિમિપન જોડો જ ના જોડો વૈદ્યસધે આયુર્વેદિક સરથાઓ ગીવાજી વિદ્યાપીઠ વગેરે અનેક પ્રકારની સરથાઓએ માનપરો આપ્યા અને જેનટ મદ્રાસમાં મ ાસ સરથાના મુખ્ય નધાન શ્રી ગજગોપાલ રીઅગને મળી એમ રી માથે વાતચીત કરી એમની પામેથી માસવ અગિયો પ્રતિબંધને જાણે ક નાની મુનાત મેળવી એ ભારે મમ કર્યું છે આ નાનાને હેવાવ પ શિવશર્માના શબ્દોમાં જ નીચે આપ્યો છે —

૧ આચજી નક્ષત્રપતિ એમ જી ની એમ મિત્રાચાર્ય મ ાસ રુગિવર્મિની ન પ્રમુખે છે સાધારજી એનાપધિક દાકતર પેરે તેઓના હદમાં ભાગીવ રિગિસી

તરૂં બધ તેથી ઉપર સાચા નિર્માણની દૃષ્ટિથી આયુર્વેદ ના સિદ્ધા તેને સમજવાનો તે પ્રાગે પ્રયાગ જ્યાં છે અને તેમાં સારી સફળતા મેળવી છે અને આ અભ્યાસને પગિણામે આયુર્વેદ ઉપર તેની શ્રદ્ધા એટલી વધી ગઈ કે તેઓએ પોતાની જહોગી દાકતરી ને મીઠા પાણી જેને આયુર ની મેળાને જ પોતાના જીવનનું લક્ષ્ય મનાયુ છે મદ્રાસથી અઢાર મન જે આયુર્વેદના તેઓએ મારા આશ્રમની સ્થાપના કરી છે તેમાં આયુર્વેદને મુખ્ય સ્થાને આપામ દિનચર્યા આરામના બીજ ઉપાયો વગરનો પ્રયત્ન કર્યો છે તેઓની આયુર મેળાની કડક કડગે રાજ્યમાંજે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ માન કોઈને આપી શકે છે તે માન એટલે કે પૈદ્ય અમેનનનું અધ્યયન બીજાનેગના નિ આ વધ સમેતમાં એમને અપાયુ છે

ડી ગોપાનાચાણુના રેહાનસાન પછી દક્ષિણભારતમાં આયુર્વેદ ના પ્રચારનું કાર્ય આ ડા બલમીપતિને માથે આવ્યું છે અને જે નિ વાયતા અને એકાગ્રતાથી આ કાર્ય એમણે શુ છે તેનો ખ્યાલ આ પ્રદેશની આ યાત્રામાં પહેલીવાર આવે અને લાગે છે કે તેવું નરસતીય તથા અનુકરણીય માફકન પેઢીનું આ પ્રદાનમાં થયું છે એવું બીજ કોઈ માનમાં નથી

મારી મનાસ યાત્રા—વલ્લભભાઈના આ પ્રકારની સંગઠનની મનામના મારી મનામાં જે હતી અને એ ૧૯૦૦ની આ નના તમા સત્યાગ્રહની સફળતા વિન મને સહા હતી હતા । નક્ષત્રીનિએ મોના પે કે ત ત મારા જવાનો નિશ્ચય મે કરી નાખ્યો મરે આવા થઈ હતી ૨ સીધુ મારા વાન નથી ગયું કે પ્રચાર યાત્રાનો આગલ નકોનીથી ચલાવો છે એટલે મુમર્દ રસ્તે જવું પડ્યું રસબાગીની ૧૨ મીએ બાહુગથી નીમ્બો ૨ તામાં આગ્રાની આયુર્વેદ મનાના સભાસદો તથા ડાસી રેડસને શ્રી ગાધાગોપિ દ મિશ્ર અને ડામી વલ્લભભાઈ બીજ સભાસદ મળવા તથા મનાહ લેવા આવ્યા હતા ડાસીનાગોએ પોતાની સમિત અનુસાર આયુર્વેદી ઉપતિ માટે પ્રયત્ન કરે છે આ પ્રાગ ટમાં ત્યાં જઈને તેઓનું પાઠ નેર્મ રાકીશ

મુમર્દ પહોંચીને મ શ્રી નદયજ મહારાજના ગન કરા અને મારામાં શુ મરતુ નેર્મ એ એ બાબતમાં મનો ઉપદેશ લીધે દક્ષિણ ભારતના પેઢીનો સહકાર મેળવવા માટે એમની પૂણેથી પત્રો પણ લીધા મુમર્દમાં ફક્ત ૪૫ ચાર મનાકે રોકાઈ ૧૪ મી ફેબ્રુઆરીએ ત્યાંથી નીકળી ૧૫ મીએ સારે અંગેની પહોંચી ગયો

અઢાની—અઢાનોમાં રલવે એટલે ઉપર ડા—નક્ષત્રીપતિ કેન તાના જનગલ જોઈ આયુર્વેદના સપા કવિરાજ અણિ દ્રુમ્માર મુકરજ અંગે પુનાના । પરાજયે હાજર હત ૨ તામાં તુલભદ્રાથી આયુર્વેદ નિદાલયના ડોક પ્રેક્ષક ગાડીમાં ચડના હતા તે ઉતર્યા

જે રીતે માર વાગત રવામાં આવ્યું એ જો યકિરૂપમાં માર રવાગન હોત તો ૧ લખનાની જગ નગેલી પર તુ જે રવાત મહામહલના અધ્યક્ષનું હતું અને જે પદ માર યમિતવ ગતા સ્થાને મહત્વનું જે ૧૦ ગણથી પહેલા ત્રણ દિવસના કાર્યનો તથા રવાગન આગે હોનાલ રસદ રૂપમાં લખવા ઇચ્છુ છું જેથી જીજ્ઞાસાનો રસ આશ્ર માતની આયુર્વેદ લક્ષિતથી અને તેના મગફળથી પરિચિત થઈ શકે

સ્વાગતની ગાનતામા સર ગ્યાનો મરે દુઃખા એ વાત હેવા સ્વિદુ છુ કે નો
ગિતાર આમાન્ય જનતામા પણ આયુર ત ક જે ભમિત અને ઉત્પાદ છે એ જો કોઈ
ધનાદય જાનની જનતામા હોય તેો આયુરે ને સગારના મોત તરફ જોવાની જ જરૂર ન
પડે રો નો ઉપર વેદા મતા મેરી મધ્યા સાધારણ જનતાની જોવામા આવતી હતી
અને તેની ભતિ જોઈને તથા જ્યથાનિ માલમીને મદા મગાનુ અગિતત્વ સામે ખડુ
યતુ હતુ કે ગ્યને સામે આજ્ઞા કો મા દાગ યોગ યા પડી ગ્યાનિ પ્રથાને અનુમરી
એક એ કળ તથા પાન જો ગુના દના જો અને પાનોનો મેટો દગને યનો કે
સ્થાને મે માથે પોમેશન કો વામા આવતુ મ મણી વાર । લક્ષ્મી રિતિને મ્યુ રા ખડ
કે આમા વખત રહો રગડે કે પછ ન્યોએ જવા । આપ્યો કે પ્રચારમા મરે એ
જરૂરુ છે । લક્ષ્મીપતિ પોનાના પ્રા તના પોનાના મનોદ્વિન અને દુષ્કાવને મારી
ગીને ભણ છે એટલે તેઓના હેવા પ્રમાણે / મોટો ભાગે મેં રાત્ર ૧૭૫

પ્રત્યે નાગરિક તથા ગામડાનો દોષ અમારી મેવા થા મરે બીજા મારે દુઃખી રાખ
તો હતો અને પોનાને મેવા ગ્યાની ન જી એરી છંજા હુની હતી કા નલ્કો રિતિએ
જે ભાવ આન પ્રાનમા ઉત્પન મ્યો છે તે ભાવ ઉત્પન્ના અથવા બીજા પ્રાનોમા આરો
કોઈ વિમ વિન કરી । થ ખ ૧૨

૧૫ મી રેકુઆરીએ આગેની આ પેરી કુનુ ન અને પોણાન એક ધાનોમા લ્હા
લગભગ મધે યયુ તેમ આગેની અને કુનુ નની મ્યુનિસિસાગિઓએ રાગ અમાક પ્રાગત
અમિન ન પરો દ્રાગ કુ રાગ ગ્યે આયુર ૧૧ મરત્વ ઉગ આયુ થન અને તે
સાથે એક ગવ સવ સમીતયા મસ ગ તેની ચૂરના નમા નગ થા મિનિમોને
તાર તાર ૧૧૫વામા આરની હતી

કુગન-૧૯૧૦ ગવ ગામસાંજોનો મગમા ગાના ગવામા આવેન તેના
વિગ્રધનો અને મીનો સગકાગ તરફથી આવવ પે પૂરતી સદારતા નથી મળતો એ મારે
વિગ્રધનો આ કુગવો એમ્મે પચાસ નાના મોટા ગાગો અને રાઈગેમા મગેલી લગભગ
બ્લો સમાઓમા ૧૫ મંગલિથી પાસ ૧૧ આમા નહો સાધારણ નાગરિકો મ્યુનિ
નિધન મીટિઓ કીન્ગીમટ મોડો ન રિતી મજાના હતી મ્મા ખાસ ઓઓનો પખ
સમાઓ મર્

એક મે રથગે મગમન ટેકા આપવાની વાત પડુ થઈ હતુ ગવાની વિરુ કોઈ
ગ્યે એમ્પણ વોટ નહતો થયો

એનોપથીનો મધુયાગ-અહીં માસ આ યોગક અને પ્રાસાયેચ રપ્તુ તો
એનોપથિમ કારાને સરોગ હતો પેનારીની જે સભામા મગમના આગે ર મરી
। ગાજન વિ દ આયુરે મરે આયુરે કુ જાન જેનામા રાગ એવો આાન્ય
મરી (હિ થમીનીમટ) નેઈમે એવા ૧૫ પમાગ થયો ન સખના નમુખ એક એના થિ
ખાર દના મોટો ભાગે મધ થયો ૧૩૧ । ગાસી મોગ મારગીઓ તરફ આનુમનિ
પતાનતા દના આ વસ્તુ જોઈને મને લખી નસ નના થા મગા કે મુવ અને લાદોગમા
તો વછને નેકને ખનગને વાઈ આરી જરાનુ ક્ય ગડ છે પછી એની પામથી કોઈ
જાતની યોગ્ય મ ૦ તો મ્માથી જ મરે

૧૬મી તારી ૧ બેનાગોમા જે સલા થઈ તેમા હાનમા નથા વરડામા તેમજ ખારી ખારણાઓમા લોકો ઉભા હતા શુ ટપનમા પછુ તેજ દિવસે જુદા જુદા રથજે બે સભાઓ થઈ

૧૭મી તારીખે મહાનન્દી (ન દીસલ) મંત્રિની બાબુમા જ મહાન ૧ ડીપ્તમોકટ વૈદ્ય સ મેલન ભગયુ હણુ એ તિથિએ મહાન દીનો મેળો લાગ્ય છે અને સમગ્ર ફિલ્મ લાગતના લોકો મહાન દી રનાન માટે એ ગ્યા ની યાત્રા કરે છે અહીંનુ તમાવ છક તમીઆની રેલી દેખાય એવા રવ ૭ વગથી ભરેલુ રહે છે લગભગ એક લાખ લોકો ગ્નાન કરવા આવે છે આ મેળામા જ મહાન ૧ સમેનન ભરવામા આવતુ કોઈપે કોઈ સામયુ હશે એમ હું મ્હી શંકો નથી પણ બે રાત જરૂર થઈ એ લોકો અમ થ હતા અને અમાગ દરોનો સન સમનિથી પસાર થયા

૩૦ લક્ષ્મીપતિ આ ધ્ર બાપામા યોગતા હતા હા ડરા ત્પે મોટા બાગે હિન્દીમા અને હુ તથા હા સુ રશ મોટાબાગે પ્રજ્ઞામા યોગતા હતા દરેક સભાનો સમાવિત કોલો એ શહેરનો મુનિસિસન એ મેન અથવા કોઈ પ્રતિષ્ઠિત એમ એલ એ (ધારાસભાનો સભાસદ) હોય

૧૮મી ફેબ્રુઆરીએ ગણુપાદ્મી દ્રોણાચલમ ગૂડી પામિડી અનન્તપુર પાઠા મ્હી શુગી એમલો કાયકમ ગાયો હનો અન તપુરમા બે કોંગ્રેસ પક્ષના ધારાસભાના સમ્મેલો આસવારિષ્ટને પ્રશ્ન મરા ૧૦ ન ઉકલે તો ગણુનામુ દેવા તેમજ થયા હતા અહીં એમ્ડુ કેહેલુ નેઈએ કે મી ગ તોપાનાચારી સાથે મારી મુલાકાત થયા પહેલાજ એસેમ્બલીના સાર કોંગ્રેસ પક્ષ સભામંદેને આ રીતે ગણુનામુ આપવા માટે સમજાવી લેવામા આવ્યા હતા

૧૮મી ફેબ્રુઆરી ૧ મનારે શુગી શુ ટાકન ગેરીડુ ૧૧ ડા ૧૫ તથા બીજે રથજે આ દરોવા પસાર ગયામા આ ૧૧

૨ મી ફેબ્રુઆરીએ ૧૧૦ મોટા કાયકમ હનો સવારે પ્રેક ૧૦ ઉડીને મીન દિવસના આગ સાડાચાગ સુધી એક મરખુ ગયમા હંતુ પડ્યુ મ નવ લી પા ના નિરૂપિત અને કાનહસિત એ રથજો ખાસ વડુન મરવા નેવા છે

આમ્ડુ મધુ મમ હોવા છતા મ્ડુ ચાવતા ચાવતા તિરૂપતિના વિશાગ મંદિરના દશન કરવાના મગી ગયા અહીં બાલાડુનુ મંદિર છે જે ધણુ મોટુ તીથ યાન છે અને દરદરથી યાત્રાળુઓ દશન કરવા આવે છે મંદિર એક પદાડના શીખર ઉપર છે ત્યાં જવાનો ૨ તો પધુ રથણીય છે રાત્રે તેની ૧૧ તરફ વીજળીના પ્રધાસમા મુદર દરમ દેખાય છે

મનહસિત પધુ મેમ મિરને લીવે પ્રસિદ્ધ છે આ મંદિરમા એમ ખીસકોનો એક સપ અને એમ હાથીએ ત શર્કા રી હતી અને એ પ્રજેડુ લગમનની પૂજામા સન્ન હોય જો ૧ ત્યાંની મુતિની વિરોધતા છે અહીંના વૈદ્યોને ઉત્સાહ અદ્ભુત હનો ત્યા ગતે નવ બન્ને મમે હેચનાના હતા તેો મ લે ૧૨ મમે પહોંચ્યા ૭ અતિથર ચાખી ગયો હતો એટલુ ૧ નિ પજ બીજા સાથીઓ ઉપથી પેશુદ્ધ થઈ તતા હતા કે મ હા નમ્મીપતિ ૧ મોપીસ વનાક સુધી તાજ ગદા રા ના હતા મે સ્નાતી ગત મારી મારી તમિષત રાગ નહોતી લાત મગ્યા અને આમનીડુ પાણી એ જોગત મખત ગમ્મી જમીન ઉપર સુક થઈ ગ્નાસમા તથા લોરીમા મુસામ્મી અને એ સાથે ચાવીમે કેના મ આ બધુ મારે

માટે નવું હવે ડો. લક્ષ્મીપતિને મારી ગિચ્ચિ ઉપર થા પશુ આવી પુરતું તેઓએ મ્યુ કે મલહગિનના વૈદ્યોનો ઉત્સાહ લગ કરો તેઓ સામ્રાજ્યા આ મળેથી લાપણ સાલળવા આનીને ગતના માડાના સુધી મેડા હતા તેમ ત્યાથી ખરચુ ન હતું મે આશ્રય સાથે જોયુ કે હોનમાં એ પશુ જગ્યા ખાતી નથી અને લોખ ભીંતને ચડેનીને ઉભા છે રાતના બાગથી સાડાનાર સુવી સભા આની ડો. લક્ષ્મીપતિ લાપણ મરતા રતા મને માદ છે કે મિ મુ રજીની ખુશીની પડવાડે તેઓ જીંધમાં ખુશીમાંથી પડી ન જાય માટે એ મહાસુને ડો. લક્ષ્મીપતિએ ઉભો ગાખ્યો હતો આખી આ યાનાનુ ચિદ વારે મારી આખ આગળ આવે છે ત્યારે મને વિચાર આવે છે કે આપણુ મહુ મન આપણા યોડા વખતમાં મહુ કદાચ ફરી મલવિત નથી પહેલા તો મદિ કયુ નથી એની મે ખાતી છે

૨૧મી ફેબ્રુઆરીએ માન ત્રિવેલુર અને મદ્રાસનો નકમ ગાખો હતો પા. એ પૂરતો હતો ત્રિવેલુરની જનતાએ આમ્બાગિરોની બાબતમાં મત્યામલ વાતી ૦૨૨ પડતા નમને સાથ આપવાની ત્રિસા મરી મદ્રાસ પહેલ્યા ત્યાર અધ્યક્ષનુ જે મગત ૦ વામાં આ યુ તે માટે આયુર્વેદ મહાસભે ૧૫ તરમ્થી મદ્રાસના વધસમાજને ધ તવા આપુ છુ અને ત્યાની જનતાને ઉપકાર માનુ છુ મે ૧૫ ઉપર પાચસોમાં વધારે માણસો હાજર હતા જેમાં મદ્રાસ પોર્ટેશનના મેર ગવનમેન્ટ રૂલ આફ ઈડવન મેડીસીનના પ્રિસિપાન તથા અધ્યાપકો તેમજ મ્યુનિસિપલિટી તથા એસેમ્બલીના ધણા સભ્યો હતા

મદ્રાસમાં જે સરઘમ કાલ્વામાં આવ્યુ તે મદ્રાસના વધોનો ત્યાની જનતા ઉપર કેમ્લો પ્રભાવ છે એ દર્શાવવા કાલ્વામાં આ યુ હતું પપુ નારે ૧૫ વધારે હોય તારે સઘસમાં વખતની બગ્યાદી થાય છે છતા સઘસનુ પ્રચારકર્તા ની દૃષ્ટિથી મહત્વ છે તે હુ રીકારે છુ એ સરઘસ તો મદ્રાસના પ્રધાનમંડળ ઉપર પ્રભાવ પાડના માટે હતું એટલે કીમ પપુ સાધારણ રીતે મની થકે ત્યા સુધી સરઘસનો કારકમ ૧. ૧૫વો લોખએ મઘસ વિઠેરીઆ પખિન હોનમાં પહેલોને સમામ થયુ ત્યા મ સત્તા મેવે પ્ર ન તરમ્થી મ્વાગત મ્યુ અને તેના જવાબમાં માટે જે મદ્રાસ પ્રધાનમંડળને સભળાવ્યુ હતું તે સભળાવી દીધુ

સાજના પાચ વાગે આયુર્વેદન્યાર સભા મદ્રાસ તરમ્થી પ્રીતિભોજન હતું તેઓ મારી પાસેથી વિરોધ પ્રશ્નોનો ઉત્તર માગતા રતા પશુ મે એટલું જ છુ કે મદ્રાસના નાઈગ મિનિસ્ટર શ્રી ગજગોપાલાચારીને મળ્યા પછી જ શુ કરતુ / તેનો નિશ્ચય થશે

શ્રી રાજગોપાલાચારીએ ડો. લક્ષ્મીપતિને જે પત્રો લખ્યા રતા પેલા પત્રમાં લખ્યુ હતું કે એલોપથિક તથા આયુર્વેદિક વાઓમાં કાર્ષ તમવત રાખવામાં નહિ આવે એ મ ઉપર સરખી ગીતે લાઈસેન્સ રી લાગતો અને વૈદ્યને આસરઅગિષ્ટ દરની આપનામાં કાર્ષ વાધો નહિ આવે અને દરદીઓ લાઈસેન્સ લેવાના કેમીન્ટો પાસેથી ઓપધ લઈ ડકો બીજો પત્ર મારી મુનામત વિષે હતો એમાં અમને અનુકૂળ વખતે તેઓને બીજુ ધણુ મામ હોવા છતા મુલામત આપવાનું મ્યુન કયુ હતું

સાજના ૭ બજે અમે આ ડો. લક્ષ્મીપતિનુ મુદર આગેન્યાત્રમ જોવા માટે આનડી ગયા હતા અને ગતે ત્યાં જ સુના હતા અમે આ યાત્રામાં પૂરી ડીવ લીધી હાય એવી એ પહેલી ગત હતી

વીસમીએ મવાગના છત્રી ગાડીમાં પાછા મદ્રાસ આયા ૮ બજે ઈડવન મેડીસીન મૂલ તરમ્થી માનપત્ર હતું ત્યા કે શ્રી નિવાસમૂતિ શ્રી એન માધવ મીનન

શ્રી હૃદયમાં આપગર તથા ડો કૃષ્ણગવને મળવાનું બધું એ સરથાએ ? સ્વામી
મૃત્યુ તે માટે આભારી હોવા છતાં એ સમયાના લક્ષ સાથે હું સમન નથી ડો પગલને
તથા ઋષિ મુનિઓ તો આયુરવેદમાં સુદૃઢતાની પરા ડો ઈચ્છે છે પરંતુ પાશ્ચાત્ય અને આયુ
વેદિક ચિકિત્સાની જે મેળવણી એ સરથાનું લક્ષ છે તે સાથે તો મારો પણ થોડો વિરોધ
છે હું અમિશ્રણનો વિરોધી નથી પણ એ સમિત્ર આયુર્વેદના વિદ્વાનો દ્વારા થાય એમ
હું ઈચ્છું છું અને પણ દાખતરો દ્વારા થાય એમ નથી ઇચ્છું કોઈ પોતાની રીતે જા
સરથાએ આયુર્વેદની ધણી મેરા મરી છે અને તેના ત્રિ સપાન કે ૭ નિવાસમૃતિએ
મ આસ મીરિના વિપોખા જે આયુર્વેદ સાદિય મગદ કષુ છે તે તો આધુનિક સાદિત્વમાં
અતિમ છે

શ્રી રાજા રામના સર્ગી સાથે મુનાકાત—બપો દા બે માર્ક એટલે જોઈએ
મ આસ ત્રીમીઅગ થી ૧૦૦૦ રાનાઆગેની મુનાકાત થઈ તેઓ પી આયુર્વેદ વિરોધી
પિત્તિ ૮૦ હું ચીકણો હતો અને તેઓ સાથે લગ્નવા તેવાર હતો પા ૧ લગ્નમીપનિ
જેઓ પા પી પરિસ્થિતિ નક્કે છે તેઓએ મને ખૂબ આજ્ઞા મળવાની સલાહ કરી
હતી અને એ પ્રયત્ન આજુસાગ ત્યાંની પ્રધાને આજુસાગે મને તરત મ એક સત્ર
બાદ ધણુ તેઓ હસી પડ્યા અને બોલ્યા કે આની રુ જરૂર હતી ?

પરંતુ બીજી / ક્ષણે તેઓએ આજ્ઞા તથા કટાક્ષ શરૂ થઈ તેઓએ મૃત્યુ કે
પા ૧૦૦ જેટલે ફરચી નમે આ દશમાં આવા હો તે અત્યંત પેટરોગ ઉપરથી મને ત
મોરી શકાય માગે ? મહી પા ૧૦૦ જેવા મધા તો જે કિં અત્યંત સરાર થવા ગ્યા
વધારે કૃપાળુ અને ક્ષમાવાળી છે

મ કહ્યું આપનું કથન ઉદારતારહિત છે માર જો આકગ શબ્દ કહેવાનો જોખમ
પૂરું રવાનો હોત તો મારે મદ્રાસ આવવાની જરૂર નહતી પરંતુ કે માગ માત્રમાં હું સગ
મારને કહો મા મોર શબ્દ સલામતી શુધુ જેના પુગના પ્રપાઓમાં મનશે અકોસો
રોગ શબ્દથી માસ દૂર રહેવા ઈધુ ધુ કાપુકે કોત્રેમ પી બદનામી કરતા માર મન
અચાપ છે કોત્રેસ પોતાના અવેશીના લક્ષ્યને ચુકી નર છે કે કોત્રેસે પોતાની નિનિત્ર
તોડી અથવા અમને અવાય થોં એવું એકુ પેટરોગ ઉપરથી જોનતા મને માર નથી
લાગતું એકેસની ની પ્રજાગા હું મારી પાતાની હાર અમળું છું

શ્રી રાજોપ સાચારી—ત્ય તમે સાચો પટાઅતી આનવા પી તરી કેમ લીધી ?
મ કવ્યુ મગણુ કે મને મ આ તની સાચી વધાર આશા હતી અને મદ્રાસ સરકારે
જ મને સૌથી વધારે વિગત મી આયુરની ઈતિ તો હું રહી પણ આયુર્વેદને પ્રકમાન
પહેચાડવાની આપે તવારી ગ છે આસવાગિષ્ટોને પ્રમા ગાળિને આસ આભારી અર્થ
ચિકિત્સા નહ મો છે

શ્રી રાજોપાલાચારી—પણ એ નિયમ કાંઈ એ ના રવા માટે થી બનાવો જે ?
પ્રજાઈ પ્રમાયમાં આકોટાલ હશે તે તે બદનામી મર્પીદાગા આરી તો આસવાગિષ્ટોમાં
તો બીજી રુ વધારે આકોટાલ હોય છે

મે—આસવોમાં ખીરથી વધારે આકોટાલ હોય છે એ વાત છુન પણ ખીર
પીવાથી માજસને શી મદ છે બીજી એ અથવા મે બાદલી પી શકાય છે અરે

જેનકે શ્રી રાજગોપાલાચારીએ મ્હુ કે પણ તમે ઢિહો છો શુ ?

મે—એટલુ જ કે નહો અને આસનાગિષ્ટો ઉપર પાદચિત ગણો ઉતતિ અને મંડે તો આને ઘણી મ્હી પણ હવે થ મા સુખ મહેવા દોશો

શ્રી રાજગોપાલાચારી—જો વાઈએ મ રી વાર્ષિક ૩ ૦૫ થી ઓછી દરીએ તો તમારે મ્હુન છે

૧ લક્ષ્મીપતિ—હિ પેના તો આ ટેમ આવજ માટે નથી પણ ૧૦૫ થી માટે છે એ ખાતી આપો ત્હી આપણી વાત જાગળ ચાને

પ્રાર્થમભિનિરતરે ખાતી આ રી ૨ મા ટે મ મઘ િરેન માટે જ છે આવજ વધા વા માટે નથી

મ—તો પછી આટલો ભાર ટે મ ચા માટે ?

શ્રી રાજગોપાલાચારી—એ પ્રોધા થઈ શકે ન

૧ લક્ષ્મીપતિ—૧ રાજગો મને ટેલીફન માં ન્તા ૨ જો પેઠ મ્હુ ૧૫ સ્ત્રી ૧૨ કરે તો આ ટેમ ૧૫ ૧ ૨ ૫ ગવામા આને પણ મે મ્હુન ન ૫ મ લુ કે તમે જરારે પચીસ કપીઆ ટે મ મપ્ચો ત્યારે આપ નુલી ગા ૨ જે હજારો વધો મામડાઓમા ગઈને જનતાની મેવા રે છે તેઓ મહીને રૂપીઓ એ પણ દખના નથી આપ પાચ ૩ ટેકસની વધાર કરે છે કા જુ આપને મન એ ઓછો છે પણ જે વધોને સેવાના બદનામા કે જ દુખી ગા ૧૧ આશીવા અને ભાત તથા આમનીનુ પાણી ખાવા મળે એટલી જેની આવ ડે તેઓ રૂપીઆ પાચ પણ પાથી ભરવાના રતા ? આપનો જ મ તો મામડામા થતા છે તો એ વેદોનુ ચિન મન આજળ ખુ રી જુઓ

શ્રી રાજગોપાલાચારી—ત્યારે વેદોને લાઇસે રા મફત આપીએ

મ—સુમા રા વધો કોઈપણ મિથિતા લાઇસે મ લેવા ખુશી નથી મામડાના વધતુ વન સેતો ત્યાગનુ જીવન છે આપે કતરી માટે મોગી મોગી કાલેને ઉવાડી અને વૈજ્ઞાનિક મતરો ઉત્પન મ્હી કે જેનોના જીવનુ લક્ષ્ય જનતાના ખીસા મતરવાનું છે આપ ઘણી મતેનત રી પણ એ લોકો મામડામા ન જા ભારતવતના સાત લાખ મામડની સેવા તો વેદોએ ૮ રી કે મામડાનો વધ વૈજ્ઞાનિક છે કે અવગાનિક અનુજી બોલી શકે છે કે મરફત પણ નથી યોરી શ તો એ ત્રજ ત્હી પણ મેનિ સહાર મામડાનો એક ૮ વ્યાધાર છે અમખ્ય શત્રુખીઓથી એજ મામડી મેવા કર્યા રે છે રેમથી પીડાતો મામડીઓ તેની હુપડીમા જા ર છે અને આજ્ઞામત મેરાવે છે આજુ મામડેને માન આપે છે એમુ હુપડુ એ મ્હી રે ના મનના ક્યાણ માટે પૂરી પ્રવતન થાય છે એ મ્હી રમા જઈને યોરીસ અભડાવે તથા ગમે તેમા અતિનયી શબ્દોમા લાઈસે સ માને એ કિ નહિ અને જો તેમો ૧૩ જાસવા નથી તો દારૂ ખનાવવાનો પગવાનો સામાટે ગમે ? એ કિ ન મને

શ્રી રાજગોપાલાચારી મહેવા લાગ્યા ૨ આયુવદમા મઘનિપેધ તો છે હિ મન મંજીવની આ કિ રીય નથામર વરતુઓ છે

મ—ઓવી ચાર પાચ રસ્તુઓ છે પણ એને કોઈ બનાવતુ નથી

શ્રી રાજગોપાલાચારી—જો આમવારિષ્ટો ઉપરથી પ્રતિમધ દાની નાખવામાં આવે

અને જે ચાર પાંચ નશાવાળા ઔષધો ૩ તેના ઉપર નામની રૂ ૧ જેવી લાઠસે મ રી રાખનામાં આવે તો કલુન છે ?

મેં—આ માટે તો મારે ફરી પેલાને મ ૧ પૂછવો પડે

શ્રી ગંગગોપાલાચારી—મેં આપની સાથે બધી વાતચિત સ્પષ્ટ રી છે ગાઇ પડે । નવી ૧૫થો દને જે તમે આવી રીતે નાન ૨ શો તો ૮ પથુ મેં જે રાત મરી છે તેમાથી પાછો ૮૬૧ ૦ શિ જે પેલો તરફથી પૂરી નાટાનાટ કરવાનો તમને અધિકાર ન હોય તો વખત મગાડવાની જરૂર નથી

મ—જો આપ આસવારિષ્ટોને પ્રતિબંધમાથી મુક્ત મો અને માદક સુખોની જે બેચાર બનાવટ છે તેના ઉપર ૦૮ વાર્ષિક આગ આના કે એક રૂપિના જેટલો કે નાખો તો વેંધાને મનાવી લેવાનો ૦૦૫૦ ૩

પ્રીમીઅરે ક્યુ મારે કલુન છે ? મિ મુ ગુરુએ પૂછ્યું કે આ ખમર અને નર્તમાન પત્રોમાં આપી શકાયે ? પ્રીમીઅર મોન ૧૫થું મિ મુકરુએ બીજવાગ પૂછના તેઓએ ક્યુ હા માર જેનો જરાય સાપતો એવું ૧૪ ૨૨એ ન ચારના દેવો

મ—ત્યાથી નીકળતા પ્રીમીઅરો ધ યા આપ્યો અને કલુ કે એક વખત મેવો હતો કે યાર અમ ૧ પદ્મપાતપૂજ મ શા માટે નથી જરતા એમ કહીને અમે લડવા તમાર થતા હતા ત્યારે અત્યારે વગર વાકે પથુ અમને દડ નથી દેતા એ માટે ઉપકૃત છીએ એમ બદીએ છીએ

પ્રીમીઅર માથે વાતચિત થઈ તેના સાગશ મ આપ્યો છે જે વાતો આવવી રી મળે છે તે મુખ્યત્વે મદ્રાસગના અધિ રીની ચચારૂપ હતી શ્રી ગંગગોપાલાચારીના નત પ્રમાણે પ્રા તીય રંગના ૧ આ વા પછી ૧૧ લા મરથા માથે પ્રા તીય મ કા ન મો મેળધ ગહેનો નથી મદ્રાસ સરકાર તાના વદ્યા રી વાત ચાલના તેવા છે બહાગનાની નહિ વચ્ચે એમણે એ પથુ મુકુ કે કાલે કોઈ બીજુ મડળ ઉભુ ચાય તો પમારે શુ કરવું ? પથુ મ કલુ કે ત્રી ૧ વર્ષથી તો આ મહામડળ જ વેંધોની મુખ્ય લાનતીય મરથા છે અને કો ૧ પ્રા ત પ્રેનાથી હુગે નથી મેં આ વાતચિત દરમીયાન એ પથુ જોયુ કે મદ્રાસના પ્રીમીઅરને આયુરુદ ઉપર બીલકુન શદ્દા નથી મોટલુ જ નહિ પણ તેઓ એને સરદેશી પથુ ગણતા નથી । ગંગન ઉપર સેઓને અધ ભક્તિ છે અને જેમ એ નચાવે તેમ નાચે છે

તેજ દિવસે માંજે ૪ ડીસન મેડીકલ પ્રે ટીસનસ કો ફો સ વિમ્પેરીઆ ગાડનમાં લરવામાં આવી હતી તે ખેલા અમને પ્રીતિભોજન આપવામાં આવ્યું હતું કે જ્યા મદ્રાસ એસેમ્બલીના સ્પીકર શ્રી સામ મૂર્તિ અધ્યક્ષ હતા કો ફર મમાં અમે ચારે લાપજો આપ્યા આ પછી જેટલી સભાઓ થઈ તેમાં આમરાવિષ્ટનો ત્રણ પ તો મૂકીને માત્ર આયુર્વેદ મી રોગ્દ્રોનો જ પ્રશ્ન ગલા

અશ્વિદેવો અને આયુર્વેદનો ઇતિહાસ

(અનુસંધાન ભાગ્યી નાહ)

આ માનમાં રૂઢિચુસ્ત રીતિ અશ્વિનો જેની જ છે અત્ર નરતિએ યજ્ઞમાં રૂઢિ ભાગ ન આપ્યો અને રૂઢિ દાના રતનો નાશ કરો વગેરે પોગણિક પ્રધા પ્રમિદ છે પણ મૂળ જાનના અને જગતીઓના વડે અને એ રૂઢિ તે વે મા સિવત્તમ ઓધી મોટા વેદ કહ્યા છે (સુ ૨-૩-૧૪) મનનથી કે પ્રજા પ્રાચીન જગત આર્યેતર દનિમા આર્યા રતા વેદકે જાન વધાર અને શરૂઆતમાં અનાર્યોની પડુ મૂગ નહોતી ત્યારે આર્યો અનાર્યો પાસેથી વેદકે પડુ શીખ્યા પણ પછી વધે જોખવા માટે વાગવા અનાર્યાના પરિચયમાં જેને આવડુ પડતુ તે વેદો તરફ પાછાના જગત તિરસ્કાર વૃત્તિ જગી જે અશ્વિદેવોને યજ્ઞમાં ભાગ ન આપનાની પ્રધામાં પ્રતિબિંબિત થઇ છે પણ વેદોને આ તિરસ્કારને બહુ ગણ્યો હોય એમ લાગતો નથી અને હવેટ તો કોઈ વધે અતિપ્રતિષ્ઠિત ઋત્વિજોની માફ રીતે લીધે અટકી પડેલા યજ્ઞકાયને માદગી દૂર કરીને ફરી ચાલુ જુ રાવ—આવા કોઈ મધને લીધે રૂઢિકની ઉપયોગિતા નજરમાં આવના રૂઢિમાં અશ્વિદેવોના ભાગ તેઓને યજ્ઞમાં માન આપી આયુ તેથી ચાલુ થવાની સુવર્તોક્ત કયા (સુ ૫ ૧) પ્રયત્નમાં પાતી

અશ્વિદેવો મનથી ઉપલી તથામાં આજે હટની વૃત્તિ છે જે તો સ્પષ્ટ છે આ જરિ આર્યોએ રૂઢિવિધાને અપનાવી—આયુર્વેદને ઉપવ ગણ્યો હતા ગર્ભ નહિ ધમશાસ્ત્રમાં વધે ધધાને દનકે ગણ્યા છે મનુ જે માનવાના નેત્ર હરનાર દ્રવમદિગમાં પૂરે મનાર અને વચકનો ધધો મનાર બાહ્યજોને દ્રવ મમાં તથા પિતૃક્રમમાં રમાડનાની ના પાડી છે (મનુ અ ૩ લે ૧૫)

મામ વચનાર દિમાને ઉત્તમન આપે ૮ અને વેપારી અસત્યને ઉત્તમન આપે છે માટે અમે જેમ હનડા તેમ વધે સમસ્ત રંગે વાગ શોચ-પવિત્રતાના ત્યાગે ઉત્તમન આપે છે એમ ગણ્યુ દરો ગમે તેમ પણ આખરેહટની વૃત્તિ તો અદો પણ સ્પષ્ટ છે જે કે પ્રાચીન વધોને લગવા ગોનાગ વગેરે જગતી લોકોનો પરિચય વધેકે જાન માટે આવશ્યક ગણ્યો છે જુઓ ચર નો ઉપદેશ—

લોપધીર્નામરૂપામ્યા જાન્તે લવવાનં ।

અનિપાથેનગોપાત્ર વે જાન્ય વનચારિણ ॥

ચર સુ-અ-૧-લે ૧-૧૮

જતા આ ઉપગતી ધમશાસ્ત્રની અમ થી વધો મુક્ત હતા એમ ન માનતુ સુત્રમાં આજણુ મનિય અને વરતને જ ઉત્તમન આપીને આયુર્વેદ લજાવવો એવું વિધાન છે (સુ-અ-૨) અનમત કુનયુષ્મપર શરૂને પણ ઉપનમન રંગે લજાવવાતું કહ્યું છે આ માટે ઉંચામાં ઉંચા બાહ્યજોને વેદ રૂઢિ તરીકે રૂઢિના હતા મળ્યા બાહ્યજોને થ પત્નીઓ હતી-એટલે પુત્રો પણ હોના જ-કાચિત્ બાહ્યજુ પુત્ર રૂઢિના થ પુત્ર વધારે ગુણતાન અને બુદ્ધિવાન પણ હોય

ઉપર પ્રમાણ અશ્વિદેવો મનથી એ તથા અનિદામિત રૂઢિય મને ચાલુ લે જે છે પણ હવે વેદવર્ણિ રૂઢિ વા માહિત્યમાં જગ ઉડા ઉનરીએ વે ના નૂનામાં જૂન

ભાગમાં અધિ વેદોને એવાં જ વધારા નથી અધિ અને ૩૨ પેઠે જ અધિ નરણુ ઈંદ્ર મરુત તથા અરુતીને પણ લિપકુ કરે ૧૮

મિષક્રમ ત્રા મિષત્ત્વા ગણોતિ । ૪૩ ૨-૩૩-૪

આ લિપક્રમ સર્વ નર વૈદ્ય તે ૩ એમજ

અગ્નિચંદ્રાદિયક્તા પ્રથમા છે યો મિષકુ । યજુવ મં ૧૬-૫

આ મત્રનો પ્રથમ ૫ લિપકુ તે પતુર જ

પછી અગ્નિદ્યને નીચેના મત્રમાં લિપકુ દેવ ૩

જાતનદો ગ્ન ૨ મિષત્ત્વા મિષત્ત્વાસિ ક્રતા । અથા મં ૫-૨૮-૧
વરુણને ઉદ્દશીને કહેતુ છે ૩—

વરુણ મિષત્ત્વા પતિ । યજુવ ૨૧-૪

વરુણો મિષકુ । ૨૧-૫૮

ઈંદ્રને પણ વધારા કહે ૧ છે—

ઈંદ્રવરુણ મિષત્ત્વા યજુવ ૨૮

મરુતનાં ઔપધેનો નીચેના મત્રમાં ઉદ્દેવ ૩—

યા વો મિષત્ત્વા મરુત । ૪ - ૩-૧૩

અને મરુતનીને પણ લિપકુ કહે ૧ છે—

સરસ્વતી મિષકુ યજુવ ૨૧-૩

અહો જો મત્ર ૧ ૧ ૧ નરીકે ૨૩ ૧ ૨ તે ઉપગત ઉપક્રમનાં દેવોનો વૈદ્ય માથે મગધ વતારનાગ બી ૧ પણ મત્રો ૭ ઉપરો મારે જુગો મિત્રી ૧૫ ૧ મુખા પાપાપત્નુ હીરરી ગોર ન હીઅન મેરીસીન ૩ ૧ અત ૨ પગ આ ઉ વેજોના મિસ્તાગ્મા બહુ ઉડા ઉતરનાની જરૂર નથી પણ રિષ્ટ નપિગોનુ આ ૧૧મના માનસિ ૧૧૫ મમજના માટે પહેલાં નરણુના જ શન કરીએ વરુણ આયોના ધણા જ પ્રાચીન દેવ છે માથુ મરી ઈંગ્લીઓ અને આર્યો માથે ગહેતા તે વખતના પણ આપણને નરણુ દેવના ઈતર સ્વરૂપ માથે કાઠ મત્ર નથી કેવળ એના લિપક્રમના શન મરવાના છે વરુણે વેણો સ્થાપે તા નિયમો લગ કરનાર-પ્રાણીને જલો ગરી શિક્ષા કરે છે આ રિપયમા એતરેય સાહિત્યુ રાખ્યાન જેમાં હસ્તિય દ્રને વરુણને તેણે આજે વચન ન પ્રાણવા માટે જો ૨ થવાની વાત છે તે ખાસ દાખનો છે વળી આ મા વતા-વરુણનો જો ૨ સાથે મળ્યો એ આ થી ધજો જુગો છે સગ્ગે (૭-૮૧-૮૬)માં વરુણની જો ૨ મગધવાની શક્તિનો ઉલ્લેખ છે અને વધાર આથય ૧૨ વાત તો એ છે કે સુમેરીઅન દેવોમાના પ્રાચીનમ ૧૧૮માં કે એએનીઝ નરણુ પેઠે સમુ ૧૧ દેવ ગણાતા એને પણ વધાર માથે મગધ દેવો પણ ગોના પુત્ર મહુ નિ ૧૧૫ પાષીને જલોગ્ગથી એ દુખી કરતા એમ કહેવાય છે (જુગો હીરરી યોદ્ધા ઇન્ડીઅન મેરીસીન ૩ ૧ ૧ ૧૩૧-૧૩૨)

વળી આ સુમેરીઅન મરુતિ માથે મોહો ખેડેરાવાળી ઈંદ્ર મ પૂરે ૭ ૦૦ની મંદુતિનો નિમ્ન મત્ર છે એમ તદ્દિતો મત્ર છે એ યા ગમવાનુ છે

અને ઉદ્દ વરુણને સગ્ગે (૫-૭ -)માં ૩૬ હેન છે એ પણ ધ્યાનમાં ગમવાની જરૂર છે

સિદ્ધભેષજ મણિમાલા

[અનુમધાત એપ્રિલ અક ૪ પૃ ૧૨૮ થી ચાલુ]

અથ સધાનમ્

આમ્રાણામધપક્વાના કુર્યાતપેશોઽર્હતત્ત્વચામ્ ।
મનાગ્વિગાય માળ્ડાત સમાર્ઘ્નમ્ભિવિગ્નિપત્ ॥૨૧૫॥
આમ્રપાદો ગુટ ક્વિં ચ તત્પાદ પાટવ રા ।
તત્તુ યે મેત્રિકામુર્યો અષ્ટ સપત્તયત્ ॥૨૧૬॥
તથાઽત્ર ત ચતુર્થાંશ તલિના પિત્તકાગ્નિ ।
રાત્રિસ્તતોઽપિ તુર્યાંશ દિદ્ધુ રાત્રયદમાશકય ॥૨૧૭॥
કટાહપકકટુકૃતૈઃ યોગ્યે સરામથે ।
ગુડ વિનૈવ સમાઃ સવમયારચાયત્ ॥૨૧૮॥
ઘ્નીકૃત્ય સમુત્તાર્ય ગુડ પ્રવિન્નિરદનુ ।
અસેતિપધાય માળ્ડાત્યમિતિ સધાનપદ્ધતિ ॥૨૧૯॥

અર્ધપાકેલી કેરીને પ્રથમ સારી ગતે ઘોઈ નાખી પછી હોલી તેને જોણી ઉપર જોણીને હોલ ની નાખવો પછી રરઝ્ઝ ગરણીમા ભરીને નીચે પ્રમાણે મસાલો અદર નાખવો કેરીના વળનથી ચોથા ભાગનો ગોળ ગોળથી ચોથા ભાગનું દળણુ મીઠુ મીઠાના સરખે ભાગે મેથી અને રાઈ (મેથી અને ગાળિને થઇ મોઢા જેટલા) લેવા મગસીયા તેનમા ગાંધમેથીને રોડી નાખવી મેથીથી ચોથા ભાગની તજેની રાઈ રાઈથી ચોથા ભાગની દલદર દળદરથી આઠમા ભાગની દિંગ લેવી એક કટાઈમા મગસીયા તેનમા દિંગનો ચવાગ મુખે અને પછી ગોળ સિરાયની અવ ચીન્તે—અધુ જ કટાઈની આર નાખવુ અધુ એક ચાથ જેટલે ઉતારી લઈ તેમા ગોળ ભેળવી દવો પછી ગરણીમા ભરીને ટો ગરાળગ અધ મરી દેવુ આ થઈ અધ્યાપાની રીત (કેરીના છુદાની આ જનાજટ છે)

સિદ્ધ ત્યાદાન્નસધાનમતિકા ત ત્રિમાસત્ત્વમ્ ।

ઉષ્ચકે રસનાજાહ્યમોચન મત્તરોચનમ્ ॥૨૨૦॥

મેથીન્નગળનિશામિ સમ્રતગર્ભઽપિતલમાશુકે ।

વાઝામન્નિચરાલટુનિ મિન્નતિ ત્રિમોઝતિ પરાઽપ્યરચિ ॥૨૨૧॥

તથુ મરિના પછી અથાણુ તૈયાગ અથાઈ ગયુ કહેવાન અથાપુ જીભની જડનાને જીભનીથી તેડનાગ અને ખાવા ઉપર રુચિ ઉત્પન્ન રનાર છે નાની કેરીના આગ ફાડીવા જતાવી તેમા મેથી મીઠુ દળદર મગસા ધાણા મગસ

મમાલો ઝોરે જરીઃ તે કરીઓને તેમમા ગુપ્તી ગમ્પી મૂખી આ કરીના ડામના પશુ
અત્યંત રુચિપ્રદ છે

માસં સપ્રાયસાત ગુર મધુરસ શુદ્ધ ચ યસુચૈ—

હથ સામિ દિવા તજગતિ મિગતિતિ વાહ્લનૃપભેદાત્ ।

મેદન સ્વાદુ રક્ત રચિત્વતિષ્ઠુર્ગિજાતનાથ

સ્નિગ્ધ મદાગ્યપચ્ય કપિ ગુર મ પુર વિચ્છિલ વૃથ્યમયત્ ॥૨૨૨॥

માસ આદિ વાતન શુર મધુર શુદ્ધ (શીવ વધાગનાર) બલ (11 આપનાર)
હથ (હવ્યને દિતકર) જહરાગિને પ્રાપ્ત ના છે ના આનુષ એવા મામના એ છે ।
જગતમા જાણીતા છે જગતમાયે પેસામના રોગોને દણના મધુર રુમ રુચિપ્રદ
પચ્યામા અત્યંત હનકુ ઉત્તરી અને વાયુને દાનાર છે આનુષમામ ગિજા છે જહરાગિ
મદ કરનાર અને અપચ્ય છે પચ્યામા જારે છે મધુર છે વિચ્છિલ છે વૃથ્ય છે હૃદયનાર છે

અથ જ્ઞાતાનિ

વાસ્તુકદિતય વિપાકકટુક વચ સર ક્ષારલ

દુર્ગામાસૃગગેચકામિમૃદુતા પ્લીહત્રિદોષાપહમ્

પોતાત્રી કપ્પાસપિત્તપચનારોચપદા ગુરુત્

પાલકયા કપ્પાસલ ગુર હિમા વિષ્ણ્વિની મેદિની ॥૨૨૩॥

જ ને જાતની દાકાની ભાજી (મોટા પાન અને નાના પાનવાળી એ તોતો લખેને)
શક્તિ આપનાર હ અગત્યના ક્ષાર શરીરન અપનાર છે વિપા મા કટુ છે હરસમા પાક
સોદી અરુચિ જહરાગિની મ ના રોગની વૃદ્ધિ અને પ્રભેય રોગને દરનાર છે
પોષર્તુ શાક ૬ કરનાર છે રક્તપિત્ત વાયુ અને અગ્નિને દરનાર છે વીરપ્રદ છે
પાલકાની ભાજી કદ અ નાથુને કરનાર પચ્યામા જારે હૃદી પેગ્ગો શુદ્ધપ્રદ
ગુનારો અને રચક છે ૧

પિત્તજ્વસ્ત્વહ્લીયો લઘુ શિશિરસરોડસક્ષતોડતિરયા

લોણા રક્ષાપ્રભુર્જો કપ્પાસનહરા દોષત્રી ક્ષીલના પિ ।

ચુકા સ્વાદી રુચિવૃદ્ધવના જ્યેષ્ઠાડમ્લા ભપિદા

મેદી દવાડમિદાત્રી ક્રિમિકપ્પવાધ્યસિની વદ્ધવિરુક્ત ॥૨૨૪॥

તાદ્યમાની ભાજી પિત્તને દહનારી છે પચ્યામા હવ્ધા છે રી છે સાર છે
રક્તરોષ અને મૂત્રને દાનાર છે અને અતિરુચિ છે લુહીની ભાજી રુક્ષ અગ્ન શુર

૧ વાસ્તુ ને ગજનિષ્કટકારી શાક ૧ શામ્લો રાજ્ય ગળા પે છે પાલકની ભજી
(Spinach)મા લોકકટુ માત્ર પ્રમાણ્ય છે અને તેથી મૂરોપિચિતો આ ભાજી ખૂબ ખાવ છે
વિગમિત એ પણ સારા પ્રમાણ્ય છે આ ભાજીને વપરાશ શુદ્ધરતમાં વધારવા રોગ છે

૩૬ અને નાથુને ૬ ૥૨, જગ્નિ પ્રપ્તિ કરનાર અને કહી છે સુખની લાજ સ્વાદમા મધુર છે સુચિપ્રદ છે નાથુ કરનાર નથી, ૩૬ કરનાર છે રહેજ ખાતી છે, પચવામા દુનની છે મેધીની લાજ દુદ્ધ છે જગ્નિ નિષ્પિ કરનાર છે કૃમિ ૩૬ વાયુનો નાર કરનાર છે ઝાડો બાધનાર છે

કિશ્ચિત્તરા શીતતરા સપાત્તજેષ્ઠા સરોવ્યા મુરુ ચ નીલી ।

દદ્વપ્તપત્ર મૃતુલ ગમિધ આસે ચ ઠાસે કથિત કંકણમ્ ॥૨૫॥

ગળીના પાનનુ થાક રહેજ રચક છે અત્યંત દંડુ છે, વાયુ અને ૩૬ રનાર ૭ રુક્ષ છે મધુર છે

કુવાડીયાના કુમળા પાનની લાજ કૃમિધ છે કફધ છે અમમા અને કાસમા દિનકર છે

સર્વહિમા ઘારચિત્ર ધક્રાનિ સાષ્ટોલ્લિકાત્લક્રાનિલાનિ ।

આ માગુમચયથુદરાણિ લિળોતિ સેદુળ્લદલ્લસ્ય શાકમ્ ॥૨૬॥

દ્યોતનાપાનનુ ૩૧- જગ્નિની મ ના અગ્નિ કપ્પાન અટ્ટીયા (એ-નાર્જન્ટે-ઓર ગ્રેસ્ટ્રેટ=પૌરથર્મા થને સોને) થા ૩૬ અને નાથુ આ રા ગાળો સોને, ઉ ગ્રેસ આ બધા ગોળોને દબો છે

પૌનર્નવ કિસલ્ય નયામયાર્હ આસક્ષયથયુપાન્દુકપ્ત-ગમ્ ।

વિ રસ્ત પિત્તરુષિર ક્ષયકાસમદ્ ઉર્ધ્વગાળિ મદ્વાસકપ્લવાનિ ॥૨૭॥

સાગડીના કુમળાપાનનુ ૩૧- આખો ૧૧ રોગ માટે માડુ ૭ આમ ક્ષય મોળો પાકરાજ ૩૬ અને ૧૧૧ દખનાડુ છે

અરુચીના કુમળાપાનનુ ૩૧- રક્તપિત્ત ક્ષય ખાતી પેસાપના રીતો ઉબની જ્વર વગેરે રોગો ૧૧૧નાડુ છે

મુઢ્ઢીપત્રાણા જનિતદહનાના વરહના

લઘુના વ યાના ત્રિમલમથનાના વિત્તવૃષામ્ ।

પ્રમદ્ધ પથ્યાનામતિસૃનિહરાણા રુચિવૃત્તા

યથકાર યામો મુગગણનપાર વયમપિ ॥૨૮॥

ગળોના પાનનુ ૩૧ દાદને શમાવનાર છે જ્વરને દખનાર છે લધુ છે બ પ છે નિદ્રાને શમાવનાર છે તરબને હલના છે પેસા પના રોગોમા દિનકર છે અનિમાગના રોગોઓ તે પથ છે સુચિ ઉત્પન્ન ૩૧ ૧૨ છે આવા અને અણુયુક્ત શાખના યુગોનું વધુન અગો મે મરીએ

વર મદ્દા નાક નદયનિ ૧ દા ક કફદર

નિદ્યાદિદ્વાર દુતચન્દ્રકાર લઘુનરમ્ ।

કપાતો પાતાત ચર્મનિગ્નાના ૧ સત્

કરાયુમ પિત્ત વરુચિનિ વિરલ સરગપ ॥૨૯॥

જાગણુ શાક પશુ ઉત્તમ છે ત મા ૫ છે ૬ અને અનિમાગ્ને તે કરનાર છે જઠરાગ્નિના વિખરોને દૂર કરનાર છે પચવામ દલકુ છે

કફના રોગોમા શિંગણાનુ ગાક માટુ છે વાયુને પણ દાખનાર છે પરંતુ ઉગ્ર પિત્ત કરનાર હોઈ તે સગ હોના યતા તાવમા ન આપતુ ભેદએ (ધગડા શિંગણા ન પિત્તકૃત છે બહુ ધગડા નહિ તેમ બહુ ગા પશુ નરિ એવા વચના ગાળાના શિંગણા કફવાતન અને પિત્તો રીતી છે ધારે તદ્દન કુમળા શિંગણાના વધા પ્રવાનન અને પિત્તકૃત પશુ ૯ રીયાનુ શાક તાનમાં માપી રાકાય બા બ)

કૂપ્માળદ શાક કફનાયનુષ્ણ ગોત મિષમિશ્રુ ગુરુ કાતિપીત્તમ્ ।

પ્રહારિ પિત્તસ્ય હૃતાશકારિ ચત રિચર મેદિ કરોત્તિ રત્ત ॥૨૩૦॥

જુરાકોળીનુ ગા ૫ ૫ કરનાર છે દડ છે ગુરુ અને પિત્તન છે જઠરાગ્નિ પ્રદિષ્ઠ કરનાર છે ઉ મા જેવા રોગોમા ચિત્તની અસ્થિગતા આવી જાય છે એવા રોગોમા આતુ શા ૫ ચિત્તની સ્થિરતા માટે માટુ છે વીયનો બેદ કરનાર છે

કિં ચર્જિતુ વાતરૂપા નુ નુમ્બી ગચ્યત સીમ્બી ગુરુચ ચિમ્બી ।

ધાતુ વિધાતુ, દનથુ વિહાતુ મ્તા હિ મા યા ચગતોહ ના યા ॥૨૩૧॥

માવી નુ ૧૧ અથવા ૬ થી પાપગી ને ધીનોડને રાખુના શુ રાકય છે ૧ વીરે નુધારવા માટે દાહન દહુના માટે-આ ૧ રાકે જગનમા માન પામેતા છે બી ૧ નહિ ૬ થી ૬ થી જતા કફ કરનાર નથી પાપડી પચામા ભારે ૬

અમરદગુરુ રક્તદ્વેપિ પિત્તપ્રમાપિ

પરહરમતિસારિ પ્રોત્ત્વહિપ્રમારિ

કૃમિકચલનકાર લેપ્તમેહપ્રહારિ

પ્રકટિત કટુભાવ કારચેહ્ય પ્રયોમિ ॥૨૩૨॥

મરસાનુ ગાક વાતને દહુનાર ૧ નુ દષ્ટક્રાને સુધારનાર પિત્તને કરનારુ તાવનો નાથ કરનારુ અતિસારમા જ રાત્રિ અ પગી ગયો હોય તેને પ્રદોષ્ટ કરનારુ રૂશિધ કફને દહુનારુ તેમ જ પ્રમેહને કરનારુ છે મરલાનુ શા ૫ ખાવામા કકુ લાગે છે

અનુભવ હિમગાવ પિત્તત શનુભાવ

કુર ધવનકાક્ષામ્યા મિત્રભાવ મત્ત્વ ।

વરમપહર કાસ કિં કરોવિ પ્રકાશ

દમય દવધુમીતિ રાજકોપાત્તરીત ॥૨૩૩॥

ગનકોનુ શાક ખાઈને કફના અનુભવ કરો પિત્ત માથે શનુભાવ મરો વાત અને કફ માથે મિત્રતા અનુભવો (અર્થાત્ ગનકુ મીન પિત્તન અને વાયુ તથા કફને કરનારુ છે) મય ખાઈને તાવને દૂર મરો ખાખી શુ પ્રગટ થાય છે ૧ ગનકુ કફ કરનાર છે એવો દાહના જાનને દૂર મરો

કોષાતકી સ્થાતુહિનાગ્નિ સમ્યગ્નોષાડપિ લઘુવિગપદ ।

વૃથ પટોલ નરનાસલોલ કાસાપહ સખિડતન ધમાલમ્ ॥૨૩૮॥

તુરીયા (ધીસોડા) યા ૨ ૩૬ને ગ્નનાગ ૩ પચરામા હનમ ૩ પચરાગ્નિ ના-
બલ આપનાર છે ૨ ગ્નનો નાશ કરનાર છે ખારી ૧ ગ્નનાગ છે શુ મને હણનાર છે

કર્કાટક કીર્તિતર્મિગ્નકાગિ કાસ પ્રદામ નસારહાર ।

હજાસકુષારચિકુષનાગ પ્રભદિ પાકુ કટુ શયગ્નિ ॥૨૩૯॥

ક કોડા (ક કોના)નું સાક જાગિ રાખિ કરના ૩ મમ જવર અને તાસને
હણનાર છે મોળ, આમડીના રોગો, અરુચિ વગેરેનો નાશ કરનાર છે વિપાકમા હુ છે
ઝાડો માફ લાવનાર અને રીને ભગા નાર છે અર્થાત્ ટોલાનું સાક ૧૨મ છે

અર્ક્સા ત્રિદધતી હયમગ્નિ કુપતિ તલમલ કન્યતી ।

જ તુગુ મરિપપિત્તવિગમાન્ હોદિકા વિલમતિ અપય તા ॥૨૪૦॥

રોડીનું ગા ૧ ગ્નનો ક્ષય કરનાર (અશોધન) ૩ જાગિ રાખિ કરનાર ૩ મીક
હીક બધા આપનાર છે કૃમિ શુ મ વિર પિત્તનો નાશ કરનાર છે ૨

અગસ્યમૂન પરોગમૂન કરાતિ તિલ્લ કફપિત્તગ્નિકમ્ ।

પુષ્પ કદન્યા મુરુ રક્તક યાપિત્તનયન પરમાનવિગમ ॥ ૩૪૧ ॥

અગધીયાના હુનનું નાક નારાગા માટે મારુ છે ૧૨મ કુ હુ છે ૨ અને પિત્તને
તોડનાર છે કેળના હુનનું ગા ૨ શુ ૧ રક્તપિત્ત રક્તાતિસાર ગ્નપ્રદ વગેરે રોગોમા
દિનકર છે પિત્તનું છે રહ્ય નાથ છે

કદલીમધ્યમદણ્ડ ચણ્ડ પિત્તાગ્રમરણે ।

પ્રદરાતિકાલદણ્ડો માધ્યમરાચ ચ સ્વણ્ડયાતિ ॥૨૪૨॥

કેળના ચાલનામાથી કુમળા લાગ નીચે છે જેનું સાક પ્રવામા આવે છે આ શા
રક્તપિત્તના સહાર માટે પ્રત્યયશક્તિ ધરાવે છે ૨ રની પીડા માટે તે તે કાર છે (૨
આનાથી મગી નવ્ય છે) અગ્નિમાધ અને અરુચિ— ૧ રનો આજ સાક નાશ કરે છે

ત્રિદોષકાલ હિમમન્થિવાલ વૃદ્ધ તુ મૂલ નિમ્તાનુકુલમ્ ।

તદીયપત્ર કફચરિત્ર પિત્તસ્ય ભમત્ર સ્વગુણ પવિત્રમ્ ॥૨૪૩॥

કુમળા મૂળા (નાના મૂળા) ત્રિદોષને હણનાર છે જ્યારે ધગડા મૂળા ત્રિદોષને કોપાવનાર
છે મૂળાના પાન ૨ ગ્નનાર છે જો પિત્તને અત્ય વધનાર છે (પિત્તનું છે)

૧ ડોળીનું મધુત ૧૨મ ચીવતી છે જાવતી મગિષ છે પગનું ટિપ્પયુ ૧૨ મી
લક્ષ્મીગમર ૧૨મ ૨ ૨ અનાવનામા ગુપ્તે પ્રવિષ્ણ નાથ તુ જાવતી આથી આ ૧૨મી
ડોડી એ જ આજોક્ત ચીવતી ૨ ચ કે જુ છે જાવતીસાક નાકાનામ્ મા સાકોમા
૨૪ તીનું સા ૨૮ છે

[કુમાર મેનવની પણ હિ હાવો ગુણમનિષાત નિગમીત્ત કિમધિવાંક એ હિમ્નિ ઉપર આ મ્દાસ ૫] એના પાની મા મહુચોમા એ પેપ હી ગય ૫ એવુ ને પિએ કુ ૫ તે પોટ ૫ એમ ૫ મ્દુ હુ એમ ન પેપ તો પિત્ત એ ૫ ને દગનાઈ વધુને બેનારુ અતિશકિતરાગી એવુ દાગાર અને યુજોવાયુ હાવા પત્તિ તેની દુગધીથી સેકા તેને કેમ ત્યહ દે છે ?

સ્પટયા સમ સ્વપ્નવિપ્રમુક્તિચંચનિમ્પાટસિદ્ધાત્ક ।

મગમપિત્તમગજતુન્નિમેત્તારુદિદગમ્ ॥૨૪૧॥

કટકડી આથ આશીને પાણી ૧૧ ૫ તાસ દર ચએની હાય એવુ લિંમગના પાનનુ સા ૫૫ અને પિત્ત ત્વ આગી ૧૧ રાએ કૃમિ ઉ ની પમાળ ૧૧ રાે હાની મ્દાસ અને આખ ૧૧ રાેએને કાઢ ૧૧૨ ૭

અરોચયૈગ્યમટ્તમિદ્ધમિ પ્રમજ્જન ક્ષમાગદપ્રમજ્જન ।

સ્પષ્ટથોળ સુરસી રજ પ્રદ પૌર્ણીનક કન્નવિધી પ્રશસ્યતે ॥૨૪૬॥

કુતિનો અગુચિ હેતો એવા મળાનનો ભગવો ઉ ની ગમ વાયુ અને ક્ષના રાએનો મહાર મનાર છે કુતિનો ગ્ધ ઉપ્પા મુગધિ આતવત્ત છે અને તે અટધીમા ખડુ વપરાય છે

મીરૈ સ્તુહીજ પ્રતિમાવિતસ્ય સ વેદ ધૌતમ્ય મુદ્ધજલેત ।

દન્ના તથા દિદ્ધુપટ્ટપણાવૈશ્વમત્વૃત સ્વાહુવળસ્ય શાન્તમ ॥૨૪૭॥

(આખા) મીરૈ થારના દુધનો ગળુ ભાવનાએ આપી ખૂન પાણીમા તે બાંધે પછી વારવાર પાણી નાખી સારી ગતે તે ધો ૧ નાખી ૫ ૧ હો દિગ મીરુ મીરુ વમે ગરમ મમાવો નાખી શાક બનાવવુ મીસાતુ ગામ ઘણા ખગને નવાઇ જવુ લાગશે

અથ તૈન્મ

સૈલ સૈલ ચવાયિ ત્વપાદપના તેષા મોળ્ય વિજ્ઞાનિ

વર્ગર્માગારણાધિ પ્રકટવતિ ચૃત કે ય ચ તુલ્યવૃથ્યામ ।

મ મ મિદ્ધ પ્રમદ્ કિમિત્તર્મશિર ક્ષણસ્થાનપથ્ય

મૃમ તિલ્લ ક્ષાય સરમુત્તર રક્તપિત્તપ્રકાપિ ॥૨૪૮॥

તનુતુ તેન બનાવિ પ્રુ રુક્ત ૧૧૨ વાનદન ૫ કાર ઉપ્પા વિજ્ઞાશિ ત્વન (તેલના અવ્યયથી આમડી મારી રહે છે તેન આમગીના હિદ્રો દાગ શરીરમા નવ છે) ગભીસપત્તી શોષન કરનાર ૧૧૨ કર ૧ (વાગ પધારનાર) અમુમ (આ મોને દિત્તર) અને અજળ્ય ગૈયત આપનાર છે તેન શુદ્ધિવર્ધક અને મધુર છે ૫ મેક કૃમિ ઉદરરા શિરોગગ કાનની વ નામા હાકડ વગેર મ્દુ ભાગ્યુ હોય તો તેમા પથ્ય છે સદમ છે ૫ તિમ્મ છે ક્ષાયરસાનુત છે સાર છે ખાનીમા દાહ કરનાર ૫ (નવ ખવાય તો) અને રમ્પપિત્તને કાપાવનાર છે (અપુષ્પ)

આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીઓએ અવશ્ય સંપાદવા

યોગ્ય આયુર્વેદનો અમુલ્ય ગ્રંથ

અત્યલ્પશારીર

નો

ગુજરાતી અનુવાદ

દમપૂર્ણ બહાર પડેલો આ અમુલ્ય ગ્રંથ આપુરે ૧૧ દરે વિદ્યાર્થીએ તેમજ
વૈદ્યોએ અવશ્ય સંપાદવા યોગ્ય છે । ૧૧ જે શારીરિક પ્રયત્ન જાત ૧ નિષ્ક્રિયતાનો આવ
પાના છે તે મ મ નિગ્રહ ગાનાયકેન સંગ્રહી એમ એ એન એમ એમ તે મ મ
પ્રત્યક્ષ શારીરિકતા પહેલા તથા બીજા બાગનો ૩ બાગપત્ર અમર ૭ પાદ એમ બી ૧
એમ પેમરા લો આ સાધિતવર્ધિત ૧૧ ગુણો છે ગુજરાતી ભાષામાં આ વિવિધ
આ પહેલુ બંધુત છે

પા ૧ ૧૧ના ૧૨મો પાનાના નિચિત્ર પુસ્તકની મિત માત્ર રૂ ૮- -

આપુરે ના વિદ્યાર્થીઓને ગુરુત્વ પ્રમાણપત્ર બતાવવાથી ૩ માત્રમાં મળે

અમરિકા

નવ જા નવ ત્રિમંથ આચાર્ય
તથા

વદ્ય જુગતરામ શંકર પ્રસાદ

મલમલેવી મુ મદ

મળેલા ૩૧૫

૧ પ્ર ૧૧મે પાસેથી

૨ જુગતરામ આચાર્ય - મુ મલે ૩૧૫

૩ ગુજરાત આયુર્વેદ - મલે ૩૧૫

તથા આ ચ એનિએમાથી

ગાંધી જાનની લાયકેરીઓ માટે મનુષ્ય શ્રેણી

પૈદરે મિદ્ધાન્તોને તુલનાત્મક દષ્ટિથી તથા
અતુલ્યની દષ્ટિથી, ચર્ચનાર નરેકે મામિક

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

પુનઃ ૦૦

તત્ત્વેયુક્ત મેષ્ય વદારાગ્યાય કલ્પતે।

૯૯૯

અ ૬

સ જેવ મિષ્ણા શ્રેણી મેનેશ્યા ય પ્રમાચરેત્ ॥

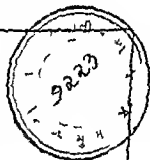
૧૯૨૯

તરી બન પ્રાગ-

દુર્ગાજીવ કેવળગમ શાસ્ત્રી

અ. ગર્ભાગુદી-૫ ૫.૫ લીં ૦ તરી

કે મયાની ૧૩ મુખા-૧૪

આયુર્વેદીય દવાઓની માફક શુદ્ધ આયુર્વેદ
શાસ્ત્રીય જ્ઞાન પણ તમને જુદા કાર્યની
તરફથી પ્રગટ થતા આ મામિક દ્વારાજ મળશે

અનુક્રમણિકા

નિવૃત્ત

૫૨

૧	૨ મા નિ બા વદ્યમમેનના મનાપતિની ચુલ્હી		૧૬૧
૨	મામમા આયુવે ની સ્થિતિ ઉપર વિહવાવના ન	૩ માપાના ન ગ વૈદ્ય	૧૬૨
૩	નોધ	૪ મા ગ વદ્ય	૧૬૮
૪	શ્રી લક્ષ્મીરામ સ્વામીનું શોખનનક અવસાન		૧૭૧
૫	સુમર્ષના ૨૮ મા નિ બા વૈદ્યમમેનના મહાપતિ ૫ શિવસર્માનું અભિભાષણ		૧૭૫
૬	લીપીમન	હરિનાન કાળી મ વદ્ય	૧૮૩
૭	મિદ્ધએનજ મણિમાના	માપાના ન ગ વદ્ય	૧૮૫

— વિનતિ —

આ મામિ ની આ અનુક્રમણિકા । જોઈને તારૂ ને ખાત્રી થશે કે આ મામિ આપણા
૧૬૬ શાસ્ત્રના નાનપ્રચાર માટે જેનું તારૂ રી રજુ છે આ મામિ નું આ ૨૨ મુ વધ
ચાલે છે શરૂઆતથી જ આ મામિ મા આવા ને આવા જ નમો આવે છે વડો ગ ગાન્ય
ગાન્યની સારજેરીયો માટે આ મામિ મળુ જુ છે અમને આશા છે કે દેશની
વિદ્યાના પ્રચારમા ૧ શતો ૮૮ ૧ મમાએનો છે એમ મમ ૨ વાય આ મામિ ના
પ્રોત્સાહક વધારવાની કે છેનટ પોતા ૧૧ ગાન્યની લા પ્રેરીયો દ્વા । પણ આ મામિ નું વાચન
કેના નેની કાશિક ૨૨

ગારિ ૨ ૬ ગાન્યી
તરી

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

નમો બ્રહ્મમજાપત્યશ્ચિવલ્લભિઃ સ્વન્તરિમુશ્રુત-
ધરદ્વાજપુનર્વસ્વપ્રિવેશચૈરકમમૃતિભ્ય

પુસ્તક ૨૨ કુ]

બ્લન ૧૯૩૯

[અક ૬

૨૯ મા નિ જા વૈદ્ય સમેલનના સભાપતિની ચુટણી

૨૯ મા નિ જા વૈદ્ય સમેલનનું અધિવેશન ૧૯૩૯ ના ડીસેમ્બરમાં માગવાડની રાજધાની જોધપુરમાં ધરાયું છે અને જોધપુરમાં એની તયારીઓ થઈ ચર્ચ થઈ છે એ પ્રમિદ્ધ ચર્ચ થયું છે સ્વાગત મમિતિએ પોતાનું મમ શરૂ કરી દીધું જે દ્વારા યોગ્ય નમનમાં સભાપતિની પદ ચુટણી થશે આ વખતે સમેલનના સભાપતિપદ માટે કોણે કોણે જીમે વારી નોંધાવી છે એ જાણવામાં નથી કોઈના નામ હજી બહાર આવ્યા નથી પણ અહીં જે ચર્ચા કરવાની છે તેકોણે કોણે એ પ માટે યોગ્ય છે અથવા કોની યોગ્યતાની દ્રષ્ટિ અત્યાર સુધી નથી થઈ માટે દ્વારા જોઈએ અથવા સભાપતિ પ માટે શી યોગ્યતા આવશ્યક વર્ગે પ્રત્યેની નથી પણ એ જ લખવાનું મન સૂચન કરવાનું છે

નાગપુરના વૈદ્ય સમેલનમાં પ્રવાસીસ્થમનો યોગ આ મે હવે એ જુનાઈ નવ એટલું જુનું થયું નથી નાગપુરમાં એ સ્થગિત રહ્યો અને દેવટ ના પુરમાં એના પુરસ્કારી અને મુજબના સભાપતિ પ દિવસમાં એ મુખમાં એ દુઃખ પાડે એવી લીલા નાગપુરમાં એ દશ મુખમાં થયેલી ચર્ચામાં કોઈ પ્રાપ્ત થાય તો સુખો પી ધડી સખ-વધારીને ખીજા અનેક પ્રતિના મતોના મ વાગાને દાખી ધરી પોતાના ઈશ્ટ નેહને મનાપતિના આન હિપ પેમાડી શરૂ એ અનિટ તત્ત્વ ચાતુ મતાધિશરની પદ્ધતિમાં હોવાથી વોટ પદ્ધતિ આવશ્યક છે એવી દલીલ પણ પુરાવા માથે જોઈથી પ દિવસમાં જી તરફથી જ રજુ કરવામાં આવી હતી (જુઓ આયુર્વે વિજ્ઞાન પુ-૨૧ અ ૧ પ ૨૬૫) અને એ દલીલની સચોટતાએ જ ધક્કા મર્યાના મળે એ પત્થમાં વા થા હવા પણ એ માથે વિશેષ ધક્કો હતો એ વિગતના ઇનિદ્રાસમાં ગિરા હિત નાની ઇન્ડિયા નથી તેમ તેની જરૂર પણ નથી અત્યાર તો એ પ્રવાસ પદ્ધતિને પ દિવસમાં જી એ અમરગર્ભ એ ચાવી દીધી છે એ દર્શન છે અને આવતા સમેલનની સુગ્રીમાં ચાતુ મતાધિશરના જે નેષમ દાવાનો ઉપર નિર્દેશ મ વર્માં આવ્યો છે તે સાતુ પ વાના જવના વખતમાં નેનગાય હ

મહિલાવાસના એક શરે માં મહામ જના નવા મળ્યો મગવાની પ્રવૃત્તિ એ વધુ મહીનાથી ચાલતી હોવાની વાત સાંભળી હ આ રીતે જે સમયે થાય છે તેનું લવાજમ ૫૦ રાઈ બરાબર છે મળ્ય થનારને નથી લગતું પડતું એવું પણ ચાલતું છે આવી રીતે સમયોની મજ્યા પગારી વધારવાનું વેદ મમેનનનું પ્રમુખપદ નામ મગવા માટે કોઈ પ્રયત્ન કરતું હોય એ એમ જ મળ્ય નાના આવી રહે છે બીજું મરણ પનામાં આવતું નથી કોણ પ્રમુખ થયા માટે પ્રયત્ન કરે છે એ દું જાણતો નથી જ્યાંથી ઉપડી વાત મામળી ત્યાંથી ગ ધે ગ ધે મૂળ પકડવાનો પ્રયત્ન મગે એ મદાય નહેર દિવનું ગાય હોય તો પણ મને ગદુ લાગે છે અને મારા સ્વભાવને પ્રતિબળ છે

મારી ખાતર જોગી કે જૂલ ભરેતી હોય એમ દું તો મરતું છું પણ દાય સાચી હોય તો એ વેદ મમેનનના મજાપતિય ની પ્રતિષ્ઠાને દાનિતર છે અને એથી અનિષ્ટ હ માટે વદ મમેનનની ઉન્નતિ માટે મતત જગ્યન અને ચિનાતુગ મહેનાર અમણીઓનું આ ભારથાન તરફ ધ્યાન ખેંચવા માટે આ પ્રયત્ન છે વોટા પદ્ધતિ મિવાલ આ પનિટને અટકાવવાનો બીજો કોઈ રસ્તો મને તો મુજબો નથી

મદ્રાસમા આયુર્વેદની સ્થિતિ ઉપર વિહંગાવલોકન

(સેખા—શ્રી બાપાનાથ ગ વેદ)

આનુ સાનના એપ્રિલ મામનું એડિટોરિયલ તમોએ જોયું તેનો તત્રીયેખ (Editorial) મદ્રાસ હેલ્થ મિનિસ્ટ્રીજ નાઉ રે ક માસના આરોગ્ય પ્રધાન મ જની જગમતી કારમોઈ —આ નામનો જોવો આ લેખમા મદ્રાસના આરોગ્યખાતાના પ્રધાન ઓન ડો ડી ગજને મેડિકલ એ ક હે થ ડિપાર્ટમેન્ટ માટે ચુ ચુ યુ તે ઉપર વિહંગાવલોકન છે તે મરમ છે

પરતુ ૧૮૭૯-૪ ના વચકીય અને જાહેર આરોગ્યખાતાના બજેટની માગણી (બેટ ડીમા ક ફોર મેડિકલ એ ક પબ્લીક હેલ્થ અકમિનિસ્ટ્રેશન) વખતે મદ્રાસ લેજિસ્લેટિવ એસેમ્બલી આપેલીસન પાર્ટી તરફથી પબ્લીક હેલ્થ મિનિસ્ટર મિ ગજનની ઝાટકણી પણ ઠી ઠી હવામા આવી હતી આખાયે વેદકીય ખાતા સામે વિરુદ્ધ પક્ષે કીમ રોગ મચા થો હતો હ તતના આક્ષેપોમા દેશી વેદક અથવા આયુર્વેદ Intelligences systems of medicine નો પણ સમાવેશ થતો હતો દેશી વેદક તરફ કા રાજને સાવકી મા જોવો વર્તાવ ચના થો છે એવો સામાપક્ષનો આક્ષેપ હતો આના જવાબમા ડો ગજને જે સ્પીચ કરી હતી તેનો અગત્યનો ભાગ એડિટોરિયલ ના તત્રીયે ઉતાર્યો છે આ ઉત્તર ધ્યાનાક છે હું એ ફક્તે અગ્રજમા જ નીચે આપુ છું —

I have translated Ayurvedic works and have studied at the feet of professors in Ayurveda. If one should complain of my meting out step-motherly treatment to that system I am afraid

that person does not know what I know about the matter I do not go by labels or systems I consider the ayurvedic system as an Allopathic system and I consider that Unani system also as Allopathic ૧

૩૧ રાજને કયા આયુર્વેદિક ગ્રંથોનો અનુવાદ કે તરજુમો કર્યો છે તે આપણે જાણતા નથી પરંતુ આયુર્વેદના ગ્રંથોનો અનુવાદ કરનાર અને ગુરૂના પગ પાસે બેસીને આયુર્વેદ જાણનાર ૩૧ ગણને છે એ જાણ્યા પછીથી આયુર્વેદ માટે તેઓ ને કઈ કહે તે વેદાંતે જરૂર સાબળવું છે ૫ તુ આ માટે તેમના લાભજનનો સાર જ આપવો યોગ્ય છે — પાશ્ચાત્ય વંદેકે રાજ્યશાસનમાં ગાંધીજીના અદ્ભુત પ્રગતિ માધી છે એવું રેડિયો થી ૧૫૧ ઓગોના શેરો પ્રસૂતિનત્ર અને ૧૮૧૧૦ મેગેઝીની ચિત્રિત્તા—આ બધું જોતા આયુર્વેદે દશ આ વિષયોનો સ્પષ્ટ પશુ નથી કર્યો એમ કહેવું પડે છે

મદ્રાસમાં આસરે બાર વર્ષથી સ્કૂલ ઓફ ઇન્ડિયન મેડિસિન ચાલે છે પરંતુ મને કહેતા રોક થાય છે કે આટલા વર્ષોથી ને વિદ્યાનય ચાલે છે તેણે દશ પોતાનો અભ્યાસક્રમ પશુ તૈયાર નથી કર્યો ૧ તારે મેં એમની પાસેથી એ મસયોગો અભ્યાસક્રમ (Syllabus of Study) માથે ત્યારે મને તેમણે સમય-પત્ર (Time table) આપ્યું ૧૮૧૧ ત્યારે મેં ફરીવાર આ વિષે પૂછપરછ કરી ત્યારે અભ્યાસક્રમ નથી અમો તો અધ્યાપકો (લેક્ચરર્સ) ને નોંધો તૈયાર કરી લાવે છે તે ઉપરથી જાણાવીએ છીએ ૧ આવો જગત્ત મળ્યો છે ૫ આ વાત પ્રસિદ્ધ થવા ઇચ્છતો ન હતો પરંતુ ત્યારે અણુ બાજતા આશ્ચર્યો સમય બે સમયે ડાખાયા અને મયો ઉપ થી થયા ૩૨ છે ત્યારે મારે લાચારીથી આ વાતને પ્રસિદ્ધ થવી પડે છે ગંધારીતા અને સ્વદેશાભિમાન—મને મારી વરતુઓ છે પરંતુ બાધિનિરાસજીમાં નો ગાનન—દુખોમાં એ જાનેને જગદેય સ્થાન નથી નો આયુર્વેદ ચિત્રિત્તા પદ્ધતિ શાસ્ત્રીય નોંધબોળો સતેરી ગકે એમ હોય તો દિવ્વા એક સત્તાન તરીકે હું મારે મન્ત્ર તે પદ્ધતિને નમાવવા તત્પર છું અને એ પદ્ધતિના ઉર્ગર અને વિકાસ માટે ને કરી કરવા જેવું હોય તે થવા હું તત્પર છું પરંતુ આ મુગશ્ચી પદ્ધતિની આલુનાલુ છેલ્લી કેટલીક મદીઓથી ને અત્તાનના જગા માંજ્યા છે એ વાત તરફ હું આખ મીયામણ થવા સાફ ના પાડું છું નો આપણે ભારતમાતાના અગ પૂજરી હોઈએ તો ચાને આપણે સદમદ માધીએ અતે આયુર્વે ને આધુનિક ચિકિત્સા પદ્ધતિઓની મમાન મ્શામાં લાવવા ને બોડાપણો છે તેને દૂર કરીએ એ પછી સાન્ય માના જેવું વગન હું ચનાતુ છું તે મહેવાનો વખત આરો ને સૂસ પાસે આટલા વર્ષો થયા પોતાનો અવસ્થિત પાઠક્રમ નથી તેમજ પાઠક પુસ્તકો નથી તેને સમાન દર જો માગવાનો રો દક્ક છે ૧ સ્કૂલ ઓફ ઇન્ડિયન મેડિસિનના

૧ મે આયુર્વેદના ગ્રંથોનો તરજુમો કર્યા છે અને આયુર્વેદના મુરખોના પગ પા ૧ બેસીને મે આયુર્વેદનો અભ્યાસ કર્યો છે આયુર્વેદ તર ૫ સાવજી—માનું જનન રાખી જ્યો છું એમ કહે છે તે ખરી રીતે હું કહેવા માણ છું તેજ સમજતો નથી એની મને ૧૧૧ મે છે હું લેજતો અને પદ્ધતિમાને અનુસર ૧૨ નથી હું તો આયુર્વેદ ચિકિત્સા પદ્ધતિને અવેગોરીક પદ્ધતિ ન પડું છું અને મુતાની પદ્ધતિને પણ એલાપીક જ અડું છું

પ્રિન્સિપાલે મને મુકે અમો ચિદ્રિત્સાપદ્ધતિનું એમીકગ્લુ માધ્યમામાં રાકાવેના રહીએ છીએ એટલે અધ્યાપકો જે નોમ્સ કાગે છે તે લીખીએ છીએ અને થોડા વખતમાં એ ઉપરથી પાઠ્યપુસ્તકો તૈયાર થઈ પ્રિન્સિપાલે મને એમ મથુ કે જે જનનની ગામાપણિક મોધખોળ પદ્ધતિએને સોધખોળ તરીકે મોળખવામાં આવે છે તે પદ્ધતિએ આયુર્વેદ ચિદ્રિત્સાપદ્ધતિને અનુરૂપ નથી આવી રીતે સમજાવના દાયકામાં ગયા છે મદ્રાસ મેડિસન કોલેજમાં દેશી દવાની ગોધ માટે મેમ જાતું હતું અને મરમર તે માટે છું હાથે ધણી પેસા ખચતી હતી મને કહેના વિગતીરી થાય છે કે રફૂલ એફ ઈડિયન મેડિસનના સચાવકોને એ મરચાની ધણ પણ ઉપયોગિતા નથી લાગી તેમને પોતાના ઔષધો ત્યા અજમાયશ માટે મોડનવાની કે તે મરચાને નેના કાયમાં મ કરવાની હજી સુધી હજી જરૂર પડી લાગી આ મરચા આયુર્વેદના પુનરુદ્ધાર અને દેશી ઔષધોના પરિપક્વ માટે જ રચાપવામાં આવેલી છે—આ છતાંય આ રિધતિ છે! હવે જો હું એ મરચાને બધ કરે તો ચોતરફથી તે માટે આયુર્વેદનો નાશ કરવા હું બેઠો છું એવો પ્રયત્ન કોવાઈન મથાવી મૂકવામાં આવે તો ઠાધખોળ અધ્યાગ ધૈર્ય અને પશ્ચિમની અપેક્ષા રાખે છે આવી શોધ-મોજોના પરિણામો એમ્દમ નથી જતાનાતા મે નદિ પશુ અનેક મૂળ કાયકતાએને પોતાના નખનનો મને મરસ્વનો ભોગ આપવાનો ત્યા મેમ છે અને મને કહેનાં ગોક થાય છે કે આયુર્વેદના મૂળરીમો તરફથી આવા કમજ નવવતો આજદિન સુધીમાં થયા નથી કે હાથ ધરવામાં નથી અત્યા આયુર્વેદ ચિદ્રિત્સાપદ્ધતિને શાસ્ત્રીય અને કાર્યપદ્ધતિમાં આજલનીય નાવવી પડે એમ કહેતા મને લગારેય સંકોચ થતો નથી આયુર્વેદ ચિદ્રિત્સાપદ્ધતિમાં તવા પ્રાણ પૂરવાનો છે ખૂબ જ હૃદયપૂર્વક એના ઉત્થાનના પ્રયત્નો આજવાના છે અને તેના અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીએએ ખૂબ જ પરિશ્રમ અને આપભોગો આપવા રૂંડે હમણા જ એમ પરનાતીય મહાદેવસ્ય આ રફૂલની વિખિટે આવા હતા અને એ જોયા પછી મેના સાધનો અને એલાપથી શીખવવાના તેના તદ્દન અપૂર્ણ એવા સાધનો એમને મારી પાસે આવી હસ્યા હતા! ઝળલી ઉપર થોડી લાલ જુરી શીશીએ આવી પડી પડી હોય એ તેમની રમાયન-શાળા (Laboratory)। થોડાં પત્રો અને સાધનો આ એમની કિઝિમ્સ લેમોરટરી! કોર્ડ એમ કહેશે કે આ માટે કેડ મેઈએ તે સાર રે હવા આપ્યું છે પરંતુ હું એમ કહેનારને પૂછું છું કે આ માટે જોખમદાર એવા માણસોએ રમાયન શાળા પ્રયોગશાળા સાધનો વગેરે માટે સરકાર પાસે આજદિન સુધીમાં એક પાઈ સરખી માગી છે? એક અગ્ર પશુ આ વિરે કરવામાં આવી નથી આવી જ માટે લાચારીથી આ વાતને છતી કરવી પડી છે સરકારને વજોવવાના ભાડવાના અને ઉતારી પાડવાના રીતમરના પ્રયત્નો આથી રજા છે તેને માટે મારે આ વાત જાહેરમ મૂકવી પડી છે

આપણે નહીએ છીએ કે માત્રની રફૂલ એફ ઈડિયન મેડિસિનના પ્રિન્સિપાલ તરીકે કેપ્ટન મીનિવાસ-મર્તિ જોવા વિદ્વાન રિટાયડ આઈ એમ એમ છે આયુર્વેદ શાસ્ત્રીય છે એ પૂરવાર તો માટે તેમનો ગિપોર્ટ લખાવનાના મુખમાંથી ધ વ ધ-નના ઉદ્દારો

• રિપોર્ટ એફ ધી હમીંગ ડાલ પી ઇડિયનસ સીસ્ટમસ એફ મેડિસિન એપ્રિલ ૮૬ બી
મદ્રાસ બવન મે ૮ ૧૯૨૧

ગાંધીજી જે ઉદ્ધાર-મન પદ્ધતિઓના સાગ્રાતા છે તેમના જેવા પ્રિન્સિપાલવાળી મર્યાદાની આ ક્ષેત્ર દીપ્તિ વાચીતે હું તાલુકા થઈ ગયો. ૧૨-૧૫ વર્ષો થતા આ સા સા ૬૬ પા ૧ પુસ્તકો અને પા વક્રમ નથી. તે પછી બીજી મર્યાદાઓ જેના પ્રિન્સિપાલ તરીકે કેટલાક આયુર્વેદ ન હોય ત્યાંની ઠા સમગ્ર સંકલ્પ એમ છે પાટણ ઉત્તમી પીનામગ આયુર્વેદ મહાવિદ્યાલયમાં પા ૧૫૨૨૩૦ બને નથી પરંતુ પા વક્રમ તે ૧૬૨ જે ૧૬ ૧૬૧૫૨૩૦ માટે રીતસંગતા પ્રવર્તેના મર્યાદાઓ ૧૨ થી ૧૪ થતા બે ઝિએ આદિઆત્મકા વરો સુધી ભેગી કરેલી નોંધો ઉપરથી પા ૧૫૨૨૩૦ ગ્રંથમાં હવે ગાંધી ન ૧૪ આવે આ ૭૫ આ પા પ્રિન્સિપાલિટી યુ મેન્ટુ. પ્રમા હોય કે ૧૪ ના કરેલી. પ્રમા મૃત્યુમ્ ત્રણમિ મે પ્રમા એમ મૃત્યુ છે મહાભાગનુ વા ૧ એ મને ના યા આવે છે

કેટલ રીનિવાસના આયુર્નિ અ વણો વિરેના વિચારોથી આણે સુપરિગિનિ ડિયે છતાં થોડા મગ તેમના ગિયોટમાથી ઠા વાની ઝિહ થઈ આવે છે — મગ જેમ મેકે ડી Sir James mackenzie જેને મટે કેટલ રીનિવાસ મૂર્તિ a recognized prince among the most eminent of our laboratory experts (ગમાયજી શાળાઓમાં જે મોઢકો નિષ્ણાતો ગણાય છે એવા નિષ્ણાતોના મુજબ) આરા શમો ઠાકે છે તેમનો લાભો કમરો (૫ ૫૪-૫૫) ઠાકે છે આ ૨. આણો ઠા ના તે ૫-૬ પાના લગાય એમ છે આ લખ્યકર્તાવિટ વિશ્વવિખ્યાત કે જેમ મેકે ડીના થો. વાકરો ગોમોગ વિરે આ લા —

The impression that the results obtained by a mechanical method are more reliable and more scientific than those obtained by the use of the unaided senses is but a belief based on a false analogy. It is assumed that because the experimentalist obtains certain records which are capable of demonstration that those are of more value than the information derived by the doctor from questioning his patient or by the use of his own senses trained by long experience. Those who reason thus unconsciously compare unequal things."

સ્થૂત ઈયો કમી જ્ઞાનશુદ્ધિ પ્રલોપ વડે આતુરોના અનગતમામા જેમ તેમ મૂકમા મૂકમા વાત મમ — લઈ ચિન્તિયાથી — વી એના ગના પ્રયોગશાળાના અન્વેષણોના પગિ જ્ઞામો ૧૪ વધુ શાસ્ત્રીય છે એવી જે ઠાપ મમાગના મોગ ભાગ ૫૨ પડેલી છે તે જોગી છે અને જોગી સરખામણી ઉપર તે ગ્યાએવો કે પ્રયોગ મગાર પોતાની મોઢમોગ તત્વક જનારી તો છે એટલે એ રીત વધ પોતાના દીને અમુક જાતના મુલક પ્રતો પૂરીને તેની પામેથી મગ કે સાદિતી પ્રાપ્ત મે-આના ગતા વધુ ચિન્તિયાની કે એમ જે માની લેવામાં આવે છે તે ગોચ નથી વાજા અનુમગને અને સ્થૂત ઈયો મગાર મગ-માદિતી પ્રયોગશાળામાંથી પ્રાપ્ત થતી માદિતી મના લખી વા વિરે રિમતી ગોષ છે જે નોંધો આ જ્ઞાન મમન્યર વિના પ્રયોગશાળાના પશ્ચિમોતી વધુ પડતી કિંમત આ છે અને જોગી સરખામણી કરે છે તે બે અમમાન વરનુઓ વચ્ચે સરખામણી કરે છે

આને પરિણામે આ વસ્તુચિંતિ નત્યક્ષ અનુભવી રવા છીએ પ્રયોગશાળાઓના પરિણામોને જગ પશુ ઉતારી પાડ્યા વિના આપણે કહી શકીએ છીએ કે આવા ન્યેઓ અને તેમથી નિષ્પત્ત થતા કે તાત્કાલિક આપણા પરિણામો ધણી વખત પ્રેક્ષીયતા જરા પણ કામ નથી આપતા અને ઉલ્લેખ્ય ચિન્તિત્તને બમણા નાખે છે ચીપરી (મિલ્કાન) એક વાત છે ન્યારે તે મિલ્કાતનો નત્યક્ષ પ્રેક્ષીસમાં ઉપયોગ કરવો એ ખીજ વાત છે માનવ શાસ્ત્રમાં અને હૃદય ઉપર અત્યારે પ્રુષ્ઠ કામ થઈ રહ્યું છે છતાંય તેની દવાઓ કે ચિકિત્સા હજી હતી ત્યાંની ત્યાં જ છે વદન ઉપર પણ ધણી પ્રકાશ પડ્યો છે છતાં પ્રેક્ષી શર્મા હજી તે સિદ્ધાંતો ઓછા કાયસાધક થયા છે સર પ્રેક્ષી જ ન પરિણામો માટે enormous mass of chaotic details which darkness and confuses medicine to-day આવું કહે છે તે પરિણામો ઉપર વધારે પડતી મદાર બાધી દેશી વૈદ્યકને શાસ્ત્રીય શોધોજો ને અભાવે ઉતારી પાડવાના જે પ્રયત્નો આજ ચોક્કસ થાય છે તે ચોક્કસ નથી-અનુદાત છે

જો હો ગજન આ શાસ્ત્રીય શોધોજો ને અભાવે આયુર્વેદને મમાન દગ્ગળે આપવા તૈયાર નથી તો તેમા વાક ની શ્રીનિવાસ મર્તિનો નદિ પરન્તુ તેમની દષ્ટિનો છે આદર્શી વાત ન્યાય ખાતર કહેવી જોઈએ તે જો પછી કેપ્ટન શ્રીનિવાસ મર્તિ ૧ વર્ષ થયા પાઠ્યક્રમ પાઠ્યપુસ્તકો તૈયાર રી રાખ્યા નથી એ તેમના પ્રમાદ માટે આપણું તેમને જોડવો કપડો આપીએ તોડવો ઓછો છે સગરે મદ્રાસ મેડિકલ કોલેજમાં આયુર્વેદિક ફૂગલી શોધમોજી માટે જુદા ખાતુ રાખ્યું છે તો શું કામ આપણા ઓવધો બને આપણને એ રીત સો ટકા સાચી અને વિશ્વમનીય ન લાગતી હોય છતાંય ત્યાં ન મોખવાં જોઈએ એથી આકૃષ્ટ ને શું નુકશાન થયાનું હતું ? આપણે આમજોને ખૂન વખાણીએ છીએ હજી સુધી આ આમજો ઉપર કોઈએ કામ શું મારી બજામાં નથી શાસ્ત્રીય ગ્રન્થોને શું કામ પ્રેક્ષી ઉપર ન ચઢાવવી જોઈએ ? આપણા આદ્યોદયો મુન્દ્ર ઓવધો છે તેને પ્રયોગ ભટ્ટીમાં નાખી શું કામ અગ્નિ પરીક્ષાથી અશીશુદ્ધ પુરવાર ન કરવા જોઈએ ? હો ગજનની આ ફરિયા વૈદ્યાનો પ્રમાદ સૂચવે છે એમ હું માનું છું

ચરક સુત્રતંત્રી ધણીએ દરાઓ કાયમાધ છે એ વાત હું સ્વીકારીને એજ કાર્યસાધક દવાઓને પ્રયોગશાળાની અગ્નિ પરીક્ષામાંથી પસાર કરાવવા ઈચ્છું છું એથી આયુર્વેદિક ચિકિત્સાકારને મતાય થશે આપણી મા યતા પણ વધુ પ્રુષ્ઠ અંતરે મદાય આપણા ઋષિઓની મા યતા સાથે આયુર્વેદિક શોધકોના પરિણામો નિરૂપમા આવે તો તેથી શું ગેનાય વધતે થવાનો છે ? એમેય આયુર્વેદિક શોધકોએ ઉચ્ચાતુ તો છે જ ને કે આયુર્વેદિક ઔષધોમાંથી બજાખગ નિરૂપક છે ઈન્ડિયન રીસર્ચ ફડ એસોસીએશન તરફથી આયુર્વેદીય ઔષધોની તપાય હાય ધરવામાં આવી હતી અને તે તપાસને અંતે નીચેનું રેટમેંટ ૧૮૭૮ ડિસેમ્બર ૧ ના દાર્દિમ એન્ડ ઈન્ડિયા મા પ્રસિદ્ધ થયું હતું —

Only a very limited number of Indigenous remedies deserve the reputation they have earned as cures and quite a large portion of them are absolutely worthless and have probably crept in through tradition and folklore એમની રીત પ્રમાણે આજી

ઔષધોનું એમણે પરીક્ષણ કરી આ અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે એમના આ પરીક્ષણ સામે આપણે રોષ નહિ પણ તુ પૂરાવા ધરવા ભ્રેષ્ઠ એક દાખલો લઉં અતિવિષા જ્વરદન છે એમ આપણે વૈદ્યા માનીએ છીએ કોઈ કમિગન તરફથી આની તપાસ થઇ હતી અને તે તદ્દન inert છે—કાર્યસાધ નથી એવું જાહેર થયું છે વૈદ્યાએ આવે વખતે અતિવિષા જ્વરદન છે એની પોતે દરદીએ! ઉપર નિષ્વિધ ગીતે વાપગીતે ખાત્રો કરી આપવી ભ્રેષ્ઠ એવાડી શ્રી ગણનાચસેન મહે છે તે પ્રમાણે—

There seems to be a strange idea in some quarters that the success of the Ayurvedic physician depends much upon the high efficacy of individual indigenous drugs. This idea the main spring of action in the so called researches in Indigenous Drugs of which we hear so much in these days is simply erroneous. The success of the Ayurvedic physician is due not to the charm of this or that drug but to his clear grasp of the Doshic derangement. આયુર્વેદની ખ્યાતિ અચુક એ તથા ગમનાણુ ઔષધો ઉપર નથી પણ તુ વૈદ્યાના દોષવૈષમ્યના સમ્પરિજ્ઞાન ઉપરજ અનરમેલી છે.

આ ખરૂં પરંતુ દૈવી ઔષધોની કસોટીનો આ વિષય કાળ આવી પહોંચ્યો છે લાના બલા શ્રદ્ધાનાળાઓની શ્રદ્ધા દેશી ઔષધિયા પરથી ઉઠવા લાગી છે પરદેશી ઔષધોની જાહેર ખબરો તેમનો બ્યાપક પ્રચાર સારા સારા ડોક્ટરો તરફથી મળતું સ માન—આ બધું એટલા અપાઠાથી વધતું જાય છે કે એને અટકાવવું એ માનુષી હસતની શક્તિ બદાગતુ કામ છે આ સ્થિતિમા આપણી ગાજ ની પધુકી નો અરાજ જરૂર ખૂટી જવાતો. પરંતુ આ શ્રદ્ધાને દબાવવા બતાવવી હોય તો આટલા વર્ષોથી જે દેશી ઔષધો વધા નાપરે છે તે ઔષધો આપણી રીતે પણ આપણે બહાર તો નાનવા પડશે ને? આપણા માસિકોમા આવતા પરીક્ષિત પ્રયોગો માટે ભાગે મ્યોલ્કવિષય અને અતિશયોક્તિવાળા હોય છે મારા વલો કશું લખતા નથી આ વિષય સ્થિતિમા જરીન વલો મૂકાયેલા છે અને Lead kindly lightની પ્રાપ્તતા કરે છે અરે આડે ગરને ઉતરી ગયો.

પલો માટે આ સહિતિનો માથા જે બધું ખળલગી ઉચ્ચ છે તપની દુહિતા એવી શ્રદ્ધા પણ ડગમગ ચર્ધ રહી છે.

આપણાં વિદ્યાલયો આપણો પાઠ્યક્રમ આપણી પ્રોગ્રામનાઓ રસાયણ શાળાઓ ખુદ વહો અને એમની વ્યવસ્થાસક્તિ—આ બધું મસોગી પર ચની રહ્યું છે નાણુ તમે તો તે દમશે તપ દશે તો તે ઉજ્જવળ મનો અને સાચી દક્ષા હશે તો તે દદમૂન થશે.

Antiseptic ના editorial ઉપરથી પદ લખના ડ્રેણા મળી અને લખતા આકું અનગુ માણ લખાઈ ગયું તે માટે સમા વાચુ? કુરુગ દશે!

નોંધ

એ ટીસેપ્ટિક ' ઉપરથી લખેલો પત્ર-લેખ તમને મળ્યો છે હમણાં ૫ શિવશર્મા ભરૂચ આવી ગયા ત્યારે મેં એમને એ લેખ વિશે પ્રશ્ન્ય હતું ૫ શિવશર્માના અભિપ્રાય નીચે દર્શાવું છે

ડો. રાજન બહુ જ કદો આયુર્વેદનો દુશ્મન છે એક સ્થળે (ઈનોરમા) તે બંને બેશુ જ માનપત્ર આપવાનું હતું એ મિટિંગમા ૫ શિવશર્માએ ડો. રાજનની ઠીક ખમર લીધી હતી ડો. રા. ૧૧ વારવાર કહેતા ફરે છે કે મ આયુર્વેદના આચાર્યો પાસે બેસીને આયુર્વેદનો અભ્યાસ કર્યો છે ૫ શિવશર્માએ તે મિટિંગમા એમને ઠીક ટાળો મારો હતો કે જે શિષ્ય પોતાના ગુરુ નામ લેતા સક્રિયા છે તે શિષ્યને માટે શોભાત્મ નથી કા તો તેમને ગુરુ જ નથી અને હોય તો તે ગુરુ પોતે જ નાપાક શિષ્ય માટે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યા વિના ન રહે

કેપ્ટન શ્રીનિવાસમૂર્તિ માટે ડો. રાજનને વૈર સિવાય કંઈ જ નથી શ્રીનિવાસમૂર્તિ સૌજન્યમૂર્તિ છે જ્યાર ડો. રાજન તેને કેમ છતાં પાડવો—તેમની અપકીર્તિ કેમ કરવી—એજ તક લેતા ફરે છે એ ટીસેપ્ટિકમા રૂઝ જોરા ગયા ત્યારનો પ્રસંગ છે તે વિષ સાચી હકીકત એ છે કે શ્રીનિવાસમૂર્તિ ત્યાં હતા ૮ નહિ અને ડો. રાવ હતા ડો. રાવ તો ઈડીયટ જેવા જ છે એટલે રાવ પાસેથી આગ્રહવળી વાત મ્હારી જાહેરમા શ્રીનિવાસમૂર્તિનું નામ દીધા સિવાય (કાલેજનું રફરે સ છે—નામનું નથી) મેં એ ટીસેપ્ટિકનો લેખ જોવાથી સમજાય છે) આવી રીતે રજુ રી છે ખરી વાત તો મેં છે કે એક વખત ડો. ગિરડર-આબ્યા હતા ડો. રાજન અને ડો. ગિરડર બંને ઈડિયન રૂઝ એક આયુર્વેદ જોરા જવાના રતા ટાકમ પુધાવેલો શ્રીનિવાસ મૂર્તિએ ૧૨ ૧૨ બે વાગે આવજો મોડા આવજો તો ફૂં નહિ મળુ કહે વડા યુ હતું આ છતાં તે બંને મોડા ગયા અને એ મળાનુભાવની ગેરહાજરીમા રૂઝ જોઈ ડો. શ્રીનિવાસ મૂર્તિ પાકા થિઓસોફીકલ છે અને તેમા એમને અજ્ઞ નહા અને ભક્તિ છે થિઓસોફીકલ સોમાયગીમા તે વખતે તે હતા પરંતુ ૭ તો રૂઝમા નજ ગયા આ આખો પ્રસંગ મેં જોયો રીતે ડો. ગા. ૧૦ ૨૭ થી છે કે વાચનાગના મન ઉપર શ્રીનિવાસ મૂર્તિ વિગ ખરાબ અભિપ્રાય બધાય કેપ્ટન શ્રીનિવાસ મૂર્તિ સરકારી અમલદાર ગયા મેં તે પોતાનું ઉપરી અધિકારી મામે રટેટમે ટ લખી શકતા નથી પરિણામે ડો. ગા. ૧૦ આ મહાનુભાવને ઉતારી પાડવાના સા મંજોરો પડી લે છે અને શ્રીનિવાસ બિચારા યુગે મોટે મહન કરે છે તે થોડા વખતમા પોતાની પ્રિસિપાલ્ટીયનું રાજીનામું આપી દેનાર છે

મા. ૧ લેખ નીચે આ નોંધ ઉમેરી દર્શાવેલો વાચકો ઉપર બોગી બાપ ન પડે તમને ઠીક લાગે તેમ કરશે

x

x

x

હવે ૫ શિવશર્માજીની ગુજરાતની મુસાફરી વિશે ૮ તો નક્કીની જ વાત કરી શકીશ મારણ કે ગુજરાત આખાની મને મ્હીજ ખબર નથી

૫ શિવશર્માજીનો પ્રોગ્રામ બહુજલ દુક વખતમા ઘણી ઉતાવળથી ચોનવો. ગુજરાત પ્રાંતીય વૈદ્યમંડળના સ્થાયી સમિતિના મંત્રીએ મુનર્મ જર્મને અગાઉથી દિવસો દેવના ટાઇમ વગેરે નક્કી કર્યું હોત તો હીક પડત પરંતુ આજુ ર્ષિ થયુ નદિ થી વામનગવ દીનાનાથ ૫ શિવશર્માજી માથે હતા ગુ પ્રા નવ મડગના મંત્રી અને પ્રમુખ સાથે ગયા હોત તો હીક થાત ખેર

૫ શિવશર્માજી પ્રથમ અમદાવાદ ગયા હતા ત્યાનો પ્રોગ્રામ બહુ સારો ન થઈ શક્યો એમ થી વામનગવ મને કહેતા હતા ભરૂચ તા ૨૮ મી જુનાઈએ મળરકે આગ વાગે પધાર્યા । અગાઉથી આગમનનો વખત પળુ અમેને જાણાઓ ન હતો જ્યારે ૫ શિવશર્માજી મે આ વિષે કહ્યું ત્યારે તેઓ કહેના લાગ્યા મને જલમા પ્રિય નથી બડ વગેરે પ્રિય નથી ડોપ્ટ ના સ્વાગત વખતે ડોપ્ટરો જ હોય તેમ વૈદો મિત્રાવ બીજા મારા સ્વાગતમા આવે સરઘમ ઢાઢે એ મને પ્રિય જ નથી ઈત્યાદિ

સેવાશ્રમમા તેમના મુકામની જોગવાઈ કરી ગળી હતી તે પછુ ફેવરી પડી કાગલકે મળરકે ઉતરીને વામનગવ તેમને તેમના કોઈ એલીઈ ત્યા લઈ ગયા હતા નદિતો । ચંદુલાલ અને ધારાસભાના સભ્ય થી નિકરગવમા । તેમનુ રેશન ઉપર સ્વાગત કરવાના હતા કારણ કે સેવાશ્રમના પરાણા તરીકે તેઓ આવવાના હતા ખેર

બપોરે ૧૧ વાગે સેવાશ્રમમા જિલ્લાના વૈદો સાથે વાર્તાનાપ ગોપ પો હતો ત્રીએ વૈદા હાજર હતા ૫ શિવશર્માજી તેમને મંગલ્ય વિષે સમજાવી આપી

તથુ વાગે ઝાડેશ્વર થી દરિભાઇ મુલાખભાઈ ધર્મોદા ઔપધાનય જોવા ગયા હતા દવાખાનુ જોઈને ખૂબ સંતોષ થયો સ્વ પૂ ૫ હીજીનુ સ્મરણ થયુ એમની વિદ્વાની વાત શિવશર્માના કાન મુધી પહોચીજ હતી ઝાડેશ્વરના વૈદગજ જ્યાત ભાઈએ ઉપદાગ આપી ભાવભીડી વિદાય આપી હતી

૪૧ વાગે સેવાશ્રમમા પાછા આ યા સેવાશ્રમમા નવુ સર્જી । દારિપટન જોનવામા આવ્યુ છે તેના F R C ૮ ડોપ્ટર તેમને મળવા આવ્યા પૂ ચંદુભાઈ પછુ હાજર ના

આ ડોપ્ટર માથે શિવશર્માજીએ અંગ્રેજીમા આયુર્વે ની પોને જો મોગી ખરપીનાન મુતયદ ખગતીરામ દ્રસ્ટમાથી અવાવે છે તેની વિગતરાગ વાત કરી અને વાતચીતમા અતે એ પછુ સમજાવી દીધુ કે આપણા ડાક્ટરોને આયુર્વેદ થ છે તે જાણવાનુ કુતુહલ થા । એ જોવા હું અધીરો છુ કુતુહલને અને યોડુ વાચ્યા સાભળ્યા પછી ને તેમને તેમા ઈ ન લાગે તો તેઓ તેને ફેબ દેવા સ્વનન છે આ રાતચીતના આકાશથી આ F R C S ડોપ્ટરના તેમના એમ M B B S એનેસ્થેટિસ્ટ માથે ભરૂચા દોનની દાહો સજામા અમારી માથે આવ્યા પા વાગે મગ સાપુરજી ભરૂચા દોલમા દાહો ભાવજી રાખ્યુ હતુ એ મંબધી પત્રિમઓ જિત્યા વધ મળાએ છપાવી ની પ્રમુખ સ્થાને થી ડો ચંદુલાલ મજિલાલ દેમાઈ દતા સમામા ભરૂચ દાહોના કેપ્તા નામાર્મિન વગીનો અને ગૃહસ્થો દતા

જરાનર દોઢ કલાક સુધી શિવશર્મા ત્યાં દિગર્મ જોલા તિ । મિદાન હી કીમ મમળઓ આયુર્વે ના ઈતિદામ ઉગર વિદગાવલોકન દગ યુ મમામા ધજા વૈદો અને

કેટરો હતા એટલે માંગ અચળથી જરા વિગતમા પણ ઉતર્યા હતા એકદરે ક્રોધાગ્રો ઉપર ઘણી સારી છાપ પાડી શક્યા

૮ વાગે ભરૂચ સેનેટરી એસોસિએશનના મકાનમા ભરૂચ મેડિ ૫ એસોસિએશન તરફથી ૫ શિવરામભાઈ ડાક્ટરો મમલ આયુર્વેદ ઉપર બોલવા આમ ત્રણ ૧૫ એટલે ત્યાં ગયા એસોસિએશનમા શિવરામભાઈ અગ્રેજીમા બોલ્યા ૧૩૫૨ દોઢ કલાક છતાંદાર અગ્રેજીમા બોલ્યા અને આયુર્વેદનો ત્રિદોષવાદ તેના ઇતિહાસ તેની ખુબીઓ અસરકાર રીતે સમ ૧૫ કેટરો પર ઘણી સારી છાપ પાડી મિટિંગને બાદ કેટરો તેમને વિંટળાઈ વળી કપો કપો ચોપડીઓ આયુર્વેદ વિષે અણબુ દેવ તે વાચતી નેહ્યો એ પૂછતા મે સાબળ્યા હતા

૧ શિવરામભાઈ આથી ખૂબજ સતેષ રહ્યો લાગરાજ ત્રણ કલાક બોલ્યું તો પછુ પરતુ મદ્રાસની વાયુવેગી મુસાફરીમા તેમને ફિવરમા ૨-૨ મિટિંગમા બોલ્યું ૫૫ અને અમ નાદમા ઠીક ગણેશ ન બેશ એટલે ભરૂચમા પણ એણે ન થાય એમ ધારી મે પ્રથમથી જ પ્રેમનો પરિચય શહેરના કેક્ટરો માથે થાય તો ઠીક એમ ધારી આ પ્રથમ ગોઠ થો હતો અને મને ૧૫ કહેતા બાનવ થાય છે કે ૫ શિવરામભાઈને અગ્રેજી ભાષા ઉપર ઘણો સરસ કાણ છે મનોગત લાવાને પ્રસિદ્ધ કરાની કના છે આયુર્વેદ માટે ખૂબજ અભિમાન છે એટલે હ થયો બોલી થયું શકે છે એમની આકૃતિજ એમના શુશ્રૂષ્ કથન કરવા બસ છે વિશાન બાલપ્રદશ તીલુ નાક તેજસ્વી વ્યાખા ૫ જવાહરલાલ નેવો ચહેરો સાનાઈ-આ બધા સાથે અગ્રેજી ભાષા ઉપરનો કાણ એટલે બ્યક્તિત્વ ઠીક ઠીક એપી નીકળે છે

રાત્રે ૧૧ ની ટ્રેનમા તેઓ સુરત માટે વિદાય થયા સુરતમા શુ થયું તે હું જાણતો નથી ૫ શિવરામભાઈ ડાક્ટરો સમક્ષ આયુર્વેદ ઉપર બોને એવો બદો રત સર્વત્ર ઘસ શકે તો સાડુ વૈદ્યો રતા ડાક્ટરોને આયુર્વેદ વિષ સમજાવવાની ઘણી જરૂર છે અમ તેઓ કહેતા પા હતા

ભરૂચ મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી ૫ શિવરામભાઈને માનપત્ર આપવાની ચળવળ ઉપાડેલી હતી પરતુ અ ૨ અદગની પાર્ટીઓને વર્નને પૂરતા મતોના જખામે તેમ થઈ શકુ નહિ એ માટે જિલ્લાના વૈદ્યાને લાગી તો આયુજ ૧૨૫ ને થયું તે ઠીક રૂક એવો મતે ૫ સી વૈદ્યગર્જને થયો શિવરામભાઈને ૫૫ ભરૂચના પ્રોગ્રામ રુચ્યો તેઓ કામગી માને છે અને નવગ એસી રહેવાનું તેમને પસ નથી જૂગતનો પ્રોગ્રામ તેમની આ મનોવૃત્તિ નમા લઈ ચોજવામાં આ થા હોત તો જૂગત વિષ તેઓ મારી છાપ લઈને જાત માફી મદ્રાસમા રાત્રે ૨ અને ૩ વાગે તેમણે ૨ થી વૈદ્યા (આ પ્રના ખાસ પ્રતિ) આમગ બાનણ કપો છે એટલે એ ઉત્પાદન દરેકો માધીજીના જૂગરાનમા તેમને એવા ન મળ્યા એટલે જૂગરાનના સ્વદેશીયજ્ઞાની તેમની ઉપર સારી છાપ ન પડી હોય એ બનવા જોગ છે

૫ શિવરામભાઈના આગમન પછી ડાક્ટરો મમલ તે બોલ્યા પછી મને એમ લાગે છે કે કેટલેક ધીનિવાસમૂર્તિ જેવા પ્રતિજ્ઞા-સંપન્ન ઉભય વિદ્યાઓના પાગળત કેમકે આયુર્વેદની સમગ્ર-વાત્તા નિખિય ભારતમાં લે અને આપણા ડાક્ટરો જેમને સર જ્ઞાન

કુદૃષ્ટિ- born sons of England કહ્યા છે—તેમની સમક્ષ આયુષ્ય નું હાથ મગટ કરે તો હાન ડોક્ટરોને મન આયુર્વેદ જાણે પ્રાચીન હીન ફ્રેન્સીસ ટોય એમ છે તે વિચાર મદલાય અને એના અભ્યાસ તરફ આપણો ઝોક નગ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિશાળી છે અને તેમના લેખનમાં જો આપણે આયુર્વેદ ના મિદ્ધાતો ઉતારી શકીએ—અને જરૂર ઉતરી શકે એમ હું માનું છું—તો હાલ જે અતડાપણ અને નધુતાઅધિ જણાય છે તે અદસ્ય થઈ જાય એ દર્શા અને વૈદ્યો નધુ પામે આવે અને મમાનમ્યાએ લીલા રહી માનવતાની સેવા કરે

૫ શિવશર્મા ડોક્ટરીનાડના નથી એટલે ડોક્ટરો તેમની સાથે મળવા માટે આના કાની ખતા હાન તો નવાઈ નહિ એટલે જો શ્રીનિવાસ મૂર્તિ જેવા એમનાજ નાડના વિદ્વાન આવી મેરકાગ-યાના માથે લે તો આયુષ્ય તો સમ્યક્ પ્રચાર થાન એમ હું માનું છું નિખિય ભારતવર્ષી આયુર્વેદ મદામખેરને આવા વિદ્વાનની સેવાઓ માટે માગણી કરવી જોઈએ ડોક્ટરો ભારે orthodox પ્રાણિઓ છે એટલે એમના અભેદનાડમાં શિવશર્માજી જેના વૈદ્યને પેમતા અડચણ નડ છે આટલું પ્રમગાપાત

ગૂજરાતની યાત્રા (નિ ભા ૫ ના પ્રમુખની) વિષે તમે લખશો તો ખગને ? સાલજી છે કે તે મહેસાણા પાટણ ભાવનગર મજકોટ ગોળ વગેરે ગ્યગોએ જવાના છે નડિયાદ પણ જવાના હના

ધ્યા ગ વૈદ્ય

શ્રી લક્ષ્મીરામ સ્વામીનું શોકજનક અવસાન

૪ મ ૧૯૮ ના જુલાઈની દશમી તારીખે આયુર્વેદમાર્તિ પ્રાણાયામ વૈદ્યરત્ન શ્રી લક્ષ્મીરામ સ્વામીજીનું અવસાન થવાના ખમગથી આખા ભારતવર્ષની વૈદ્ય જનતામાં ભારે શોખની ત્રાગણી ફેનાઈ ગઈ અને રચણે રચણે શોક સભાઓ પણ થઈ ગઈ

શ્રી લક્ષ્મીરામ સ્વામીજીનો જ મ જયપુર ગજ્યના માગિયાવાસ નામના એક નાનકડા ગામમાં બૂજી નામના એક પ્રતિષ્ઠિત ગૌડ બ્રાહ્મણને વેર મે ૧૮૨૮ ની આવણ શુક્રન છટે થયો હતો બાળકપણમાં જ તેઓની કુશીઆરી દેખાતી હતી પાંચ વર્ષની ઉંમરે આ બાળખને એની માતા માથે જયપુર આવવાનો પ્રસંગ આવ્યો જયપુરમાં ચોગિરાજ સિંહ નરદાદ્રપથી મહાત્મા ચ નાસજી આ બાળકને ભેઈને ખુશી થઈ ગયા તેઓ નાગ લક્ષ્મીરામજીને તથા એની માતાને પોતાની સાથે પોતાને ઘેર તેડી ગયા અને આઠ વિસ સુધી વેળા વાખોના ઉપરેશથી મમજીની માતાને એકલી ઘેર મોકલી અને બાળખને પોતાની પામે ગખી લીધો એ પછી મે ૨૬ સ્વામી ચ નાસે બાળક લક્ષ્મીરામ સ્વામીને દાદ્રપથીની દીક્ષા આપી સાત વરમની ઉંમરે આ બાળકે મરકૃત શીખવાનું શરૂ કર્યું મમે વરસે સ્વામી ચ દનદાગજીએ આને પોતાના પદ્ધિત તરીકે નામેર મો અને પોતાના શિષ્ય સ્વામી ગોવિંદન ત્ર્યજીને માથે આ બાળકની દેખરેખ તથા કેળવણીનો ભાર નાખી પોતે સ્વગતારી થયા નિ સ ૧૯૪૫ મા બ્યાકરજીના ભણવા માટે જયપુર ગજ્યની

અનુકૂળ વિદ્યાનયમા પોતે દાખલ થયા અને મોગ વખતી ઉમ્મરે એશિયન પરીક્ષા પાસ કરી એ ૧૮૮૭ માં કવિગણ બે શ્રી કૃષ્ણગમજી સર્મા પાસે પોતે આયુર્વેદના અભ્યાસ ગરૂ થયો અને એ વડા પછી ઉપાધ્યાય પરીક્ષામાં પહોંચે નમરે ઉત્તીર્ણ થયા આ અરસામાં લક્ષ્મીગમજીને ગૃહસ્થાશ્રમમાં નાખવાનો લેણાએ વળોય શ્રમ થયો પણ નય થયો આ પછી એ વગસે બિપદ પરીક્ષા પસાર કરી એમાં પ્રથમ આવવાથી બેજીએ તેઓના ધણા વખાણ મ્યો આ પછી તેઓએ ગજગીના વિદ્યાનયની હેતુની શાસ્ત્રી પરીક્ષા પણ પાસ કરી છતાં તેઓની જ્ઞાનપિપાસા શાન્ત ન થઈ એટલે તેઓએ ત્રિસિંધાનને અરજી કરી અને આ વિદ્યાર્થીની ઉત્તર ઉત્કલ તથા અમાધાગ્ય શુદ્ધિ જોઈને પ્રીતિપાને માયાવદ્વા ઉગાડી લક્ષ્મીગમજીએ સહેવાઈથી આચાર્ય પરીક્ષા પણ પાસ કરી ગુરૂજી આ વિદ્યાર્થીની ત્રીણ ત્રિભાને જોઈને ધણા પ્રમથ થઈને તેઓને વારંવાર આચાર્ય દ્વાને મોલાવવા લાગ્યા આ ગીતે જ્યપુર વિદ્યાલયનું અધ્યયન પૂરે કર્યા પછી સ્વામી લક્ષ્મીગમજીએ ગુરૂ શિષ્યુ માટે ગુરૂને ધણો આમલ કર્યો ત્યારે ગુરૂએ પોતે લખેના પ્રોગ્રામને કમનદ લખી નાખવા આજ્ઞા કરી સ્વામીજીના ગુરૂ શ્રીકૃષ્ણગમ શરમાએ જ મધી નોંધ તો લખી ગખી હશે એમ લાગે છે લક્ષ્મીગમજીએ એને તરિયન કરી તે ઉપર ત્રિપલ્લુઓ લખી અને સિદ્ધલેજ મણિમાના નામથી એ ન થ હપાવવા પણ માડો પર તુ એ પ્રથ પૂરો હપાઈ ગયા પહેલા કૃષ્ણરામ બદ્દનો દેહાન્ત થઈ ગયો અને સ્વામી લક્ષ્મીગમજી ગુરૂને રથાને જ્યપુર ગજગીના અનુકૂળ વિદ્યાનયમાં આયુર્વેદના અધ્યાપક નીમાયા પછી તો એમણે આયુર્વેદ અપાવવાના કામ સાથે ચિકિત્સાનું કામ પણ શરૂ કર્યું

થોડા વખતમાં સ્વામી લક્ષ્મીગમજીની વૈદ્ય તરીકેની ખ્યાતિ ખૂબ જાણ ગઈ છતાં અગાળામાં આયુર્વેદના ઉત્તમ વિદ્વાને છે એવું માલજેતુ હોવાથી સ્વામીજી થોડો વખત નક્તા જઈને એ વખતના પ્રખ્યાત કવિગણ શ્રી દાગ્દાનાયસેન પાસે વિદ્યાર્થી તરીકે ગયા અને એ ગુરૂએ સ્વામીજીની યોગ્યતા જોઈને એમને વૈદ્યરત્નની પદવી આપી

સ્વામી લક્ષ્મીગમજીએ કલકત્તા પાછા આ ના પછી આયુર્વેદના અધ્યાપનનું તથા ચિકિત્સાનું કામ ચાલુ કર્યું ધીમે ધીમે એમની વિદ્યાની તથા ચિકિત્સા કુશળતાની ખ્યાતિ ખૂબ ફેલાઈ ગઈ આસ રીને રાજસ્થાનમાં જ્યપુરના મહાગજગી તેઓ રાજવૈદ્ય હતા જ પણ બીમનેર છુતી જોધપુર ગ્વાલિયર કિશનગઢ અત્તર વગેરે ગજગોના પણ તેઓમાનીતા ચિકિત્સક હતા માલગવા પ્રમાણે પાચસો રૂપિયા રાજતી શ્રી આપીને પણ ગાન્યો તેઓને વારંવાર મોલાવતા એક રીતે જોતાં તેઓ ગજસ્થાનના રાજ્યોના વૈદ્ય હતા રાજ્યો પાસેથી જ તેમને પુષ્કળ પૈસા મળ્યો હતો છતાં ગરીબોની તેઓએ હિંમે રા કરી નથી જેટલા પ્રેમથી તેઓ ગાન્યોની દવા કરતા તેટલા પ્રેમથી તેઓ ગરીબોની દવા કરતા અને ગરીબોની સેવા માટે જ એમણે ધર્મીય ધન તથા ઔષધાગારની સ ૧૮૭૬ માં સ્થાપના કરી હતી હાલમાં આ ઔષધાગારમાં પાચ વિકાગ છે (૧) ધર્મોદા વાખાનું જેમાં મવ પ્રકારના રોગીઓની મફત ચિકિત્સા થાય છે (૨) આયુર્વેદના વાખાનું આનું જેમાં સર્વ પ્રકારના ઔષધો ઉત્તમ શાસ્ત્રી રીતે તૈયાર થાય છે અને યોગ્ય કિંમતથી વેચાય પણ છે (૩) આયુર્વેદના જેમાં અત્યંત ગરીબ દુદીઓને મફત ગખવામાં આવે છે અને વિદ્યાર્થીઓને

શોભાનુ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન આપવામાં પણ એનો ઉપયોગ થાય છે (૪) પ્રયોગશાળા અને પ્રદર્શિની—પ્રયોગશાળામાં વિદ્યાર્થીઓને મળી મૂકે તે પ્રયોગની પરીણાશીખરવામાં આવે છે અને પ્રદર્શિનીમાં અસ્થિપજર શાગીગચિનો મોડા તેમજ રમ ઉપગ્રસ વનગ્રપતિ વગેરેના નમુનાઓ ગળેના છે જેથી વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન આપવામાં મદદ થાય છે (૫) પુસ્તકાલય જેમાં આયુર્વેદીય તથા ચિત્રિત મનુષી ધણા ઉપયોગી પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે આ ઔષધિનયની વ્યવસ્થા એક દુરસ્ત સોપેલી છે

સ્વામીજીની ખીણ ઈન્ડા દાદમત્રાય માટે જેમાં મહત્ત શિક્ષણ અપાય એવું એક મહાવિદ્યાલય સ્થાપવાની હતી વિદ્યાર્થીઓને મોકજન વત્તા પછી મર્યાદા તરફથી પૂરો પાડવામાં આવે એવી એમની ઈચ્છા હતી સ ૧૮૭૭ માં એમની આ ઈચ્છા પૂરી થઈ તેઓએ સપ્ટેમ્બરના માધુઓની તથા અગ્રેમરાની મનાદ લઈ નગણા શહેરમાં મહાવિદ્યાલયની સ્થાપના કરી આ સંસ્થા પાંચે દાનમાં સીતર હાથે રૂપિયા છે જેમાં રૂ ૬૬૬ હજાર સ્વામીજીના છે આ વિદ્યાલયની ઠાવનગિણી મળાના પોતે સંભાળી રહ્યા પછી આટલું થઈથી સ્વામીજીને મંત્રણ નહોતો થયો તેથી છેવટે ૧૮૮૮ માં એમ દૂરદ કરી એક લાખ દસ હજાર રૂપિયાની ગરમરી ગમીન હિરીઓ અને નગભગ પોણા મે લાખની મિતનના મગાન બગીચો વગેરે એ દૂરદને મોખી દીધું આ રાગી જીમીનગીરીઓનું બ્યાજ તથા દુકાનો વગેરેનું ભાડુ મળી રૂ ૩૬ માત્ર હજારની વાર્ષિક આવક છે જેમાંથી સ્વામી મહાગંજની ઈન્ડાનુમાર આપધાલય આતુગાલય (ધરપીતાન) ઓ વિદ્યાલયનું આનુ અથ નિધન વિદ્યાર્થીઓને મદદ માનવપાવના તથા આયુર્વેદના મધોનું પ્રમતન વગેરે ધર્મના તથા વિદ્યાના અન્ય મર્થે થાય છે

સ્વામી લક્ષ્મીરામજીએ આયુર્વેદ દારાજ આ બધો પક્ષો મેળવ્યો હતો અને આયુર્વેદની ઉત્તિ એમને પગ અબીષ્ટ હતી એટલે એમને દૂરદને વીસ હજાર રૂપિયા તો આયુર્વેદ મંદુથી નવીન પુસ્તકો ગ્યનારને પાગિતોપિ વગેરે આપવાના તથા અમુદિત પ્રાચીન અર્વાચીન પુસ્તકો ઉપાવવાના ઉદ્દેશથી જ આપ્યા છે આ દૂરદની મધમાગાનું પ્લેધુ પુસ્તક શ્રીચક્રપાણિ તવિગચિત ભાનુમતી ગ્યાખ્યા માથે સુદૃઢત્વ સુસ્થાન હમણાં જ બહાર પડ્યું છે આથી હા મહાદાસમાં સ્વામીજીએ પ્લેધી તથા નવ જોઈ દો

સ્વામી લક્ષ્મીરામજીની આયુર્વ પાગતના ભાગત-વિખ્યાત હતી મં. ૧૮૭૨માં ભરણેયા હતા નિ ભા વધમએનના તેઓ મતાપતિ સુદાયા હતા અમુખ તરીકે એમને આપેલા જાપણમાં આયુર્વેદના મીનિ નિચારોની ગંભીર અને સુખ મર્થ છે અને એની મંદુત બાવા પછી પૌત્ર ગમણીય છે નિ ભા વધમએનના સ્વામીજી પ્લેધેથી એમ મતમરૂપ હતા વેદમએનની ઉત્તિ માટે મતત નવન હજાર આયુર્વ માર્ક જ નવજી નિકમજી આપ્યા મ મહોપાખ્યાય મવિગજ ગણનાયસેન આદિ જે યોગ ભાગત વિખ્યાત વધો છે તેમાંના એક સ્વામી લક્ષ્મીરામજી પણ હતા પોતાની નમિત અવધ્ય હતી ત્યાં સુધી તેઓ લગભગ દે વધ નએનના દાનરી આપતા તેના સુખર્તના વેદમએનમાં પછી તેઓ દાનગ લા હતા સ્વામીજીએ મોગ્રસ અ ભા વધમએન જયપુ મા મોમા પુ હતું જે વખતે ભગવદ્ગણ મતમોહન માલવીય સંભાળિત સુદાયા હતા

સ્વામીજી આ બા આયુર્વેદ મંત્રામંગળા મગ્ધા મ સ્વ હતા અને વિદ્યાપીઠની
પરીક્ષાઓમાં પરીક્ષાના એ ઉપાત દિ દુ નિશ્ચયિત્વાવન (નારમ) આયુર્વેદિક
કોલેજ નિષ્ક્રિય (હરદાગ) ને એ વી આયુર્વેદ કોલેજ (લાહોર) વગેરેના પણ વર્ષો
સુધી પરીક્ષા હતા સ્વામીજી પૂર્વ મદ્રાસમાં હતા એમની માધુતા સર્વે વાપી હતી તેઓ
મન ઉપર સમાન ભાવના રાખતા રોગીઓ વિદ્યાલયના કમચારીઓ પડિતો અને પડિત
મ થો મધર્મીઓ તથા વિધર્મીઓ રાત્રના અધિકારીઓ સાધુ એ સરદારોના સરદારો
પડારીઓ તથા સાધારણ પરિચિતો નથા એમને પોતાના નિષ્ઠ મનથી સમજતા

સ્વામીજી સ્વભાવે સાચક હતા અને એજ રાજ્યથી કેટલીક વાર તપી જતા પણ
રોગીઓ ઉપર કોઈ વખત ક્રોધ નહોતા કરતા એમની વચકમાં કુલગના સાથે ઉગતાનો
એક દાખલો તીએ આપવામાં આવે છે

સ્વામીજીના ત્રયમ શિષ્ય દુર્ગાપ્રસાદ જી બિભાચાર્યના પગમાં વળુ થયુ હતુ અને એ
મેલુ વધુ કે રગ કપાળી નાખ્યો પડ્યો એવુ નક્કી થયુ એટલે તે પોતે ધરપીતાલમાં લઈ
જવામાં આવ્યા આ સમાચાર સ્વામીજીના સાહાચરમાં આવતા તેઓ તરત ધરપીતાને
ગયા અને ત્યા જઈને એવુ તો પગ કાપવા માટે દાક્તર હથીઆરો તૈયાર રતા હતા
સ્વામીજીએ દાક્તરને કહ્યુ કે તમે આ તો દિવસ પણ ૧૧વાનુ મુનતથી રાખો કાલે
કાપદો ન દખાવ તો બુગીથી પગ કાપશો દાક્તરસાહેબે કહ્યુ હર્ષુ પછી તેઓએ
મઈકે એની દવા આપી કે તેજ હાથથી કાપવો થવા માડ્યો અને ૧૪૧ પગ કાપવા
જરૂર ન પડી

સ્વામીજી મિતભારી હતા હુ ૧૫૪ માગસુખત તર આવતા ઝંમેનની એકોમાં
એમનો આ શુભ જોશો હતો તે મા પોતાની ચિકિત્સાના મદિ વખાણુ ન કરતા જે મઈકે
કે છે તે મશ્વર કે છે અમ હતા

સ્વામીજી ઈશ્વ ભજ્ન હતા તેઓને તીર્થાત્રનનો પ્રેમ હતો તેઓએ દારકા બદરીનાથ
ગમેશ્વર વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી હતો

પોતાની સાઠ વયની ઉમ્મર થતાં મ ૧૮૮૦માં વામીજીએ જયપુરની રાજમીય
મરકૂત કોલેજના આયુર્વેદ વિભાગના પ્રધાનાધ્યાપક પ તો છત્રીસ વષ એ ૪ શોભાવ્યા
પછી ત્યાગ પો શેષ ૬૫નુ ભગવદ્ભજનમાં વ્યતીત કરવાના નિશ્ચયથી એમનમાં રહેતા
હતા કોલેજમાંથી નિવૃત્ત થતા તે દિવસે એમને અભિન ન આપવા માટે એક વિશાળ
મંભા ભરવામાં આવી હતી જેમાં સરકૂત વિદ્વાનો ત્રિશ્વિદ રેલો રાજ સામ તો નિર્નિત
નાગરિકો અને વિદ્યાર્થીઓએ મોટી સખામાં જાત્રી આપી હતી એ પ્રસંગે સરકૂત ત
વલીંગ સ્વામીજીના અરિનવાઓ વિશેષાક પણ નીકળ્યો હતો

છતા થોડા દિવસથી સ્વામીજીની તમીયત મારી નહોતી મુમર્ઠથી વલગજ જ વ
ત્રિ મજ આચાર્ય ખામ જેના ગયા હતા

મી લક્ષ્મીગમ સ્વામીના જવાથી પ્રાચીન પ્રણાલિ આ તયાગ થયેના તા તીવ
નિષ્પ્રયાતિવાગ પ્રથમ પકિતના શ્રેષ્ઠ વલોમાંથી એક મમથ નથ ગયો એનુ સ્થાન પુગવાનો
મમથ નથી એ જાતના નવા વેલો તો હવે થકાના જ નથી પ્રાચીન પ્રણાલિ હવે

મુખર્ષના રટમા નિ ભા વૈદ્ય સમેલનમા ૫ શિવશર્માનું અભિભાષણ ૧૭૫

સ્વામીજીને તતસ્પર્શી જ્ઞાન હતું ભવિષ્યના વૈદ્યા બીજી ઘણી શીખશે એ ૬ માં છુ પણ ચરક સુત્રતનું એવું ગદ્ય જ્ઞાન મેળવી શકો ?

સ્વામીજીનો વિદ્યવિનો ઉચ્છિન્ન ન થઈ ગયો એ નિષ્ઠા તો છે જ પરમાત્મા શક્ય છે એવી પ્રાર્થના છે

(વઘમએવન પત્રિકા જુન ૧૯૩૮મા અપાયેલ નોંધ ઉપરથી)

મુખર્ષના રટમા નિ ભા વૈદ્ય સમેલનના સભાપતિ

૫ શિવશર્માનું અભિભાષણ

[પ્રેમિલ અક્ષના પૃ ૧૮ થી આગળ]

અનુવાદ મર્તી-વૈદ્ય વાસુદેવ મૂળગાદ્ય દ્વિવેદી

વાત એમ છે કે જો કે શારીરિક વ્યાધિઓ મુખ્યત્વે ૧૧ વર્ષના માથે જ સમય રાખે છે તો પણ વ્યવહારમા કેટલીય એવી ઘટનાઓ ઉપસ્થિત થાય છે કે ત્યાં સજ્જરીની જરૂર પડે છે માણસમા દોષની મમાનતા બને ગમે તેટલી જા ૧૩૫ મેંય છતાં પણ તલવારના ધારી કે પડતા ધર નીચે દમાવાથી તે મચી શકે નથી

વ્યાધિનું સર્વાંગ મપૂર્ણ લક્ષણ સુકુતે નીચે મુજબ મળે છે--

તદ દુ લક્ષણાગા મ્યથય ઉચ્ચતે ૧

અર્થાત્ માણસને જો દુ ખ દે તેજ વ્યાધિ મળ્યાય આગ તુમ શારીરિક ગાનસિક એમ વ્યાધિના માર વિભાગ મરવામા આવ્યા છે

મપ વૃદ્ધિક કે જ્ઞાનનું કરડતુ બાણ વગેરે સત્યથી ખીડાતુ અથવા પડી જવાથી ચોટ લાગવી-આતુ આતુ જો પુરૂષને થાય તે આગ તુમ વ્યાધિથી ખીડાય છે એમ મળતુ

દોષોની વૃદ્ધિ અને હામ ચવાથી કેવા પ્રકારે શારીરિક અને માનસિક વ્યાધિઓ ઉદ્ભવે છે તે આપણે પ્રથમ કહી ગયા છીએ જ મ મ જ જગ મગેરે સ્વાભાવિક વ્યાધિઓ છે તે અતિગંભીર અને દાહનિક વિષય છે તેનું વિવેચન અને અનાવસ્ય છે

આગતુમ વ્યાધિ શરીરમા પ્રવેશવાની સાથે જ દારાનુમાર શરીરમા તેની વ્યાપ્તિ મર થાય છે પ્રાય આગ તુમ વિન નિદોષ પ્રદાપ મળ્યાય છે જના પણ તેમા તેના એ દોષતુ પ્રાધાન્ય તો રોપજ છે આ પ્રમારે માધારજનજો પણ પોત પોતાના પ્રધાન દોષોના લક્ષણો વ્યક્ત કરે છે અગ મપી નાખતુ દાદ ચિકિત્સા- (અગિ દાર કે પીનગાથી) બાધતુ વગેરે રમાનિક અને તાત્કાલિક ક્રિયાઓ મરજ ન થાય તો નિપાત ચિકિત્સાનો આશ્રય લેવો પડે છે

અદો એક જ્ઞાનત મન ઉદ્ભવે છે કે રોગની નોંધિક સપ્રાપ્તિમા ખીટાણવા નું સ્થાન મ્યા છે ?

કીટાણવાદ મર્તી કપના માત્ર નથી સ્વદમ થક વાની નીચે મેનેગિયન મીગલપર કરીનાર્ષનના મિત્રજનું એમ મીપુ નાખીને જોએ તો તે મતગ મરી પેતાં મહુમ

પડે કોઈ મનુષ્યના લોહીમાં મેનેગિયાના ક્રીમપ્રત્યો દાખલ કરવામાં આવે તો તેને મેનેગિયા થાય છે જો તેને ખીનીની અવગતીએ કે છ જોકશન દ્વારા આપીએ તો રોગી મેલેરિયાથી મુક્ત થાય છે આ મર્વ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણો છે તો પછી આયુર્વેદ ખીટાપ મિદ્ધા તથા વિમુખ કેમ રહે છે ? અને રોગીને એના ઔષ્ણો કેમ આપે જાય છે કે તેથી રોગીના ખીટાપ્રત્યોનો કદીયે ખસ થાય નહીં ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર વદ્યમંજર દે છે તે આપ ધ્યાનથી સાંભળો—

કીટાપ્રત્યોના અગિતત્વ વિશે આયુર્વેદિક ચિદ્વિસ્ફોટોએ ખી પશુ ઈ મર ધી નથી જો ડા રૂકાદુ દનને ખેલ મલ નિજુમને મા ય રાખીએ તો પશુ કાઈરટના જ મથી છતો વર્ષો પૂર્વે ભારતીય ચિદ્વિસ્ફોટ રચ્ય રીતે કીટાપ્રત્યોને કેટલાય વાધિઓના કારણે માનતા હતા ખીટાપ્રત્યો સદમ હોવાથી જોઈ સમતા નથી (સૌમ્યાદનદગના) એવું ચરકનું કથન છે વાગ્બટ દે છે કે તેઓ અપાદ (without limbs) અપુ (Unicellular) અને અદશન (Invisible) છે

કેટલાક એપીરોગો ઈ રીતે ફેલાય છે ? તેનું વજન મુનન નીચે પ્રમાણે આપે છે જુગા —

પ્રસગતિ ગાય સ્વપશત્ નિ આસાત્ સદ્મોજનાત્ ।

સદશ વાસનાદ્યાપિ વયમાયાનુલ્બનાત ॥

કુષ્ઠવરદ્ધ શોષઽ નેત્રામિથ્યદ્ એવ ચ ।

ઓપસર્ગિકરોગાશ્ચ સક્રામતિ નરાનરમ્ ॥

ભાવાર્થ—સદનાસથી ચરીગના બહુ સ્વપશથી નિ આસથી એક જ પાત્રમાં જમવાથી એક જ સંપામાં સુતાથી પ્રેમ આસને જેમવાથી એપ્રસતવત્રો પુષ્પો અને અનુલેપન (cosmetics) ના ઉપયોગથી કાઠ (લોહી અને ચામડીના દગ્ધો) વિવિધ જનરા સ્વરોગ નેત્રરોગ અને બીજા કેટલાયે ઔપસર્ગિક (ફેલાવવાવાળા) રોગો એક મનુષ્યથી બીજામાં ચક્રમણુ કરે છે

આપણે માનવું પડશે કે—પ્રાયોન પ્રથોમા એમ એ વ્યાધિના એક એક કીટાપ્રત્યો અન્ય કદવાનું પ્રમાણુ મળતું નથી અને આવો રૂઘ્ નિદરા મગશે પણ નહીં પ્રેમ હ માનું છું વારણ કે આધુનિક પાશ્ચાત્ય પતિતા કીટાપ્રત્યોને તેટલું ઉચ્ચ સ્થાન આપે છે તેટલો આદર પ્રાચ્યપતિતાએ કીટાપ્રત્યોને આપેલ નથી વ્યાધિકાગ્ધ વિદ્યાતમા તેરોએ કીટાપ્રત્યોને નહીં માનતા નિદાપસિદ્ધાતનું અનુસરણ થું એ નિમ્નલિખિત દલીલોથી સ્પષ્ટ થશે

(૧) પ્રત્યેક વ્યાધિનું કારણ કીટાપ્રત્યો હોવા નથી એજ સિદ્ધાત એજ ગણાય કે જે બીજા સ્થાવર વિતા વ્યવસ્થા સર્વ વ્યાધિઓની રાખવા કરીને વૈદ્યાનિકોને સતોથી રોગે ત્રિદોષ સિદ્ધાત વ્યસાવર અને મળતા જ છે

* The fact that medicine is becoming so complex implies that it is being pursued on wrong lines for a subject which is based on natural laws becomes better known what is considered progress because it does not make for Simplification—Sir James Mackenzie—The Nature of Medicine

૧૮૨૦ ના જુનાઈની ૨૪ મીના ટાઈમ્સમા સરજેમ્સ મેકે જી કહે છે કે —

Our present day classification of disease in the living is based on the morbid anatomy of the dead and the idea has sprung up in consequence that ailments can be classified according to gross structural changes such as can be seen in post mortem. Vast number of the patients however have ailments which cannot be classified there is as yet no structural change the signs of disease are distressful sensations when these symptoms are gathered together they are found to show a disturbance of so many different organs that the conclusion is forced that there is a common cause which upsets the balance of the different organs and symptoms

ભાષાંતર—જ્ય ત દેહના વ્યાધિનું વર્ગો જુ ટાલમા આપણે મૃતદેહના મિટૃત શારીર વિજ્ઞાનના આધાર પર મરીએ છીએ અને મૃતદેહમા નજરે પડતા શારીરિક પરિવર્તન અનુસાર વ્યાધિનું વર્ગીકરણ કરવું જોઈએ એવો ભ્રમભ્રમ વિચાર દેતાના પામરો છે પરંતુ અમખ્ય રોગીઓના વ્યાધિઓની આ પ્રભાવે વહેચણી કરી શકાતી નથી કારણ કે ત્યાં સુધી તેનામા કાંઈ શારીરિક પરિવર્તન થયું હોય નથી રોગી ક્રૂર દુ ખનેા અનુભવ કરે છે જો કિન્ન કિન્ન અવયવોના કિન્ન ભિ ન લક્ષણો એકત્રિત કરીએ તો આપણે માનવું પડશે કે—કોઈ સાધારણ સર્વગત સિદ્ધાંત જ રોગનું કારણ છે કે જે મડલો (અવયવો) અને લક્ષણોની સામ્યવસ્થાને વિપત્તિ મનાવી દે છે

(૨) ક્ષય જેવા કેટલાક બીવણ રોગોના કીટાણુ સ્વસ્થ પુરુષના શરીરમા પણ માનુષ પડે છે પાશ્ચાત્ય મતાનુસાર કેટલાયે કીટાણુઓ શારીરિક ક્રિયાઓના સહાયક મનાય છે પરંતુ ત્યાં કોઈપણ રોગની ઉપસ્થિતિ થાય છે ત્યાં આજ સ્વદેશી કીટાણુઓ શરીરના શત્રુઓ બની જાય છે અને નુકસાન કરે છે આ મત વૈજ્ઞાનિક માન્ય નથી પ્રથમ તો જે કીટાણુઓ શરીરમા સ્વસ્થ સ્થિતિમા રહેતા હોય તે સ્વયં વ્યાધિનું કારણ બની શકે જ નહીં જો કોઈ અન્ય ક્રિયાદ્વારા તેઓ રોગના સહાયક બની જાય તો તે પહેલો ક્રિયાને જ રોગનું પ્રધાન કારણ માનવું જોઈએ

(૩) જો કોઈ એક સ્થાનપર કોઈ દારૂ મંદ્રામક રોગ ચાલતો હોય તો તે સ્થળના સઘળા લોકોને તે રોગ લાગુ પડતો નથી એક જ ઘરમા સાથે માથે એકત્ર રહેનારાં સ્ત્રી

ભાષાંતર—પાશ્ચાત્ય ચિકિત્સા શાસ્ત્ર પ્રતિદિન વધારે મહત્વ બનતું જાય છે એથી એવી પ્રતીતિ થાય છે કે તે સમુન્નતિ અને સત્યતા માટે જીવંત ચર્ચા કરવું છે કારણ કે જે વિષય પ્રાકૃત નિયમોને અનુસરે તે સરલ હોય છે અને જેમ જેમ નિયમો સ્પષ્ટ પોય છે તેમ તેમ તેનું અવલોકન પણ સરળ બને છે ચિકિત્સા શાસ્ત્રમા જેને હાલ ઉન્નતિ હોવામા આવે છે તે ઉન્નતિ નથી કારણ કે સરળતાની દિશામા તેની પ્રવૃત્તિ નથી

The Future of Medicine —મા સર જેમ્સ મેકે જી

પુરુષોમાથી કાંઈ એક સેપી રોગ રૂઢપુઢ અને જનવાનુ વ્યક્તિને લાગુ થઈ તેનું મૃત્યુ નિપજનવે છે અને ચિરકાનથી રોગ ગ્રસ્ત દુનન અને મૃતપ્રાપ વ્યક્તિ તેથી મુક્ત રહી જ્યાં પામે છે આનુ શુ કારણ હોઈ શકે? તેના પ્રત્યુત્તરમા પાશ્ચાત્યો કહે છે કે સ્વાભાવિક રોગ પ્રતિબંધક શક્તિ (Natural Immunity Idiosyncrasy Anaphylaxis Complements) વિગેરે તેના કારણરૂપે હોય પરંતુ આ ઉત્તર સ્વયમજા પ્રશ્નથી વિશેષ નકારમાન નથી જો કોટાપુએજ રોગનું પ્રધાન કારણ હોય તો પ્રથમ તો ધરના સર્વ સ્વીપુરુષોને તે રોગ થવો જ જાણ્યો કારણ કે દૂષિત દેશ અને વાયુમગ્ન મર્વને સરખો અસરકાર કે આનુ આયુર્વેદિ સમાધાન રપછ છે—પ્રચલિત શાંધિમા ને દોષનું પ્રાધાન્ય હોય તેના જ દોષ પ્રધાન પુરુષો પર તે આક્રમણ કરશે પછી બનેલો વ્યક્તિ મલવાનુ હોય કે દુબલ દોષ

(૪) ચોથી અને સૌથી મહાનુ આપત્તિ કોટાપુને રોગનું પ્રધાન કારણ માનીને ચિકિત્સા કરવામા છે માનવ શરીરની ચેરે કોટાપુએ જણ સંજીવ છે અને તેના નાશ માટે રોગમેલ દ્રવ્ય સવધા છવન શક્તિનો તાસ કરના વાળુ જ હોય છે આ વિષયક અનુભવ સરળ છે જુઓ—મેલેરિયાના દશ દરદી લઈએ તેમના પાચને સ્વીનીન પાપતુ અને ખીન પાચને નિન્માદિ ચૂણ કે ડૂકુ યાં કવાયનું સેનન કરાવતુ કવીનીન લેનારા દરદીઓ જરૂર મેક બે કે ત્રણ દિવસ પહેલાં રોગમુક્ત થયેતા જણાશે પરંતુ ચૂકુઆદિ વિગેરે ચિકિત્સા પામેલા દરદીઓ અને કવીનીન લેનારા દરદીઓની તુનના કરીએ તો કવીનીન લેનારા દરદીઓમા જમ કલમ દુબલતા વિગેરે વિનીન-વિષજ ય સિકોનીઝમનાં લક્ષણ દેખાશે અને આયુર્વેદની ચિકિત્સા પામેના દરદીઓમા સ્વાસ્થ્યના માચાં લક્ષણો માત્રુમ પડશે (પ્રસન્ના મેદિવ્યમન સ્વદષ) કિન્નીન અધિક માત્રામા ચોજવાથી જ સિકોનીઝમ થાય છે એવુ કાર્લ આવરયક નથી ઉચિત માત્રામાં કે ઉચિતથી ચે પૂનમાત્રામા કિવનીન ચોજવાથી કેટલાકને સીમીનીઝમ જણાય છે ન્યારે નિદોષ સિદ્ધા તાશ્રયા ચિકિત્સામાં આવો કોઈ પણુ ભય કે વ્યાપતિ નડતાં નથી ગળોની માત્રા ભસે તણુ માત્રા નેટલી હોય પણુ એથી દસ ગણી માત્રા કદાચ તેને ચોજાય તો કોઈ વિરોધ લાગે નહીં થાય દરદી સ્વસ્થ થઈ ગયા બાદ પણુ જો તેનો પ્રયોગ ચાતુ રાખે તો પણુ કાંઈ તુકસાન થતું નથી આપ્તુ વપ ગળોના હિમનું સેવન કરે તો પગિયામે ગળોઈઝમ નહીં થાય પરંતુ આયુષ્યની વૃદ્ધિ થયે ફક્ત કવીનીનની બાનતમાં આમ છે એમ નહીં પણ કોટાપુનાયક સમ્પલ વિષોપધિનો આવો જ વિષજનક પ્રભાવ છે

આ સ્થળે ઔષધ-સહિષ્ણતા (Drug-Tolerance) નો પ્રત ઉદ્ભવે છે પરંતુ એ યાદ રાખવુ જરૂરનું છે કે વાસ્તવિક રીતે કોઈપણ વ્યક્તિને એવી મદિયુના નજ હોય કે તેનુ શરીર વિપમય સદન કરી શકે શરીર અમદિયુનાના અગાનને જ પાશ્ચાત્યો સહિષ્ણતા સમજા બે । છે કાંઈને બાદવાવરથામાં કોઈ ચોટ (અભિધાત) લાગે છે ઘોરે સમય તે કષ્ટ દે છે અને તજજ ય પીડા ચાંત થઈ જાય છે માણસ મમજે છે કે તેને બંધુ મની ચુ પરંતુ કોઈ વખત વૃદ્ધાવરથામા અથવા તો લાંબા મદવા પછીની અશક્તિમા તે પીડા પુન દેખાય છે કારણ કે તે પીડિત અગની સમીપના સ્વસ્થ અંગે મળસ્વભાવજન્ય દુનગનાને લીધે તે ક્ષનસ્થાનમા લોહી પહેાચાડી શખતાં નથી અને

અબુધના ૨૮ મા નિ લા વૈદ સમેલનમાં પ શિવશર્માનું અભિલાષણ ૧૭૬
 યુવાનસ્થામાં રસાય ધાતુ માહુ યને લીધે પહોચાડી શકે છે યુવાનસ્થામાં યે ક્ષતિને
 ઉપસ્થિત હતી જ પણ તેના અસ્તિત્વના અજ્ઞાનને જ તેનો અભાવ માની લીધો હતો
 આવીજ કયા વિષયની અને માદક દ્રવ્યોની છે જો તેની સાથે વિશેષ બલદાયક અને
 વિષનાશક આદાર વિહારની યોજના કરવામાં ન આવે તો તેની હાનિ એ જ વ્યક્તિ
 સુધી મર્યાદિત નહીં રહેતા તેના સમગ્ર વચળે પગ તેનો નુકાવ ઉતરી આવે છે વાઈસ્માન
 (Weisman) પેદી દર પેની ઉઠ્ઠોના પૂઝા કાપતો જ રહ્યો અને કેટલીક પેની સુધી
 પુછડી ગાંધા છતાં એ નના નચ્યાઓ તેટલીજ લાગી પુછડી વાળા જન્મતા પણ
 માનસિક દૌર્બલ્ય મતલબે અવસ્થ વાગ્યામાં મળે છે શારીરિક અગ કષાર્ષ જતા મતલબે
 વિકૃત અગ ઉત્પન્ન નથી થતુ પરંતુ માનસિક વ્યાધિઓ પ્રાપ્તમતલબે ઉતરે છે ક્રાફ્ટ
 એબિંગ (Kraft Ebbing) નારે કોઈ નિભળતા નાગા રોગીને જોતો ત્યારે અવસ્થ
 તેના કોઈને કોઈ પૂવજમાં તેવા વ્યાધિની ઉપસ્થિતિને શોધી મળતો શરીરના મગ
 જ્ઞાનતત્ત્વો પર વિષ યુક્ત ઔષધોનો વિરોધ નુકાવ છે આવી અવસ્થામાં જો કુપિત
 રોગને ચાત કવચથી કીટાણુઓ રસ્ય રસ્ય શરીરમાં રહી નહીં શકે તો પછી વિષપ્રદાન
 કરીને કીટાણુઓને માગવાની શી જરૂર છે ?

(૫) એનો આપણે જો ગયા કે કીટાણુ સિદ્ધા ન સવ રોગોની વ્યાખ્યા કરી શકે
 તેમ નથી કેટલાંક એવા રોગો છે કે જે ખોટાપ વિના શરીર પગ આક્રમણ કરે છે પગ તુ
 સાથે સાથે એ પણ જોવા જેવું છે કે કોઈપણ રોગમાં કેવળ કીટાણુનાશક ચિકિત્સાથી જ
 ચાલતું નથી એક બાજુ કીટાણુનો નાશ કરવા માટે ત્રિપ્રયોગ આવે છે અને બીજી તરફ
 દોષાનુમાર ઉપકરણ ત્રીન વગમાં બગડી ચેલી અને શૂનમાં કે પગ દા ચાર ત્યારે ગરમ
 પાણીની ખાટલનો પ્રયોગ--એ ત્રિપા સિદ્ધા તના આશ્રયની અનિવાર્યતાના સા ।
 ઉદરણ છે

આ વિષયનો બહુ વિસ્તાર નહીં કરતા એટલું જ કહેવું પર્થ્યાસ થશે કે પ્રાચીન નહોએ
 ખેલી કીટાણુ સિદ્ધાન્તની વિસ્મૃતિ મર્ધ અજ્ઞાનને લીધે નહીં પરંતુ મોતાની રવેગથી જ
 હતી દોષ સિદ્ધા તની સર્વાંગ મંપૂલતાથી તેઓ મંતુષ્ટ હતા આ મરજ અને વ્યાપક માગ
 હતો આ સર્વ વ્યાપકતાની મમોક્ષા કરતા ચરક કહે છે કે—

નાડનોપધમૂલ જગતિ કિંચિદ્ દ્રવ્યમુપસમ્યત ।

મસાગમાં કોઈપણ ય એવું નથી કે જે ઔષધ ન હોય સ્મિત ન વા સમ્પદો,
 ચક્રમણ તકડો આદની તરવું ઔષધ ભોજન વિવિધ મનોવૃત્તિઓ સાગ કે ખગન
 સમાચાર આ વિવિધ ક્રિયાઓની યુનાધિમણે એક યા બીજા દોષ પર અસર થાય છે
 અને જે દાષોને પ્રભાવિત કરે તેનો ઔષધ તરીકે ઉપયોગ ચક્ર શકે છે

પાશ્ચાત્ય ચિકિત્સા વિશેષતાને અનુસરે છે અને આધુન મામાન્યતાને અનુસરે છ
 સામાન્ય (General) ચિકિત્સા પ્રણાલીમાં વિશેષ (Specific) ચિકિત્સા પ્રણાલી કે ના
 નિમ્નનિષ્પિત અધિક લાભ છે—

ખમાત્મક રોગવિનિશ્ચય (Wrong diagnosis) હોય તોપણ મર્ધ નુકસાન થય
 સ્વભાવ નથી જો દાષોર્ધાડજ્વર હોય અને ડા નર માટે ૫ મેનેરીયા માનીને જૂલધી ।
 ઓગખી શકે અને કવીનીન દર્ધ જેસે તો તિયાગ દગ્દીને આપતિમાં આવવું પડે છે ચોક્કમ

ગવિનિશ્ચય માટે પૂજ્ય નયન દરવામાં આવે છે તથા ગવિજ્ઞાન માટેના સાધનોની ઉપલબ્ધિ પૂજ્ય નયનનીય છે એમાં કોઈ મરિદ નથી પણ આ બધું હોવા છતાં પણ રોગીને છ છ સાત સાત દિન સુધી ગતપરીક્ષા કે મૂનપરીક્ષામાં ગેઝાતુ પડે છે અને તોપણ (Nega tive result not definite) ચોક્કસ નિર્ણય થઈ શકતો નથી એવા કમકામ ચાલુ જ રહ્યા છે પણ આયુર્વેદમાં લક્ષણાનુસાર વાતનાશય અથવા પિત્તનાશય કે અવરથાનુસાર કોષપૂજ્ય ચિકિત્સા ન તો જાણી અને ગમે તે પ્રકારના ત્વરે તે તે સ્વયં દોષનાશ થતા સુધારા પર આવી જશે દારી કે બહો તો આવી નજીક ઉદ્ભવતો નથી

જિ નિજ ન વ્યાધિઓમાં કેખાના એ જ નધાન ઉપરનો સ્વતંત્ર વ્યાધિયે ઈલાજ કરી શકાય છે હાર્ટરોગ (Heart disease) કિડની (Kidney disease) અથવા લિવરોગ (Diseases of Liver)માં યકૃત યકૃત માર્ગોથી ઉદ્ભવતા રોધની ચિકિત્સા પુનરાદિ મળે છે પુનરાદિ ક્ષવાયથી કરીએ તો ઉપરોક્ત ત્રણે મિત્તિભિન્ન અવસ્થામાં મારી થશે એ તુ વરોધી (Specific treatment) ચિકિત્સામાં આ સમાવના નથી ત્યાં મુઠી વ્યાધિવિજ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી ચિકિત્સક કિયાના કિષ્કયા કિષ્કય રહે છે

દાનાના મંત્રમાં એ વાત દુલી ગી મર્ છે એ સત્વર પૂર્ણ કરીને આરંભના કમલા નજો પર વિચાર કરશ

આધુનિક ચિકિત્સા શાસ્ત્રની એક શાખા માત્ર આવિજ્ઞાન (Sympathetic Endocrinology) છે તે પ્રમાણે શરીરની પ્રજાલીત્રીન મધિઓમાંથી કાષ્ટક અતઃજાલ (Internal Secretions) નીકળે છે અને શરીરના કે માનસિક કિયાઓનું મયાદન કરે છે આમાંથી એક એટલે ઉપરક્રમ થયેલો પરિચય મન અને શરીરની સમુક્ત કિયાના મનમમાં આપણને પ્રાપ્ત થઈ ચૂકો છે આ અતઃજાલોનો દોરો સાથે જીવના કમવાથી જોવાત્ય અને પાનાત્ય ચિકિત્સા પ્રજાલીના જીવિ સનમની સમાવના પર નજર થોગે નકાશ પરી

(૧) દોષ અને અંત સાવ એ જાનને હવિત શરીરના આવરથક અથ છે એ ન તે વિના શરીર હવતુ ગી શકે નહીં

(૨) સ્વજન વિવિધ કિયાઓની સામાવસ્થા એ જ નેમાં સ્વાસ્થ્યનું લક્ષણ છે

(૩) આ સામ્યનું બગડતુ કે વિરમ થતુ એ રોગનું લક્ષણ છે

(૪) એક દોષની વૃદ્ધિ વિરોધી દોષનો નાશ કરે છે આ પ્રમાણે એક અતઃજાલની વૃદ્ધિ સમાનગણ જીવિષઠ અતઃજાલોની કિયાઓની વૃદ્ધિ અને વિરોધી અતઃજાલોનો નાશ કરે છે

(૫) વ્યાધિકારણ જાનમાં નેને કાટાપુઓને સ્થાન હેતા નથી

(૬) સામ્યનું સ્થાપન કરતુ એ જાનને ચિકિત્સા સિદ્ધાંત છે

(૭) જાને માનસિક લાવોથી પ્રભાવિત થાય છે અને તેમને પ્રભાવિત કરે છે જેમકે--ઉપરક્રમ થયેલો સાવ અને કોષના ઉદાહરણમાં આપે આગળ જોયું છે આ જીવનાથી જ એમ સિદ્ધ કરવા નથી માગતો કે દોષ એ અતઃજાલ છે પરંતુ અતઃજાલ એ દોષ અવસ્થા છે એટલે મહેતુ જ પડશે

દોષો અને અત સાવોમાં આ નજી બે છે --

૧ પ્રણાલીવિહીન ગ્રંથિઓ (Ductless glands)ની પ્રે નિર્મિત સખ્યા જ અત સાવ તેજા છે જ્યારે શરીરના પ્રત્યે અસમાધી ત્રિદાની ઉત્પત્તિ થઈ ગઈ છે

૨ શરીરનો એક પણ ભાગ એવો નથી કે જ્યાં એક દારો નિવાસ હોય પણ દોષોનું (એછાનતા પ્રમાણમાં) વ્યાપકત્વ પ્રત્યે સ્થળ પર અવરૂપ હોય છે જ પરંતુ પ્રણાલીવિહીન ગ્રંથિઓ પોતપોતાના સાવથી પર્વિપ્ત હોય છે (એટલે અવસ્થાને તનુ નાપકત્વ પ્રતીત થતું નથી)

૩ દોષની સખ્યા વધુની જ છે જ્યારે અત સાવોની સખ્યા અધિક છે અને મોધ બોળના પરિણામે જેમ જેમ નવી નવી ગ્રંથિઓ મળતી જાય છે તેમ તેમ તેના આવાની સખ્યા પણ વધતી જાય છે

એ ખાસ નોંધ જેવું છે કે જ્યાં આ દોષ અને અત સાવનું પરસ્પર સામ્ય છે ત્યાં પાશ્ચાત્ય વૈજ્ઞાનિકોમાં પરસ્પર મતભેદ નથી પરંતુ આ દોષોમાં અને અત સાવોમાં પરસ્પર ભેદ છે ત્યાં અત સાવ વિજ્ઞાનવેતાઓમાં પણ પરસ્પર મતભેદ છે જેમકે-કેટનાક અત સાવવેતા એમ નથી માનતા કે આ સાવ કેવળ નિર્મિત સખ્યામાં જ વિશેષ ગ્રંથિઓમાંથી નિકળે છે કે એરે ફરટ લખે છે કે --

At present however it is quite clear that the production of specific chemical agents is not confined to these ductless glands but identical chemical substances are also produced by organs obviously serving another functional purpose

ભાવાર્થ— હાલમાં એ તદ્દન સ્પષ્ટ છે કે વિનિષ્ઠ રાસાયનિક ગ્રંથિઓની ઉત્પત્તિ પ્રણાલીવિહીન ગ્રંથિઓ પવનત સીમિત નથી પરંતુ તત્સથ રાસાયનિક ન શરીરના અથ અવયવો પણ મળે છે અને દેખાવમાં કોઈ અન્ય ક્રિયાઓના સંચાનનમાં તે મદદ હોય

(ચક્રોચ્ચિત્રો નામ શરીરસ્વચ્છાવકાવમૂત)

શરીરનો પ્રત્યેક આસ દોષોનું વિસર્જન કરી ગઈ છે એ સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન ઉપરોક્ત વાક્યસમુદાય નથી કરતો શું ?

દોષો અને અત સાવોમાં જે બીજો ભેદ છે તે સ્પષ્ટ નથી જો એક ગ્રંથિના સાવનું યુનાધિકર વિરોધી ગ્રંથિના સાવમાં ક્ષય વૃદ્ધિ થી સંકેતો ને કોઈપણ સ્વરૂપમાં જરૂર તે ગ્રંથિમાં (અને પ્રભાવ રૂપમાં પણ) વિદ્યમાન ગણાય જો એમ ન હોય તો તેના રાસવૃદ્ધિથી તેના પર કોઈપણ પ્રભાવ ન પડે પ્રભાવની ઉપસ્થિતિ એ જ અન્યની ઉપસ્થિતિ છે આ બીજી રીતે ત્રિદાપ સિદ્ધાંતનું અનુસરણ છે તેમાં પણ શરીરના પ્રત્યેક સ્થાન પર નજી દોષોની વ્યાપ્તિ એ જ નિયમ છે

ત્રીજો ભેદ સખ્યા ભેદ અને તેનું તો કાંઈ વિશેષ મદાવ નથી ગરજ કે હોય કોઈ એક એક સ્થાનના એ ભા આત્ર માત્ર નથી નજીમાંથી પ્રતેક દોષ અને ત મમગુણ ક્રિયાઓ અને સાવોનો એક પ્રતિનિધિ છે આ પ્રકારે પિત્તરૂક આયુષ (મકરધ્વજ આદિ) આહાર (કેશ પદ્મદુધ પિસ્તા વિગેરે) અને ત્રિદા (તદ્દમાં ફરતુ કોષ કરવો વિગેરે) શરીર મા જે જે સાવોને ઉત્પાદિત કરે તેઓ જિન્ન જિન્ન સ્થાનના હોય

તો પણ મવ પતિક જ યોગે આ પ્રમાણે જે દોષયુક્ત પ્રમાણે અત્યંત તથા વચ્ચા વધુ થયામા આવે તો કાર્મ સખ્યાબેદનો પ્રશ્ન નહીં રહેવા પામે

નિદોષ સિદ્ધા તનો પ્રધાન ગુણ એ છે કે—તેમા ચિકિત્સામ્ની જૂન માટે પણ વિરતુત અરમાણ રાખવામા આવેન છે એમજે પૈઘની ૧૪ જૂન ચર્ચા તો પણ મર્ત વ્યાપકભાવ ઉપરિચિત થતો નથી આપણે માત્રુજ પડા કે ગોળી આદત મામ્યાવસ્થા કે ક્રમપના માન છે જેમ મનુષ્યનુ આદત સ્વાસ્થ્ય પણ ગોડ પતા માત્ર છે તેમ તે આદત વાસ્થ્ય કે મામ્યાવસ્થામા થાંતુ ચૂનતવ હોય કે થાંતુ આમિત્ય હોય તો પણ તે સ્વાસ્થ્ય અને મામ્યાવસ્થાજ મ્હેત્વા તે પ્રમાણે આદતરોજ પ્રતીકાર કે દેવ અગ્રીકરણ પણ માત્રપતિક છે પરંતુ તેની આસામ પહોંચી તુ તેજ ગ્રહી ચિકિત્સાનું કતવ્ય છે ત્રિવિધ મિદ્ધા તાનિન ચિકિત્સા બમ પ્રમા માટે અવિ છૂટ દે છે જેવી રીતે એક મર્તો તમ ગોટાઆશીક ફિ મન જરૂર કરતા થોડો ઓઠો કે વધારે વખત જુ તી ગખવાથી ચિત્ર બગડતુ નથી અને લટિટયુડ નિનાની ફિતમમા થોડી પણ જૂન ચાલી યકની નથી તેમ આયુર્વે જુનોની ઉપેક્ષા કરે કે આયુર્વે મા જમ સ્વાત ૧ અધિક માત્રામા વિવિધમાન છે

આયુર્વેદ ચિકિત્સા પ્રણાલી જે સિદ્ધા તેનું અનુસરણ કરે છે તેનું મહિષ્મ જલન તુ એવી આશાથી મમાપ્ત કે છુ કે પ્રગિયવના અભાવથી અથવા સ્વાર્થલોકિના અનુચિત આ દાનનથી આયુરવેદની આમતમા જનતામા જે ભમાતમક વિચારો પ્રચરિત થતા હોય તે દૂર થઇ જાય

આથી આ ૧ જાણુ દરો કે વૈજ્ઞાનિક મમાગમા આયુર્વે નું સ્થાન યા છે ૧ પરંતુ તે આયુર્વે ના ઉપામ વચાની રીત દશ છે ૨

લગભગ અગી ૬ ૧૨ નર્મો થયા તેમા કમિન વિપત્તિમેતો વીરતાથી મામનો કમી રતા છે આજે પણ તેમના હાથથી મત્રી વિરુપ્ત થઈ ગઈ છે અને ગળ્યાન ૧૫ લેલ માત્ર મગતો નથી છતા તેઓ નિઝર થઈ ગયા નથી—અર્થાત્ જીવે છે ચિકિત્સા પર દવા કે સ્વદેશીતા સ્વીકાર—આ બેમાથી એકે આયુર્વે નું ગ્હણ કરી ચકતા નથી (૧૫) કે કોઇનામા ગમે તેટલો દવા હોય કે ગમે તેટલો સ્વદશ પ્રેમ હોય પણ ચોતાના સ્વાસ્થ્યને માટે તે રોગી ત્યાજ પહોંચી જાય છે કે જેની ચોગ્યતા પર તેની આત્મનદા હોય ખાહીને કવિત રાખવા માટે ભલે કોમ્પીનીયનની જરૂર ન હોય (ખાહીનો પ્રચાર કેવળ સ્વદેશ પ્રેમથી વધી શકે છે) પણ ચિકિત્સાસાજ તો ચોતાની ચોગ્યતા પરજ જીવતુ રહી શકે છે આયુર્વેદિ ૧૧સાવતો જે પ્રાસાદ આજે આપણી સમક્ષ ઉભો છે તે સવચા ચોતાના ખય અને ચોગ્યતા પર ૧ ઉભો છે નહીં કે કોઈની કૃપાપર

'Some Aspects of Hindu Medical Treatment' નામક સ્વનિર્મી પ્રથમા કેરોલીયા ચપ્લિન (Dorothea chaplin) લખે છે કે—

Hindu Kaviraj defying both Allopath and Homoeopath, has been able to keep his banner flying Very few medical practitioners in India have such a practice or count their fees by so many thousands of rupees a month as the budding Kaviraj

The question then arises how can they do it if they cannot give to the patient that which he most desires—a cure ?

ભાવાર્થ—હિન્દુ કવિરાજ એલોપથ અને લાગીરોપેથની હિન્દીશા માં પોતાનો વિચાર બજા ઉત્તો ગાખી શકે છે ભારતવર્ષમાં બહુ ઓછા ડોક્ટરને એવી પ્રેક્ટિસ હોય છે અને બહુ ઓછાજ ડોક્ટરોને એસલા હાનરે સ્પીસા શી મળે છે જેટલી અપ્રણી કવિરાજોને મળે છે પ્રશ્ન એ ઉદભવે છે કે રોગીને તો એટલે સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત કરવાની પ્રબળ ઇચ્છા હોય છે તે જો તે વેષ પાસેથી ન મળે તો તેઓ આ સવ ઉન્નતિ કેવી રીતે સાધી શકે ?

Dorothea Champlin ને તો પોતાના પ્રશ્નો ઉત્તર ગાખી લીધો છે કે રોગીને સ્વાસ્થ્ય મળે છે એટલે તે વાગવાગ મરિગજ પામે પહેલો જર છે પણ એક પ્રશ્ન તે બુદ્ધી ગમ્ લાગે છે કે જો તેઓના રોગ અને સ્વાસ્થ્ય નિપાત્ક સિદ્ધા તો બમગદિત નથી તો સ્વાસ્થ્ય પ્રદાન કઈ રીતે કરી શકે છે ?

ભારતવર્ષમાં આયુર્વેદિક ચિકિત્સક ઉન્નતિ કરી શકે છે એવું માર્ નથી ત્રીયુત એમ એન મિત્રે ઈંગ્લાંડમાં વીસ વર્ષ આયુર્વેદિક ચિકિત્સા વ્યવસાય મ્યો અને ત્યાં તે એટલા બધા લોકપ્રિય થઈ ગયા કે તેની સૂચનાથી જૂનમથના આસ્ક્રૂમ નગરના મિચલ (Mitchel) નામક ઈંગ્લીશ કેમીસ્ટ આયુર્વેદિક ઔષધો સ્ટોરમાં ગમ્ભો તેવું વચાણ કેવળ ચિકિત્સકો વારા થતુ અને તેથી આશ્ચર્યજનક સંજ્ઞાના મળતી આ શબ્દો પણ મીસ ચેમ્લિનના છે

(અપૂર્ણ)

શીર્ષાસન

[લેખક — શ્રી રા. હરિલાલ કાળિદાસ વૈદ્ય બેતુનગજ સી પી]

આજકાલ નવજવાન અને મરતના ગ્રામીણોમાં અને ઘણા મમરથી રોગથી પીડાતા રોગીઓમાં શીર્ષાસનનો બહુજ મોહ જોવામાં આવે છે શીર્ષાસનના ગુણુ દોષ કાલે મરુ કાલે ન કરવુ તે આ લેખમાં બતાવતુ અનુચિત નહિ ગણાય

શીર્ષાસન કરવાની કૃતિ મુદાણુ કપડુ લઇને તેને ગોળ લોપેગીને ગોટા કરવો તેને જમીન ઉપર ગાખીને તેની ઉપર મસ્તક મુકીને પછી બને હાથોના તળીયાને મસ્તકની પાછળ રાખવા અને શરીરને તેના ઉપર ઉભુ કરી દેવુ તે શીર્ષાસન કહેવાય કે તેમાં માયુ નીચે અને પગ ઉપર ગહે છે તેને ચેગચાસમાં વિપરીત કરણી મુદા કહે છે શરૂ આતમાં આ આસન એક મે મીનીટ કરવુ અને પછી વધારતા એક કલાક સુધી કરવુ જો માણુમની ત્રિધાતુ સમ હોય અને જલવાન અને યુવાન હોય તે ત્રણ મનાક સુધી શીર્ષાસન કરી શકે એમ શાસ્ત્રકારોનું કહેવુ છે પરતુ પ્રાથમિક અભ્યાસકો માટે આ સમય નથી આરામને માટે એક મનામનો સમય જમ છે

શીર્ષાસન કરાથી શરીરમાં શુ કિયઓ થાય છે આ આસનમાં પગ ત ફના લોહીનો પ્રવાહ મસ્તક તરફ આવે છે તેથી આ આસન મ્યો પછી કરનારે અકધા કલાક સુધી

શીર્ષાસન પ્રવૃત્તિ જોઈએ જેથી લોહીની ગતિ સમાન થાય આ પ્રકારે રક્ત સચાનનથી રક્તના ફરવાની ક્રિયા બનવાન થાય છે મલદોષ નષ્ટ થાય છે અને મનની એકાગ્રતા થાય છે

શીર્ષાસનથી કયા રોગો મટે વધુ યાક સુધી શીર્ષાસન કરતા હ મહીનામાં વારંવાર અને પ્રદાય અથવા રોગો જવર કામ આસ ઉ નરોગ કટિવાત અધામવાત ઉરસ્તભ વૃણુવૃદ્ધિ નાદી મધુ ભગદર ષ્ટ પાકુ કામના પ્રમેદ અવૃદ્ધિ આદિરોગો મટે છે પરંતુ આ આસનનો અભ્યાસ કરનારે દુધ અને ઘીનો મારો માવરો ગાખવો જોઈએ નહિતર તેનું ખરામ પચિણામ આવ છે

શીર્ષાસન ઠોરે હાનિકારક જેવું મરિતબ્દ નમ્યું અને ગરમ રહેતું હોય તેવ લાન ગહેતા હોય જેને ઉરમન ક્ષય હૃદયની તિતેજ હોય તથ વગેરે તીક્ષ્ણશ્વાસ રોગ ઉપ રક્તપિત વમન હે કી ઉ મા નિ નાશ એ રોગો દાવ તેને શીર્ષાસન હાનિમાઝ છે

શીર્ષાસન સવારમાં જરૂર પહેલા કરવું જોઈએ જમના પછી અને રાત્રે તેના અભ્યાસ હાનિ તો છે સવારમાં બે વખત ન કરવું જોઈએ આ આમથી માજ અથ તપે છે માટે સાત્વીક આહાર રાખવો જોઈએ જેથી ઉષ્ણુના દૂર ગહે આ આસન કયા પછી અડધો યાક શાંતિ લેવી જોઈએ તરત હાથ મો ધોતુ ઠંડા પાણીથી સ્નાન કરવું ખુબી હવામાં ફરવું એ બધું નુ માન કરતા છે મગ ત્યાગ પહેલાં અને સ્નાન કયા પછી શીર્ષાસન ન કરવું પ્રાણાયામના અભ્યાસ પછી પણ શીર્ષાસન હાનિકારક માનુમ પડે છે

શીર્ષાસનના અભ્યાસથી જો ગરમી વધીને તાવ આવી જાય તો અભ્યાસ બંધ કરવો અને ફક્ત ઘી દુધ લેવું અને બીજી કંઈ ન ખાવું દવા ન લેવી જોઈએ કારણ કે જવરની દવા ચક્રત અને હૃદયની ક્રિયાને સિયિત કરે છે અને રક્ત સંચય દૂર પ્રવાહરકત કરે છે આ વિગતમાં શનાસન કરવું અથવા આરામ ખુરશીમાં પડ્યા ગહેવું એવા જવરના સમયમાં ભોજન લેવાથી વર કુપિત થાય છે અને વધારે સમ્પદમાં મુકે છે

આ આસન કરવામાં ગાયાને વારંવાર ઉચ્ચ ન કરવું નહિતર મગતકની રક્તવાહીનીમાં ફાટે છે અને તેથી મૃત્યુ થાય છે માટે માથામાં મ્તમચ્ચ થતા પછી એવી ઠાઈ પણ ક્રિયા ન કરવી કે જેથી રક્તવાહીનીને ધક્કો પડે

યદિ કોઈ જુદા અભ્યાસ શીર્ષાસન કરવા માટે તો એક વારા અભ્યાસ પછી તેના સંદેહ વાળ કાગો થવા માડશે શરીરની નળગાઈ ઓછી થશે શરીર નિરોગી અને તેજશર થવા માડશે

આપણે શીર્ષાસનના લાભ અને નુકસાન જોયા તો સાધકામે શીર્ષાસન જટ જટ કરવા મહી જવું તેવું નથી માટે યોગ્ય વિચાર મરીને શીર્ષાસન મરેલ એવા માગ શકની અનુમાન પ્રમાણે અભ્યાસ કરવો અને અભ્યાસ કરતા ઉપર જણાવા પ્રમાણે કંઈ નુકસાન માનુમે પડે તો તરત છોડી દેવું એ એવરકર છે વૈષ્ણવ દષ્ટિએ આરોગ્યને સામે ગળીને મરના કરવામાં આવી છે આ લખાણમાં ગોળિ દર્શિ નથી

સિદ્ધભેષજ મણિમાલા

[અનુસંધાન પ્રે અ.ક પ, પ ૧૬૦ થી ચાલુ]

તીક્ષ્ણાણ લઘુ સાર્પપ કટુરસ પિનાલસદૃષણ

મેદોર્શ કફમાસ્તશ્રુતિનિરોક્કુષ્ઠકોઠાપદ ।

કણ્ઠજતુગણવ્રણાન્વિજયતે તૈલ ન પથ્ય દગો

રાજીતૈલમતીવ તીક્ષ્ણકટુક તદ્વત્તુ વર્યા અપિ ॥૨૪૯॥

સરસીયુ તેલ તીક્ષ્ણ ઉષ્ણ લઘુ મુદગમુખત પિત્ત અને રક્તને નાશકનાર છે મેદ હરસ કફ વાયુ કાન અને માથાની વે ના આમડીના રોગો અને ચક્રકા ટોરેને મગડનાર છે રાધતુ તેલ કૃમિ, ખુબલી પ્રજા વગેરેને નાશક છે અને ગરમ રોગથી આખો માટે હિતકર નથી

કટુકર્ષીય તેન (Oil Hydnocarpus)ના પણ આના જ ગુણો છે

તૈલ સ્વતસ્પા પવનપ્રકમ્પિ કફાશ્વપિત્તપદમુષ્ણસુકમ્ ।

ઘ્રણ્ઠમુષ્ણ સરમામવાત કોઠાર્તિગુન્નવરશોધસાદિ ॥૨૫૦॥

અળસીનુ તેલ વાતકન છે કફ અને રક્તપિત્ત કરનાર છે અને ઉષ્ણ છે એરડીયુ તેલ ઉષ્ણ છે રચક છે સધિરાતો પેટની ખીડતો વાયુના ગોળાનો તાવ અને સોમનો નાશ કરનાર છે

રાલસ્ય તૈલમસ્ફાનિલ કુષ્ઠપામા -

વિસ્ફોટક ગુરુ કુસુમ્ભભવ સદોપમ ।

અચત્સ્વયોનિસન્ન મુણત પ્રહિષ્ટ

શ્રી વાગ્ધનેન તદિદ્વાપિ વિચારણીયમ્ ॥ ૨૫૧ ॥

રાળતુ તેલ (દરપે ટીન) કફ વાયુ આમડીના દગ્દો રાજતુ વિસ્ફોટક વગેરેના નાશ કરનાર છે કરડીનુ તેલ (મુળનાનું તેન મહારાષ્ટ્રમા કર ૭ તેન નામથી ઓળખાય છે અને ખવાય છે પણ ગૃન્થરાતમા પણ દબે આ નામથી ઓળખાય છે) ત્રિદોષને ઉત્પત્ત કરનાર અને ગુરુ છે આ મિરાન ખીજી જાતના તેલોના ગુણુ મ્મ શ્રી વાગ્ધતાચાર્યે પોતાના મ થમા આપ્યા છે તે પણ વિચારવા યોગ્ય છે

અથ દુઘ્ધાદિ

મદશ્રાત્તિશ્ચાસાનિલરધિરપિત્તપ્રશમન

ગરિષ્ઠ સદિષ્ટ હૃદિનમત્તિમિષ્ટ ક્ષ્ણકરમ્ ।

ક્ષયે કુદ્ધ સ્નિગ્ધ રચયતિ વિવુદ્ધ મનસિજ

સુધામુઘ દુઘ્ધ વલધિધિવિદ્ધ પિબ વિમો ॥ ૨૫૨ ॥

આયુર્વેદ દ્વિ મદ જમ આમ વાન રાપિત વોરેનુ વમન મે છે દ્વિ એ ઉત્તમ
આવ પદાપ જે બદુ હકુ છે દ્વિ હરનાર છે દ્વિના નાથ હરનાર છે રિનગ્ધ છે ઉત્તમ
વાહરગુ છે આવુ બમમ અને સાશાવ અમત નુદ્ય દ્વિ હે ગત' હમેશાં પીએ

પય પીવા પાના મર કપરિગ્ધાત્મ્ય નમ

મમા પિત્તવિદ્ જહિદિ વદુ દર રિપ વગમ્ ।

શત સીંગા રાધમય શમય પ્રોત્તમનિલ

ધિય સીન્ધા ઘટિ પ્રકટય ગમર નિવિન્તામ ॥ ૨૧૩ ॥

દ્વિ પીને જાડા થાઓ । મના રોગો મેગવા । ના—દેહની ક્રિતિ—પ્રાપ્ત મે ।
પિત્તની બાધિએને રંગે । પદ્મજને ખૂ । દુ દકા । હમેશા લાખા જ સુત્રી અને
સીએ ગાય ગતિ કીડા કરે । જ વાન વાયુને સમાવે । કુદામ કુદિને પ્રાપ્ત કરે । ધરી
અલમરન-મામન બનાવે ।

મવા દુગ્ધ રિનગ્ધ કાપિગુર સર વીરગતર

મર્દાપત્તજિ શ્રમમન્વિદાદધમદરમ્ ।

વિપાદ્રવ્ત જીગન્નરવિજયિ રત્તો પિત્તનુત

દિમ વય રત્તય પ્રચુરયતિ કૃદ્ધ રામયતિ ॥ ૨૧૪ ॥

આયુર્વેદ દ્વિ રિનગ્ધ મે હરનાર શુ માગે કુવનમદ (જન લખાવનાર) વા
અને પિત્તને છે નાર થમ મદ દાદ જમ વગેરેને હરનાર વિ । અને રમત દોષને હજુ
જીવે તરતે જીતનાર વીવત્ર અથવા ધાતુવત્ર હકુ પુષ્ટિદ રત્તયવત્ર
અને મુનકુ અને સમાવનાર છે

કૃષ્ણાયા પવેનાવહ ગુણકર પોતપ્રમાયા મર-

માયુ દત્તિ વિચિત્રરક્તપુષો ધનોરગત પય ।

ગુવગયા કાકિ કિં ચ વત્તમરિયુવો દાવરયો દૂપક

વ ય વજ્જયિનીમત્ર ત્રિમર્લજિત્ સનવણ મયયિ ॥ ૨૧૫ ॥

હાજારગની આયુર્વેદ દ્વિ વાતદગ છે અને ગુણગરી છે પીગામ લેના રગની ગાય
દ્વિ વાતદન અને પિત્ત (માયુ પિત્ત)ના છે વિચિત્ર રગનાગી ગતી આયુર્વેદ દ્વિ વાયુ કનક
નથી મદે આયુર્વેદ દ્વિ કદ કરનાર છે જેનુ વાહરકુ મરી ગતુ દોષ એવી આયુર્વેદ દ્વિ
ત્રોષ દોષોને કોપાવનાર છે બાખડી આયુર્વેદ દ્વિ શક્તિમ છે ત્રોષ દોષોને હરનાર છે
મતપણુ કદ છે અને રમક છે

શીત રયાગુર માદિપ વહુવલ મુસ્વામિવ્યવલ

નિદાગુકહુતાશમાદવર મન્યાદતિલ્લહમ્ ।

છાગીસીરમદોપલ લ્લુ દિમ સપ્રાદિ પિત્તાલવદ્

કાસધાસમદસ્યગરણદધોસારિ સર્વોત્તમમ્ ॥ ૨૧૬ ॥

લે મુનુ દૂધ હું છે પચવામા લારે છે મનુ મન આપનાર છે અત્યંત મધુર છે અને અભિષ્ય દી (ગસવદન કરનાર સિસાઓના માગનો અનરોધા કરનાર) છે બિંધ લાનનાર વીધ વધારનાર જઠરાગ્નિને મ કરનાર અને ગાયનો દન કરતા અતિ ચરખી સુક્ત છે

બકરીનુ દૂધ દોષ કરનાર નથી અચાત્ર મધી રીતે મારુ છે પચવામા હલકુ છે હું છે આદિ છે, ગ્રહાપિન તરસ આસી ત્યામ મદ દારુ વગેરે રોગોને મટાડનાર અને સૌ દૂધમા હિતમ છે

સુધાવદ્ધારોણા ત્રિમલહરમુષ્ણ ન હિ પય
સ્મૃત ધારાશીત મત્તિ ગુરુ પીત ત્રિમલહૃત્ ।
અભિષ્યદિ ત્યામ ગુરુ કફિ વૃત્તાય પુનરિવ
નૃતોષ્ણ વાતધન જિતદવથુવિન સ્મૃતિકરમ્ ॥ ૨૫૭ ॥

ગેડમકુ (નારોળા) દૂધ અમૃત સુધ્ધ છે ત્રણેય દોષોને હરનાર છે ઉષ્ણ નથી બિંધાળ્યા સિવાનુ ઘણી વખતનુ હું દૂધ પચવામા લારે છે અને તે પીવાથી ત્રણેય દોષોને હરનાર છે કાચુ દૂધ (બિંધાળ્યા નિનાનુ) અભિ પા છે ગુરુ છે મ્હ કરનાર છે બકાળેનુ ગરમ દૂધ વાયુને હણનાર છે દાહને છતનાર છે વિધોનો નાશ કરનાર છે અને યાચકિત વધારનાર છે

સિતાસહાય કફિ, તાતહારિ નૃત મિતાયુક્તમદોષિ વૃધ્યમ્ ।
પિત્ત ક્ષ્વા સરલીકરાતિ પયો ગુહાન્ય વિનિર્હતિ કૃષ્ણમ્ ॥ ૨૫૮ ॥

સાકર નાખેલુ દૂધ કદ્દ કરનાર છે બિંધાળેનુ માદર નાખેનુ દૂધ વાતહર છે બનમ છે બો દોર કરનાર નથી તેમ પિત્ત તથા વદને કમી કરે છે દૂધમા ગોળ નાખીને પીવાથી મૂતકૃમ્ ૨૦ નાશ કરે છે

વન્ય પ્રમાતેડગ્નિહર કફાય, મધ્યાહ્નકાઠ કષ્વાત્તવાધિ ।
પ્રાયોડપરાણ્દેનિલનુન્નિશાયમાયુ પ્રદ રોગહર વલાય ॥ ૨૫૯ ॥

સવારમા દૂધ પીવુ એ શક્તિમ છે જઠરાગ્નિને હરનાર છે અને કદ્દ કરનાર છે બપોર વખતે દૂધ પીવુ એ કદ્દ અને વાયુને હરનાર છે સંધ્યાકાળ વખતે દૂધ પીવુ એ વાયુને છતનાર છે રાત્રીએ દૂધ પીવુ એ આયુષ્યમ છે રોગને હરનાર છે અને બન આપનાર છે

અર્ધામ્બુ હુગ્ધમવગિષ્ટપયો વિભાગ
દાષાપહ લઘુતર વરમામનતિ ।
નીર વિના વટુશૃત સધન યદાસ્તે
મદાગ્નિ તત્તુ વલકારિ સર સસારમ્ ॥ ૨૬૦ ॥

આ ૨) અસિમા ઇ ગેરે પેટના રોગોની વે નાગોને નાશ કરનાર છે રુચિ ઉત્પન્ન કરનાર છે ગ્રાહો જડુ થતો હોય તેને સાધનાર છે (અતિમાગનો નાશ કરનાર છે)

તત્ક્રમ્

તત્ક્ર ગ્રાહિ કપાયમમ્ભમધુર વીર્યાળમગ્નિપ્રદ

દાપ્લોષિ ઊષુ પ્રિય ગ્રહણિકા કુઠ્ઠાસ્મદુર્નમિજિત્ ।

પાણ્ડુલીહગદગ્રમેહજઠરાજીર્ણપ્રિયુ મન્થય-

વ્યાપાર નિરુણદિ યત દધિસમ તાનીહિ નૈષ ગુણૈ ॥ ૨૬૯ ॥

હાસ ગ્રાહિ કપાય અ ન મધુર ઉષુ રીયતાગો અને જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત કરનાર છે વાતપિત્ત કફ દોરોને દાળનાર અને હાડકો છે રુચિકર છે સમઢળી મૂત્રકૃમ્ ૭ પથરી હરમન જીવનાર છે પાકુરોગ બરોળ પેસામના ૨ । ઉગ્ર અગ્નિ ઉત્પન્ન અને ક્ષયના વ્યાપારને રોધનાર છે ખાકીના ગ્રુષુ તો દહો નેવાજ સમજ લેતા નેધએ

સુરૈ સદેવ સૃહ્ણીયમચ્છપ્રમૌ ચલ સારનિધાનમેકમ્ ।

મિનત્તિ દોપાન્ મજતા જનાના શકાપમ તત્કમુન્દાહરામિ ॥ ૨૭૦ ॥

નિમળ રદ્રકાશ શી ઉત્તમ અને પગમ સારવાન હાસની દબો હમેશા ધ જ રાખે છે જ હામ ખાનાર માણ્યોના દોષ ॥ ૨૭૦ પામે હ એથી ૮ દ હામને રક્તી ઉપમા આયુ છુ (તત્ક નક્કસ દુલભમ એ લક્ષિતને લીધે)

કપિલ્યમયસ્ય રત્નાસિ સત્તટ્વ પવામિ પરિભાષિતાનિ ।

નિર્વિચ નાર મથિતાનિ વાત તત્ક ક્રિમદ્વાન્ વિહમ્વપતિ ॥ ૨૭૧ ॥

કામના ગભના ચૂર્ણને હૃદયની માત લાવનાઓ આપની પછી એ ચૂર્ણને પાણીમા નાખવુ એટલે હાસ થઈ જશે (આ કૃત્રિમ હાસ બનાવવાની વિધિ છે)

તવનીતમ્ આખ્યુ

દીપન સુરમિત્ર તવનીત રક્તપિત્તપચનાચતિ શીતમ્ ।

ગાદિ વીયવહુલ તિતરાસ શસ્તમશસિ તનોતિ વિકાશમ્ ॥ ૨૭૨ ॥

ગાયત્રી આખ્યુ દીપન છે હૃદય છે રક્તપિત્ત અને વાયુનો નાશ કરનાર છે ગ્રાહિ છે અત્યંત વીર્ય (૧૧) મદ છે ખાસીને જીવનાર છે હરસથા આખ્યુનો ઉપરોગ પ્રશસ્ત છે આખ્યુ શરીરનો વિકાસ સાધનાર છે

તવનીત ગુરુ ગીત વાત લેમાણમુત્તુર ધત્તે ।

મહિષીસમ્ભવસુ ચૈ ગુક્ત વિવસ્તપિત્તાશમ્ ॥ ૨૭૩ ॥

લેમના આખ્યુને પચવામા લાગે કહેવું છે નાથ અને મૂત્રને કરનાર છે રુધિરપાક છે, અપિત્તનો નાશ કરનાર છે

ઘૃતમ્ વી

વિપાકમધુર વર દવદુવારિ ગવ્ય ઘૃત

પ્રમજ્જનજાયિ પ્રમામતિપિકાશિ ઘૃણ્ય સ્મૃતમ્ ।

વલાસિ મહિષીઘૃત રઘિરપિત્તવાતાપહમ્

હિત કસનસકટે સુસૃદ્ધાજમાઝ્ય દગ્ધો ॥ ૨૭૪ ॥

ગાયત્રી ધી વિપાકમા મધુર છે ધીમા ગાયત્રી ધી ઉત્તમ છે દાહનો નાશ કરનાર છે વાયુને છતનાર છે શરીરની મતિ બુદ્ધિ-બી રી સ્થાપના છે મધ્ય છે લેસનુ ધી કદ કનના છે ગમ્ભીર અને વાયુને કનના છે બમ્બીનુ ધી ખાસીના દુખમા હિતકર છે અને આંધાને દિત્ત છે

ગોમૂત્રમ્ ગાયત્રી મૂત્ર

ગોમૂત્ર કટુતિક્તતોક્ષ્ણ તુવરક્ષાગેષ્ણલઘ્વમિદ

મેષ્ય પિત્તકર કફાનિલ્હર ગુલ્માદરાનાહદત્ ।

કણ્ઠશૂલમુસાહિરોગ કસનશ્વાસોપકુષ્ટતિમિ

ન્વેશણ્વીહૃદિવિવેષપાણ્ડુગરસ્ક્ પામમશોથપ્રણત્ ॥

ગાયત્રી મૂત્ર કદુ તિક્ત તીક્ષ્ણ તુડુ સ્વાસ્થ્ય ઉષ્ણ વધુ જડરાશિ ઉત્તમ મેષ્ય (કુદ્ધિવધક) પિત્ત કનના કદ અને વાયુને કનના શુભ ઉગર અને આનાદને કરનાર ખુબસી શક્તિ મુખ અને આખના રાગો ખાસી અને શ્વાસ આમડીના વિવિધ જાતના રોગો કૃમિ બરોળ કનજીવાત પાડુ રાગ કૃતિમ નિષ ખસ ખરજવા અને ગ્લે સોળે વગેરે રોગો હણનાર છે

ફળુ — ગેરડી

સચૃપિત પવનનુલ્લુપ્પરિક્ષુરુ પિત્તશમમ્રમવિમાલવિદાહટારિ ।

સ્વાદ સિતેવ રમત કફમાદમાત્રી ત્રીત સરોડપ્રિકુળા વલરીયૈકારી ॥ ૨૭૬ ॥

ગેરડી દાતથી ચૂસીને ખાવાથી નાતળા છે પચવામા હલકી છે રક્તપિત્ત શ્રમ શ્રમ મોહ અને વિદાહને કરનાર છે ગસમા સાકર જેવી સ્વાદિષ્ટ માં છે રહેજમાળ કદ હોય તેને હણનાર છે હડી છે સાર છે બન અને વીધ આપનાર છે

૧ ગાયત્રી ઔષધ તરિકે અતિ ઉપયોગી પદાર્થ છે ગાયત્રી વાપરવા માટે તેની રસક્રિયા કરી લેવી અથવા અડુરવટકને ૭ પાક છે જેમા ગાયત્રીની રસક્રિયા થાય છે તે પ્રમાણે ઉપયોગી મા લેવુ દિવાવડ છે એકત્ર ગાયત્રી દાલ સુપ્રાપ્ય પલ નથી તેમ જ શિષ્ણનેને કાચ્યુડુસા જનક પલ નિષ વાને સહાય છે રસક્રિયા કરી તેમા અન્ય દ્રવ્યો નાખી ગાયત્રી બનાવી લઈ વાપરવુ કૌપરક છે (બા ૫)

પ્રાહી ક્ષ્પાત્વા રસ આમ ક્ષ્પાત્વ સમગ્ગડ્ય સરોડગ્નિતપ્ત ।

વિદાદિ સુસ્વાદુ ગુરુલ્પામ્ણોર્નિર્મલ ફાણિતમાહુરાર્ય ॥ ૨૭૭ ॥

ગેરડીના રસને ચૂન ચળવી ગોળ જેવો ધટ્ટ ન થવા તા મહેજ ધાટા પ્રવાહી રાખવામા આવે તેને મશ્નિત દેવામા આવે છે (માટનામા જે ગોળ આવે છે તે આવોજ ધાટા પ્રવાહી હોય છે) આ ક્ષાલિન આદી મ્હુ કરનાર રહેજ રેચ્ચ નિદાદિ અનિમ્બુ શુરુ ઉપયુ છે આખો માટે તે દિત્ત મથી

સ્વપ્હો વિશ્વળયતિ માસ્તમાયુગાહાન્

કા જાનિરશિષ ભજતા ગુહિન સરોડપિ ।

સ્વેતોપન્નાનિલમિ વર રક્ષિત

વાતાનિદાદયતિ સૌમ્યગુણા સમુન્ના ॥ ૨૭૮ ॥

આડ નાયુ પિત્ત અને દાદનુ આડ કરનાર છે આડ પી અને મર છે એના સેવનથી આખોને ઈર્ષ પશુ દાનિ થતી થતી

સામર વાયુ ઉલ્લી, નર ૨મ્તાપિત્ત દાદ વગેરેને હણે છે સૌમ્ય ગુણુક્ત અને ધીવપ્રદ છે

નવ ક્ષાર મ્વાદુ ગુરુરમ્લદો વાત્તમધનો-

અમિધ્યદ્ધો પિત્ત ક્ષ્પરુધિરમૌળ્ય દ્રવ્યતિ ।

પુરાણ પિત્તન પ્રથવતિ પૃથુવ દુત્તમુન-

સ્તુપારો વોપમ્નો લઘુરપિ વલ યદ્ધતિ ગુદ ॥ ૨૭૯ ॥

નવો ગોળ ક્ષારયુક્ત છે મધુ છે પચવામા જારે જે જ રાશિી મ કરનાર છે (બનલદા એ રાજ ખીજાઓએ પપુ વાપરેલો છે પરંતુ એ લેખક કહે છે કે નવો ગોળ જરૂરાગિન મદ કરનાર છે એ અર્થ યુક્તિયુક્ત છે) વાયુનો નાશ કરનાર છે અતિ અભિધ્યદ્ધો છે પિત્ત મ્હુ લોદી અને ઉષ્ણતાને દદ કરનાર છે અર્થાત્ પિત્ત ઓ મ્હુને વધારનાર છે લેખકો વધારનાર છે અને ગરમી વધારે છે

નૂનો ગોળ (૨-૩ વર્તિ નૂનો ગોળ) પિત્તનો નાશ કરનાર છે શરીરને રૂદ્ધ કરનાર છે, જરૂરાગિને પશુ અતેજ કરનાર છે કડો છે દોષોને નાશનાર છે પચવામા ઉલ્લી છે અને શક્તિ આપનાર છે [અપૂર્ણ]

આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીઓએ અવશ્ય સંગ્રહવા

ચોગ્ય આયુર્વેદનો અમુલ્ય ગ્રંથ

પ્રત્યક્ષ શારીર

નો

ગુજરાતી અનુવાદ

મહાશય જી બહાદુર પંડના આ અમુલ્ય ગ્રંથ આયુર્વેદના ૭ વિદ્યાર્થીએ તેમ
વેદોએ અનુસર સંગ્રહના ચોગ્ય છે. મહાશય શારીરના પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન જી રૂઢિચઢિવાળો માથા
પામે છે. મ મ વિગત જ નાથમેન મગ્ગવતી અમ એ મેન એમ એમ મત મમ
પ્રત્યક્ષ શારીરના પહેલા તથા બીજા ભાગનો હા બાનદૂધ અમગ્ગ પાદ મેમ બી બી
મેમ એમના કરેનો આ શોધિતવર્ધિત ૧૮ ભાગ છે. ગુજરાતી ભાષામાં આ વિગત
આ પહેલુ જ પુત છે.

પાકા પૂઠાના છ મો પાનાના મચિત પુતકની મિત માત્ર રૂ ૮- -

આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીઓને ગુરુત્વ પ્રમાણપત્ર મનાવવાથી રૂ માત્રમાં મળશે

પ્રાશિક્ષા
વેદ જાદવજી ત્રિમજી આચાર્ય
તથા
વેદ જુગતરામ શાસ્ત્રના
કાન્યાદત્તી સુબર્

મળવાના ઠેકાણું

૧ પ્રાશિક્ષા પામેથી
૨ જી કાર્મસીના સુખ્ય એજ ટા પામેથી
૩ ગુજરાત આયુર્વેદિકા મમનીની સુખ્ય
તથા આ ચ આદિઓમાંથી

૩૩૧ ગાંધીજીની લાયબ્રેરીમાં માટે મળુ વસ્તુ

વેદક મિદ્ધા-તોને તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી તથા
અનુભવની દૃષ્ટિથી ચર્ચનાક વેદક માનિક

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

પુસ્તક-૨૦

તમેવ યુક્ત મપન્ય યદાગમ્યાય રૂપતે ।

૧૯૫૬

અ-૭

સ ન્ન મિપન્ના પ્રેષ્ટો રોગેભ્યો ય પ્રમોચયેત્ ॥

૧૯૩૯

તત્ત્વ અને પ્રમાણ

દુર્ગારાકર કેવળગમ શાસ્ત્રી

જડ નર્મમ્યુટી-૫ ર્સ યી૦ તરથી

કે સયાની ૧૩ મુબાઇ-૧૪

શુદ્ધ આયુર્વેદીય દવાઓની માકક શુદ્ધ આયુર્વેદ
મુખ્યમંત્રી શાસ્ત્રીય જ્ઞાન પણ તમને જડ કાર્મસી
તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી તથા આ માનિક દ્વારાજ મળશે

૧૯૫૬

લાયબ્રેરીમાં માટે ૧-૧-૧

અનુક્રમણિકા

નિયય

૫૪

૧	મંત્રના વૈદ્યોમા આવેલી જાગૃતિ	૧ ૩
૨	મંત્ર તે શુ ?	૧૮૫
૩	મંત્રમાં પ્રાત્નમા આયુષ્યક્રિ આદાન	૧૬૮
૪	વનસ્પતિની યાત્રાએ	૨ ૩
૫	નિદાન સમીક્ષા	૨ ૮
૬	મૂત્રમંથના પ્રગોળા	૧૧
૭	ખરના યાસ	૧૩
૮	૨૮ મુ નિ ભા વૈદ્યમંથેલન	૨૧૪
૯	ગુજરાત કચ્છ કાશિયાનાં વૈદ્યમંથેલનનું ૮મું અધિવેશન	૨૧૭
૧૦	મોડ ગોર ધડિયન મેડિમીન મુયર્મ	૨૧૪
૧૧	ગુજરાત કચ્છ કાશિયાનાં વૈદ્યમંથેલના મુખપત્રની રોજના	૨૧૬
૧૨	સિદ્ધલેખક મણિમાના	૨૧૭
	માપાલાન મ વેદ	૨૧૭

— નિનતિ —

આ મામિ ની આ અનુક્રમણિકા જોઈને તારાને ખાતરી થશે કે આ મામિ આખરે
 જે શાસ્ત્રના નામિયાગ માટે કેવું તારી રહ્યું છે આ માસિ નું આ મુજબ
 ચાલે જે શાસ્ત્રાતથી જ આ માસિ મા આના ને આવા જ લખ્યા આવે તેને તારા
 ગણ્યની લાયકેરીઓ માટે આ મામિ મળુ છે અમને આશા છે કે દરેક
 નિદાના પ્રયાગમાં જ દેશનો ઉત્કૃષ્ટ મમાઓને કે તેમ સમજી દરેક વચ્ચે આ મામિ ના
 તારાકો વધારવાની કે ઉપર મેળા તારાગની લા મેરીયા તારા પછા આ મામિ નું સમય
 ખાતર તેની પ્રશિષ્ટ રશે

— ગારામર કે શાસ્ત્રી
 તરી

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

નમો વ્રહ્મપ્રજાપત્યધિરાલપિદ્વન્વન્તર્મિશ્રુત-
ભરદ્વાજપુત્રર્વસ્વધિવેગનરત્રપ્રભૃતિભ્ય

પ્રસ્તક ૨૨ મુ]

જુલાઈ ૧૯૩૬

[અક ૭

કચ્છના વૈદ્યોમા આવેલી જાગૃતિ

કચ્છ જુજ ખાતે અખિત કચ્છ વેદમંડળની સ્થાપના

આયુર્વેદપ્રેમી શૃંગસ્થાએ આપેલો સપૂર્ણ મહકાર

તા ૬-૭-૩૬ ની કચ્છ જુજ ખાતે જુજ વૈદ્ય મહાએ શ્રી ૧૨૭ અખત ખાતે સમગ્ર ૧૨૭ વઘોની મમતી વિના આનુ યજ્ઞેયા શ્રી ૧૨૭ વૈદ્યમંડળની સ્થાપનાથી ઉભા થયેના સયોગી પર વિચાર કરવા ખાસ આમત્રણ પત્રો ડાખી કચ્છના તમામ ભાગના જાણીતા વૈદ્યોને આમત્રણ આપી જુજ ખોનાના હતા જે પગિણામે ૧૨૭ના આર મુખ્ય શહેરોના વૈદ્યો અને કેટલાક ગામડાના વઘાએ જુજ ખાતે હાજરી આપી હતી અને જ્યે સભામા જાતે ન આવી રાખ્યા તેમણે અમાના પ્રમુખ પ્રત્યે મહાનુભૂતિ જતાનાગ પોતાના મતપત્રો તથા તારા મોખી આપ્યા હતા જે પરથી આજે શ્રી હીરાલાલ જોડિતાય દેશી ઔષધાલયના મકાનમા કચ્છના વઘોની એમ મમા ખોનાવવામા આવી હતી સભા સ્થાપનાને ચોક્કસ ખીજાત વિગે થી સુદર બનાવવામા આ મુ હવે અને તેમા જુજ વઘમનાના પ્રમુખ શ્રી રા ગ વાવ-ભાઈ માવજી ગાર્ડન સુપ્રી ૭૦૩ ૮ તથા જુજ વઘસભાના મનરા તેમજ બહારથી આવેના વૈદ્યજાને ઉપરાત જુજના આયુર્વેદ પ્રેમી શૃંગસ્થામયી ગ રા યાગજીભાઈ ભગવતીદાસ ધેઠાર સુપ્રી ૮ ૮ માહેમ ધનજીભાઈ મનદેવ કોટવાન સાહેબ રાજ્ય કવિ હમીરદાસ પચાણજી શકરલાલ ધેનાભાઈ જવવે પ્રાચીન સુપ્રી ૮ ૮ નાનાના ધેનાભાઈ વિગેરેએ પણ સભામા મારી મખ્યામા હાજરી આપી હતી

સભાનુ પ્રમુખસ્થાન સર્વાનુમતે વૈદ્યગજ શ્રી મનવતગાયભાઈની દગખાત અને વૈદ્યગ કાનજી કાળિદાસ જુજના તેમજ મુદાવાળા વૈદ્યરાજ ત્રીકમજીભાઈ ભાણુ મહેતાના ૧ થી કચ્છ કોટડાના જીવન શક્તિ કાયાવવાના સ્થાપક વણીતા વંતગજ પોપાનજીભાઈ રાગજી કોઠારીને આપવામા આજુ હવે

મદરદુ મમામા પ્રમુખનીએ કાર્ક પચુ રીતે કચ્છના રૈઘ ભાઈપ્રેમા મતમેદ ન યાય એવુ પચ્છી તે માટે દાખવા વ્હીનોથી દગખો મમજની હતી ૧૧ જુજ વઘમનાના

મગી વૈદ્યરાજ મહાશય બાઈ નરોત્તમરામ બાદ તરફથી નિમ્નગતના કચ્છ વલ્લભાણ સાથે બુજ વલ્લભભા તરફથી થએલ પરબનદાર વલ્લભાજ બાઈનાય અબાલાલે વાતી મંત્રાગાઓ હતો

અંગતગતના ૨૨ વલ્લભ ગતના મયવાદકોને આમત્રણ અનાયા છતા તેમના તરફથી કોઈ પ્રતિનિધિ આ મમામા આવેલ ન હતો પરંતુ ૨૨ વલ્લભ મડગતના છ મેમ્બરો તથા હિપત્રમુખ આ મમામા દાગરુ રતા તેમને હુ થએલ રતબવદાર તથા ખીજ હકીકતો મ ૧૫ કોર્ડ ખુતારો > વાગી હાય તા તેમો મરી શકે છે મેવુ પ્રમખત્રો તરફથી જણાવવામા આવતા જણાએ એ મતે અમે અગતના ૨૨ વલ્લભગી મર્વવાલીથી વિરુદ્ધ છીએ અને તેથી હુગ થવા છીએ એવુ તથા પુ હતુ જે પછી માર્તુમને આત્મી મનાએ ૨૨ વૈદ્યમડગ મંત્રે તેમજ અખિલ ૩૦ વલ્લભ ગતી રચાપતા મયધે નીચે મુજબ દર્શાવે

૧) હતા મા પ્રમુખી આભાર રાત્રી મળા વિમજા થઈ હતી -

ક ૧૪ ૧ નો—ત્રી ૨૦ બુજ ખાતે ના ૨૨ બુજ વલ્લભભા તરફથી મેનાવાએલી હુજ અને બુજ મિવાય ૨૦મા ગ્રહેતા ગદાની મા ગભા મોતા પાસે હુ થએલી હકીકતો પરથી મવાનુમતે ૨૧ ૨૨ છે કે ૨૦ અતર ખાતે ગથપામેતુ ૨૦ વૈદ્યમડગ ત સમમ ૨૦ના વલ્લો માછ પણ દૂઝવા વિના રથગએતુ હોતા ત ૨૦ વૈદ્યમડગ તરી મરી મારવુ મે સમમ ૨૦ના રૈલોના રિતથી વિરુદ્ધ છે એટલે અતરના ૩૨ વૈદ્યમડગ તરફથી થતા કોઈ પણ કાવાદી કચ્છી વૈદ્યાને સ્વીકાય કે મધન મતા નથી

રાત્રાન ૨ જે —આ મળા કરાવે છે કે સમમ ૩૦ના વૈદ્ય બધુઓના દિત સાચવા માટે આજથી અખીન ૨૨ વલ્લભમડગ મમનુ મડગ રચાપવામા આવે છે અને તેમા સાચ તથા સદા આપરા ૨૦ના તમામ વૈદ્ય વા તથા આયુર્વેદ પ્રેમીઓને આ સમા વિનિતિ ૭ હ મ હુ અખિન ૨૨ વૈદ્યમડગતી મયવાદી સત્તાવાર રીતે તાકીદે થર થવા માટે તેનું પ્રાચલ નક્કી કરા આ મના નીચેના વૈદ્યરાજોની એક કમિટી નીચે છે અને સ ૨ કમિટી વધુમા વધુ એ માસની અર આ મળાને મમમ ૨૦ના વલ્લભ બાઈનાના અભિપ્રાય માટે મો નવા પ્રાગણ તૈવાર મરી આપે એવી વિનતી કરે છે

કમિટીના નામોના નામો

૧	વલ્લભ ગોપાલજીભાઈ પ્રાગણ કામરી	કોટકાવાગી
૨	શ્રી મજીભાઈ બાલુજી મહેતા	મુદ્રાવાગી
૩	વાલજીભાઈ દરાગ સોતાળી	મુદ્રાવાગી
૪	નાગજી ભસ મધુ ૧૬ રહિ ગાધીવાગી	મોડવીવાગી
૫	શીવજીભાઈ જે ભાઈ	મોડવીવાગી
૬	ચત્રજી ભાઈ લાનજી	મોડવીવાગી
૭	કાગાભાઈ ભવાન	અગરવાળા
૮	ભદ્રભાઈ લખા	અં ૧૨વાગી
૯	મહાશયભાઈ નરોત્તમરામ બાદ	બુજવાળા
૧૦	પ્રગાકરભાઈ દેગકર મુકર	બુજવાળા
૧૧	પદ્મજીભાઈ ખીમજી ચોયાળી	ખીડાવાગી

ઠંરાવ ૩ જો—અખિલ કર્મ રદીકાળના કામકાજની મધારણુ મુજબ ગરુપાત થતા વગી હાલ તેની ૧૫ ચનાદિ ઓફિસ તથા તેના મનો તરીકે ભુજ વચસભાની ઓફિસ અને તેના મની કામ કર એ આ સભા ઠગવે છે

ઠંરાવ ૪ થો—ઉપલા ઠગોના ચોગ અમલ દરા આ સભા પ્રમુખને સત્તા આપે છે

મહાર તે શું ?

અમરે જે પાત્ર દેવત્વઓની ગણના કરી જે તેમા મદાર પણ છે વર્ષિત દેવત્તરવો મતાર પારિજાતક ૧ આ મદાર તે કષ્ટ વનસ્પતિ તે નિર્મલ નિશ્ચિતિ યદ્ય હોય એમ લાગતુ નથી માર એ જો વપનાતુ જ વશ હોત તેતો પછી વનસ્પતિશાસ્ત્ર કે આયુર્વેદના અભ્યાસને તેનો સાથે કષ્ટ લેના ના નથી અને કવપનાના કારિ સિનાય શરીરના વિને તેમા પડનાની ભાજગડ કવવાની કષ્ટ જરૂર દેખાતી પણ નથી પરતુ વસ્તુસ્થિતિ તેમ નથી કરિદુલ્લભુરુ કાળિ મના બધા જ વર્ણનો રાખ્યા પછી અમારી એક ખાતરી એ થઈ છે કે તેણે એક પણ ઠેકાણે કાવપનિ વનસ્પતિનુ વપુન થઈ નથી

एव सालतमास्तलखरल—આના નળુનો મગિતસે કહી નથી થી વગી આયુરવના બુના તેમજ આધુનિક દર્શી કે અંગ્રેજી ભાષામા લખાયેલા પ્રયોમા પણ માર એ કષ્ટ વનસ્પતિ તે નિર્મલ નિષ્પય માધનાના નિર્મલ વનસ્પતિ થતા છે વગી કેટલાક માત્રોમા અમુક અમુક વનસ્પતિ મદાર અગર તેના અપ્રકર નામે ઓળખાત છે એવી પરિસ્થિતિમા આ વનસ્પતિ તે કષ્ટ તે વિશે વિચાર કરવા રહે છે

ઉત્તર હિંદુસ્તાનમા આકાને ધોળા તમજ વાળી-વસ્ત્રુકિયા દૂલના-બનેને મદાર કહે છે મદારગળ તરફ માત્ર ધોળાને માર મદાર છે વાયવ્ય સમુદ્ર તરફ પાગાને (Emphytrium indicum) મદાર કહે છે અને તેને જ બચાળગા પલિત મદાર કહે છે વળી હિંદીમા આના ઉત્તર પાડવાનો પણ માર કહેવાય છે તમજ મગાદીમત પણ એને મદાર કેટલાક લોકો કહે છે

તે આપણે આ એ વનસ્પતિઓ વિશે વિચાર કરવાનો રહ્યો જગ આપણે કાવ્ય સાદિત ત કે આરણ નિષ્પયમા નિર્મલ મળી જકતી હોય તો વગી

મગિદામ મંદારમા મેણુ ઠંરાવે મદારનુ મા રણા કહુ કે તે આ રણી છિય મદારવનું છે

મગિદામ સંસ્કૃતશાસ્ત્ર મગિદામ મદાર—

મદારાણામ નુલતરુદા હાયયા વારિતાણા ૧

અર્થ આપણે મદારે પ્રકર ૧ અને ૨ કે આના નિર્મલ માત્ર હોય તો ૧ થયા આપી શકે કે ૨ અને અનુલતરુદા નિષ્પય E indica પાડે વાને નિષ્પય પડે છે ને

૩ નગકિનાર તો આકાશ પશુ થાય છે અને રતીના પટમાં પણ અત્યંત આકાશ ઉગેશ
મેં અને ઠંડાણે જોવા છે પરંતુ પ્રસ્તુત વખતમાં આકાશનું વણન નથી જ એમ આખા
સ્થાનને ધ્યાન કરે છે

તેથી જરા આગળ ચાલીએ

શાસ્ત્રપાદલકપતિતયગ્રમદારપુષ્પૈ

અને તેનીજ માથેસાથે રઘુવચના કહા સગના રગ માં સ્થાનને વાચવા જોવો છે

શાયાચિરં પાન્દુકપોલત્ત્વં મદારપુષ્પાનલકાલકાર ।

અહીં એજ પ્રશ્ન ઊઠે છે કે આકાશના ફૂલને તે ઇ બી માથામાં વાલવા ઇ જગે
ન તેમના ઇલાજોને ને વગી આકાશના ફૂલની રંગની લાગે ને રવિગુણગુણ તેના પર આકાશીન
યર્ષ જર્ષ ઉપરનું વણન કરે એ અમારી સંભિરુચિને ગાંઠનું જ નથી તેથી જીવદુઃખાનિદાસે
અહીં વણન થુ તે પાડવવાનાજ ફૂલનું એમ ઘડીભર માનવાનું એવ લલચાર્ષી જાય છે
મરેા અને તે તો જોવે પાડવવાના ફૂલનો ગુણ એમ વચન પણ જોવો કશે તે અમારી
વસ્તુનામાં જરૂર માથે આપવો જ લાલ ફૂલો તથા તેની એક ઉપ-જાત (Variety)
Erythrina alba ॥ શુભ ફૂલો અતિ મનોહર હોય છે અને કોઈ પણ સ્ત્રીને તે
લનચાલે એવા હોય છે અને તામ્રપુષ્પોની ગોળાને લીધે તો તે જમને હિંદુ વિદુમદ્મ
(Indian Coral Tree) કહીરામાં આવે છે અને તે ફૂલો જરૂર માથામાં
ના મવા જોવા છે *

૪જી મેરફતમાં પણ મેધને પોતાના ધર્મની એધાણી આપતા જે સ્ત્રીક કહે છે તેમાં
બીજો એક પુરાવો તપાસીએ

૧

ચર્યાવા તં કૃતકતનય કામવા વધિતા મ

હસ્તપ્રાપ્યસ્ત સ્તનકનકમિથા બાલમ તરણ ॥

યક્ષની સ્ત્રી આકાશને પુત્રવત ઊઠેરે એટલી વિચિત્ર અભિરૂચિવાળી નહીં હોય

ભગવાન શંકરના પેના પચાસર રતોજમાં મદારપુષ્પશુભગુણજિતાય કહ્યું છે અહીં
મદારનો અર્થ પાડેરવો કરવો કે નહિ તે વિવાદગ્રસ્ત પરંતુ અણી ચક્રાય પણ એ સોદ
કે નામાં ય આકાશ હનુમાન સિવાય બીજા એક પણ દેવ કે દેવીને ચાહતો ન હોઈ અને તે
અશ્વિષેત નથી એવું અમારું માનવ છે કેમકે શાસ્ત્ર એમ કહીત કરે કે હનુમાન પણ
કે મોજ અવતાર છે તેથી અશ્વિષેત યર્ષ મકે તો પછી અમારે સામે પ્રશ્ન તૈયાર છે જ
કે તો રહી મદારવતે તેલ ને સિંદુર અગાધવામાં રો વામે *

મારદુમર મે વા કોમ્પાની નિગતા લતા ।

મુદ્ગામમવણ્વે સ્વિમ્નુ સ્વિત્ત કન્થતિ સા સરા ॥

૪જી શાસ્ત્રે ઉપવનવિનોદમાં એક ઠંડાણે મદારનો ઉલ્લેખ કરે છે તે પ્રસ્તુત
અવાને માટે મ રતો છે

It is [repeated] where it b's s against the blue sky with [repeated]
[repeated] as it [repeated] b'g is immortal (Kingsley)

અહીં આકાંતુ વલુન નથી જ વળી પાડવો તેમજ પાડવાના ફાલ વેલાઓને ઝડાવના માટે અત્યારે પણ બહુજ નિપતાતા હોઇ અમને આ શ્લોકો પછી મદાર એટલે પાડવો એમ માનનાનું મન થઇ જાય ખરું

ડીમ્મ પ્રતિષ્ઠાવાન કે ઉચ્ચદ્વ દત્ત વગેરે કેના આધુનિક લેખકોએ પશ્ચિમવર્તે તેમજ મદાર બનતા પર્યાય તરીકે *Erythrina Indica* ને ગણ્યો પડતું તે મોળી બૂન છે એ તો અમરના ધનુષે દેવતરવા મદાર પારિજાતક । એ પ્રથમ ઉપગ્રી મહેજે જણાયા વગર ગ્રહેતું નથી

મદાર એટલે *Erythrina indica* (પાડવો) અને તેની ઉપજાત (variety) *E. alba* છે એવો અમાગ મત-અનો ઝોમ છે પણ રાએ ત વિરે ચોક્કન નિર્ણય પર આવી શક્યા નથી વિદ્વાનો આ વિષય પ્રદાશ પા । રોડી અમે આગા ।ખીએ છીએ અને અમારી હેવટે એ પ્રિનિતિ તો એ હ કે આપણે મદાર એ આમડા કે પાડવો એનો હેવટનો નિર્ણય કરી જ ના મવો જોઇએ

તદ્ભીના ।પણ માર્કિટ

ગ્વિનાગ પેર

પુના-૨

મેથ ગિનનાકર પ્રાણગાન શુ ૫

નોંધ શ્રી લાઇ શિરશ્ચર ઉપ મદારપાડવો એવો નિર્ણય મગનાના કા તો આપ્યા હ એ વિષે નણુ વાત માર નોધવતી હ

(૧) મદાર શ્રી લાઈ શિરશ્ચર એવેન નર્દિ તેય પણ પ્રસ્થાન મામિ મા પ્રમિદ્ મગના કાલિ ।મની રન પતિ નામના લેખમા શ્રી લાઈ ગાપાનાન પણ મદારને પાડે એવો હ ।ઓ છે

(૨) મરિમ્મ નનરપતિ વિરામ ચાર નનલ માધા જ રીતે પૂજ્ય જ્યકૃષ્ણ ઈ જના સ્વગવામ પછી લાઈ ગાપાવાલના નિણુએને સ્વીકારવાતું છે તેમા નગી આ તો મે વનરપતિરાજાજ્યારીઓ એ પ્ર થી નથી રનતન રીને એકમત ચાય છે

(૩) લાઈ શિર ।ર ઉપ આપેલી દલીલોમાથી એક જગા શિચિ । છે તે તરફ ધ્યાન એચુ છુ જો કે એથી બીજી નીજોને અમર ચતી નથી

આ નમળી દલીલ મને લાગે છે તે શક ના મદારપુણ્યજીવપુણ્યપુણિતાય આદિ સ્તોત્રમા મદારનો અય પાડેરવો કરનાનું ગણુ આમડાનું કલ જ્ઞમાનને જ ચડે એમ મણુ છે તે પણ એ ગેમનો વ્રમ છે શકરને આમડા ડુમો વગેરેના ફુન ચડ છે પ્રિત છે એમ મના । છે જુઓ —

અર્ચકાણપમ્વાતકુમુદમૈત્રિપિત્વા

આ ગાથ કા સ્તોત્રમા કે નં અત્ર ના નથી પણ રીશ વધ રહેના નેમડીમા રથ મુ અમૃતના ।ખાઈ અને મદારમરોપાધ્યાય નાથીજાત રાસો માથે આવણુંતે વિમે શિવમદિ મા જતા શિવપૂજન માટે પ્રાદિ-માથી કુલ વીણુતા એ પ મ શિવઅમ્ત પિત્રાને મોઢથી એ શ્લોક અને તે પડ અધુ । અભ ।તો એજ

હ કે ગાજી

મદ્રાસ પ્રાતમા આયુર્વેદિક આંદોલન

(લેખક - પ શિવશર્મા ગભારતિ નિ બા વદ સમેનન)

[ત્રાજી ચાલ]

૨૩ મીએ નેલ્લૂર ડીપ્ટમ્બર ૧૯૩૫ અને મવાનીનો રાત્રા કરી પ્રતેક રથને મળે તથા આમણો કર્યા નેલ્લૂરના પ્રસિદ્ધ મંદિર અને મેત્રના તથા વગની રખત પિનાકિની નદી ॥ શન કયા

એક વિવમમા એ-વીસ લાપલ-૨૪ મી ફેબ્રુઆરી માગ માટે ૩ વિવમહતો જેટલી મુસાફરી તથા જામ એ એ-વિવમમા થયુ એટલુ માય ફરી કદિ નકિ થઈ સકે જુઃ જુઃ એકનીગ ગામ અને સહેરો એના તથા એ વીસ લાપલો કયા એવી મગસ વ્યવસ્થા કરામા આવી ની કે મેન મિનિદ પપુ નમમી ન ગઈ આ વતુ પ્રશમનીય હતી અને તેનુ માન ગટ્ટમના પ્રસિદ્ધ નદ શ્રી ગગાચાનુને છે મવારના સાકાયા વીજળીના નકાશમા પહેરી મીટીંગ થપ તથે ગામ કે સહેરોના નદ તથા સહેરીઓ સકાને નિતે ગમે તે રથને પડોન મનાવીને ગયવા ગઈ મકાન અથવા મિનમા હાલિસને ગભારથાન બનાવીને અમાગ પહોંચ્યા ૧૨ના જ મમા બનારીને મેહા હતા અને પહોંચતા જ પેતનુ ૧મ બલ કરીને અમારૂ માય શરૂ રી હતા હતા અને અમે અમારો રાવ પમાર કરારે ત્યાથી આગળની મીટીંગ માટે ચાલી નીમળતા તે દિનસે વિચાર તો ત્રીશથી વધારે મીટીંગનો હતો પરંતુ આસાનાથી ચાર મેલ રહતા વા મોટરને મે નાનો અસ્થન દનાથી રી રાથ તુની નઈ અમારે પા ૧ જ પડયુ જેની માન એકરીશ સહેરોથી જ સેવોષ મનના પથે ગાનના રા મળે ગટ્ટ મા પાય અથામે મે એક મિશિંગમા પાય માનપત્ર બપુ વના શિટી કાચેશ મિત્રી ગટ્ટર મ્યુનિમિપન ગામિમ વચમલ આપુલ વિદ્યાર્થીસના અને સહેરીમા એ ગમેય પામે એક મેક ભાવણ આપીને વિપતિમા આપુલેને મટકાગ આપવાની નાથના ગરામા આવી અને પાયરે કરાના પસાર કરા

૨૪ મી ફેબ્રુઆરીને ૧૬ ૧મ ન થયુ ગગમ કે પ્રોગ્રામ તૈયાર કરનાગએએ જૂનથી ગે તારી ૫ માનો ગખી હતી મારના ત્રુ મળે અમે મેઝરાડા પહોંચ્યા અમાગ જેડોંગ લઈ જે માળના પેલા ની જ્યા હતા તેમો ત્યા પહોંચ્યા ન હતા બાનાજીને તથા મુકરજીને તો ખુશીઓ આપી દીધી અને અને ની રગાચાનુના ગમમા જે દુપો એ મરો હતા તેને ગમામાંથી કાગી માથે એવી જમીન ઉપર જ મે લતા તુ સારા ૮ રી નારી ૧મ સાસ્ત્રી આ ના અને જમને ગજનેથી મેઝરાડા નઈ થયા મેઝરાડા ૫ આગેલનુ સરથી મોહુ અને ગગનગર છે ત્યા તો ૬૫ પ્રોગ્રામ ન હતો જેલે અમે અમગાવતી ગમ તર ગોદ ૧મ થયુ કે અને જમોનમાંથી મોહનગર ની જુ કે તા ૬૬ મુગીરામ પચ ૭ ૭મા તમીનમાંથી નીકળવા ૫૬ મગમગર ૧૧ તથા પથ ની મૂર્તિ તો ગમની ૫ પેક ૧૬ તૂપ પચ તે ત્યાથી ૧૪ એ-૧ના ૧૮૫ ઉપર ૫૬ ૬૬૫૬ના ચુદમા પરાચા મનાગની ચુદાઓ જેવી ૧ ચુદાએ મેઝરાડાથી મે તપુ માર્પન છે જમીનમાંથી ખોડી મદવામા આરો છે

ગર બેઝનાડા પાછા આવી ગયા આ રીતે મલકમમાંથી એ ચિમની ચોરી રીતે થોડી સરેન પણ કરી લીધી પણ એ મહેનગા અમગવતીથી ની સુધી ખેતરે પગથી અને આ ટિંગગોમાં આવતા હાડમપામળા એમ ચર્ચ ગયા

૨૬ મી ફેબ્રુઆરીએ લુચૂર કામ્પાડૂ ગેમાનપ ની અને નુજરિડનો મોરામ પૂર્વ કરી રાત્રે રી મેઝનાડા પહોંચી ગયા

૨૭ મી તારીખે મવાગના પિઆનામાચિ રીમા વીઝાગામાન મ હ નાનું મહેનન બર્ધુ બપોરે નાલ્ટર પહોંચ્યા વીઝાગાપ મમા નવુ ૧૨ તૈરાગ થાય છે ત્યા આગ્રવિશ્વનિધાનન પણ નવુ થયુ છે એ ઘણી મોગી નરી લાવત્રે ૧ અને એમ ધાગ્ય જુનુ ગરફત તથા આ મ પુરનકાનય પણ આ નગ ની રોબા છે અલીજોટનો મમદ્ર ગન રી ન કોઈ ન રે મારા નથી લા યો વિઝાગાપટનનો ટાઉનમેન ત્યા અમને યુનિવિર્ગાર્ડનીમે માનન આપ્યુ એ મમુદ્રને કિનારે છે અને ઉપર હોનમા મેથ બાગીચોમાંથી ગમુ ૧ દશન થાય છે ન હોવની બેથ બાલુની લોતોથી પાણી ની જલુ હોન એમ નાગે ટાઉન ની આગભામા ઘણા ખતરો પણ હતા કાગળ કે આ સ્થાન ખતરોનો જિનો છે મે ત્યા ગેટ ના થી વધાર વ રત સુધી બાથલુ આપ્યુ મને પ્રતો નજ ધણા પુ ગયા આ મોટોગમા મે ૬ થ ૧ જવાથી અમે મહિના સલાની મીટગિમા ન પતેચી થયા ત્યાવી પીયાપુગમ પહોંચ્યા અને પૂષ ગોદારરી હલ્લાની મીટગિનું ૧ મ પતાવી બીજે ૧ વસે રીમનોચમા ગજમહે રી મારે ઉપડયા ત્યા ગોદારરીનો પટ બે માછન છ અને તેના ઉપ નો પુન ફુનીઆન નામામા લાબા પુનોમા બીજે નમરે ૧૫ થાય છે રાજમહે રીના ઘાટ ઉપ જ રે ૧ તથા સરઘમની બ્યવરયા રાખી હતી અમે હજી નરીમા હતા ત્યા જ તેઓએ જ્યમ્મનિની શરૂઆત કરી દીધી રાજમહે રી હાનમા આ મ પ્રા તીય વધ મ જનુ પ્રધાન માર્યાનવ ૬ અહીં નગફત અને કાર્પકમ ઉત્તમ રીતે ગવામા આબો તેજ રીમે કાબૂગના ગામોમા તથા ગમથન્દ્ર પુ મમા સભાએ ચર્ચ

પટેલી માન્ય મનારે ત્રણ બન્ને ઉધ્યા અને મી ૭ માએ ૧વાર માડાચારે ફ્રમ્ત એ કતાકે મોટે સુતા એ મા ૧ પન્ચીમ મનાજ જમરાનો રખત ૧૧ મગ્તા મમ મગરામા ગયા આનપ લીના ૧૧જે તિમતણુ આપવાથી નના મલકમ ઉમે ૧૦ એ મળા આનપ નીમા પણ રૂમ રતામા કાજારામ નામના પ્રમિદ્ધ શિવલિંગના રાન મ્યા ગાજમાહંગના દિવાને આવપ લીના મહેન અમને દખાડયો અને ગન્ગડાય રીતે અમારૂ મ માન હર્ણુ પણ આપુવ મારે અમને જે મગવાની આશા હતી તે પુરી ન થઇ ને દિવમે ગો ટરી બેઝવાડા શુડિવાડા બીમાવ મ તથા કૃષ્ણના પૂર્વ જ નામા મભાગો થઇ ગતના રમ્મજે કૃષ્ણને મામે મહે પોડુ પહોંચયુ હતુ પણ દામ વધારે હોનાથી પતેચી ન શક્યા ગતના માડામા અમારી મારા કૃષ્ણના પૂવનાઘાટ ઉપર પહોંચી ત્યા ફરીમોટતો હતી જેથી માર માથ મામે મારે ઉતરાત પણ બધા મારીઓ ૧ ને દશમજે ચામ્યા ગયા હતા અચાર પાણુ હતું ઘણી મુઓ પાગી પણ કેર્મ માહી ન મચ્યો પ્રેસે કાગને મળવા ઉપર ન ચારી પણ અમાગ મામાનને મળવામા મુળ અમે ગાં ૨ મેસી ગયા અને મારને પાછી મોમી ડો ૧ હમ્મીપતિ માહી બની ત્યા મારે મહ ૧ લોક નાનવા લાગો ત્યાં અમે ૧૪ મ્મા વગ ઉપમ્થ આપવા લાગ્યા કે બે દાઈ મ જુ ન ચાને તો ખુસો પા રી નદિ કે મમગાવુ

નહિ એથી કાઈ લાલ નથી થવાનો મેઝ, કાઈ થયુ નહિ અને મઝવો જેમ તેમ મરતા મામે મટે પહોંચે ત્યા ગિયાગ પોહવામા એ નારી લઈને ગતના દશ બળવાથી વાટ જોતા હતા ગતના મે બળે લોકોને જગાડીને પોહૂર માટે તુડી કુડી ટપ્પીઓ મરી ને રે સીતે તિસે કાઠ અંકે નહિ એને ગતે લઈને અને પોતાને ધ ધ માનવા નાગના એ રીતે સવારતા માઝ બળે પોહૂર પહોંચ્યા એમલે મે કનાક સુતાની ર ન મગી

બીજી માર્ગે સરાવે આ પ્રથમ ૩૨ હેતા ની નાગેશ્વરગર પન્તુડુનું ત્રિ પાહૂર લાયજેરીમા ખુ યુ મુકવામા આ યુ પછી ૧૧૨માણુ તફૂ તોડપ નીચુડમ વઘેરે પશ્ચિમ ૧૧૬૧રી ૯ નાના ગામેમા સજાઓ થઇ ગેમ મ્યલે એક ફોટા લેવા માટે ડા લક્ષ્મીપતિને હુ એક અતિ ૧ નડી ખ તુડી હોડીમા બેસીને સામે મડે ગયા અને હોડી લાધી વળતા બચી મધ નજ કાઠે નીધો ખરા ગત માર બળે બીમાવ મ પરોચ્યા આ ડા લક્ષ્મી-પતિન જ મરયાન છે

ત્રીજી માય ૧ લક્ષ્મીપતિનો જ મિ સ છે માધવરત્ના વૈદ્યોએ-જનતાએ મોટા કાકથી હિતસન ઉજવ્યો ડા લક્ષ્મીપતિએ એક દ નર મરીએને બોગન કગ યુ તેએને જમાડના માટે ભાતના જે મોટા દગલા કવવામા આન્યા હતા તેના મે ફોટા લીધા બગડના પડાના ચિત્ર જેવુ લાગે છે ગાગના પખ્તી હોયમા ડ લક્ષ્મીપતિનું ચિત્ર ખુદ્દુ મુકયુ તે ચિત્રનો પડા ખેસવતા મે જે બાપણ આપુ તે તેનશુમા હવુ મે એ લાખ ૧ પહેલેથી દરનામરીમા લખી લીધુ હવુ અને એવી સ્પષ્ટતાથી વાચી ચરો કે મે જે બાપણ વાચ્યુ તેના એક અક્ષર પપુ હુ સમ તો નથી એમ લાગ્યેજ કાઠમે ધાર્યું હશે ત્યા ૧ લક્ષ્મીપતિ માટે તયા આયુર્વેદ માટે જે પ્રેમ માગ નેરામા આ યો તેથી મને ધણો હમ થયો

ચોથી માર્ગે સરામા અમે એલુર પહેલ્યા અડોનું કાપ એમ દષ્ટિથી મહત્વનું છે અહીં અચાનક ડા-રા ૧૦ માથ પખ્તીમા મારી કુસ્તી થઈ ગઇ

ચોથી માર્ગે મરામ મામને એલુર મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી માનપત્રનો મયકમ હતો તેજ વિસ ત્યા અમારો પ્રેનામ પજુ હતો હવે એલુરના વઘો મ્યુનિસિપાલિટીના મજાસદોને મળ્યા અને તેએને સમજા યુ મ જે ડા રા ૧૦ની સાથેસાથ અમને ૧૫ મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી માનપત્ર નહિ આપવામા તો શહેરનો મત વધાની વિરુદ્ધ અને દાકતરીના પક્ષમા ૯ એલો અથ થરા આ કાપડો બેજ રીતે છુતી રાકે તો ડા ગામને માનપત્ર આપવાનું મુનવત ગણે અનરા તો સાથે સાથે અમરે ૧૫ માવપત આપી દીએ ત્રીજી માર્ગની તે મ્યુનિસિપાલિટીની મજા થઇ અરે ૧૬ મમનથી દરાર થરો કે ૧ ગમન મથેજ મરાગતા આઠ વા ૧ અમરે ૧૫ માનપત્ર આપકુ તા ૪ થીએ મરામા જ અમને પપુ એ ખનગ આપવામા આગા

સરામા અમે મ્યુનિસિપલ હોલમા પહોંચ્યા અને ડા રાજન પછી આ પા ત્યા નિનિન્ટડ કરતા અમને સારી જગરા આપવામા આવી તેમજ આયુર્વેદ મ ગી મેલમા આની ત્યારે લોકોએ ધણો હિત્માહ બતાવ્યો ડા રાજન આગ્યા ત્યારે પાચ ૬ માયુસો જ દુભા થયા બાકી મેરા રથા ડા નક્ષત્રપતિએ ડા રા ૧૦ માથે મારે ૧ રિચપ કગલો મે પહેલીમા દશન મ્યા તેએને પપુ માનપત્ર આપવામા આગ્યા મ્યુનિસિપાલિટી અને રેટપેચમના માનપત્ર માટે તો કેશુ કહેવાનું નથી પજુ વઘોનો એક પક્ષ કે જે અમારે

સ્વાગત કરનાર પક્ષનો વિરોધી પક્ષ છે તે પણ એમ માનવન લાગે છે. ગાજનની મેવામાં હાજર હતો એ પક્ષનો નેતા અમાગ પક્ષના નેતાના મગા લાઇ છે. વધુ મમાનમાં લાઈ લાઈમાં જે પરસ્પર દુષ્ટ અને પક્ષાપક્ષી છે તેનું જીવંત મગતુ ચિત્ર પણ જોવા મળ્યું છે અને ડા. તક્ષમીપતિએ ઘણો ન્યાયન મ્યો પણ એ બે લાઈને એકઠા ન કરી શક્યા હીં.

વૈદ્યોના માનવનના જવાબમાં ડા. ગાજને જે લાખણ આપ્યું તેથી મેં એને રિષે જે વાતો સાંભળી હતી તેને પુષ્ટિ મળી એને એવો ખ્યાલ ટશે કે એની પછી કોઈ બોલવાનું નથી એટલે મનમાં આ યુ તેમ જો લા પણ એ પછી મ્યુનિસિપાલિટીએ મને આપેલા માનવનના જવાબમાં મને મોલવાની તક મળી. એવી ડા. ગાજને ખસ નહિ હોય ડા. ગાજને વૈદ્યોના માનવનના જવાબમાં નીચેની વાતો રી રતી

(૧) હું (ડા. રાજન) વધુનો અનન્ય ભક્ત છું મ આયુર્વે નુ અધ્યયન એમ યોગ્ય ગુરના ચરણમાં બેસીને પાંચ વધ મુધી રું છું એને આયુર્વેદની ઉત્તિ મનામાં હમે ॥ પ્રયત્નશીલ રહીશ

(૨) હજી આયુર્વે એને માટે કોલેજ સ્થાપવાનો કે એના સ્નાતકને ઉચ્ચ અગ્રિમાર આપવાને લાપક થયો નથી પણ થોડા વખતમાં હું એ વાતોનો ઉકેલ કરી નાખીશ

(૩) આયુર્વેદની ઉત્તિ આડે એમ ભારી મુશ્કેલી આર્થિક મુશ્કેલી છે પસા હોત તો વાળુ હમણા થઈ શકે

પોતાનું બાપણ પૂર કરીને ડા. ગાજન ચાલવા માડ્યા ત્યાં મ્યુનિસિપલ માન્સીના ચેરમેને કહ્યું કે વૈદ્યોને માનવન આપવાનું થોડું કાપ હજી બાકી છે ડા. રાજન જરા ચાલત તો જઈ શકે તમેને આ મં પ્રાન્તીય મેડીસન કો કુ સ ઉધારવા માટે જવું હતું ત્યાં મો. ચર્ચ ગયું હતું પરંતુ મારો જવાબ આભારવા એમાં મેકા રહ્યા અને મેં સ્પષ્ટ મહાભાષી દીધું

(૧) મેં મ્યુ કે જેને પોતાના ગુર માટે એટલો ગવ હોય કે પ્રત્યેક બાપણમાં તેની વાત કરે છતાં એનું નામ લેતા એટલા સરમાય આખો વૈદ્યમમાજ પૂછે છતાં એ ગુરનું નામ ન બતાવે એવી વ્યક્તિને મારા જીવનમાં પહેલી જોઈ

(૨) જે તમે આયુર્વે ને સહાયતા યોગ્ય નથી સમજતા તો પોતાને આયુર્વે ના ભક્ત મ્હીને વૈદ્ય સમાજને શા માટે બમમાં નાખો છો ?

(૩) રૂપિયા નથી રૂપિયા નથી એવી ન્યાય જુઓ પાડો છો છતાં મદ્રાસમાં બીજી મેડિકલ કોલેજ ઉધાડો ડા. દાક્તરી ઉપર ધડાધ રૂપિયા ખરચો છો જરાં આયુર્વે માથી ઉલગી કમાણી કરવી છે જે આપ માયા હો તો આપને હું મે ગસ્તા બતાવું છું એ બેમાથી એક સ્વીકારો અને તમારી મન્યાર્થ સાબીત કરો

(બ) મદ્રાસમાં એક મરમરી મેડીકલ કોલેજ પહેલાથી છે બીજી નવી ઉધાડો છો પણ જૂની એક છે એટલે આ નવીની જરૂર નથી રૂપિયાના બચાવ માટે એ બીજી નધ કરો અને એને બદલે આયુર્વેદિક કોલેજ ઉધાડો એ પછી તુલ્ય બચવાનો સિદ્ધાંત કરો ડા. રાજન બોની ઉઠ્યા એવું હું મ્હિ નહિ કરું

મેં કહ્યું મને પહેલેથી એ ખર હતી પણ જનતા આગળ એ વસ્તુ તમારી પામે બોલાવવાની મારી ઇચ્છા હતી

(બ) બીજા ભાગ એ છે કે મરકારી સસ્થાઓ અને મરકારી નોકરીઓનો રોગ દૂર કરવામાં આવે એમદમ આયુર્વેદિક અને દાખતરી બધી જગ્યાઓ બધ કરવામાં આવે અને બધાને પોતપોતાની રોગનતા અનુસાર ચરી ખાવાની છુટ આપવામાં આવે હું ચેલજ પ્રીને કહું છું કે પૃથ્વીમ વધમાં લાગતવધમાંથી દાકતરો નાણુ ચર્ધ જરા અને દાકતરી સસ્થાઓ તૂરી પડશે તમારા જવા શુભચિ તકો હોવા છતાં જીવતા તે અમ આયુર્વેદિયો જ હી રાખોએ વગેરે

૩. રાજન અહોથી ઉડીને વાસ્ત્યા ગયા પણ ઉદ્વાટન ક્રિયા કરતા આ પ્ર મેડીકલ કો કુ સમા જણા યુ કે આ રીને અજ્ઞાની ત્વતની મમદા શરિભાષિક વિષયોની ચર્ચા કરી એ સાદ તથી હીક દુ પણ ત્યાજ નો નાસના દા તરોનો એ ગુરુ ભેષો કે તેઓએ મને પણ દશ મિનિટ બોલવાનો અવકાશ આપ્યો

ચાગી પહેલા આ પ્ર મેડીકલ કોલેજ વીજાગાપટમના પ્રી સીપાલ કુટુંબખ્યા ગેઓ કો કુ મના મગી હતા તેઓને પોતાના બાવળમાં આયુર્વેદ ઉપર ધણા આદરેલો કરા હતા એ પણ માગ બાવળમાં એની ચર્ચા કરી અને દાકતરો આયુર્વેદનો અભ્યાસ કરવાની અપેલ કરી

માગ બાવળને અ તે ૩૧ કુટુંબખ્યાએ કહ્યું કે આયુર્વે ની બાબતમાં મારી દષ્ટિ તદ્દન બ નાર્થ ગર્ધ છે અને શુદ્ધ આયુર્વેદને તદ્દાની દષ્ટિથી જોઈશ તમને કદાચ પત્રોથી કષ્ટ આપીય

આ તો ચયુ પણ કેટલાક દાકતરો કહેવા લાગ્યા કે અમને પ્રમો પૂછવાનો સમય મળવો જોઈએ મે સાજના માસ સમય આપ્યો અને અગી કબાક સુધી તેઓના પ્રમોના જવાનો આપ્યા કેટલાક ખુશી થયા કેટલાક નાખુશ કો સંતુષ થઈને ગયા કોઈ અમંતુષ્ટ પણ વિગત મુકરુજ બાબાગાહેન પરાજયે તથા વેદમમાજ ખૂમ ખુશી થયો મારી પહેલાં મારા ત્રણેય સાથીઓએ પણ કેટલોક પ્રમશ નાખ્યો હતો

જપોરે એક્સપરમા જીલ્લા વૈદ્યસંગેલન ચયુ જેમા પામતા કરતા વધારે વૈદો હતા

પાંચમી માએ પાછા બેઠવામાં ગયા તા પાંચ સ્થળે પાંચ બાવળ કર્યા જેમા વધ સમાજ મ્યુનિસિપાલ્ટી લેડીઝકલબ અને સ્કૂલના ખાસ હતાં લેડીઝ લમના પ્રમુખ બેઠવામાં લેડી દા તર અચખ્યા હતા તેઓએ અમાગે પાટોને ત્રીતિ બોજન આપ્યુ તેજ આજે સ્વિરાજ મુકરુજ મ્લકતા રવાના થયા અને બાબાસાહેબ પરાજયે પૂતા ગયા

તા ૬ ફી અને ૭ મી એ મારમા લક્ષ અને મલખારનો પ્રોગ્રામ કર્યો ૭ મીએ મદુગા કોતોમ્મો વોરે સ્થળોના તારો રવાજનની તૈયારી હોવાના ૩ વદ્યોપનિને મજા ગયા પણ તે જ દિવસે મને તરત પાછા ફરવાનો લાહોરથી તાર મરો માગ દ મના ચેરમેનની તમિયત સારી નહોતી વિદ્યાપીઠની પરીણાઓની ખટખટ તો હતી જ મારે લાહોર જવાની ધણી જરૂર હતી અને ૭ મીએ હું પાછો ફર્યો અને ૧૧ મીએ લાહોર પહોચી ગયો આ મારી મદાય વાત્રા બી ન જ ના નો મને જો તારવા આદે તેઓએ આશ્ચર્યી શુ શીખવુ તે હવે સ્વીય

વનસ્પતિની યાત્રાએ

(૧)

મુખ્યથી મીરિયા

(લેખક — વેદ શિવરામર પ્રા શુક્લ)

ગઈ ચોથી માસે અમે મુખ્યથી ગ્લાગિરિ જવા માટે મેઈન્ટ એ થી નામની નાની આગખેટમાં મેડા હરિપુગ મહામહાના પ્રદર્શનના વનસ્પતિ વિભાગના કામમાંથી પગવારી સંભાળી અને નીલગીરિની પવતમાળાઓમાં વનસ્પતિઓના દર્શન કરવાનો અમારો વિચાર હતો. મધ્યગાળા વનસ્પતિશાસ્ત્રી શ્રી ગોડળામભાઈ અને હું પ્રેમ મે ત્રણ જણ હતા સારે નવ વાગે સ્ત્રીમરે લાઉનો ધક્કો છોડ્યો ધીરે ધીરે મુખ્ય દેખાતુ બધ થયું અને આગખેટની ડામો બાજુએ આશર ખે ત્રણ માર્શનને અતરે અખડ પવતમાળા ચાલવા લાગી અને જમણી બાજુએ અનંત મહાસાગર ઉઠાડતો દેખાવા લાગ્યો. પવતમાળા પશ્ચિમ ધાટની જ હતી જેમ તળાવ સરોવર કે નદીને ઘાટ પાછવામાં આવે છે તેવો આ ધ્રુવરતિમિત ગિયાનો ઘાટ છે એમ લાવા વગર ગ્રેટુ નથી દરિયાના પાણીમાં પણ વનસ્પતિ થાય છે અને તે જગ્યા વનસ્પતિઓના ખાસ નિષ્ણાત વનસ્પતિ શાસ્ત્રીએ હોય છે હરિયાઈ વનસ્પતિના એવા એ નિષ્ણાતને અમે આગને દિવસે જ મળ્યા હતા અમને એ વનસ્પતિઓ જોવાનું મન નો થયું પણ ગ્રીમર ને બાજુએ અમાપ ફીણે ને મોજા ઉડાડી ગઈ હતી.

સુદૂર મધુર દવા અને જાત નાનારંગણમાં અમે દીકે મીઠું ઉધ મળી જોડા ત્યારે આગખેટે વણે પથ કાપી નાખ્યો હતો સામે કિનારો અખડ દેખાતો હતો ત્યાં નાગિયેરી સોપારી ને સડુના જુદો ઉગેલો હતો દરિયા કિનારો પ્રે તો નાગિયેરી ને સોપારીનું આખા તાડનગ (Palmet) નું પિરંગ ચણાન મડુના ગાડ તો રેતીને જોડતો અટકાવવા માટે ખાસ વારનામાં આવ્યા હતા અમે એ દરેક નિહાળવા માટે ગ્રીમરને ડામે પડ્યો જઈને ઉભા થોડીવારમાં છે પાણીને અડીને ઉભેલો એક ડુગર દેખાયો. સમુદ્રમાં જલ વિદ્યાર ગ્રવા પડેલા માતંગ જેવો તે દેખાતો હતો એક બાજુએ આગળી સ્ત્રીધતા એક બાજુએ કલ્પ —

જુઓ પેવો મીરિયા પરત ત્યાં ધણી વનસ્પતિઓ જોગે છે લક્ષ્યજીને યુદ્ધમાં શક્તિના ધાથી મૂર્છા આવી ત્યારે જનમાનજ આ જ ડુગર પર દવા લેવા આવેલા.

આ વરત સાલળી અમને ખૂબ જ આન થયો અંતે ગિજાસા વધી મળે આ મીરિયા જ માટે ન લીધું હોય એમ મ મુમાફરીમાં વાચવા માટે વા મીખી ગમાયયું લીધું હતું ઉપરી વાત સાલળી દુ દાડ્યો અને મારી પેટીમાંથી રાગાયણ મળી લાગ્યો હવે તો મીરિયા ગ્ર પામે દ માતા હતો અંતે મેક ના લી જનમ માગીએ તો ઉપર જલ શક્તી એમ થયું હતું પણ પવનપુરના જેવી શક્તિ હોત ત્યાર ને શક્તિના ધાથી લક્ષ્યજી મૂર્છાવશ થયો તો જોઈ સુરેણ હનુમાનને મોનાવી કહે છે —

* હે સૌમ્ય તમે તુરત જ મહોદય પવન પર જાઓ અને વિશલ્વમ્બુદ્ધી મંજુવ
મંજુ ને મંધાનીતે નામે ઓળખાતી નરપતિ ઓના જમણા શિખર પર બેસી
છે તે લઇ આવો

આ સાલગી દતુમાન એ ઔષધિનાળા પવત પર ગયા પર તુ પોતે તો એને
ઓળખતા નહોતા એટલે ચિંતામાં પડ્યા

પછી તેઓ પવતનો આખો ટુકડો ઉપાડી ગયા અને તેમાંથી ઔષધિ કાઢી સુરેશે
લક્ષ્મણની મુચ્છા વાળી એ વાત તા સુવિધિત છે

આ વિશલ્વમ્બુદ્ધીનો ઉલ્લેખ આનંદકાવ્ય આવે છે (ભૌતિકવિજ્ઞાન સિદ્ધાન્ત વિજ્ઞાનકર્તા
યથા ।) આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે રામાયણ કાળમાં એ ઔષધિ ખૂબ પ્રસિદ્ધ ને
ઉપયોગી ગણાતી હશે એ ગોકળદામ કામને પૂછ્યું કાકા આ વિશ વકરણી તે ઈ
વનરપતિ ? તમે મંરુતનો જાણો ! એમણે ઉત્તર આપ્યો એટલે તો એ વિશ વકરણી
વિષે મારી જિજ્ઞાસા બેનની વધી સુપેણ કુલગ વૈદ્યે તો હશે જ પર તુ કહેો વનરપતિ
રાત્રી પણ હશે નહિ તો અમુક ઔષધિ અમુક પવતના અમુક ખુણામાં થાય છે એટલે
ચોક્કસ જ્ઞાન એને વ્યાપી હોઈ શકે ? એ સમયમાં આપણે શોધતા તથા તેમનો અભ્યાસ
કરવા માટે વૈદ્યો તથા અપ અભ્યાસીઓ જગનો અને પવતોમાં પરિભ્રમર કરતા હશે એ
વાત આપણે જટાયુના સંજ્ઞો પરથી જાણી શકાએ છીએ ગામ ને લક્ષ્મણ સીતાની
શોધ કરતા કરતા ધર્વાઈને પડેના જટાયુ પાસ આવે છે તે વખતે સીતા વિરોની માહિતી
આપતા તે પ્રેરે છે ? હે રામ જોને ઔષધિની પઠે તમે વનમાં ગોંધી રહ્યા છો તે
સીતાજી તથા મારા પ્રાણ એ જ ને ગાનવુ હરી ગયો છે

પણ રામાયણના એ વાતાવરણમાંથી અમારે બહાર નીકળવું પડ્યું મીઠિયા પસાર થઈ
ગયો અને રત્નાગિરિ બહાર ને મૂકાનો દેખાયા

તા પ મી એ સવારે રત્નાગિરિનો દરિયા કિનારો જોવા નીકળ્યા રત્નાગિરિની
હાકુસ તો જગપ્રસિદ્ધ છે એ આખા ઠૂંગ ઠૂંગ ઉત્તેના નજરે પડ્યા નાગિયેરી ને સોપારી
તા હતા જ પણ નવા જોયા ૧૫ જાડી ૧૩ ફુટ- ૧૫ મૂળ તો પરદેશી છે પરન્તુ કોકણ
તથા મનગર કિનારે તેમજ કોકણ માળુના ગામોમાં હરે તે એટલા બધા થયા માડ્યા
છે કે તે ફાયની નિર્મલ છે રંગ જમરુજ જેવું મોટું ને પીટું હોય છે જેમાં વિટામિન
સી બહુ મોટા પ્રમાણમાં છે ગોરા માળુ નેતો દારૂ મનાવે છે જાડીનું સરકત નામ
મુલાગ છે અને લેટિન નામ Calophyllum inophyllum છે આ જાડીના ફળ

* દક્ષિણ શિરવરે જાતા મહોદય-મિહાનય । ૨

વિશલ્વમ્બુદ્ધી નામના સાવળકર્ણો તથા ।

સજીવકર્ણો વીર સધાનીં ચ મહાવધીમ્ ॥

શર્યવમુક્તો હનુમાન્નમઃ કૌશલિ-પવતમ્ ।

ચિન્તામયમ્ચરિમાનજાનર્તા મહાવધી ॥ ૩

૧ ચામોદવિમિવાવુદ્ય મન્દેવિ યથા વને

તા દેવી મમ ૧ પ્રાગ્ રાવણનોમય હવમ્

ગોળ લખેલા જેવા હોય છે અને તેમાંથી તેન કાઢવામાં આવે છે તે ત્રામાં તથા દીવા બાળવાનાં ।મમાં વપરાય છે ફલુમ કોમ્પ્લુ તેમ / કોમ્પ્લુ બાલુના ધાટોમાં બંદુ પ્રમાણમાં થાય છે ચોખ્ખા ને ફલુસ એ તો ત્યાં ॥ લોકોને મુખ્ય યોગ્ય છે પામ ફલુમનાં મદદગાર ગર ખવાય છે એટલું જ નહિ પણ ।યા ફલુસનું રા મગમાં આવે છે તેમાંથી નીમગની ગોટલી થોડી કે બાશીને ખવાય છે તે બહુજ મિઠ લાગે છે તે ગોટલી મધુપ્રમેદ (Diabetes milletus) માં બંદુ ગુણમૂરી નીવડે છે આ યર્ધ જેને મરફૂતમાં પનમ કહે છે તેની વાત બીજી એ નાનું ફલુમ થાય છે તે જગલી વૃક્ષ ૧ સરફૂતમાં તે લુચ ને નામે ઓળખાય છે ૧ લુમાં તેને ઓટ કને છે તે ॥ દુડા ડરી ૨ મ્પી ખટાઈ માટે દાળ શામાં નાખવા વપરાય ૨

એવું લેટિન નામ *Atrocarpus luccoet* ૪ ચરકે અધમમાં અધમ દ્રવ્ય તરીકે આ બિચાગ લાકુચની ગણતરી કરી છે

પછી અમે દરિયા કિનારે એ નાની લાગીમાં મેઘ અમારે એ નાનડી ખાડી ઓગળી છેક રિયાની રેલીમાં જવું હતું રેલીમાં પહેલ્લા એટલે અમારે રવાગત ૫ વા માટે મર્પા વેડ (*Japonia biloba no convolvulaceae*) ૧ જી જ કલી તેવું બીજી મરફૂત નામ અ ૧૫૧ છે એના એ પાન ત્રણ ૧૦ બહરીનાં ખરી જેવા જ સ્પષ્ટ છે આ કોઈ પણ માણસ એ ગરખામણી વુગ જ જણાય આવે એવી હોય છે તથા અજેશ નામ પાડનાર મોઈ તાએ પણ તેને *Goats foot* ૧ છે મર્પા વેડ જુદાને કિનારે અમર્પાઈ રીતે પથરાયેલી કે દરિયા કિનારે તો તે ૧૧૨ જ એની પણે દરિયાના પાણીની હદ પૂરી યર્ધ ૫ ય છે તેથી આગળ દરિયા માગ ન મુકે ૧૧૧ રેલીને બીની અટકાવવા માટે પણ તે બંદુ મદદરવતી ૬ એ જગામને તા એ ધગની વનસ્પતિ દલી કમ્પ્લેટ કિનારે તે અળાક જોગે છે એના જુડના જુડથી મનાગિમિતો કિનારે ૫ ૧ વર્ષા ગમે છે ઘટાડાગ વાળી ફલ પણ વનસ્પતિ ૧૨મે ડોર્મિયા કુના દતા જલો મધુ જ પાનના ૨૦૦ એમને આપ્યો હોય એમ લાગતું હતું આ મર્પા વેડ કેટલે મેગો ગોખા માટે વાવવામાં આવેલી એ જોઈ પરતુ તેનું ઉત્પત્તિગ્થાન તો રિયા કિનારે ૬ આ મર્પાવેડને એના દતા સેવામાં નગર પડી પામકદાએ ઉપર અને જેમ જેમ આગળ આગળ ૨૫૫ તેમ તેમ નીચ પાણુ રા ૬ ૨૦૧ દરેલી દતાવા કેખાયા આછરે દા એ મોઈનો ૫૦ આ પાણુકદાએથી જલ્દલા દતો દિ મા દરિયા કિનાર ને કુદોમાં આ પાણુકદા (*Urginea indica*) અને જુદદદ (*Scilla indica*) ૬ નરો મળે થતા હોવા છતાં મનમીબની વત તો એ ૯ કે દિચર મિત ૧૧૨થી આપાત થાય છે જુમખસમુ ૧૦ કિનારે થતા *Urginea maritima* અને *U Scilla*ના પ્રેમાયો એ બનાવવામાં આવે છે એના ને આપણા ગેશમાં દતા કોના ગુગુ મ ખા ૯ કનલ નાના કહે છે * દિદમા પાણુકલા ૧૦ ન થાય ૯ તેના ગુણ લગભગ પ્રમાણસિદ્ધ મળતાં *U Scilla* અને *U maritima* જેવા જ છે

નગર મદદમાં તે એકાદે મળામુરે ૧૦૫ મળે આ ૧૦૫ નગા ૧૦૫ કે સાએલી દલી અમ રી મગારી ૬ મિરાત ૧૫ રેમા પાર એ જ જવા મળી વતી

* In India the plant of *Scilla indica* grows abundantly in the hills of the Himalayas and in the mountains of the Himalayas.

નેવરી કે જેને ૬-૧૩મા કુસુમાનેષુ કહે છે (સે *Inora coccinea*) તેનાં શન પશુ આ દરિયા કિનારે થયા એના રાતા ફૂલ એ નમુના પ્રુખ ખીલી નીકળ્યા હતા હું તો છેક પાણી પામે ગયો સમુદ્રશીલ્પના દુક ને પાણુકદાની એક પોત્રી બાધી કામી બાલુએ આગળ ચાલ્યા એટલે એક સુ દર ભેખડ આવી ત્યાં મીઠા પાણીનું એક ગળુ ફૂટું હતું ખારા પાણીના અનન રાશિ પાસે મીઠા પાણીનો ઝરો ફૂટે તે જોઈ કાને આશ્ચર્ય થયા વગર રહે : એ પાણીને એક કુડા એકદુ કરવામા આવતુ હતું એ બાલુ સાક્ષી માગ પ્રમાણુમાં ઊગી હતી

સાજે ત્રણ વાગે મીરિયા જવા નીકળ્યા જમ્યા પછી હું તો જગા ઊઘી ગયો પશુ ગોઠળદાસ કાકા કયાક ચક્રર મારી આન્યા હતા ને કેટલાક સુ દર નમુનાઓ લેતા આવ્યા હતા એમ હતો ઊમીનો નમુનો તેને ફૂલ પશુ આવી ગયા હતા નર્થ ફૂલનું મૂમપુ હતું મેં તો મેં ઊમી પહેલી જ વાર જોઈ તેનું જાણુ હોય છે અને તેની અનેક શાખાઓ વેલની માફ આસપાસ પથરાય છે તે અલુનાદિ વગ (N O Combretaceae) ની વનસ્પતિ છે સે ટોનાર્ધન જેવો જ ફૂલિન ચુલુ એમા છે અને મેં ટોનાર્ધનના પ્રતિનિધિ તરીકે તે પૂરપૂર મમ આપે છે આવી દિવ્યોર્ધિ ત્યાં વેદશાષ્ટ ગ્રહી છે ! બોલો નમૂનો હતો કામીપાદની વેલનો એ તો પાકાને ત્યાં આયુર્વેદમા બદ પ્રસિદ્ધ ચર્ધ ચૂકથી વનસ્પતિ છે પછી અમે આગળ ચાલ્યા ને દરિયાની માડી આની ત્યાં તવરિયા (*Abicromia of ficinalis* N O Verbenaceae) તથા પોમી તવરિયા ઊંચા હતા તેમની રચના અને ૧૪ અદ્ભૂત છે ભરતી એટલે લીધે ખાડીમા ચતા ગદવાડ ને ફૂલિને આ તવરિયા ૧ સાફ કરે છે અમે રત્નાગિરિથી ત કક હોનારા મુધી આ તવરિયાની અદ્ભૂત લીનાનાં ઘન થયા છે એના મુગનો રચના કેવડાના મૂળ જેવી હોય છે તેના મયા ખિરોની પોટીસ ગાગૂમડ કીડરા વપરાય છે અટલું જ નરિ પરતુ આમડીના ખીજ રોગો ઉપર પશુ તેનો ઉપયોગ ફાહાકાર નીવડે છે મેમ મેં થોડા મનુષ્ય પરથી જોયું છે એ બન્ન તવરિયામા સાગ પ્રમાણુમા ટેનિન રહેલું છે દારૂડી (*Argemone mexicana*) ના પાન જેવાં પશુ ૧૨૩ પાવાળા જાતી ભગ જિયા તપ્પડી ફૂલવાળા હોયથી ખાડીની કાળો બાલુ ઢકાઈ હતી આ હોડાની રચના પશુ અન્યત્રની ભરતી છે તેનું રચાનિ નામ અમને મળી ચક્રુ નથી બો તેનો નમૂનો રસ્તામા બચડી થો એટલે માયવી ચક્રો નથી પરતુ તેના પાન ફૂલને કાદાની વિશિષ્ટતા જોઈ સુ રતા ભરાને આકર્ષક હતો કે તેનું અમરણ અમારા અતરમા જડાઈ ગયું છે

ત્રણ માર્દલ ચાલ્યા પછી ઉવટે મીરિયો આ મેં અમે ઉપર ચડવા લાગ્યા ને વનસ્પતિ મેં ફેદવા માડી નેવરી સામજો આકડો સીવણ કામીપાદ કુમી આમા ફૂલસ ઊઘી પાણિ ગિયા (*Hanta patica*) વોરેના શન કર્વી કુભીને તો ફગ પશુ આ ના હતા તેના ફળ લીલા બીરાને બગમ મગતા હોય છે આના ફૂલોની રચના ૫૨ બપુ મ નવી હોય છે ફૂલ ફાટલું ગ્રહે છે અને વચ્ચેથી થોળા કેમરા મહાગ ઝૂંપી પડ્યા હોય છે ગળ કુબી અલ્પથી ફૂલી કપુરિયો નનુનસી વગેરે *Compositae* અને *Labiatae* વગેરની ઘણી વનસ્પતિ મેં દેખાઈ-મળી *Ilices* વગેરે મુમાગીતો પાને બો ફેરેરી હમગ ૧ *Silver fern* જેવા-ફેરેરી હમગાના પાનની પાળળ ચૂના જેવો મફેદ પાય મોટેસો હોય છે અને તેને હાથ કે કોઈ પશુ લાગ પર દમાવના જેની લાન પડી જાય છે

સલાદિના વણા કુગરોમા આ હસગજ ઊગે કે-મિહગદમા ત્યાના માવળાઓ મુમાફગેને હાથે આની ભાત પાડી આન પમાડે છે

વિશલ્યમ્ છી એટલે હાડમાઝળ તે નદિ જ મધાની શખ તેના પર્યાય તરીકે છે પગ્નુ હાડમાઝળ ને સધાનીને તેથી એમ ગણી લેવાની મદત નદિ ખરી શકાય મદા નાગાયણ તેલમા વિશલ્યનો ઉલ્લેખ છે લાધાની દષ્ટિએ અને મ્ છી મા છ ફરક નથી એટલે વિશલ્યમ્ છી અને વિશલ્યક તે એ જ વસ્તુ મ પછ મદાનાગાયણ તેલમા જેવો ઉલ્લેખ આવે છે તે વિશલ્ય કદ વસ્તુ તે પણ મ્યા નક્કી છે કેટલામ અનુવાદ કાએ તેનો અર્થ મ્ દુષાગણા કર્યા છે ઈદ્રનારજોના પર્ણો તરીકે નિશાલા છ પરતુ નિશાના ને વિશલ્યકનો શો મેળ નવગો ઇદ્રામણા મ્ધર્માનામક તરીકે પ્રગિદ્ધ નથી નાડકણી જાગને વિશલ્યકરણી ગણે છે પ તુ જદાર એ તો મૂર્વાઈ વર્ગ (Ranunculaceae) વગની વનસ્પતિ છે અને દિમાસયમા થાય છે પરિરિચિત આમ નવાથી અમ નિશલ્ય ગળીને મેળવી શમ્યા નદિ વળી માતો કે મીગિયાના સિખ સિખ માર્યા મારીને યોગે દુકરો ઉપાડીએ તોમે તેમાથી વિશલ્યકરણી ઓળખી ૧૬નાગ કાઈ મુખા મળી આવે ખા કે અને મીગિયા એજ મહોદય પવત એનીયે શી ખાતરી ?

આમ છંદે નિગરા ને દિવાસાની મિશ્ર લાગણી અનુભવના અમે ઠીમ ઠીમપા અને હરિયા મિનારે એક મોટી શિખા પર એકા સામે મમુદ્રના પ્રચડ મોજા ઉજળતા હતા નાની નાની હોડીઓ ઘર બણી જતી હતી પક્ષીઓ પણ આમરામા એ જ બાજુએ બેઠતા હતા નેવરી શામળો અને પાડેરવાના લાલ મ્ જેવા પુષ્પો જોઈ ફરી ગમાયણનો એક શ્લોક યાદ આ યો —

આદીપ્તાનિચ વૈદેહિ સર્વત પુષ્પિતાન્નમાન્ ।

સ્વે પુષ્પે કિશુકાપદ્ય માલિનિ શિશિરાત્પયે ।

કેસડાનો દવ તો અમે હરિપુરમાં જોઈને જ આપ્યા હતા પરતુ પાંડેગેવો નેવરી ને શીમળાના ધગધગતા અગારા જેવા લાલ ફૂલો અને પશ્ચિમ સમુ મા સુપારિત પત્તી ગાળી ગહેનો વ-એ અદભુત અવશુનીય દશ્ય કોઈ પણ મંદિની પ્રતિભાને ઉશ્કેર્યા વિના ન ગદે મારાથી એ શખ બદ્ધ ખરી શમય એમ નથી અમે મ્દિ નહોતા એટલે મ્ધ યર્ષ ગયા અને એ લીલાનું દષ્ટિરૂડે પાન મરતા કરતા વણોવા મુધી મક જ ખેસી ગયા

નિદાન સમીક્ષા

(લેખક : રેષ નજનાન મોહનનાન મહેતા મુ દીહોગ)

મારી પાસે થોડા નિસ અગાઉ એક દરદી આવેન તેણે પોતાના વ્યાધીની હકીકત એવી રીતે વર્ણવી કે - પોતાને અશ છે પરંતુ તેનો હાથ કાઢી નતો ઉપવ નથી પેટમાં દુખાવો રહેતો નથી પરંતુ નાભીથી નીચેના ભાગમાં પવન ગટે છે દસ્તસારકદવા લેતા સાફ થતો જુખ સાધારણ હાથે મો આવી જતું નથી પવનની ઉર્ધ્વગતિ થતા છાતીમાં (હૃદયના ભાગ તરફ) અને મગજમાં ગઝગમજી થાય બાદ તે પવન નીચે જરિત પ્રદેશમાં એકઠો થતો હોય તેવી અસર થાય પેટુ માધાગળુ હાથે રહે

ઉપરની તેની કમી ત માલખી દિગ્ગામિયુ લેવા મ ક્યુ તે પોતાને ગરમ જણાયાનું ગદીએ જ્યુ મે ગ્રેગકાચનાવાળી કાઈ દવા (અનિતુ ડી) લેવા જુ તે પછુ પોતે લીધેલ હોવાનું જ્યુ ખીજા મે ત્રજુ ટું જાણતો હતો તે ઉપાયો બતા મા પરંતુ તેનાથી વ્યાધિ નિમ્નજ થતો નહિ હોવાનું જણાવી પોતે રાહ લવજુ બારકર અને કુમેરાક્ષાદિ ચૂર્ણ લેતા હોવાનું જણા જુ અને યાધિ મદતર નાણુદ થાય તેમ કરવા મને કહ્યુ મે ઉપાય પુસ્તકમાંથી શોધી આપવાનું જણાવી દરદીને નિદાન આપી અને મે આ વ્યાધિનું મુજ સ્થાન ઉ ર હોઈ ત્રયમ ઉદરરોગનું નિદાન પ્રકરણ જોવાની સરકાત રી તેમા પ્રથમ સ્લોકમા જણાવ્યુ છે કે -

રોગા સર્વેષિ મદેડ્ડનો સુતરાનુદરાગિચ ।

આ સ્લોકાથ ઉપરથી સમજાયુ કે ઉદરરોગ થવામા મ દામિ મુખ્ય કારણ હોય છે એટલે મ દામિ નિદાન જોવાની ત્રયમ રૂર જણાઈ પ્રકરણ જોના મ દામિ જ પ વિષ્ટબ્ધાજીજુ ના લક્ષણ નીચે પ્રમાણે આપેલ છે

ચિષ્ઠ્યે મૂલ માધ્માન વિવિધા વાત વેદના ।

મલ્વાતાપ્રવૃત્તિશ્ચ સ્તમ્ભો મોહામપાડનમ્ ॥

આ સ્લોક જોતા શુ અધ્માન વાતવ્યાધિ (કાષ્ટગતવાન) મળવાતરોધ વ્યાધિયિ હ વગેરેની મગજામણી કરવાની ઇચ્છા થય આવી તેમા લક્ષણમંકરવાળા નોકો પ્રથમ તપાસીએ ઉ ર રોગના સામાન્ય લક્ષણમા લખ્યુ છે કે

આધ્માન ગમને શક્તિ દૌર્બલ્ય દુર્બલાગિતા ।

શોથ સદ્નમ્મદ્ધના સક્કા વાત પુરીપયા ॥

આ સ્લોકનું લક્ષણ સામ્ય લગભગ વિષ્ટબ્ધાજીજુ ને મળતુ છે દુર્બલાગિતા શબ્દ વિષ્ટબ્ધાજીજુ ઉત્સા મ દામિ સૂચક છે આધ્માન બનેનમા થાય છે એકમા મળવાતની અપ્રવૃત્તિ અને ખીજામા મળવાત ત્રયમ આમ ન અને શુ એ શબ્દથી નહિ પરંતુ લાક્ષણિક અર્થથી થોડા ઘણા મળતા ગણાય ત્યાર શુ વિષ્ટબ્ધાજીજુ એ ઉદર રોગનું સામાન્ય લક્ષણ સમજવુ કે ઉ ર રોગ એ વિષ્ટબ્ધાજીજુનું સામાન્ય લક્ષણ સમજવુ તેમ પ્રથમ દ્રષ્ટિએ જામ થાય હ આ વસ્તુના સમાધાન માટે એક માગ છે જે ઉદર રોગના જણાવેલ સામાન્ય લક્ષણો હમેશા ચાનુ રહી વિશેષ યાધિ સ્વરૂપને (ઉ ર રોગને) પ્રકારમા લાવે છે ત્યારે અજીપુમા તે લક્ષણો થોડા વખતને માટે રહે છે તે અજીજુ

શબ્દ ઉપરથી સૂચિત થાય છે અ-નદિ જીવ-પાચન પાચન નદિ ત્યારે વ્યાધિ થયા બા
વ્યાધિ નદિ તેમ માની શકાય

ઉદર રોગના મામાન્ય લક્ષણને મળતો વિષ્ઠબ્ધા ટણ વ્યાધિ લામો વખત ચાડ
રહે તો તેનાથી ઉદરરોગ થાય ખરો કે? થાય પણ ખરા અને કાચ કૃમિ મુત્રમ, રૂ
વિપુચિકા વગેરે જુદા જ વ્યાધિને ચોખ્ખો ક્ષેત્ર તથાગ મ્ને

અયત્ત લક્ષણં તસ્ય પુવરૂપમિતિ સ્મૃતમ્ ।

આત્મરૂપ તુ તદ્ અયત્ત

પ્રશ્ન—આ પ્રમાણે ઉદરરોગનું મામાન્ય સૂચક પાદ આપ્યું હતે તો અતિ વાધિદોષા
લામ ન થતે આ વિષયમાં તેનું માધ છે નહિ અટકાથી ઉદરરોગને વિકાસત મળા માટે
તેમ કરવું જ જોઈયે ઉદર રોગના સામાન્ય વલ્લાગ્રી વિષ્ઠબ્ધાટર્જા જીવન વ્યાધિનું
સૂચક શી રીતે થઈ શકે? આમાં કાંઈ મનમાં માગ નથી કે તેવો દોષ અભવે આ ૧
નિરચક છે આયુર્વેદની એજ પુખ્તી છે જે એ માનમાં વ્યાધિનું એ ચિ ૧ ચિ ૧ જ
(લક્ષણ) મનાય અને ખીજી જગ્યાએ તે સ્વતંત્ર દર ગણાય ત્યારે શ ચિન્ રૂપે તથા
ત્યારે વ્યાધિ માનવો કે ખીજી વ્યાધિમાં પેનાનું વ્યાધિચિ ૬ માનવું જેવી રીતે વિષ્ઠબ્ધા
ટણ મા શૂળ એ ચિ ૧ અર્થાત્ લક્ષણ છે અને વ્યાધિ અર્થ છે અને આત્મરૂપન
અવિષકાબ્દ વધળીમાં અર્થાત્ ખીજી શબ્દમાં મ્ને તેમ અટકાથી ઉત્પન્ન થયેન શૂળમાં
અટકા (આદાન આરોપ વગેરે) ચિ ૬ છે અને વ્યાધિ શૂળ છે એટલે અમુક ચિ ૬જ
છે અને આજ વ્યાધિ છે તે જાતના નિષ્ક્રિયા રવાની અનુકૂળતા માટે જી ૧ જી ૧
વિસ્તારો જરૂરી છે

શૂળ એ અટકા અને અટકા એ શૂળ એમ એમ મેમ મરી એમ વ્યાધિ મા
વામાં આવે તો શૂ હરકત ? હરકત ઉપક્રમ વખતે થવા મંભવ ખરો કેમકે રોગના
ઉપદ્રવો અને અટકાના ઉપદ્રવોની જાતતા જોતા ઉપક્રમમાં પણ મિ રતા અવર હોની જોઈયે

શૂળના ઉપદ્રવો— વેદના તિવ્રપા મૂચ્છા આનાતો મૌરવારુચા ।

કાસ વ્યાસો વમિદિષ્ટા શૂલસ્થોપદ્રવા સ્મૃતા ॥

અટકાના ઉપદ્રવો— મૂચ્છા પ્રગપો ધમતુ પ્રસેક સદનધમ ।

ઉપદ્રવામ્બત્વેતે મરણ ચાવ્યનીજત ॥

આ ઉપરથી મમજી શમ્ભો કે અમુ ચિ ૬ અટકામાં જ થાય છે અને અમુક શૂળમાં
થાય છે અટકાના ઉપદ્રવો પણ પ્રાણપાતક છે તેને શૂળ માની ઓપધાપયા રવામાં
આવે તો નિષ્ક્રિયા જ મળે

ઉદરરોગના મામાન્ય લક્ષણની શરૂઆતમાં આખાન શબ્દ મુકેવ છે આ આખાનની
સાચીય વ્યાખ્યા નીચે મુજબ છે

સાટોપ મત્યુપ્રમ્ન માપ્માત્મુદર મશમ્ ।

આપ્માનમિતિ પાનીયા હોમ પાત નિગેહનમ્ ॥

વિયુષ્ટીત મદોપ વામુનો અવરોધ એજ બી ૧ શબ્દમાં જોતો તો પમ આખાન ૧
ગણાય ત્યારે મળવાતના રોગથી આખાન થાય છે અર્થાત્ આખાન એ મળવાતનો

રોધ સૂચક છે તો પછી એક જ સ્થોભા આધ્માન અને મગવાતાવરોધ' એમ જુદા બે શબ્દા આપવાની શી જરૂર છે? તેમજ આધ્માન પ્રત્યાધ્માન આનાદ પકવાશયગત વાત આમાજીણુ વગેરે શબ્દથી જુદા છે. પરંતુ લક્ષણોથી લગભગ મળતા છે. અર્થાત્ જુદા જુદા ચિ હો છે પરંતુ તેનું વિશેષ ગ્વરૂપ કોઈક જુદા જ વ્યાધીનું ઉદ્ભવોદયક થાય છે ત્યારે તેને જુદો વ્યાધી માનવો પડે છે જેમકે અધોદાતના નિરોધથી ઉત્પન્ન થાય છે તે વાયુ આધ્માનાત્મિના ચિ હથી વધીને ઉદ્ગારાદિક વિગેરે સ્વરૂપને ઉત્પન્ન કરે છે તે ઉદ્ગારાદિક લાભે વળતે હૃદયશુળ (ગજરામણ) પામાવરાધ વગેરે ઉત્પન્ન કરે છે એટલે કે એકજ દ્વિધિત વાયુ જુદા જુદા સ્થાનમા જુદા જુદા ચિ હો ઉત્પન્ન કરે છે લક્ષણ સામ્યવાળા વ્યાધી એમા દોષાનુમ ધ નેવો એ વધારે જરૂરી મંદ ન્તા છે આયુર્વેદમા તેનું ખાસ મહત્વ છે જ્યાં આગળ વિશેષ વ્યાધિ મુ રર થઈ શકે તેમ ન હોય ત્યાં દોષાનુમ ધ જાણી લઈ ઉપક્રમ કરવામા આવે તો સફળતા કરર મળે આધ્માનાત્મિક નિપુણ સ્વામા ખાસ મુશ્કેલી હોય તો- ખાસ મુશ્કેલી એટલા માટે કે-ઉત્પન્નમા એ ૧૬ ચિન્હ એાધુ હોય તો આધ્માનની શકા ઉપ નવે છે ક્રોધ ગતવાત-આનાદ માટે શકા ઉત્પન્ન કરે છે પકવાશયગત અજીર્ણની શ્વાતિ કરાવે છે ત્યારે વાયુનો અનુમ ધ સમજી લઈ વાતાનુભન, દોષન પાચક માગક વગેરે ઉપક્રમો દિતાવ જો ની ન થણા મનિવમક વાધિઓ છે જેવા કે- પુની પ્રતિપુની અષ્ઠીલા, પ્રત્યષ્ઠીલા આ તર્નિદ્રધિ ગુરુમ વગેરે તેનો સ્થાનભેદ દોષભેદ ચિ હભેદ રિણુમભેદ વગેરેથી નિપુણ કરી ઉપક્રમાદ છ અને તેમા પણ મહો વિવાદ યોગ્ય વિષય છે

આ દરદીના આતક નિશ્ચયમા જણાયુ કે વાતાનુમ ધ મ દામિ અચળન્ય કળજીવત દોષજીવત વાયુની ઉચ્ચગતિ વગેરેમા વાત પ્રાધા યતાતો ખરી પછી તે ક્યાથી ઉત્પન્ન થાય છે શા માટે થાય છે કેવી રીતે થાય છે વગેરે પ્રશ્નાય જ રાખીએ મે તો લાખા વિચારને અને આમવાત ના પ્રકરણમા આપેન વૈશ્વાનર ગુણુ (ભાવપ્રકાશ) મુકનું થોડું પ્રમાણ ઘટાડી છાશમા આપવાનો નીચુપ કર્યો અને તો છાશનોજ ઉપયોગ કરાવવો પરંતુ દરદી મારી પાસે પછી આ યોજ નથી. इति शम्

મૂવસ ગનાં કારણો

થોડા મહીના પહેલા હેમીન્ટન બાર્લે (ઈ સ ૧૯૩૫) દ્વારા ડીમો સ્ટ્રેશન ઓવ શીલ્ડન સાર્જનમ ઈન્ ક્રીનીશ્વ મજરી નામનું પુસ્તક માગ વાચવામાં આવેલું તે પુસ્તકમાં As you like it મૈથી માનવજનનની સાત અવસ્થા રૂપે દર્શાવેલી નહીં સાથે સરખામણીયે મૂવમગ (Retention of urine)ની રોગવિનિશ્ચય પરીક્ષામાં ઉપયોગી નીવડે એવા શુદ્ધિગમ્ય ગાળો સમજાવાયા છે જે વાચકોના મનોગજનાથ અહો રજુ કરે છું —

All the world's stage
And all the men and women merely players
They have their exists and their entrances
And one man in his time plays many parts
His acts being seven ages At first the infant
Mewling and puking in the nurse's arms
And then the whining schoolboy with his satchel
And shining morning face creeping like snail
Unwilling to school And then the lover
Sighing like furnace with a woeful ballad
Made to his mistress eyebrow Then a soldier
Full of strange oaths and bearded like the pard
Jealous in honour sudden and quick in quarrel
Seeking the bubble reputation

Even in the Cannon's mouth And then the justice
In fair round belly with good Capon lined
With eyes severe and beard of formal cut
Full of arise saws and modern instances
And so he plays his part The sixth age shifts
Into the lean and slipper'd pantaloons
With spectacles on nose and pouch on side
His youthful pose well sav'd a world too wide

For his shrunk shank and his big mainly voices
Turning again towards childist treble pipes
And whistles in his sound Last scene of all
That ends this strange eventful history

Is second childishness and mere oblivion

Sans teeth sans eyes sans task sans everything

હવે મૂત્રમગના મરણો માથે આ રાત અવગ્યા મરખાવીયે જૂવો—

(૧) The infant in nurse's arms આ અસ્થાયે નિર્દુષ્પ્રકાશ^૧ અને કુદરતી મૂત્રદાગનો અભાવ^૨ એ મૂત્રમગના યોગ્ય કારણો છે

(૨) The whining schoolboy with his satchel ખરિતની અમીરી^૩ અમ મનાય છે

(૩) The lover sighing like furnace મૂત્રમગનો આ કેસ મૂત્રપ્રમેહનો તીવ્રસ્થાઈ^૪ અનુભવે છે

(૪) The soldier full of strange oath મહુતાઈ મૂત્રપ્રમેહના સંકેત^૫ નો ભોગી હોય છે

(૫) The justice in fair round belly with good Capon and બહુધા અને વિશેષ ભાગે પૌષ્ટિકીયની વૃદ્ધિ^૬ આના કારણો હોય છે

(૬) When the sixth age shifts into the lean and slipper'd pantaloons આ રથને ૨ ખતલ નવાડયુક્ત મૂત્રમા ૭ (મસ્તિનો સોળો-મૂત્રક-૭^૭) એ તીવ્ર મૂત્રમગનું સામા ૧ કારણ છે

(૭) And the last age that ends this strange eventful history એ મસ્તિશયિક^૮ નું પરિણામ છે

ઉપરાંત સ્ત્રીઓમાં મધુરસ્ય પાતલત્વની અમરસ્યા^૯ અને ગર્ભાશયનું પથાનમણ^{૧૦} એ વિશિષ્ટતા છે

ઈતર પ્રયોગ પ્રમાણને આધુનિક દષ્ટિએ આપણે નો શોધના મરખાવા મરખાવીયે તે અમુકાણે પણ નવા તત્ત્વ પર પ્રકાશ રજુ કરી શકાય ખરો^૧

બોરખી તા ૩ -૩- ૮ }

અમૃતવાન ૨૫ મહાના

(1) Phimosia (2) Atresia of the Meatus (3) Stone in the bladder (4) Acute urethritis (5) Stricture of the urethra (6) Prostatic enlargement (7) Cystitis complicated by theropy mucus (8) Atony of the bladder (9) Disorder of cervical nervous system (10) Retroversion of uterus

ખરનાદ ન્યાસ

ગીજીજીના નાના પુત્રામા ધ સ ૧૯ ૮મા ખોદામ કરતા જે થોડી હાથપ્રતો મળી તેમા ખરનાદ ન્યાસનું એક બોળખરનું પાનું મળ્યું છે ખરના મહિતામાથી તથા એ ઉપરના ચાસમાથી નીકાળોમા ઉતારા મળ્યા છે જુઓ અષ્ટાગહ્ડય ઉપર અરેલુદતનો નીકા ૧ ૨૪૯ અને માધરનિ ન ઉપર રાચરપતિની નીકા ૫ ૫ આ હાથપ્રતો નવમા ચતક પહેલાનો અને ચાતમા ચતક પછીનો છે એમ એના અક્ષરો ઉપરથી થી એમ એસ કૌનસાજી એમ એ એમ એા એ ૧ અનુમાન કરે છે

प्रथम पक्षि— धर्ति तत्रिमित् आत्मनोमुख जात्यादित्म्भ इति ॥ खारणाद्
यासे सुण्डिका गर्भावकाति शगीर समातम् ॥ सुण्डिका पक्षि गर्भा
वकात्यो रेकपत्र सम्बन्ध इति

७१७ पक्षि—रपिगभविष्ठा त्यान्यस्यैकम्येवाधस्याभिधानात् ॥ उत वा पूर्वे ध्याये
मात्रादि सभयो गभ इत्येतावदुक्तं न तु युक्तिर्दक्षिता कया युक्त्यन्त्यत
इह सा युक्तिरुच्यते ना हि समुद्रयुगपदगभसभय

१३७ पक्ति—तस्य युक्तिं प्रवक्ष्यामि प्राक्कृता भाषितामपाति ॥ तस्य गमः तु प्रवेशो गमावप्राप्ति महत्त्व चास्य गमावकायधस्य विस्तरनिदशात् यद् रजस्वलाभूत्वा पुराणरुधिरे स्मृत इत्यादि अनिस्मृते हि पुराण रुधिरे न भवति गमापत्ति

श्री ५३—कृतेपि चाशुद्धस्नातास्त्रो पुत्रायुक्ता भूता प्रसादवद्गम न विदति
विकृत वाजनयत्यत उभयमुक्त मनश्चिनी सोमनस्याद्गर्भमादत्त खाग्रहण
वर्ध्यानिषेधक एका तर निदेश पुनस्त्य

पायभी पक्ति याथ आयायित हि शुन गभायभवति निरतरगमणेन तु अल्प
शुक्त्वाज्ञोपच्यते गभा विट्ठतो वा जायते ॥ नवा गभभागिनी । यस्मा
नवाहानि ऋतु तस्मायेषु गर्भं भजते तत्रायुग्मे

४३१ पञ्चि-पञ्चहस्तस्य स्त्री युग्मेषु तुषु मात्र भवेत् युग्मायुग्मतत्वं चतुर्दिवसात् प्रभवति चतुर्दिवसात्तमा युग्मा त्विषा पञ्चमस्तत्तम नवमा अयुग्मा ॥ इदानीं यथायुक्त्या पञ्चा युक्ता स्त्री गर्भं विन्दति सा यु

सातमी पक्षि तिरभिधीयते शुद्धस्थिते चाभूतेरक्त इत्यादिल्लिया रक्ते शुद्धे
अदोषदुष्टे बीजभूत बीजावस्थे गभजनन समये गभाशये योनापाशये
वा दृष्टे । आशये गर्भस्थानम् तल्लिगित्य भूते रक्ते

२५।३भी पक्षि-योन्याशये च यदा स्त्रीसयोगा पुसा हपच्युत हर्षणोनीस्ति पुत्र
मदुष्ट शुद्ध यु-यते ससृज्यते हर्ष प्रतीति वि च्युक्कशोनीत सयोगे यद्
ससृज्यते

ननभी पक्षि—योग्यानुसूयाहृत्योपैत समन्वित युक्त सुकमफलेन तम् ॥ तदुक्तं
मातुः सम्बन्धमातुः च पितुः सम्बन्धमातुः च शुक्रं सत्त्वं चामा चेतना घातुः
(आदित्या ज्ञानं प्रोक्तं च गीतायां मोक्षार्थं सुखार्थं १८ अंशे आदिमं प्रसिद्धं धर्मं
रीषोऽपि ज्ञानं धी गीतायां ज्ञेयं भवेत्तदं नामना लेखमाधी उतारि)

૨૯મુ નિ ભા વૈદ્યસમેલન

આવૃત્ત ૨૯મુ નિ ભા વૈદ્યસમેલન બેઠકપુર્વા ડીસેમ્બરના ત્રીજા અઠવાડીયામાં ભરાવાનું છે અને તેને લગતી તૈયારીઓ તકામાર ચાલી રહી છે એ વિષયમાં હેલ્લા ખબર નીચે પ્રમાણે છે —

૨૯મા નિ ભા વૈદ્યસમેલનના સભાપતિપદની ચુટણી માટે સમસ્ત ભારતવર્ષ જર્મા અને સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ આવેલા મહામહાશયના સ સ્થાના મતોની ગણતરી કરતા કુલ માયા ૩૧૨ મતોમાં ૧૨ વ્યક્તિઓના નામો આવેલા તેમાં પશુ દશથી વધારે મતો જીતે મળ્યા હોય એવા ૧૧વીશ નામો છે અને નીચેના પાંચ નામોને નીચે પ્રમાણે મતો મળ્યા છે —

(૧) શ્રીયુત્તમ પ શિવશર્મા	૨૩૮
(૨) ડિગ્રીદત્ત શાસ્ત્રી	૧૪૧
(૩) નજવિહારીચંદ્ર ચતુર્વેદી	૧૩૪
(૪) જીવરામ ખંભાણી	૮૪
(૫) સુખરામદાસ ની મોઝા	૬૩

હવે આ પાંચમીથી એકને સભાપતિ તરીકે ચુટવામાં આવશે તાલેય યોગ્ય છે અને મનની મજબૂતી ઉપર ખ્યાલ રાખી પ શિવશર્માને ૧ ફરીવાર ચુટવામાં આવે તો એમણે આ વખતે રહ્યાં જાવું તેમજ વધારે વે. આપી શકે એમ જગવામાં નિયમનો તોળાવ છે / નહિ નિમિત્ત ભારતવર્ષના વૈદ્યસમેલન સાથે જ ભરાવાના અધ્યાપક સમેલનના સભાપતિ માટે નીચેના પાંચ નામોને નીચે પ્રમાણે મતો મળ્યા છે

(૧) શ્રી પ શિવશર્મા	આયુર્વેદાચાર્ય ભારત	૪૧
(૨)	બા રાજા ત્રિકમજી આચાર્ય	૩૮
(૩)	સત્યનાગચંદ્ર શાસ્ત્રી ડાક્ટરી	૨૮
(૪)	ખિરા / જલુનાથસેન મગરવતી	૨૩
(૫)	પ જાંતે દનાથસેન કવિગજ દગ્દાર	૨૩

આમાંથી કોઈએક ઉપર ચુટારો અમારા મતે નો પ શિવશર્મા સમેલનના પ્રમુખ થાય અને શ્રી પાદવજી ત્રિ મુજ આચાર્ય અધ્યાપક સમેલનના પ્રમુખ ચુટાય તો એ ઉત્તમ યોગ વૈદ્યસમેલન માટે સરવા કિતક નીનડે હેના ખબર મળ્યા છે કે પ શિવશર્મા પ્રમુખ ચુટાઈ ગયા છે

શ્રી ગુજરાત-કર્ણ કાઠિયાવાડ વૈદ્યસમેલનનું આઠમું અધિવેશન-કર્ણમાં

શ્રી ગુજરાત વૈદ્યસમેલનનું આઠમું અધિવેશન ડીસેમ્બરમાં શ્રી આબર (કર્ણ) મુખે ભરાવાનું નક્કી થયું છે અને એ અધિવેશનના પ્રમુખપ માટે વરણીની તૈયારીઓ ચાલે છે અને ધણુમરી આ હપ્તો તે પહેલાં પસંદગી થઈ ગઈ હશે એના ખબર પ્રમાણે

નીચેના પાંચ નામો સ્વાગત મંજૂરિતે મળ્યા છે (૧) વૈદ્યરાજ ઉમીઆ ૧૩૨ એમ અમ ૧૪૧, (૨) વૈ માધવપ્રસાદ ના શાસ્ત્રી અમદાવા ( ) ૫ સુનીનાન રેરાડ ૨ વડોદરા (૪) વૈ ધીરજીરામ દ સુરત (૫) વૈ પુરુષોત્તમ મહારા ૨ સુ ત અને બધુ જોના ભાઈ માધવપ્રસાદ ના શાસ્ત્રી સુટાય એવો સહન છે એ જો ચોગ્ય છે

કચ્છના વૈદ્યભાઈઓનો ઉત્સાહ જોઈને પણ આન થાય છે તેઓએ હજી તો અકટો મરના અન્તમા અખિન કચ્છ વૈદ્યસમેનન બધુ ૨ અને પાછુ આ ચુ ક મ વૈદ્યસમેનનનુ અધિવેશન બોલાવે છે એ માટે કચ્છના વૈદ્યભાઈઓ ત્રાસીને પાત્ર ૦

બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયન મેડીસીન મુખર્ષ

મુખર્ષ ધનાકામા વૈદ્યદક્ષીઓના રજીસ્ટ્રેશનનો કાયદો પસાર થયો ત્યારથી જો બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયન મેડીસીન નીમારાની વાત ચર્ચાતી હતી તેનો છેવટ છેડો આવી ગયો છે અને મુખર્ષના કોમિસ પ્રધાનમંડળે અધિકારનો ત્યાગ કરતા પહેલાં બોર્ડની નીમણૂક નહોત કરી દીધી છે નીચેના ઉતારો તા ૪ નવેમ્બર ૧૯૮૧ના મુખર્ષ સમાચારમાથી મળે છે —

મુખર્ષ તા ૨૭ નવેમ્બર

૧૯૭૮ના મેડીકલ સેક્રેટરીશનર એક્ટ હેઠળ મુખર્ષ સરકાર તરફથી નીચેના સભ્યોની બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયન મેડીસીન સીસ્ટમ્સ ઓફ મેડીસીનની નીમણૂક કરવામા આવી છે

- ૧ ડૉ આર આર બડકર (નમુના)
- ૨ વલ્લભવલ ત્રિકમજી આચાર્ય
- ૩ ડૉ પોપટ પ્રભુરામ
- ૪ વૈદ્ય પી જી નાનન
- ૫ વૈદ્ય ગંગાધર શાસ્ત્રી ચુલ્લે
- ૬ વૈદ્ય એલ જી કુનકર્ણી
- ૭ વૈદ્ય બાપાલાલ ગડબડાસ શાહ
- ૮ મી બી સી લાગુ
- ૯ સૈફ-હિલ-મુદક હકીમ રશીદ અહમ
- ૧ હકીમ ફઝલી ગહીમ
- ૧૧ હકીમ મહમદ કાસીમ ચૌધરીનાગા
- ૧૨ સર્જક ઉદયુ ક મીર સરફજહુમેન
- ૧૩ મી દામોદરદાસ વી મહેતા

શ્રી ગુજરાત-ક કા વૈદ્યમંડળના મુખપત્રની યોજના

અમદાવાદના શુ કા વૈદ્યમંડળના વૈદ્યમંડળના મુખપત્રની ચર્ચા થયેલી પણ હમણા એનો ઉવટનો નિવૃત્ત નીચે પ્રમાણે થયો છે

તા ૧૫-૭-૮ ના રોજ અમદાવાદ મંડળે મુખપત્રની યોજના નક્કી કરવા વૈદ્યમંડળ બાનુપ્રસાદ એન મેટેલાએ મેનાવેલી મળાએ નક્કી કરેલી યોજના નીચે મુજબ છે

નામ — આ મુખપત્રનું નામ ૧૬૬ ગુજરાત આયુર્વેદ અમેન પત્રિકા રાખવું

સાઈઝ — આ પત્રિકાની માર્કેટ ટુસેકેષ મળના આઠ પેની ગણવી

ખર્ચનો અંદાજ — આ ૧૪ નમો દર અંકે રૂ ૧૪ + ૫ = ૧૯ × ૬ = ૧૧૪ રૂ

પાસમો કોપીનો વચના ૬ નાકનો થાય છે તે ઉપરાંત ત્રાયિક રેસનરીના રૂ ૧૬ મળી કુલ રૂ ૧૩૦ નો અંજ થાય છે

પ્રિન્ટર — દર રૂ - - ૬ પાર્ક લેખે ૫ કોપીના રૂ ૮ - ૧૨ - થાય છે તે ઉપરાંત એ રૂ ૧૦ રોકેટ ના ૧ રૂ ૪ - મળી એ રૂ ૧૪ થાય છે

રેકર સના રૂ ૮ અંજ થાય છે

આમ મળી કુલ ખર્ચ રૂ ૩૫ થાય નય છે

અધ્યક્ષના માર્ગે — શ્રી શુ ક કા વૈદ્યમંડળ તરફથી ત્રાયિક અંજ મારે રૂ ૧

આપનામા આવશે

પત્રિકાના કેવળ પ્રાદેશી સલામત - ૮ - ગણવ

આ પત્રિકાના આશ્રયતાઓનો એક વા ગણવામા આવશે જેની વાર્ષિક ફી

૧૦ રૂ રાખવામા આવે છે આ ફી પત્રિકાના ખર્ચમા વાપરવામા આવશે જે પ્રાઈ

આશ્રયતા પોતાના પેદાનો ખર્ચ આપશે તેનો મોટો પ્રતિભા મુકવામા આવશે

આ માર્ગની માર્કેટ રા. ૧ થી વધુ ન લેવી જોઈએ

ત ત્રી મ ણ

૧ સાનુશકર એન મેટેલા મિમેદરા

૨ વાસુદેવ મુનિશકર હીવેદી પ્રાગધા

૩ મણિશકર મુનિશ ર ત્રિવેળી અમદાવાદ

૪ અતંતપ્રસાદ લક્ષ્મીશ ર ભાવનગર

૫ શશિકા ત લુલાભાઈ પટ્ટા અમદાવાદ

આની અંદર નીચે પ્રમાણેના વિષયો રહેશે

૧ વૈદ્યોના મુગ્ધુત અધિકારો

૨ ગુજરાતની આયુર્વેદ સંસ્થાઓના વત્તાતો

૩ અર્ચાચીન અ વેપલો

૪ ખદિ જગતની વૈદ્યકી પ્રવૃત્તિઓ

૫ પ્રાતિક મંડળ તરફનું સારિત

૬ પર ત્રાતની આયુર્વેદિક પ્રવૃત્તિઓ

૭ શાસ્ત્રીય વિષયોના પ્રવચનો

૮ ધાર છુ થોડા વખતમા પહેલી નક બહાર પાડવા જોઈએ

સિદ્ધભોષજ મણિમાલા

[અનુસંધાન ગુન અક ૬ પાન ૧ ૨ થી ચાલુ]

મધુ મધ

મધુ લઘુ મદધ્યાસાસાશ્વિદોષદમિક્રિમિ-

વલ્મકસનતૃષ્ણમેદોમહારુચિક્ષયકુપ્પન્નિત્ ।

હરતિ મધુર માચ દિષ્ટા વિદાહર હિમ

સ્વરવલકર રક્ષ પ્રાપ્તિ પ્રમામતિદ પામ ॥ ૨૮૦ ॥

મધ લઘુ^૧ છે મ આસ ગ્ગતાય (૨૪૩૫ ૧૨૨૨) ત્રિગુણ ૨ ઉત્તમી પૂર્ણિ કનમ (શ્રમ વિનાનો યાક) ખાસી તૃપા મે પેશાખના તાગો અરુચિ ક્ષય અંતે આમગીના રોગોને છતનાર છે મધ મધુર છે અને તે વરદામિની મદતાને હેડકીને અને વિદાહને દરનાર છે મધ હકુ છે સ્વ ના બનને આપનાર છે અર્થાત્ સ્વર મારો મગનાર છે આદિ છે પ્રમા અને ભુદિને આપનાર છે

જલમ્ પાણી

સામાન્યમમ્બુ મદમોદ્વિદાહાનદ્રા

તદ્રાશ્રમવલ્મવમિશ્રમતપષર્ષિ ।

મદાગ્યજીર્ણ ગરોગવિનાશિ શીત

સજીવન લઘુ નિલીનરસ પ્રદર્ષિ ॥ ૨૮૧ ॥

પાણી મદ મોદ દાદ નિદ્રા તદ્રા શ્રમ કનમ ઉત્તમી ભમ અને તરમનો નાથ કનનાર છે શીતલજલ મદામિ અદ્ભુત ગળાના રોગ વગેરેનો નાશ કરનાર છે અત્રમાનું

૧ ચરકે મધને ગુરુ ગાખા ગુ છે ન્યારે અદિ મધને લઘુ વધ યુ છે ટિપ્પણાર કહે છે કે મધ ગુણમાં ગુરુ છે ન્યારે પાકમાં લઘુ છે ને ૫ ય લાગે વખતે પચી ભય તે ગુરુ ગુણજનું નાખ ને જલદી પચી ભય તે લઘુ ગણા ૭ દ્ર વ પચી ત્વા ડોગ પેશાખ જરોખર સાફ લાગે અને કહેને કરે તે ગુરુપાકવાનું ગણાય ૭ દ્ર વ જા પેશાખની કબજવાત કર અને વાયુ કરે તે લઘુપાકવાનું ગણાય

૨ અદિ મધને ત્રિદોષખ ગળાખ્યું છે ચરકે મધને વાતત વાયુ કરનાર ગળા યું છે વાતક દ્ર અને ત્રિદોષખિત કેમ કહેવાય? મુખને પાન મધને ત્રિદોષખનમ્ થી આરબ કરી તણુ સ્પુરણાક્રમ પેનિષ્ઠ્યાદસાધુર્વાત્ કષાયભાગાન્ન વાનવિસાખમ્ એમ કહે છે અર્થાત મુખના મદ મુખને મધ લઘુ દોષથી ક્ષૂબ્ધ છે ચિચ્ચિત અને મુરુર ગુણજન દોષા ૧ તે વાત અને પિત્તને દ્ર ૧૨ છે અર્થાત્ આ રીતે એ ત્રિદોષખિત છે એમ પ્રતિપાદિત કહે છે બોધરે તેમના સિદ્ધમત મા મધને પિત્તક્ષૂબ્ધ વાતોદાશીન પિત્ત અને કહેને દલનાર ન્યારે વાયુને વધ ત્વાર પણ નદિ તેમજ દલનાર પણ નદિ (વાતોદાશીન) એમ નમ્બાખ્યુ છે અને તે ૫ ક લી છે ચરક મધને વાતક ન્યારે મુખને મધને વાતખ ગળાને છે નેનો ભખનેસ્તે મુખારો બોધરે આ પ્રમત્તે કર્યો છે (ખા, ૨)

જનન છે ? પચવામા લઘુ છે ૨૪૨૭ જન કોઈપણ ગતના રમના સ્વા વિનાનું હોઈ
હવ્ય છે

તાય તટિ યાન્તનુતે સમીર રુધ્ધાનમિધ્વદિ ક્ષણાનુકાર ।

કટુ પ્રપાકે વિગદ સુમિદ કફ સપિત્ત કમ્બલીકરોતિ ॥ ૨૮૨ ॥

નદીનું પાણી વાયુ કનાર છે રુક્ષ છે અનભિખ્ધિ અને જાગરિ પ્રદીપ્ત કનાર
છે વિપા મા મુદુ છે વિશ છે પીવામા અતિ મિષ્ટ લાગે છે ૬ અને પિત્તનો નાશ કરનાર છે
રુચ્ય નૈર્ઝરમન્વુ દીપ્તિજનન રુક્ષ વલાસાપહ

પિત્તવ્જ હિમમૌદ્રિદ ગુચિ ન્ધુ સ્વાસારસ જ્વમ્બલમ ।

તાડાગ કટુ વાતલ રધુ દિમ ગાપ્ત મસ્તગ્મજિત્

રમાદુલ્કેમદદમિન્નાર્ગિ રચિન્ દપાનિલ ચૌદચજમ્ ॥ ૨૮૩

ઉચ્ચ સ્થાનમાની પડતુ ગ્રાણાનુ પાણી રુચી ઉત્પન્ન કરનાર જરારમિતે પ્રદિપ્ત
કનાર રુક્ષ અને આગીતે કનાર છે નિમ્ન ગ્રેશમા ભૂમિ ડાગીને બહાર નીકળનાર પાણી
પિત્તને હણનાર છે કટુ છે રુક્ષ છે અને પચવામા નનકુ છે મરોતરનું પાણી ૬ કરતા છે
તનારનું પાણી રહેજ નીપ્તુ અને વાનકુ છે પચવામા હનકુ અને કટુ છે વાવતુ પાણી
વાયુ અને કને હણનાર છે નવો ખોદાપનો ચલાપનો નહિ એવો અને પાણીની
પાસે જ ખોદેનો હોર એવો કવો તે ચોરી આવા ફાવતુ પાણી મધુર કશ્ન જરારમિ
પ્રદીપ્ત નાગ રુચિપ્ર અને રહેજ વાયકુ હોય છે

(ચૌલ્યમુક્તા વહકૃષો ન વદ્ધો ય શિલાદિમિ)

નદીમા જે મોટા ની ડા ખાંવામા આવે છે તેજ ચૌલરી)

પાનીય સ્વાદુ કૌપ ત્રિમલનુદનલોદ્ગોધિ પથ્ય પ્રદિદ

ગીત સ્વ ળ કપાય ત્વથ રધુ વિકિર દોષવિષ્લોપદક્ષમ્ ।

કૈર્ગય પાવર વા જલધિજમયવા ગુવમિધ્વન્યપથ્ય

મિષ્ટમ્મોધેસ્તુ પથ્ય રધુગુણમમલ શ્રયત શુભકારિ ॥ ૨૮૪ ॥

ફાવતુ પાણી સ્વાદિષ્ટ ત્રિદોષને હનનાર જરારમિતે પ્રદિપ્ત કરનાર છે નદીની રીતીમા
ખોદેલા હેરડાનું પાણી શીતન ૨૪૨૭ કપાય હનકુ અને કોષ્ઠન છે મ્યારડાનું ખાત્રોચી
વાનકુ કે ખાગ પાણી પચવામા સારે અભિખ્ધિ અને અપથ્ય છે હરિણ બેવા મોટા સરોવરનું
પાણી પથ્ય છે હલકુ છે નિર્મળ છે અને તે રુક્ષ વધારનાર છે એમ સંભળાય છે

પ્રતિચ્યાય આસ સ્વરહચિવિગેક સત્તિમિર

પ્રહપયા ગુમાર્તા ગ્ણચરહિકાપ્રમૃતિપુ ।

ગૃત સોય સરત મરુતિ વહુપિત્તે કફગદે

રમાદેવૈકઢિત્રિલપરિહીન મસકરમ્ ॥ ૨૮૫ ॥

૧ જીવન જીવિના જીવો જગત્સવ નુ તમયમ્ ।

અતો લ્યતયા મુહો ન વચ્ચિદ્વારિ વારયદ્ ॥

મુખ્યમ મ તાન રેચ લીધો હોય ત્યાગ આપનુ તેજ અતિશય થતુ હોય ત્યારે સંપ્રહણીમા યુ મમા મથુ ઉ ૨ રોગ હેડી નજે રોગોમા લીધેલુ પાણી શ્રેય ૨ ઉ વાયુના રોગોમા પિત્તના રોગોમા અને કર્ના રોગોમા અનુક્રમે એક ભાગ મે ભાગ અને ત્રણ ભાગ ઉકાળતા માખી રાખેલુ પાણી પીતુ નિતાવડ છે

પ્રસૂતકુશોરધિવાસિતાનિ વલક્ષમૃત્નાકરકમ્પ^૧ લખડે ।

ગ્રીવનમૃતકુમ્ભમૃતાનિ મામ્મ કીષ્મે યથેચ્છ પિબ ૨ પચાસિ ॥૨૮૬॥

ગ્રીભનમૃતા માથાફેડ તાપમા કુલ મહિત દાડમની ડાળના નાના નાના મ્ખડા પાણીના નવા માટનામા ગળી મૂળ તે પાણી યથેચ્છ પોવામા લેતુ સ્વાસ્થ્ય માટે દિનકર છે

પારદાદિ વર્ગ

રસાયન સર્વરસો વિશારદ પગક્રમાનો મનતા વિહાર

ત્રિપોપનુચોગવહોડતિપારદ કરોતિ કુષ્ઠપણાનિ પારદ ॥૨૮૭॥

પાગે રસાયન છે પુરુષયુક્ત છે બોમવિદ્યા વગેરે અને જાતના પગક્રમ મ છે વાતપિત્ત અને ક નશોય દોષોને દૂર કરનાર છે યોગવાદિ છે રોગમાનના પાત્ર એટલે અતલે આપનાર છે અર્થાત્ ગર ગરને તે મારી દશવનાર છે કુ રોગ જેવા ત્રણ રોગોનો ક્ષય કરનાર છે

કદુકલુવરતિકમુણ્ણવાયે શિથિલયતિ શ્વનમાત્રતા વિન ધમ્

કિમિપત્રનક્ષયયોગુષ્ઠ પ્રમૃતિપુ પૂજિતમાલપામિ ગમ્પમ્ ॥૨૮૮॥

ગર- કટ નાચ નિમ્ન ઉચ્ચ વીચ અને વિધને ક્ષયમાનમા ભેદી નાખનાર છે ગર કુમિ વાતરોગ કફ ક્ષયરોગ ભયકર આમડીના રોગો વિગેરે રોગોમા પ્રચરન છે

સ્વાલી ચોનમૃદુલિતા તદુપરિ સ્ફોતા ત્રિપાદા તન

પાત્રે પૂરિત્તોક્ષિલ્લ ચ ચપક તત્રાપિ ગચ્છતત્ ।

યુજાસ્ય ચપક ત્રિદળ્લયવસતો કિંચ ત્રિદળ્લયાસ્તિરો

ધાન સાદ્રપત્ન હસ્તલુલ્લતો યન્ત્રસ્ય સર્વોદય ॥ ૨૮૯ ॥

કફપિત્તહર નેચ દહ્યાસ વર કુષ્ઠજિત્ ।

છીહામવાતદરદ દરદ સરમીરિતમ્ ॥ ૨૯૦ ॥

દ્વિગળો કફ અને પિત્તને દૂરનાર છે આખને દિતકર છે માળ આવની દોષ તો તેનુ શમન કરનાર છે તાવ અને આમડીના રોગોને ત તનાર છે બગેળ અને ગધિરાનો નાશ કરનાર છે અને ગર છે

અન્ન સ્વાદુ હિમ રૂપાયમુત્રવ્યાર્પિત્રદાયન-

પ્રથિપ્લીહવિપકિમીન્ પ્રજમયયાયુકર ગુજમ્ ।

૧ કરક નો અર્થ દામિમૂલ પહારાત્મ્ય બ લટ ૧ રોગિદાનત્મ્ય કરનાર કરવીર ૩૧૧૧ કુમ્ભો કલ્પાદિ યાચ છે કુમ્ભો વૈવક ગ દ સિતુ

तज्जस्म प्रमदाशक्त रमयति प्रौढप्रभाव नर

दुर्यामृत्युभयं नियं उति सुधातु य गुणैः स्यात्परम् ॥ ७९१ ॥

અવગ્રહ મધુર હિમ અને ક્રાંતિ છે ઉરના રોગો ત્રિદોષ મધુ અધિ અરાગ
નિય કૃમિ ગોરેનું શમન કરનાર છે શુકલ છે અને આયુષ્ય વધારનાર છે અગ્રક બરમના
સેવનથી સો સ્ત્રીઓ સાથે બોગ બોગવવા જટલી સક્તિ ઋતુમાં આવે છે પુરુષને પ્રોદ
નજાવવાનો તે બનાવે છે મૃત્યુના ભયને તે છે ગુણમાં અમૃતપ્રદ છે

स्निग्धमुष्णकटुक सक्पाय कक्षुमुष्टहरण हरितालम्

श्लेष्मपित्तमुखरोगविपाद्य सनिगृह्य कुरुत कर्तालम् ॥२९२॥

હરિતાલ રિનગિષ્ઠ ઉષ્ણ કટુ અને મધુર છે. ખમ-પુનઃથી ચામડોના રોગોને દુર્ગત છે. વદ અને પિત્તના રોગો મુખરોગ વિદ અને રક્તોપેત્રને શાત કરનાર છે.

ब्रह्म रराधांगमहोपदशबन्धसदैरी शतमल्लसत ।

पित्तप्रधारी पुरुषार्थकारी बल विधत्ते सतमल तुभ्यम् ॥२९३॥

મોમય પ્રથુ જવર અધાગ ઉપદરા ખાસી વગેરેનો દુરમન છે સોમલ રક્ત અને પિત્તને વધાગનાર છે પુરુષાનન આપનાર છે સો ધે નના જેટલુ મળ વધારનાર છે

मस्तुबलासन्नरमा चकासश्चासत्तिदद्गुणशै यहारि ।

नितीर्णमस्मृति मूलतल मानण्युदा नलिकाऽय यन्त्रम् ॥२९४॥

સોમવત્તુ તેન—તામ્રમ્ । યક્ષો નવિકાયત્રયા કાપિ—વાત કાસ જરૂર અગ્નિમાઘ
કાસ જ્વાસ દુઃ પ્રજ્ઞ અને શીત—મધા રોગોને હરનાર છે કામ અને સ્મૃતિ ન તેને
તે હરનાર છે

असृक्कश्वासविनयभृत चातुर्थकश्चेडपुर सराणाम् ।

गुर्वा गदाना चत्तुराननेन मन शिगञ्जारि मन शिळा सा ॥२९५॥

મન શીલ રક્તોય ૧ શ્વાસ વિશ્વ જૂતની ખાધાઓ ચોથીઓ તાવ વગેરે
રોગોને હણનાર છે

બ્રહ્માએ વ્યાજ કારણથી ભારે રોગો મારે જ તેને ભારે પનાવી છે (મનશિલ વજનમાં ભારે હોય છે)

लुणा कषाया कफातपित्त त्रणालवीसपक्षित्सह त्री ।

सकोचयित्री स्मरमदिरस्य स्फुटी स्फुटामक्षिरुच भनक्ति ॥२९६॥

ફટકડી ગમમ તુરી કદ વાલ પિત્ત પ્રજ્વ વીમપ મદદ દોઢ વગેરેને હજુનાર છે
રેનિ મોકાય. ગનાર છે પ્રનાવેલી ફટકડી આખની વે ના હજુનાર છે

उ फुल्लिमा बलासक्रिमिशोथा मान सहितो तुभ्द ।

कदत्तकभानुष्ट किं कष्ट नेत्र हति उकुष्टम् ॥२९७॥

ઉત્કલિખા — યોગમુધાનિધિમા આના લક્ષણો નીચે મુજબ આપેલા છે —

“ ઘના માન નિરોધત્વ ધ્યાસકાસાદિસમય । ઉત્ફુલ્લકુમ્ભિભવતિ ઘનકોરસ્ય
સેવનાત્ ॥ ઉત્ફુલ્લિકા સા વિજ્ઞેયા વાલ્લાનામસુહારિણી ॥ ”

અર્થાત્ ધાતુ દૂધ-ભારે દૂધ પીવાને લીધે બાળનું પેટ ભારે આક્રમણીય માનમ પડે
મસણી ઉપડે । અતિશય દાહ ॥ ૨૧ પેટ ઉઝળા કરે આ રોગનું નામ ઉત્ફુલ્લિકા
ખાસી કૃમિ ગોથ આધ્માન વગેરે રોગોનો રેવચીનીનો સીંગો જેને ‘સાગેવન’ તરિક્કે
ઓળખાયા આવે છે છે તે નાશ કરે છે, ઉમારેવન કટુ અને નિકન છે અને એવું
કચુ દુ ખ છે કે જેને ઉમારેવન હણતું નથી ?

ઉપદશત્રણશમન પ્રવળપ્રયાસશોધન દક્ષ ।

મૃતધાતુ જીવયતિ ત્વ ય કસ્ય શય્યાવા ॥ ૨૧૮ ॥

બોદાર અથવા મુડ ભિંગ ઉપ શર્મા ચાદને રૂઝનાગ છે ઉપ શની ટાપી અથવા
ચાદીખાથી પ્રચ્છ પડેલું હોય તો તે પછુ મુડ ભિંગ લગાવવા અને શુદ્ધ કરીને ખાવાથી
બધ થઈ ગય છે બોદાર થત ધાતુઓને જીવડે છે આમડીના રોગોને તે મટાડે છે
એનાથી વાગ વધે છે ?

રિનગ્ધ હિમ સ્વાતુરસ કપાય પથ્ય દશા ગેરિકૃધાતુયુગમ્ ।

પિત્તાત્તહિકાકફવાત્તિવેગ હાગ્રહલાહતિ મગ્ન સદાહાન્ ॥ ૨૧૯ ॥

ગૈરિકયુગ્મ (પાપાણ ગૈરિક અને સ્વલગૈરિક અથવા ગેર અને સોનાગેર) રિનગ્ધ
હિમ મધુરસ યુક્ત ખાય છે આખને દિતકર છે રક્તપિત્ત લેડકી મ્દ ઉત્તરી વિષ અને
દાહ-આ તમામ રોગોને હણનાર છે

કટુ સ્વાદુત્તિક હિમ રક્તપિત્ત હુતાશપદ બુદ્ધિદ બોલયુક્તમ્ ।

અપસ્માર સૂત વર સ્વેદકુષ્ટત્રિદોષાપહ ગર્ભગેહસ્ય શોધિ ॥ ૨૨૦ ॥

હીરાખેન કટુ મધુરતિક્ત અને દ્રુ છે જલગમિને સતેજ કરનાર છે અને બુદ્ધિ
વધક છે ફેફસુ સ્તિમ્બજ્વર પરસેવો કુષ્ઠ અને ત્રિદોષને દગનાર છે ગર્ભાશયનું રોધન કરનાર છે

રત્નાનિ સર્વાણિ વિલેસ્વનાનિ સ્વાદૃનિ શીતાનિ કપાયકાનિ ।

સરાણિ ને-ચાપ્ય તિમગલાનિ દારિદ્રદુષ્ટમહનાશનાનિ ॥ ૨૨૧ ॥

બધી ગતના રત્નો (હીરા માણિક વૈદ્ય પોષ્પરાજ રક્ષિત્ નીનમ ગોમેદ વગેરે)
લેખન કરનાર છે આખેને દિતકર છે મગ્નકારી છે ગરીનાઈ અને કુષ્ટ પ્રદનો નાશ
કરનાર છે

શાતો રુષ ચિત્તદોષપુ ગીતો રક્તસ્તમ્ભી દાન્યકારી દિવાનામ્ ।

હેન્નાસાફ સાધિતોડનોમૃત્યુ સ્ત્રુષ્મ શાળ શસ્યત કાડપ્યકીન ॥ ૨૨૨ ॥

૧ એ ૧૨ લખીમ લોહી ખૂબ વાપરે છે

એ ૧૨ની બુદ્ધિ અને તેના વાપર માટે પુષ્પ રક્તસાગ સાનર મા પ્રદાનાત્ એ નૂના

(પ્રથમમ) પાકી દીકા (લામ ૨ તે ૮ ૧૬) કટુકની અર્થા માટે જુઓ મળાસમ્બે ન વધવતિકા
સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૬મા મારા લેખ

રાતાગ મનુ અગ્નિ ક્ષીન અને રુક્ષ છે. માનસિક રોગોમા ઉત્થોગી મનાય છે. મનનું સ્તબ્ધન કરનાર છે. દાતી મજાન કરનાર છે. સોના સાથે અકોકને મીઠાવીને વાપરવાથી તે અતિ વૃદ્ધ છે. રાના કામમા જલદશુ અગ્નિ ક્ષીન વખણાય છે.

શિશિરતર વિપાકમધુર તુવર રચિર

હૃદયગમ દુરિતદાપિ મહાનલદમ્ ।

નયનહિત્ત મતિસ્મૃતિવિમાઝરણ કનર

પરમારભ્યમત્રિમલશાપનમિં જગતિ ॥ ૨૦૨ ॥

મેંદુ અતિ કડુ છે. વિપાકમા મધુર છે. સ્વાદમા તુરુ છે. મુદ્ગ આગે હૃદયગમ છે. અનિદ્રને કરનાર છે. શુદ્ધિ અગ્નિ અને પ્રભાને કરનાર છે. તાપ વિપ ક્ષય ત્રિદોષ ગોષ અને ઉલ્કાને કરનાર છે.

ઘ ય વૃદ્ધ્ય શિશર હસનમ્મલ વિપાકવ રસાદુ ।

વિતાનિલપ્રમહાન્ હરત મ્નિયધ સર રજતમ્ ॥ ૨૦૪ ॥

ચાદી ખલ આપનાર વૃદ્ધ દડી લેખન અને અગ્નિ છે. તેનો વિપાક મધુર છે. પિત્ત વાયુ પ્રમેદને કરનાર છે. રિનગ્ધ અને ગર છે.

ભગ્લ પાકે કટુ લઘુસર ગૂળનતુ યથાપ્ત

તિક્ત તામ્ર તુવરમધુર રાવણ હસન ચ ।

વિત્તરલ્પમશ્વસનકસનકેશકુષ્ટ પરાશા

વાણ્ણસ્ત્રેદલયમયમર નાશયઃસામ્લપિત્તમ્ ॥ ૨૦૫ ॥

તાપુ ત્રિશકમા અમ્લ છે. કટુ છે. લઘુ અને સ્પષ્ટ થતી કૃમિ અને કૃમિથી ઉત્પન્ન થતી યથાઓને દહુનાર છે. તાપુ તિક્ત તુરુ મધુર રાવણ અને લેખન છે. પિત્ત ક્ષય આમ આસી આમડીના રોગો જરૂર હસ પાડુરોગ પરસેવો ક્ષયરોગ અને અગ્નિપિત્તનો નાશ કરનાર છે.

મધુરતુવર તિક્ત રક્ષ સર શિશિર ગુર

ક્ષિપમિ શુદ્ધાકુષ્ટ લોહ વિલ્લન વાતલમ્ ।

પ્રહરતિ ગર મેદો મેહ કફ ક્રમિસક્રંત

અયયુદ્ધધૂ શર્ણ્ણીહો હલોમકસગતો ॥ ૨૦૬ ॥

સેાહ મધુર તુરુ તિક્ત રુક્ષ સ્પષ્ટ કટુ અને ગુરુ છે. હસને પતે કુષ્ટને હલાનાર છે. લેખન અને વાતન છે. ગર મે પ્રમેદ કફ કૃમિર્નુ કૃષ્ણ સોળે દાદ થતી તરોગ કૃમિમક (ખમાતો દષ્ટ પ્રાગ્ જોને પ્રગળો કમળી કહે છે) વગર રોગોમા રોગ ઉપરોગી છે.

મેહ કપતિ યઃસમસ્તવિષદા મહાં શરીર યથા

સઘો યદ્રગુણભાસ્કરસ્ય પુરત સ્વયોનવત્ દ્યોતત ।

આસ જ તુહલીમકૌ વિજયતે રાસ વલાસ ભળા

ત્ક ગમ્ભીરગુણ ન ચચ્છતિ રજા રદ્ધ સર ગજ્જનમ્ ॥ ૩૦૭ ॥

બળ (ક્યર્મ) તમામ દુ ખેનુ જે ધર છે એવા પ્રમેદરોગને હણનાર છે જેના શુભ-સૂર્ય આમજ શરીરના તમામ રોગો આશીયા માફક જાખા પડી જાય છે બળ આમ હલીમક માસ અને ખાસીને હગ્નાર છે મર છે અને તમામ દુ ખેનો નાશ કરનાર છે

વગોપમગુણો નાગો યુક્તયા સતનસેવિત

નાગાધિક બલ દત્તે હતિ મહ વિગયત ॥ ૩૦૮ ॥

નાગ (સીસુ) પશુ કનાઇના જેવા જ ગુણુનાળુ છે ધુમ્નિદુર જે નાગ (વાશ) નું સેવન કર્યું હોય તો હાથીથી પશુ વધુ બન આપનાર છે અને ખામ રીને પ્રમેદને હણનાર છે

જસદ્દ હિમતિક્તકપાયરસ કફપિત્તમિનારવિનાશકરમ ।

અસન કસન નયનાર્તિસલ્વ સહલીમકમેહમપિ તિપતિ ॥ ૩૦૯ ॥

જસદ્દ ઠંડુ તિક્ત કપાયરસયુક્ત મ્દ પિત્તના વિનાશનો નાશ કરનાર છે આમ કાસ આખના રોગો હલીમક પ્રમેદ વગેરેને હણનાર છે

સ્વામાસિક સ્વાદુરસ સત્તિક સ્વયં ચ ઘૃધ્ય ચ રસાયન ચ ।

શોકક્ષયાશક્ષિમલપ્રમહ વસ્ત્યર્તિકુપ્ત પ્રસતે સકળદુ ॥ ૩૧૦ ॥

સુપશુ અને શૈધ્ય માફિક બ ને મધુરગ્ગસયુક્ત મ્દગને કીઃ કરનાર ઘૃધ્ય અને રસાયન છે સોજો ક્ષય હરસ વિગેય પ્રમેદ મસ્તિની વે ના આમડીના રોગો ખુશ્કી વગેરેને હણનાર છે

રસે કટુશારકપાયશીત હ્રદય સર વામક લેસન ચ ।

વિષાર્તિકુપ્તાસ્મવિલાસપામા પિત્તાનિ તુચ્છાનિ કગતિ તુ થમ્ ॥ ૩૧૧ ॥

મોરથુધુ કટુ ક્ષારયુક્ત કપાય શીત આખને દિત ૭ માગક વામક અને લેખન છે વિનતીખાધા કુબ પથરી ખમ-ખરજ્યા પિત વગેરેનો મગજર નાગ છે

તુથ કટાહકુભૌ તદુપરિ વસન ત્તાડપિ રત્તય વરામ

પૂરય કટાહમદ્દિ તદતરકં નિરીમસ્વ ॥ ૩૧૨ ॥

મોરથુધાને સોદાની મ્દાર્મગા ગાખુ (મારીઃ નૂથ મીને) એની ઉપર વસ્ત્ર મૂકુ એની ઉપર ત્રિધા પાથરી પછી મ્દાખને પાણીથી ભરી દેરી આ ગોતો અક પડી જુઓ [મોરથુધામાથી અર્ધ માત્રાનો આ પ્રકાર છે હું બાપર આ વિધિ સમજી શકતો નથી બા ગ]

કટુકમલિમ તિક્ત ટેન્ડિ મયમ્પણ કફ—

ત્રિમિમરુદપન્નારોમાદ પ્રમેદભરાસમિત્ ।

અયધુ જઠર આસાશૌહલીનકમૂત્રરુ

નિવિહસિક્તા કુષ્ઠ વ ય નિહતિ શિલાજતુ ॥ ૩૧૩ ॥

ગિનાજિત કુદુ ઉષ્ણ તિક્ત છે ન ક્ષયનો નાશ કરનાર ૫૬ કૃમિ વાયુ અપરમાર
ઉ માદ પ્રમેદ અને પથરીને છતના છે સોળે ઉ ૨ શામ હરસ હક્ષીમક મૂત્રના
રોગો પેસાગમા જતી રતી આમડીના રોગો વગેરનો નાશ કરના છે શિના જતુ શક્તિવધક છે

સૌરસારો મહતાલાદિરોધી શૌતરૂપશૌ ચોમધૂમોષયોગી ।

શલ્કદાવ દ્ર વર્ષા પ્રધાન કૃઠપ્રાય મૂત્રકૃચ્છ્ર નિહતિ ॥૩૧૪॥

મુગખાર સોમન હ તાલ વગેરે ઉડના પોને ઉડી જતા અટકાવનાર દ્ર વ છે
એનો અપશ ડો છે ૧૩ખા ૧૧મા તે ૧મ આવે છે સખદ્રાવના પોમા આ પ્રધાન
દ્ર વ છે મુરોખા મૂત્રકૃચ્છ્રને હલો છે

નિશ્વારક પ્રતિશ્વાય પ્રમેહગદગઞ્જન ।

નદ્રૂસ્નાયુકવિવસ સાદરો નવસાદર ॥ ૩૧૫ ॥

નિશ્વારક (મરડો) સળેખમ પ્રમે વગેરે રોગોનો નવસાર સંહાર કરે છે નવસાર
દાદર (દશાઝ) અને વાળાનો સંહાર કરવામા લબ્ધ પ્રતિષ્ઠ છે

(ઇતિ હરિતમ્બાદિ વાપ્ત નામનો દ્વિતીય ગુચ્છ મપૂર્ણ)

આ માસિકના ગ્રાહકો અને લેખકોને સૂચના

(૧) આદકોને જણાવવાનું કે જાણુઆરી થી આપુરે વિનાન ૨ મુ ના રાત્રી ધાવ કે નરા થનાં આદકો નો તવાજમના ૫ મ ઓ થી મો નો નો તેમને અમ ગો ખગમે ન ન મળે

( ) રાત્રી અથવા યાત્રામાં રાત્રીના આતંકના જાણના થયેલા
માની રાત્રીને જન પ્રચારી મામલો જાણના આવી માની આપરામાં આવી

[illegible]

(૪) ત્રાસ થતા મનુષ્ય એ મેગવતી થી મરણો પામી શકે છે. વ્યવસ્થાપિત “આયુર્વેદ નિગાન” આપતિ મુદ્દલાનય, ૧૯૫૭ અમદાવાદ, એ મળતામે ત્વા

(५) अथा भूमिना वेष्टयेत्तु पौनाना न मा के भूमि मा आरता न मा ममध
मा रतयराज तत्राने मन्नामे उवा

(6) જાતે 11 વજ્રે ગિંધા માટે શાંદિ તરા માત્ર 9-૮- ગાખરામા બ્યાતન છે

(७) आ आमि आ अपाना नमो आ १ १ नयना नयकि नयाम १३ ६

(૯) શ્રી મામિખના લેખોને અને ઝૂં મામા પુષ્ટિ ન રમ્મ ની ની ાસીતિ (policy) ની ગે અનુદ નથી

!! ખાસ લાભ !!

આચાર્યે વિજ્ઞાનની ૧/૧૦-૮૧-૮૨-૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭-૮૮-૮૯-૯૦-૯૧-૯૨-૯૩-૯૪ એમ ૧૫ ની જાતી જાતી ગણતરી માધ્યમેથી ૧૫-૫૫ થી ૧-૮૦ થી મળ્યા.

દષ્ટી

પાછના નવની નહિને માટે જુ નમમીત મુ મ ૧૪

આનંદના અર્થ માટે ચતુર્થાધ્યાય--આયુર વિજ્ઞાન

ॐ आदित्य भूषा ११ १२५ - १२५ ११

આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીઓએ અવશ્ય સંગ્રહવા

ચોગ્ય આયુર્વેદનો અમુદ્ય ગ્રંથ

પ્રત્યક્ષ શારીર

નો

ગુજરાતી અનુવાદ

દમણા જ ખતાર પડેલી આ અમુદ્ય ગ્રંથ આયુર્વેદના દર વિદ્યાર્થીએ તેમજ
વૈદ્યોમ અવશ્ય મનજના ગ્રંથ છે. ગ્રંથકે શારીરગુ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન જ વધ વિદ્યાનો માનો
પાતા છે. મ મ વિગત ગાનાથમેન મગરની એમ એ એન એમ એમ કૃત મ કૃત
પ્રત્યક્ષ શારીરતા પડેના તથા બી ન જાનો. ૧. ગ્રંથકુપ્ત અમરજી પાઠ એમ બી બી
એમ એમના ઉદા આ ગોવિંદરથિન ગૂજરાતીમાં ગુજરાતી ભાષામાં આ વિવર
આ પોતે જ પુ ન છે

૧૧ પૃષ્ઠના ૭ મા પનાના અચિત્ર પુ લગની પ્રિંત માત્ર ૮- -

આપર ના વિદ્યાર્થીએને ગુ ન પ્રમાણુ ૧૧ મનાવશ્યી કે માનમા સમય

પ્રમાણકો
૧૬ જાન્યુઆરી ત્રિમંજી આચાર્ય
તથા
૨૧ જુલૈયા ૧૩૨૨ પ્રમા
મન પાલવી મુબરક

મગરા ૧૧ દેખાવા
૧ પ્રમાણકો પામેથી
૨ ગુજરાતીના મુ મ્ય અંગ રા પામેથી
૩ ગુજરાત આયુર્વેદ પ્રમાણકો મુ ૧
તથા ક્રા ૨ એ પ્રમાણકો

વડોદરા ગળ્યની લાયબ્રેરીઓ માટે મલુર વગેરે

વૈદક સિદ્ધાન્તોને તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી તથા
અનુભવની દૃષ્ટિથી, ચર્ચનારૂ વૈદક માસિક

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

પુસ્તક ૨૨

તદેવ યુક્ત મેષજ્ય યદારોગ્યાય કલ્પતે ।

૨૦/૧૨/૨૮

અ-૮

સ ચૈવ મિપજા શ્રેષ્ઠો રોગેભ્યો ય પ્રમોચયેત્ ॥

૧૯૩૯

ત્રી અને પ્રમાણ

દુર્ગાશિક્ષક કેવળરામ શાસ્ત્રી

અહીં ગર્ભસ્થિતીકર નર્સ લીલ તરફથી

૩ મયાની ૧૩ મુખાશ-૧૪

શુદ્ધ આયુર્વેદીય દવાઓની માકક શુદ્ધ આયુર્વેદ
મળવનુ શાસ્ત્રીય જ્ઞાન પણ તમને અહીં કાર્મસી
તરફથી પ્રગટ થતા આ માસિક દ્વારાજ મળશે

અનુક્રમણિકા

નિર્ણય

૫૨

૧ આયુર્વે ના દત્તિના તમા સામ વિચારગીર		
એક રમીન		૧
૨ હુમાનચાગુ	કાલીવિશ્વનાથ પી સામ	૭
મુ ર્મીના ગુરુગત જાનમા આયુવ પ્રચાર	રિન ચિદશર્મા	૧
૪ નેગમી મદીની પ્રવૃત્તિલાગા	સપાનાન ગ વદ	૪
૫ આરોગ્ય વજુ	પત્રનાભ ગાર્ગી	૨૪
૬ મિદ્ધમેશ્વર મધુમાના	માપાનાન ગ વદ	૪

— વિનતિ —

આ મામિ ની આ અનુક્રમણિકા જોઈને તાર તને ખાતરી થશે કે આ મામિ આપણા
 વે સામના નાનવચાર માટે જેવું તમ રી ગુ છે આ મામિ નું આ મુ ર્મી
 ચાલે કે શ આતરી જ આ મામિ મા આસ ને આસ જ વખા આવ ટે નહોતો । ।
 મ તની લાગેરી તો માટે ત મામિ મળુ પુ હ અમને અપાસા કે ફરાની
 નિધાના પ્રચારમા ને રેશનો ઉત ર મમાએનો કે ગોમ ગમ— ન તાર આ મામિ ના
 પ્રાપ્તકે નધાગવાની કે જેવું પોતા । ગા ત લાગેરી તો દા । પણ આ મામિ ન તારન
 નેનાવ તેરી રશિત ગો

ગર્ગી કે શાસ્ત્રી
 તરી

૧

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

નમો બ્રહ્મમજાપત્યધિવલ્લભિદ્ધ વતરિસુશ્રુત-
મરદ્વાજપુનર્વસ્વમિવેશચરકપ્રમતિભ્ય

[પુસ્તક ૨૦ મુ]

આગમ ૧૯૩૬

[અ ૮ ૮

આયુર્વેદના ઇતિહાસમા ખાસ વિચારણીય એક હકીકત

અહીં જે હમીમતની હુ વાત કરવાનો છુ તે ખરી રીતે તો આ દેશના મરકુત પાલી અથ માગધી ગમે તે બાપામા લખાયેન અને ધમ તત્ત્વજ્ઞાન આયુર્વેદ વગેરેમાથી ગમે તે વિષયને લગતા આદિત્યને લાગુ પડે છે પણ અહીં આયુર્વેદના ઇતિહાસમા વિચારમા એ હમીકતને ધ્યાનમા લેવાની આનરજગતા ઉપર જ ધ્યાન એવવાનો વિચાર છે

આ દેશમા પ્રાચીનકાળમા લેખનમળા નહોતી એ પ્રસિદ્ધ હમીમત છે હમીપા અને મોહો એડેરેમાથી નીમ્બોલી સીનો ઉપર કાઈ નિશાનીઓ છે અને એમાથી ૧૫મી કાળવાના પ્રવાસો થયા છે એ માગ ધ્યાનમા છે પણ એ નિશાનીઓને પાગના મળની આપણી લિપિ માથે મોઠા ગમધ નથી એમ્લુ જ નહિ પણ આ દેશના આર્યોની બાપાનો ધણો વિાસ થયા પછી પ્રાચીન નરુપિ મુનિઓએ દાનરેની લખામા ચિગ્રમગણી નરુપિઓ રચ્યા પછી પણ સેંડા નપ મુચી એ અમર ૧ મે ૧૫મા નહોતા-નખી રકામા નહોતા એ ઇતિહાસિદ્ધ હમીમત છે શ્રુતિ અને સ્મૃતિ ૧૫મા જ આ ઇતિહાસ જળવાઈ રહ્યો છે વૈદિક સાહિત્ય એ શ્રુતિ અને વે પછીનુ ધમમુતો ગીતા યનો વગેરે આદિત્ય તે સ્મૃતિ આ શ્રુતિ અને સ્મૃતિ બેય રામ્લે વાયવા યોગ લખેવા પ્રમ્લેના વાયમ નથી શ્રુતિ એટલે સાલજેનુ અને સ્મૃતિ એટલે થા ગખેનુ જે અનમત પોના માંલજેનુ આ સખ્લે જ બેદનું સ્થાન પોનેનુ અને સ્મૃતિનુ ઠીન્લુ છે પ્રેમ સુચવે છે પણ વેદો અને સ્મૃતિમે પણ સુર પાસેથી વિદ્યાર્થી માલજે અને વાદ રાખે નિરુકત ૭ આયુર્વે પુગણ ઇતિહાસ આદિ વંદિકતર સાહિત્ય રચના માડયુ ત્યા મુધો ૮૭ આ દેશમા સાહિત્ય વખીને નાગવી ગખવાની પદ્ધતિ શરૂ નહોતી ઇર્ધ એ સ્મૃતિ શમ થી જ મમ નપ છે

કેટલાક તદ્દિહોના મને ઈ મ પૂર્વે માતમા આમા શતમ્ભા લેખનમળા આ દેશમા હાખલ થઈ છે ઈ સ પૂર પાયમા ને થા શનમ્ભી ઉત્તીયુ લેખોવાળા પથગમ્ભો મળી આવ્યા છે અને ઈ સ પૂર્વે ત્રી ન મતમ્ભા મડાગજ અમોકના આખા દિગ્દુધાનના બુદ્ધા જી ૧ બાગમા પથગયેના ગિનાવેખો અને સ્વમરેખો એ પ્રાચીન લાલી લિપિને

મામા ય પ્રમાદ દર્શાવે છે અગ્રેષ્ઠાલીન આહારનિષિદ્ધિમા યથેના લખાણો મામાન્ય લોકોથી વાચી શકાતા ભાષા ભોળાને એટલું અરોગના લેખો ચોક્કસ માળીત કરે છે છતાં એ વખતે ય કેમની મોટા ભાગે મોટે જ અપાતી મોટા મોટા અથો માદ ગમવા પડતા એ ચાક્રમ જે પોતાનો વે કે એ વેનો અમુક ભાગ અલગચાલવવામાં આણજી બહુ મોટે રીતે એવો ગિનાજ વણા આહાર દેખોમા જે પેની પેના સુધી ગુજરાતમાં હોતો એ માથ પછાતે માધ્યમી નાન લાગતો પણ તે માતોમા ખામ રીતે મદ્રાસના કે તાક ભાગમા એ ગિવાજ હજી હી પ્રમાણમા આપુ છે

નળી આ રીતે ધાર્મિક અથો કે ગ્રામી ભોજન આદાન ધર્મીઓમા જ હતું એવું એ પેથી માદ ધમક થો-નિષિદ્ધિ-મામા વખતે ધી-મગવાન ભુક્ષના નિર્વાણ પછી લગભગ પાચસો વન સુધી નખાતા હતા છ ન પૂનર મા પ્રથમ સિનોનમા એ અથો લખાયા છે ને કે તે પેના દોહસા ભયથી એ નથો મિલોનમા આવી ગયા હતા કે નતનન કે દિદુરતાથી એક બાજુ બિખખુતો એ ધમના પ્રમાણપૂત અથો મોટે કરીન મિનોનમા આપા અને તા પછ પેટીઓ સુધી ગુરુશિષ્ય પરપરાથી એ અથોને રમગણમા જળણી રાખરામા આપા

પાછળથી-ધણુ કરી ધરથી પહેવા બોન શતમ્થીજ આ દેરામા અથો લખીને જાગની રાખનાતો રિવાજ સામા ય થઈ ગયો અને ને કે વેદો અને બીજા પણ ધણુ અથો મોટે રાખરામા આપતા અને હજી આવે છે પણ લખેના અથોનું અસ્તિત્વ શરૂ થઈ ગયું

મકરાચાપના ભાષ્યમાં થોમા નુતિમાંથી પ્રમાણુ ટા તા તૈસિરોય ચૈતરેય જાદોગ્ય કે તદારવ્યક ઉપનિષદમા આમ લખેનું છે એ રીતે લાગ્યે જ નેવામા આવે છે પણ તે તે આહાર કે ઉપનિષ જાણનાગ આમ તે છે કે બોલે છે (પઠતિ ભાસતતિ) એ રીતે ચાગચાપ લખે છે આ દાખલો પણ એ વખતે અથો લખાતા હોવા છતાં વૈદિક સાહિત્ય વિષયમા મોટેથી C I લો આપનાતા રિવાજનું સ્થાન કરે છે

વૈદિક કે વૈદિકતર પ્રાચીન સાહિત્યના પ્રાચીન અથો રચાયા પછી સેકડો વધ સુધી લખાયા નહોતા એ સત્ય સ્વીકાર્યા વગર છુટકો નથી અને હું ધાર છું સવ માન્ય છે આયુર્વેદના પ્રાચીન અથો પણ ધણુ વર્ષો સુધી લખાયા ન હોય એ જ સ્વાભાવિક છે પહેલ કેલ ક્યારે લખાયા એ હેતુ પણ મુશ્કેલ છે હવે જાણા દક્ષ અશ્વિવો અને છ પ્ર સુધીનો આયુર્વેદિક અથોમા આપેનો કમ વેદાદ સવશાસ્ત્રોનું કાગલ પરમેશ્વર છે એ દાશનિક સિદ્ધાંતો વચક હોય મેમ ગણીએ અથવા આહાર ધર્મની એક પ્રાચીન માન્યતાનો નિદશક હોય એમ ગણીએ પણ એમા મ્થુ ઐતિહાસિક તરત નથી એટલું સ્વીકાર્યા વગર ઐતિહાસિક વિચાર કરનાનો કરી અર્થ જ નથી એટલે એ દેવોને છોડી દહને સંપ્રદાય કમમા આગળ આનતા આનય મને ભવતા મ્થુ ઉપરેશક ભરદ્વાજ અને સૌમ્ય મેપ્રદાપના મ્થુ ઉપરેશક ધ વ તરિ એમને ઐતિહાસિક પુરૂષ માનવામા વાધો નથી લાગતો ને કે એમનો સમય ચોક્કસ કરવો ધણુ મુશ્કેલ છે પણ અહીં માદ વક્તવ્ય એ છે કે ધારો કે કદાચ આ ધ ન તિ કે ભરદ્વાજનો અથવા જે પડીના દિવોદામ કે પુનર્વસુઆનથનો

સમય ચોક્કસ કરવા માટે કોઈપણ પુરાવો મળી આવે તો પણ અત્યારે આપણી પાસ ને ચરક સુશ્રુત બેઠ કાશ્યપ નામની પ્રાચી સહિતાઓ છે એનો કાળનિશ્ચય એથી થઈ શકતો નથી ઉપર જુલુ તેમ ને જૂના મળ્યા અથવા નહોતા લખાતા તે મળ્યા આ આચાર્યોનું સ્થાન છે અને ચરકસુશ્રુતાદિ અથવા પણ ધન્વ તરિએ કે પુનર્વસુ આત્રયે આજો અથવા લખીને તો શુ પણ તૈયાર કરીને પણ પછી શિષ્યોને બતાવ્યો હોય એવું દેખાતું નથી પણ શિષ્ય પુછે અને ગુરુ ઉત્તર આપે એ જાતની આખા અન્યની રચના છે ચરક સહિતામા તો એ ક્રમ તથા વધારે પરિપક્વ થયેલી ચર્ચાઓના રિપોર્ટ હોય એવા અમુક અધ્યાયો છે બૃહદ્દાર્દન ઉપનિષદમા પણ આ પ્રકારની રચના છે વળી આખી રચના જોતા ગુરુનો બધો ઉપદેશ તથા પશ્ચિમોના ચાલેલી ચર્ચા સાક્ષાત્ માબજ નારે જ વ્યવસ્થિત ગોઠવીને તથા મોઢો હોય એવું પણ નથી લાગતું આ લીનના સમર્થનમા ખલા આપવા મુશ્કેલ છે પણ આપા વિચારો ગોઠવણની રિચિનના વગેરે ઘણી બાબતોનો સૂક્ષ્મ અતિહાસિક દૃષ્ટિથી વિચાર કરતા મૂળ ઉપદેશ પછી ઘણી વખતે અથવા લખાયા હોય એમ સ્પષ્ટ લાગે છે ઉપરબધ્ધ સહિતા અથવા પ્રતિસરકૃત છે અને હંમલના સરકતા કુદતે તત્ત્વ પુરાણ પુનર્વસુ । એ શબ્દો વિચાર કરતા પ્રતિસરકૃત તત્ત્વને પ્રતિસરકૃતાના કાગળના મામાન્ય રીતે માનવું જાણ્યું વ્યવસ્થા બીજા પુગવા એથી એ તત્ત્વનો કોઈ પણ ભાગ પ્રાચીનતર હશે ત્યાં એને બને પ્રતિસરકૃતાના કાગળથી પાચીનતર માનનામા આવે પણ જ્યાં એ રીતે જુના નવા બાગોને છુગ ન પાડી શકાય અને અમુક ભાગ જૂનો છે એવું નિર્ણયિત થવા માટે રતત્ત્વ પુરાવો ન હોય ત્યાં સરકતા અને તે પણ અતિમ સમ્પ્રતીના કાળનો અથવા માનવો એ જ શુદ્ધ અતિહાસિક દૃષ્ટિ માટે અનામત ગણમાગ છે

શૃંગાવચારણુ

લેખક મહેાપાધ્યાય ડૉ. મશીવિથનાથ પી વ્યામ

વર્ષોથી અમાગ એક વિદ્યાગુરુનું ધિર દ્વિન થયું હતું નાના મોટા સુમડા ડોક્ટરીઓ દ્વારા એ તો કાયમ ગદ્દે એ કા જો તો એમને ત્રણ ચાર દિવસે મુડન કરાવવું પડતું કેમે કયું એ મટવું જ ન હતું લોહી બગાડને એ બધું આજારી હોઈ લોહી કમરવાનો વિચાર થયો હતો એવામા ઉત્તર દિ નો એક આદમી રોરીએ રોરીએ ફરી શોંગડી મૂકી લોહી કાઢીને ખસ દા ર ખગજવા જેવાં લોહી બગાડના જુના દર્દોને પણ મટાડવાની ટહેન નાખના હનો તેનો બેટો થઈ ગયો એ જાતે મુશ્કેલ અને ધવે દળમ હનો એવું એને પાછળથી સુજ્ઞતા મેં જાણ્યું આયુર નો સત્ય વિભાગ કયા કરા જઈ પ થો છે ?

માન શોંગડી મૂકીને દવાગા બાગમાથી રક્તાવમેષ કરવાની પ્રિમનની ચાર અને દોઢ રૂપિયા વચ્ચે ચાવની હુંશા વુલી રૂપિયા બેના મધ્યસ્થ ભાવે સ્થિર થઈ અને શૃંગાવ

ચારણ પ્રક્રિયામાં સિદ્ધસ્ત એ યવનાચાચે પોતાના સન્નિધેય Surgical bagમાંથી નાનાં મોટાં પાંચ સીંગ-૪ ગ ઢાંઢવા ધોરગળ્યા અને સાફ થ્યા છ એક આગળ લાખા હતા ખીજી એક ૪ ગ કાંઢયુ પર તુ તેમાં મીજી ૪ ગ પેલા પાચમાના દરેક સીંગની ટાચે મીજીની ટાપી તેજે બનાવી દીધી ૪૦ સોય વડે તે મીજીની બનાવેલી ટાપીમાં જિદ્ર પાંચુ દરમ્યાન પાણીનો બરેલો પાલો રામપાત્ર-શગવ એક વાસામાં ધૂળ એક મોટા વાસામાં પાણી કપડાના કકડા એવું મગાવ્યું

૪ ગાવચાગુ ગીંગથી લોહી કાઢવાની રીત ગેશવાયુરો નો વિષય છે વાધુ પિત્ત અને ક્ષયથી દૂષિત આ કાઢવા અનુક્રમે ૪ ગ જળો અને અવાજુ એ ત્રણ સાધનો સુત્ર આપે છે જળો મૂકવાનો વિધિ સુત્ર વિગતારથી આપ્યો છે ૪ ગ અને અલાજુનો અતિદેશ ૪ છે ૪ ગાવચરણુ શૌણ્ણિતાયસેકનો એક સુકુમાર ઉપાય છે

લોહી દૂષિત થતા ક્ષુભદશાને પાંચુ હોય* અથવા ત્વનાશ્રિત ઘણું હોય* અને ખામ તો વાયુથી વ્યક્તદૂષિત થયે રમ્ભાવમેદ માટે ૪ ગ અને વાપચવાનું શાસ્ત્ર મિધાન છે

રૂધિગ્ની નિસગ ઉષ્ણતાની ઉષ્ણ એને ક્ષુભ કરી મૂકે ત્યારે ઠંડી જળો કે રક્ત અનાજુ કમ્પા ઉષ્ણ સ્વભાવના ૪ ગની પોચળા રૂધિગ્ ૧૬૨ ૧ જો વધારે શાસ્ત્રીય છે

પ્રાય રામની કરતા વધુ ઊંડેરી કે દશ પ્રતા વધુ આંગળ આંધેરી લોહી એથવા ૪ ગ સમય થતુ નથી જુઓ રાપ્ત ધર—જુહાતિ નાગિત ૪ ગ દશાન્નિત વજાર ॥

પરુના શીર્ડાનાં ગુણુ ઉષ્ણ મધુર અને સ્નિગ્ધ ૪ ગ રીન પાંચ રૂ ૧-અર એ ગાયુના ગુણોનો વિરોધ ૪ ગ જે બેના ગાયુ-દૂષિત વ્યક્ત કાંઢયુ હોય તો ૪ ગ ઉત્તમ સાધન ગણાય કેમકે લોહી તો ૧ ગ સકાય થયે તે પપુ વ્યકુપિત હોયને રામને એના સાધન વડે ૧ ગાચીન આચાર્યો એજા ચોક્કસ છે દરેક વિગતમાં ૧

પછી એ યવનાચાચે સીંગ મુકવાની જગાએથી વાળ સાફ કરીને પાણી ચોપડ્યું સીંગના મૂળ-કેસ નો ભાગ પાણીવાળો મરી જગા ઉપર મૂક્યું સીંગને ખીજે ઉડે-ટાચે મહો મૂકી હવા ચૂસરા માડી એથી આમપાસની ચામડી આ ૪ અચાપને ઉગી થતી હોય એમ લાગ્યું તાજી રા ૧૪ તેટલી ત્વચા ત તાત ત્વા પડી હવા ચૂસવી બધ કરી સીંગ પગની મીજીની ટાપીમાં પાડેતુ જિ ૧ ગ દીધુ સીંગ ચરીંગ સાથે સન્નિધેય જડાઈ ગયુ હતું આગળથી ટોકાર મારી તેની ખાતરી રી એમ પાને સીંગમાં થોડે થોડે અતરે ચોટાંગી દીધા

ત્રણથી પાંચ મિનિટ થોભીને પુછું જિદ્ર પાંચુ સોયથી પાંચુ અને હાવવાથી સીંગડી ઉખેડી એજલી ૪ ગા ગુમકુ થયુ હોય એમ ઉચી તરી આવી હતી એ ઉત્તમ નેદેશ પર પડી પાણીમાળા આગળી ૪ રી મહે ૪ જાંઠા ઉડાડ્યા અને સન્નિધેયો અજો સર્વ અસ્થાની છે ૧ ની અખીથી ૪ તે અજીને પાણીવાળી રીને મહેજ સહેજ થોડાક જરેકા કર્યા તે જગમ એવા હનમ દાયે કર્યા કે ૬ મ આમડીના ઉપગના પાંચી વધુ જોડા જતા ન હતા એની એ રી ૧ ડી એની એ જગા ઉપર પછી મૂળ દવા ચૂસી અને જિદ્ર દાખ્યુ પૂર્વની પેઠમ

* ને-ક્રાદિમિ મુક્તમ્ । નિ ૪ વામ્મટ ॥

× દશકથે ૪ ગ્ ૧૬૧ । રિત ની વામ્મટ ॥

૪ ૩૪૧ સમપુરિદિનમ્ ગર્ભા નાગ પ્રત્યક્તિતમ્ ॥ રિત નીમુપ્ત ॥

શીંગડી ચોગી ગઈ ધામ થતો હતો અને પખો ચાનુ હતો પણ આ વખતે લોકો હરી જાય તો બગબગ બહાર આવી શકે નહિ એવું પણ બતાવી એ વચન ધન તરીકે પવન નાખના દીવો નહિ

શ્રમણા ઉપર અગર મુખચાન ઉપર શીંગડી ચૂવામાં આવે તો ચક્કર ખાઈ જાય તેથી તે ચથો તે ૧૨ માં નિષેધા બહુ ગમી કે ૧૭ હડીના દિવસ અને ધૂવાંગ દિન આ માં માટે અયોગ્ય ગણા

આમ એકો માથે પાંચ શીંગડીઓ ચોટાડી હતી એ ઉપર જણા યુ ૮ પાચેક મિનિટ વાતે રહ્યા ૫૧ માંથી કાણુ મી મે ત્રયુ નિમે ૧૫ સુધી ઉતારુ ગેરના બંધ હવા અગર ભગના વળી માણુ બોડીરે સી ૧૧ સાચસીને ઉપાડે ત્યાં ને દોડા ચોમના જેવું જમના લોહીતુ ચોસતુ જણા અને ધૂમના જરાનમા ન નામે ત્યારે મળા ગતા લોહીનો લોચો ચોસલાશ્વ ૧૬૬ મના પડે ૧ એ મ થી ૫૦ ૧ રામણમા મનીમે ત્યારે ચોમના માથે પાણી પડે ૨ તેમ ચોમીના ચોમના માથે ૩૫ ત્રાની લોહી પદ આવતું શરાવમા તે નાખી ઉપર વૂળ રાગીને પાણીના રામમા તે શીંગડીને ધોડા ૧૫થી તે જ જગસને પડાવી નર રી નાખીને ત્યારે ૨૨ મરી ખડી એ જ ગીતે શીંગડી ચોટાડે ને ઉમેરે ત્યાં ચોડુ થયું ત્યાં તો આમ ત્યાં મરતા વધાર ત્યાં એ જ જ થાયે શીંગ લગાવે નહિ

મે રૂપિયામા સા શીંગ જ મુખચાના હતા ૮૫૦ વધુ મુવાની જગ જણાતા એણે આ મીને પચોતે શીંગ નગાચા મે ૧૫ ત્યાંની માણી ન રી આમા મે ૬૫૦ નો સુમાર લીતો

આખરે એ ૧૫ પાગર અને મે રૂપિયાના અગમો રાગીને મગાચા તેમા તેણે પોતાની બે શીંગડીઓમાંથી બે રૂપિયાનાગને આશરે કંઈ થયું નાખ્યું મુખ્યા ૭૫૦ ન સમગતુ પુઠયા ૮૫૦ ન ગમમ યુ એ ૨૧ રી તેમા તે ૮૫૦ની ૧૫૫ મેગવવાનું બૂમ તો બધું માનન જા રી રી ગવી ધાગી પલ આપી તેણે થુ કે મગદમાંથી મે રૂપિયાનાગ તે જગતી ને તારો ૨૫ મામા ૧૫થી આ એગડીયામા બોગી તેને મગગાવને અને એગડીયાનું ટીપુ મીપુ નાખતા જલે ત જગતા જે મીપા પો તે આ એગડીયામા પડવા દેવા પછુ બ્યાન ગણતુ કે તેજગજ જગીને મગુ પડે ન જાય પછી તેજગજની ભુમી પછુ અદર બેગવાને ચોપ તુ

તાત્પર્યિન તો ગકતારસેક પુરો ચમા કેડે સુવાચ્યુ જગથી બનાવ મગતી તે જગરા ઉપર હરિદ્રાચૂર્ણને મ આ લીતે ચોપડવા કથુ

જલો મુમીને મોલ્ફિનનો સમસ્ત સાવ થી પગે નચુ ઉપર ચો વાગ ચોથેનુ ઘી મનરાતુ અને એવું પુમ મુવાનું મુગન જણાવે છ તગાવનાગપ પછી પછુ એમ રી રામય

મગરના લોની ઉપગન ૫૫ લે દી ૬૫૫ નીમગી ૧૫ ૧૫૫ અથરા વધારે રમાણમા લોની ની મી જય અને મરના હ થતી મનિની મના પોડે ઉપરો બે જલાય તા રીનન જા ગાતુ બેડે અને ૭૫માં પગે ત્રણ વગર વિમાર થયે રૂઝાઈ ૫૫૫ તે માટે મ્યાય મધુર સિંગધ રીન પ થો નચુ ઉપર લગાવવા ચવનાચાય મતાવેમ એગડિયુ

તેજસ્વી હાલ નગરે આનાજ દ્રવ્ય ગણાય એ વગાજવા લાગ્યા અશાસ્ત્રીય તો કઈ હોતો કરતો !

ગદીની શક્તિ અનુસાર માત્રાના નથુ બેદ ગમ્યા છે એવામાં એછી માત્રા એક કુદરતી હુકમ નથુ પત્ર ને આડે મારાતો ગણવેા મધ્યમ માત્રા અથ નરમ જ એટલે જ પત્ર અને એક પત્ર વધા માત્રા નધાએ એક પચ્ચ લોહી કાઢી શકાય પ્રસ્થતું માપ સાડા તેર પત્રનું છે આ માત્રામાં માથે માત્ર ચ્ચોટી લારનો ગણવા હલ્લે મુલ્યુ છે

રૂધિરસ્નાનનો મધ્યમ યોગ ચવાથી વ નાની શક્તિ થાય છે ગરીબ કોરુ કુલ અને છે દરમનું ભેગ નરમ પડે છે અને મન પ્રસન્ન થાય છે

હા પછી પેના શયથાઓએ ખટાશ ખાનાની ના પાગી બાગી બધાની છૂટ આપી પથુ શાર્દધગચાર્ય તો દૂધ ને માડી ચોખા ખાવા રે છે અને વધાગમાં મટે છે કે વ્યાસ નરિ મળેા શ્રી મંગ છોડી દેવો હા પાગીએ તાવુ નહિ પ્રુકગ પવન લેવો નહિ એ લાણ ખાવાનો નિયમ ખખેા નહિ દિવમે ઊંચુ નરિ ખાતીયુ ખાવુ નહિ સોકમા રહેવુ નહિ મોનામોનો કરવી નહિ અને અનુચ થના દવુ નહિ આ મધુ તામત આપ ત્યા સુધી પાગવુ

નગાવચા થુ દરમ્યાન શીંગ ચોટાડે ત્યારે દક્ષત ખેચાથુ સિવાય બીજી કોઇ વેના થતી ન હતી જ્યાર અચ્ચાથી જ કો મરે ત્યારે કોડી અટમવે તેથી પીડા મિત્રાય વધારે કુખ લાગતું ન હતુ શીંગડો ઉખાડી પડાથી જગ્યા સાદ પો પછી જી પીડા ગદી ન હતી કે શરીરમાં સંભજ પથુ અક્રિત જેવુ જથુથુ ન હતુ બહુ થઈને મેગ મવામેગ જેટલુ લોગી પીચુ તરો

અત તેજે એક વાન જપ્પારી કે સાધામાં નાપુરાગને માધા ઉર કુખવાગા મળે શીંગ નગાથી લેતો હદાથી મને નાપુનું ર મરેતુ ખુલ પીડા આપના જગ્ય વાયુમાં અને વાત રક્તમાં નગથી લોડી હદા સાધેતુ જ છે સાચો દોષાનુસારી ચિકિત્સા કરવા છતા દરદ દૂર ન થાય તો એની શક્તિ આવશેકથી થાય છે વિસપમાં તો રક્તમોક્ષણ જ મુખ્ય છે x

યવન તો રૂપિયા ઈર્ષ ચાલી મરો મરે થયુ કે શીંગ તુબી જળેા જેવાં થોડા સાધનો મધન સપત વેલો રાખે તો હાગ અસ મગજવા જેવા જનતામાં મામાન્ય થઈ પેના દરદેનો નાશ કરી આશીર્વાદ ન મેગવી શકે અને પમા પથુ મળ્યા મરે કાચ યમિગન પસદગીનો એ પ્રશ્ન હોના પર તુ આયુર્વે ની મરતો મુખ ઉત્તલિની-આશાવતા આયુર્વેદ મત પિદાનયોએ તો એ અવસ્થ વસાવવા ભેદ્ય છે

* ગુપ્તો ચગનિજનીનાં કૃતે સમ્પ્રભિવચિતે । ન પ્રગામ્યતિ રક્તેન સંસ્કૃતેનાવશામ્યતિ ॥

॥ ચરક ॥

x યાનીદેહાકાનાકર્માણ વિમર્ષાનાં નિવૃત્તય । એકનસ્તાનિ સર્વાણિ રક્તમોમળમેક્લ ॥

॥ ચરક ॥

મુખર્ષના ગુજરાત પ્રાંતમાં આયુર્વેદ પ્રચાર

લેખક અ લા મહાસમેલનના અધ્યક્ષ પ શિવગર્મા

પહેલી જુનાઈની લગભગ છ કલાક પ્રાતની પ્રચારયાત્રા કરવી તેનો વિચાર કરો ત્યારે દત્તા ત્યાં મુખર્ષથી શ્રી વામન દીનાનાથજી વૈદનો પત્ર આવ્યો કે કેટલાક મિત્રો અહીં ચર્ચા કરે છે કે મહાસમેલનના અધ્યક્ષે મુખર્ષ તથા ગુજરાત પ્રાંત તરફ ધ્યાન આપવાનું તત્વ બાળ મુ નથી વળી આ તરફ જનતા અને દામ્તરોમાં પ્રચારની આવશ્યકતા છે

મ વળતી ટપાને ઉત્તર લખ્યો કે તું આ વખતે તૈયાર છું અને તે માથે પ્રોગ્રામ કેવો રચવો તેની પણ ચૂંચા કરી દીધી મેં ૧૫મી જુનાઈથી ૧૫ ૥ આ જ પ્રનાતુ લખ્યું હતું જેથી એમને યાનાની જવરયા માટે થોડો વખત મળે

૧૫મી જુનાઈની લગભગ શ્રી વામનજીએ પા આ થો કે માર રીધું અમ નાદ જવું અને ૨૫મી જુલાઈથી યાનાનો આરંભ થશે અને અમદાવાદ વલમમાં તરફથી પણ શ્રી અખાગકર જ રિવેનું મહાત્મા ગજત જમ તો ઉપર અગાવા પહોચવા માટે નિમત્રણ મળ્યું હતું મેં એકિનો સ્વીકાર ર્યો

એજ વખતે એમ પત્ર નાગપુરથી શ્રી ગોવંદન શર્મા જગાણીજીનો મળ્યો જેમાં તેઓએ પચીસમી જુલાઈએ નાગપુર પહોચવાની આજ્ઞા કરી હતી મેં તેઓને પ્રાથના કરી કે મેં તેજ દિવસે અમદાવા જવાની હા પાગી દીધી છે એટલે હવે તે દિવસે નાગપુર નહિ પહોચી શકાય તેઓનો તાર આ થો કે મને તેમ કરીને અમદાવાદ આતિ થાત્રા બધ રાખીને જરૂર આવે મેં મુખર્ષ તથા અમદાવાદથી ૨૦ માગી પણ એક જગ્યાએથી તારો આવ્યા કે આપે વચન આપ્યા પ્રમાણે અમદાવાદ આવવું જ પડશે બીજી તરફથી શ્રી જાગણીજીનો ખીનો તાર આવ્યો તેના જનાબમાં મેં તાર કર્યો કે મેં ગુજરાતને પહેલા વચન આપ્યું છે માટે આપ નો મને તેની રજા અપાવો તો તું જરૂર આવું એ પછી નાગપુરથી મને માછ મૂચના ન મળી આ બધી વાત મેં એટલા માટે લખી છે કે નાગપુરવાળા મારી સ્થિતિ સમજી રાકે એક મેં રચ્યો મા ૧ સમઘમાં ભ્રમ ટાળ્યો હતો જોહામાં એણે શ્રી જાગણીજી સુધી આ ભ્રમ ન કનાય એગ્ત માટે આ સ્પષ્ટીકરણની જરૂર પડી છે

૨૩મી જુલાઈની સાંજે ૬ કલાક થી પચાસમેનમાં નીકળ્યો અને ૨૫મીએ માડા અગિયારે અમ ના પહોચ્યો લાહોરથી નીજતી વખતે મેં અજમેર તાર મ્યો હતો કે જો અજમેરના વૈદોની ઇચ્છા હોય તો હું એક રિમ ઉતરી શકું એમ છું પરંતુ એટલા થો ૧ વખતમાં ત્યાં વૈદો કાઈ ગોઠવણ નહિ રી શક્યા હોય એમ લાગે છે મારખ કે એટલે કાંઈ આવડું નહોતું તેમ મને ઇ જવાબ પણ ન મળ્યો

અમદાવાદના જે વેદ ભાઈઓ મને લેવા રેગન આવ્યા હતા તેઓ ધખાખગ મને જોગખતા હતા તેમ હું ધધાખરાથી પચિત્ર નો પગનું તેઓ અને હું પણ એવો આખોડાળા નીકળ્યા કે મેં તેઓના કુકી નોખુ નહિ અને તેઓએ મને જોગખ્યો

નહિ તેઓ આગળ ગાી જોતા ગદ્દા અને હું પાછળથી ઉતરી ગાડી ખરી શહેર તરફ આવી નીમ્બડો

હું કોઈ વખત ખેલ્યા અમ ત્યાં ગયો ન હતો પરંતુ જનરે ખનરે ઉપગ્રથી મને એટલી ખનર હતી કે ગાડી તો ઉપર કેટલીક દ્રાગમીઓ હતી એટલે મેં ગાડી રા ઉપર ગાડી લીધી અને સુજગત ખર્ચી ગામે ઉભી ગઈ શ્રી રવિશંકર જો તે ત્યાં નહોતા પણ સ્વ નાગવણુશર ના સુપુત્ર માધવપ્રસાદ ઉભા હતા તેઓએ મને પોતાને મેં ગ્રહેવા માટે ત્રિમત્રણુ આપ્યું અને હું તેઓની માથે ગયો ત્રી માધવપ્રસાદ વિષે જે શબ્દો ગ્રહેવા હજી પુ મને ધણા મિત્રોએ જણાવ્યા અને હું પાપુ જનર છું કે મારી સુટથી વખતે ત્રી માધવપ્રસાદ મને મન નહોતો આપ્યો એટલું જ નહિ પણ જી ન મનો પણ ન મને તેવો પ્રત્યક્ષ થયો હતો જમ આપ્યા જ ઉપર થા એવ માની લેવામા આવ્યું કે તેઓ માંગ ત્રિગ્રાધી છે ને આવી આવી વાતમા ત્રિગ્રાધ થયા હતા તો મદા મડગનું તથા તથી કોઈમને તા વોટ દવાનો જ છે પછી જોને વાગ ન આપવામા આવે એ ને શત્રુ જની તથા તો કેમ કામ ચાલે

શ્રી માધવપ્રસાદનો સરખા વ્યવહાર મને પસંદ આવ્યો તેઓને માંગે અનુભવ અપૂર્ણ નાઓ અને શ્રી સત્યનારાયણજી વિદ્યાવધોદ્ધ લાગીને વધારે ધોગ જાણતા તેઓ પક્ષ લીધો તો પછી મદામડગના ગભાષિત પદ માટે પોતાના મતનો તથા પોતાની પ્રભાવનો મહુપયોગ કરેલા મેં તેઓનું તથા હવે તેઓએ પોતાના આત્માની આજ્ઞા માનીને શ્રી સત્યનારાયણજી દાગ આપુવ તો વધારે ઉપકાર થવાની આશા ગઈ તો મેમના નિષ્ણયન બ્રહ્માત્મક કહેવાનો મને અધિાર છે ત્રી સત્યનારાયણજીને આશુરે ની સેવાનો અવમર જ ન મળ્યો શકવ છે કે તમે મા મ કરતા વધારે કાર્ય કરી શકત અને તેથી મદામડગનો વધારે ઉદ્ધાર થાત આ તો કેવળ પોતાનો મા પતા છે મેમા મુલતા કે વૈમનસ્ય માંગ સ્થાન જ ન હોવું જોઈએ ત્રી માધવપ્રસાદ જો મેના ઉપર પોતાની નદા હતી તેને સાચ આપ્યો એટલું જ નહિ પણ એક માથા લોકસત્તાવાદી પેટે મારી સુટથી થયા પછી બહુમતને મા મ કરી આપ્યા વધારે પ્રસન્નતાથી મારે નેનાપણુ સ્વીકાર્ય તેઓએ મારે જે અનિદ્ય સુ અને તેઓ તરફ માંગ હ વમા જે ભાવ છે તે જે વિરોધી દષ્ટિકાણ રાખી ત્રાયેક વ્યક્તિમા રાખતો એક ત્રાતમા મે મગેનન મદી ન ભરાય અથવા એમની સુટથી થનાથી જી નજો હટા ન પડી તથા

જલદી જ નદી નાગજ યનાગ કેટલાક બાઈઓ થોડાક લદ્ય મેમનો પાડ રાખે એ આવાયથી આ બધું મે લખ્યું છે

અહીં હું ત્રી માધવપ્રસાદને મગને ગો અને જીત તરફથી શ્રી વામન દસાઈ શ્રી અનાશર જ ત્રિવેદી ત્રી હમીસાવ રજી ત્રી નટવગવા ૧૭ તથા ત્રી અનિરુદ્ધ પ્રસાદજ વગેરે વૈદ્યસખાના જે અધિકારીઓ મને સેવા સ્ટેશને થયા હતા તેઓ ત્રિગ્રાધ થઈને પાછા આવ્યા

શ્રી વામનરાવજી તો મારા ઉપર ખાસ ગુસ્સે થયા હતા તેઓ હૃદયના કામળ પશુ કામ લેવામા કોઈ છે અને આરામ લીરે નહિ અને ત્રિગ્રાઓ આરામ લેવાની હજી

પ્રગટ ન કરે એવી આશા રાખે છે હું અને તેઓ મોટે ભાગે માથે ગહા અમારી નોડી મારી નબી જ્યારે હું વૈદ્યમલાને મદાને પતાવ્યો ત્યારે ખાતર પડી કે તેઓએ માગ આનવાની આશા મુકી દીધી હતી અને લાહોર એ તાર પછી ગ્યો હતો પહોંચ્યો એટલે તેઓનો ક્રોધ શા ત થયો ને કે એમા મારો કાર્ધ દાપ ન હતો છતાં જ્યારે અમદાવાદના વૈદ્યોના પ્રેમભાવ અને કૃપાલાનનુ સમગ્ર મુદ્દા ત્યારે તેઓને જે મુદ્દા થયુ તે માટે મારું દૈવ્ય ક્ષમા માગે છે

અમદાવાદ—મલા ગ્યાનમા શ્રી ગ્રેસ એમ સર્માઈના પબ દશન થયા તેઓ તો અમદાવાદ વૈદ્ય સભાની રજતજય તીના પ્રમુખ હતા હું ગેમની માથે જ ઉત્તમરચાી ગયો મને ત્યાં વઘોની અખ્યા નેહને ઘણી પ્રમત્તા થઈ કાગલ કે શ્રી અગામગ્ર છ વિવંના પરિશ્રમનુ ફળ ગામ જ દેખાતુ હતુ ભાગતના શ્રી ગૌથી મોડી વઘમલા મારી મામે હતી ઘણુ કરી આ વઘમલામા આતંગાથી પધારે ઘાંતી અખ્યા છ માગ ધાગના માથે આવડી મોટી વૈદ્યમલા ખીજે મ્યાપ નથી

મગ તાચરણ થયુ સ્વયસેવિકાઓએ મધુર સ્વાગતગાન મ્યું સભામા શ્રી ગ્રેસ એમ સર્માઈને સભાપતિ સ્વરૂપમા આ પા તેઓનુ ભાવણુ ગુજરાતીમા ધાપેતુ હતુ એ ભાવણુ ખ્યાનથી લેહોએ સાલજયુ પછી ખીજન વઘોના ભાસણે તથા વિચાર વિનિમય થયો કનમિત્ત મતભેદ વધારે નેગ પડે છે એવુ ખાતુ પશુ સભાપતિનું નિયતણુ સાંકે હતુ

પછી મને વૈદ્યસભા તરફથી અગિનતન પર આપવામા આયુ જે માદીના કેમમા મુકીને અગિનતનપત્ર આયુ ત નેતા તો અહીંના વેદો પાસે ઘણુ ધન હોય એમ લાગે છે એમ છતાં મોડી આયુરેદિક મરચાઓ અહીં કેમ નથી ઉધડતી એ સમગ્રનુ નથી માનપત્ર સાથે જ પ્રચાર કાપમા વાપ ના માટે શ્રી એમ એમ સર્માઈએ ફિપિયા ગો આખા આ બધો વૈભવ મતોપજવક હતો પણ મેં તો અમ વાદ નેવા મોટા કરાડપતિઓના શહેરમા એકપણ આયુરેદિક કેલેજ કે આતુરાત્ર નથી તેથી મને થયેના હું ખ અને અમતોપનુ ચિત્ર મારા ભાવણુમા દોર્યુ ત્યાં વધારે મેખ્યામા વેદો જ દાગરુ હતા એથી વેદોના મતન મબ્ધમા જ ભાવણુ મ્યું તેઓએ શાંતિથી માગજયુ અને મારા આરશાનુચાર માવનાનો પોતે પ્રવાન કરશે એવુ મને આશ્વાસન આપ્યુ આયુરે વિદ્યાના પણુ અમ વા મા ત નમા ઉધડવાનું છે એ સાલણી મને પ્રસન્નતા પર્ધ

અમદાવાદમા થોડુ કાપ કરવુ ગહી ગયુ જનતા અો દામ્તરોને દું મારા મદોગ ન આપી શક્યો કારણ કે તેઓની સભા મોડવનામા નહોની આની

અમદાવાદની રજતજય તીને વિસે માને પ્રીતિભોજન હતું ત્યાં ફરી બધા વઘો સાથે મેળાપ થયો આ અવમરે વૈદ્યમલાએ પાતાનો જય તી અ થ પ્રગટ ગ્યો આ રજતજયનતી હિતસન ને કે એક હતાનો જ હતો પણ મદામગેનત માથે દગીમાર્ક રે એવો હતો

૨૬ મી જુનાઈને સરારમા નડિયા જયુ હતું પડ્ડુ મધમ મુકેલીઓને અગે તેવો વ્યવસ્થા નહોતા મરી સમ્યા અને તેઓએ ૩૦ મી જુનાઈ માગી તેઓને ૩ મી જુનાઈ આપનાર્માં આપી પશુ ૨૬ મીનો વિસ ખાલી ગહો નેગે અમદા શ્રી નગીનામ

જનતાનાં નિમજ્જીયી હું તે વિશે ડાકા ગયો શ્રી નીલાસ શાહમાં, ઘડપણમાં પણ આપણામાં નથી એવો ઉત્સાહ જોયો. મારા પરચેનાજ તેઓએ એમ કનાકની એ ૨ પબ્લીક મીટીંગની વ્યવસ્થા કરી દીધી જે મીટીંગમાં સ્થાનિક ઘેઘો મ્યુનિસિપાલિટીના ચેરમેન તથા મળ્યો તથા બી ૧ લોકા હાજર હતા મેં જનતાને તથા મ્યુનિસિપાલિટીના મધ્યસ્થિઓને આપુરું મદદરૂપ ગમી શુ અને વધોતે વધારે તે વધારે ગમ્યામાં મહામહાનતા મહામ ધનની પ્રાર્થના કરી કેવળ એમ કા મેં બાપુ મ્યુ પછી ઊંઝા આયુર્વેદિક કામચીનું નિરીક્ષણ કરીએ અમ ત્યા આવતો રહ્યો

વિરમગામ—૨૭ મી જુલાઈએ વિરમગામ ત્યા માટે જેન ગાડીમાં બેઠા ત્યા સાક્ષી અગીઆર પાંચનો ત્યા નહો માથે ખારો પાપુ ટેશન ઉપર ૧૧૭૨ હતા એ જોઈને પ્રમતા થઈ પ્રસિદ્ધ પ્રચારી ૧ પાંચ પાપુ આ ત્યા હતા ઘણું શ્રી એમના મકાનમાં ૭૦૦૦૦ તથા ૧૦૦૦૦ વિરમગામ ઉપર ત્યા ૧ માટે ૧૦૦૦૦ પહેલો અગાજ પગલો તે લાહિરીપીઠ માથ આલની એ પ્રમોટિન રે તો હતો જેમાં ગમ્પોટના અભ્યાસારીનું વર્ધન હતું અને લોકો ૧૦૦૦૦૦૦૦૦ હોય એમ સત્કથ થઈને માન્યતા હતા આગળ ચાનતા શહેરનો કોટ જોવામાં આયો વિરમગામની હાજર મુનમગ નામનું એક સુર તગાવ છે વિરમગામ રૂનું પ્રસિદ્ધ બજાર છે

વિરમગામમાં એ મીટીંગ થઈ ૧૦ વઘોની અને મી ૭ દાકારો તથા જનતાની એક કનાક રતા વધારે વખત સુધી મ વઘોને હાનની સ્થિતિ મમજવી અને એ કલાક સુધી જનતા તથા દાકારાને આપુરું સમ્પી દટિકાણ ફરવાનો ભાગ થાયો

વિરમગામની પબ્લી મીટીંગ મેજેસ્ટ્રીક સિનેમાના મકાનમાં ભરવામાં આવી હતી અને મને યા છે એ પ્રમાણ મ્યુનિસિપલ કમિટીના ચેરમેન અમ્મસ હતા

ખારે પ્રોતાઓને લક્ષ્યમાં ગણીને ટલુ ગુજરાતમાં આ માટે મેડુ બાપુજી હઈ હુ ખૂબ જોશથી મો થો ૧૨૧ પાણ મધ આવવું નહોતું અને એ લોકમાં આયુર્વેદ સમયમાં બની શકે તટલુ વધારે હી દવાની ઇચ્છા હતી કુળ એ ચુ કે વૈદ્યનધુઓ તો ખૂ ૧ મહુષ્ટ ચવાજ પણ ખારોએ મને ઘેરી લીધો તેઓએ આપુરું તે જુ ૧ દટિકા યી જોયો મે નહો મન પોતાના ૧૩ આપ્યા અને પત્રવ્યવહાર કરવાની ઇ જા દર્શાવી

મારો દહ નિશ્ચય છે કે આ ૧ ૧૨ની ગાત્રમાં શી લેરી તથા જેન તમાશા જોવા એ આવી યાનાના હેતુને સ્પષ્ટ છે આ કાજીયી આખી યાત્રામાં મેં કથાય કાષ્ટ રાગીને જોયો નથી ધણા લોકો નિગ્રાત ચવા પણ મારો ગરતો સીધા હતો કેવળ વિરમગામમાં આ પ્રતનો લગ થયો જે રીતેમામાં માટે બાપુ ૧૨૦ તેના માલીકે માત્ર ઇમિનિટ પડુ એના મીતેમાનું રીલ જોવાનું મેગથી નિમજ્જી આપ્યું મેં ના પાડી દીધી પણ તેમને ઘણો આગ્રહ થયો ત્યાના પ્રચારીઓ જેનો ૭ અતિથિ હતો તેઓએ પણ ધણો આગ્રહ કર્યો તેઓએ કહ્યું કે જેઓએ આપણને વાપરવા આ મકાન આપ્યું તેઓનું એકચિત્ત દર્શનિનિટ વધારે બેસીને જોવામાં શુ વાધો છે? વધારે ૭ હુ નથી કરી શકતો એ? માટે પણ શક્તિ જોઈએ એટલે મેં કશું કહ્યું અગ્રેજી ગીન ૧૮૦૦ હતું ઘણું ખાર ૧૨૦ મેં પાંદ મ્યુ માનેએ ધ વવા આપી ૨૦ લીધી પછી બીજી પ્રતિગાનો પણ લગ થયો એક રાગીને જોયો તે પણ આગ્રહને લીધે પણ પછી આવું કથાય નથી મ યુ

૬ દવતા નથી મનુષ્ય છુ અને તે પણ સાધારણ માગમા ખામીઓ છે હું મિનેમાઓ જેઠ છુ અને શી પણ લઈ છુ પરતુ એટલુ જરૂર મમજી છુ કે મહામહા મનમાટેની પ્રચારવાનામા મહામનેનના અધ્યક્ષ તરફ એક આગળી પણ કાર્ક ચીધી ન શકે એવુ વતન રાખવુ એ તેજુ કત ય છે વાત કત એક વર્ષની છે પડી માણુમ પોતાના સાધારણ જીવનમા પાછો દરી શકે છે

ઠીક માગના માત બન્ને પાછા દરી રાતના અગિયાર બન્ને પાછા અમ તા આન્યા ત્યા ધણા વૈદ્ય લાઇઓ જે વિરમગામ સાથે આવ્યા હતા તે ઉતરી ગયા માત ત્રી વામનગવ એ ના સાથે ગ્લા આ વાનાના મુખ્યપ્રમુખધર્તી તેઓ હતા

ભરૂચ—મના ના ચાગ બન્ને ભરૂચ પહોંચ્યા ૧૬મ એટની ઉત્તરવળથી ગોઠ પો કે ભરૂચવાળાઓને ખબર આપરાનુ જ ભૂલી ગયા એ મળુથી સ્ટેશને કાર્ક ન આવ્યુ અમે અમાગ ખીસ્તગ પ્લેન્ડાર્ક ઉતર જ મીગરી સુધ તા માત બન્ને ડીને ત્રી વામનભાર્ક પોતાના કાર્ક મિત્રને ઘેર તેડી ગયા અને લાવી વૈદ્યાને ખમ મો ના ચર્ચો નાગ જામ કરનાના હતા પહેલા વૈદ્યાની મીર્ગીંગ હતી ત્યા દો ના ભાષણ મ્યુ પછી એમ આતુગ લયનું નિરીમણ કર્યુ પછી ડા મહુનાન દેશાઈના રાત યા ન ચહુનાન મુતાર્કના એમ પ્રખ્યાત અને મિદ્દરસ્ત ખતર હતા ગાધીજીના આ મધી અચરા પોતાની ધુન્દાથી તેઓએ ધધો છોડી દીધો અને હરે ભરૂચમા સેવાશ્રમમા ત્યા એમ મોગી મારી એજ ધરૂપીતાન પણ છે ત્યા જનમેવા મરે છે ડા સેર્સ બીગ દાખરો પટે આયુવ ના નિરોધી નથી તેઓનુ હૃદય વિશાળ રે અને તેઓ દ્વારા આયુર્વે તુ થો નખતમા મધકે બનુ થશે એવો મને વિશ્વાસ રે લગભગ એ મનાકે સુધી ડા દગાઈ તથા આતુગાનયના મળતો સાથે વાતચિત કરી અગે પ લી મીર્ગીંગમા પતેરના મે મના સુધી આયુર ચિત્તિમાથી થતા નાતો ડપર જનતા આગળ લાવણુ કર્યુ ધણુ કરી ડા ચહુનાન દેમાર્ક જ પ્રમુખ હતા તેઓએ મલુ કે મે પહેલીના આયુવ ના મિદ્દા તોનો નારો પરિચર મેગ પો અને નયન આયુ કે સેવાશ્રમમા આતુગાવરમા અર્ધા ખાટનાઓ આયુર્વે માટે પોતે રીજય ગખરો મો તેઓની આ મગનના તથા ઉતરનાને લેઈને ધણો જાન થતા કાગપુ કે તેમોનું હ ય આયુવે ત મ વજુ તથા મારડા મોટા આતુરાનયમા આયુવ ને રથાન મળુ એ લુ જ મારી યાત્રાનું ક્ષણ યાત્ર તો પણ જે યાત્રા સવથા નિબજી નથી મર્ક એમ ૬ મંતોય લઈ

આ મીર્ગીંગ સાથે જ થોડે દૂર મેડીકલ ચૂનિસન તરફથી આયુવદના મિદ્દા તોના પરિભાષા નર ઉપર ભાવણુ દવા માટે આમનણુ હતુ મે મનાકે સુધી ત્યા અગ્રેજમા આપણી ચિકિત્સાત્રણાનીની શ્રેષ્ઠતા ઉપર ભાર ન મ્યુ આ મીર્ગીંગમા ડેટનામ કાકરો એવા પણ હતા કે જેઓ પબ્લીક મીર્ગીંગમા પણ દાખર રના એ મળુથી પમ્પીક મીર્ગીંગમા મે જ્ઞામુધી વિધાને લીવો હનો ત્યાથી આગળ ઉપાડ્યો દાકરો સન્મન હતા તેમોમે શાંતિથી આદલો નાગ સુધી માલવણુ અને છેવર મેગ ન ધુનિયનતા ગરીડ રે નરેગ પુ કે જેઓને રપ્પીંગણુ બનુ દ્વાર તેઓ અડના ઝાઓ પૂગી શકે છે પરતુ નપાએ મનેન પ્રગટ કર્યો અને કાર્કએ પ્રશ્ન નુપૂછો

પ્રસી દના છે ના શબ્દો અને યાદ છે તેઓએ કયું કે આપણા આજના અભિધાનના ભાષણથી એટલું જાણ થયું છે કે આયુર્વેદે નો અજ્ઞાત આપણે સારી રીતે નથી કરતા આપણે કોઈ રોગીને જોઈએ ત્યાર કેવળ તેઓના રોગનું ચિત્ર આપણને દેખાય છે પરંતુ તેઓની ચિકિત્સા અમણે પ્રત્યેક રોગીને ખાસ જુદા પાડીને તેને તે રોગ અને તેના દર્શ મળ બળ વગર પ્રકૃતિ વગેરેથી સમુક્ત રૂપમાં જોઈને ઉપચાર કરવો જોઈએ

વૈદ્ય ભાઈઓ ! તેઓના સહેજમાં મર્યો તેથી તમને થયા હતા ન્યા સુધી મારા જવાથી આધુનિક યંત્રિઓ અત્યંત થાય ત્યાં સુધી મેં ઉપર મમય ગાળવો ખટકે નહિ

આર્યવરતુ આયુર્વેદ - આયુર્વેદનું—અર્થથી આર પાચ માધ્યમને છે એક ગામમાં કે જે શહેર મળતા પધારે ૩૨ લાગે છે તે આયુર્વેદિક આયુર્વેદ છે થોડાં રોગીઓ માટે છ ડોઝ ચિકિત્સા મળે પણ ધવરયા છે ત્યાં માત્ર વિરિચક કયુ આ પીવામાં થોડો વિકિત્સો સાથે હતો તેઓ સાથે આયુર્વેદની સ્થાનિક ઉત્તતિ ઉપર થોડો વાત વાતચિત થઈ

ભર્યની ખામ મૃતિ થી બાપાવારજીની છે તેઓ નવયુવક વૈદ્ય છે કાષ્ઠક મારી નેશીન છે એના ઉત્સાહથી ભર્યમાં ધિક્ક કાય થવાની આશા છે

સૂરત—૨૮ થી જુનાઈની ગતે બાર બજે સૂરત પહોંચ્યા (રોગામથી કાષ્ઠક જુદે વખતે) ન તમા પણ વૈદ્યોનું વિશેષ નગ દેખાય જે ત્યાંના મોટા મોટા રોગીઓએ પોતાની સાથે પ્રસાદિ ત્યાંના વિદ્યાર્થીઓ પ્રમુખ થી નાનકું જુદે રત્નેશ્વર પાસે જ રહેશે અર્થો રાતે નજી માત્રી પહોંચ્યા હું આગલે વિશેષ એ સાથે માત્ર જનાક સુધી બોલીને આ થોડો ખૂમ આ રોગી મર્યો હતો સવા થી પાણી કામમાં નાગવાતું હતું જેટલે મ સૂરત વૈદ્યમળાને હાર્દિક વન્યવાદ આપના સાથે અરજ રી કે જે ને હાલ ન હોય તો સ્વાગતનું ન લાગતા અને સુખાની પરચા કરી રામમાં આવે તો હું સવારે ઉઠીને નાઈક કાય કરી નાઈ મારે મહેવા માટે તાપી નહીને કાઢે સૂરતથી નજી માર્ગ છે તે તાપી બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં પોઠવવા હતી ત્યાંના અચાર પરિવ્રમી અને ત્યાગમૂર્તિ સ્વામીજી પણ એ વખતે આગમના બધા વિદ્યાર્થીઓ તથા અધ્યાપકોને જાણના ગાળીને મારી વાટ જોતા હતા મારે માટે તેઓએ આટલું કષ્ટ વેઠ્યું તથી મને જોઈ થયો પરંતુ તેઓનો ખૂમ તમને હતા થી વાગનઆઈએ કાચ ફુગપાન વગેરે મર્યું હશે હું તો સ્વામીજીના દર્શન કરીને સુઈ ગયો

તાપી બ્રહ્મચર્યાશ્રમ—ત્યાં સમારે હના ઉત્સવાળા હતા હું પણ ઉઠીને કારણ કે સૂરતનો મયકમ કાનક લાગે હતો પહોંચી તે મૂરતના મુખ સળે બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં જ આવી મના તેઓએ સૂરતમાં આયુર્વેદ ત્યાગના મનથી સચના દેતા મી કલુ કે તાપી બ્રહ્મચર્યાશ્રમ કેવી રીતે જમીનના એક હાના ટુકડામાંથી વિશાળ સરધારૂપમાં પરિણમી ગયો ને તેમાં પણ આયુર્વેદ વિભાગ વિશેષ રીતે રી જોઈ છે ત્યાં મેં સ્વામીજીની આનાથી આયુર્વેદ સમયમાં વીરા કે ત્રીશ મિનિટુ લાપાક કયુ એમાં આપણી ઉત્તતિ કષ્ટ રીતે થઈ શકે તે વિદ્યાર્થીઓ તથા અધ્યાપકોને ખતા યુ પછી આયુર્વેદ વિભાગનું વિશેષરૂપથી અને બીજા વિભાગનું સામાન રીતે બિરીલજી કયુ આ આશ્રમનો આયુર્વેદ

નિલાગ ખરખર ખીજ નિલાગે તા શીઘ્રતાથી ઉત્તિ ગે હો છે મને તો લાગે છે કે પાંચ છ વર્ષમ એક પ્રથમ શ્રેણીનું વિદ્યાનય આ બધી જરો

આ પછી ૯ સૂરત આ ચે રી મણિવનાનજીમે મને કેળાપી ના વેપારી શ્રી દામો દરદાસ સુનીલાલને ત્યા ઉતાયો ત્યાથી ૯ સીધો વઘમલામા ગયો અહીં જુદા વઘ સમેલનની બેઠક ખાસ માગ પડેલના ઉપર ગળી હતી અર્થે મેળાવડો પશુ ધણો ઉત્તમ જનક હતો અમ લાદથી લગભગ બધા મહારથીઓ પડો પાડતા અર્થે ધ વ તરિ પૂજન કર્યા પછી વઘભાઈઓનું મ માન વ નામા આ યુ બળ થી આવેના વઘા ૧૧ દુનદારો તથા વ્હાત પિતેથી સત્કાર ગ્વામા આ ચે ૧૬૦ના ભાષણો થયા પછી મારે લાપચુ થયુ પછી આ લાપચુ કેવળ વઘો માટે હતુ ૧૨૫ કે અર્થે બીજા લોકો તો હતા નરિ વઘ તલાનુ મમાન આટલુ સાર દોના માટે નહાને ધન્યવા ૨૫૨ પછી આન ૧૬૦નાથ તહેરમા એમ પશુ આયુર્વેદિય વિદ્યાલય કે આતુરાલર ન દોના માટે જે પ્રગટ રો અગ્રજન અને આયુર્વ ના ભવિષ્યનિર્માણ માટે વઘાનુ પ્રત્ય એ ઉપર પાપુ થોડુ મોલ્યો આ સમા પૂરી કરીત થોડો આગન લીધો પછી સૂરતના પ્રમિદ્ધ પ્રસિદ્ધિમનનનું નિર્ગેશણ યુ ૧ મિમિમ ગોગ જે ત્યા ઈ યાગ્ન છે તે લાહોરના નન બાળનેતી સુપુત્રી છે ૨૦૦૦ તના પ્રલામ અને કાયથી પ્રસન્ન થયો પરંતુ આવડી મોગી ગમ્યામા આયુર તો સવ થા અભા ૧૦૬ ૧ મને ૧ થયો પ્રાપ્તમા અનેક સ્થાનોના નિરીક્ષણનો સમાવેશ હતા પણ મેં બીજી પ્રાપ્ત્ય ગમ્યાઓ જ નોર્ અને તેમા આયુર્વેદનુ યાન ન ખીને મને જે અમતોન થયો તે મ માજની પ નીક મિર્દોગમા જાહેર પ્રો

સૂરતની પખનીમ મિટિંગ ત્યાના રો લગ્ય હાનમા હતી હાન ફૂરો લરાઇ ગયો હતો પ્રમુખ ત્યાના અગ્રણ્ય એડમેકિટ અને લંદરલગીન ૨ મેમ્બર્સી ૧૧ મ સ્થ શ્રીયુત દશર્ધ હતા ત્યા પશુ મારે લગભગ ૨૦ નામ સુધી લાપચુ આપલુ ન યુ જેના અનમા મે આયુર્વેદના પ્રચાર માટે મોગી મોગી સસ્થાઓ ઉવા વાની ત્યાની ધનાત્મ જનતા ૧ અપિન મ્મી સભા પૂરી થયા પછી પોનાની મગમા બેસના શ્રીયુત દશર્ધ મોના ગયા કે શુ આના વઘ કે હાકત સૂરતમા પણ છે

મિટિંગ પછી થોડો વખત હસા ખાવા માટે સૂરતની મિલિન તાર્કન તરફ ફરવા ગયા ફેચ પોટુગાન તથા ડચ મુગમના ર્થી મરેલા નહાના નહાના અતિદામિક અરમોરો જોયા થોડી દડી હવા માયાને અડતા કાર્ક નહિ તો અવિગત જન આ યુ બોલી બોલીને માયુ ઉડી રહ્યુ હતુ

નડીઆદ—ગતના બેએ સૂરતથી નીકળી સવારે મા ૧૫મી નડીઆદ પડેલ્યા રૂઢ્યને સુ ગ્લાન નાથાલાન ૧ આ પા હતા અમને તેઓ પોનાને થેગ ર્ધ ગયા મી સુ રલાનજના વિરમમા બે શખો પ્રવાની મો જ ૨ જણાય છે જે થોડી વસ્તિઓને પ્રભાવ મારા ઉપર પડે છે તેમાના તેના જે છે તેઓ અગ્રજ અને આયુર્વેદના ઉચા રજ્જના પતિ અને ૧૦ ગાગ વિવચ જે નો પાતા બી ૧ સુરા ૧ મારનાઓ ટેકાણે ટેકાણે હોય તો આયુર્વ ની નિર્મિ ધણી ર્ધામતાની થર્ક ૧૬ તેઓના જ પતિ મથથી નડીઆ મા મહાયુજાત આયુર્વ ગંગાદર્શી નીને મહાયુજાત આયુર્વ વિદ્યા ૧ ચાને છે મુળધર્ સરખારે ૩ એમહત્વની વાર્તિક મહાય આ મરયાને આપવાનું ચાલુ મ્યુ છે તથા યજ્ઞાનર્મા

એમ વખતને માટે સારી રમ્મ આપી છે શ્રી સુદરશા જીને મળીને મને ખામ લાભ થયો એમ હું માનું છું

જોકે નડિઆદમાં કામ તો થઈ હતું પણ શ્રી મુદ્ગલાવજી સાથે મવાગમા જે વાતો થઈ તેને બધા કાય મળતા હું મહત્વની ગણું છું અને આયુર્વેદની ગદ્યા તથા તેના લવિષ્યવિધિ પ્યાનપૂનક બધી વાનચિત્ત રી પછી વિદ્યાર્થીઓના નિવાસસ્થાનમાં વિદ્યાર્થીઓ સાથે મેળાપ તથા ચર્ચા કરી એ ચર્ચામાં કેટલુંક બાકી રહી ગયું તેનો જવાબ મળામાં આપવાનો નિશ્ચય કર્યો

વિદ્યાર્થીઓના અનિશ્ચિત મતદાનનો સ્વીકારીને તેઓની ખરેખર મહાગુજરાત આયુર્વેદ વિદ્યાલય જોવા ગયા હું ઉપર કહીજી મળે છે કે આ સરદારનો ઔપચારિક તથા પારિવારિક આદિ સંતોષજનક છે સુમર્ષ સારે જે પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપીઆ આપ્યા છે તેમાંથી શયમહેદયજી વગેરે બધાજ છ મ્યુનિસિપલ કમિશનીનારના બધા ખાટલા આયુવ ને મળે એવો પ્રયત્ન શ્રી મુદ્ગલાવજી રી ગદ્યા છે જે મોટા માત્રાતર પ્રસૂતાસના ઓફિસર છે તેને આ મંગલુડીમાં સહાનુભૂતિ આપવા મેં તથા મુદ્ગલાવજીએ મમ ન રા છે ત્યાં મમ થઈ જો એવી આશા છે એવી જનતા વિદ્યાર્થીઓ અને આયુવ ત્રોતુ જનુ થશે

પછી વૈદ્યોને મળ્યો પછી પત્રીક માર્ગમાં ત્યાં આ મીટીંગમાં એ વિરોધના હતી ભાષણ શહેરના સૌથી મોટા લેકચર હોલમાં હતું તાજરી પણ ખૂબ હતી પણ પાંચ સવાના પ્રમુખ તરીકે અમેરિકન દાક્તર શ્રી ડૉ. ગ્રીસેને શ્રી મુદ્ગલાવજીએ પર્સનલ પર્સનલ રતા તેઓને મારા ભાષણ ઉપર એટલો બધો નિશ્ચામ હતો કે અંગ્રેજ ડૉ. ડૉ. ગ્રીસ (Dr. Oldenach) ઉપર પણ મારી અમર થયો એમ તેમને માનતા હતા શ્રી વામનજીની પણ એવી આગાહી હતી કે કોર્મ મળી રીને આયુર્વેદ ઉપર દાક્તર પાંચ મુદ્દા થાય છે મેં ત્યાંની જનતાને ખતારી આપવું મેં મારાથી જનતા પ્રાપ્ત કર્યો દિ હી અન અંગ્રેજ બેચમાં જોનવું પડ્યું મારા ભાષણનો વિષય જીવનનું રહસ્ય હતો મેં એ વસ્તુ આયુર્વેદના સાર રૂપે રી તેની કાનૂની મિદ્ધા તો સાથે જીવનના રી તેની જે અમર થઈ ને આયુર્વેદ માટે કિતર હની કારણકે મારા ભાષણને અને પ્રમુખ તરીકે ડૉ. ગોલ્ડમેને જે ભાષણ કયું તેના છે ના શબ્દો નીચે પ્રમાણે હતા —

We look to Ayurved for solving the mystery of life

અર્થાત્ જીવનના રહસ્યના ઉકેલ માટે અમે આયુર્વેદ તરફ જોઈ રહ્યા છીએ

શ્રી મુદ્ગલાવજીને પણ ચાર સંતુષ્ટ જોવા ત્યારે મેં મારો પ્રયાસ મદદ મારે સોનો આમને હતો કે મારે ત્રણ સ્વિસ વધારે ત્યાં રોકવું પણ આગળ જતું જ હતું એટલે માનના આડે વાગે ત્યાંથી નીકળી ગાળના આકાશને ફરી પમદાવાદ પહોંચા

રાતના અગ્નિઓ બંને શ્રી અબાત ગ ઉમિયાસરજીના મગને પગેઆ તેઓ બધાજ અમારી વાજ લેઈને બેઠા હતા અને ભાજન બુ નહોતું મારા માથામાં અચાજ થયો કે દરે જમ્યા વગર છુટકો નથી તેમને આ છોડે એમ હતા ગાળના પોણાપારે ધાળીઓ પીરમાઈ વામનજી મેં લાગ્યા કે આમથી ગાળ ગયા પછી જો જન મરવું જોઈએ ? તર મેં તેમને વિનવિ રી કે પર મિનિટ હજી જવાદી મેં મેં નીચે વિષય થઈ જરો અને તમે સવારનું હ જોજન કરીએ છોજ એમ મમજીને બોલ કહ્યું આ રીને અમે ૩૦ મી તારીખે જોજન કરવાનો આગ્રહ કર્યો અને ૩૧ મીએ જોજન પૂરું થયું

પાટણ—૩૧ મી જુલાઈએ જનને અમલા થી ચાલીને માડા જે પાટણ પહોંચ્યા પાટણની આયુર્વેદિક કોલેજ હજી સુધી ગુજરાતની મૌથી મોની કોલેજમાં મનાય છે પણ હજી તે વિશાળ સરથા નથી થઈ નહીંઆ ના નિદાનથી જેઠે એને પણ હજી ઉત્તિ અને પ્રમાર મગવાની જરૂર છે પાટણના વિદ્યલયમાં આગ કે જી ખાટાની ગોઠવણ છે શ્રી નાગ મજી જેઓ ત્યાંના મુખ્યાધ્યાપક છે તેઓ પ્રયત્ન તા હેશે તે પ્રસ્થાની ઉત્તિ જ ર થશે

પાટણની મીટીંગ આયુર્વેદિક કોલેજમાં જ થઈ મોટે ભાગે અધ્યાપકો અને જારોજ હતા થોડાક દાકતરો અને રાજકમચારીઓ પણ હતા પાટણ પહોંચ્યા ગયા છે એટલી શાળાઓના ૧૫૨૫૨૨ મીટીંગના અધ્યક્ષ હતા તેઓને માર ભાણુ રવથા મવુદ ન હરી રામ્યુ એમ લાગે છે ૧૨૫૫ કે એમણે પોતાના ભાણુમાં આહુતિ ઉત્તિ ઉત્તર વધારે ભાર મુ થોડા પુ વૈદ્યો અને પ્રતરોને મનોપ થશે

મહેસાણા—૫૧ જાને પાટણથી નીકળી મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં શ્રી વામનભાઈએ મારો ચાર્જ શ્રી અમારામજી ત્રિવેદીને મોપી દીધો કાગણુ કે આ ગુજરાતનું છેલ્લું સ્ટેશન હતું આગલા દિવસથી મહીઆવા ના પ્રોગ્રામનો આગલ હતો અને મહીઆવાડમાં શ્રી અમારાકરભાઈનું વિશેષ નેર હોવાથી એમને મારી સોંપણી મરી શ્રી વામનભાઈએ અધુગ ભાષણમાંથી જ ગાડી પકડના મટે આવવા માડ્યુ

મારી ગુજરાતની યાત્રા પણ અહીં પૂરી થઈ ગુજરાતને કરેના માગ આતિથ્ય સત્કાર મટે હું તેનો આભારી છુ પણ તુ ત્રણેક સ્થળે ઈમ્પીઝ ન હોવા છતાં આ કુધ પીનગવવા તથા બોજન મગવણ એથી મને ગભરામણ થતી ઇંગડમાં જ્યારે હોટેલમાં પણ બોજન મળણુ મુશ્કેલ હતુ ત્યારે અહીં તો દરેક વખતે ખાનાનું તુ તે વિષે મને ગાળે મહેસાણા મા ૧૧ જાને રાતે વીરગગામમાં અને ગતના જે ૧જે વઢવાણમાં બોજન કરેતુ જ પડુ હું અત્યંત નથી પણ આ ગયા બધ થઈ નય એવી મારી હાર્દિક ઈ જા છે

મહીઆવાડનો પ્રવાસ —વધવાણ—રાતના મે જાને વઢવાણ એટલા જે વૈદ્યો એરને આવી પહોંચ્યા અને બોલન વગેરે અવગવીને જ સા ત રના વધવાણ પ્રોગ્રામમાં ન હતુ પણ ત્યાં ગતના જે પ્રવાક સુધી ગાડી ઉભી રહે છે એટલે શ્રી અમારાકરની સુચના મળતા ત્યાં વૈદ્યભાઈઓ ગતના જે જાને સ્ટેશને પહોંચ્યા લગભગ અર્ધા મનાક સુધી તેનો સાથે આયુર્વેદની પરિસ્થિતિ ઉપર વાતો મરી

મવારે માઆઠે મોગળી પહોંચ્યા મોગળીના વલ્લોએ જારે સ્વાગત મ્યું મને સ્ટેટના જોરટહાલિસમાં ઉતાર્યો મોગળી ગાળ કાળીઆનાડના મોટા મસ્થાનોમાનું એ છે ઉત્તિ શીલ અને ધનમપા છે એનો પોતાનું જ ૨૫૫ છે તેને પોતાને માયનું મારખાનું પણ છે ગસ્તાઓ અને દક્ષ ધણા મુજ છે પેના ગજવધના મકાને વૈદ્યોની મીટીંગ અને પાર્ક થઈ વૈદ્યો આગળ માર વક્તવ્ય હી હું પાછા બોજન મારે ગેટહાલિસમાં ગયો ત્યાંથી પબ્લીક મીટીંગમાં ગયો મીટીંગના અધ્યક્ષ ગજકુમાર હતા રાત્રીના દીવાન તથા બીજા કમચારીઓ પણ હતા માર આયુર્વેદના પક્ષમાં જે હેરાનુ હતું તે મવા કનાક સુધી મહી ખાપીનો અર્ધો મના વૈદ્યોના મનમાં જે મુજવણ હતી તેનો ઉત્તર હેવામાં ગાળી જેટલી બની રામો તેટલી આયુર્વેદની વખતે માત્ર મરી ભાષણને અ ને શ્રી રાજકુમાર તરમ્થી દીવાને

આયુર્વેદને મહામતા પ્રવાહું વચન આપ્યું અને ૭ આયુર્વેદિ હીરોન્સરીઓ અત્યારે પણ રાત્રે ઉઘાડી છે એ વાત મ્હી

૧૧૦ ૧જે મોરખીથી ચાલી ગઈ ૧જે ગળકોટ પહોચ્યું હતું ૫૨૫ કોણ નજી કેમ કાર્ક મોઢું થઈ ગયું મતો ૪૦ મગમગ ન ચાલી કે શું થયું! ગળકોટના ઘેરોને મળીને તથા અમારો બધો મામાન ત્યાના પ્રખ્યાત ચિદિમક શ્રી ભાણજી મૂળજીને ત્યાં ગઈ તથા ત્યાં મામક ખાનપાન રી અમે સીધા ગોડવ પહોચ્યા રાજકોટમાં મીટીંગ રાતે હતી એટલે ગોડવ પહોના જઈ આવી પછા ગળકોટ આ યા પછી પળ્લી મીટીંગ ગળવો એમ નક્કી કર્યું

ગો ૧—ગોડવમાં અમે સીધા ગમશાળામાં પહોચ્યા શ્રી હવગમ મજિામના નામથી કોણ પગિચિત ન હોય ૧ ગોડવની ગમિદ ગમશાળા તેજોની યોગ્યતા અને પરિશ્રમનું મળ છે તેઆએ થોડા વઘોને ગમશાળામાં ૧ એકકા કર્યા હતા ગમે તે કારણથી તેા પણ શ્રી હવગમ કાળિદાસને મેં આયુરદ મહામડળથી ખૂબ અમતુષ્ટ એવા મને ધણો ખેદ થયો આવો ઉચ્ચકોટિનો વિદ્વાન ભારતવર્ષની મુખ્ય મર્યાદાથી છુટા મહુ એમ હું ઇચ્છતો નથી પછી મ તપાસ રી તો ખ ૧૨ પડી કે એમ વખત એરા મારજાખની ગયા હતા કે શ્રી હવગમજી મહામડળ તરફ અસતુષ્ટ થયું સ્વાભાવિ હતું જન મહામડળના જ કોક કર્મચારી તરફથી થઈ હતી એ વાતોને હવે ભૂલીજવી એજ સાર છે આ વર્ષે હું મહા મડળનો અધ્યક્ષ છું આવતે વર્ષે કાર્ક રીને હશે વ્યક્તિ બદલાયા ર છે પણ માતૃસરથા એની એજ રહે છે છતાં પણ મહામડળ તરફથી જે શૂલ થઈ છે તે માટે શ્રી હવગમજીની હમા માગુ છું તેઓ ઉદાર છે જરૂર પોતાની યોગ્યતા અને પોતાના સ ૧૩નો ફરી મહામડળને લાભ આપશે

ગોડવના વઘો સાથ ખાસ તો શ્રી હવગમભાઈ કાનીદાસ માથ વતમાન આયુર્વેદિક સમસ્યાઓ ઉપર વાતો કરી પાછો ગળકોટ આ યો આવતી વખતે શ્રી હવરામજીએ રસશાળા તરફથી ર ૨૫ ભેટ આપ્યા

રાજકોટ—માજની ૭ વાગે ગળકોટ પહોચ્યા રાજકોટની મીટીંગ કાઢીઆવાડની મોટામાં મોટી મીટીંગ હતી ૧૬૬ પ્રાસેજની પ્રિન્સિપાલે સ્વાગત માન ગાયુ પચાસરી વધારે સ્ત્રીઓ આ લગભગ ૫ પુરુષો ગભાગા હતા ત્યાની કોલેજના પ્રિન્સિપાલ સભા ૧૧ અધ્યક્ષ હતા અખાલગરજીએ આજ્ઞા કરી કે આજે રાતે ગઈ આગમ લેવો છે મારે વખે પૂરીતે વખત લેતે અને લોકોના હૃદયમાંથી આયુર્વેદ તરફની શક્યોને કાઢી નાખ તે

અની સામ્યો વધારે વખત સુધી પૂગ નેરથી મોટો પડી તો મારે ગયું થાકી ગયું છતાં લોકો તો વધાર સાંભળના આતુર હતા રાતના મામા અગીઆર વાગે મીટીંગ પરી થઈ પ્રમુખે ઉપમહારાજા શુ કે અટી લાકમાં આજુ વરતુ કોરુ અસભન જેતુ છે હવે અમે નમ જરી ગયા છીએ અને આયુર્વેદ તો વધારે વિનવથી ને વિચારથી અભ્યાસ મરુ

બીજી એગરરે સવા ના ૭ ૧૭ રાજકોટથી નીકળ્યા ચાલતી વખત વેદરાજ ભાણજી મૂળજીએ મેં ચાહીની રકા રીમા ર ૧૩૧૧ ભેટ આપ્યા પ્રતામાં મર્યાગમાં થયેને આ યા સરધાર અમદાવાદની વેદસભાના મુખ્ય કાર્યકર્તા શ્રી અનાશ મજી ત્રિવેદીજી જ ન રયાન છે ત્યાં થોડીવાર ઉતરી ચાપાણી લઈ પાન ખાઈ આગળ ચાલ્યા મહીઆવાડમાં પાનથી કોડુ બચી શકે

ભાનનગર—ભાવનગર અમે જે તામ્ર મોડા પહેલ્યા ૧૭૭ ગદીટમ્મી અને અતિ ખગલ માં હાડ ૧ પામળા એક રૂઈ થયા ત્રીસ ત્યા પહેલ્યાના તો નધુ મટ હૃ થઈ ગયું કાચુ કે વૈદોને મળીને તામ્ર મળ્યા અને આઈ મળનું ૯ જણાનું નથી

પેલી મીટીંગ માત્ર વૈદોની આયુર પા શાળામાં હતી ત્યાં વૈદોનો જે મધુ ૧૫ એકડો થયો હતો તેમાં કેનાય મા ૧ નિબાન હતો મગ ત લાખાના તથા આયુર્વેદિ મિદાન્તોના દુર્ભાગ્યથી એટલો ઓછો સમય મમાગમ માગે મળતો હતો કે કેનાય મહાનુભાવોનો આતિથ્ય મત્તાર ૩ પુ થી ળના અને તેઓની યોગ્યતાથી પ્રભાવિત થયા ળના હ તેઓના નામ કે ઠેમણાને ગળી શયો નથી જરા રાજ સો અમે અભિઓને મગવાનું થતુ હોય ત્યાં આ બૂન ક્ષમ છે ભાનનગરના માત્ર ૧૦ મહાનુભાવાના નામ હુ યા ગળી શકો કુ (૧) શ્રી ગમભાઈ નરોત્તમ ભગુ કે જેઓની ત્યાંના અધિ હરીઓ ઉપર ગળી માગી લાગવગ છે અને (૨) શ્રી ભગુ રણ ગર્ભા જેઓની વિપવા નામની મતિ અત્યાર માગ હાયમા છે વૈદો અને વિદ્યાર્થીનો આગળ આયુર ત્યાં હોય ઉપર ૧૦૬ મના ગળી યોથી તથા વતમાન આરસ્યમ્તાઓ તથા ગિરિન ઉપર વાતો મી હુ ત્યાંના દીવાન આનંદને બેર ગયો અને તેઓ માથે આયુર્વેદ મધ્યે ગનનના નક્ષત્રી રામતમા વાતચિત રી અને તેઓએ વધારે મહાવતા આપવાનું વચન આપ્યું

પ્રોગ્રામ પ્રમાણે ભાવનગરથી એરાપેનમા મુમર્દ જતુ હતુ માથુ કે એરાપેનમા ૧૦૬ કલાક લાગે જ્યારે રેનવેમા છતીસ મના લાગે પણ એરાપેનની મર્મોમ થો ૧ વિમ પેના જ બધ થયાના ખમર મળ્યા એટલે ગને દૂનમા જવાનું નહીં થયું અને મુખ્ય આગને મીટીંગ નદિ બરી સકાય એવા તાગ રવામા આયો આ મીને પહોંતો બધો પ્રોગ્રામ એક દિવસ પાછો રહ્યો પ્રોગ્રામમા કે દાર આ રીને પેલીવાર ત્રા પ રો

મધ્યાહ્નની પખ્લી મીટીંગમા પ્રમુખ દના ભાવનગરના દીવાન ત્યાંથી ની મીને ગાગી પડવી હતી એટલે ભાર ૧ પોણાને દના મા જ પુ તુ પડ્યું લોખિને બદુ પાનરી માલબધુ દીવાન સાહેમે ઉપસદ્દા મા થુ કે મને તો આ મમામા એવું કો ૧ દખાતુ નરી કે જે આ ભાષણ સાંભળ્યા પછી જેમને ૨ ૧ પુજાર્તુ માદમ રે ૧ ત્યાંના ડાયર ટગ પ્રોફ પખ્લીક ઈન્સ્ટ્રક્શન પણ ઘણા પ્રમદ થયા વેદા તો મળુટ થયા ૧ લોવાન સાનંમને એરી સારી અગર થમ કે ત્યાંથી મા ૧ આપ્યા પછી કેટલેક વિચે ૨૧ મી એગટે મને ૧૫૧ નો મતિઓડર એમના તરફથી મ થા હુ એરી મમ્લો ૧ કે જે બી ૧ એમા ૧૧ મામા હુ વાવી આવી આ ૧૦ હતો તે વખત ૧૧ ત્યાં માથે નયમુ ૫ રાને ૧ ને લોગથી વધી થુ છે ભાવનગરથી વૈદગ ૧ ગમભાઈ નરોત્તમ ભગુનો ૫૪ ૧૧ વિમ પછી મરો જેથી મને જે કામનો હુ આરભ રી આ ૧૦ હતો તે ૧૧ શુદ્ધિ થઈ હોવાનો મતોપ થયો આ હિવાવાહની વાત પૂરી થઈ

પછી મદા ૧૬૨ ને ઉત્તર કોમ્પ્યુમા લઈ આ ૧૦ જેતો મધુજ જતાન આવા અકમા આનુ લખીયા જવ નાગ કે આમામને રામના ૬ કે જે વચમનાઓ મને બોલાવવા ઈચ્છી દાવ લેજે પેલી નરમગ પે ૧ મને સૂચના આતી પછી કોમ્પનો પ્રોગ્રામમા મમાવેશ નદિ રઈ રહે

(૫ મ ૫ મોન્ટ ૧૯૩૮માંથી)

તેરમી સદીની પ્રસૂતિ શાળા

(મપાદક બા ૩૧ વૈદ્ય)

જૂન ૧૯૩૮ ના મૉડન ટ્રિબુનલ નિશ્ચય મુજબ (એમ એ પી એચ ડી પ્રાચીન ભારતીય ઇતિહાસ અને ઇતિહાસિક વ્યવસ્થા યુનિવર્સિટીના લેખ્યરર)નો નાનો સંજોગ લેખ એન ઇ કોલન મેટ્રનીંગે એક ધર્મથી મે મ્યુરી પ્રસિદ્ધ થયો છે

ચરકસુશ્રુતમાં આપણને સૂતિ ગ્રંથ મળે છે તેમાં મળે છે પરંતુ એ પછીના કાળમાં કોઈ પ્રસૂતિગ્રંથ વિશે ઐતિહાસિક માહિતી આપણને માપતી નથી અગાઉ (ઈ સ પૂ ૨૭-૩૨)ના એક શિલાલેખમાં અગાઉ ૧ નવની હારિપટના બધારી હતી (૧) મનુષ્યો અને (૨) પશુઓ માટે એવા ઉપેક્ષ મળી આવે છે આ ના વિશાળ સામાન્યમાં આવી થયેલી હારિપટનો હતો અને એમાં વાપરવાની વાઓ સારી મળી શકે એટલા માટે વનસ્પતિ ઉદ્યાનો પણ બનાવવામાં આવ્યા હતા કેટલી ઉપયોગી પડેથી દવાઓને મળતી તેને યતનપૂર્વક દિ મા ઉછેરવામાં પણ આવતી હતી

આ બધું હતું છતાં વાપર પ્રસૂતિગ્રંથનો ઉપેક્ષ આપણને સાપડતો નથી પરંતુ હમણા આ કાલે દેશમાંથી મનુકાપુરમના શિલા સ્થંભ ઉપરનો લેખ પ્રાપ્ત થયો છે એના ઉપર શક ૧૧૮૩ અથવા ઈ સ ૧૨૬૨ની માન છે આ સ્થંભ કાકતીય રાણી રૂદ્રાબા (ઈ સ ૧૧૬૧-૧૧૮૬)ના વખતનો છે આ લેખનો માર કાકતીય-મંથિક આ નામના એક તેનચલવાના રા મહે દ્રોથી ૧૨૩૫માં પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકમાં [શિલાલેખ (Inscription) નં ૧] પ્રસિદ્ધ થયો છે આ લેખમાં ગૌડેશના મિથુરાદામાં આવેલ પૂર્વગ્રામના વતની બગાલી શવ આચાર્ય વિશ્વેશ્વરની પ્રજાતિનેનો ઉલેખ છે વિશ્વેશ્વર ગોમુન ગૌડેશની શારદાપીઠનો અધિકારી હતો અને કાકતીય મળપતી (ઈ સ ૧૧૮૬-૧૨૬૧) નો તે દીકા મુક હતો આ કાકતીય મળપતી રૂદ્રાબાનો પિતા ચાર વિશ્વેશ્વર રૂદ્રાબાનો તેમજ ચોથ માનવ અને હમણે રામચંદ્રનો પણ દીકા-મુક હતો આ બગાલી મહત્ત્વ વિશ્વેશ્વરને કાકતીય મળપતી અને તેની પુત્રી રૂદ્રાબા તરફથી કૃષ્ણવેણી અથવા કૃષ્ણા નદીની કિનારે આવેલ કદરાવતી જિલ્લાના વેનિચાડ તાલુકામાં આવેલ મદર અને વેલમપુરી નામના બે ગામો મળ્યા હતા આ બે ગામોની જે આવ આવતી તેના વિશ્વેશ્વરે ત્રણ લાગ પાડી નાખ્યા હતા એક લાગ પ્રસૂતિશાળા માટે બીજો લાગ આરોગ શાળા માટે અને ત્રીજો લાગ રૂકત પ્લાલજો માટેની સન્ન-શાળા (Rest house) માટે વાપરતો હતો આ પ્રસૂતિશાળા અને આરોગ્યશાળા બંને વિશ્વેશ્વરે જ બધા થા હતા કે તેના કોઈ પૂર્વજોએ બધા બધા હતા અને તે જ ને રચાનિક શૈવ મંદિરની સાથે જ નોડી દેવામાં આવ્યા હતા

આરોગ્ય દર્પણ

૩૫૫ પદ્મનાભ ગાન્ધી

મધુરામ્બલલ્લવણઋતિક્તરૂપાયા કમશ પઢૂસા ॥

અર્થ — મધુર અમ્લ (ખાટો) લવણ (ખારો) તીખો કડવો અને તુરો એમ ક્રમ પ્રમાણે ૭ રસ છે

કફવાતૌ વાતકફૌ યાત પિત્ત ચ વૃદ્ધિશમૌ ।

ત્રિભિરાત્રૈત્રિભિરત્યૈત્રિભિરાદ્યપરેસ્તદન્યૈશ્ચ ॥૧॥

અર્થ — કફવાતૌ ત્રિભિરાત્રૈ વૃદ્ધિશમૌ યાત । વાતકફા (ચ પુન) ત્રિભિ રાત્યૈ વૃદ્ધિશમા યાત । પિત્ત ત્રિભિરાદ્યપરેસ્તદન્યૈ વૃદ્ધિશમૌ યાત ચ ॥૧॥

અર્થ — ૧ અને વાત આતિ ના નશુ રમવડે વૃદ્ધિ તથા શમને પામે છે વાત અને કફ ત્રણ છે ના રમવડે વૃદ્ધિ તથા શમને પામે છે અને પિત્ત પ્રથમ મિત્રાવના સૂચનાથી ત્રણ રસવડે વૃદ્ધિ પામે છે અને તે પછીના બે અને ત્ર્યમના રમવડે શમ પામે છે

વિવરણ — કફ અને વાતોય ૫ ૭ મધુર-અમ્લ અને લવણ રમથી વૃદ્ધિ અને શમને પામે છે અર્થાત્ મધુર-અમ્લ અને લવણ મથી ૨૨ વૃદ્ધિ પામે છે અને વાત શાત થાય છે એવી જ રીતે છે ના ૧૧ ૨૨ મધુ નિમ્ન અને પ્રાપવડે વાત વૃદ્ધિ પામે છે અને કફ શાત થાય છે નારે પિત્ત અ ૧ ૧૬ અને મધુ રસવડે વૃદ્ધિ પામે છે અને નિમ્ન કપાય તથા મધુર રમવડે પિત્તન શમન થાય છે એજ વાત બીજી રીતે ૧૧મા આવે છે કે —

અત્યાગ્નાત્રમાત્રત્યાવત્ય કોષગમા મલ્મ્ ।

મધ્યમધ્યેતરૌ મધ્ય પ્રયોગાન્નયત્સિચૌ ॥૨॥

અર્થ — અત્યાગ્નો પ્રયોગાન્ કોષગમા નયત । આગત્યૌ અત્ય કોષગમૌ નયત મધ્યમધ્યેતરૌપિચૌ (તુ) પ્રયોગાન્ મધ્ય (કોષગમૌ) નયત ॥૨॥

અર્થ — અનિમ તથા અગ્નિમ ત્રિ પ્રયોગથી અગ્નિમ મધ્ય કોષ અગ્નિ શમન કરે છે અગ્નિમ અને અનિમ અતિમનું કોષ અને શમન કરે છે અને આગત્રિકમા મધ્ય અને ૭ રસોમા મધ્ય એ ત્રણનું બનેલું ત્રિક પિત્તનો પ્રકોષ કરે છે અને એથી અ ૫ ત્રિકવડે પિત્ત શાત થાય છે

વિવરણ — ૧ તિમત્રિક-૨ મધુ-તિક્ત અને પ્રાપ રમ વાયુને કોષાવે છે અને અગ્નિમત્રિક મધુર અમ્લ લવણ રમ વાયુનું શમન કરે છે એવી જ રીતે આગત્રિક-મધુર અમ્લ તથા લવણ રમ મધુને કોષાવે છે અને અનિમત્રિક મધુ નિમ્ન અને પ્રાપ સ મધુનું શમન કરે છે અગ્નિમત્રિકમાં મધ્ય રમ અમ્લ અને ૭ રસોમા મધ્યના લવણ અને મધુ એ બે રસો મળી કુલ અ ૧-લવણ અને મધુ સોનું ત્રિક પિત્તનો પ્રકોષ કરે છે અને બાકીનું તિક્ત પ્રાપ અને મધુ રમનું ત્રિક પિત્તનું શમન કરે છે અર્થાત્ —

મધુ-તિભ્ત અને મધ્ય ૨૨૫૩ ૫૫૫ કોને છે
 મધુર અ-૧ અને લવણ ૨૨૫૩ ૫૫૫ સાત થાય છે
 મધુર અ-૧ અને લવણ ૨૨૫ ૫૫૫ કોપાવે છે
 કુટુ-તિક્ત અને કપાય ૨૨૫ ૫૫૫ ક્ષત્ત શમન કરે છે
 અમ્લ લવણ અને વટુ ૨૨૫ પિત્તને કોપાવે છે જ્યારે
 તિક્ત પાય અને મધુર ૨૨૫ પિત્તનું શમન કરે છે
 વાત પિત્ત અને ક્ષત્ત અતુક્રમે ત્રણ ૧૫ (૫) એવામા આવે છે
 હવ એક એક મનુ પૃષ્ઠ વપુન ૨ છે કે —

આત્રમધ્યનયત્યત્ય મધુરાત્રા શમતરૌ ।

આદ્ય મધ્યાત્યમાત્રચ મધ્યકાતિમમતિગમ્ ॥૩॥

આત્ર મધ્ય ચ મધ્યાત્ય માત્ર મધ્યાતિમ ક્રમાત્ ।

આત્ર દોષ સરસા માય પ્રયોગપરિશીલિતા ॥૪॥

અ-૧૫ — પ્રાય પ્રયોગશક્તિતા મધુગદ્યા રક્તા નમાત્ શમેતરૌ નયતિ ।
 મધુર આત્રમધ્ય શમ નયતિ જાય તાય ચ પ્રકાશયતિ । અમ્લ આય મધ્યાત્ય ।
 ત્રણ બાદ્ય મધ્યકાતિમમ્ । વટુ પિત્તશાય મધ્યચ । તિક્ત મધ્યાત્ય તાય ।
 કપાય (પુ) મધ્યાતિમમ્ આત્રમ્ ॥૨-૫॥

અર્થ — ૧ । બાળે અતિ સવન ગ્યારી ૭ એ ૧ વયાક્રમે શમન અને રક્ત
 ૨ છે જમકે મધુરમ આદ્ય ૧૫ વાયુને તથા મધ્યકાતિ પિત્તને શાત કરે છે અને અતિ
 કોપ ક્ષત્ત કોપાવે છે અમ્લમ વાયુને શાત ૨ છે અને મધ્ય તથા અત્યદોષ પિત્ત અને
 ક્ષત્ત કોપાવે છે લવણ ૨૨૫ ૫૫૫ શમન કરે છે અને પિત્ત તથા ક્ષત્ત કોપાવે છે કુટુમ્બ
 (તીજોગમ) ક્ષત્ત શમન કરે છે અને પિત્ત તથા વાયુને કોપાવે છે તિક્ત ૨૨૫ (કલ્પે ૨૨૫)
 પિત્ત અને કુટુ શમન કરે છે તથા વાયુને કોપાવે છે કાશ ૨૨૫ પિત્ત તથા ક્ષત્ત શાત
 કરે છે તથા વાયુને કોપાવે છે (-૪)

પિત્તરસા — મધુરસ ૫૫૫ તથા પિત્તનું શમન કરે છે અને ક્ષત્ત કોપાવે છે અમ્લ
 ૨૨૫ વાયુનું શમન કરે છે તથા પિત્ત અને ક્ષત્ત કોપાવે છે કુટુમ્બ ક્ષત્ત શમન કરે છે તથા
 પિત્ત અને વાયુને કોપાવે છે તિક્તરસ પિત્ત અને કુટુ શમન કરે છે તથા વાયુને કોપાવે
 છે લવણ પિત્ત અને ક્ષત્ત શમન કરે છે તથા વાયુને કોપાવે છે અર્થાત્ અમ્લ અને
 લવણ ૨૨૫ વાયુને શાત કરે છે અને પિત્ત તથા ક્ષત્ત કોપાવે છે તિક્ત અને કપાય ૨૨૫
 પિત્ત અને ક્ષત્ત શમન કરે છે અને વાયુને કોપાવે છે લવણ ૨૨૫ વાયુનું શમન થાય છે
 અને કુટુમ્બ ક્ષત્ત શમન થાય છે અને લવણ ૨૨૫ પિત્ત અને ક્ષત્ત કોપાવે છે ત્યારે
 કુટુમ્બ વાત અને પિત્તને કોપાવે છે કુટુમ્બા સુત્ર મદિતાના આધારે કહીએ તો —

મધુર-અમ્લ અને લવણ ૨૨૫ ત્રણે રસો વાતકર છે

મધુર તિભ્ત તથા ૫૫૫ ત્રણે રસો પિત્તકર છે

કુટુ તિક્ત અને ૫૫૫ ત્રણે રસો ક્ષત્તકર છે

મધુર-તિક્ત અને કપાય એ ત્રણ રસો સૌમ્ય છે

હું અમ્બ તથા લવણ એ ૧૦૦ મો આગે (ગરમ) છે
મધુ અમ્બ અને લવણ મો ગ્નિય તથા ગુરુ (ભારે) છે
હું તિક્ત અને મ્વાય સો રક્ષ તથા લુ (દુર્ગ) છે
મધુ ૨૨ મ્ને વધારે ૨ હું (તીખો) ૨૨ પિત્તને વધારે છે અને નિક્ત ૨૨
મિથો ગેને વાયુને વધારે છે (-૪)

સમયાનુસાર ગગની વૃદ્ધિ તથા ક્ષય

રાસદ્ધારાદિમધ્યાત્મ પુનઃસાત્વાત્મમ્બયત ।

મધ્યે ચાત્ય તવાત્ત ચ દોષૈર્નાલ્પાતિશૂલરુઃ ॥૫॥

અર્થ — રાયહો દોષે ન નિવૃત્તિશૂલરુઃ (મરવતિ) । રાયહો આદિ
મધ્યાત્મ પુનઃસાત્વાત્મ ન અત્પ (કિંતુ) અતિમરવતિ । અત્પાદ્યમધ્યત પિત્તશૂલ ન
અત્પ અતિમરવતિ । મધ્યે ચ અત્યત્વા તવાત્તકાલ ન અત્પ અતિમરવતિ

અર્થ — ગતિ અને વિરમના ભાગમાં વાત પિત્ત અને મ્ના શૂન (ગે) અપ
નહિ પણ અધિ થાય છે જેનકે ત્રિ વિરમના આ ભાગમાં વાયુનું શૂન નથી હોતું
મધ્ય ભાગમાં વો ૧૦૦ ૫ અને અનિમ ભાગમાં ૫ હોય છે આથી ૧ ગેતે વિરમ અને
ત્રિના અતિમ ભાગમાં પિત્તશૂન હોતું નથી આ ભાગમાં વો હોય છે અને મધ્ય
ભાગમાં વિરમ હોય છે ત્રિ અને વિરમના મધ્ય ભાગમાં મ્ના શૂન હોતું નથી અત
ભાગમાં વો હોય છે અને શ વાનમાં તે વાયુ ૧૦૦ ૫ શૂન રાખે તો ૧૦ મરવત (૫)
વિરમ — ગતિ અને વિરમના ભાગમાં ૧૦ પિત્ત અને મ્ના શૂન નથી થતા
વોડા થાય છે અથવા ૧૦ થાય છે અત્પ ગતિ અને વિરમના આદિ ભાગમાં વાયુથી
શૂન થતું નથી મધ્ય ભાગમાં વો થાય છે અને હેરતના ભાગમાં વાયુ થાય છે એથી જ
રીતે વિરમ અને ત્રિના અતિમ ભાગમાં પિત્તનું શૂન થતું નથી અને આ ભાગમાં વો
થાય છે પરંતુ મધ્ય ભાગમાં પિત્તનું શૂન ૧૦ જ આવે છે (ગણ ૬ મધ્ય ભાગ પિત્તપ્રધાન
હોય છે) ત્રિ તથા વિરમના મધ્ય ભાગમાં મ્ના શૂન થતું નથી અતના ભાગમાં વો
થાય છે અને આદિ ભાગમાં તે શૂન ૧૦૦ નીચે છે (૧૦૦ કે આદિ ભાગ પ્રધાન
હોય છે)

આહાર તથા વિપાકના ક્રમથી વૃદ્ધિ તથા ક્ષય

શુક્તે જીયતિ જીણ ત્રે જીર્ણે શુક્તેચ જીર્યતિ ।

જીર્ણે જીર્યતિ શુક્તે ચ દાષૈર્નાલ્પાતિ રુઃ ક્રમાદ્ ॥૬॥

અર્થ — ગતિ ન અત્પ અપિરુમરવતિ । અત્પશુક્તે જીર્યતિ વાળે (વાયુના)
ન અત્પા અતિરુમરવતિ । જીણ શુક્તે જાયતિ (પિત્તેન) ન અત્પા અતિરુમરવતિ ।
જીર્ણે જીર્યતિ શુક્તે ચ (કપેન) ન અત્પા અતિરુમરવતિ ॥૬॥

અર્થ — વાન પિત્ત તથા ક્ષય નીચે લેના ક્રમથી નથી થતા વોડા થાય છે અથવા
તો અત્પ થાય છે જેમકે આહાર ગતિ રેગા વાયુની અધિ થતી નથી (તે વખતે મો
પ્રધાન હોય છે) ભોજન પચવા માટે ત્યારે (કોયે પિત્તપ્રધાન હોવાથી) વોડી આધિ

ચાય છે અને પચી ગયા પછી (કોઠો વાતપ્રધાન હોવાથી) સધિ બહુ થય છે અને પચવા માટે સારે પિત્તના કારણે વ્યાધિ થતી નથી (કોઠો પિત્તપ્રધાન હોય છે તેથી) બોજન શરૂ કરવા અમયે (કોઠો ક્ષુદ્રપ્રધાન હોવાથી) વ્યાધિ થોડી ચાય છે અને બોજન પચી ગયા પછી (કોઠો વાતપ્રધાન હોવાથી) બહુ જ વ્યાધિ ચાય છે બોજન કરતી વખતે (કોઠો ક્ષુદ્રપ્રધાન હોવાથી) ૨૨ ॥ મગ્ગે સધિ બહુ જ ચાય છે બોજન પચી જવા આવે ત્યારે (કોઠો વાતપ્રધાન હોવાથી) દુષ્કાય થતું નથી અને બોજન પચવા માટે ત્યારે (કોઠો પિત્તપ્રધાન હોવાથી) થોડું દુષ્કાય ચાય

વિવરણ — કોઠો બોજન સમયે ક્ષુદ્રપ્રધાન હોય છે બોજનના મધ્યકાળે કોઠો પિત્તપ્રધાન હોય છે અને બોજનના અંતિમ ભાગમાં કોઠો વાતપ્રધાન હોય છે તેથી બોજન ઓછું વધુ પચવાના કારણે રાત પિત્ત અને રાત્રી વ્યાધિ પોતાના અમયમાં બહુ પીડા કર છે જ્યારે બીજા સમયે ઓછી પીડા છે કે બીજું પીડા કરના નથી અર્થાત્ વાઈકુ દ્રવ્ય પચ્યા પછી નાણે વધારે છે પિત્તન દ્રવ્ય પચતી વખતે પિત્તવર્ધ ચાય છે અને ક્ષુદ્ર મગ્ગ દ્રવ્ય ખાધા પછી એ દ્રવ્યના પરિપાક પૂર્વે ક્ષુદ્રતા સધિને વધારી દે છે

(વાયુશ્લેષ સૂત્ર સ્થાનમાં અધ્યાય પ્રથમના ૨૧૦ આશ્રમામાં ત્રયોદશારાત્રિયુક્તાના તત્ત્વમધ્યાદિકા ક્ષમાદ એટલે લાગ મગ્ગનાની જોવા)

કફપિત્તાનિલા પૂર્વમધ્યાત્તેષુ વ્યવસ્થિતા ।

દેહાદોરાત્રિવયસા સધિષ્વપિ કફાનિલૌ ॥૩૧॥

અર્થ — કફપિત્તાનિલા દેહાદોરાત્રિવયસા પૂર્વમધ્યાત્તેષુ વ્યવસ્થિતા ।
સધિષ્વપિ કફાનિલૌ ॥૩૧॥

અર્થ — ક્ષુદ્ર પિત્ત તથા વાયુ શરીર (૧) મ ગત્રિ અને વરના આદિ મધ્ય અને અત્ત લાગમાં વધાઈને પ્રમગ્ગ હોય છે સધિવિભાગમાં ક્ષુદ્ર અને વાયુ પ્રમગ્ગ ગહે છે (૭)

વિવરણ — શરીરનો આક્રિલાગ મસ્તકથી હૃદય સુધીનો ગણાય છે અને એ લાગમાં ક્ષુદ્ર પ્રમગ્ગપણે રહે છે શરીરનો મધ્યલાગ હૃદયથી નાભિ સુધી (ફજામ્બો) ગણાય છે અને તે લાગમાં પિત્ત પ્રધાનપણ રહે છે તથા નાભિથી ટીચેના લાગમાં (શરીરનો અંતિમ ભાગ છે તેમાં) વાયુ પ્રમગ્ગપણે રહે છે એવી જ રીતે દિવસની સરવાતમાં ક્ષુદ્ર મધ્યભાગમાં પિત્ત અને અંતિમ ભાગમાં વાયુ પ્રમગ્ગપણે રહે છે રાત્રિમાં પણ સરવાતમાં ક્ષુદ્ર મધ્યમાં પિત્ત અને અંતિમમધ્યમાં વાત પ્રમગ્ગ હોય છે સધિભાગમાં વહે તથા વાયુ પ્રમગ્ગ હોય છે અર્થાત્ પ્રથમ મધિભાગમાં ક્ષુદ્ર અને બીજા સધિભાગમાં વાયુ પ્રમગ્ગ હોય છે

(અપરુષ્)

ગુજરાત-કચ્છ-કાઠિયાવાડ પ્રાન્તીય ૮ મુ વૈદ્યસમેલન

અબાગ (કચ્છ)

તા ૩, ૪ ૫ ડિસેમ્બર ૧૯૭૬

૧ સમેલનનું પ્રમુખસ્થાન શ્રીમાન વૈદ્યગ ૮ ઉમરગાલ ૨ મોતીગમ અવધ-(અમ તા)
અમત્વવાચરવનિએ ગોલા યુ હતું

૩ ત્રણ મહાપાપગિષ ૧ યોત્વાનો નિવન થયેને માયન મહાપાપિય —આ
પરિપદનું પ્રમુખસ્થાન-ગ ૨૧ ગાજ્જ હીગ્ઠ હનમ પ્રાણાનાય (મુગ્ધ) સ્ત્રી ૧૨વા
કૃપા શાંતી હતી

૩ નિવાન ચિત્તા મહાપાપિય —આ પિય નું પ્રમુખસ્થાન શ્રીમાન વૈદ્યગ
સુ ગ્ધાન ધાયાલાલ જોશીએ (મહાગુજરાત આયુર્વેદી કાને ૮ નિયાના પ્રેક્ષક
સાહેબ) સ્ત્રીકારેલું

૪ દ્રવ્ય ગુણ મહાપાપગિષ—આ પગિપના પ્રમુખસ્થાને વૈદ્યગ શ્રી રમણિયાત
જોશીના દેવે હતો

સ્વાગત મમિતિના પ્રમુખ શ્રીમાન વૈદ્યગ વિશ્વનાથ મિથાગમ પતિ હતા

વનસ્પતિ રમાયન ખનિજ આદિનું એ પ્રદેશન યોજવામા આવેનું જેના પ્રમુખ
પૂ જયકૃષ્ણભાર્ગના અતે વામી શ્રી ગોકુળામ ખીમગ હતો

ઉદ્ઘાટનની ક્રિયા—અમેનનું ઉદ્ઘાટન ત્યા વનસ્પતિ પ્રેશનું ઉદ્ઘાટન ગવવા
માટે સ્વાગતકારીશ્રી મમિતીએ કાય મ્મગ લખતા ગત્યકુટમના નવીરાના શુભગ્ને
તયા કોઈ મુખ્ય અધિપત્રીના હસ્તે યાવ તે માટે પ્રવામ મરી ગી છે

નિ

વનસ્પતિ વિશ્વનાથ વૈદ્ય

પ્રધાન મત્રી

૨૧ કા મમિતિ અબાગ-૧ હ

૨૬ મુ નિ ભા આયુર્વેદ મહાસમેલન

૨૬ મા નિ ભા આયુર્વેદ મહાસમેલનનું અધિવેશન જોધપુરમા ઈ મ ૧૯૭૮ ના
ડિસેમ્બરની તા ૧૯-૨ -૨૧ તારીખોમા છે જેના આગનાખ્ય ૧ જાગક ૧ ત્રેવોપાખ્યા
પં ઉદ્ઘાટન અને સ્વાગત પ્રધાનમત્રી શાહ ગોવંદનલાલ માનગની સહીથી નિમત્રણપત્રો
પણ રેનવે આની યોગ્ય મુસનાઓ સાથે મળી ગયા છે

નમેલનનો કાર્યક્રમ તા ૧૯ મી

સવારના ૮ થી ૧૧
બપોરના નણથી

રાત્રે આઠથી
મનારના આઠથી

બપોરે એમથી

રાત્રે આઠથી

સવારે આઠ બન્ને

સવાર નવ બન્ને
મધ્યાહ્ન મારથી

તા ૨૦ મી

તા ૨૨ મી

સગ્ધસ
મહામંમેલન ઉત્તમવ
ધરાવ ના
ઉદ્ઘાટન
સ્વામતાશ્વક્ષુન્ ભાવ્ય
સ શ
સભાપતિ પરિચય
સભાપતિનુ ભાવ્ય
વિષય નિર્વાચન મમિતિનુ સગ્ધન
વિવન નિર્વાચિનીની બેઠક
સ્વાસ્થ્યરક્ષામલાયા પરિષદ અધ્યક્ષ
૧ લક્ષ્મીપતિ બી એ એમ બી
સી એમ બિયમતન મહાસ
મહાસમેનનોત્સવ
ધરાવના
હરવે
રીજ ભાવ્યો
વિપચિ સામભાગ પચિ અધ્યક્ષ-
રાજવદ ૫ મી કિશોરીદત્ત ૭
જાન્યો કાનપુર
વિષયનિર્વાચિનીની બેઠક
આતુરરક્ષાસભાયા પરિષદ અધ્યક્ષ-
મરિગ ૮ મની દ્ર લાનદાસ યુમ એમ
એ એમ બી કા રતીય ક રકતા
સ્થાનિ રાગીએનુ નિદાન
અધ્યાપક સમેનન
પ્રશ્નરવદ ૧૧
અધ્યક્ષ પરિચય
અધ્યક્ષ ભાવ્ય
હરવે
ઉપાધિ વિતરણ
મહામ લ-નિદાપીદનો રિપોર્ટ
ધન્યવાદપત્ર

સિદ્ધભોધજ મણિમાલા

[અનુસારાન જુલા અક ૭ પાન ૨૨૪ થી ચાલુ]

તૃતીયા ગુપ્ત

રિપુ હૃદય મિત્વા નચ્ચાત પ્ર હાન્તુ ।

જૂનૂપરિ હરિઝયણ યન્તુ સ્પસ્તિવૃન્તુ ॥ ૧

સિદ્ધનુ ૨૫ થા જુ પરી દિ જુ પિણની હાતી નખવડે ચીંગી નાખી લખન ન હા તુ પગિત્રાણુ મનાર શ્રી નૃમિ નતાર અમારુ - નાણુ મેર

ઉત્તિષ્ઠેદગદ પ્રમાતસમયે ર નર્થમનાયુષા

દૃષ્ટા દપણરત્નવિન્નમુરમિલ્લગ્ધેષ દ યાદિજ્ઞાન ।

સ્મૃત્વા કિં ચ હરિં હર ગણપતિં દેવી રવિં શ્રીગુરુ

નાવા વૃદ્ધજનાસ્તત સુગ્વતયા ગૌચ વિન્નયા વૃત્તી ॥ ૨

આયુષ્યની ક્ષા માટે હમેશા જાત નમા વહેલા ઠંડુ જોઈએ ઉગીને પણ રત્નો બીજુ ગાર કુનની માગા મ વૈદ્ય દહીં વગેરેને જોવા પછી વિપ્લુ શિવ ગણપતિ દેવી ચાચ શ્રી શુરુવે વગેરેનુ સમજુ ગુ પછી વૃદ્ધજનોને નમસ્કાર ગવા અને ત્યાગ પછી ગૌચક્રિયા વગેરે પરી લેવુ

[મન આધુર્વે લખ્યા પછી ચોના શુભાપ જ્ઞાપ્યા પછી ચિત્તિમામા પ્રવૃત્ત ચનાર વૈદ્યનુ મુખ્ય માય ધાતુમામ્ય ડગાનુ અર્થાત્ સ્વાસ્થ્ય વગીરવા માટે પ્રયત્ન લીન ગેરુ જોઈએ અગક વિમાનમા જુ ડે કે વૃદ્ધ કાચપ્રાપ્ત કારણ મિષ્ટ્ કરણ પુનર્મેષન કાય ચાનિ ધાતુવૈષમ્યમ્ કાર્ય ધાતુસામ્યમ્ કાચકપ્ત સુગાસતિ ક્ત્યાન્તિ । વધનું મત્તવ્ય નિરોગી માણસોની સ્વાસ્થ્યગદ્ધા અને રા ળિઓની આધિમાથી મુખ્તિ-પ્રાપ્તિ-આ મે છે વ્યાપિમાથી મુખ્તિ નાખી માટે આ પ્રથમા આગળ બણ દેવામા આગનાર છે પરંતુ તે પડેના સ્વાસ્થ્ય ગદ્ધા માટે પ્રત્યેક અમ્તિએ સવારથી ઉગીને ગત મુધીમા જુ ગુ જોઈમે તેની શ આત વિ આ જુ મ્તિથી મે છે આધુર્વે મે છે કે — દિનચર્ચા નિગાચના ક્તુચયા ગચાન્તિમા । જાચરનુ પુષ્પ સ્વસ્થ સદાતિષ્ઠિત નાચય ॥ અર્થાત્ જે પુરુષ હમેશા સ્વચિત્તિએ નિરોગી નિચર્ચા ગતિચર્ચા સત્તુચર્ચાનુ બગાડ પાનન રે છે તે દમેચા નિરોગી જ રહ છે અને સ્વસ્થનુ લક્ષણ પણ સુતને કેટલું સુગ આપ્યુ છે ર સમન્વેપ સમાનિચ સમવાતુમલ્લિચ । પ્રવચાત્મ દ્વિચમના સ્વસ્થ સ્વનિચીવત ॥ જેના વાત કિત અને મ્ક એ ત્રણ પો એાહાવતા નહિ પણ સમાન હોય જેની ધાતુએ (ગમ ગમ મામ અસ્થિ મે મળ વ શુક્ર) પણ સમાન હોય જેની મનક્રિયા પણ સમાન હોય જેનો આત્મા નમ્ર હોય હિયો અને હિયોનો

અધિષ્ઠાતા એવું મન પણ પ્રમન થાય—તેને પ્રસ્થ—તદુગ્રસ્ત—કહેવામાં આવે છે આત્મા ઇન્દ્રિયો અને મનની તદુગ્રસ્તી વિશુદ્ધ હોય તો સિવાય મેલણી શકે જ નહિ અર્થાત્ સારીગિ મનસિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓની ખીલવણી મિલાવ માત્રુ આરોગ્ય પ્રાપ્ત રી શકાય જ નહિ આરોગ્ય એટલે આરોગ્ય દેવતા છે એ દેવતા પણ તપશ્ચર્યાથી પ્રમન થાય છે દિનચર્યા વગેરેના પાલનમાં આહ્યુદ્ધત વખતે ઉપરા ક્રમવામાં મનુષ્યને પોતાની ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબુ મેળવવો પડે છે વાસુકાઓનો નિગ્રહ મેળવો પડે છે પરંતુ એકાદ વખત અમૂક ટેવો પડી જાય છે પછી તે ટેવો આગળ ઉપર ચાલિ જાય છે અથવા ક્રમવામાં મદ ગાગ થાય છે]

ગુદાદિગૌચ વલ્કાતિત્ત્વરણ પવિત્રમાયુધ્યમોદિ મે યમ્ ।

પર પદસ્થાલનમભિવચન પનાર્તિરજ્ય ગમદ્દલપ્રત્નમ ॥ ૩ ॥

ગુદા ઉપરથી વગેરેની રાત્રિ બલ અને મનિત વધાગનાર છે એથી શરીરની પવિત્રતા જળવાય છે આયુષ્ય લગાય છે અને સુદિનય છે આ પ્રશાનન (દાથપગ પ્રશાનન મિલા તે) આખોનુ તેજ વધાગનાર છે પગના રોગોને અટકાવનાર છે નમને હરનાર છે અને શક્તિપ્ર છે

અવાધય દત્તપલાનિ મન્યેપ્રસિદ્ધ કાષ્ઠોદ્ભવદત્તપાવનમ્ ।

તદાશ્વચૈરસ્યમલાન્તિમાજન સ્વચ્ચરગાન્વલ્કલ્લુલ્લવરણમ્ ॥ ૪ ॥

આવળ કપ્પણ વડ તો પડે બોનસરી બેઠ ઇત્યાદિ પ્રસિદ્ધ દાતણ દાતના પેદાને કૃષ્ણપુ ધૂળ ન થાય એવી રીતે હમેશા મગ્નુ જોઇએ તાલબી મોની વિગમતા મુખની દુર્ગંધ અને મન વગેરે સાફ થઈ જાય છે દાતબી દાત રસગ ગાદ અને લણ રહે છે

દિક્કાશિર ર્જર્ણમુખા ચતોર્ગાષ્ઠર્ધરિત ધ્રાતિ નવ પરાતે

લિમોદ તૃણામન કામલિને કદાપિ કાય ન દિ દત્તશૌચમ્ ॥ ૫ ॥

હડગી આવતી હોય માથાનુ કાનનું કે મોતુ કોઈ દરદ હોય અદ્ય હોય ઉલગી થતી હોય અડદીયો વા (પ્રેસીઅન પેરેલીસીમ) થયો હોય ખૂન થાક લાગ્યો હોય નવો તાવ આવ્યો હોય મોહ તૃષ્ણા મ અને ખામીયા જે પીડાતો હોય—તે બધાએ દાતણ કરવુ જોઇએ નહિ

કુર્વાત ગણ્ટૂપમયો હિમેન જલેન તત્સ્યા મુસ્તુદિકામિ ।

મુસ્તોષ્ણનીરેણ તુ દત્તજાઢય કણ્ટૂકફારોચમલ્પ્રહારિ ॥ ૬ ॥

હડા પાણીથી કોગળા ગ્વાથી મુખની શુદ્ધિ થાય છે રહેજ કકોલા પાણીથી કોગળા કરવાથી દાતની જ તો મુખની કફ અરુચિ અને દાતનો મલ સાફ થાય છે

૧ દત્તા વૃથ તે બનેન દત્તિ દત્તપવનમ અથાત્ મેનાથી દાતો પવિત્ર અથવા ૨૫ ૭ થાય છે તે દત્તપવન અર્થાત્ દાતણ દિનચર્યા તાત વિષયોની વિષાદ ચર્ચા માટે વાનકોને માટે દિનચર્યા (પ્રસ્થાન કાર્યાવય) નામનુ પુસ્તક જોઇ જવા બધામણ કર છુ બા ।

પિડિકા નીલિકા યજ્ઞ રક્તપિત્ત નિબહણમ્ ।

શીતેન પયસા કાર્યં મુસપ્રક્ષાલન તત ॥ ૭ ॥

તાણુ કર્યા પછી હડા પાણીથી મ્હે ધોવુ મુખપ્રક્ષાલનથી મુખ ઉપરની ફેરલીઓ કાઢા આઠા વ્યગ રક્તપિત્ત વગેરે શાત થાય છે

તે સયુતા હિ દિવપાટવેન મવતિ નરુપ રચયત્વનરશ્યમ્ ।

સૌવીરસન વરમજ્જન સ્યાત્તતો દેશો સૂત્ત્મવિલોકને સ્ત ॥ ૮ ॥

જે મનુષ્ય હમેશા નરુપ (નાકમા તેનના ટીપા મૂનવવા તે)નું સેવન કરે છે તેની ઇન્દ્રિયો ખૂબ જ આરી ગિતિમા મ્હે છે હમેશા આખમા સુમ્મે આજનાથી આખની શક્તિ વધ છે અને સુદ્રમમા સુદ્રમ વસ્તુઓ તે જોઈ શકે એવી તેજસ્વી દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે

સમુક્તગાઙ્ગાગરિતો વરાત્ત ગ્રાત સગા તો ન સમાવસ્તત્ ।

ગિરોરુદ્દત્તમશ્રુનસ્વાનિ મત્તગગાન્નિદૃતેન તુ જાતુ લુચ્ચત ॥ ૯ ॥

ખાનને તુગ્ત અથવા જમના માણમે જગશ્ચુ ઈ હોય તેને જગથી પીડાના મનુષ્યે થાકેલા માણસે ઉલ્લી થઈ હોય એ માણસે—અજન આખમા અજનનું નહિ માયાના વાળ લીધુંજ નખ સાત સાત વિશે વપાનના આને દી સુટવા જોઈએ નહિ

કેશાદિસર્ત્તનમસ્તિ વચમાસુ પ્રમાપુષ્ટિપવિત્રતાદૃત્ ।

પ્રસાધિની કેશરજોમલૌષયુકાદિ સહારવિત્રિ પ્રવીણા ॥ ૧૦ ॥

માથાના વાળ તેમજ લીમૂળના વાળ જગેરો નિર્મિત આવના એ ધ ય છે—વખાણવા યોગ્ય છે આયુષ્ય પ્રભા પુષ્ટિ અને પવિત્રતા સાધના છે

મસડી માથાનો કચરા અથવા મલ લીખ જુ જગેરેના નાશ કરનામા વ્રવીણુ છે

કાલિત્તમજ્જલપરાક્રમપુણ્ણ દીઘજીવિત્ત ધનપ્રદમાહુ ।

પાપદપદલન પવિરુપ દેવણ પિશુનમાસ્યમલસ્ય ॥ ૧૧ ॥

પંજીમા મુખ જોવુ એ મતિ મગલ પગક્રમ પુષ્ટિ દીવજીવન અને ધનપ્ર છે મ્હે ઉપરનો મલ તથા પાપ ૫ વગેરે મુખ ઉપરના લાવોને પશુ તે દરના છે

સામથ્યં લુપ્તા વિમત્તનુતા દોષપતિર્ગાન્તા ।

યાયામાદુષનાયતે વદ કુન્ત તત્સંચિના યાઘય ।

મુક્ત પચત આશુ ગઠતિ જરા મેદ ક્ષણશ્ચીયતે

સ પ્રોક્ત શિશિર હિતોઽયસમયે સ ચો વલ્મ્યાર્ધન ॥ ૧૨ ॥

બ્યાનામના સેવનથી સામથ્ય લુપ્તા (spring like body) વિલક્ષ ગાત્રત્વ દોષોનો નાશ, સુધ ૫ માસ પેડીઓ વગેરે પ્રાપ્ત થાય ૮ બ્યાનામ સંવકાને રોગો બ્યાથી ઉત્પ ન થાય ૨ તેમને તો ખારાનું જલદી પચી જાય છે ૫૩૫૫૫ દૂર ભાગે છે અને જોત

જોતામા મન્યરથીનો ક્ષય થઈ જાય છે વ્યાયામ રે નસુ વગ્તા નિશ્ચિ સ્તુમા વિશેષ
પથ્ય છે બીજી નસુમા વ્યાયામ બનથી અર્પિતો લેવો જોઈએ

મુક્ત્યાન્ રત્તરત ક્ષયકાસી રત્તપિત મદશોષવલોસી ।

ત મનઃજહ્ન નર્યતિ સય કુક્ષર હરિરિય પ્રતિકપન્ ॥ ૧૩ ॥

આપ્તને તુલ્ય અને ગમેગ ૧૭ી વ્યાયામ પ્રવાધી તેમજ ક્ષય ખાસી રક્તપિત
સોજો અને કફના ગરીગો માટે ૧૭ી સાધામ ૧ ૧ છે આ રોગોગાઓ વ્યાયામ કરે
તો જનવી નાશ પામે છે મિદ્ધ જનમ હાથીને બચી મારી નાખે છે ત્યમ

અધ્યક્ષ શ્રમપરનાપહો વિધેય તેન સ્યુ વલ્લટતા પ્રમા પ્રમાવા ।

સ્વાદુદ્ધત્તનમપિ કાતિકારિ જ્વમાલસ્ય ક્રુકમતિપુપ્ત્તા પિનટિ ॥ ૧૪ ॥

અધ્યય (માનીમ) શ્રમ અને વાયુને તરનાર છે અધ્યયના સેવનથી બન અગતી
હતા ગરીરની નિ અને પ્રજાન—પધે છે ઉત્તન પપ્ત્ કાતિમારી છે રુક્ષ છે અને
આગસ ૩ અને અતિશય સ્થૂનતાન રે નાગ છે

સ્નાન પ્રમા જનયતિ ક્ષિપતિ શ્યાપ્તિ ક્રુદ્ધ વિન્નતતિ તનોતિ વલપ્રમોદો ।

ઉષ્ણેસ્તદેવ સન્ધિરાગજત્ર દઢ કાન્ધ પુન ગિરસિ પ યસુદ્ધોરવામ ॥ ૧૫ ॥

નિત્ય સ્નાન પ્રવાધી રોગોગી કાનિ ૧૧ છે ક્ષયની પી । નાશ પામે છે કફ
(મુજની)નો નાશ કરે છે અને ૧૧ તથા આન ને આપે છે હાસકીના ઉપના બોગમા
હમેશા ગરમ પાણીયા / સ્નાન રુ પે પદ્ય છે પરતુ માથા ઉપર કાનુ પાણી જ
નાખવુ એમ અમે બીએ છીએ

સ્નાન વેરડક્ષિરુતિ કર્ણગદડતિસાર ડ્યાટોપધીનસ મહત્પ્રમતો ન પથ્યમ્ ।

દેહસ્ય માર્જનમનન્તરભવ કુર્યા સ્નાનસ્ય તત્તુમુલમાથ વિમાવિભાવિ ॥ ૧૬ ॥

તાવમા આખની વે નામા નના રાગમા અતિમારમા પેદના આ રામા સજે
ખમમા અને વાયુ ૧ રોગ વોરેમા સ્નાન રુ હિતાનક નથી આ રોગમા સ્નાનને બ લે
કપડાનો કો પાણીમા બોળા તેના વડે દોન તુલી નાખવુ સ્નાન પછી દેહ માળન કરવુ
હિતાનક છે

કૌશય વસન વિચિત્રમરણ સક્લેષ્મવાતાપદમ્

કાપાય લઘુ પિત્તજિ મતિમત સ્યાન્ગ્રીષ્મકાન્ વરમ્ ।

નોષ્ણ ૧૨ હિમ ગુમ સિત્તર કાપ્ય યશસ્ય ભવ-

ટાપુધ્ય ધનદ પ્રમાન્જનન ત્ય ચ રુચ્ય નવમ્ ॥ ૧૭ ॥

ચિત્રચિત્ર લાન ગતુ રેલમી વજ્ર કફ અને વાતને હનના છે સુગધી રોગોના
ક્યાથથી રોગો માનસિક પિત્તને હનના ૧ બુદ્ધિવત્ છે અને ગ્રીષ્મ નસુમા આ વસ
પહેગુ અતિ હિતાવક છે અતિ સહે વજ્ર ગરમ કે કડુ ન હોવાને લીધે હમેશ પહેરવા

૧ હિદિ સ્થાન સ્થિતા વાયુ ચન્ન વસ્ત્ર પ્રવથેત । વાયુમ કુવતો જતો તદ વસાયસ્ય
લક્ષણમ્ ॥ સુશુત

યોગ છે યશ વધાનાર કે આયુષ્ય છે તદ્દન નવુ રત્ન ધનને—૧૬મીને—આપનાર છે આમડીને હિત ૭ અને રાચ છે

દાહમૃદ્ધન તૃપાથમકાળ્ ત્વગદાનપનયત્યનુલેપ ।

પુષ્પધારણમનઙ્ગવિસારિ કાતિકારિ તુરિતગ્રહતારિ ॥ ૧૮ ॥

ચ ન રંગેના લેવો ૧૬ મઝા તૃપા નમ ખુજલી ચામડી ॥ રંગો રંગેને દૂર રે છે હમેશા સુગંધી આં સુન્દર પ્રલેખી માળા પાની પહેવાથી તે કામોત્તજ છે કાતિ આપનાર છે દુષ્ટ રાતે મા ના છે

સૌભાગ્ય સતોપવિચાયકાનિ તુનીતિ દુ ત્વમનિર્દેશાનિ ।

ત્રિગ્વિધાપનયકારણાન ક્ષમપ્રમાનાનિ વિભૂષણાનિ ॥ ૧૯ ॥

ત્રિગમેલી અને સુનપુના હમેશા આભૂષણો પાડના ગે સાબામ અને મનોધો વધાનાર છે પત્રિતનાનુ દ્યોતક છે અને દુષ્ટ સ્વપ્નો રંગેનો મહા કંગાર છે ગરીમાધ અને પાપનો તથ કંગાર છે લેખ છે

સ્વેદદેવાર્ચન પુસામલ્ભી ફલિધારણમ્ ।

આયુષ્ય પુત્રપૌત્રાન્તિજ સિદ્ધિકર પરમ્ ॥ ૨૦ ॥

સ્વેદનતાનુ પૂજન અનલ્ભી નને નિનુ નિનાપુ રના છે આયુષ્ય લાભનાર છે પુત્ર પૌત્ર રંગે ઉત્તરેતર પરમ મધુદિ આપનાર છે

સત્પાદુકારોદ્ધણમાચ ય મહાનમ માત્રતુમથ પ્રગન્ઢત્ ।

શ્રીપાદુકારોદ્ધણમદ્વિપ્ર પીટાવહાર દુત્ત નન્દાચિ દમ્ ॥ ૨૧ ॥

રમેડામા જમના જતી વળતે પગમા લાખાની પામડીઓ પહેવી જોડે આ પાદુકારોદ્ધણ પગની પીડાને દરનાર છે જે દર જાળનાથી છે

લઙ્કક દુગ્ધ ત્થિ પર્યટ મક્તપૂરી કમાર સૂપર્વટકા ચટુકાદિમા યાન ।

સ્વાદેશ્ચાર્ચિ તત્ત શુચિરદ્વિતીય સ ગ્રાધય યદિ મન્ત્રિપુષ્પા તુભુ ના ॥ ૨૨ ॥

સ્વાસ્થ્યરક્ષા માટે હમેશા લાડુ દૂધ દોં પાપડ લાત પૂરી કસાર માળ વડી વડા વગેરે બોલપ થો અવાગનનાર યથારુચિ—રુચિ અનુસાર—પવિત્ર ચક્રને એકાતમાં મેળીને ખાવા જોઈએ જો સારી શૂણ હોય તો બોજન ॥ વખાણ પાપ કવા જોડે આહો ! આ રમેષ ખરખર અદ્વિતીય

પ્લાલવજ્ઞ મંદિર પૂગચૂળ પરિષ્કૃતમ્ ।

નાગવહ્નીદલ સ્વાદે મુગસોરભ્ય દૈનવ ॥ ૨૩ ॥

નાગરેનુ પાન થા નુ ॥ મોપારી નેચી લગિંગ ગાસડપૂર રંગે મુગધિ પાથો નાળીને જ થાયાદ મુખસારજન માટે ખાડુ દિતાવડ છે

સરોષ્ણ તામ્બૂલ મુલ ત્રિસતા ન તુલ્યદત્ત
સપિત્તાસૃગ્ધુદ્ધિ સ્મરમપવન વાહજનનમ્ ।

વરાસૃક્પિત્તાર્તિ મયવિપમદ શ્વાસ નયન

અથામૃર્ડાશાપ પ્રમૃતિપુ ન શક્ત તદુદિતમ્ ॥ ૨૪ ॥

તામ્બૂલ મગ ઉણુ મુખવિરસતાને નગ્નનાગ વસ્તુ અને મૂંને દધુનાર છે ગ્નન
પિત્ત રૂપ વિપ, મ શ્વાસ આખની વેત્ના મુર્ડા શાપ વગેરે રોગોમા પશ્ય નથી—
અર્થાત્ તે નદિ ખાતુ જોમ્મએ

કપાય તામ્બૂલીદલમન્ફમુષ્ણ વનનુન

દ્વિમ રક્ષ પૂગ તુરમન્ફ પિત્તશમનમ્ ।

સિત ચૂળ લેપ્માનિલજયિ તથાષ્ણ સ્વદિરજા

ગ્લસામૃક્ પિત્તત્રિમિ ગરલકુષ્ઠાસ્ય ગાઢત્ ॥ ૨૫ ॥

નાગરવેયનુ પાન— પાન અમુકા મૂંનો નાશ મગ્નાગ ઉણુ અને વાતધ્ન છે

સાપારી— ડી પુરી રક્ષ વધ્ન અને પિત્ત શાત કરનાર છે

મુનો—મૂં અને વાતને છતનાગ અને ઉણુ છે ગધેા મૂં રક્તપિત્ત કૃમિ કૃત્રિમ
વિપ કુષ્ઠ મ્હોના રોગો વગેરેને દગ્નાર છે

તમાલી રુચ્ચતોષ્ણાષ્ણા વાતિ આત્તિરો સરા ।

નાગવલ્લીત્ત સાર્થિ ગસ્તા વાનકપામનામ્ ॥ ૨૬ ॥

[તમાલીનો અથ તો તામ્રની તો કાનની નરુપાન્ય વગેરે ગ્રામા આવેલો છે
અહિ જો અથ લેવો તે મમ નતો નથી નાશવન ॥ પાન માથે લેવાથી વાતકક પ્રકૃતિ
વાશાએ માટે દિતમ્ છે તેમ તેતુ છે એટલે પાનથી કાઠ બિન્ન યોગ લાગે છે]
તમાલી રુચ્ચ તોક્ષ્ણ ઉણુ ઉનદી અને શ્રમને કરનાર અનેસર છે વાતકક નફનિવાગ
માટે તે દિતમ્ છે

સ્મૃત્યાયુરોત્તો વન્સપ્તશોમા પ્રમોદ વર્ષદિવવાટવાચૈ ।

દધાતિ દેહાગયમાન્ સમરતાનાહાર આહાય મહાગુણૌષ્ઠ ॥ ૨૭ ॥

ઉત્તમ આહારથી સ્મૃતિ આયુષ્ય ઓજા બલ સર્વ દેહની કાતિ આનંદ વધુ
ઈદ્રિયપાટવ વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે ૧ દેહના સમસ્ત અવયવો પણ અન્નથી જ બધાય છે

કૃવા મોજનમુત્તમ શતપદ ગત્યા તતા વિદ્યર

સ્થવા કાવ્યકથાકુતૂહલસાન્ સ્મૃવા વયસ્યૈ સમમ્ ।

સુવા મિચિદતીવ ગુદસલિલ પીત્રા મ્પગેહાદિક

દૃષ્ટા સત્તનમાચરદય મલો સગ પરાદ્રો પુન ॥ ૨૮ ॥

ઉત્તમ ભોજન જમ્યા પછી સો પગના ધીમે ધીમે ચાલવું પછી પધારીમા (ડાંગા પડખે) સૂઈ રહીને અથવા આસનપર બેસીને માથા ધ્યાન અને જુલુહનોત્પાદક ચર્ચા વગેરેનું મિત્રોસહિત સ્વપાન કરવું પછી રહેજ સમજાવું પછી હડીને શુદ્ધ જન પીને ઘરનું કામગીર જેવું પાછના પહોરે ઝાડે ફરવા જવું

નાયાનિ કાર્યાણિ કદાપિ કુર્યાન્ સજાતવેગ પુરુષો હિતાર્થી ।

સમોરથેજ્ઞો વલતો-યથા સ્યુસ્ત ગદા-પ્રાણાવિષાતવીરા ॥ ૨૯ ॥

પોતાના હિતની જન્યા રાખનાર નતો વ્યક્તિએ ઝાડા પેમાળની હાજત થઈ હોય તો તે પૂરી પાડી આખા મિલાય બીજું કંઈ નહીં ન કરવું જોઈએ જે વેગ ધાગ્યું કરશે તો પ્રાણનો નાશ આગ લાગ્યો રાજો ઉત્પત્ત થશે

અર્ચનીપ રચિર મરુતકફજયિ પ્રીત્ત રત્નો વારણ

પાદનાણધૃતિ પદો મુખમરી સ્વયા સત્યાયુ પ્રદા ।

છત્ર મજ્જભાતપાન્દિદ્ગ્ગ શ્રીદ હિમ્વન વર

સદળ્લસ્ય મહામયપ્રણુદવસ્ત્ત્વપ્રદ ધારણમ્ ॥ ૩૦ ॥

માથાપર પાછડી (ટોપી કે ટોટા પશુ આવી રોકે) પડેરવી એ શોભારૂપ છે વાત અને કંઈને જીતનારી છે ધૂળનું નિનાગણુ મરનાર છે ધગરખા (જોડા) પહેરના પગ માટે સુખકારી છે આખોતે હિતમાં છે અને આયુષ્યપ્ર છે હત્રી ધાગ્યું ફરવી તે તાપ વગેરેથી રક્ષણ આપનાર છે હડીને હળનાર છે હડનારણ મહાભયનું નિનાગણુ મરનાર છે અને પતા આખડતા આપણને બચાવનાર છે અર્થાત્ ટેમરૂપ છે

મરુતિત્ત શ્લેષ્મપ્રશમનિપુણા માતિ શિવિકા

તનોત્યાયુ પુદ્ધિ શ્રિયમનિલપિત્તે દ્વિપપતિ ।

મરુતિત્તથાત્ત પ્રદમમિત્તમદ કફહર

બલિદાના ગન્ત તરલ્લતુરગારોહણમપિ ॥ ૩૧ ॥

પાવખીમા બેસી મુસાફરી મરની એ નાયુ પિત્ત અને નમની શાતિ કરનાર છે હાથી પગ મુસાફરી કરવી એથી શરીર પુષ્ટ થાય છે આયુષ્ય લાભે છે લક્ષ્મી પ્ર છે અને વાતપિત્તને શાત ગનાર છે ખૂન પાણી ૧૦ ઘોડાપગ સ્વારી કરવી એ વાતપિત્તને શાત કરનાર છે ખૂન મે તે હગનાર છે રંધને હગનાર છે નરવાન મનુષ્યો માટે આ સ્વારી હિતકર છે

મ્તેષ્વચ્ચત્તમ ચથાન્નિ વર સરહા ચાન મુલ્હી

સમિત્રે સહ રાજમાર્ગમરણો યાયામન પ્રાતચે ।

પર્યસ્તન શનેથમઠ્ઠિતિ સુનો નાનાપદાર્થાન્ પુન

સાય સ્વીયનિક્તને દયિતયા દૃષ્ટ પર મોદતામ્ ॥ ૩૨ ॥

ઉપરોક્ત વાહનોમાથી કોઈપણ વાહન પર યથાગુણિ મિત્રો ગાયે આગેહણુ કરી રાજમાર્ગ ઉપર ગનની ખુશાની માટે ફરવા જવું ત્યાં વિવિધ ગતના રમ્ય પદાર્થો અથવા

સૃષ્ટિસૌ દર્શાવે છે તે ગત પડે પોતાના ધરે પાછા ફરી ઓપુનાદિ માથે બેમી આનંદ ગ્વે।

(ઇતિ દિનચર્યા)

સાયતન લષ્ટ્રશન સમાપ્ય પિપ પય શકરયા સમેતમ ।

શ્યામામથો ક રગતા વિધાય પરાશૃંગ નુચકૃચો ગયીન ॥ ૩૧ ॥

ગત હરકો મોગ ખાવા પડી સામ્ર નાખેલુ દુધ પીલુ પછી પોતાની બાર્યા માથે તેના ઉચ્ચ રતનો માથે આલિંગ । ૭ સૂપ જલુ

મૃશંઘ્યાઽનિલદા સ્વપિત્તશનનો રત્ના સદા વૃહણી

સ્વદા દોષહરા સદાગતિ મતિ શ્રીનાદપત્રી ભવેત ।

માસત્વશુધિરપ્રસાદચનન નિન્ન પ્રમોદગ્રન્થમ

વૃષ્ય વાતરૂપધ્રમપ્રલયટ્વ સ્વાહન તૂમહે ॥ ૩૪ ॥

જમીન ઉપર પયારી કરી તેમા મૂક જલુ એ વાયુ કરનાર છે રક્તપિત્ત શાન કરનાર છે રુધ છે પક્ષ્મ ઉપર ચપન શરીરનુ રહણ કરનાર છે વાતાદિ દાયોને હરનાર છે ખાટલી ઉપર સૂત્રાથી તે વાયુ રનાર છે પગચાળી કરાજવી એ માસ આમડી લોહી શુદ્ધિ વગેરેને વધારનાર છે નિ । અને હા આપનાર છે વૃષ્ય છે વાત ૫ અને યમનો નાશ કરનાર છે

માધૂર ચામરચવેત્રજનાઠટ્ટત વસો થમઠમરદાગતિરુક્તમાઽસ્તિ ।

પ્રસ્થેદ મૂર્જનપરિશ્રમતપદ્મત્રી સિન્નધા ત્રિદોષદલિનો દૃત્યગમાઽપિ ॥ ૩૫ ॥

મેરપિંછના પખાથી સમરીથી નેત ના કે લાડના પખાથી કે વસ્ત્રના પખાથી મદમદ પવન ખાવા એ ઉત્તમ છે આની ગીને પવન ખાવા એ રવે મૂર્ડા પશ્ચિમ તૃપા વગેરેને હરનાર છે સિન્ન ધ છે ત્રિદોષને હરનાર છે અને મનને ખાન ખાપનાર છે

(ઇતિચર્યા)

મર્પતિ ચક્ષ્મિશ્ચયન્નોપગાતયો નિલસ્ય પિત્તસ્ય કફસ્ય સનતમ ।

વટ્કિત સદ્રાશિષુ સન્નમાઢકે મિષ્ણપુરીણા ક્તુપટ્કમાત્રયયા ॥ ૩૬ ॥

સૂપના લિન લિન ગરિઓના મંદમજ્જથી ૫ ઋતુઓ થાય છે આ ૭ ઋતુઓમા વાત પિત્ત અને મૂત્રનો હમેશા ચલ ઝડપ અને શાંતિ થાય છે —

કોન	૪થ	પ્રકેસ્ય	શાંતિ
વાત	ગ્રીષ્મ	વર્ષા	શરદ
પિત્ત	વર્ષા	શરદ	રેસત
કફ	શિશિર	વર્ષા	ગ્રીષ્મ

(અપૂર્વ)

આ માસિકના ગ્રાહકો અને લેખકોને સૂચના

(૧) આજીવન જીવનસાનુ કે અધિકારી કે ની આયુર્વે વિનાશકી ૨૨ મુ ૧૧ રા. થાર ૬ નના થના ગ્રાહકો જે લના સ્થના પતા મ ઓ થી મો નો તો તેમને અ ઓ નો ન ન મળશે

(૨) નની અધવચથી ગ્રાહ થનાગને પા નની સંસ્કારતથી જ ગ્રાહ થએલા મળી ની જો અ નુ મારી મા થાય જ તથા મારી મા ની આપનામા આન કે

(૩) ગ્રાહના મા મળનામા અનુ ૧ હેથ કે ૧૮૫૫ હેથ તેમજે ૬૩ કે ૧ નેનુ મ નામુ તરત મો ના માપતુ જેથી ૧ મેગવ ન ન નવ આ માતમા ગ્રાહ ની સુ લનાથી અ રાજ આરો તા મરીથી તે અ નુ પોગેજી કીલકને શિગ રહેશે માટે મળનામુ પ્રેરે તથા ૧ હેથ હેથ તો ૧ નેનુ મળનામુ તરત મો ની આયતુ

(૪) ગ્રાહ થવા મ થ કે અ મેગવના મયથ મરગો પત્રનવતાર વ્યવસ્થાપે “આયુર્વે વિગ્નાત” આતિય મુદ્દલાલય, ૧૫૫૬ અમ રાના, એ મળનામે રના

(૫) આ માસિકના લેખકોએ પોતાના નમા ૧ માસિ મા આવતા લેખો મયથ મા ૧૫ નવતાર તનાને મળનામે વા

(૬) ગ્રાહ નારજેગીઓ માટે સારિ નના સ્થ માન ૧-૮- મળનામા આન ૧૮

(૭) આ માસિ મા પાતા લેખો માટે ન ન રખના લે કી જના ૧૧ કે

(૮) મા માસિ ના લેખોને અને જુ પ્રમા કુટિ ન સ્થ લી ની નીતિ (policy) નો મ થ નથા

!! ખાસ લાલ !!

આયુર્વે વિગ્નાતની ૧૯/૦-૮૧-૮૨-૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭-૮૮-૮૯-૯૦-૯૧-૯૨-૯૩-
- જોમ નરની લુદી લુની નગર માવેલી નરિ કા ૧-૮-૦ થી મળશે

લખો

પાન નરની નરિ ના માટે જુ નર્મગીન સુ મ /

આનુ નરના અ ન માટે અવસ્થાપ-આયુર્વે વિગ્નાત

કે આતિય મુદ્દલાલય, રાવજા-અમ રાના

આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીઓએ અવશ્ય સમજવા

ચોગ્ય આયુર્વેદનો અમુલ્ય ગ્રંથ

પ્રત્યક્ષ શારીર

નો

ગુજરાતી અનુવાદ

દમજી જી હાગ પડેલો આ મુન્ય ગ્રંથ આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીએ તેમ જ
દૈધીએ અવશ્ય સમજવા ચોગ્ય જ જાગરકે શારીર પ્રત્યક્ષ જાન જ વૈદ્ય વિદ્યાના માથો
પાયો છે મ મ વિગળ ગણનાથમન મગરતી પ્રેમ એ એન પ્રેમ પ્રેમ કૃત મગરૂત
પ્રત્યક્ષ શારીરના પહેલા તથા બીજા ભાગનો । જાનકૃષ્ણ અમરજી પાદ પ્રેમ બી બી
એમ એમજે રેલો આ જોધિતરધિન ૧૮૭૫ના ગુજરાતી ભાષામાં આ વિષય
આ પહેલુ જ પુત છે

પા । પૂઠાના છ મો પાનાના મથિત પુસ્તકની મિત માત્ર ર ૮- -

આયુર્વેદના વિદ્યાર્થીઓને ગુરુત્ર પ્રમાણપત્ર મતાવવાથી ર માત્રમા મગર

પ્રકાશકો

વેદ જાદનજી ત્રિમ્મજી આચાર્ય
તથા

વેદ જુગતરામ રામપ્રસાદ
કાન્યાદેવી મુબઈ

મગવાના ઠેઠા

- ૧ પ્રમશકો પાસેથી
- ૨ અડ રામસીના મુમ્ય એજ ઠે પાસેથી
- ૩ ગુજરાત આયુર્વેદ રામસીની મુમ્ય
તથા સાન્ય એડિસોમાથી

૪૩૧ ના મળવની લાયઝેરીઓ માટે મળુ નએલ

વૈદક મિદ્ધાન્તોને તુલનાત્મક દષ્ટિથી તથા
અનુભવની દષ્ટિથી ચર્ચનાર વૈદક માનિક

આયુર્વેદ-વિજ્ઞાન

પૃષ્ઠ ૧ તત્ત્વે ચુક્ત મેષવ્ય ચદાસાચાય કલ્પતઃ ૧૫૭ ઓપ્ટોમ
અ ૬-૧૦ સ ચેત્ર મિષ્ણા શ્રેષ્ઠો મરોગ્યા ચ પ્રમોચયેત્ ॥ ૧૬ ૯

તરી અને પ્ર ૧૨૫

દુગાનક કેવળગમ ગામ્ત્રી

અ નર્મગ્યુદી-૧ ૪મ લીં ૦ ત ૩ધી

૦ મયા ૧૧ ૧૩ મુખા-૧૪

શુદ્ધ આયુર્વેદીય દનાઓની માફક શુદ્ધ આયુર્વેદ
મળવનું ગામ્ત્રીય જ્ઞાન પણ તમને જુ કાર્મગી
તરફથી પ્રકટ થતા આ માનિક દાનાજ મળશે

અનુક્રમણિકા

નિવય

પૃષ્ઠ

૧	કલામવાસી શાસ્ત્રમા ઝહુ ભાષના છવનની અપરેખા	૨૫૭
૨	ગ્રૂલ જોડે હરિત મેડિમીન મનામ મૃદલ સુનર્ભ રમત માનિની	૬૪
૪	વક્રાન્ય	૨૬૭
૫	આયુધવધની	૨૭૨
૬	વૈદ્ય ઝરિ ગાડગધર	૨૭૫
૭	સિદ્ધભેદજ મણિમાના	૮૧
૮	વત્મનાભાષિ વગ	૨૮૬
૧	વૈદ્ય રિરો પોતિવ દિ	૨૯૧
૧	આરોગ્ય પંચ	૧૩
૧૧	મમાલોચના બિરાભાગલી ૧૧ ૬ અ ૧-૨ અ ૧/૧૫	૧૬
૧	જોડેપુગુ મુનિ જા આયુવ મલામમેન	૭
૧	સિદ્ધભેદ ૧ મણિમાના	૩૧

— નિનતિ —

આ મામિ ની આ અનુક્રમણિકા જોઈને વાચને ખાતરી થશે કે આ મામિ આપણા
૧૬ સામના નાનકયા માટે કેવું કામ રી રલુ છે આ મામિ ની આ ૨ મુ વા
વાલ છે રાગમાનથી જ આ મામિ મા આવા ને આરા જ નો આન ૧ ૧ ૨ ૧ ના
ગતની નાવરેરી ૧ માટે આ મામિ મલુરુ મુ છે અમને આશા છે કે મની
વિદ્યાના પ્રયાગમા જ દરાનો ઉત્તર મમામેનો છે એમ મમ ૨ વાચ આ મામિ ના
માત્ર ૧ રધારાની કે જે રોતાના ગાનના લાવરેરીઓ દ્વારા પણ આ મામિ નું સાચન
આ ને ૧૧ ગણિત ગમે

ડુર્ગારાં કે ગાના
તરી

રાજવૈદ્ય શાકરપ્રભાદ જી બટૈય

મ ૧૧૧૮ પોષ]

[અવસાન ૧૧

માગ્શી ૧૩

आयुर्वेद विज्ञान

नमा ब्रह्मपजापत्यभिवलभिद्धवन्तरिसुश्रुत-
भरद्वाजपुनर्वस्त्रगिवश्चरत्प्रभृ य

पृष्ठ- २२ अ]

સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯

7 + 24

કેલામવાસી ગાંધીપ્રસાદ ઝડુભટ્ટજીના

જીવનની અદ્યપરેખા

વિ સે ૧૯૮૫ના માગરની ની અમામ એટલે છ મ ૧૮૪ ના અનેવાગીની
 ૧૨મા તારીખે તથા વિમતી દુકા મા ગી બોગવી પ્રાન માજે તગલગ મા ૧ થા તારી
 ૧૯૮૫ ૧૨મમા સુરુન એ કૈવામવામ મોં અને મરિયાવા ૫૮૧૧ ૬ની
 ૫૫ નો એ ૮૫૫૫૫૫૫૫

* ૧૬ પ્રમા ન જો ન મ મ ૧૯૧૮ના પોરમા થો દતો એમત એમના દેદ
પરી ૧૦ ત્યારે એમની હિમ પગભગ ૬ ૭૮ ૧૧ (૭૮ ૧૧ ૫ ૧ થયામા યા ૧
૧૨૦૦૦ એકાદના)ની કતી અંગેને વર્ષ ૧૯૧૮ના જનમનમ મા શ્રી ૧૦ પ્રમા ન જો
૧૧ મ ૨૨ ત્યારે એમના પિતા જ ન ૭ તમનજ ના મદાગત વિભાગમના ૧૨૧૬
૧૨૦૦૦ એકાદના અપ્રતીમ વૈષ્ણ નાનથી મદાગતારામ્ય નાગે પ્રતિષ્ઠા મેળવી પૂર્યા હતા

પ વન્તિ ૫ અને મદાભાનુ ૫૬ તોમ્બુમે પ્રાપ્ત મનાઝ ૪૨ બ હના મુગમા
આયુવે ની ૫૨૫ । એમના પવન્તેમા આ પાચ પેગીથી હતી અનમન ૪ ન છ
ના પવન્તેમા નીગ કાત્તળ વલો રે પુતાજ તથા વૈષ્ણો મેષ ધધાઓ આવ રેના કેવડ
વૈષ નો ૧૬ થી ૩ વો એવી પ્રથા એમના મુગમા પેગ પેથી ૪૨ બ છએ જ ન મી
૪ બ ના છ । ૬૩૪ મુક ૮ બ નેકે મુગત મામુના નથા આગમનુ ખના
અખાગી હતા પણ એતા પુત્ર ગોવધન બે નો કાશીએ જ ને વિગર વિષા મેગવધી અને
વ તા ૩ મ થો પોનારો સાચવા ઘટે મને કિત રેના એવા પુ । ૩ ૮ અને એમ મી
પ્રાપ્ત કે ગોવધન બ થી એમના મુગમા મુગત વિધાનો જે વા મો દિવસ તે ૪ ન ૮
નથા એમના બાઝિઓના વળ્લન નુધી સાર લો હતો અને એ મજાની મો મીરાગી
પાખામા મદમત મદા મદાપાખાપ ૧૫ ૪૨ વાપ માએષ મા મમ્મૂત વિધાનાનન

१ अ० अष्टमना १२ रेनी दरील ना अ० अष्टमना वरि भाटे लुजा अ०
न०-१० दामिना वरि

એમના કુટુંબે અથવા એમના કુટુંબે જે ગા માં સુખ ત મિત્રાવા મ કૃત મ નસ્યનાની દૃષ્ટિએ શિષ્ય બેસે

તેમ સંસ્કૃત વિદ્યા અને વૈદ્ય માર્ગે જ પ્રત્યા ન હતા પૂરબને પચિત્ત હતા નમ / મન્ય માથ પછુ તેઓ જૂતા મ મધ તો એમના ૧૧ મિ ન બ - ગમ મ ના મનાગત સુખન જમના રાગરેષ હતા

કે જ પ્રત્યા બ હતા જ મ પડે સ વ મ મિને જ એમના દા ૧ મિ ન બ હતા વર્ગવામ થો પછુ મિ ન બ હતા વખતમા એમના કુટુંબી આશિક ૧૧૧મા તથા પ્રતિ દામા, જમનગમના બીજા રો ૧ કુટુંબો માથ મ ખામણીમા રૂપી ઉન્નતિ ૨૦ હતા અને એનો નાબ જ પ્રત્યા બ હતા ૮૦ ને મ રો હતો

શરૂ પ્રત્યા બ હતા ૧ મ પગી મે વા એટલ મતલ ૧૮ મા ૪ બ એ જમનગમમા સસાગાની સ્થાપના મરી મિત્રાવાડ યુગ ૧૧મા જ નદિ ૧૪૫ હું જવા મું તના મુધી મુળાધ ઈનામમા એ પગે ની મમ્યા હતી એ મ થાની ધાપના મ્મા પછી એની ડેવી રીતે ઉ નતિ થાર એ જ બ હતા ૭૦૦૦ એક લખ હતુ અને એ કા સુધી એમણે પોતાના કુટુંબને મગાગા માથે ઓનપ્રોત કરી દીધુ હતુ એમના ૭૦૦૦ની બીજી મમ્યાઓમા વનાતિની ૮૦૦૦ અને જમનગ શરેમ્તી ઉન્નતિ એ ને મ્થાન મોટુ હતુ ૨

જુ બદલની દૃષ્ટિ નાગરિક હતી એ એમના ૭૦૦૦૦મા પદ્મ મ્થાન ૨ અ ૧ એમણે હેના કરેના મામ્માક વાતાવનણુ પછિાએ શ પ્રમા બ - જમનગ ના એ ૨૦૦૦૦ નામિ થસા હતા

શરૂ પ્રસાદ બ હતા ઉ ૭ પાળ્ય એના પિતા જુહુ બ હની વી નદિ હતી એ ઉ ૭ ૧૦મા કનુ ૬ ૧૦કી એમના ૧૦૦૦૦ મ ૧૦ધી મધ વિગતો મળતી નથી એમના વખતે એમના સૌથી નાના ૧૦૦ વિમ્માથ મિ ન હની ઉ ૭ ૬ ત આમ વાની હતી અને એમના પાચે મકાઓ તથા હ ૭ ૭૦ના લગ નદિ થસા હોર તે કષ્ટો માર હેતા હોનાથી કુટું ૧ મિગાગ હતુ અને એ પગીના આમ શ વર ૬ મીઆન મધા ૧૦૦૦૦ પ છી ગરેના હોવાથી તેમ ૧ તેઓને પ્ર ૧ થોરી હોવાથી કુટું ૧ એથી પાપુ મોટુ થયુ હશે પછુ ૧૧૭ તરફથી જુહુ બદલના ભાઈએ વૈદ્ય તરીકે નદારમા જવાન આ મમમા જ મર મ્થુ હતુ અને ધીમે ધીમે એ વધતા રમશાગાની શાખાઓનો કેવી રીતે પ્રસા થો તેનો ઇતિહાસ જુહુ બ હતા અરિતમા છ પરતુ આ ગેતે ભાઈઓ એ બડા ગામ ૧૧૦ માડનાથી ધરમા માણુમેની સજ્જા ઓછી થઈ ૧૦ એમ માનવાનુ નથી કા છુ બદલએ પોતાના ભાણેજને વગેરેને પોતાને ત્યા રાખી પોતાની પદ્ધતિ (લાઈન) મા

૧ ૧૧ વધે ૧ વાસવાસી યરવા મહામહોપાધ્યાય હાથીબઈ હરિશ કરમાઈ શાસ્ત્રી એ શરૂઆત શાસ્ત્રીને ગુરુભાઈ હોવાથી મારામાઈ પદ અણુતા તેઓ સંસ્કૃતના સમથ પતિ હતા એ બે વિદ્વાનોમા વવારે વિદ્વાન માલ તે હું ન કરી શકુ પણ સરસ સંસ્કૃત મ મે લખવાની શક્તિ શરૂવાવ શાસ્ત્રીની એ

૨ જુઓ જુહુ બદલ ૭૦૦૦ થરિત ૧ ૧૬૪ થી ૧૭૧ તા ૫ ૧ ૨ થી ૧૪

તેતા શક પ્રમા બ હો. અન્યાય પણ મોઘ મત્તની ઉમ્મર ૧૫ થઈ ગયા હમ પ્રેમ માનવામા વાધો નથી

શસ્ત્રમા બ હના કુઠમા પાચ હ પેરીયો સ કૃત વિદ્યાનો સારા પિત્ર ચા ૧૧ આનનો હતો એ ઉપર મુલુ જ ઠ અને ને કે શક્યતાન માટેય કે એમની પેડીના દર્શન શાસ્ત્રી શ્રવણ શાસ્ત્રી વગેરે પેડે શાસ્ત્રીવગમા આવે એવો ન્યા છાત્રિ શાસ્ત્રોના અ નામ નહિ પણ જડુન હ આપિયા બાહ્યો મન્દુન વાચી સમગ્ર શકે એવા કુલ્પન હતા ૧૨ એ બાહ્યોના પુત્રો મન્દુન ની તેઓને મરફત બહુવવાની વાળી હ ઠા જતા એ અપવા મિવાન મોટે ભાગે મન્દુત ગાન વગર કે અપ સન્દુત ગાનની પુત્ર નહને વેદકમા પ યા હતા એમની દા ના કે નહકના પ્રશ્નો ૧ વૈદ્યોમા માતા સ કૃતન ચો આયુર્વેદનુ ઉત્તમ ગાન ધાવનાર એક સ્વગત યુગના પ્રભાગક અને એમની પત્નીની પેળીમા એક સ્વગત અમૃતનાન પ્રાપ્તક ૧ છી જ યા

શક્યપ્રમા બહુના મમનપ્રક રતો ઓમાથી ડોઈ ૧૨ અગ્રેજ બહુવા માહા હતા પણ એમને અગ્રેજ ગાનો નામ મિનકન મળો ન હતો એમના પત્ની મ વા જ મેના બાળકોથી અગ્રેજ ગાનની એ કુટુંબા શરૂઆત થમ ચોક્કસ તારીખ નથી મળતી પણ એ વખતના રિવાજ પ્રમાણે શક્યપ્રમા બહુના નાની ઉમ્મરે બદ તો ૧૧-૧૨ વની ઉમ્મરે હમ યા દશે તેઓ પડનીવાર પારાશરગોત્રી પ્રજાશ ૨ ૭૬૧ બાઈની પુત્રી મરુવતીને પરણ્યા હતા આ માઈ બહે ૧ હતા એટલુ જ નહિ પણ એના નાતામહ પામેથી વે ૧ તના સ ૧ પામેના એમ માબન્યુ છે સ ૧૬૪૬ ના એક પત્રમા એમને રિવાજ બ જ નમે છે કે નીચે નમેના સ્તાકોના અથ ચિ. શસ્ત્ર પ્રસા ના વ ને સબળાવતે અને તે તમારે જાતે જાતે બરો ૧૨ હ યમા દમી જાત તે પેતે મબળાવવા ૧ (પત્રી પાચ સ્તોકો લખીને ઉમેવુ છે કે) આ સ્તાકોનો ગા ૧૨ અવ મમ જનવીને કહેવુ કે મગામા કુટુંબા પ્રમા સાતિમા આકોર્ગાપાકોસીમા નોકર્યાકમા જમ મપ હાય તેમ માઝ તમે મધી વાતે સમગ્ર છે નિદાન ઠા બહેના પે તો પણ મારા મનમા જે આ યુ તે તમા ૧ બવાને વાગતે લખ્યુ છે એમ મારી તરફથી વળી કહેજો

સરગૃતી નેને બહુનો આ ઉપેશ કેવી સ મ રીતે પોતાના વર્તનમા ઉતારી હતો એ તો એમના વખતના સમાસ ૧૫૫૦એ જોવુ હતુ મ અની રેનેને એ પુત્ર ની જુગત મિમાધ અને મે પુત્રીઓ યા હતા અને એ ત્રણ સતાનેને મુકીને સ ૧૮૫૨ મા એમણે પગેકવાસ પ્ર્યો અને મ ૧૮૫૨ મા કેમવૃત્તિના કર્તી કેમવનાન દર્શિમની પુત્રી સાથે એમના બીજવાગના લમ યયા આ લમ મો રીમા જડુબદ્ધએ આખા કુટુંબને એકઠુ કરીને કયા હતા આ પત્નીથી એમને ૧૫ રત થઈ નહોતી અને સ ૧૮૬૧ મા એનો પણ મરગવામ થો. એ પત્રી પોતાની નામગજ છતા સબધીઓના દમા છુથી સ ૧૮૬૪ મા જમનગના ન રામ રીનાધગી પુત્રી ચદ્રપ્રમા સાથે રીજ વારનુ લમ થયુ આ પત્નીનુ સ ૧૮૭ મા સુવાવ મા મળુ થયુ અને એનુ બાળક પણ એકાદ વરનુ આયુષ્ય બોગવી માની પા વા મયુ

સ્કૂલ ઓફ ઈન્ડિઅન મેડીસીન, મદ્રાસ

સુ હૃદયના તારાનુ ના નામ । એક ની સાતએ મરો હતો યાત્રામાં ધમની ધાર્મિક ઊત્તિદામિ પિ ગિ પ થાપવતી તથા મમજની દષ્ટિ મે મળુ નેવાનુ હતું । જુદે ઉત્તર તિલક ના નિબંધમાં આ મેડીસીન મિલિ ધણી ૩૦ નાક મિ રા પામે ચાનુ આનંદ રા ૧૦૦૦૦ મોટા તીથોમાં લીજીની નામ જેવી આનંદ મમવ । ૧૧માજ ના પશુ મિ તમારો ધેરી મર્ડ । ૧૧૮ તીનામાં મેલક દષ્ટિએ પશુ ૧૫૫ નેવા નજવાનું મરે । તીથ થાનો । ૧૨૩ માત્રાત્મવામાં ૩૦ કોના મધાતા પાત્રીના ન્વાનપાનની બજાજન ને પુપ્તની પ્રમાણે માથે કોઈ રોગની પણ માણી મલખિત ને નદિ અને દેવ નારોના ને ૧૨૨૪ પ । ૬૯૦૬/૧ નામ ધમજાનાઓ વારેનો ન્વરગ્ધા મરે ૭ તથાની આરોગ્યના અરિ મરીઓ જીને આ ૫ ને ૫૨ રોગમ લુ દિત ૧૦૦ જાનાની ૫ જનો વિચા એ રેલ નો વિવર ૭ અને નિ પનિ નેવા તીથગ્ધાનમાં કપિત (૧૨૩)ના ૧૨૩જાની ૭ ૧૨૨૨ના બ ન્યા નેરામાં આરે છે તેો એ તીથ ૧૧ પાત્રાગ્રુઓ પામદો ૫ ૫ અપારી । પામે તો ૧ ૧૫૫ એ ૧૬૫ ૧૨ જોના મે બ ૧૫૨ રોગ નધારે ન નાર એ રીને ૧૨૬૫ ૧૨૬૫ ને થાન વિચર કરે તો રેલ નો એ મોગે પ્રત દેવ દાન આગળજક ઉમેરો દાન ૧ થાન આ શિખા નજ નામ તો આ જગ્યાનામાં એને નાનુ ન્વાન જ પ્રાપ્ત દાર પામ એવા ૧૬૫ ૧૨ નો આરા ના પશુ ૧૨ થાનની આ ૬ ૧૨ ૬ આગળી ૧૦૧૨૫ મારિ આ ૧૨૫ ને ૧૨ અર્થિતો સાગ્રને અગે મારે મામમાં મે વિચર નેરાનુ થયુઓ તેનો નામ નજને ૭ મ ૧૨ની મ્કુન ઓફ ઈન્ડિઅન મેડીસીન નામની નાગત નમિદ મ થાન એક આગે મારીને ૭ જી ૧૨ અરનાકન રી આઓ તેની નોધ ૬ જાની ।

મ ૧૨ની આયુર્વેદિ ગિ ૧૨ની આ મ થાની ગ્ધાપના પાછાતો હનિ ૧૨ આયુર્વેદના આયુર્વેદિ પ્રતિબામમાં મ તા ૧૧ મોને ગિતિ । મ ૧૨ ન્વરગ્ધે નીમયી કમિગેના મ નો તરીકે ૭ નાનિનામ મર્નિઅ કરેતા ૧૧ મે તો આયુર્વેદનો મારિ મો ૧ તના ૧ માધન । એ ગિ ૧ ન પારિણમે મ ૧૨ મ ૧૨ે આ ૧ એક ૬ ૧૨અન મેડીસીન ની દાપ ૧૧ કરી આ ૩૦ નાનિનામમુનિ । મોતાન જ એ ૧૧૫ પ્રી સીપાન ની ૧૧ એ પ્રી સીપાનની પ્રગળના ન્વરગ્ધા મર્નિઅ અને ૧૧૫ને પારિણમે આ ૧૧૫ ૧૧૫ એ ૧૧૫ નાગ વિ ૧૧૫ ૧૧૫ એ ૧૧૫ ૩૦ નામદગ્ધ ના અચર્યી મ ૩૦ દેવો અતાર ૧ નામ પિરાનુ નારિ અ ૧ રીગ તરીગ અપારકો ૧ અને પાચન વિદ્યાગી આ ૭ ૧૧૫થી એ ૧૧૫ વિદ્યાગીઓ મારે વિદ્યાગ ૧૧ ૧૧૫ ૭ આ ૧૧૫ અગ્રન ૧ ૧૧૫નિ ૧ માધનોધી યકન ઓપરેગન થીએ ૭ અને મ ૧૧૫ ગાગા (૧૧૫૨અન ૧૧૫) નો મડીકન મેતર ના અરીઆતી ૭ મેન આબ ૧ મ ૧ ૧૧૫ના મ ૧૧૫ની મો ૧ ન હતી એ તો ન ૧૨ે તેનુ આયુર્વેદિ ગિ ૧૨ માથ પુનાની મજ ૧ નો અરીઆતી

૧ ૧૨૬ ન ૧ ૧૨૬ ન મે ૧૨૬ ને પ્રદિસર અને દેખા પા આબ ૧૧૫ તે ૧ ૧૧૫ના મ ૧૧૫ થી ૧૧૫ નેન તમે થ ૧ ૧૧૫ મે ૧૧૫ના વિષાગ ૬ ૧૨૬ ૭ ૧૨૬ સાધન મળી મ ૧૨૬ ને અને આ મોધન મરિનો ૧૧૫ થો ૧૨૬ ના આધાર ૧૧૫

કી સીતાન ચારે ર વિનાશ મગીને રગભગ મો ખાખના ર ન સાચે જો રોન ૭ સીતાનખા
૭ આવડી મોગી મચ્છાને પો ર મગીને વજેગેની મ મ મરે નથી આદા એ પ્રિયા
આથી ક જતા ર ૭ તે જોના ફેલી વણ ની આવડી મોગી તથા આખની આગી રીને
સાક્ષી મચ્છા મુગી ૭ નામખા તો નથી ન યુક્તપ્રાન્તમા તા મ સિન્કુ યુનિવર્સિટીના
જો મચ્છાને તાની મ મ ત થી મોગી માન્ડ મગે ડે તે રે આથી નાની ૭ આ ૭
૭ ન તાની મ મ્યાન મચ્છાએ જોઇ નથી

મફત એક જન્ડીઅન મેડીમનના રાખના ખામ તો એની , પીનાતોની તોય માટે
વાની ે આયુવ મિદ્ધ યુનાની અને પાણી એ માટે પૈષ્ઠ પદ્ધતિઓ આ
મધ્યાના અજ્ઞામક્રમમા અને એ ૧ પુથો એની , રીતાવ વગેરેની તો રનામા મધ્યન
, હાપીનાતોમા આયુવધિ યુનાની મિદ્ધ અને શત્રુવૈદ્યને નમતો એરા ચાર અને
પાંચો જીઓગો એ રીતે પાચ સિવાગો ,

પ્રેમ પણ આપે પદતિનુ ઈષવાન / નાર અથવા દેશી બો વિદ્યા એ ગીત
ગાળીએ નો મે પદતિએનો મમનવર / સાથે રોગકલો એવે કો ૭ શ્રીવાન
મનિ નો આગર / સ્વતા મા મમવર / ના મધારો કે એ નાકમ્મ દેવા લેદુ
એ મધ્યાનુ ગાત્રી અને વિગતવાર અવતાન / વરી મકો નથા પણ લેગુ તેયુ
માનસ્યુ તથા વિદ્યાયાં મારેની સાતચીતથી જાગુ તે હિય થા જે મમનવર ની
સાથ એ દુઃખ પો ૬ / એવો ગીત અને દેવો આ પણ એ પ્રોગ ૭

મગી ગીતે રોજ તે દિ નિન્ન મિન્ન પદ્ધતિઓના મન-વધ વા તા સામ્ય
ગીતે જ એ મન્દાના વિદ્યાથીઓની ન્યાયવાકિક આવરન તતા ઉપર વિગેર જ એ
મન્દામાથી નીમ્તેવા વિદ્યાથીઓ મગી થો તો તમાક ન હયો ગામડાઓમા
નાના ગેરેમા વૈદ્ય તીક નીમાર નો તના કામ્ની માધાણ વત્ર આવમ્યમ્નામે ।
પરોચી વગ્ગી ગક એ તક અબ્બામકમ રામા ના આવુ ક મતના । ઔરધમાધ
રોગોની વા કી ગકે એનુજ ના પલુ માધાગળ રામાખ ગોની ર ચિ મા ક ।
ગક મુત્તારની પલ મબાગ નઈ રકે એવો વૈદ્ય-કન તૈપા - રોગ ઉપમ ખારો ।
અરે આ વરના અબ્બામકમમા રોગ (Anaboma) ના પ્રત્યક્તા નાન મારે
થા પલુ શન્નચિત્માનુ નાન પ્રમુનિતનુ નાન તથા ઔરધ માધ્ય રોગોનુ આનુ
નિમ્તિ નાનતા ર ગોખરનાનુ રોગ ત્યા આવુ ના હ । અબ્બામન ? તા આવ રથ ?
એ પ્રત્યક્તા નાનાપિ જ અગી ગીતે પ્રેતોપથી ચારે આવુવ ર વનાગીનુ મિત્રણ પ્રે
મ મત્તની આ રન ઔરધ દુનીઅન મેીમીનના અબ્બામકમનુ રા નુ ' મિદ્દો આવુ
વે મા જ મમાવે । રામા આવો છે

૧. ધો. જી. ઉપર અભ્યાસક્રમનું અર્થ ને રસની પ્રતિભાવના પોષકતામાં
 અભાવ, અભ્યાસ તરિક્કાની અસરોની જાણના અભાવ, વખતને એકાધિક નહિ
 મળવું, અને સુવાસ પડી મહત્ત્વ મેળવવા ને એનો ઉપાય આપવો કે મળ્યાની
 નિષ્ણતા વગેરેની કાંઈ અનુભવને પ્રત્યાગ્નિ આપે.

મદુકન તે મા તત્ત્વચિકિત્સા આધુનિક તિજ થાત પણ પત્રી થાત તેમજ નિર્ણય વગરનો ઉપયોગ થાત છે એમ અને સ્વાભાવિક આયુ

રોમનુ નિર્ણય નક્કી કરવા માટે મૂલવીના રમતપગીના વગેરે આધુનિક રીતિના પગીનાઓ સ્વાભાવિક ઠંડ પાન પછી ચિકિત્સામાં અતિ આવશ્યક તત્ત્વો એવા તર એતાપથીનો ઉપયોગ થાત તે માત્રી આયુર્વેદ મિદ્ધ કથનાની

૨૫૧ એમ તરીકેન મેડીકન ની દર્શનાત્મા વીડ ખાતના મદુકન વા મા વીડ ત્રીઓની દર્શનાત્મા અને આજીવ આયુર્વેદિક વો માત્રી એવાના વીડ પચ મ માત્રના કે મિદ્ધના એમ ની થાત તત્ત્વપુ વો માત્રી નિર્ણય ક વામા તે આ નિર્ણય પછીનો ઉપયોગ થાત કથનાનીમા કથનાની આયુર્વેદ મા આવશ્યક અને મિદ્ધમા મિદ્ધ ચિકિત્સા થાત કથનાની કે આયુર્વેદિક વિનાય નિર્ણય તત્ત્વવાનુ નથા અતરત અમા તે માધમાગની દષ્ટિથી પ્રયોગ ક વામા આવ ક એ કથના નીડ ત્રીડ ઉપયોગ માથ તુલ્યના પ્રયોગ થાય છે એમ માનતુ પણ મોટી વધાર નરીનતા તે પચમના કે મિદ્ધ વો માત્રી તમા માધાણ રીતે ને ત્રીડ કાર્ક આયુર્વેદિક મ થામા માત્રી થાત છે તે અને એવે એવા મોના પ્રયોગ થાત છે એ પ્રયોગો માટે ખાત માત્રીના નાના છે એ નાત્રી મુક્તિ એ લર્ક રામ અને નીલ નગડના પાન વોરેની મા આત્રી શમય એતુ માધન ખાત માત્રી એવ રીતે થાત પ્રયોગ તેના કથના મન માત્રી ના મિદ્ધ દૈવકમાત્રી એને માટે ની મુદ્ધ રોકે તથા ધા મેડ પ્રવાદી માત્રી આયુર્વેદિક એતુ નાણુ તે માત્રી ઇ અને ઓટી વડુ ઉચાત્રી ઓટી માત્રી તેવની થાત થાત એટી રોગના કીડ

ધાતો કે એવે નો પ્રયોગ તે અને લેર્ક રામ નરિ ન કે એ પ્રયોગ પણ તમમમ હમેશા થાય છે પણ એમ પચમનો ની આત્રી ડાડે શીર કકત ત્રીડી ત્રીડે ઓટીના તેવ ઓટીને એટી ત મોળ થરેતો મેડ દતો એ ત્રીડ તેવ ખાત કી વાયુના ત્રીડો ઉપ આત્રી એવ થાત મતી વરેના મિદ્ધપ્રયોગ આ વોડમા હમેશા થાય છે

આત્રી સાથે ત્રીડો માત્રીના રાગા પણ એ વિદ્યાધાઓને માત્રી માત્રી શીખવવા માટે તથા વોગીમા વાપ થાત માટે ત્રીડો ખાત રીતે મિદ્ધ ત્રીડ વામા આવે છે

આ સગ્ધના આત્રીમાત્રી ત્રીડીનામ મત્રીની વિદ્યાતા અને એની ન્યન થાત્રીમા દેખાઈ નિર્ણય રીતે અપાપકોના અમમમ ન્યાખ્યાનો વિદ્યાધાઓની અમમમ ત્રીડી વોગીમા વિદ્યાધાઓની ત્રીડી વગેરે માત્રી ત્રીડો આત્રી આધુનિક મેડીકન માત્રી થાત્રી દેખાત

પણ એવે કેત્રી વકત્રી ત્રીડ આત્રી થામા અપાત્રી કેત્રી ત્રીડ દેવ ના આધુનિક ઇતિહાસમા થાત્રી આત્રી થામા થાત્રી નીકેત્રી ને એવ આત્રી એમ ત્રીડે ઓટીમાત્રી તે વેલો માત્રીમાત્રી એ પ્રસિદ્ધ થાત્રી માત્રી એવ આત્રી એમ ના પાગીમા માત્રીમાત્રી માત્રીમાત્રી એવે તેઓ રતત્રી થાત્રી કરી શકે છે

નેમત મ ગ જેવા ૨૨૧ વૈદ્યો ખામ મગેને મામ ઓ માગે માગે ૨ તેના રથો
૪ આ મગ્યામા તમા થાર છે પણ આ વૈદ્યો આયુષે ના ઉત્તમ નહીં । કેવાય ખ ૧ ?

જે પ્રસન્ન સા ગતા મને રાના પામકમની ન ન ન મળી ગળી અનન્ત
૧૭ ૧૧ ૧૧ મિનાય મીતુ ૧૧ નહિ દેવ ૮ વધારે પ્રસન્ન પણ નથી મી ૨ થો
૧૭ ૧૧ મામત્યુ તે પ્રમાણે અષ્ટમ હૃદયથા આગમ આયુષે ન નિરણ મવાતુ ૧૫
એમ સા યુ નહિ એમને આ મન ૧૧ ગુણા અંદી મોગ ૨૨ કવાળી મોની મ થાયી
ગા તે નામ બને રેવ પણ આયુષે ની ઉન્નતિ થાય ૮ એમ રેવાય ૧

પૃથ્વી સુવર્ણ વસત માલિની

(તેજસ્વી આપાવાય ગ રેવ)

જનણ રમત માનતીનો પાઠ નિ નામના વૈદ્ય વિદ રો પ તુ ૧૬૮૭૫૫ વત
માનિનીના પાઠ નાના રણા ઓગ વૈદ્યો રંગે મરાગમાગ ના ૧ ૨ ૫૭ ઉપ
ઓઠ પાઠ છે —

સ્વળ પ્રવાલ ત્રદ મરીચ

કમ્બુરિ ગારોચન નાગધમ્મ ।

ચગામ્રક કુકુમપત્તિકાના

સ્યાસ્પિષ્ણત્રીવપરરામરામૈ ॥

ચાળાદ્રિમૃચદ્રરાગિરામૈ

ધરાગ્ધિમૃદ્વયુનૈશ્વ માગૈ ।

ષકત્ર સચૂળ્ય કૃત તદેવ

વપત્રય ગોનવનીતથ ॥

નિમ્બચતોયેન વિમન્નીયસ્ત્ર

ઘૃતન મુક્તો ભવતીહ યાદૈન્ ।

શુન્ગાદ્વય શ્રૌટકમાગધીમ્યામ્

જીળન્વરે દેયમિન્ પ્રશસ્તમ્ ॥

સ્તપ્રમહ બહુમન્શૂલ

પાણ્ડ્વામય ચમડમવશૂન્ ૧

મધામવાસ બહુમુત્કન્શૂ

મૂનાશર્મી હન્તિ રજ સયન્ચ ॥

મવાગ્નિમાર પ્રહ્ણીવિક્ષર

અર્શોન્નિકાર પ્રવિણ્ણવીયમ્ ।
 નારચ્ચથ પિત્તમન નિકાર
 ચાલિગ્રહ ગમ્યુતાસુ શસ્ત્ર ॥
 યોનીયુ ગૂલ પ્રસ્ત્રાનીમારૌ
 સસૂતિકા સામગ્ન નિહન્તિ ।
 અસૌ ઘૃહમાલિનિકાવસન્ત
 સુવળ્ણપૂત્ર વચિતો મુનીન્દ્રૈ ॥
 વસન્ત ઋતૌ સ્વળ્ણમાત્લી વસન્ત
 પ્રશન્તો હિત સન્ધ્યર માનવાનામ્ ।
 પ્રભાત ત્રિનાન્ત વળ્ણાસાઘ્યપુત્તો
 ઢિગુન્જાઽધ્વગ્ધાઽભિધનૈવ સત્ય ॥

આ પાઠથી અથા વ તનો પાઠ મે મેળ ૧૧ હતો અથાત્ નીચે આપેલો ૧૦ આ
પાઠ આપેલો મે નીચેના ૭—

ગુણ ૭ બ મ તો ૧૧

પ્રાપ્ત ૭ બ મ તો ૧૧

દિગ્ધન તો ૨૧ [૧૧ મ તિ ધનિવર્તિનીના આયવ મનાવિદ્યાનનારી
 મેળવન ખનીજ દિગ્ધન મે ના ૧૦ આ
 ૧ ૨૭ મોડુ ના ૧ ૧૧૩ દિગ્ધન દુનિમ
 ખનિ ૮ દિગ્ધનો ૧ ને મયિ ૨ નામી ૨૧]

મગી તો ૪

કુન્તુ ૧ તો ૧૧

ગોરોત્તન તો ૧૧

નાગ ૭ બ મ તો ૧

૧૦ ૭ બ મ તો ૧૧

અમ્લ ૭ બ મ તો ૧૧ [અમ્લના ૨૫ ગુણ આપેલ અમ ૭ બ મ ની ૧૧ હતી]

અમ તો ૧૧

મોતી તો ૨

પીપ્પર તો ૧૧

અપ ૨ તો ૫૧

જાણે માત્ર આ અગાઉ ની રીક્ટ રવા થયેની - મે નમિના રૂપ મા નાખ
 કે જાણ ત ક જમતના કુન જાતગમા વેચા ક તે પાણુ ના રવા મા ન
 ના રવા જા જા નાખરાની ખિમત કર ક ૧૬૨ ના જિ માને ના મવાની
 નનામણુ રે જ મા ૧ ના પચનામા પચનુ મા ના કેમિના જ વાપ ૫

મુવણની બ મ પૂ તી ન હતી એને ઘોડો ન મને ગાળના મોનાના વ ખ ચીના
 વૈદ્ર મોર હર શિવના મધ્ય ખાદ્યને મોનાના વ ખના ગુણ નખા છે -

नवनीतमिनामुप्रयुक्तो वरखा हमववा क्षय शिणानि
विनथ भयन्य प्रयोगा यन्ति तम शपथ सताशिवम्य ॥

માખળ ઉપરાંત પાંચ મુળ્ય ૧૥૫ તોના (૧૫૫ = તોનાનું અ ૧ ૧૫૫ તોના)
લીનું ૫ માખળુ કેવું સેવું તે વિા બિન્ન નિન્ન મતો ૫ રો ૧ લાખ ના ૧૫ ૨ લાખ
નુમાનિની વચ્ચે (મરી તોના ૪ અથવા તો ૧) ના પા મા ૧ તોનામા તોના માખળ
સેવા મૂલ્યનું ૫ તો તે પ્રમાણે તો આ પાંચમા દ્વારા માખળુ નેવું નજીકે ઓરી નિદ્ધ
એ ૧૮ મણિના મુલ્ય રમત માનિનીના પાંચમ કલાન સ્થાપવનાત વપાનવ એવો
પા ૫ કલા નો અર્થ માગમે નામ એવો કલાના આવે તો તે ૧૮ તોનાના પા મા
૧ તોનો અને મે આની લા માખળ આવે ૧૫૫ ના નો અથ ૪ તોના એવો ૧
૮ તોના નામે ૫ ૫ તુ મે તો ઉપરાંત પાંચ મ ૧૫૫ ૧૫૫ તોનો ૫ માખળ નાખ્યુ

તેવે નિશુ દના નાખવા ના। ગુ તા રતા દના કે જેતો વક્ર ન પા ગમન
તેની વમતમાનની ઉતમ એવે મ પરા । ત્રણ મહિનાઓ મુરી છુરી નિશુના મ
ના રીતે છૂટારી રખી હતી રાખી યોગ લતા ના રધુ વમતમાનનીના પા મા રાનેશ્વર
નો નિશુનો મ નાખવા મેવડુ મિદ્ધબા મણિમાનાના પા મા વચનવતિ નિપુણ
૯૫ નિશુનો મ રમ ગણા રો ૬ નિશુના મ રી ગા । ૬ વા ૬ ઉપતા નવ ૭
સ ૮ અ નાખવા તેઈએ તિ તો મના િને રઈ રત મ । વધગ

જૂરી અને એ મેં તો પ્રથમથી જ નાખ્યો હતા પણ જાણના મિ
એવી સુગંધીની તીનતા અને ગંભીર ૧ આવે ૭

पुस्तकालय

આયુર્વેદી કે નીકે ઉત્તમ જ્ઞાન આપનાર ગુરુ ગુરુ વનત માનની
તા ય આ મૃદુલમુખથી વમતમાનનીનો પાક સ્પર્શનો / હાથ અને તેના ડેવાબધ
—૧૧— રોગોમા આ દવા થી ત્થી મરવન ન વામા આવે / નો આ ૧૫ તક પચિયામાં

५. उमो आपुने विमल सुन्दर १ भाग ८ ती वाहुने म विमल

१ = ५ विमान ५ मल्लिख

આક ૧ મ્વાગિ દ્વિતિ મ્વાનદ

६ ५५ ३ २ ७५ २५० ३५५ ४५५

૧ રવ પ્રાણાયામ નારાયણ ૨ દેવટ કર્કે. આયુર્વેદ વિજ્ઞાન ૨૫ ૧૯૫૭ બી.કે. ૧૭
ના લેખ જુના આ ૪ માસિકના પુસ્ત ૧૩ ૪ કમા રવ અમૃતલાલ પ્રાણકર ૧ પીના જન
કુલો ન્યાયા પુસ્તક ૧૨ અ ૧૧ જુલે:

આવે કે, એવો મારો અનુભવ કે જગત રચનાની આ રાની શક્તિ આવીરૂપે છે નીચે યોગ્યક કેમ આપના વીક પ ને -

કેસ નં ૧ મુજબ યુવકના પત્નીને હે ર્સ મગનાવ થાના તાન ૨૫ અશક્તિ નાથ પડ્યા અનિદ્રાન ચુર આમો મી મી થકુ હતુ આ મન જ ક અો અમાપન નિવ ા હામે માએ અને હા માએ જી દવાઓ ના અને રખત ગમેત એપેતે આખા કુટુમ માએ માએ મનુષ્ય વીક હી હતો આ મગના મા ગીતી સુવદાનીને બારે ચિના થર્સ પડી એ રખતે મુગલ ધા સ્મનાની મુગલિના ભરમા રો હતો કેત એપેતે તા જર્સ ગ એમ નદતો એપેતે તે તથા માર તા આ ના માગ રતો । અ તા તે મે તથા વખતએમી ગના અને તેમની માથ આરેન જીઓએ તેમને પચડી । તા તના આમ ૩ મી હતી તાન ભમ માએ ૧ થી ૨ નીડતા રેતો તના મધુ કમ પાનો તો ગરી મે રથમ તેરેતુ તેા ક તા મુા જ રવાર્સ ગએતુ નિતેજ દત વગત પણ ખા જ રી ગયુ હતુ અશક્તિ એપેલી મધી તની કે તેમનાથી પ મિનિ એ રી પણ ગકાતુ નાનિ લગમગ કે અનિદ્રાથી નાગનામ તાન આરનો હતો મે પૂહતેમુવલ નયતમાનની જો ૨ મના માએ ૧ ૨ માખલુ મધ માએ આપી અને જોગ વખતે મોમમત્ત્ય માગધી અનિદ્રામો ૩ મ મમ અમિદુર આ પ્રમાણે વા આ રી ૧૬ દિવસની દવાથી તાન ૬ રોડે ૧૬ જ અ રા થકુ ગતુ વગત પણ ૨ શ્રે વધુ ફરીથી

૧૬ રિમની એતી એ જ રા આપી વ ત આગરે ૫ મ વધુ મુખ તપ મનિ આ રી નિતે / આમો તે રી રી અને ૩ મીને રમન થો તદ મત અને જ મ આપો સુવાવ મા પા ના ચાત જ તની રુવાવ પડી મે રારે મેમને તપાર તારે મા । આમના પા ન થી ર ત ૧ થી ૧૫ રો રેતુ શરીર ઉપ તેજ હતુ ગરી મા વેગ અને ચાતના તતા

કેસ ૨-એક મ લાગ આતજ યુવક ઉપ રર્સ ૦ મી મે ધધા નિમિત્ત જમની ગના તતા તા તાવ આ રા અને ધાનીમા કુ ખાતો થો તાના પાટરો । આમના (મેઝિમ) વા રા પગુ રાન-૨ મામની વા પછી પણ તમને હીક ન તા યુ તથી વિએના ગના વિએનીમા પણ આમનાત જ નિ ન ૨ વામા આતુ ૧૫-૨ વિમ ના રહ્યા રી કે જીને વવ ગ વા । ફરી તાન રોડે મની ગયુ પણ અશક્તિ ખા જ હતી હે રી ર્સ ગો ખા જ જલાતુ મુ ધમા નિ પાતાનો અનિદ્રાન પણ રીધો થર્સ એ આમનાતને તો કેાએ અશક્તિને ર્સ થો । ચતુ કા લ મા યુ ડેવટે તે પોતાના રતતમા આપુ આ રા મી મન્યા તથી વિગત ની રેનિમ અતા કે પકડ કે હદરગા ધગમગ થાન અને તગત રાજી નર એવી ધિનિ તની મે તમને ૩ કે રેનિમ રમવમા નાધા નથી પ તુ તેમનાથી કેનો ફરો જ ન નીજાન એપેતે તે તાવાર જનતા જગત પણ ધાતુ જ રી ગયુ હતુ કેમ ઔષ્ધ રાજના કરે ૬ સુવર્ણ વમત માનતી તો ૧ ર્સને તે પોતાના માન ને તા મ ર્સ ગયા ૧ તોતો મોગીઓ ખાધા પછીથી તેમને ધાતુ મારુ ના યુ ફરીવાર ૧ તોતો મગારી પછી ૧૧ તોતો મગારી

વજન ને ૨૦ જે નોટનુ રૂપી ગયુ હતુ તે નધ પ્રવર્તતુ બ પાર્ક થઇ ગયુ અને મળ વજનમા ૧૦ જેનો વધારો થયો મા ૧ ઉપ ના મમગ્રોમા તે પોતાનો ભૂત નારવા અને તા હતા ૧૭ એ બાઈને આ ૬૬ ફરીથી ઉપ યુ નથી અને ઘણો શ્રમ વેદી શકે કે તાત્કાલિક વસ્તુમાત્રી મિવાર ખી ૮ દાગુ નામે એમને આપી હતી નહિ મવાગ્ર માત્ર ૧-૧ ગોળી મધમા આટતા હતા મમમા હાપાણી તેમને પ્રથમ પણ માકલ આવેના એમ તે મને કહેતા હતા હવાન કાણુ પણ હજે છતાં હતુ સુરણ વસ્તુ આનતીની અમ હુદન ઉપ અને નજન ઉર જરૂર મારી થઇ હતી

કેસ ૩—ઉપ ના ૬ દીવા જ મોળાવાઈ જગત વિદ્યાપીમાના આતક તાનુમ નમિતિના પ્રમુખ એમનુ કંતુ હતુ કે પાગના ૧-૧૫ વરમા ગુપ્ત ગણા પ્રાપ્તો કરા છતાં ન મારુ વજન જ ૧૫૫ વધતુ નથી એ ૧૫ મારો જેતા હતા વજન વધા વા માટે મે એમને ગત્સુવણુ વસ્તુમાત્રી ના મધ્યકુ એ ૧ મામ ૧૬૮૨૫૫૫ વીનીરંગ ૪ જે નજન વધુ હતુ દના ગોડી જેતા પાછુ તે વધતુ નજન ઉતરી ગયુ હતુ એનુ એમના મમમા જેવા મનુ છે બીજા ૧૬૫૫ મમમા નહિ

કેસ ૪—આણુ ૬ મંગીમા મનુ ના વખતની પા જવ છાતીનો કુખાવા કુળના પીંદિય એજાવ વાન પુ ૧૦ રૂપી ગયુ હતુ એજાવ તેવડા રો હતો અમ ના મહ નારા કામટરો વામે રા વાનતી હતી અને હાલ ના રો ની ને પોતાને પપુ કારરોગ છે એમ લાગતુ મે એમને ધી જ ૧૫ ના મારા મુરય રંગીની રિ ૧ ગતા જે ૧ મે પહેરે જ રિ વરો એ મન પ મી ન છદ્મવિનસ છટે મન આપુ અને ગત્સુવણુ વસ્તુમાત્રી ૧૦ મગોમત રા ૧૧ પ્રાપ્ત વા ૧ હુરણુ માનિષ્ ભગ્ન વા ૧૧ માગી વાન ૨ આ મિત્રણુ મવા મરો આ ૧ મુર માથ આપુ હમત માટે પ્રથમ ૧૫૬ ૬ વાન પાલી માથે આપનામા આવતુ ને ધીર રીરે મારો ૬ પ નો મરો આ વજન પણ ૮ જે નોટનુ ૧૧-૨ મળીનાના વા રીથી વધુ

કેસ ૫ ગોળીની એ તાર્ક ૬૬ રાગિની તાનુએ જન્મ મ ગી પમ ૧૮૫ હતુ ને આમા તર હતો ઉ ૪ વરની હતી ૪-૧ મામથી મતન તાવ સખત કકે કૃશતા હાન નાયુ પડયા હતા અને આણુ મિશન વાખાતામા આ ૧ પગી હતી રાગો છટેમનો જાગેથી આ મા ન થયો એને એ રે બીરા અને અને ઓપરગન ૨૧ પસ મારુ મને જેવા માટે મોના રો તારે નજાતમી પમ વાતુ ૧૮ હતુ અને રાખાનામાથી નમ ફ્રિંગ ૧ જતી હતી ૨૨ એમતા પ નો દતો મિનિટો ૧૪૫ ન હતો ૧૪ જે પોતે અને સગા દાનાએ જાડી આશા ગી હતી અમાધ્ય મીને જ મે ચિકિત્સાનો આ બ કયો તત્સુવણુ વસ્તુમાત્રી મારે પી ૧ વાગો આપવી શક ૨૧ મને અધમા રખ્યાન ન હતો ક આ માર્ક ૧૪૪ે તા મા ૧ અને ગીના મગાના આશર વચ્ચે મધને ધણો આ મા મળવા ના રો ૧૪મા ૪-૪ દિવમને અતર કમ્પોનન (લીવ એલ્ટ્રેપ્ટ) ના ઇન્જેક્સન્સ અપાતા હતા ૧ મારા

૧ ૫૬ રોનામુખી ગિવા શતરુપ્પા (ગુવા) અને સિવજ મધવા ઓવચમ મમાન મારો આન નામ ૧૪૫૬ ૧૨ બૂણ સિદ્ધેષ ૧ મહિમાના મા પાક ૭

ષષ્ઠે હસ્તિ વલ્ય ચ સપ્તમે હ્ય વગવત્ ॥ ૬ ॥
 મવત અષ્ટમે માસ મત્ર સિદ્ધિ યથા યથમ્ ।
 નવમે સર્વ જ્ઞાન ચ દશમે વાહુ વગવિત્ ॥ ૬ ॥
 સ્ત્રીજિત્ એકાદશ માસે દ્વાદશે નાનિ વાચત ।
 એકન્મહામના કલ્પ નાગાજુનન માપિત પુરા ॥ ૭ ॥
 યોગ સવત્સરમ સિદ્ધો વલીપલી પલાયને ।
 આયુષ્યમ્ કુરુત મહત્તમ્ આયુષ્ય વધની ઉચ્ચત ॥ ૮ ॥
 મહાત્મા મદ્દુ વૈદ્યન પ્રયોગાન્ કુરુત મદ્દુત ।
 મહા ગુણવાન્ પતન્ સશયમ્ રહિતો મૃતેત્ ॥ ૯ ॥
 કિં પ્રોક્ત મદ્દુ ઉક્તેન સત્ય સત્ય મુત્ર યથા ।
 ગુરુ મુપત વૈદ્યેન યોગ પ્રોક્ત સપ્રત્તે મયા ॥ ૧૦ ॥
 કાલિન્દાસ આમન શમા લાલહરિ મિપગો મવત્ ।
 મન્યપ્રાત નિવાસોડય ત્રિયત મધુના મયા ॥ ૧૧ ॥

આયુષ્ય વધની મરેપ્પરચમકાગિ અમોગ વધની ઔષધ છે તેને યુગ સાપ
 ગે ખાતી ૧ નેત્રી નેત્રીએ એક નોદીની નેત્રીએ તેન ખનગવી અને નેત્રી ૧
 ગુપા નેત્રી નીત્રી ખરખ આયુષ્ય વધની એ એ કાનાં પળ ૧ રણ એક વન
 મુધી મોગા મોગા કોણ ખાતી તેના ૩ આવી મનન વીરવાન ઔષધના ગુણા વૈદ્યોએ
 મના ધર્મા મધી નેત્રીએ અને તેન મળ જનના મમમ તાનના નનન વેા નાંએ
 મની મન અને સિદ્ધ ઔષધ આયુષ્ય વધની ૬

મોગની બાસની ગુગી મોગ દમા નાયુધુ

નોધ — ઉપગો તેષ પ્રમિદ મો ૩ આયુષ્ય વધની નવી પ્રમિદ નાના પાત્રની
 શી મિતિ ૬ એનો વાયના ને જગત્તર મ્યાપ આવે મોગ આયુષ્ય વધની વિર આયુષ્ય
 વિનાના ગીત્ત ૧૧ મા એને આગથી એમ્નીમ વપ પડેતા ન્યાય થગિગ છે તેના ને
 નાના વૈદ્યોને ખાત્ર જ વાચી ડેાડે

માગલી ૧૮૭૫ ના આ વિ મા આપણી નાના પાદાનરા એ મથાગાનો એ
 એક તેષ નખો છે તેમા નખુ જ છે કે આયુષ્ય વધની એ નામક મ છે એ પાને
 પાડેતુ છે આ પગી એ મત્ર નાના વૈદ્યોએ એ જ નામ નાપયુ એમ મતા એ ના
 મુમ પ્રખ્યાત થઈ તારે ગીત્ત વૈદ્યોએ પણ જલુકારોને પગી મગીને એ ના ખાત્રવા
 તથા વાપરના માગી આયુષ્ય ના પ્રચેતો એગે પચિર તને તા મુધી તો આ પ્રમા
 આ ના કોરી અને એના પાદમા કે દારો પછથના પછુ આપણિ માદિત્તો પચિર નથના
 મુગપાક વિગીતોએ મોધી વાદો એમ્ને એ તામ તી અમતમા ગુગિમ એ ૮ આયુષ્ય
 વધની એ દવે અવપ્રમિદ ૮ અને આ વિ ૧૧ ૮ મ પડેતા એ નાન અધીર ગમ

કે જ્યારે કે વેદે રી સતી પછી મહાગત મુ અમતનાનબાદ એ વાત કી અન અમા ।
વચ્ચ એ નાન થતા પછી મારે ખાવા મટે એ દના એમણે નાનવા નીધી તારે । આ
વિ નો ઉપ ક્રમે લખ નખવાનો પ્રમગ મરો-

ઉપગતા પ્રુતામાથી આયુષ્ય વધનીના પામના નરા મોડો એ મોડો તત્ત્વ અદુર છે
મે નાન મા ગુએ ખતા પછુ નાનવાની ૦૪૩૦ નથી એ નખવા પરાવમા આ પુ
ત્રી વગી ગમરના ૧ થ મુનન ભેવા ૭૮ નીએ મૂળપાર ઉતારો ૯ —

ફલત્રિકામૃતામુસ્ત કૃદ્ધતાર્લવિદ્ગ્ગક ।

વચાનામકશ ચૈવ દ્વિપલ દ્વિપલ મવત્ ॥

કટુત્રિકકળામૂલ જલમૂલકચિત્રકૌ ।

ત્વગેલાનાગચૂર્ણાના પ્રયેક ચૈવ પલ પલ ॥

અ ચૂર્ણમિદશ્શ્ચ પલાના પદ્ધવિશેતિ ।

દ્વિયુગેન શુદ્ધેનૈવ મોત્ક પરિકટપયેત્ ॥

શતત્રય પચ્ચધિક પ્રત્યહ ભોનનોપરિ ।

મુમિશુદ્ધ શરીરસ્તુ શસ્તકાલ શુભદિન ॥

એકૈક મોત્ક કૃત્વા મખયિત્વા મૃતોપમમ્ ।

જલ વા અનુપાતવ્ય ભોજન સાવકામિકમ્ ॥

માસિ તુ પ્રથમ સર્વતિ વ્યાધીન્નાશયત ધ્રુવમ્ ।

દ્વિતીયે પુષ્ટીનનન તૃતીયે કનક પ્રભમ્ ॥

ચતુર્થે શુભચક્રુલ પચમ તુ મહામતિ ।

પચ્ચ નાગસસહાણા બલાદવાતિ રિચ્ચત ॥

સપ્તમ વાજીવગ સ્યાત્ અષ્ટમ મત્ર સાધક ।

સવજ્ઞો નવમ માસિ દશમ પચ્ચાપમ ॥

ત્રીભિદકાદશ માસિ નાગ્નિના દ્વાદશ દહેત્ ।

ક્લીપલિતનિમુક્તો યુવકાન્ધિકો મયેત્ ॥

એવ સવત્સર યાવત્ ય કોતિ પુમાનિહ ॥

સવત્સર સહજાણિ સનોવિન્નાત્ર સરાય ॥

મ લા ૨૨ ૧૮૭૮ ની પ્રકૃતિ અરુપિ તેક શુભિ । મારી છ પપુ ૪ ૭૩ - ૧
૧ તુતિમા કમ્બી અતિમોતિ ન છે ।

તત્રી આ વિ.

૧ મરી રીન ૪૭ લદ્દને જોએ આ પાર કદશ મા તેમે તેનુ મમ્બતસાર શુદ્ધિ નામ
મૂળમ થનુ નામ શુ મદ્ધિ હોર તેથી અમ્બે નરુ નામ મા પુ (૬) ૦ આ વિ ૪૫ ૨ ૪ ૨૫૧)

ચંદ્રપ્રભા વિષે મારો અનુભવ

મારુ ૨૮ મા એમ યુવની ઉમર ૨૪ અમારુ વાખાશ્યા આવી હતી ને યાજીને મારુ ગળધાનો થતા દશે સ્થિતિ અત્યંત ક્ષીણુ આરોધનુ કામમાજ પથુ થા કે નહિ ઉતરી થતા કેએઆર ભાવે નહિ નાશાગો પાર જ નહિ સા આરામા ગા જ ના શુ આપરાની વા ભાવે નહિ કુધ ભાવે નહિ પુરુષાજા ધાર નહિ આરા ગિજનો નેવામા આન્યા તે ાછને મુલ વિચારીને સા આપવાનો નિજુર દસ કે મના માજ ચંદ્રપ્રભા ગોળી અરીદાના હી જેવડી આપરાની ચાર કડી દુધમા કે પાણીમા ગળી જતી વા આરાની ઝાઝી માથા ન નેનાને અગે તે યાજીને સા માફક પી અને પમ પડી આર નિમ્ન દેશ વિશેષ દારો ન વગતાજો પથુ પડી રીમે રીમે કારો વગતાવા મા મો અને શરી ના તાકાત આવવા માડી ઉત્સાદ રપો આર એમ બામતુ શુ જે ાછ પ્રમુતા થતા મુધીમા શુ કેપ નજો અને દાચ પ્રમુતી નખતે દેહાત થઈ જતુ તે પરિસ્થિતિ માવ ર મર્ધ મર્ધ તે યાદએ રાગર આ મામ નુરી નિમ્નવનક અને ત્યા પડી મે રાજ મર્તિના અનિરમિત પ્રભા નીધી અને તે ાજને મુખ દુર્લક પ્રમુતિ થઈ આર મા આર ન્યુ આર મુખપૂરક છ ચંદ્રપ્રભાની રના જોઈ મનમા મ ગત રિષ કલ્યાણુ કેતુ મ તમા જ ન ન અગળુ થયુ કે તેમજો એમ એમ રિમારને ચંદ્રપ્રભા મ ન જો અવગરા હતી અને જનન પળ મળ મળુ મા આર ન્યા રતા તે ખરેખ સા ર અને મિદ્ધ રાત કે આપુવે તી પ્રનાઓ પ્રભા યતાવતા સમય નાગે કે પળ ખરખ તે ઔરસ મનન તાક રાજ માજ જ મર્તિઓએ નિમાણુ રેત કે અને મતર ન મ ર છ

હા - ૧ વૈદ્ય
(મેનુમજર ગી હી)

વૈદ્ય કવિશાસ્ત્ર ગદ્યર

મિત્ર આ તીના અરનોકેઆ શાસ્ત્ર ગદ્ય વિર મજ રાગી રતા ને આરે મ ગ ની એ રોપ્યુ કે એના અનુમધામા આનો દનિદામ થા ને આર દેમામા રોપરાની ર - ૧ છે

શા ગદ્ય રદિતા નામો રૈવકમ થ મખના મા મધરે રોવાના વિર વિશેષ શુ યથી પથુ કેરળ દામે મા રોને રુર એમ ર નુ ર પળ આપુવિ મારિર મા રોવાપર ઉપદી ન મ મુનુર વાજા અને માવરનિ રના રના મધર પ ને અ ર પળ મ નમમચર મા રતાની પડી આર આરમિમ પડેલા શા મધ રાવ

થતા છે એમ મનાય છે પણ એના જ ઉપરથી એનો ચોક્કસ સમય નક્કી થઈ શકતો નથી પરંતુ એક શા ગંધ પ્રવિનો સમય નગમગ ચોક્કસ નક્કી થઈ શકે એ કવિ શાર્દૂલએ સમૃત સુભારિતોનો એક ગ્રન્થ રચ્યો છે જેમા એ પ્રવિ સમ્રાટકારે આ બની થોડી તથા બીજી પણ પોતાની અને માય પોતાની પાંખના કવિઓના સુભારિતોને વગર ગોઠવી મઝા કરી છે આ રીતે સુભારિતોના સમયો કવિની તથા શા ગંધ પાંખના જ આદેશો થાનુ થઈ ગઈ હતી

શાર્દૂલ ગાંધારીના સુભારિત સમ્રાટ કવિ પ્રસિદ્ધ છે એમા ૧૬ વિરત ઉપર ૪૬ શ્લોકો છે આ શાર્દૂલ પદ્ધતિવાળા પ્રવિ શાર્દૂલ પછી પોતાને બિના ના પુત્ર કહે છે અને જોડે પદ્ધતિમા કયાંય શાર્દૂલ મહિતાનો ઉલ્લેખ નથી તેમ એથી ઉપર સહિતામા પદ્ધતિનો ઉલ્લેખ નથી છતાં બીજી રીતે અસંભવિત નજરવાળી સમૃત સમ્રાટના ઇતિહાસ રેખાકો વેદ શાર્દૂલને તથા પદ્ધતિના તખ્ત વિ શાર્દૂલને એમ કહે છે

શા ગંધ પદ્ધતિમા આયુર્વેદને લગતો થોડો વિરત છે તે જોડે શાર્દૂલની એ નાં ઉપર કે એના કવન ઉપર પ્રકાશ નથી ઉપર સંદેશમા કે છે પણ આયુર્વેદના નાદિ ત્વમા હોવાના કારણે એની નોંધ આપ્યું છે અને આ રેખમા તેનો નિર્દેશ કર્યો

પણ પહેલાં એ શાર્દૂલ એક હોય તો શાર્દૂલ સહિતાના સમસ્યોમાં કમ નિશ્ચય એવી શાર્દૂલ પદ્ધતિમા એના કવિએ પોતાને વિરત થોડો માનીતી આવી છે તે નીચે ઉતા નામા આવે છે

પહેલાં શ્લોકમા ચિવતી અદ્વૈતાત ને અનુભવતા સ્તુતિનો એક શ્લોક જણાય છે કવિ શાર્દૂલને પોતાના વસતુ વર્ણન નાચે પ્રમાણે કયું છે -

પુરા શાકભરીદેશે ઓમાન્દમીરમૂપતિ ।

વાહુવાણાન્વયે જાત રમ્યાત શૌચ અર્જુન ॥ ૧ ॥

પહેલાં શાકભરી દેશમા ચાંદુવાણું કુળમા શૌચમા અર્જુન જેવા પ્રખ્યાત રમ્યાત જાત થઈ ગયો

તસ્યર્થવત્ સમ્યક્તત્તુ મુરલ્ય

પરાપકારવ્યસનૈકનિન્દ ।

પુરદરસ્યેવ મુરુગરી યાન્

દ્વિજામ્ણી રાઘવદેવનામા ॥ ૨ ॥

ગોપાલદામાન્નરદેવનાસ

સજ્જાનમુ વુસ્તિ નયાત્તદીયા ॥

નન્નવતારા ફવ નદ્રમૌલે

રપાકૃતધ્વાન્તગણાચ્ચયોપિ ॥ ૩ ॥

તેષા મધ્યે યન્તુ દામોત્તરમ્

દુત્પાદ્ય ત્રીનાત્મજ્ઞાન્વીતરામ

ભાગીરથ્યા શુદ્ધદત્ત વિધાય

જ્ઞાનાત્મયેવ નિષ્ઠા ગગામ ॥ ૮ ॥

મ્યેષ્ટ શાક્તૈર્વસ્તથા સ્તુલ્યમીવસ્તત ।

કૃચ્છોનુ જસ્તતસ્તેષા ત્ર્યસ્તેનાગ્નિવનમ ॥ ૬ ॥

આ ૯ મી જાગની જાત્રાના મહાસોભા મુખ્ય ખરેખર નામે ઉત્તમ
ધ્યાનાયુક્તતા એવા પરાયકાગ્રમા એ નિષ્કાવાગતાના જ નાથ ગૃહાગ્નિ કેડ જાગના
થે હતા

એ પ્રવેશને ગોપાન દામોત્તર અને દેવતા નામના ત્રણ પુત્રો થયા તમા જ
મો તેને પાગ્ર મધ્ય પુત્રો થયા એમ મોથી ગોમ ગાગર તેથી નાના નન્નીવ
આ તેથી નાના રાજ્ય હતા

દરે ઉપ કહેના આ વાણુ રાત્રીજી જાગેના શાકભરીંગ એવે માન-મા રા
ફે । એ મા રા ॥ એ જાણુ વશમાજ સાહજીવીન વેરી આમે નાના પ્ર સાત પૃથ્વી । ૮
થઈ ગયો મુખનમાનો કેદાથે દુની જાગની હાથ થયા પછી આતમે નાગીમતુ મને આદાણુ
ગોવિંદરાજથી જીયબોરની શાખા માની આ જાવિ । ૯ નાગી શાખાને તારે મા રા ના
૭ પ્રકેગ દતો તે પછુ દૂતા શાકભરી નામથી પ્રમિદ થયો મતન કે નિગુર
માગ પ્રેમમાથી પ્રગમ થયેન મુગીસ સાગધર મદીતાના ઉરોદધાનમાં મુગીસ
પ પ પુત્રાન શાન્તીએ શાકભગા મેવીનું મેન્નિગ ગ્વ ગાયા ૭ નામા કુશલ પામે , માગ
૭ રા મી દગ અને દમ્મીગુ । ૧૧ પછુ ત્યા હવે એમ ૭ મ ૭ ૭ તે મમ ૬

દરે આ ૯ મી જાગ પારે થઈ ગયો તે જોઈએ ઉપ કહુ કે ભયબો ૧૧
ધ્યાનાયુવશમાં તેના મુગપુત્ર ગોવિંદ । ૧૧ માનમો જાગ દમ્મીગ થયા એવો નમ
રિ મ ૧ ૬ ૩ ૪૦ થી ૧ ૫૭ (૭ મ ૧૦૮૦ થા ૧ ૧) ગુપ્તિ મનાદ ,
અ નાકિત ખીન-એ રિ મ ૧૦૦૧ મા ભયબો ઉપ નાકિત । બૃથબા વીધુ

અો ૧૧૩મા દમ્ભીરે સી ગનિને જામ કરી ૧ આ દમ્ભા સાદાજ સી ૩ ૧ ત ૬ મે
રખને પ્ર સાન દતો ૧ મે મદાકા ૧ નામનુ એ ૧૦૫ પા ૧ મ કૃતમા એના
૧૦૫મા ૧ અથે ચારુ ૩ જોમા એના ૧૦૫શનુ પા ૧ રજન ૭

આપણા કવિ શ્રીગૃધરે પણ દમ્ભા ગાળના નામથી થા ૧ મુકારિતો પદ્ધતિમા
૮નામા ૩ જોમાના એ મા એ જાતની સીતાની મરત્વા ૧મા મ મ રીતે ગ્રાવાર્ત ૨
એ સી ૧૦૫એ સીઆગવાને દાય જેડીને પ્રાથના કરી ૬ મ ૧૧ પૃષ્ઠી આ ૧૦૫
બને ૫ ૧૫ થાર પણ તમારે મા લીગ્યતિ જગસીત ૧ મે મા ૧ મગી ને મેચના
પગને પા ૧ ૧૦૫મુભિમાથી બાગસાની રિશામા) ન ક વા મા દમ્ભા ગાળતી મનાના
એ ૧ વિજ્ઞાન ૧૦૫એ દતા એમ ગર્ગધ કરે ૩ એમને ૧૦૫એ મમર પણ
૧૫ ૧માએ ૧૦ માનવો જોલએ એ ૧૦૫એ પૌત્ર શ્રીગૃધ નો મમર ૧ ૧ના મમ
૧થી પચામ ૧૧ મોરો માનીએ તો છ મ ૧ ૧૫ થા ૧ ૫ ૩ ૧ ૧ ની આમ
પાગમા હાવો જોઈએ મનરગ ૧ ગર્ગધ પદ્ધતિના કતા થા ગવરાવાયો મમર
૧ મ એ મા શતકની ગીત પચ્ચીગી નામ મ રે ૩ મ મ રિ ૧૦ મપનાય
મેવ આ ગણુતરીને આધારે ૧૦ શ્રીગૃધ મદિતાને મમર પ્ર ૧૧ ગાી ના ૧૦૫ સાનમા
૧૦ મુ શતક કહે ૬ પાચાર ૫ ૧૦૫ શ્રીગૃધ પદ્ધતિના ૧ના ૧૦૫ છ મ ૧ ૧
૧મે ૭ પણ એવી ચોક્કમ તાીખના કાંડિ આધા હીન તેહુ મા ૧ જાપુરામા નથી

શા ગૃધર મદિતાના ખર્ત અને શ્રીગૃધ પદ્ધતિના કતા રોતાને કવિ જ ૧ ૩
અો ૧૬૬ ૫૬ ૧ નયા એ જ ૧ વિચાગમી ૩ ૭ઓ —

નયતિ શા શરત્વિપુરાવત

કેવકુશાયકાશમધુવન ।

મરસમુક્તિમુકૌપમ્ભાનિવિ

કવિકરીટ્ટકમ્ભમુગાવિપ ॥ એજન ૧૦૫ ૭

૧ જુઓ ભારતે પ્રાચીન ૧૦૫મા પ્રથમમા ૫ ૨૬૬ થી ૩

૨ કવચા કોષ્ઠાર પ્રતિ જ્ઞુન ચક્રોક્તિય વિમર્યાકાં નામ શરતિ ન યથા કીરવરિતમ્ ।
મૃતાનામરમાક મવતિ પરવચ્ય વપુરદમ્ ભવદ્ધિ કન ચં નદિ નદિ પરત્તીનચરણમ્ ॥

શ્રીગૃધર પદ્ધતિ-દમ્ભીરનરે દ્રશ્ય જ્ઞો ૩ ॥ ૧૭૪ ॥

સોતે વૈદ્ય હોવા બતા પોતાને વૈદ્ય કહે નહિ એમનું જ નહિ પણ વૈદ્ય વિદ્યાના ઉતા । તા માન આપુવ માથી એમનો જ ઉત્પન્ન કરે એ જ । મકા ૧૮૫ છે । ત

તેણે ગાન મળેના ઔરત સ્તાન્ય ૪ જુઓ મોમ ૧-૬ થી ૧૪ તેને અન્ને પતેરાગણવા હિન્દુ શાસ્ત્રેય આયુર્વેદાચ્છ ॥ એ ૧૮૫ ૧૦૫૫ અને ૯ શાસ્ત્રમારે માયુવેદનો પણ નિર્દેશ કરો ૬ અને જગાવેન ઉપારથી કહને કાઢો થાય કે નહિ એનો અનુભવ ૬ । તેવો લેઈએ તાઓ તો આપુવે પ્રમિદ્ધ મા ૧ ૪ એ મો ઉતા ૬ —

શુદ્ધચર્યામાગ વિદ્વદ્ગણિની
વચામયાકુલ્લશત્રાવરીસમા ।
ધૃતન લીલા પ્રજગતિ માનવ
ત્રિભિર્નિર્ગતિ સરસ્વતિર્ણમ્ ॥

આ ઉપાત ॥ ગદ્ય પદ્ધતિમા મકા ૧૦૫૫ વગેરે પડ્યોના ચિહ્નિમા આરી ૬ પણ નસાઈ એ છ ૬ મ ૧ પ્રમા અને તુમ પ્રથમા ૧ તાણથી આપના તથા શાપિ મોન અને પાન ન્યમાથી ઉતા । ૬ ના મા ગદ્યરે મો ની તથા લાથીની ચિહ્નિ મા ની આરી એ આ આ ૧૧ ૬ ૧૫ ૧૫૫૫૫૫ એ અમાપુવદના પ્ર ૧૫ પ્રમિદ્ધ હોનાથા એની ૧ નથી એમ મળ્યુ દશે

પડી નિસાપદ ૭ ૧૫ ૭મા થાય અન જગમ મે ૧૧ ના રિતાની મન વિદ્યાથી તથા ઔષધથી એમ મે જ્ઞાનની ચિત્તિમા ૧૦ નેમા ૧૦૫૫મા મપની વીજાની તથા મીઝ ૮ ૧૦૫૫મા એ ની ચિત્તિમા ૧ ૭ ૫૭૫ એ ૧૫૦ આત ૭ ૧૦૫૫માથી રીની ૭ એમ કહે ૭

પડી જૂત વિદ્યા ૭ અન તે અનકે સાઓમાથી રી ૧૧ એમ ૨૫ ૫ ૧ ગાનમળના ઉપશમન પ્રકરણ ૬ નેમા ૧૦૫૫ વિમથી આ ભી અ ૧ ૧૧ સુરી દ્વીમને માલમને પદ્ધ ૭ એમ ૧૫૦ એ મળેના પાપિતી બીરાતી ધમની વોર નામર આ થા ૬ તે આવદામથી ૭ ૬ આ ૧૦૫૫ ॥ ૧૦૫૫ મા ૭૫ નાન અન ઉત્તવત ૧ની ૧૫૫ જ કાઓમા ચિત્તિમા આરી ૧ અ ૧૦૫૫ આ ૧૦૫૫ મા ૧૦૫૫ મા ૧૦૫૫

ખરા આ ૧૦૫૫મા ૧૦૫૫ પ્ર ૭ આમમળમાથી તીધુ એમ એ ૨૫ ૫ ૧ મનમતિ ૧૫૫ ઉપાત ૧૦૫૫ ૧ ૬ ૧૦૫૫ જ મે એવા ઉપ ૧૦ ૧૦૫૫ ઉમા ના અને વાગ ૧ ૧૦ ઉપાત ૧૦૫ ૫ ૫૫ ૫ ઉપાત ૭ ૧૦૫ ૧ ૧૦૫ ૧૦૫ ૧૦૫

પરી કૃત્પસ્થાનમ્ નામનું પ્રકરણ છે જેમા તાનમા જેને કાયામ્પ કહેવામા આવે
 આ આયુર્વે મા જેને સાન કહેન છે તેના થાડા મા । પ્રોગો કે આયુર્વેદમા
 ૫ ધાતુઓ અથ જુદો કે એ ધાતુમા ૧૫વાનું ૮ કોર્ક પ્રોગની કનયુતિમા વાડક
 જુઓ ઉત્તેષ ૭ પછી ધાતુમાગ્યુના ૧ે શ્લોક છે પછી વાળને ગળા ન્દરાના ઉપાડ
 કયા કે અને એ મવને અ તે એ નાના સહિત થ એવો મામા ૧ ઉત્તેષ છે

આ કેમ જન ધાતુ માગળ વગેરે વિગતોમા પોતાના શાડ ગધર મળિતા અ થમાથી
 ઉતારો કે વાનો અથવા ધાતુ માગ્યુનો વિતાર ભાગ મળિતા અ થમા છે એડુ નોધવાનો
 પ્રમગ હતો છતા એમ જન મગનુ નથા એ તપીકત મે રાડ ગધરો એક નોવામા મમુ
 ૧૨જુ આરો કે

શાડ ગધ મળિતામા શિવની માગી સ્તુતિની આરભ કે તારે પદ્ધતિમા વે તાજાન
 મિતપરમ શિવ ૫ ચૈતન્ય મમુ ની સ્તુતિ છે પદ્ધતિકા અદ્વૈતવાગી મન છે

શા ગધ પદ્ધતિમા આયુર્વે અથવા ઉપવન વિનો નામનું એ નાજુ ૨ ૬
 શ્લોકાનુ પ્રકરણ કે એ એ વિરમા નેવા નેનુ છે

સિદ્ધસેષજ મણિમાલા

[અનુસંધાન ઓગસ્ટ અક ૮ પાન ૨૫૬ થી ચાલુ]

મેષાદિરાશિદ્વિતય નૃયસન્નમત ક્રમાત્ ।

ગ્રીષ્માદિમાસવાન્તા વટ્ ગણિતા ક્તવો વુર્ધ્વ ॥૩૭॥

ગ્રીષ્મમા મેષ અને વૃષ પ્રાટુમા મિથુન અને ૬ વર્ષામા મિહ અને ૩ ના શર મા વૃષ અને વૃશિ હેમ તમા ધનુ અને મગ્ગ અને વર્ગનમા જુલ અને મીન આ પ્રમાણે ૭ ઋતુઓ અને તે પ્રત્યે ની ગળ્લે ગણિતો સુવમકમણને લીધે વિદ્વાનોએ પાડેલી છે

ચયપ્રકોષોપશમા વાયો ગૌષ્માદિપુ ત્રિપુ ।

માયો વર્ષાપ્રમ્તિપુ લેપ્પળ શિન્નિગાત્રિપુ ॥૩૮॥

ગ્રીષ્મ વર્ષા અને શરદ ઋતુઓમા નાયુનો ક્રમશઃ ચય પ્રકોષ અને શાન્તિ થાય છે વર્ષા શર અને હેમત ઋતુઓમા પિત્તનો ક્રમશઃ ચય પ્રકોષ અને શાન્તિ થાય છે શિશિર વમત અને ગ્રીષ્મ ઋતુઓમા મૂત્રનો ક્રમશઃ ચય પ્રકોષ અને શાન્તિ થાય છે

इति कालस्वभावोऽयमाहारान्निवशा पुन ।

ચયાદી યાન્તિ સર્વોડપિ દોષા કાલે વિશેષત ॥૩૯॥

આ કાલ સ્વભાવ છે આટલું નિહાળ્યાને લીધે દોષો તરત અને દોષ ત્ય વખતે ખાસ ચય પ્રકોષ અને શાન્તિને પામે છે

धातुक्षयश्रमविरुक्षकपायशीत

લ્પન્નલઙ્ગુનવિરચનચાન્તિશાકે ।

कर्दपनागरणचित्तनभीतिघाते

वर्षासु दुष्टिमयत पवन प्रनाये ॥૪૦॥

ધાતુક્ષય શ્રમ રુક્ષતા શીત અને લઘુ આપાન લઘન વિરચન ઉનની અને શોક બ્રીમંથોગ ગનીમે નગ શુ ચિત્તન બીમ ગનમા યમેન આઘાત આ બધા મગ્ગોથી વર્ષાઋતુમા વાયુ કોપારમાન થાય છે ત્રોષમાલે-સખાટારો-પશુ વાયુ કોષે છે

स्निग्धाम्लमिष्टपटुनस्यगुरुष्णनिग

प्रस्वेदपरितरविनीधितिनपणानि ।

साम्यङ्गकमदिनमयघना ययानि

શાન્તિ નયન્તિ કુપિત પવન મળત ॥૪૧॥

સ્નિધ અમન મધુર અને લવણ ગ્ગોથી કોપાયમાન થમેલો વાયુ શાન્ત થાય છે તસ્ય શુરુ અને ઉષ્ણપર્યો નિ । સ્વે અશિન સરના મિ શુ તપજ્ઞ અબ્ધગ અપાગ્નો ખત શરદઋતુ-આ બધાથી દુષિન થએલો વાયુ સ્ફુટાગ્નમા શાન્તિ પામી ન્ત્ય છે

पटुम्लतीक्ष्णकुटुहाह्निसुरानपस्वी समोऽगस्ट् अमृष्टपानिः प्राममप ।

પ્રાપ્ત નિશાધસમય શરદિ પ્રકાષ મવ્ય દિન નચતિ પિત્તમિતિ પ્રમિદિ ॥૪૨॥

ખાટા ખારા તીક્ષ્ણ કટુચિદિ ધૃત્વાદિ આદ્યાથી મગિપાન સ્ત્રીમનોગ કોષ
શ્વમ તરસ તત અહ મેપાિ ગણીઓ ઓ મકાલ રાત્રીનો મધ્યભાગ બપોરનો વખત
આ બધા કાણોથી પિત્ત કુપિત થાય છે

માધુર્યતિત્તુવરાતિદિમપ્રસૂ

યોસ્નામ્બુકેલિલનામરત્નુમ્નાનિ ।

સપિ પયો રધિરન્પણરચનાનિ

ઘ્રોઢપ્રમાત્મપિ શગમયન્તિ પિત્તમ્ ॥૪૩॥

મધુર તિક્ત (મધુર) તુરા-આ નણ રસો પિત્તને દબાવનાર છે કહી પાયો મુગધી
ધુળ્યો ચ તેા પ્રમાણ બહારના મુગ સ્ત્રીના અધરોપ્ટનું પાન થી દૂધ લોહી બેચાવવું
(ફમ બોનાવધી) પિરચન-આ બધા કુપિત થએના પિત્તને શાન્ત કરનાર છે

સ્નિગ્ધદ્રવાન્તપટુમિદિહિમાતિનિદ્રા

નિશ્લેષતા દધિપયો ગુરુમિવસન્ત ।

સાય પ્રમાત્તમયે સનિ મુક્તમાત્રે

કોષ ક્ષફ પ્રકટયન્તિમાત્માશુ ॥૪૪॥

સ્નિગ્ધ પ્રનાહી ખાટા ખાગ મીઠા છત્વાદિ આદ્યાથી ૩ કોપાયમાન થાય છે
કહી અતિશય બેચણ કાષ્ઠપણ મનનો મહેનત ન મરવી કહી દૂધ બારે ખાણપદાર્થો ખાવા
વર્મલ સ્તુ સ્નિગ્ધ ટાણ પ્રભાતકાલ ખાધાપછીનો સમય-આ યધા કહેને કોપાયનાર છે

ક્ષારોષ્ણરમ્બકટુતિત્તકપાયનસ્ય

નિષ્ઠીવના રવમનશ્રમધૂમયુક્તૈ ।

શ્રેષ્ઠા પ્રશામ્યન્તિ મહાનપિ

ગાણપ્રહારવિધિમિ કુટિલમ્બમાત્ર ॥૪૫॥

ક્ષારા ઉષ્ણ પદાર્થો રુક્ષ મ્હુ તિત્ત અને પાપ રસો મ્હનો નાશ કરનાર છે નસ્ય
સુખદારા (ઉત્તમી કગવીને) કહ કાઢેનો પગે ચાલીને મુચાફરી મરથી ઉલટી બ્યાપામ
ધૂમપાન ચુદ્ધ કરવું પોતાનું વ્હણ મરવું બીજા ઉપર મદાર કરવો આવી રીતે કુસ્તીના
કગનામા ચાલાખીથી જ પલાવવું-આ પણ કહેયે ન છે

હિમસ્નિગ્ધસ્વાદુદ્રવલધુરસાલા ધૃતપયો

દિવાનિદ્રા સક્તુપ્રવરસિકતાપાનકરસા ।

હશીરશ્રીશ્વન્ડોપવનશશિશાલિપ્રમૃતય

સુસ્વાદ્યત્તિમન્ ગીષ્મે સ્મરતપનમીલ્ક તિદ્રપન્તિ ॥૪૬॥

શીત સ્નિગ્ધ મધુર દ્રવ અને લણ ખાણપદાર્થોનું સેવન શીખડ થી દૂધ દીવસે
સવું માથેનો સાકર લાહેજત ૧૦ પીણા (શરમત ધૃત્વાદિ) ફળના રસો વાલો અને સુખડ
જેવા શીત પદાર્થો ઉપવનોમા વિહાર ચડેનો પ્રકાર ગાકી કમોદના ચોખા છત્વાદિ અન
પાન વિહાર પ્રવડસર્જના તાપથી બીણણ અને ન મળિનસણુમા સુખ આપનાર છે

મથ માસ જાજ્ઞલ વસ્તિકમ સ્વદ સમ્યહમર્દન દીપનાનિ
 ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ માપગોધૂમકાદિ વપાધ્વતાનિ પ્રહર્ષાય પુસામ્ ॥૪૭॥
 યદિં હસ્ત પાદુકા પાદયુગ્મે ધૃત્વા ઉત્ર મૂર્ધિ કાર્યં પ્રયાણમ્
 કૌષ તોય તથવર્ષાય પેય પશ્વાપશ્વાત્રેયસી પ્રાર્થનીયા ॥૪૮॥

(આ બે સ્તોત્રોથી કવિ નર્પાયર્થા વણુવે છે)

વર્ષાઋતુમા મહાપાન નર્ગય પશુપાશોના માસ બસ્તિકમ સ્વે સારી રીતે શરીરનું
 મદન દીપન ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ એવા અપાન અડ ધજી ધૃત્વા બોગમ્—આ બધું
 વર્ષાઋતુમા સુખ અને આન આપનાર છે

હાથમા લાઘી પગમા પાદુમ્બો માથા ઉપર ધૃત્વા શુ મરોતે પ્રયાણ તરમની
 શાંતિ માટે કુવાનુ પાણી અને પખવાડિયે પખવાડિયે પ્રિયપત્ની સાથેના મહવાન—આ બધું
 વર્ષાઋતુમા પથ્ય છે

ગોધૂમસર્પિં ચવમુદ્રધા ય રક્ષતુતી રચનમસ્તિ મા યમ્ ।
 હસોદક તિક્તરુપાયમિષ્ઠ ઘનાત્તકાલે લઘુ દુઃખમિષ્ઠમ્ ॥૪૯॥
 ગોધૂમશાલીશુવિકારસર્પિં પ્રાય પ્રિયામિ સદ્ભોયમચાત્ ।
 સાય તુ શોતાસુમરીચિશીત હર્મ્યાપ્રમૌલૌ કાચન વિદધ્યાત્ ॥૫૦॥

(આ બે સ્તોત્રોમાં કવિએ સદ્ભૂતુ અર્થા વણી છે)

ધજી થી જવ મગ વગેરે ખાદ્યપદાર્થો રૂમ બોનારની નિરેચન હમેદમ (ત્રીએ
 ચ ના કિંગ્નો અને ત્રિમે સૂર્યને તાપ—જે વાના પાણી ઉપર પ ના તાપ તેનું પાણી)
 તિક્ત અને કપાય મો લઘુ અપાન અને કપ—શ ઋતુમા દિનકર છે

ધજી મારી કમે રોગડીની બનાવો (બોગ આમ્ આડ ધૃત્વા) થી ધૃત્વા બોગમ્
 પ્રિયાઓ સાથે બેસાને જમ્યો બેઠએ ગત્રીમે અના મિશોથી હડી ચએન હવેલીઓની
 અગામીઓ ઉપર પથારી બીજાની ત્યા સુદ જનુ (સર ઋતુની અમિ અતિ આસ્થા જનક
 હાથ છે એટલે અગાસીમા સૂનાનું સૂચન છે)

ગોધૂમમાપેક્ષસાલિપિષ્ઠ નૈયાતસર્પિં લગ્નાશ્લમામમ્ ।
 હેમન્તકાલે પ્રવણામિમામાત્ મુત્રીત મુત્રીતમના પ્રમાત ॥૫૧॥
 અમ્યન્નધર્મશ્રમકોળવારિ કસ્તૂરિકા તુતુમરીટિષામિ ।
 મથેન નારીસુરતપ્રસજ્ઞૈ પિંચિત્રવલ્લૈ ગમયેદિનાનિ ॥૫૨॥
 (હેમન્તઋતુની અર્થા વણુવે છે)

હેમન્તઋતુમા જહગમિ પ્રવન હોય છે માટે ગત્રમા વતેના ધજી આડ માકર મારી
 કમે નોભાન નવા અમ થી ખાગ ખાટા પાણી અને માસ ધૃત્વાનું આન થી બોગમ્ નું
 આ ઋતુમા તૈનાશ્વય તાપ (સરડોળી) ખૂન મહેનત જમખાળી (હેમન્તે અમ્યસ્વનસ્તેય
 ઉષ્ણ આયુર્ન હીયત ॥ ચરક) કન્તૂરિક અને કેમ જેના ઉષ્ણ પાણી મહાપાન ઓમપ્રયોગ
 ચિત્રનિચિત્ર વસ્ત્રપરિધાન —ધૃત્વાનું સેવન કરે દિરમે પમાર ક વા

દમત્તઝાડઽત્ર ત્રિયોગિક્ષે શોતસ્ય રજ પર્ય ન તસ્ય ચસ્ય ।

અઢ્ઢે હસ તી દયિતા હસતી પાર્શ્વ દમતી ઘસનાનિ સાત્ત ॥૧૩॥

હેમ તન્મતુના વિયોગ કાલમા એટલે શિશિન્મતુમા હડી ખૂબ હોય છે તે વખતે અકમા હમતી ત્રિયતમા પાશ્વમા ધગધગતી ગરડી અને ગરમરસો—આની ૧૮૩૨ જણાય છે

[શિશિરે નીતમધિચ રીક્ષ્ય ચાદાનકાલગમ્ । ત્રિયોગતે સ્તત તત્ર દેમતસ્ય મતો વિધિ' અર્થાત્ હેમ તન્મતુની નિઅર્થા એ જ શિશિન્મતુની નમુઅર્થા—શિશિરમા ટાઢ વિશેષ પડે છે એટલે જ ૧૮૩૨]

પરિશ્રમોદ્વર્તનવાતિતનમ્યકટ્પ્થ્ણરક્તાસવનાન્નર્ગાન ।

શ્રીચ્છન્ડચદ્માગુરુતુમાનિ મધો નિપવેત સદા હિતવી ॥૫૪॥

વમતન્મતુમા વાયામ ઉદ્ધતન ઉત્તરી અને નરથતુ મેરન કગ્વુ દિતાવડ છે આસવો અને રુક્ષ પ થોતુ સેવન દિતાવડ છે આમવો અને જગત્ત માસનું સેવન પથ છે ચ ન કપૂર અગર કેમર વગેરે મુગધી પ થોતુ સેવન પડુ દિતાવડ છે

યમગોષ્ઠમસુદ્ધાદિ મુન્જાન મુગમેષતે ।

અમયા ક્ષોદસપન્ના મજેદમયદાયિનીન્ ॥૫૫॥

અમ્મિ વસ તે ન નરા સહત્ત વધુવિયોગ ચ વલાસગમમ્ ।

કુરક્તનાભિદ્વલ્લપમામિ મજતુ દ્વસા પ્રમદા પ્રલિષ્ઠા ॥૫૬॥

વમતન્મતુમા જવ ધર્ડ મગ વગેરે અત ખાવાથી મતુપો સુખી ગહે છે વમતમા હગડેનું મધ માથે સેવન કગ્વુ દિતાવડ છે

આ વમતન્મતુમા નરો પેતાની પ્રિયનમાઓનો વિયોગ અને ક્ષના રોગો રહત કરી શક્તા નથી કસ્તુરી અને કેસરના લેપથી જૂરિન મો મત પ્રમ આ માથેનો વિદાગ આ નમતુમા સેવના થોજ છે

(૩તિ નમુઅર્થા)

॥ અથ રસાદિ મેદ પ્રકરણમ્ ॥

(શ્રી કૃષ્ણરામ કવિએ પૃ ૪ થી ૧૪ શ્લોકોમા (૮ શ્લોકો) રસાદિએ દશક વિવિધ નતના કોષ્ટકો આપેલા છે આ નધી અમત અશુદ્ધિ વૈભવ નદરાનાય અને પ્રતિપક્ષિ વૈધ નિપ્રકાસ તેમ 'ત્રોતુ ય' છે એમ ટીપ્પણકાર કહે છે તે બગ ૧૨ છે પ્રસ્તાર જાપન્ મત્ર વિવિધ નતના મેરુઓ—આ બધુ મે આથી હોડી દોડું છે ત્રિપદિ રસમેદાનું કોષ્ટક સદ્ધોને જણાતું જ છે એટલે તે પણ હોડી દેવામા આ ધુ છે આ ગ]

૧ યામસ ચ ન માક્ષ્ય ચામયુગ્મ ન કપયેત્ ધયાદિ નિરેષતુ હલ્લધન કરી અહિ સવાતમા વહેલા ખાવાનો ઉપદેશ હેમતન્મતુની વાની સત્રોએને હોવે કપવામા આ યો છે સુશુતમા પણ આ વાતની પુ રી લેવામા આવે છે — અતીવાયતવામાતુ ક્ષવાયજ્જતુ સ્મૃતા । તેતુ તસપ્રત્યની કાત્ય મુચીત પ્રાતેરેવ તુ ॥ ચપુ વાપિ મવયુષ । દિવમા મૃશમાયતા । તેતુ તસ્કાલવિદિ તમપરાઢ પ્રશશ્વતે ॥ રજ યા દિવસાચવ ચપુ વાપિ સમા સ્મૃતા । કૃત્વા સમમશેરાને તેતુ મુચીત મોજનમ્ ॥

સદળ્લશસા રધિરોશ્વિતાક્તો યદ્વા વિજાતિ સવદશુધાર ।

શિરાસ્ત્વશ્ચિદ્ધરો મિર્ગ મરોઢ્વાહી દ્વિતરૂપાક્રય ॥૬૫॥

(વૈદ્યને બોનાવવા આવનાર દુતનું આ નામ છે આ અને આ પછીનો શ્લોક—
જે શ્લોકદ્વારા દુતનાન અથવા કામ દૂતો અતિનિમિત્ત અને પ્રશન્ત હોય છે તે
પ્રેરવામાં આવે છે)

જેના હાથમાં ૩ અથવા ૬૦૪ દશિયાં હોય આજો વાનચોગ હોય લોહીથી
ખરડાયલો હોય કુમરો હોય દ્વિજ નદિ પશુ શ્વેત્ત્વ જ્ઞાનિનો દાર આવખાથી આશુની
ધાર વહેતી હોય માથાનાવાળ ઉપર હાથ મૂકેલો હોય શૂ હોય ગધેડા અને ગિટ ઉપર
બેસીને આવેલો હોય વૈદ્ય માથે વાત રતા મુગ્ધ રીતી અપ્પ મોની રાખેલો હોય —

તૈલપ્રત્નિસ્તાનયનોઽથ પ્પટ પાપળડયુક્તા ગુમત્તનમાપો ।

પત્તસ્તિનિશ્ચા દત્તર તુ દૃતા સુનાતય સ મતય પ્રગ્મતા ॥૬૬॥

જેલો પોતાના આખા સરીક ઉપર પુછે તે સ્ત્રી ચોપરેનું હોય નપુમ્ન હોય પાખડી
હોય અશુભ અને દીન ભાષા બોલતો હોય—આ મધા દના અતિનિમિત્ત ગણાય છે આથી
વિરુદ્ધ શુભવાળા મારી ગતિઓમાં ઉતરત અથવા દૂતો વખણાય છે

દ્વામ્યા દૃત્તવચો હયા મજ્જ ધૂત્ત્વિનિવન ।

યોગિનિ મૃત્યુ સમ રથ ત્રિપદ મન્વમા યતા ॥૬૭॥

માત્રાનુ વંશસ્વ ગુમાય સૌમ્ય ત્તરય દીષ્ટ શરુત ગુમાય ।

યુત્તો નિર્વૈર્ણવસ્ત્વમાયં રોગો તિતા મા મિપત્ત નિરિસ્ય ॥૬૮॥

અધીતાયુવદો વિવિધરસકૃતા મયુગ્મો

સ્પૃહાશૂન્ય શુદ્ધા નરવિશદ્વાસા દૃતિધર ।

કૃપાસિંધુ ત્રિપ શિવચરણસંયો વયુવયા

સુધાહસ્તો વૈયા નગ્વરચ્ચિકિમાશ્વધિરુત્ત ॥૬૯॥

જેલો અશાગ આયુરે નો વિધિમર અભ્યાસ થયો હોય જે વિવિધ રમ ભ્રમોની
બનાવટો નાણુતો હોય જેની ભાષા અતિ મધુર હોય જે સ્પૃહાશૂન્ય હોય પવિત્ર હોય
નવા સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરનાર હોય ધીમગ્નવાળો હોય દયાના રિશે હોય ત્રિપ હોય
શિવનો ભક્ત હોય પુખ્ત ઉમરનો હોય ધીમગ્નધિ હોય—આવો વૈદ્ય ગર્વવદ
યવા ચોગ્ય છે

વાતાદ્રવ્યનરાતિ સીરગમના પિત્તારુકામદગા

સીમોલ્લા ત્તરત દૃશા તિમતયા વગાતુત મૃત્યુ

નાદી ભૂમિમત ત્રિયગ દુગ્ધાગ્નિ ગુર્ધો તુ સામાડમૃત

કોનાડતિ મુધયા ચલ કક્કસમા ક્ષીર્ણામિત્તોચ્છા ॥૭૦॥

આયુની નાડી અતિરક્ત પિત્તની નાડી તીવ્ર વેગવાળી અને મહાવેગવાળી જ્વરવાળાની ત્રીન ઉષ્ણ મરજો મુખ દગ્દીની અત્યંત કૃત અતિ શીત વેગવતી ખૂબ ખાધું હોય તેની નાડી સ્થિર અને આમ ગ્રસ્તહોષવાળાની ભારે અતિ જૂખ્યા માણસની નાડી કેળ્બા તથા ચના જઠરાગ્નિ વીય અને બન જેના ફીણ થઈ ગયા છે એવાઓની નાડી ચલ અને કફના સમાન મ હોય છે

પુસ શિરા નલકરપ્રકાષ્ટે વામસ્પલાયાસ્તુ પરીભળીયા ।

અતઃપ્રવ્યયી ધર્મતયા યુતમ્ય મયે દ્વયોરથ નપુસનસ્ય ॥૭૧॥

પુરુષોની નાડી જમણા તાથના પ્રકાષ્ટ આગળ અને સ્ત્રીઓની નાડી ડામા હાથના પ્રકાષ્ટ આગળ પરીક્ષા માટે જોવાય છે નપુમ્ની નાડી સ્ત્રી અને પુરુષની નાડીના વિવક્ષુ મિશ્રણ રૂપ હોય છે

વામદક્ષિણયા નાંદયો યાં નાટી ચલવત્તરા

તત્ત સ્વરપલ વિવાતેન દોષ ચ વૈયરાદ્ ॥૭૨॥

ડામા અને જમણી નાડીમા જે નાડી બનવતર હોય છે તે ઉપરથી સ્વરનું બન તેમજ હોય બલ થયું વૈદ જાણી શકે છે

કાસ્યે વા કાચપાત્રસ્પુપસિ ગદયુજા મૂરમાધાય વિન્દુ

મિત્વા તૈલસ્ય પશ્યેત્તિમિત્ત ઇન સ ચેત્ કીર્તિત કષ્ટસાધ્ય ।

મધ્યાં ઈન્દ્રો હિ કુર્મપુરશરત્તરમાશરકોન્ઢશૂલ

આગ્રાધામસ્યસાંયો યજનજલજનુ કમ્બુકપ મુમાધ્ય ॥૭૩॥

ડામાના કે ડાચના પાંચમા રાગીનું મૂત્ર વહેના ગયા મા ઝીલી હેતુ આ પેસાનમાં પ્રેકાદ તેનું દીપુ નાખવું જો તન પમરી ન જતા સિધર રહે તો દગ્દીને રોગ કષ્ટમાધ્ય જાણવો જો તેલનું દીપુ બગાડર બે ભાગે કપાઈ તથા અથવા કાચનો અક્કો શર તનવાર ધનુષ્ય ત્રિશૂલ વાગ રંગેરે રશુગો-તેનું ઈપા જણાય તો દરદ અસાધ્ય સમજવું અને વીઝણો મમગ શણ જેવો આકાર જણાય તે દગ્દ સાધ્ય સમજવું

કલ્પ પયના મૂત્ર પીતમુષ્ણ ચ પિત્તત ।

કપ્પત્તિનઘ હિમ ચેત ત્રિદોષાચ્છદલ સ્મૃતમ્ ॥૭૪॥

વાતદોષ પ્રાધાન્ય હોય તો મૂત્ર ક્ષેદાગ્ર પિત્ત પ્રાધાન્ય હોય તો પીગ્ર અને મરમાશ્રમ ક્ષે પ્રાધાન્ય હોય તો સ્નિગ્ધ, શીત અને સ્વેન ત્રિદોષ તન્ન હોય તો વિવિધ વળવાગ્ર હોય છે

વિમાનયાનાદૃતમન્નરાતર રવિં ચહુઃ ઉદ્રમુદ્ગયરુવતીમ્

ત્રિયજન્યો મિદ્રાનુ સ્ફુલ્લિજ્ઞકાન્ સદૈવ ય પર્યતિ સો ન ત્રોવતિ ॥૭૫॥

જે રાગી આક્રાશને વિમાનોથી જવાયતું જોવે સૂતને અને ઊંઘવાગો અને અદમા અનુધતિ જોવે તે દરદી જરૂર મરી જાય હમેશા આગળ, પછી ઈદ્રધનુ તથા બે જોવા કહે તે થયું મરી જાય

અધોમુગ્ધાં ત્વા પ્રતિમા હિ દયણ સમીવત વેતિ ન ગન્ધમાત્રમ્ ।

સ્મૃતિપ્રમાદોઽવૃત્તિર્મયઃ સ્વચ્છિન્ના મવેન્ક્રમ્યા સ પરતસન્નિભ ॥૭૬॥

જે રાગી પશુમા પોતાની પ્રતિમા બાધી પાસા જે ન જે ગધને પારખી ન થકે
જેની સ્મૃતિ (યા શક્તિ) પ્રમા હી ધતિ વોરેમાં એ મ પવિર્તન થઈ જાય તો નક્કી
સમજવું કે તે દોઢી મુઠાવું બ જ છે

નિદ્રોપદ્રતા કલ્પા વિરળં સપૃતિ વિરુદ્ધારિતમાનન મ્યાત ।

પ્રાણ ઘ્યુત મગ્નિજતમનિયુગ્મ યસ્યતિ ચિ હ સ નરવિનાર્થી ॥૭૭॥

જેના જીભ એક દાત ગદા થઈ જાય જેમનો સ્વાભાવિક મ ઊડો જાય જેના
મ્હોમાથી મ્હો ખોતના અનિ બ । ૧ દુર્ગંધી વડે જે નામ ખરી મધુ દેવ બ ને આખો
ઊડી પેસી ગઈ હોય-તો જાણવું કે તે રાગી ચિનારો । ૧

નિદ્રાચિનાશા બહુનિદ્રતા વા સીર્મનન કશનયા મયત્તિ ।

છાયા સિતા પીતતરા ડરુણતિ સર્ગર્ણિ કાન્ત્ય વિચ્છિન્નનિ ॥૭૮॥

જેને જરા પશુ ઊંધ ન આવે અથવા ના અનિશ્ચય ઊંચ આ રા કહે જેના માથામાં
વગર પાડે સેંધા પડી જાય અને માથાના ઘાળ આપોઆપ ખરતા હા । જેની હાથ મેરે
ખૂન પીળા ગળી અથવા લાન જણાતી રેલ-આ બધાં લક્ષણ મધુના છે

રાત્રી વિગ્રહા દિવસેઽતિશીત પાણ્યત્રિનાસાદ્રવ્ય દિગ્વચમ્ ।

કળ્થે કફો મૂર્ધનિ શૂન્વપોત્ત ક્ષીન્નામિમા વિદ્ધિ પરતમતુ ॥૭૯॥

જેને રાત વખતે અતિશય ગરમી લાગે દિવસે અનિ કડી નાગે જેના દાથ પગ નાક
અને હાથ-આ બધું કંડું ખરડ જેનું લાગે જેના મ્હમા મ્હ બગાવે તોય માથામાં અમલ
શિર પીડા થતી હોય-આ બધાં લક્ષણ મ બ મગ આવે તા મ ગમજવા

સ્વપ્નેષુ નિપ્રાપ્તિવિજ્ઞાન સપાંગાન્ રુદ્ધાગ્નરાનુદ્યમગમિચ્છન્નન ।

સિંહાન્ ચરાટાન્ મહિષાનહીન્ય પન્થન રાગી ચમમમ યાતિ ॥૮૦॥

જે સ્વપ્નોમા નાગા કુડા પાગ લઇને જેના મગા સ્વપ્નરૂપે તા ઊંચ અને ગધેશ
ઉપર આ ઠ થોના એવા અનુભવને જ્યે તમજ મિલે । તાની મદિતા આપોને જેવે
તે રાગી જરૂર જમને ધામ જવાનો જ

પતયધોલ્ગ્નો સન્નિહિ વિગીયત વિત્યયત કુત્કુરુકુમ્ભિરિભિ ।

ભવ યત્કુન્નાતિ મગ વિચ્છયપિ પ્રચાતિ પશ્ચાત્તમસૌ ન સગય ॥૮૧॥

સ્વપ્નમા જે ઊંચ થી ઊંધે માથ પડે અથવા અગિમા કે પાણીમા પડીને તેમા બ સ્વ
યધ જાય જેને કુતંગ દિગ્ગડા અને કુમ્ભનો ખૂ । મગ મગતા તાય જે આપ તા થઈ જાય
સ્નાન મે મુગપાન કરે-તે જરૂર પથાર પામવાનો જ

સ્વપ્નાણિ દિવ્યાણિ પશ્ચન્નાના રમેજિગ્યા મુર્મદિગ્મ ॥૮૨॥

સ્વોત્પાણિ દિવ્યાણિ પશ્ચન્નાના રમેજિગ્યા મુર્મદિગ્મ ॥૮૨॥

આવા દુષ્ટ રસમો જોવા પછી પ્રાત્ર કાલમાં બેઠીને સ્નાન કરવું અને તથા વગેરે પાંચે બાહ્યભોજને દાનમાં આપવા દિવ્યસ્તોત્રા લાઝુમાં અર્ચનને ત્યજીને રાત્ર વખતે મદિરામાં વમકુ

ય સ્વપ્નમય વિબુધામુની ક્ષાન્તીર્થાનિ ધનૂર્નૃપતી વયસ્યાન્ ।

પુષ્પાણિ વાસાસિ સિતાનિ પયત્ત્યકો મદૈર્શર્મલમેતરોગી ॥૮૩॥

જે સ્વપ્નોમાં દેવો મુનિચેષ્ઠો તીર્થો ગાયો ગમ્ભ્યો મિત્રો શ્વેતપુષ્પો શ્વેતવસ્ત્રો, વગેરે જોવે તેનો રોગ મુકાઈ જવાનો અને તે રોગી સુખી થવાનો

તૌયાનિ તીર્થાં મલિનાનિ જિત્વા સિદ્ધમનોજ્ઞાનિ પન્થાનિ હન્વા ।

સ્થિત્ત્વા દ્વિપચ્છેડપિ મૃદા રતિત્વા વિષ્ણુચ્છલિપ્ત્વા કુશલી નર સ્યાત્ ॥૮૪॥

મલીન પાણીમાં બલાશયો જે તીર્થ જાય તેપ્રમાણે છતે મનોન ક્ષોભની પ્રાપ્તિ કરે એટલે વચ્ચે જે મોઢો મરે અથવા વેગે ઉપર ખડો રહે ખૂબ રૂબે અને પોતાની વિષા શરીરે ચોપડે—આવા સ્વપ્નો જોને આવે તે જરૂર સુખી થવાનો

સાધારણાનૃપકજાક્ષિણ્યા દેશાસ્રયરતત્ર સમાન આય ।

ચલાસવાતપ્રતુરો દ્વિતીયો વ્યમ્બુદ્રમો માયુરજાકરોડત્ય ॥૮૫॥

સાધારણ અનુપ અને જાગૃત—આવા ત્રણ જાતના દેશ હોય છે સાધારણ દેશમાં બધું સમાન હોય છે—દેવોપણ સમાન રહે છે આનુપ દેશમાં મધુ અને વાણના વિકારો પુષ્કળ પ્રમાણમાં થાય છે જ્યારે પાણી અને જમીન વગરના મરુપ્રદેશમાં—જાગૃત દેશમાં પિત્તના વ્યાધિઓ વિશેષ થાય છે

વયાડપિ કૌમારયુવત્વવાદ્ય મેદાત્ત્રિધવેતિ વય વ્યામ

વક્રોપપન્ન પ્રથમ સપિત્ત દ્વિતીયમય પવનપ્રધાનમ્ ॥૮૬॥

વય ત્રણ ત્રણ જાતની છે—કૌમાર યૌવન અને વૃદ્ધ્ય કૌમારનાસ્થામાં ક્રૂર પ્રધાન હોય છે યુવાનસ્થામાં પિત્ત પ્રધાન હોય છે જ્યારે જ્ઞાનસ્થામાં વાયુ પ્રધાન હોય છે

વાતેન પિત્તેન કર્ષેન યુક્ત્વા કર્મેણ પુમા પ્રવૃત્તિરિતિ શાત્યાત્ ।

સ્વપ્ન કશાઘ્નજલદ્વસ્ત્રકેશ સ્વપ્ને રુગામી પવનસ્વમાત્ર ॥૮૭॥

વાતના પિત્તના અને શ્લેષ્મના—આવી ત્રણ મનુષ્યોની પ્રકૃતિઓ છે વાતલ પ્રકૃતિવાળો રુક્ષ કૃશ મચન હુકા યાગચાલો સ્વપ્નમાં આમશમાં ઉડનારો અને વાતપ્રધાન હોય છે

અઞ્જાત પાલિયયુતોડતિમીર પ્રકોપન સ્વિત્તત્તુવુધોડપિ

સ્વપ્નેષુ નહત્ર ગણાવલોકી પ્રોઞ્જમમક્તિપ્રકૃતિર્નુન્ય ॥૮૮॥

પિત્ત પ્રકૃતિવાળો માથુગ આકારે ણીય—જાગૃતવાળો થાય છે શરીરનો રંગ અતિ ગોરું હોય છે અત્યંત ક્રોધ હોય છે પરસ્પરો ખૂબ થાય છે તમ તે વિદ્વાન અથવા બુદ્ધિશાળી હોય છે સ્વપ્નોમાં તે નક્ષત્રો જોવે છે અને ભક્ષા હોય છે

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

નમો ब्रह्ममजापत्यम्बिदलद्भिन्भवन्तरिसुश्रुत-
भरद्वाजपुनर्वस्वमिवेशचरन्प्रभृतिभ्यः

પુસ્તક ૨૨ છ]

ઓપ્ટોમર ૧૯૩૯

[અક ૧૦

વત્સનાભાદિ વર્ગ

લેખક બાપાનાન ગ વેલ

(Natural Order Ranunculaceae)

જેજવાળી જગોમા ફેડમનો વામ હોય ત્યાં આગળ આ વગની કેટલીક વનસ્પતિઓ વિશેષ ઉગતી હોવાથી આ વગનું નામ રેનનક્યુલેસી (from Rana a frog) ગણવામા આવ્યું છે આપણા દેશમા ત્રીશ કુટુંબોમા વહેચાયેલી આશરે નણસો જનો (Species) આ વગની થાય છે

આ વર્ગમા થણુ મરી નાના છોડવાઓ વખતે ઝાડરા અને વેનાઓ થાય છે એક વર્ષાણુ છોડવાઓ (annuals) આ વગમા જરા નેજ થાય છે રથનજ બદ વર્ષાણુ ફોડવા (Perennials) તથા થાય છે જલ / છોડો (aquatic plants) બહુ ઓછા થાય છે આ વગની વનસ્પતિમા પાન બહુ મૂળાદ્ધાર (radical) અથવા આનરે આવેના (alternate) મ્વચિન / સામસામા (opposite) આવેના હોય છે મહુ વેનાઓમા કેઈ વખત (જવલ્લેજ) સામસામા પાન આવેના જણાય છે દા ત મોરવેન ઉપધાન હોતા નથી અને વખતે હાથ છે તે તે જૂન-મન દા ત પીલીનડી-પોલાગ-પાન ઉપર વખતે તારીક વાળનું આગ્રા ન હોય છે પુલ્લે ઓપુમયોગી (Her maphrodite) હાથ છે જરા નેજ નર અને મા । ફુલ જૂલ જૂલ જેવામા આવે છે ફલ કનગી જેવા અથવા વિભાગિત હોય છે પુષ્પગાલ્લોના પત્રો (Sepals) પાચ કે તેથી વધુ (જવલ્લેજ તેથી ઓછા) તીરા ગ્ગના અને ઉપગઉપર આવેના હોય છે પુષ્પાભ્યન્તર કોષના પત્રો (Petals) ત્યારે હોતા નથી ત્યારે પુષ્પ તાલકોષના પત્રો ગ્ગીન હોય છે પુષ્પાભ્યન્તર કોષની પાખડીઓ પાચ કે તેથી મહુ હોય છે જત નેજ ૪ કે ૩ જખાન છે ફુલની પાખડીઓમા મધુકુરિઓ (nectariferous clots) જખાય છે પુકમરો થણા મર્જાશિશાધ સ્થિત અને છૂટા હોય છે પગમકોર (rather lobe) બેખાજાવા ત મન કોષ અને જવ નેજ એક હોય છે મગ થણા ઓ ત્યુમ્પ ડોડોવાણુ (a bunch of follicles) એકે બીજવાણુ અથવા થણા બીજવાણુ હોય છે બીજમા સાગ પમાણુમા ગર હોય છે

આ વગની વનસ્પતિઓમા ઝેરી વિ.ાદો રેષઃ ચિગ્નુલુકારી પૌષ્ટિઃ જરૂરન જરૂનાશક તથા કુષ્ટદન ગુણો છે

આ વગની વનસ્પતિઓ સુ રસાદી કે પાણીમા નિઝામિતથી ગુણુઓન થઇ જાય છે (lose their property) એમ વિદ્વાનો માને છે આ વગની ઘણી ખરી વનસ્પતિઓનું ગસાયણીક પૃથક્ક પુ જ્ઞવામા આ યુ છે અને તેમાથી નીચે મુજબના તત્ત્વો તથા આવ્યા છે —

(૧) આ કેવોડિઝ--એકોનીન એગેમીન અજકોનીન અતિમિન એ એકોનીન અગેરીન બીખ એકોનીન બનેડોન ક્લીમેટાર્ડન પ્ષ્ટાર્ડન માઇનોપ્ષ્ટાડોન ડેફીનીન હાઇ સ્ટીન ઈ કેકાટેનીન આઇસોપાઇરીન જરોકોનીડીન જર્યાઇન માયાકગનીન પામેગીસીન સ્કુટેકોનીગીઝ ઈત્યાદિ (૨) ઉચ્ચતમ્બીન ટુલિકા તત્ત્વો (વોલેગાર્થ અકોઃ બીટર પ્રિ મિપરસ) એનેમોનીન સીમીસીફયટન નાર્જનોઝ (૩) અગેનપ થીર્સ (acids) એકોનીનિક એનેમોનિ આઇસેરુનિ અનેરીયાનિક (૪) કોસ્ટેલીઃ અથવા એમોરસ ગ્નુકેગા ડઝ--એકોનિડિન કેફીનીન હનેમોરીન પીઓનીન (૫) સપોની સ-ટની સ રેઝી મ ઑનીનો રેઝી સ ખાડ અને રેનેહ-આટલુ હાય આ યુ છે

એકોનીડીન હાઇપરીન ઈત્યાદિ ક્રા મ અને યુરોફના બી ન દેગોમા રાજમાન્ય (આક્રીસીધન) છે

આ વગમા નીચેની મુખ્ય વનસ્પતિઓ યાપ છે —

મેગ્ગેલ (મર્વા સ) *Clematis triloba* મૂર્તીની ધણી જાતો છે

જ્યુનતા *Naravelia zeylinica* સુદ્ધ વેન છે

થીયારથ *Thalictrum foliosum* તાયમાળ (સ)

મમીરો *Coditis teeta* (મમીર સ)

કનોડ જર *nigella sativa* કચ્છિજવા (સ) *Delphinium saniculoe a folium*

જરડ *D densidatnm*

વજનાગ *aconitum ferox* વસનામ (સ)

કુધિયો વજનાગ *a napellus*

અર્તિવખની બી ૬ *peterophyllum* અતિવિષ (સ)

પખમો ૧ *palmatum*

પુકુનમળ *Hydrastis Canaden is* (yellow Puccoon Foot Eng)

ગ્તનન્નેટ *Anemone obhusifolia*

કાવો ૫ *Hellabrusse niger*

જિહ્વિત *cimicifuga foetida* (Black snake root Eng) સાપ વીછી

ઉતારે છે એમ મનાય છે

સ્વ કે વામન દેમાઇએ આનું અગ્રેજ નામ Bugbane મલેજુરિ રાખ્યુ છે

હિમાનિય *Paesnia Emodi* હકોમો તથા વાપરે છે

વૈદક વિષે જ્યોતિષદષ્ટિ

લેખક ઇગ્નનાન વિદ્યારામ નવનથ વલ્લાભાણી

અથ રોગ જન્મ નક્ષત્રમ્
 કૃત્તિકાયા કદાચિદ્દે યાધરતપત્રકો નર
 નવરાત્ર ભવત્ પીટા રોટિણાપુ ત્રિરાત્રમ્
 મૃગશાર્ષે પશ્ચરાત્ર માર્ત્યા મુચત મુખિ
 પુનવસો ચ યુષ્યામા સપ્તગત ત્રિધીયત
 નવરાત્ર તથા શ્રેષ્ઠા નમશાના ત મધ્યામુચ
 દ્વોમાસૌ પૂવ પ-ગુણ્યા મુત્તરામચ પચકમ્
 દૃસ્ત ચ સપ્તમ મોક્ષધિત્રયા મર્દ્દ મામન્મ
 માસ દ્વય તથા દશાયા ત્રિનાસે વિશતિત્તિનમ્
 અનુરાધા દશાહાનિ -યે તથા મર્દ્દ માસકમ્
 મૂલેન જાયતે શપ પૂર્વાપાત્ર ત્રિપ ત્રકમ્
 કુન વિશત્યુત્તરાપાત્ર દ્વો મામૌ ધરણા તથા
 ધનિષ્ઠા ચાર્દ્દમાસ સ્યાત વરુણા ન્દશાદ્રકમ્
 પૂર્વા ભાદ્રપદ દવિ કુન વિશ ત ચાસત્રમ્
 ત્રિપ ત ચાપ્યવપ્ત રત્ર યા દશરાત્રકમ્
 અહારાત્રા વાસ્વતી ચ મગ્ધ્યા ચ ગતા યુષમ્
 એવ ક્રમેણ જાનોયાન્ન-ત્ર ચ યન્નાદિતમ્

નક્ષત્ર વિચાર

(૧) કૃત્તિકામા ધરેના રોગની પીડા નવ દિવસ । ૨૬૨ (૨) રોહિણીમા નવ ગત પીડા ૨૬૩ (૩) મૃગશિરમા પાચ ગત (૪) આ । (૫) પુનર્વસુ (૬) પુન્ય નમગ્રોમા ચાર ધરેના રોગની પીડા માત્ર દ્વા । મુખી ૨૬૪ (૭) આર્દ્રામા નવ ગત પી । (૮) મના નક્ષત્રમા ધરેના રોગથી રોગી મ જ પામે છે (૯) પૂર્વાષાઘ્યજુમા ધરેના રોગ બે મહિના હે છે (૧૦) ઉત્તર શ્રાવણમા પાચ મહિના મુખી પા । ૬૭ (૧૧) દરત નક્ષત્રમા ધરેના રોગ સાત માસ મુખી ૮ છે (૧૨) ચિત્રામા અષ્ટો માસ ૭ છે (૧૩) સ્વાતિ નક્ષત્રમા ધરેના રોગની સા આઠ બે મા । મુખી ૮૬ (૧૪) તિષાખામા ધરેના આધિ ૨૦ દિવસ મુખી (૧૫) અનુરાધામા - ૩ દિવસ (૧૬) જે ગમ્મા અધા મહિનો (૧૭) નજ નક્ષત્રમા ધરેના યાધરતી મયુ યાદ ૧૮ (૧૮) દશરાત્રમા ત્રણ રાત્રિવાં (૧૯) ઉત્તરાશ્વાત્રમા-૧૮ દિવસ (૨૦) અવજુ બે મહિના (૨૧) ધનિષ્ઠા આ મહિના

(૨૨) નિશાખામા દશ દિવસ (૨૩) પૂર્વા ભા ૫ ૧૮ દિવસ (૨૪) ઉત્તર ભા ૫ - ૧૫ વિસ (૨૫) રેવતી-૧ ગત્રી (૨૬) અશ્વિની-એક ગત્ર ને એક દિવસ (૨૭) ભરણી-મૃત્યુ

અથ રાગ વાર તથા રાશિજન્મ

રુગ શતમિષાર્દા સ્વાતિ મૂળાત્રિ પૂર્વા શનિ રવિ જુજ વારા કૂર તારા વિરદ્વા યદિ
મગતિ ચતુર્થાં ચાષ્ટમી મૂત પઠી પરિહરાત મના રોગિણા મૃત્યુકાલ

પચમી ચંદ્રનાર ચ દ્વિતાયા ચ વહસ્પતૌ શુક્રેચ્ચ ચતુર્થાં ચ રોગિના મૃત્યુ માદિશેન્

અથ વાર વિચાર

જો શનિ રવિ ને મગગનારે પીઝ થઇ હોય તમજ મવા શત તારમ આર્દ્રા
સ્વાતિ મૂળ પૂરવાના અને પૂર્વા ભાદ્રપ મા તમજ એથ આઠમ ને છઠ તેમાપી કાષ્ઠપણ
રાકાદિ તિથિ હોય તો મૃત્યુ થાય છે

પાયમન શોમવાગ બીજન શુક્રાગ એથને શુક્રવાગ હોય ને તે દહાડે પીઝ થયેવી
હોય તો રોગી અવશ્ય મરે છે

ઔપધિઓ ક્યારે લેવી તેના જ્યોતિષ દષ્ટિએ વિચાર

- ૧ મહા અને કાગણ મહિનામા વનસ્પતિના મગીયાનો મનુષ્ય કરે
- ૨ ચૈત્ર અને વૈશાખમા પાન અને ફૂલ લાવી મંચદી ગખવા
- ૩ જ્યેષ્ઠ અને અષાઢમા ફળ અને બી ૮ લઈ ગખવા
- ૪ શ્રાવણ અને ભા ૫ મા વૃક્ષનો તમામ ઉપયોગી ભાગ લઈ મૂકવો
- ૫ આથી મૂળ બીજ વગેરે ઔપધિઓ નિશોઃ શુભ કરે છે

કેશનો પ્રકોપ થઈ આવે છે ત્યાર બાદ નદીનું પાણી પિત્તશામ દોરાથી પીવામાં આવ્યજી નથી પરંતુ વસંત ઋતુમાં કેશો પ્રકોપ ન થઈ જાય માટે નદીનું પાણી બહુ વાપરવું મોગ્ય નથી થઈ વસંત સમય કોપ વારિ પ્રગટતી. અર્થાત્ વર્ષા અને વસંત ઋતુઓમાં નદીનું પાણી માર નરિ પણ કુતાનું પાણી માર ગણાય છે (૯)

અસાધ્ય વ્યાધિનું વક્ષણ

અમરોપહિતે દેશે શિરાસધ્યસ્થિવર્જિતે ।

વિકારોયોડનુપર્ણતિ તદસાધ્યસ્યલ્પશ્વજનમ્ ॥૧૦॥

અર્થ — અમરોપહિતે શિરાસધ્યસ્થિવર્જિત દેશે વાવિકાર અનુપર્ણતિ તત્ત્વ અસાધ્યસ્ય લ્પશ્વજનમ્ ॥૧૦॥

અર્થ — મરં રચાનથી દુર અન્ય થએ જે લાગમા શિરા પ્રધિ અને અસ્થિઓ ન હોય તેવા પ્રદત્તમાં જે વિ ૧૨ વ્યાધિ જતો નથી તે અસાધ્ય વ્યાધિનું લક્ષણ છે (૧)

વિનરણ — જે રચાનકોમાં મરં રચાન ન હોય તથા જે લાગમા શિરાઓ-સધિઓ કે હાડકાં ન હોય તેવા પ્રકારમાં કોઈ નિશા ન થાય એટલે જે વિકાર શિરાઓ-અધિઓ અને હાડકાં સાધી તથા તે સાધિ અમાધ્ય ગણવો

સૂક્ષ્મ નસોને શિરાઓ હેરામાં આવે છે જે વિકાર શિરાઓ કે સાધા અથવા હાડકાં સુધી પહોંચે હોય તો અમાધ્ય વ્યાધિનું લક્ષણ ગણાય છે (૧)

સન્નિપાતના ભે

દ્વયુલ્લવણ્ફોલ્લવૈ પટ્ તે હીનમધ્યાધિકશ્ચ પટ્ ।

સમશ્વક્રો વિકારાસ્તે સન્નિપાતે ત્રયોદશ ॥૧૧॥

અર્થ — સન્નિપાતે ત્રયોદશ વિકારા (અવર્તિ) । પ્કોલ્લવણ (ત્રય) દ્વયુલ્લવણ (અ ત્રય તથા) હીનમધ્યાધિકૈ ચ પટ્ સમ ચ પટ્ (શ્ચિત્તે પત્ત ત્રયોદશ) ॥૧૧॥

અર્થ — સન્નિપાતમાં તેર વિ ૧૨ થાય છે એક દ્વયુલ્લવણ જે દોષથી જણ તથા હીન-મધ્ય અને અધિ દોષ વડે છ અને ત્રિદોષથી એક એમ તેર વિકાર થાય છે

વિનરણ — તેર વિકાર ભે નીચે રખાણે

૧ વાતોદમણ ૨ પિત્તો ગણ્ય ક્રોધ ગણ્ય ૪ વાતપિત્તા ગણ્ય ૫ વાતક્રોધ ગણ્ય ૬ પિત્ત ક્રોધ ગણ્ય તથા ૧ વાતહીન વાત મધ્ય ક્રોધાધિ ૨ વાતગેન ક્રોધમધ્ય પિત્તાધિક ૩ પિત્તગેન વાતમધ્ય ક્રોધાધિ ૪ પિત્તગેન ક્રોધમધ્ય વાતાધિ ૫ ક્રોધગેન પિત્તમધ્ય વાતાધિક ૬ ક્રોધગેન વાતમધ્ય પિત્તાધિક તથા સર્વ વિકારગુણ્ય એક અનુર્ણ વાતપિત્ત-ક્રોધગણ્ય એવીરીતે કુલ ૧૩ તરુ જે થય જે મર ત્રિદોષની રૂઢિનાજ વિમરે છે અર્થાત્ ૨૨૫ વૃક્ષ મધ્યમધ્યમવૃક્ષ અને અધિક અતિવૃક્ષ એમ મધ્યમ ૧૨૫ (૧૧) તેવીરીતે

મર્મર્ણ ચ પટ્ મદા દ્વયનટુદ્યા મમેસય ।

પૃથક્ષય સ્યુસ્તૈર્નુદે વ્યાધય પચવિશતિ ॥૧૨॥

અ ૫૫ — પૃથ્વ્યવૃદ્ધે ત્રય યાધય મમે ત્રય સત્તગણ ક્રયેકવૃદ્ધયા પદ્સ્યુ
(એવ દ્વાદશ પૂર્વોક્તત્રયોદશસહિતા) પચવિંશતિ ભવતિ ॥૧૨॥

અર્થ — તે પૃથ્વ વૃદ્ધ ત્રણ નાધી તથા ૧ મમ અને એમ અતિ વૃદ્ધ એવા ત્રણ
તથા એકવૃદ્ધ અને બીજો અતિવૃદ્ધ એવા ૭ મળી બાગ બાધિ આગના તેર માથે મળીને
કુન પચીશ પ્રકાર થાય છે (૧૨)

વિવરણ — પચીશ બે નુ વિચરન નીચે મુજબ મમજવુ

૧ વાતાતિવૃદ્ધ ૨ પિત્તાતિવૃદ્ધ ૩ કફાતિવૃદ્ધ તથા ૧ વાનપિત્તાતિવૃદ્ધ ૨ વાતકફાતિવૃદ્ધ
૩ પિત્તકફાતિવૃદ્ધ તથા ૧ વાનવૃદ્ધપિત્તઅતિવૃદ્ધ પિત્તવૃદ્ધનાતઅતિવૃદ્ધ મ્દવૃદ્ધપિત્તઅતિવૃદ્ધ
૪ પિત્તવૃદ્ધમ્દઅતિવૃદ્ધ ૫ કફવૃદ્ધવાતઅતિવૃદ્ધ ૬ નાનમ્દમ્દઅતિવૃદ્ધ ૭ ની રીતે ૧૨ + ૧૬
= ૨૮ સાથે પૂર્વ શ્લોકમા જણાવેના તેર બેદ મળી પચીશ બે થયા

યથા વૃદ્ધેસ્તથા નાળે યાધય પચવિંશતિ ।

વૃદ્ધિશયવૃત્તધ્યાન્યા રિત્ત પચવિંશતિ ॥ ૧૩ ॥

અ ૫૫ — યથાવૃદ્ધે તથાક્ષીણે (અપિ) પચવિંશતિ યાધય (ભવતિ) ।
વૃદ્ધિશયવૃત્ત ય અન્ય ચિકિત્સા ઉપદિશ્યત ॥ ૧૩ ॥

અર્થ — જેમ દોષની વૃદ્ધિરૂઠે પચીશ બાધિબે શ્લોક તેમ દોષ ક્ષીણ થવાથી પણ
પચીશ બાધિબેદ થાય છે એવી રીતે કલ પચાસ બે થયા વૃદ્ધિ તથા ક્ષયથી થએલો
બીજો વિકરપ કહેનામા આવે છે (૧૩)

વિવરણ — એમ વૃદ્ધ-બે વૃદ્ધ-નણે વૃદ્ધ તથા એમ્દીન અર્થાત્ થોડા વૃદ્ધ બીજો
મધ્યમ વૃદ્ધ અને અધિક વૃદ્ધ એ રીતે વૃદ્ધિના પચીશ બેદ આગળના મે મેના મા જણા ના
હવે ક્ષીણ દોષના બે જણાવે છે કે ૧ નાતક્ષીણ ૨ પિત્તક્ષીણ ૩ મ્દક્ષીણ ૪ વાતપિત્ત
ક્ષીણ ૫ વાતમ્દક્ષીણ ૬ કફપિત્તક્ષીણ ૭ વાત-પિત્તમ્દ નિરોપક્ષીણ ૮ વાત થોડો ક્ષીણ
પિત્ત મધ્યમક્ષીણ ૯ મ્દ અતિક્ષીણ ૧૦ પિત્ત ૧૫ વાત વધારે ક્ષીણ મ્દઅતિક્ષીણ ૧૬
પિત્ત જગક્ષીણ નાત વધારે ક્ષીણ ૧૭ અતિક્ષીણ ૧૮ મ્દ જગ ક્ષીણ પિત્ત વધાર ક્ષીણ
વાત અતિક્ષીણ ૧૯ મ્દ જગ ક્ષીણ વાત ઘાગ ક્ષીણ પિત્ત અતિક્ષીણ એવા તેર બે
ઉપરાત ૧ નાતાતિક્ષીણ ૨ પિત્તાતિક્ષીણ ૩ અતિક્ષીણ ૪ વાનપિત્તાતિક્ષીણ ૫ વાત
કફાતિક્ષીણ ૬ પિત્તમ્દાતિક્ષીણ વાનક્ષીણપિત્ત અતિક્ષીણ ૮ પિત્તક્ષીણ વાન અતિક્ષીણ
૯ કફક્ષીણ પિત્ત અતિક્ષીણ ૧૦ પિત્તમ્દાતિ મ્દ અતિક્ષીણ ૧૧ મ્દક્ષીણ વાતઅતિક્ષીણ
૧૨ વાતક્ષીણ મ્દ અતિક્ષીણ ૧૩ રીતે ૧૩+૧૦ મળી ૨૩ ૨૪ બેદ થયા જે આગળના
પચીશ બેદ માથે મળાને કુન (૫) પચાસ બે થાય છે (૧૦)

एकैक वृद्धि समतानये पदतपुनःपट ।

एकनयद्वद्वृद्ध्या सविषययापि तो ॥ १४ ॥

અ ૫૫ — एकैक वृद्धिसमताक्षय पद पुनःपटवृद्ध्या त्रय सविषययापिते
(द्वद्वक्षयकवृद्धयात्रय पच) पुन ते चपट ॥ १४ ॥

અર્થ — એક એમ દોષની વૃદ્ધિ નમના તથા ક્ષયથી ૭ બે થાય છે તથા એક ક્ષય
અને બે દોષની વૃદ્ધિથી પણ અને એથી વિસ્તીત બે દોષની ક્ષીણના અને એમ ૧૫ની

વૃદ્ધિથી તથા એમ છ બે વાચ છે એવી રીતે કુલ ૧૨ બાર બે થયા જે ઉપરના પચાક માથે મળીને કુલ બાસ બે થયા

વિનરણ — બાસ બે માથી પચાક બે આગળના મ્લેકિકા જણાવ્યા વધારાના બાર બે વૃદ્ધિક્ષયથી નીચે પ્રમાણે થાય છે

૧ વાતવૃદ્ધ પિત્તમય મ્લેક્ષીણ ૨ પિત્તવૃદ્ધ વાતસમ મ્લેક્ષીણ ૩ મ્લેક્ષીણ પિત્તસમ વાતક્ષીણ ૪ મ્લેક્ષીણ વાતસમ પિત્તક્ષીણ ૫ વાતવૃદ્ધમ્લેક્ષીણ પિત્તક્ષીણ ૬ વાતક્ષીણમ્લેક્ષીણ પિત્તવૃદ્ધ ૭ વાતક્ષીણપિત્તક્રમ્લેક્ષીણ ૮ પિત્તક્ષીણવાતમ્લેક્ષીણ ૯ મ્લેક્ષીણવાતપિત્તવૃદ્ધ ૧ વાત પિત્તક્ષીણ મ્લેક્ષીણ ૧૧ વાતમ્લેક્ષીણ પિત્તવૃદ્ધ ૧૨ ક્રમ્લેક્ષીણ વાતવૃદ્ધ એ રીતે ૧૨ તથા આગળ જણાવેલા પચાસ મળી કુલ ૬૨ બે થયા મ્લેક્ષી છે કે મે મદ્વિદ્વિનદિશા છત્રિપાતે ત્રિદોષજ ॥ અર્થાત્ નજી દોષથી ઉત્પન્ન થતા મનિપાતના બાસ બે મળ્યાના બે બે આ બાસ પ્રકાર આરોગ્યનો નાશ કરનારા છે માટે એ બે સમજવાની ખામ જરૂર છે

પચાક વર્ણન

પચાદિમૂતાસ્વથ પચકૃત્વ પચામક પચસુ માવયન્તિ ।

પચેદ્રિય પચસુમાવયિત્વા પચવમાયાતિવિનાશકાન્ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ — વિનાશકાલે પચ આદિમૂતા પચામક પચકૃત્વ પચસુમાવયન્તિ પચેદ્રિય પચસુમાવયિત્વા પચવ આયાતિ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ — વિનાશ વખતે પચમૂતામૂત પચામક શરીરને પાચ બાજે કરીને પાચ સક્ષમ કારણમા લય મરી કે છે અને પાચે છત્રિયો તેના પાચ અધિજ્ઞાનમા લય કરીને પચાત્વ મૂળ સ્વરૂપને પામે છે (૧૫)

વિનરણ — પૃથ્વી-પાણી-તે ૮-વાયુ અને આકાશ એ પચમૂતામૂત પચામક ૩ર્થ પુરુષ શરીરને પાચ પ્રકારે રીતે પચે સક્ષમ કારણપમા લય રી કે છે અને પ્રાણ-રસના-ચક્ષુ-તન્ત્ર તથા નાભ એ પાચ છત્રિયો એ પાચના અધિ જ્ઞાન મધ-ગમ-રૂપ-સ્પર્શ તથા શબ પોતાના સક્ષમ કારણો પૃથ્વી આદિ પરમાણુપોમા નય મરીને વિનાશ સમયે પચાત્વને પ્રાપ્ત પોતાના સક્ષમરૂપમા લય પામે છે (૧૫)

પ્રાણ આયન

પચ્મૂતૈઽષ્ટધરિગ્રાહી પચક્ષણન્નિત ।

પચ્વા વિધાનૈ પ્રોક્તઃ ચતુર્ભિ સાયત્તઃ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ — ઘણ ચતુર્ભિ પ્રોક્ત પચ્વા વિધાન પચ્મૂતૈઽષ્ટધરિગ્રાહી પચ ક્ષણન્નિત સાધ્યત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ — ૭ મૂળવાળો આઠ ગ્રિહવાળો ચાર રૂડે સાત વિધાનોથી પ્રજાસાધ્ય થાય છે (૧૬)

વિનરણ — ૧ અપતપસ્ય ૨ આનેપનેચન ૩ પામેક ૪ રવે ૫ અબયન ૬ વિવાયન ૭ ઉપનાહ ૮ પાચન ૯ વિસાદપ ૧ સ્નેહન ૧૧ વચન ૧૨ વિનયન ૧ છે ન ૧૪ બે ન ૧૫ દા પુ ૧૬ લેખન ૧૭ એષણ ૧૮ આગળ ૧૯ નિધન ૨ સાવણ ૨૧ સીવન ૨૨ મધાન ૩ પીડન ૪ શાશ્વિતરથાપન ૨૫ નિવપિત ૨૬ ઉત્ક્રાંતિ

૨૭ મ્વાય ૨૮ વર્તી ૨૯ મ્ક ૩૦ સર્પિ ૩૧ તૈલ ૩૨ રમક્રિયા ૩૩ મલુધુપન ૩૪ ઉત્સાહન ૩૫ અવસાન ૩૬ મુદુકમ ૩૭ દારુકમ ૩૮ દ્યુકમ, ૩૯ અમિકમ ૪૦ પિષ્ટકર્મ ૪૧ પાકુકર્મ ૪૨ પ્રતિસાગ્ધ ૪૩ રોમસજ્જન ૪૪ લોમાપનયન ૪૫ અસ્તિકમ ૪૬ ઉત્તરઅસ્તિ ૪૭ બધ ૪૮ પનાન ૪૯ કૃમિધન ૫૦ બલથુ ૫૧ રિવધન ૫૨ શિરો વિરેચન ૫૩ કાલધારણ ૫૪ ધૂમ ૫૫ મધુ ૫૬ ઉપમર્ષિ ૫૭ ધાવન ૫૮ રોપથુ ૫૯ સરથુ ૬૦ પથ્યાહાર (૧૬)

હરિતટી એવનથી કાય?

મુક્તેપથ્યાડમુક્તે પથ્યા મુક્તામુક્તે પથ્યાપથ્યા ।

જાળેપથ્યાડજીળેપથ્યા જીળાજીળ પથ્યાપથ્યા ॥ ૧૭ ॥

અર્થ — પથ્યા મુક્તે અમુક્તે (અ) પથ્યા મુક્તામુક્ત (અ) પથ્યા પથ્યા ।
(અવ) પથ્યા જીળ અજીળે (અ) પથ્યા જીળાજીળ (અ) પથ્યા પથ્યા ॥ ૧૭ ॥

અર્થ — ભોજન પછી અને ભુખ્યા પેટે હરડે પથ છે તેમજ થોડું ખાધું નહિ ખાધું હોય ત્યારે અર્થાત્ ભોજન મધ્ય કાળે પણ હરડે પથ છે એવી રીતે પચી ગયું હોય કે અશુભ હોય ત્યારે હરડે પથ ગણાય છે અને શુભ કાળે અર્થાત્ અજ પચી ગયું હોય ત્યારે કે અથવા પચ્યું ન હોય અને અશુભ હોય ત્યારે પણ હરડે પથ જ છે (૧૬)

વિવરણ — હરડે પાચ છે તેથી જમ્યા પછી તે પથ છે તેમ હરડે જઠરાગ્નિને પ્રદીપ્ત કરનાર હોનાથી ભોજન કર્યા પૂર્વે પણ પથ છે અને દીપન-પાચન શુભને લીધે ભોજનના મધ્ય-ખાળમાં પણ હરડે પથ ગણાય છે એજ કાગળથી ભખ્યા પેટે અર્થાત્ અજ પચી ગયા પછી તથા અજ પચ્યું ન હોય અશુભ હોય ત્યારે પણ હરડે પથ જ છે બાવપ્રકાશ વગેરે ૩ થોભા હરડેના અનેક શુભ લખ્યા છે તેા પણ નીચે જણાવેલા પ્રસંગે હરડે વાપરવાની મનાઈ છે

અઘ્વાતિમ્વિક્તી મલવર્જિતશ્ચ રક્ષ વશો લ્પનકર્પિતશ્ચ ।

નવ-વરી ગર્ભવતી ચ નારી વિમુક્તરક્ત સ્વમયાજ્ઞલાદેત્ ॥

અર્થાત્ આલવાથી માફી મએલો બલદીન કૃષ્ણ કુમરો લાધણથી કૃષ્ણ મર્ષ મએલો નવ જરવાળો-સગર્ભા સ્ત્રી તથા જેના સગીરમાંથી લોહી કાઢ્યું હોય તેવાએ હરડે ખાવી નહિ (૧૭)

વળી—

પથ્યાપથ્યમપથ્યે જીર્ણપથ્યમજીર્ણપથ્યમ્ ।

મુક્તેપથ્યમમુક્તે પથ્ય પુનરપિ પથ્યાપથ્યે પથ્યમ્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ — પથ્યા અપથ્યે પથ્ય જીળ પથ્ય અજીળે પથ્ય મુક્તે પથ્ય અમુક્તે પથ્ય પુન પથ્યાપથ્યેડપિ પથ્યમ્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ — હરડે અપથ્ય વેગાએ પથ્ય છે અજ પચી જાય ત્યારે કે અશુભ સમયે તથા જમ્યા પછી કે જમ્યા પહેલાં તથા પથ્ય કે અપથ્ય વેગાએ હરડે પથ જ છે (૧૮)

વિવરણ — શાલ્યા ભોજન વખતે હરડે પથ છે તેમ અનસ્ય એવા મિનાટ આદિ અજ પાન સમયે પણ પથ્ય છે મિત્રિન-પથ્યાપથ્ય ભોજનમાં પણ હરડે પથ્ય છે અર્થાત્

જમ્યા પતેના કે પછી ગમે તેવું પથ્ય કે અપથ્ય બોળન મ્યું હોય કે નહિ તો પણ દરેકે મદા પથ્ય છે તેની જ રીતે હણ અથવા અહણ રીતે પણ તે પથ્ય છે દરેકવારકે પથ્ય શબ્દ ત્રિવિધ યોગિષ્ઠ છે પથ્યાનો અર્થ દરેક અને પથ્ય એમ બે માપ છે (૧૮)

અક્ષતમસૃણ સુવૃત્તો ગૌરવયુક્ત ક્ષિત્તૌ સુવિરયાત ।

શ્રીકૃત્સુદગરોઽય ગુરમતતરસારસમૃત ॥ ૧૯ ॥

અર્થ — ગુરમતતરસારસમૃત અક્ષતમસૃણ સુવૃત્તો ગૌરવયુક્ત અથ શ્રી કૃત્સુદગર ક્ષિત્તૌ સુવિરયાત ॥ ૧૯ ॥

અર્થ — ગુર નામતરથી વૃક્ષના આરરૂપ ગુરુ ધાવાગો સાગ મલવાયો (વતુનાકાર) ગૌરવયુક્ત એવો તો કૃત્સુદગર નામનું અથ હૃદી ઉપર ધણે જ નખ્યાત છે (૧૮)

વિવચન — જેની રીતે કદ પુરોના માત્ર પ્રવાહ માટે મુદ્ગર જરૂરી જણાય છે એજ રીતે અબણ-સહેજમાજ બળેના ધૂત-વચ વહોને માટે આ ન થ પણ મુદ્ગરનો અર્થ મારે છે રણ કે આ ન થ ગુરમતવૃક્ષમાગ્ન્યુત છે તથા આ પ્રદારોથી હ થમા ધા ચાલ છે હાર ધા દેખાતા નથી (અતઃ મલ્લ) નથી સુવૃત્ત-વતુધામગ અને ગૌરવ યુક્ત છે તેથી હૃદી ઉપર નમિદ છે (૧૮)

ક્ષીરમિથ વારિમિથ વિમય હસેતુ પીયતે યદ્વત્ ।

હિરગદોપમદાય ગુણમિદ ગુણિનો વ્રહીપ્યતિ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ — વારિમિથક્ષીરમિથ હસે તુ યદ્વત્ વિમચ્ય પીયતે (તથા) ગદોપ દોષ દિચા ગુણિન વ્રહ ગુણ વ્રહીપ્યતિ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ — પાણીથી મિત્ર રેણુ દુધ જેમ હસે વિજ્ઞાન મરીને પીએ છે તેમ સમગ્ર દોષને છોડી દબને ગુણીજનો આ પ્રસંગે ગુણને જ અદણ મરે

વિવચન — હસ જેમ પાણીમા મળેના દુધમાથી દુધ કાઢીને પી જાય છે તેમ સમગ્ર દોષને છોડી દબને (ક્ષમા કરીને) ગુણો પુરેા ગુણ જ અદણ કરે એવો ગુણત પુરેાને મારી પ્રાપ્ત છે

મિષજા માધવેન ક્ષિ જ્ઞાનનાપન્શિના ।

યકિચિત્કમજાનાક્ષમવ મનીષિણ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ — ક્ષિજ્ઞાનેન અલ્પદર્શિના મિષજા માધવેન દદ યકિચિત્ અજ્ઞાનાત્ ઉક્ત તત્ મનીષિણ ક્ષમવમ્ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ — અલ્પજ્ઞાનનાણા અથ દ્રષ્ટિવાગા વદ માધવે આ જે ઈ અજ્ઞાનપૂર્વક કહ્યું છે તે સુદ્ધિમાન પુરેા ક્ષમા કરે (૨૧)

વિવચન — અ પદર્શો અલ્પસુદ્ધિ અને મ્હાની માધવ વદ જે મદ અજ્ઞાનનાથાત્ કહ્યું તેમ તે વિજ્ઞાન પુરેા ક્ષમા કરે કુત્સિન પુરેા તે કુપર કહેવાય છે તથા તેને મિષજા પણ કહે છે એ ધોરણે જ્ઞાન શબ્દનો અર્થ પણ કુત્સાની એવો માપ છે

શિવગુભારતી, વર્ષ ૬, અંક ૧-૨ ચૈત્ર ૧૯૯૫

તનો મહિત્વા ર પડયા, પ્રમથા ગેઠ C પી આયુરે મગધિવાન પાળુ
(ઉત્તર ગુજરાત)

પાટણના આયુરે મદાનિવાનય તરફથી ૭ વરથી શિવગુભારતી નામનું એક માસિક નીકળે છે આ નિ મા એના એક વખત નોંધ લીધી કે એમ કાર કુ પા ૨૫૮ સ્મરણ નથી અને વખુ છુ તાર માગિકની કામન કાસે નથી પણ કામ બીજ વાગ નોંધ લેવાય તો વાધો નથી એવા માનને એ પાન છે શિવગુભારતી પાઠમાર્ગે ૨૫૫ આ છે લો અમ તો ૧ ૭ માથે ટોવાથી વાપિ ૧ થો છે આટલા નામો મમથો લામ મળ્યો છે તે એના મા નહિ પણ લેખાની ગુણવત્તામા ગ્રામ્ય છે મનો લોગ નરી ગમ્યો એ માર્ક થ્યું છે

શિવગુભારતી વિદ્યાર્થીઓનું મામલિક છે એટલે તા લખુતા તથા ભણી મએના વિદ્યાર્થીઓના લેખો એમા હોયજ ને કે નૂના વિદ્યાર્થીઓ અર્થાત સ્નાતકોનો કાળા માર મતે નેટલો હોવા નોંધએ તેનો એમા દેખાનો નથી એ જે નો નિવન છ માનુમરયા સાથે સદૃશ મંમથ ગમ્યરાનો તથા વાચવા લખવાની વૃત્તિ શક્તિને મૂલપ્રાય થતી આ ૧ નાને આવા સામાયિકમા અરાગ્નવાગ લેયો આપવા એ રાજમાગ છે

વિદ્યાર્થી ૨૫ ઉપગત નિરામક અને વવરથાપ મહિતિના મત્રીનો પણ જેમા અમાવેશ થઈ જાય છે એવા અધ્યાપક વગના લેખો પણ આ મામલિક મા આવે છે અને એના ગૌરવને નકારે છે એ અશ્લિન તીય છે

આકાર સાદુ છતા ગાભાવાળુ ૫૨૭ ૫૩૨ દાદાગેમા એક તો વિવિધાનિ હિ શાસ્ત્રાણિ શિવજા પ્રચરન્તિ લોક ઈત્યાં ચગમ્તા વિમાન સ્થાનનું મુ નેખ તરીકે મુકેતુ વચન છે વિદ્યાની મરયાને કલ્પના હિ લોકો બુદ્ધિમતામાચાય ઈત્યાં વચનમા તેવી વૃત્તિ ન શેડ અને પાટણની આ મરયાની ને લાવના છે તેને એજ મુ નેખ સમુચિત છે પાત્રીમ વપ પહેના આચાર્ય આન રામ ધ્રુવ વસત નામથી નવુ મામિ ગુજરાતીમા શર મુ ત્યારે સ્વામીપ્રમસ્તિભ્યમ આ ઉપનિષદ વચન મુગલેખ તરીકે તે ઉપગ ગમ્ય થતા ને મતોપ થયો હતો તે મતોપ આ મુદ્રાલેખ નેવાથી થયો છે

પણુ એ આ ૨ નેટના ઉચો છે તેટલો જ મલ છે એ મહેવાની લાગેજ ન શર જે ચરકમા બુદ્ધિમાન માટે કલ્પન લોકને આચાર્ય મેર છે અશુદ્ધિમાનનો તો શુ છે મે માથેજ કહેતુ છે એ બુનવાનુ નથી આ આકની સામગ્રીનું કામા અવતોકન મ્યા પહેલા પનાઈ બુમિકાનો થોડો વિચાર મરી લઈએ

પાટણના આ વિદ્યાનયમા આયુરે અને એનાપથી મેરનો અંગ છે એ નમિક છે એ વિદ્યાનયના મુખપનના વખાણોમા પણ જે વ પદ્ધતિઓનો મયોગ નાય એ મ્વાકારિ છે અન્તગ આયુરેદના પેટના અંગોની અર્થા આયુર ના ગ્રમાખનુત ગ થોમા મળુ રૂપમા નથી એટલુજ નહિ પણ ને નિરપણુ તેમાનું કેનુક નવ્યશથી અનિરૂદ થી એટલે એ ખામીનો પૂર્તિ એતોપથીમાથી વસ્તુ ર્થને મરવાનું ધોગણુ ધણુ વરથી નાનને

ત્યા સ્વીકારવામાં આવ્યું છે પૂજ્ય જ વજ્ર ત્રિમુખી આચાર્યે એક યસગ ધણુ કરી મુમર્શના છેલ્લા નિ બા વૈદ્ય સમૈતન વખતે એક ખાનગી જેવી બેઠકમાં કડુ હતું કે આયુર્વેદ અને એનોપથીના આ સંયોજનને આયુર્વેદના શિક્ષણમાં સ્થાન મોટી પહેલું થવું જોઈ મુમર્શની પ્રભુરામ આયુર્વેદ કોલેજને લગભગ ૫ વર્ષ પહેલાં આપ્યું છે પછી તે નિ બા વૈદ્ય સમૈતને એના ઉપર મહોગ્ધાપ મારી ને કે આયુર્વેદ શુદ્ધ અને મિશ્રનો ભારે વાદ ગયે વર્ષે જ મહારાષ્ટ્રના અમુક વૈદ્ય વગમાં આસ્થો હતો પણ ગુજરાતમાં તો એ હવા જ નથી

પણ અહીં શુદ્ધ અને મિશ્રના ગુણદોષની ચર્ચા ઉદ્દિષ્ટ નથી મિત્ર શિક્ષણના આતુરગિક ફળરૂપ લખાણોની જ ચર્ચા ઉદ્દિષ્ટ છે અન્ય દેશી વૈદ્યકના અન્ય માસિકોમાં મિત્ર ચર્ચા નથી હોતી એમ નથી દાકતરીના ભારે જોગવાઈ આ જમાનામાં મિત્રના વિરોધીઓ પણ એનોપથીના સ્પર્શથી મુક્ત રહી શકે એ શક્ય નથી અને ગુજરાતમાં તે વધુ મુશ્કેલી માસિકમાં લગભગ એના જ મ કાળથી એનોપથી મંડળનો સ્વીકાર થયો છે ખરી રીતે તે મહાગાંધીમાં માધવનિદાનના મગી લાપા તર સાથે ડા ગઈએ આયુર્વેદોના શરોના એનોપથીક તુલના કરી તેનીયે પહેલા-સાઠ-મીતર વધુ ઉપર પ્રખર પુરાવિ ડા લાઉં છ અને તેના શિષ્ય ૫ લગવાનલાલ ઇ છએ આ એ વૈદ્યક પદ્ધતિઓ તરફ તુલનાત્મક દષ્ટિ નાખેની

બ્રિટિશ ગાંધી અમર નીચે પાનાત્મ વૈદ્યવિદ્યા આ દેશમાં દાખલ થતા પાશ્ચાત્ય અને આયુર્વેદ બેયનું જે વિદ્વાનને થોડું પણ જ્ઞાન હોય તેના મનમાં બેયની કાઠક પણ તુલના થાય એ છુદ્ધિનો સ્વભાવ છે પણ તટસ્થ રીતે યથાશક્ત તુલના કરીને બેસી રહેવાથી આયુર્વેદના શિક્ષણના કામમાં અધ્યાપકો વિદ્યાર્થીને પૂરા મતોપ ન આપી શકે એ સમન્વય એવું છે આ સ્થિતિને પરિપુર્ણે સમ નયનો વિચાર કેટલાક વર્ષથી જ થો છે બીજી તરફથી પૂર્તિ કરવામાં એક કટકા એક પદ્ધતિના મ યમાથી અને બીજો બીજી પદ્ધતિના મ યમાથી ઉપાકીને સાધી દેવામાં આવે તો એને પરિપુર્ણે વિદ્યાર્થીને કોઈ પણ શાસ્ત્ર સમગ્રતાથી જ્ઞાન રી રીતે યાગ મતન કે આત્મિક વિચ અન્ય પદ્ધતિઓ લઈ તેને આત્મસાત કરી લઈ આયુર્વેદનું જ એક ગગ હોય એ રીતે એનો ઉપદેશ કરવો એવો આયુર્વેદ શિક્ષણના અગ્રગણ્ય વિચારકોનો મત છે

કુકમાં આયુર્વેદની ઉત્તમ શિક્ષણ સંસ્થાઓનો આદ્ય સમન્વય અને સંપૂર્ણતા આયુર્વેદનું સર્વોગપૂર્ણ શિક્ષણ આપવાનો છે પણ યથાર્થ સમન્વય અને આત્મસાત કૃતસંપૂર્ણ બેય હજી આ શરૂ કરે જ છે પણ બિન બિન સંસ્થાઓમાં જે જોવામાં આવે છે તે બિનબિન પ્રકારના પ્રયોગો જ છે

લિપિગ્રંથિ ત્રસ જેવા સામયિકના અવગોચનમાં આયુર્વેદના શિક્ષણ વિચારના વિસ્તારથી વિપરીત કરવાનું પ્રયોજન થુ એ પ્રત રાહ જ છે પણ આ સામયિક એ આયુર્વેદના આધુનિક શિક્ષણનું પ્રતિનિધિ છે એમાં પણ મોટે ભાગે ઉભયની તુલનાના ત્રોગો છે એમાંના સેજોને ત્રોગરૂપ ગણવાથી જ એની યોગ કિંમત અકાંપ છે લેખકો પોતે પણ એમ જ ગણતા હશે એમ ધાર છું

આટલું પચાદ જુમિકાનું સામાય વિવેચન મ્યા પડી હવે જગ વિગતસાં અનુભવજો પહેલાં જ એ લેખો માથે સાથે જોના જેવા છે પહેલો લેખ છે શ્રી ઓમ્જીવાન કૃપાશંકર બટ એલ એ એમ નો આયુર્વેદનું દ્રવ્યશુદ્ધિ ધર્મશાસ્ત્ર કાચ એ સૌથી લાખો લેખ છે જોના લેખક પાટણુ નિવાસના અધ્યાપક છે એમ આપણે ભિષગ્ જાગતીના તત્ત્વોએ ષ્ટલાખ સામંધિકામ લેખના આરભમાં લેખકની કે લેખની પ્રશસ્તિ જેવુ આવે છે તેના અતુલકશુભા ભિષગજાગતીમાં લેખા તે નોધ આપનાનું જે ધોગણ રાખ્યુ છે તે પ્રમાણે આ લેખના અ તમા કરેલી નોધથી જાણીએ છીએ પણ તત્ત્વોએ દ્રવ્યશુદ્ધિ ધર્મશાસ્ત્ર ને નિદાનોની શબ્દની માગ મારીને વિષય કહ્યો છે તે શા માટે ?

દ્રવ્યશુદ્ધિ ધર્મશાસ્ત્ર પછી બીજો લેખ છે આયુર્વે મા પાચના અને તેના લેખક છે પાટણુની મસ્થાના મુખ્યાચાર્ય શ્રી નાગ લાલ માદન ના પાઠક આયુર્વેદાચાર્ય આયુર્વે મા પાચનાદ એ લેખ વાચતા આપણને તરત મગ ન્ય છે કે લેખની છુદ્ધિએ વિવચને તત્ત્વ સ્પષ્ટ—જૂની પગલાપામા હતામલકરત મદલુ કરેન છે અને મુખોધ રીતે મુખનિત રૂપમા લેખકે વિષયનું નિરૂપણ કર્યું છે અન્યત્ર આયુર્વે ને જ મામે ગણીને તથા ન્યાય વૈરોપિક સામ્ય વેદાંત વગેરે જે દશનો આયુવદાચાર્યો પાસે તેઓએ જોતાના સિદ્ધા તે બાધ્યા ત્યારે દતા તે તે દશનોના તદ્દતદ્વિષયક વિચારો સાથે મેગરી આયુર્વે ના પાચના નું નિરૂપણ શ્રી નાગરલાલભાઈએ મરહુ છે અસ્પષ્ટતાનો અભાવ એ લેખનો મોટો ગુણ છે અન્યત્ર ચાર વરોપિના અ યોધી અપરિચિત કે અદ્ય પરિચિત વાચનાગતે કાંઈ કાંઈ ભાગ દુર્મેધ લાગનાનો મંબવ છે પણ એનો ઉપાય થઈ શકે છે પાટણુના વિદ્યાર્થીઓ તે આચાર્ય પાસેથી મમજી રોકે બીજા વાચનાગતો તે તે અથ વચનોને પૂર્ણપણ મમજ સાથે વાગી વિચારી સમજી શકશે

હવે દ્રવ્ય શુદ્ધિધર્મશાસ્ત્ર વિષયની ચર્ચા શરૂ કરતા જ લેખક મહે છ તેમ જો કે દરેક જાગતમા સમ ન ન થઈ શકે તેમ નથી તે પણ પોર્વાત્ય સિદ્ધા ત માન ગપ મૂતક નથી એવુ વાચનાગ સ્પષ્ટ જોઈ શકે એ રીતે વિષયનું નિરૂપણ મ્વાનો લેખકને હુદ્દસ છે ઉપરના વાચના જાપાદોષને તે ન ગણીએ પણ જોનો અગત્ય ન કરી શકાય તે પોર્વાત્ય સિદ્ધાન્ત જોટો એવો વિચાર ઉપરના વાચ્યમા ગર્જિત છે તે પણ જાગમગ નથી અન્યત્ર પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી વિરુદ્ધ કે અનુમાનથી અમાલ મ્થન પછી પાચનાનું કે માચનું તેને જોડુ માનવુ જ જોઈએ પણ ઉપરના વાચ્યમા એ વાત નથી

શ્રી ઓમ્જીવાન બટ આયુર્વેદના દ્રવ્ય શુદ્ધિધર્મશાસ્ત્રને લગતા મ્થેનાય એવા વિચારો જે આધુનિક પાચાત્ય શાસ્ત્રો કેમીરદ્રી મીઝીકમ મેગરીઆમેડીકા વગેરેના છુદ્ધ વિચારો સાથે તુલના કરીને સમજાવવાનો પ્રયત્ન થોઈ છે પણ એમનું કેટલુંક કથન વિચિત્ર લાગે છે દાખલા તરીકે વૈરોપિ દર્શન માટે એમણે કૌમમા Nebular theory શબ્દ મુખ્યો છે એ મારી અસ્પષ્ટશુદ્ધિમા તે ઉત્તરગતો નથી મ્યા ખગોળ શાસ્ત્ર (Astronomy) ની નેબ્યુલરથીઅરી અને કયા વરોપિક દર્શન એ મેની ઘટના મ્થરાની જગ જ મ્યા છે

પછી પાટ બીજા ઉપર દ્રવ્ય પ્રણાનથી ધતુ કર્મ એવું વિવેચન છે તેને ૧ ૩૧ માં કર્મનું જે વિવેચન છે તે માથે મ ખાવો એવો એકની અપ્પટના અને બીજાની સ્પષ્ટતા અમાલમા આરો

પછી ત્રીજા પ્રાગ્તા દ્રવ્ય પ્રકાર નિષે શ્રી ઓચ્છવાનાલભાર્ષ મ્હે છે કે ૭ હજુ દુનિયાની કોઈ જગત માનવાતેયાર નથી તે ૨૫ ગુણુ વીર્ય વિપાકના મિદાન્તમા ગણાવત પ્રભાવ છે શાસ્ત્રારે જ્ઞાનને અભિ ત્વ મ્હેન છે અને ત્રણિ વગેરેના દાખના આપ્યા છે પણ શાસ્ત્રમગને ઔષધનો જ પ્રભાવ વિવક્ષિત છે ૨૫ ગુણુ રીર્ય અને વિપાકથી જોનો જોનો ખુનાસો ન થાય એની જે ઔરમની અમર તે પ્રભાવ અને ઔષધમા આવી અસર હોવાનું તેા એલોપથી અને યુનાની માને જ છે

પણ આ લેખની સવિમ્તર પરીક્ષા ગ્વાનો મારે આશન નથી તુનનાનો જ્ઞાત સ્તુત્ય હોના છતા આ લેખમા અરપષ્ટતા છે મે તરફ લેખનુ ધ્યાન દારસા જ પ્રપ્ત મ્થો છે લેખકો તુલનાની ઉતાવળ ન મ્હે એમ હું તેા ઠમ્હુ છુ પણ ત્રયોગ તરીકે આવી તુનનાઓને આવધમ આવવા તપાઠ છુ વાચનાગઓ પણ આ તુલનાનો ત્રયોગ છે એ વસ્તુ ધ્યાનમા રામે આરા લખાણા ઉાર વિદ્યાનયની દીર્ઘગી સોસોઈગીમા ચર્ચાઓ થાય કે નિદ્યાર્થોઓ તરફથી વિશેષ વિવેચન લખાઈને જિરગમા તીના અકોમા જ છપાય તેા આવા વિષયો વધારે અપષ્ટ થાય એમ માનુ છુ

પગ હવે આમળ આલીએ આ જા મા ત્રીજો લેખ પૂ ર પડિત હરિત્રપત્ર નિષે એમના શિષ્ય પાટણુ વિદ્યાનયના અખાપ શ્રી નિઝમનાય જેઠાવાલ રાવળનો લખેતા છ ત્રી ત્રિ મનાલભાર્ષ વર્ષો સુધી પડિતજના અ તેરામી હતા અને ૨૫યોગ સાગરનુ ધણુ મમ એમને રાથે થયુ છે ૭૮લે તેઓએ પોતાના ગ્રંથને આ અજનિ અપના એમની ઠીક પિઠાન આપી છે ૫ હરિત્રપત્ર નેતા ગમચ નિદાન તપસરી અને ૧૫ નિદ્યાવાગા પુરે વિષ આપણે વધારે નપુરા ઇન્છીએ પણ એ માધુપુરપનું વન એવુ સાદ હવું કે મેમની પાસે વર્ષો સુધી રહેના ત્રીતિ પાત્ર સિધ્ધો પણ આથી લાણુ ડવનચરિત્ર લખી શકે નહો એમનુ કેટલુ પતિતજની માથે ગયુ છ વરન્જા

પછી આયુર્વેદ પ્રેક સમીક્ષા એ શ્રી મનુસુ ન ત્રિવેદી અને ઓર્વિદ સ્વામીએ ૫ શિવશર્માના લાપણુના અમુ લગગમથી રહેલો છતારો છે નિખિત ભારતવાર્ષ વૈદ મમેલનના સભાપતિ તરીકે મે લાપણુ આપેતુ હોના છતા અને આયુર્વેદ વિજ્ઞાનમા મે શ્રી વલ્લભ ૮ વાસુદેવ મૂળશકર દિવેદીએ કરેલુ એનુ ભારતરે હાપેતુ હોના છતા મારે કહલુ જોઈએ કે એ મૂળ લાપણુ ભારામા વામ્મ ચનામા અને વિચારોમા ધણી જગ્યાએ શિથિત છે

પછી કાર્યધમહિતા-૪૬ જીકીય તનનુ સુખ્યાચામ શ્રી નાગગાય મોહનનાન પાકે કરેલુ અસ્લોકન છે ૧૨૫૫સગિતાની વિશેષનાઓ તરફ એ વિદ્યાને જે ખાત એમુ છે તે ચોગરજ છે

પછી ૧૭ લેખો જુદી જુદી વનસ્પતિ નિષે છે તેમા પહેલો ભાર્ષત્રી ભાષારાન ગ વૈદનો માતુલુગ અને બીજપૂર છે એમની હમેશની રીતે એ શોધક વિદ્યાને બીજેરાં એ બી રપૂરક અને અકોતગ અચરા પપનમ મેટને માતુલુગ એવો મત એના કાગણા એ સાથે ૨૭ મ્થો છ સામાન્ય રીતે માતુલુગ અને બી રપૂર એ ગણાર છ પણ એ મે જિ ન ફોનાના નામ હોવા જોઈએ મેમ શ્રી બા ગ વલ દર્શા યુ છે એમણે આપેયાં

કારણો મારે ગળે ઉતરે છે અને મારી હમેશની રીત મુજબ માતૃલુગ એટલે પપનમ એમ એમના કહેવાથી સ્વીકારું છું અને મૌ મ્વીકારે એમ હું છું તેઓ મહે છે તેમ પપનમ જરૂર માનિષ્ટ છે

પણ માનવિકાદિ મિત્રમા ગાળી પાસે જાની હાથે ન જવાય માટે નિદ્રાપૂર્ણ બીજપૂર્ણ લઈને જાય છે એવું વર્ણન છે એ ઉપર શ્રી બાપાનાલભાઈ વધારે પડતો ભાગ મુકે છે એમ લાગે છે રાજા મહારાજાઓ પાસે મ માન અર્થે બીજપૂર્ણ લઈ જવાનો ચાલ હશે એવો અથ એમાંથી માનવાતી જરૂર નથી રિક્તવાણિ વચ્ચે રાજાનું દેવતા ગુપ્ત એ તો સામાન્ય નિયમ હતો-છે પછી વિદ્વપકને રાણી પાસે જતા બે તરીકે મહેનાઈથી બીજપૂર્ણ મળ્યું એટલે એ લઈ લીધું એ તો નિદ્રા એના બીજોગ એવું નમાવું મારા બે તરીકે લઈ જાય તોય એને વાધો નહિ મરાકવિ કાલિસમા કારે ઓળખાતો જિ છે વિદ્વપકને બે લે કાઈ બીજી રીત તો જુદી રીત હતી આ તો નિદ્રા છે એટલે બીજોગ જ બેટ આપ્યું હશે

એ પછી પૃથ્વીપર્ણી ઉપર ધ્વજચારી જના નનો લેખ છે એમાં અથવેદના એક મત્રમાંથી કદાચ એના દ્રષ્ટા ક્ષત્રિગ્રાએ ધાયો નહિ હોય એટલો બધો અથ માટે છે પછી અરુસી ઉપર શ્રી મૂળશકર જોડીને લેખ છે એનું લખાણ મુખ્યત્વે અરુસી વિશે આજ સુધીમાં અસંમિતિને હાથે પણ વાળ લખાયું છે પરંતુ આ લેખ લખાયું ન કરતા અરુસીનો હુકો માર માંગ્યો છે અને હેરટ ચોનામાંથી એ ઉતાગે મરી ચોનાએ નરીન ગોધ ફરી અરુસી ફર અને મમા ફાય નથી કરતી એમ કહ્યું છે તો નશ ચાય છે કે સત્ય થું હશે । જલજગતે અત્યાર સુધી અનુભવેની અરુમી પ્રે બાધિઓ ઉપર કાઈ પણ કામ નથી મરી કે પૈલજગતે અરુસાને ફર વગેરેમાં નશમાનસમાં વાપરી હશે અને એ અરુસી મ્ પિતૃન હોનાથી મ્ વગેરેમાં મ્ને પાતંગો મરી સાધાગણ રીતે દરદીને તત્માન પડતો આગમ મળતો દગે અથવા તો મ્ગ અગમના પ્રાચીનત્વ લાગમો અરુમીને માન મ્ પિતૃન મ્ને છે તેની માથે અદ્યતન લખાયું વધુ મળતું આવે છે તેજ માત્ર સત્ય હશે અને અરુમીમાં બીજા ગુણ પાળાથી અરોપિત થયા હશે આધુરેદમાં ખામ મ્ જ વસ્તુથી આ મમ થયું કે આખા પાંના કાઈ ખામ ગુણથી તેનો ખામ સ્પષ્ટતાથી નિર્ણય નથી એટલે અદ્યતિ વિરોધાભાસે ડગે તે પગલે આવે છે એમાંથી કાઈ પણ રીતે આપણે મુક્ત થવું શક્ય અને પુનઃપ્રાપ્તિ ત્યાજીને સત્યની રોવમાં મરી પડતું બેધએ

હવેના નિશ્ચય છે તો શુભ એ જ એવો માગ છે પણ એનો અમલ મનેનો નથી પછી પપની વિનંતિ પી આ મતાવિદ્યાનયના નિશામ્કે ડો દાગે રાન નાચા રાન જલુધવાનાનો લેખ છે આ લેખમાં વસ્તુ ય જૂના સ્પષ્ટતાથી નિરૂપાવે છે પચામ્કનપપની મુનશ્ચ પર્વની તામપર્વદી વગેરે પપનીના નમરોની જનાનપ્તુ તથા લિ ન લિન પપદીના ગુણોનું એવું સ્પષ્ટ વર્ણન છે કે લેખક લેખા તે છે છે તેમ વિદ્યાર્થીઓ આધુરેદિ માં મારી જુની તેમજ નરી દષ્ટિએ વધુ માહિતી મેળવે અને જનિધ્યમાં આધુરેદિ દ્વારો રાપરા જ પ્રેરા તેમજ એલોપથીકે વાઓ રાપરના લાઈ ઓને પણ આધુરેદિ દ્વારો સમધી કાઈ ખ્યાલ આવે એ લેખ તો ઉદ્વેગ પાડે એવો લેખ છે

૩. જલુધવાનાને મેં તુનાત્મક લેખ લખવા એ વાગ નિતિ કરેલી એના આ રીતે અમન થયેને જોઇને મને મતોષ થાય છે પછી શ્રી હરિહર જોડીને મારે અનુભવ નામનો લેખ છે વિદ્યાર્થી દંદીએ પોતાના અનુભવ ઉતાર્યો છે એનું દર ૩ ભરચાની ચિકિત્સાથી મટયુ છે એમાથી ચિકિત્સાનુ ગદ્ય તો વાચનારે પોતાની મેજે જ શોધવાનું છે

આ પછી નેત્ર રોગ નામનો ઉભયવિદ ૩ વ્યાતકૃષ્ણ અ પાઠકનો લેખ છે જેમા આયુર્વેદાકત તે તે નેત્ર રોગ સામે એલોપથીમાથી પર્યાય મુકેની આયુર્વેદાકત નેત્ર રોગોની યાદી આપી છે વિદ્યાર્થીઓ આ યાદીને પહેના પ્રગટ થયેન ૩ મ્હરકરની આવી યાદી સાથે જાતે સગપાવી જેશે એવી આશા છે

પછી શ્રી રતિનાન ત્રિવેની વૃશ્ચિક શના ચિહ્નો તથા ઉપાયો નામનો વ્યવહાર શૂચનાવાળો રુકા લેખ છે જેમા વૃશ્ચિક શથી થતા ચિહ્નો લખ્યા પછી ઉપાયો લખ્યા છે તેમા પોતે કહે છે તેમ કેનાક અજમાવેના કેટલાક શાસ્ત્રીય અને કેટલા આસંગનો પાસેથી માલગેના છે છેવટ બહુ ઉપોગમા આવતી કૃષ્ણામૃત નામની જનાવટનો નીચેનો પાઠ આપ્યો છે

કપુર અજમાના કુન તથા ઇનમેટના કુલ આ બધા સગ્ગે ભાગે લઈ શીરીમા ભગવા આથી પાણી યશે તે લઈ લેવું

પછી શ્રી શકરના મોધરીનો વાતરકત ઉપર લેખ છે લેખકે વાતરકત એટલે Gout અને આમવાત એટલે Rheumatism એવો નિશ્ચય કર્યો છે એ હીમ પણ આ વિષયમા પહેલા થયેલી ચચાનો જે અછડતો ઉ લેખ લેખકે કર્યો છે તેથી વાચનાગે સ્પષ્ટ ખ્યાન આનને મુશ્કેલ છે ૫૫ સાધારણ જનસમુદ્ધે આપેનું નામ મહાકુષ્ઠ લેખ્રસીને અર્થે વાપરી શકાય એમ (૫ ૮૧ મા) લખ્યુ છે તે સાચુ છે? લેખ્રસીને મહાકુષ્ઠ નામ કાણે પહેતુ આપ્યુ એની લેખકને ખચ તો હોવી જોઈ એ ખાફી સાધારણ જનસમુદ્ધ લેખ્રસીને મહાકુષ્ઠ કહેતો હોય એવુ લેખકે ક્યાં સાબળ્યું? મેં તો સાધારણ જનસમુદ્ધ પાસેથી નથી માલજ્યુ કે ગણનાયમેન જેવા ઉપર એ લેખમા કટાક્ષ છે પણ આ લેખ તુ પોતાનું વક્ત ૧ અરપષ્ટ જ રહે છે

પછી શ્રી બ્રહ્મચારી જનાદનો લધુત્રથીના લેખકો એ નામનો લેખ છે પણ લેખમા લધુત્રથીમાથી એક જ શાર્ફધર અને તેની ત્રણ ટીકાઓના લેખકોની ચર્ચા છે આ પહેલો ગડગડ પછી શાર્ફધર વિષે જે લખ્યુ છે તે યા ઉપરથી લખ્યુ છે એ લેખકે કહ્યુ નથી પણ સમજ્યા વિના લખીને ગડગડ રી છે બ્રાહ્મણ શાર્ફધરને રાજનો દીકરો દરા થો છે એ નાના લેખમા ઘણી ગડગડો છે બધી યા નોધવી? પણ છેત્તા પારિ આદમા એમ હેવાય છે કે વૃદ્ધ માધવ ભાવમિત્ર ચક્રપાણિ મ રીનાથ સિવદાસ ઈત્યાદિ દીકરો અને શાર્ફધર જેવા આચાર્યો એ બધા મેક / મકામા યયા હતા અને તેઓ મોગન સામાન્ય આર્યાવતમા પ્રવર્તેનું હતુ તે વખતમા વિક્રમના દસમા સેમમા યયા હતા વિદ્યાર્થીઓને આયુર્વેદોષ તિહાસ સમ તવવા નીકળેના લાઈએ દિંદુરતાનના સામા ૫ ઈ તિહાસનું ભયમર અનાન ઉપરના વાક્યમા બના ૩ છે મોગન સામા ૫ વિ ના દસમા સનમા આર્યાવતમા પ્રવર્તતું હતુ એવુ લેખમા આ શીખ્યા? અને ૪ માધવ ભાવમિત્ર અને ચક્રપાણિ એક જ મેકામા યર્ષ ગયા એવુ અનાન પણ વિદ્યાર્થી માટે ગોભાગ્ય નથી

પછી શ્રી તુષ્ણગતકર પોપટનાન જોયોના તમા પદ નામનો લેખ છે જેમાં (Rose and Carless Surgery) માથી મગજામણી માટે પુષ્ટિ વિતારા આપ્યા છે લેખનું નામવ્ય અષ્ટ છે રિપવની પદ માગી કે અને ચિત્ત દાખરસની ઝટકો લેખ સુવાચ્ય થયો છે તમા રાગોના જે પ થિ લખકે આપ્યા છે તે મને તો કીમ લાગે છે દત્તવેષ્ટ = Phprrho a Alveolaris ન્તર ગ તે Tartar રીતા તે Bleeding gums અભિદાનજન્ય ન મ તે gingivitis અને ઉપકુશ તે scurvy લે મકની આ છે હી રાધ વિદાનોએ રિયાગવી વે છે પુ ૮૨મા આ ન પારદનિદ્રિતિનું વખન લેખ ની શૈલીનું મરમ દષ્ટાત ઇ

પછી શ્રી મણિશ ૨ પડ્યાનો માસુદ્રિક અને વચ્ચ નામનો લેખ છે એ લેખની છેલ્લી ગિકામા લેખનું નિદિષ્ટિ બતાવ્યું છે અને એ દરિદ્રી માસુદ્રિક રાજનો તેમજ ચરન્ના ઇદ્રિચ્ચ નનો અભ્યાસ રામા વાધો નથી લુ ૧ લુ ૧ અભ્યાસીગોદાગ અવતા ખો મોટા પ્રમાણમા ચર્ચ તે એના પછિણો પ્રગટ થાય તો અવિષમા આમા ચૂં વિરમ્ય કાર્કક સત્યાશ મળવાનો મલ્લન છે

પછી વૈદ્ય મૌલામ પાનીશી એન એ એમ ૧૦ પચકમની ઉપયોગિતા વમન અને વિરેચન નામનો લેખ છે લેખ કુદા છે પણ નહોએ પચકમનો શાસ્ત્રીય રીતે શ્રી આપણા સમાજમા પ્રચાર કરવો જોઈએ એ લેખ તો ઉપરેશ સાચો છે એમજો જંકુ બદ્ધના ભાર્ક સ્વ વૈદ્યના પોપટલાહ વમન વિરેચનના જે પ્રયોગો મગવતા તેનું વણન મ્યું છે એ આશુર્ વિજ્ઞાનના વાચનાગે પણ ઉપયોગી થશે ધારી અદી ઉતાયુ છે

તેઓ આ પ્રયોગ બાદ વાધો આસો સુવીમા અથવા કાગણુથો ચૈન મુધીમા કગવતા હતા ત્રયમ શેગીતે સાત દિવસ સુધી સવાર માગ ગાનુ તાલુ દોરેયુ કુદ મે ૧ અને ઘી તો ૨ મેગવી પાતા રતા અને માદા બાગમ આપતા હતા પછી આડમે દિવમે દુદીતે સખત તા આપીને સ્વે ન મગવતા હતા (નાદ લેવા માટે એ મગીમા પાખી લીખડાના પાન અને થોડા મરી નાખીને ખુ ૧ જ ઉમગતુ પછી એક માચી ઉપર મેમીને આણુમાલુ મ મ માગે એનીતે દેગડાનું દા બુ ધી ધીર ઉગાડી ૧ આપ લેરી આખો બધ રાખવી) પછી નવમે દિવમે મરાગમા મીગતુ ચૂ ૧ રાન ૪ રાને પીક વાલ ૨ આપીને વમન મગવતા અને બગ ૧૨ વગન ચયા રી તગવીને મગતું એમામખુ અને નીસો કાત આપરામા આવતો બીજે દિવમે નમોતર ચૂ ૧ વાલ ૪ આપીને વિરેચન કરાવવામા આવતું હતુ બી પછી ૮ રામાગે બો નન આપવામા આવતુ હતુ આ પછી અપામાર્ગ બીજન નૂળ પાણીમા મેગવી તેના ૧ ની ૧ નામમા નાખીને સિસે વિરેચન ગનવામા આવતુ હતુ આ પછી એમીમ નિમ સુધી બેગમ તરિકે માન મગ અને કાત આપતા હતા દાક્ષ દાકમ આપમા રગે ની ખટાહ આપરામા આવતી હતી દવા તરીકે શેગ સનાર અને રાને રાડિન કુખુ વા ૪ મેગવીતે મધ માથે આપતા અને ને મજાત જણાય તો તેમા નિવા વાન ૪ ઉમે તા (૫ ૬૭-૮૮)

ઉપરનો પ્રયોગ સુતોમ વિગતકુદનો પ્રયોગ છે એ પ્રમિદ ૨ લેખકે એને વમન વિરેચનનો પ્રયોગ શ્લો છે એ આવચ છે એન એ એમ વચને શ આગુ પળ

ખાનમાં નહિ હોય! ઝડબઝડએ પણ વિગતદુનના પ્રયોગનો પુષ્ટિ અનુભવ લીધેનો એ મ એમના જીવન ચરિત્રમાં નોંધ્યું જ છે

આ પ્રયોગ વિષે લેખકે લખ્યું છે કે આ પ્રમાણે શુદ્ધિતો એમ માસને પ્રયોગ કરાવવામાં આવતો હતો અનેક રોગીઓ આ પ્રયોગના ઉપયોગથી પોતાના ભયંકર રોગો માથી મુક્તિ મેળવીને નવજીવન પામ્યા છે વદનાજીના ઠાકા સાહેબ ખાતમિહજીને પણ આ પ્રયોગ પ્રાપ્તિમાં આવેલ હતો આ પ્રયોગથી રમ્પની શુદ્ધિ થાય છે તેથી કનવિમાર્ગના રોગો ફોરમના ઉપદ્રવો માથાના જૂના દુખાવા ખમ ખગજ વગેરે આમડીના અનેક રોગો નાશ પામે છે

છેલ્લો લેખ Is the Koch Bacillus the only culprit? એવા અંગ્રેજી મથાળાની નીચે M & D Pandya એ મેડીકલ જુરેનીનના એક ૧૫૧માના આર બી બીલીમોરીઆ બી એ એમ ડી પાગમી જનરલ હોસ્પિટલ મોરમેના ફીઝી સીઅન અને એન એર સનેટોરીઅમના સચાનના લખેલા એક અસામાન્ય નિબંધનો સામાન્ય પરિચય મગવ્યો છે ઉપરના લેખમાં ક્ષેત્ર ઉપર જે ભાગ મુખ્ય છે તે તો આયુર્વેદના અભ્યાસીને આશ્ચર્ય છે જ પણ બીજી રે કેટલીક મરમ વાતો એ લેખમાં છે દા ત એક ગદીને મૂત્રમાં શકરાતું રમાણુ ૫ થી ૭ ટકા હવું સાથે સાથે જમણા ફેફસામાં ફેચીંગ હતી ઉભામાન ૧ ૧ મીટ્રી ૧ ૨ ડીમી હતું આ દરદીને અમાધ્ય ગણેલ પણ તેને વાતરકનનો વ્યાધિ હતો આ પ્રમોગે તેના વાતરકને ઉધસી ખાધી અને તેનું ઉભામાન એાધુ ધર્ધ ગયું અને કોઈપણ બીજા કાગળ વગર એ જ રમાણે રહ્યું અને વરોના વર્ષો આ રમાણે તેને રહ્યું અને તે બી ન કોઈ ૨ થી નહિ પણ વૃદ્ધવરધાથી મૃત્યુ પામ્યો

હિન્દી ભાગતીના તત્ત્વોએ રાખેજ ઉપર તથા લેખોને ડેડે ઉતાગ મુગ્યા છે આમાં શુ ધોરણ છે તે મને સમગત્યુ નથી ફક્ત તેજસ્વી વિચારવાગુ વાક્ય પસ કરવાનું ધોતણ રાખ્યું હોય તો જુદી વાત નહિ તો એકમા આયુર્વેદની પ્રશસ્તિ ત્યારે બીજામાં ૫ ૪ ઉપર ચોપ્રાના વચનમાં આયર્વેદની તથા પાટપ્ત જેવી મિન શિક્ષણવાળી શાળાઓની નિ દા છે

ભિષગ્ગૃહારતીનું આ અવલોકન રમાણુમાં ધણુ લાભ થયું પણ એના એક મગતા વધારે કારણો છે પાટપત્તી મરથા ઉપરનું મમત્ત એ એમ કારણ મિનશિક્ષણની વિદ્યાર્થીઓના માનસ ઉપર અસર વિષે કહેવાની મને આ રીતે તક મળી એ મીજી કાગળ ત્રીજી મરણ મારી લખતી વખતની પરિસ્થિતિ છે છેવટે આ અવલોકન દ્વારા મારે જે નસા લેખકોને કહેવાનું છે તે હુકામાં કહીને પૂર્ણ કરીય

આના વિદ્વાનય તરફથી નીકળતા સામયિકોમાં પ્રગટ થતા લેખોમાં ગુલના હોય કે ન હોય પણ ભાષા અને વ્યાકરણની શુદ્ધિ-સૈનીની સચોટતા વિચારોની સ્પષ્ટતા જરૂર હોવા જોઈએ અને વકતવ્યમાં નવીનતા બલે ન હોય પણ ખાસ કરીને નિરૂપણીય વિષયના પૂર્વે એ વિષય ઉપર ચએલી ચર્ચાઓ સાથે જોડા અવ્યામ એટલું જરૂર હોય એમ હું ઇચ્છુ છું

જોધપુરનું ૨૯ મું નિ ભા આયુર્વેદ મહાસંમેલન

જોધપુરનું ૨૯ મું નિ ભા આયુર્વેદ મહાસંમેલન જાહેર થયા પ્રમાણે ડીસેમ્બરની તા ૧૯ થી ૨૧ મા ગ્રેયગે ભરાઈ ગયું એની સાથે ગજપૂતાનાનું પ્રા તીય મમેલન પણ હતું ના ૧૮ મીએ જ પ્રા તીય સમેલન તેમજ મહામંડળ અને વિદ્યાપીઠની માર્ગદર્શક સમિતિઓની બેઠક હતી એટલે તા ૧૭મીથી જ વધો આનંદ માડવા ઉતાગની તથા ભોજનની વ્યવસ્થા હીમ હતી અન્યત્ર કાર્ડ પ્રાઈ સુસ્ત સનાતનીઓનો આચાર બરાબર નહિ સચવાયો હોય

તા ૧૮મીએ સનાતે જ સભાપતિનું સરઘસ નીમળ્યુ હતું દેશીગજ્યમા ઘોડા, બે ૩ વગેરેનો ઠાઠ તો હોય જ સરઘસ રાહરમા ફરીને મભામંડળ પાસે આ યુ ત્યારે સૌઆન્યવત્તી ઓએ સભાપતિને તિલક કયુ અને આરતી કરી

બપોરના ત્રણ બજે જોધપુરના મહારાજ રેસિ ટની માથે સભામંડળમા પધાર્યા પછી પાચ ષલચારીઓએ સ્વગ સાથે ૧ પાઠ થોં મરકૂત પઘોમા મગલકામના થઈ પછી ત્યારણે રાજની નશાવળીનું તથા સુજોનું ગાન કયુ પછી સ્વાગતાધ્યક્ષે વિનંતિ મરવાથી મહારાજાએ મમેલનના ઉદ્ઘાટનનો પોતાનો સંદેશ અંગ્રેજીમા સભળા થો પોતાની ગજધાનીમા મમેલન ભરના માટે વધોનું સ્વાગત મરતા મહારાજાએ કહ્યું કે અસાધારણ પરિસ્થિતિને હીધે અત્યારે આયુવદનુ અધ પનન થઈ રહ્યું છે એટલે આયુર્વેદને જેટલી મળાયના અને જેટલુ પ્રોત્સાહન આપી શકાય તેટલુ આપવુ જોઈએ આયુર્વેદમા મંગલન અને અ વેનણુ (organisation and research)ની ધણી ખામી છે જો રોગન નયતન કરામા આવે તો આ ખામી તરત જ થઈ શકે એવી ૯ સરચિકિત્સા પદ્ધતિઓનો મૂળ મિદ્ધાન્ત એક જ છે કે રોગી માનવસમાજનું કુખ જ મરુનું એટલે મારી નફા છે કે મરચિકિત્સા પદ્ધતિઓમા જે સારી સારી નાતા છે તેને એમન કરી આધુનિક દાળામા નાખી એવી રીતે આયુર્વેદમા મેળવી દરી જોઈએ કે આયુર્વેદના મૂળ મિદ્ધા તેનો મરી ક્ષતિ ન પહોચે આયુર્વેદ વિજ્ઞાનની ટું દરેક રીતે મદગતા તથા ઉન્નતિ ચાહું છુ

મહારા નના ઉપના ભાવણુ પછી મમેલનના સભાપતિ ય શ્રી ચિવરામોએ મનાગજને અંગ્રેજીમા ધન્યવાદ આપ્યો અને આ જ સુધી ક્ષત્રિય શરવીશે અને ગજ મહારાજાએ જ ભારતીય વિજ્ઞાન અને જ્ઞાની રજા રી છે અને દાલમા પણ આયુવદની ઉન્નતિ શ્રીમત જેના કર્મવીર તથા દાનવીરના આશ્રય ઉપર આધાર રાખે છે જોધપુર નગર અને આયુવદ વિદ્યા બે ય ભાગતવપના મહાન ભૌરવના પ્રતીક છે પ્રાચીન હોવા છતાં પણ મ નરીન રહેનાર આયુર્વે વિદ્યાનું ચિન્તન મરવા માટે આથી વધારે મારૂં સ્થાન મ્યા મળવાનું હતુ આ મહાન આ ર તથા આતિથ્ય માટે આયુર્વે મહામંડળ તરફથી આપનો તથા અદ્ધોના અધિમરીવર્ગનો હ્રદયથી ઉપમાગ માનું છુ

આ પછી મહારાજાએ શ્રીમ ત ગેન્નાગ્યા તેમજ મોટા વઘગજને જે દાગર નહોના થઈ શકે ના અને જેના તાગપરો આન્યા હના તેના નામે પ્રધાનમત્રી ડા આચાન દેહ પચરને વાચી મંભળાવરા મરેશાઓ જઇ દના તેમથી ઔધના શ્રીમ ત ગજન સાહેબનો જે તાગ આન્યો હતો તેનો સારાચ આપવા જેવો છે

૨૯મા નિ ભા માયુર્વેદ મહામહેનનના સ્વાગતાધ્યક્ષને નિમનણુ માટે ધન્યવાદ પાપુ છુ ભાગતપણુ ચિંતિતા વિજ્ઞાન વર્તમાનમા ઉચિતની પગકાટાએ પહોંચ્યુ હતું પણ દુર્ભાગ્યને લીધે જે ના પચાસ વર્ષમા પાચાત્ત સંબંધતાના દુર્ભલાવથી આ વિદ્યા પણ આ ધકાગપણુ ધર્મ ગત છે સત્વથી વિશેષ ઉપયોગી આ વિજ્ઞાનો જુનાની દવામા આવ્યુ પણ હાતમા મદ્દલાગે કેટલા નવો આ પ્રાચીન વિજ્ઞાનમા નવો જીવ નાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેઓ તે પ્રયત્ન સફળ થશે એવી મને આશા છે અને આ ૨૯ મા નિ ભા આયુર્વેદ મહામહેનનના અધિવેશનમા ઉદ્દારો પદાચારના પગના મડાગે આ ઉદ્દેશ એટલે ભાગતમા ત્રિ શી ઓડાની આ દ્રવ્યોની હાલ નિર્માત્ર આચાર્યને શ્રાવણે ને રીતે રાષ્ટ્રીય જીવનના આ વિભાગમા પ્રત્યે ભાગીધને માતાના પગ ઉપર રહેવાને મેગર દવાવેલો હું આ મહેનતની દરમિયાન રીતે સફળતા ઇચ્છુ છુ

આ પછી સ્વાગતાધ્યક્ષ નાણાચાર વધારતમ રાજવલ્લોપાધ્યાય ભટ્ટાચાર આયુર્વેદ માર્તંડ શ્રી પ C ૫૧ ૬૭ મહાગજ આલેદ-યુગસાલેમ મેમશે પોતાનુ ભાગ વાચી સભગા યુ (જુઓ) ને લાપણુ માટે ન સ પ ડીમચ્ચ ૧૮ ૬ અ)

સ્વાગત લાપણુ પૂરે થયા પછી સભાપતિ પ શિવરામો પ્રમુખની ખુરશી ઉપર બેસા પછી મસ્તકમા સ્વાગત વાન થયુ પછી સભાપતિના લાપણુની સફાઈ દિન્દી તથા અંગ્રેજીમા રૂપારેની ન લો નજરામા આવી એ બોલી પ તા પોતાના પ્રતિનિધિઓને પણ ન મળી શકાઈ પછિણામે તેઓ મહામહાપ્રભાથી લે આક્રિત થયો પછી સભાપતિ મહોદય આયુષ ત્રાય પ ની શિવરામોએ પોતાનુ ભાગ વાચી સભગા યુ

પછી શ્રી પ મારુરદત રામી (લાલોર) એમનુ સ્વાસ્થ્ય અને દીર્ઘજીવન' એ વિષય ઉપર મુ વ્યાખ્યાન થયુ અનમત વખત ન હોવાથી એ ભાગ આપુરે રાખુ પણ અને જ બન્ને સાજો બોજનાદિ માટે સલા પૂરી મગવામા આવી

આક બન્ને ફરી કાર્યક્રમ શરૂ થયો અને ત્યારે એ નામુધી ધૂતપાચેશ્વર આપો પધિ રાખાનુ પતવેન ત્રિપુરીકામેગ ૨૮મુ અ-ભા-૧૬ સમન અને મર્પેતથા નોળીઆની લક્ષ્મી વગેરેના મિત્રેમા મતાવવામા આ ગો પછી વળી ૮ ને શ્રી પ ઠાકુર ત થર્મોએ સ્વાસ્થ્ય અને દીર્ઘજીવન ઉપર પોતાનુ અકુર રહેતુ લાપણુ ફરી ચાલુ પુ ને દશ બન્ને પૂરે થયુ

એ પછી મ્યામનની હવેલીમા વિષય નિર્વાચન મમિતિની બેઠક શરૂ થઈ આયુર્વેદ મહામહાજ અને વિદ્યાપીઠના નધાન મત્રી શ્રી ડા આચાર જી પચગલ એમશે મહામહાના મંગલન માટે જે દગવ મુકો હતા તેના ઉપર લાભજ એ કનાક સુધી ચર્ચા આવી હેવટ ડા લક્ષ્મીપતિ અને શ્રી એમ કે મુખ જીની સામ્નાઓ મદ્રાસ અને બાગી નાનતમા અનુભવ લેવાય રના સુધી પાછી બેચી લેવામા આવી રાતના ત્રણ વાગ્યા છતાં બધા દુગવો ઉપર વિચાર ન થત રાકો મેટને એક ઉપસમિતિ નામરામા આવી તેને બાકીના દુગવો મનારે તપાસી જે ઠીક લાગે તેને પુ ના અધિવેશનમા જુ મરવાનો અધિકાર આપવામા આયો

૨૦-૧૨-૧૯૦૧ ના નવ મઝે મરાઠે મહામહાપ્રભા પ્રાણાચાર્ય શ્રી પ ડિગ્રી તથા શાસ્ત્રીના પ્રમુખપણા નીચે વિપચિત્તિયા સલાખા પમિયો આગળ થયો શ્રી પ સુમનગળ મહેતા (જોધપુર) તેઓએ મન વિષ વિ પોતાનો અનુભવ જણાવો કે સર્વ વિ પ્રકાશના રોગી ઉપર ફારા કર છે આર ઉપર સાધવાયા આર એમી નવ ૭ તે મારક મથી પછુ આવાથી અકીળ પેકે નસો આવ કે ૮ ઉપર પાળુ ફારો છે મુમમા પછા કામ લાગે છે નગી તેઓએ જુ કે મપ્પ પામનાર પાછ આપો કે કોનઓ નથી હોતો તેઓએ સર્વ વિ તરા પોતાનો બના મા

શ્રી નુનીનાન રોશામર જુ કે આની ઉત્તતિ નકૂટવિનથી ૪ એ નજુ પ્રમાનુ સાય છે સ્થાન જગમ અને મયોગી મટિ ના અથલાસમા જગમ વિપદાગ વિપકન્યા તરા કરી તે ઢાગ પતેલવ ગમના નાશનુ નજુન મજે છે ૧ ૧૧મા આજે વિષ યો વિષે પ્રયુ મન્યુતા નથી ૨

શ્રી જસગજલ (જોધપુર) તેઓએ વિ પુરુષનું સ્વપ્ન મ્યુ અને કુ કે ન કાર્મ આ વિષ પુરુષને પોતાના જામા લઈલે તો મે સાગ મમાગને વરા મી શકે તેઓએ ક્યુ કે વિષ ચિત્તિયા મે પ્રાગની યાવ ૭ (૧) નવિપની ચિત્તિયા અને (૨) વિનથી રોગોની ચિત્તિયા મન વિનિ ચિત્તિયા મા પ્રમા તેઓએ જુ કે રામીની અનગજાન તો ૮ અર્ધી રોગ રાણીમા રમી ના નાગ પાવથી મપ વિ ઉનગી ૧૧ ૯

શ્રી મકુર ન મમા (લાહાર) તેઓએ મ્યુ કે આપણા માઓના વિ વિન ઘણું વધુ છે પછુ આપણે અનુભવ થી રી જોગ મે આઓ કોપ છે ૧ ૧૧ મુનમા લખ્યુ ૧૦ કે અમુક ઔધિઓ ૧૦૧ તથા નગાર ઉપર નગીને તેન વમા નાથી દુરિત વામુ શુદ્ધ અર્ધ ૧૫ જે અરસા પાણીમા ઔધિઓની લગમ નાખવાથી જલ મુદ્ધ થઈ જાન છે તેઓએ મ્યુ કે સર્વ વિ ઉપર મે કા ઔધિઓ મોગ્યુયુ અરી ૧ આમલીના ક્યુકા વગેરે મજાવી સમાય પછુ કોઈ ચોકસ નથી આપણો વિષ ચિત્તિયા મનથી માતો અનુભવ એકે કરી પુરત છપાવુ નેઈ એ અને પછી તેનો અનુભવ મી પુરત લખવુ નેઈ એ

એ વખતે એ મહાશય જલો પોતાનું નામ ૧ આપ્યુ તેલે એક જગી નગી અને જાહેર મ્યુ કે જડી મર્ વિપને દુ પ્રમા ઉપમ આપ છે જુ એને એપ્રેગ મિદ્ કરી આપે તેને પોતે સો રૂપિયા આપસ તથા છે નો એમી વરા મારી દરા જતાવ નાગને જસો આપના તૈવા છે એ મોગીઆના વિપને પછુ દુ મે ૧ આ જડીનું દશ માઇ નામ પાકમુ નથી આ ઉપ થી કેવલા વધોમે એ જગી નેરા મારી અને પડી મ્યુ કે એનું નામ સનતી છે

શ્રી મુજુ પાન (અમનસ) એ ક્યુ કે અદિતેન અને અદિતિ એ ૧ ૧૧ નાં વિષ છે એ મે ય પ્રમાગના વિરો ઉપર પોતાનો અનુભવ નાગરા તેલ મ્યુ કે અમીજુ

૧ ૫૫ તેથરનો વિરક યા તા પાલ કા માની વલ કોટિ ય વાયરાસમા નદિ પાલ મુ રા સમા છે પાલ મલાયા પરિત મા એમ ૧ કે કારે જી ચાલે છે નવી આ વિ

૧ સર્વ વિષ આવા કોઈ ઉપાયથી નાશ નથી એ ૧ ૨૨૨૩ પ્રયોગથી શિષ્ય કર્મીના પાન આ વિ સલાખા પરિવદના પ્રમુખે પોતાના જાવલમા કહી છે તમો આ વિ

૧ તાલો મારમીરી કેમ ૧ તોલો જામફળ ૧ તોના એ નળે ચીકોને મારી રીતે ખચ કરીને મધ સાથે એક એક ગતિની ગોળા બનાવી એ ગોળા પાણીમાં ઘોળી પીવડાવવાથી મપ વિપ ઉતરી નય દે પગ ધી નચે આ વૈદ્યના કથનનું ખડન કરતા મુ કે બગાડું લોહી અફીણના ઝેરને જરૂર દૂર કરે છે

શ્રી જગન્નાથજી સારસ્વતે મુજુ કે એ ડાના પાનનો સ અફીણના ઝેરને તથા ગાડિનાઝડી (બન્ગા) સપ વિરોધે દૂર રે છે

આ પછી વિન ચિમિત્તા મહાપા પરિપ ના અધ્યય ત્રી પ શિશીદત્તજી સાક્ષીએ જી । જી । મોનનાગઓના પ્રતો ઉપર પોતાનો મત દર્શાવે તથા પોતાનું ભાષણ વાંચી સભાગાંધુ જે હવે પછી છપાશે આ રીતે મવાગને મધ્યમ પૂરા થયો બપોરે એક વાગે મહામહેનતની મેઃ પાછી શરૂ થઈ શરૂઆતમાં જી । જી । વિજ્ઞાનના અધ્યક્ષોનો તથા પદાધિારીઓનો પરિચય સરકુન પદમાં કગવવામાં આ ચો પછી વિષનિર્વાચિનીમાં પમાર થયેના ઠગવો પમાર કગવામાં આવ્યા

(ઠગવો વૈ સ પ ડીસેમ્બર ૧૯૮૮ અક્રમાં છપાયા છે તેવા કોઈ લેવા એમાંથી એક જ દરાન મહાવિદ્યાતપનો અતિ અમલનો પાછળ છાપે છે)

લગભગ સામાન્ય બન્ને (ધા ઠગવો પાસ થ) ગવા પછી કાયકમમાં મહાપતિનું અગ્રેજીમાં વ્યાખ્યાન હતું પણ સભાની ઇચ્છાને અનુસરી તેઓએ હિંદીમાં વ્યાખ્યાન આપ્યું

રાતના લગભગ માત્ર બન્ને આ વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું અને ભોજનાર્થે માટે સભા ઉઠી પછી રાતના માડા આઠ (જે સ્વાસ્થ્ય રક્ષા મંજારા પરિમા ડા લક્ષ્મીપતિનું વ્યાખ્યાન થયું પોતે અગ્રેજીમાં મોનતા હતા અને ત્રી પ મણેશ તજી સાગરવન એવું હિન્દી કરતા હતા ભાષણ થયા પછી એમણે પોતાની માનું લીનામ પુ અને તેના રૂ ૧૫) આપ્યા તે મદદમ રીતે આપ્યા

લગભગ ૮ બન્ને ઉપની પરિપ મગાપ્ત થયા પછી કુઆમનની તબેલીમાં શ્રી જાને દનાથજીની અધ્યક્ષતામાં વિષનિર્વાચિની સભાની બેઠક થઈ અને તેમાં અધ્યાપક સમેનતમાં પમાર કરવાના ઠગવોનો વિચાર થયો

૨૧-૧૨-૩૬ સવારે મા । આઠે મહા મડપમાં શ્રીયુત વઘ શિરોમણિ કવિગજ મણિ દ્ર જાન (મ શુભ એમ એ એમ બી મંદિરનું (કનકતા)ની અધ્યક્ષતામાં આગર રક્ષા મહારા પરિમ લશર્ક અધ્યક્ષ મહોદયે પોતાનું ભાષણ અગ્રેજીમાં વાંચ્યું એના સિધ્ધ શ્રી હરિગોપાનજીએ તેનો છપાયેલો હિન્દી અનુવા વાંચ્યો (ત્રેનો શુજરાતી અનુવાદ છપાશે)

લગભગ નવ બન્ને રાગ પરિક્ષણનો આરંભ થયો રોગીઓમાં મધી તવના લોહી હતા કેટલાક અમાધ્ય રોગીઓ પણ ભાગતવના મોટા મોટા રોગી પધાર્યા છે તો વખતે આપણને કાયદો થઈ જાય એવી આશાએ આપ્યા હતા પણ રાગ પરિમણ માટે જે મમિતિ નીમનામાં આવી હતી તેવો રોગી પોતાના મન દર્શાવી બીજાના નામો આપી દતા હતા

અ ભા આયુર્વેદીય પદમાર અને લેખક મેનનનું નયમ અધિવેશન અધ્યક્ષના આરથી એ સુધી આ મા નક્કજ ત્રિ મજી આચાર્યની અધ્યક્ષતામાં થયું આ સમેનત નારોગ દપણના મધા વઘ મોખીનાથજી શુભના અનુવાદથી બેઠાવવામાં આવ્યું હતું અને તેઓએ મુકેગ દગરને અનુમતી એ અ ભા આયુર્વેદીય પદમાર અને

લેખક મવની સ્થાપના કરવામાં આવી ઉપમહાગમાં પ્રમુખે ભાષણ કરતાં એ કે જે લોકો કમાવાની આશાથી પૈસા કાઢવા ઉત્થિત હોય તેઓને મારી મરણ કે કે એવી જુદા ન કરવી આ ધધામાં આ દેશમાં ધનોપાર્જન હજી નથી માત્ર પ્રચારની દૃષ્ટિથી કાઢને પૈસા કાઢવું હોય તો જલે પત્રોમાં વિવિધ પ્રમથના લેખો લેના જોઈએ જે ઈ નવી ગાયો જગતમાં થાય તેની માહિતી હોવી જોઈએ અનુભૂતયોગો વિચાર વા વગર ન જાપના જોઈએ જે પ્રાચીન સાહિત્ય હજી સુધી અમુદ્રિત છે તેના પ્રમાણન ઉપર પણ ધ્યાન આપવું જોઈએ ભાગતરપમાં ગાંધીભાવાનું સ્થાન હિ હીનું જ છે એટલે જુલ જુલ પ્રા તના પત્રોના અધિક પ્રચાર માટે નાગરી લિપિમાં તેઓ જપાય એ જરૂરનું છે તામિલ આદિના પત્રોમાં પણ એમ બે લેખો જરૂર હિ દીમાં જોઈએ પત્રોનો પગપગ મદના થા એ વિરોધ પ્રચાર માટે આવશ્યક છે જે વિદ્યાનયો પામે આયુર વો હાય તેઓએ પોતાના અનુભવો પ્રગટ કરવા જોઈએ

બપોરના દોઢ વાગે અધ્યાપક સમેલન પ્રિરાજ શ્રી સાને નાથની અધ્યક્ષતામાં શરૂ થયું અને દગવો પસાર કરવામાં આવ્યા જેમાં એક એવો દરાવ છે કે —

શ્રી પી મુનર્ષ મદ્રાસ બગાળા આ પ્રાતોમાં જે મોડે ગ્રાફ ઈપિન મેડિમીન ગ્રપાયેન છે તેને આ સમેલન અનુરોધ કરે છે કે તે પોતાની યોગ્યતા પરીક્ષા માટે વિદ્યાપીઠ સમત પાઠ્યક્રમનો સ્વીકાર કરે

ત્રીમમાં આ ભા વેદગમેલન માટે ત્રણ સ્થળેથી નિમનણુ હતા (૧) હગ્ગાથી (૨) ઉદેયુથી અને ત્રીજી લખનૌથી તેમાંથી લખનૌનું આમતણ ત્રીમગવામાં આ યુ પછી મદ્રાસમાં અને વિદ્યાપીઠના પાધિમરીઓની સુદણી થઈ પડે નંચેનમાં આવેલી વગ્ગુઓમાં જે મર્વોત્તમ હરી તેને પુ રકાર આપવાની તેમજ ઉત્તમ નિ લા માટે પુરસ્કારની જાહેરાત થઈ છેવટ પગપગ ધન્યવાદથી મમેલન જરમો મમામ થયો

મર્યાદાપૂર્ણ આયુર્વે મહાવિદ્યાનય સ્થાપનાનો ઠાપ

(દગવ પમે) આ અધ્યાપક મમેલન દગવ કરે છે કે ગયા વૌ મ્માસમેલનની અધ્યાપક પરિપ મા ચથેલા દરાવથી વિદ્યાપીઠો પાતાવ સર્વાંગપૂણુ વિચાર આયુર્વેદ મદા વિદ્યાલય સ્થાપનાનો જે આદેશ આપનારમાં આ રો છે તેને આ વડુમાં મવરૂપમહાવિચારવો

અને ત્રીજેનું ઉચ્ચુદશન નજી મદિનાની અગ મયનો આગલ રે રેમ પ્રાન્તમાંથી જોહામાં જોહા પાય પાય હજગ રૂપિયા એમ કરે દરે પ્રાન્તના મુખ્ય વધો એને મદ કર

આવના મમેલનની એક સુધીમાં રૂપિયા એ ર રીને મદા મમેલનમાં બદ્ધમતથી જે સ્થાન પગ થાય ત્યા વિદ્યાલયની સ્થાપના કરી જે પ્રાત મૌથી પડેના એક લાખ રૂપિયા આપે ત્યા વિદ્યાપીઠ સ્થાપીરૂપમાં હ

આ ઉચ્ચુદશનમાં પાય નામ છે અને તેના સગાજન છે ગાયસાજન પ મીદતગ લનાની શ્રી પગિતજીએ ઉપના દરાવને ટેકા આપવા જોવના કે તી અપીન પરી અને પોતે રૂ ૫૦૦ પહેલા જાયા પડી તો એક હ ન એમ હજગ રૂપિયાના વચનો મળ્યા અને જગજગ દશ હજાર જેટલી રકમ વધોમાંથી જ એ રી થઈ

નોન — જોધપુરના વઘ સમેનનની ઉપર દુખી હામીત નોધી છે મહાવિદ્યાલય વિદ્યાપીઠ તરફથી સ્થાપવાની માત નવી નથી પણ મમેનનોમા કોઈને કોઈ રૂપમાં આ હામી આવી ગયો છે ના પહેલાં એ ઉપુશન ગતએને મળેતુ અને અમુક રૂપિયા મનાવાની ખાતી પણ અપાનેની પણ પગિણામ કાઢ ન આધુ જોધપુ ના સમેનને નિમેલા ઉપુશનના મયોજક શ્રી કલશર્મા મ્હે છે તેમ હામી પમાર ૫ વા દાણે મમેનનના મડપમા જોનવામા જે ઉભાદ જોનામા આવે છે તે પડી નથી રહેતો જતા આ ઉપુશન પોતાનું માર્ગ મ્હે અને આવતા મમેનનની મેક પહેલાં મહાવિદ્યાન સ્થાપે એવી આશા ગાખીએ છીએ અને ત્યારે વધોતુ રજીસ્ટ્રેશન બધા પ્રાતોમા થવા માડયુ છે ત્યારે વિદ્યા પીઠને પોતાનું મહાવિદ્યાન્ય હોનાની અત્યત આનરમતા છે

વૈદ્યમમેનન ઉપર મેટનાક વા નથી એમા કાજ સાચુ કામ થતું નથી અને એ અમુક ગણ્યાગાણ્યા પ્રતિષ્ઠિત વધોતું મમકુ તથા મામા ૧ લોકો માટે એક તમાસો બની ગયેલ છે એવો આરાપ ખાનગીમા ઘણીવાર અને નહેરમા કોઈ વાગ મુકનામા આવે છે મમેનન તરફ સામાન્ય વૈદ્યો ઉભોન થતા થાય છે અને માન કોમિસ નામ આપવાથી માત્ર લાભ નહિ થાય એવી વાત સમેનનના નૂના અને પીઠ મય તાંઓને પણ નોધરી પડે છે (જુઓ સુધાનિધિ ૧૮૩૧ નવેમ્બરનો અમ્રનેખ) વિદ્યાપીઠની સ્થાપના પડી અને તેના પ્રતિનિ વૃદ્ધિ પામતા કાય માટે અત્યત આનર્ય એના પાઠ્યપુસ્તકો માતવાર વિદ્યા લયોતી તથા કેદ્રિય વિદ્યાનયની સ્થાપના વગેરે સાચાં ઉત્તિકારક માર્ગ વાગવાર મારો થવા છતાં થઈ શકતા નથી અબ્યામકમમા મિથ્ર અને શુદ્ધતા ઝવડાએ વૈમનગ્ય જીતપત કરવા સિવાય મ્શુ ફળ જીતપત કયુ નથી પાચાત્ય પ્રામ્યનો મમ ર્ય તો દુઝ દૂર જ છે સભાપા પિપિ હાગ વૈજ્ઞાનિ ચર્ચા યમ્ર ને નૂના સદલો દુર થો અને તા મતો પ્રામ થશે એ આશા ફગી નથી ઉતડુ નાચકની પહંલો મભામા પગિય કરતા પણ છે લી જોધપુરનોમા વિદ્યાનું વાલાવરણ જીતગતી કોટિનુ દલુ એમ સાબલ્યુ છે નવુ જ્ઞાન મેગવ વાની કે જૂનાને વ્યવગિયન કરવાની વૃત્તિને બલે નિર્મિત એવગદિત અદ્ધમહિકા જ વ્યાપ દેખાય છે [જુઓ રિપ સભાપા નરિ નો હેવાન] આ જાનરથાનો માધાન થવાની સૂચના કરે છે અને મહાવિદ્યાન્ય પ્રેયો દરાન જો નામા પરિબમે તો ઉજ્જવન લાખિનો સૂચક છે લગનાન થ વ તગિ મહા વલ સમેનનને ઉત્તિને પથ દોરો મે / પ્રાચના

વિશાત્રાતાયનમદમ દ પ્રવાહવાહાકુરજોપજુષ્મ્ ।

ત્ર્યુરયાં હત વૃદ્ધત્રયા વા રપ્થ પઠ્ઠિવટુમિ પ્રયુષ્મ્ ॥ ૯૪ ॥

જ્યા રિશાત ખારીગોભાથી આવતા મ મ પવનવાળા ઓગડાઓમા બેસીને બહાર
ચારીઓ લધુત્રયી અને વૃદ્ધત્રયીના સારી રીતે અભ્યાસ કરતા હોય

[ટિપ્પણકાર લધુત્રયીમા--નિદાન શારંગધર અને નિરુત ગણાવે છે તે જરા
વિચિત્ર લાગે છે]

આઝાદનાલમ્વિતલોહશુ વિલોત્કાચદ્વચમકૃતામ્ ।

શિલાવિભક્તૈશ્ચતુરસ વદ્ધચતુષ્ચક્ષ્તદલીપ્દમ્બમ્ ॥ ૯૫ ॥

ધરિપતાલના બે માળના અતિચુર મ નામા ટેકેર નાના મેજ ઉપર રેખાધૈય
ખીજારીને ઉપર મચનાઝાઝ ધાતુની ભૂતિઓ ત્રણે આશ્રયમા મગાવ મે એવી વસ્તુઓ
ગોચરેની હોય એવાનમા જ્યા ચિતઓ વડે એ સંચોટનાઓ પનાવેના હોય અને ક હીના
વૃદ્ધો યા પવનમા મદમ દિગ્ધી ગલા હોય

સવચ સર્વતુલ્યસુખપ્રદેશ સમાપત કૃપતટીનિવેશમ્ ।

પ્રાચી મુખ તદ્વદ્વદ્મુર વા તત્તાદ્વગુસેધિરિદ્ધસ વા ॥ ૯૬ ॥

સર્વત્ર મવ ક્ષતુઓમા સુખ આપે એવી આ ધરિપતાની પાસે કૂવા નદી પડ્યું
આન્યા હોના નોંધએ ધરિપતાનનું કાર પૂરતું કે ઉત્તરનું હોતું નોંધએ જીયાર્થ (પ્રીય)
ખડુ ન હોવી નોંધએ

ઉદ્વલ્લભ્યર્ણનિપણસ વ તત્ત તર તત્તદુપરકરૌષૈ ।

અપ્પુચ્છશાલ પરિતો વિશાલ વુષાચિસ્તિસાદૃમિદગાદુ ॥ ૯૭ ॥

જ્યા ખાડા કરીને મોટા મોટા ખરલોને જમીનમા બેગાડેલા હોય જ્યા અનેક
જાતના સાધનોના દગ હોય જ્યા ચોતરફ વિશાલતા-પગતાસ-હોય-આતુ ચિકિત્સાદૃ
હારિપટલ-હોતુ નોંધએ

[આ પછી મુક્તક સગ્રહ નામનો વિભાગ શરુ થાય છે ટિપ્પણકાર કહે છે
તે પ્રમાણે આ વિચિત્ર ગુરુઓ સહ ય મનુષ્યોના ચિત્તને અમલકારમા નાખવા માટે છે તેમજ
વૈદ્યને રમ લેવા માટે છે શ્રી કૃષ્ણગમ બદ્ધ સ્વગસિકતા પ્ર ટ કરવાના આશયથી
આ ગુરુઓ યોજેલું છે આનુ પ્રયોજન દરદીઓના ચિત્તને ખુશ કરી જરૂરવેગ નિવારણ
અર્થે છે દ દીઓના ચિત્તમાથી વિષા કાઢી નાખવા માટે આ અસત્કૃતિ પ્રધાન પ્રયોગો
આપનામા આવ્યા છે વિષા એ રાગ વધારવાર છે એમ લગવાન ચરક વિદ્યાન
રાગવધનામા પશ્ય મહે છે

પરકાલ ચ વેગ ચ ચિત્તયન્ ચયતે તુ ચ ।

તરયૈરૈસ્તુ વિચિત્રૈથ વિપયૈ નાશયૈ સ્મૃતિમ્ ॥

અર્થ--તાવ ભગવાનો વખત થયો છે એવો વિચાર કરી પ્રીતે જે તાવને લાવે છે-
તેવા રાગીની સ્મૃતિને ધૃષ્ટ-મનપર અત વિચિત્ર વિવેચી દર્શાવી

આ બધા મોઢો આરંધ મનથી નથી કેવળ ચમત્કાર સમજ છે દાખવા તરિકે —

જપાપ્રસૂનપ્રકરપ્રમાર્જિત જુરોમુતલ્લિનનગીનનિમ્બુકમ્ ।

ક્ષતાદલ લાહિતગ્રહિત ડરીન્ રસસ્ય વિદ્વિ કચતાડવિ વપતિ ॥ ૧૧૫ ॥

જુરીમુત અર્થાત્ ચાંડુના પાના ઉપર ચમત્કારના કુરુની મોઢો ખૂન ધમરી પછી આ ચાકુથી તાજ વિંધુ માપવું જ્યારે તુરતના ધામાથી લાસચોગ લોહીના ટીપા ડાઠ કરે તે ત્યમ આ લિંધુમાથી લોહી જેના લાન ગમના ટીપા પડશે

ક્ષયિત ચીનધાસેન પયસો દ્વ સંહૈવ ચ ।

ઊરરી કુરત ગોત્ર રચાભાવ ન સશય ॥ ૧૧૭ ॥

ચીનાર્ધ ધામ (અગર અગર આ હોય એમ માન્ય અનુમાન છે)ને દૂધ અને ચાકાક પાણીમા નાખી જમાણી કંડુ માડનાથી દૂધ ગળી જાય છે આ મનાવડ છોકરા ગરબેવો નામથી ખાય છે દૂધનું જમાનવું એ ચમત્કાર ?

કુમ્ભા ૮૮ થી ૧૨૭ સુધીના મોઢો ચમત્કાર પ્ર ૧૫ હોઈ એ તે પાડી દીધા છે વૈદ્યકના પ્રયોગમા આવા મોઢોને ધ્યાન ન લાવું જોઈએ એવો મારો નમ મન જે વગી આ બધા મોઢો મને બગબગ બેસતા પશુ નથી આથી આ શુ ઠ મેં છોડી દીધુ હ મારી ખાતી છે કે આથી વાચકો કડપણ નરિ શુમાને આ ગ વધ

આ પછી સ્વધૃવચણનમ્ એટલે આતમ પ્રજ્ઞ કે દારૂખાતુ કે તાતુ પ્ર ગ્યુ આરે છે આ પ્રકરણમા દુલ્લભ જી (ગુણગરી) કેમ જાનારી કેરી કેમ મનાવરી વગેરેન વખત છે મોઢા ૧૨૮ થી ૧૫૩ એટલે ૨૫ મોઢા મેં છાડી દીધા છે

આમ આ તૃતીયગુરુ મગામ સાય ૧૨ પંના નયુ ગુરુ ૧ એ મિદ્ધલેખન મણિમાલાનો પૂર્વાર્ધ ગણાય છે એટલે મિદ્ધલેખન મણિમાલા પૂર્વાર્ધ મગામ — એમ મને છે

હવે ચોથા ગુરુ શરુ થાય છે અને તરનો ચિત્તિમા શરુ થાય છે આ ગુરુમંત્રી જે ખૂબી છે તે હવેજ શરુ થાય છે અનેક મા ૧ સિદ્ધ ઉપાનો મિલે અદિ જાનાર છે કેમકારે યુનાની ઓરધેને મિલે અપના મા જે માસતનો અનેક મ મ જનારો આ પ્રકરણમા આપણને જોવા મળે છે આ ચતુર્થ ગુરુજી ચિત્તિમા વિભાગ શરુ થાય છે અને તે ધ્યાનથી વાચવા લાયક છે આ પ્રયોગો તદ્દન વિદ્યામાદ છે આમા કોઈ જનનો મને ગમવાનું પ્રયોજત જ નથી વિદ્યમાન વદ્ય માનિ યમાથી જે નથી મળતું તે આ મેં ધમાથી મળે છે એટલી એની કિંમત છે સુનોને વિશેષ ચ મેં જુ ૧ મા ૧ વૈધ]

મોક્ષિતઃ જ્વરઃ એટલે હિંદીમાં જેને મોતી જગ (Typhoid) કહે છે એ ટાઇફોઇડ તાન આ તારમાં—

૧ મુક્તાપિષ્ટ મધ સાથે આટવું
૨ સોનાનો રગ અથવા સુવર્ણમય મધ સાથે આટવું
૩ મોતી પિષ્ટ અને સુવર્ણમય બન લર્મિંગ અને પ્લાઝીના વ્વાય માથે લેવું
(૪) લર્મિંગ અને મહુ પર્લી (આપણે જંગાતમાં જેને પ્લાઝી મ્હીએ છીએ) તેનો ક્વાથ પીવો

(૫) બે નથુ માખીમો (પામો ૧૮૧ નાખી) ફાળીમાં ટૂંકી પીતી

(૬) બાજરીની રાસ (૫ શન ૧૧ રગ ધૃતિ પ્રમિશ્વ શાનિરિગેષ) પીતી

સૂત્રમ્ સુત્રમસદૃશવપૃટ્ટુલમિલિતમોત્તિનીમૂલમ્ ।

મૌક્તિકકર પરરજ જયતિ ન કિં કટિતિ ગાન્નરમૂલમ્ ॥ ૨૧ ॥

મિલિ મોતિનીનો પગિચા દિપ્પણી રે બળ્મન વિશેષ આપ્યો છે આ પરિચય કઈ પણ પ્રકાશ પાડી શકે એવો નથી પરંતુ આયુર્વેદ મહોપાધ્યાય રસાયનાચાર્ય પે ભગીરથ સ્વામી તેમના મિદ્ધાપર મણિમાલા નામના પુસ્તકમાં (૫ ૧૧) લખે છે— સપ્ત કુલરાજા દ્વારાનો વવગ-પુન સુગંધિત હોય છે આ જાનગનું નામ જ્યપુરી બારામાં ગદિલી છે યુ પી મા એને રિયા હે છે ૫ દેવરા ૮૭ વેદવાચરપતિ મિનિ મોદિનીનો અથ માધરી ૩ છે ગદિની જાનગનું કામગ મૂળ આવી આવીને ચૂસડુ એથી ગમે તેવો દુસ્તર મોતીજશ તાન મટે છે

વનમ્સિકા શાકરસગતા મના

કિરાતવીયૂપન્તાગૃતન ય ।

દ્વિસધ્યમાસસદિન વિત્રે મ્લા

ન તસ્ય જીર્ણવરનામતા રજ ॥ ૨૨ ॥

કરિયાતુ અને ગળોનો વ્વાય મનારી તેમાં બનફસાનો શરમત સમભાગે મેળવવો આ પ્રવાહો માથે ખૂન લા (પાનનીબાર) તુ ચૂર્ણ સરાગ સાજ ફાડી જવું એજ્વરની પે ના ટળી જરો

(બનફસાના સંગ્બતની ત્રિધિ આગળ ૪૭ ૪૪ ઉપર આપરામાં આરી છે)

ધા યનાગરનિયૂહ સનિમ્બૂકામ્નુશકર ।

શારદ જ્વરમ હાય પ્રસભ્ય હરતેતગમ્ ॥ ૨૩ ॥

ધાણા અને ચુંદના ક્વાથમાં એ લોણુનો રસ અને સાકર મીનારી પી જવાથી શરદીથી આવેલો તાવ મટે છે

પચ્ચાશમરિચાનિ વિરચશક્લ પ્રસ્થાન્નિર્ણયે પચ

ત્વાથ સામિનિપેદુપિ પ્રતિકિરત્ સ્ફોટાસિતાયા વંહન્ ।

ઉપદ્યત યદા પુન વચનસ્તગ્રાધતત્તુદ્રમ

સિદ્ધ સાદૃતિરુગ્મેન હિ વિવચ્છીનજ્વરો ઉત્તય ॥ ૨૪ ॥

પુત્રસ્થિતામરિષ્ટસ્ય શરાણામેનવિંશતિમ્ ।

પિટ્ટા તત્તુ યમરિષ્ઠેર્જલ દત્ત્વા દ્રવીકૃતામ્ ॥ ૨૯ ॥

તત્તમદ્વિત્તનિષેષા મતાગશિશિરોઽમ્ ।

નિપીય મુચ્યત તત્તુ શરાતઙ્ગાન સશય ॥ ૩૦ ॥

લીંબડાનો લીલી ૧ મળીએનો પુટપટ કરી તેની માથે ૨૧ મરી ઉમેરી ૧૦ તોલા પાણી નાખી ખૂન ઘૂટણ પછી એક ગ્રસ થઈ ગેરના ગે પાણીમા, માગીના માગડાને લાલચોળ થાય ત્યા સુધી દેવનામા તપાવી છમગરો આ ગમગમ પાણી પી જવાથી પુરત જ તાર ઉતરી જાય છે

શતકૃત્વો જલૈર્ધાના કારવી સકળાપદ્મ ।

પિટ્ટામ્બુગાન્ઠિતા કોળ્યા પીતા તીર્ણ શરાપદ્મ ॥ ૩૧ ॥

૧ માસા અજમાને સો વાર પાણીમા ઘોડ નાખી પછી તેમા ૧ લીંડીપીપર ૧ માસા સિંધાપુષ્પ નાખી ૧ ગેર પાણી નાખી ખૂન ઘૂટી પછી પાણીને વજ્રમાગ કરવુ આ પાણીને મેજેજ ગમ મરી પી જવાથી સન જરો નાશ પામે છે

[ટિપ્પણીમા સમજીતી આપવામા આની છે ગત ઉપર ૧ માપા અજમે અને ૧ લીંડીપીપર પાણીમા ગખી મૂકવુ સવારમા પીપર કટી લઇ અજમાને સો વાર પાણીમા ઘોવાથી ઉપગના છાડા ની ગી જરો એટલે તેમા ૧ મામે સિંધન નાખી પીપર સાથે વાગી પાણી કરી લઇ વજ્રથી તે પાણી શાગી લઇ પિત્તળના વામણમા ભરી અગ્નિ ઉપર મૂકવ ૨ પલ જેટલુ પાણી આખી રહ મેટને ઠંડુ થાય તારે પી જવુ]

નનુ રામસનકાળે પ્રવિરલ મયાદ્વત્રય ।

વિં કુરત વૈવપત વર ક્ષતિતિ જગીકુરત ॥ ૩૨ ॥

કરિયાતાના ચૂાને ગતમગ ગમ પાણીમા લીંડીનો ગખી સવારમા ગાળી લઇ કાચમી (લીંડાધાણ) નાખી પીવાથી હે નવપતે । શુ થાય છે? આ પીવાથી જલદીથી તાવ ઉતરી જાય છે (ડિગ્રીકાળે ૧૦૦ ફ્યુઝન ટીગમના કટરો પશુ છુટે દાથે વાપરે છે) ગમગમના ગલે મિ ટા પિટ્ટા પાતા સિતાયુના ।

નિર્હાત પિત્તજ દાહ દુર્ગા ગુમામુર યવા ॥ ૩૩ ॥

૧ તોના ધાળાને ગત નપતે ૫ ટેના પાણીમા મીંગવી ગખી સવારમા તેને ખગલમા નાખી ખૂન ઘૂટી આદર સા ૨ ૧ તોલા નાખી પી જવાથી પિત્તજ જ્વર તર્જન્ય દાહ મટે છે

ભારતીય નિયતિ ઘટ કુટિમ્બપણાનિ ધા યકાન્સુપરિ ।

સમતમગ્નુ નિર્નાપિતમપહરતિ કરાહ્નિતલ્નાપમ ॥ ૩૪ ॥

પાણી ભરેલા એક ધડામા મરિયાતાની પા ડી અને ધાળાના ચૂાને નાખી રાતભરે રહેવા દઇ તે પાણીમા દાઘપગ બોળી રાખવાથી દાઘપગને તમાચે બળતી બાળતરા થાંત થાય છે [આ પાણી પીવાના કામમા પણ લાઈ શકાય]

(અપૂર્ણ)

આ માસિકના ગ્રાહકો અને લેખકોને સૂચના

(૧) ગ્રાહકોને જણાવવાનું કે ૧ જુલારી અર્થે આપુર નિજાનનું ૨૨ મુ ૧૧ રા માન કે નવા થનાર ગ્રાહકો જે નવાજમના પમા મ એા થી મો નવા તેા તેમને એ એા? ખરચે તગત મગા.

(૨) વાની અધરાયથી ત્રા થનાગને પણ વાની રાડઆતથી જ ગ્રાહ થએના ગમી ના જે જુઆરી મામથી જ તથા અકો મો ની આપનામા આવ કે

(૩) ગ્રાહના મગનામા અધુ ૧ હાન ૬ ૧ હા ૧૧૧ તેમજે પૂર કે ૧ લેલુ મ નામુ ત ત મો લી આપવુ જોથી અ જોર ને ન તથ આ બા તમા ગ્રાહકની સુ હાનાથો મ પાકો આરો તા પ્રીથો તે અ નુ મોગેજ ગ્રાહકને શિર ગેરો માટે મગનામુ પૂર તથા ૧૬૬૫ હોર તા ૧ લેલુ મગનામુ તગત મો ની આપવુ

(૪) ગ્રા થરા મગર કે અ મેગતવા મધ સરગો પનનનહાઁ વ્યવસ્થાપ આપુર નિજાન " આલિય મુદ્રાલવય, નયમડ અમ ના એ મગનામ ગા

(૫) આ માસિકના લેખકોએ મોતાના લગા કે માગિ મા આરના લમો મધ ના ૧૧ ૧૧૧૧ તનીને સગનામે ગા

(૧) નાન માસેગીએ માટે વારિ નવાજમ માત ૧-૮- ગખનામા આવ ન છ

(૭) મા માગિ મા છપાના લા મા માટે ને ન લે ના લ રો જના ના છ

(૮) આ માગિ ના લેખકોને અન ઝકુ કામા યુગિ ન રમ્મ લી ની પનીતિ (policy) ને મા મધ તથા

!! ખાસ લાભ !!

આપુર નિજાનની ૧૮/૦-૮૧-૮૨-૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭-૮૮-૮૯-૯૦-૯૧-૯૨-૯૩-૯૪-૯૫-૯૬-૯૭-૯૮-૯૯-૧૦૦ થી મગને

લખો

પાછલા ર્થની નર્હલો માટે ઝકુ નર્મગીત રુ મર્

આપુ વર્ધના અમે માટે વ્યવસ્થાપ -આપુ નિજાન

૩ આલિય મુદ્રાલવ, નયમ -અમ ના

વડોદરા નગરની લાયબ્રેરીઓ માટે મળ્યું થયેલું

વૈદક મિદ્ધા-તોને તુલનાત્મક દષ્ટિથી તથા
અનુભવની દષ્ટિથી, ચર્ચનાર વૈદક માનિક

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

પુસ્તક- ૨૨ તદેવ યુત્ત મેષ્ય યદારોગ્યાય કલ્પતે । નવેમ્બર-ડીસેમ્બર
૧૯૧૨ ૧૯ સ ચવ મિપ્ત્તા શ્રેષ્ઠો સેમેન્સો ય પ્રમોત્રયન્ ॥ ૧૯૨૬

તરી અને પ્રમાણ

દુર્ગાશક્ત કુવળગમ શાસ્ત્રી

અફ ડામર્મિયુટીકન ર્દશ લી૦ તરદ્ધી

૬ સયાની રાડ મુખાધ-૧૪

શુદ્ધ આયુર્વેદોય દવાઓની માત્રક શુદ્ધ આયુર્વેદ
મળધનુ શાસ્ત્રીય જ્ઞાન પણ તમને જડુ કાર્મમી
તરફથી પ્રકટ થતા આ માનિક દ્વારાજ મળશે

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

॥ ૮ ॥

૧૯૭૭-૭૮

નવેમ્બર-ડિસેમ્બર માસના અંકનો પૃથ્વી

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

ઈ સ ૧૯૩૯, પુસ્તક રચના આયુર્વેદશિક્ષા

નિવધ

દેખક

૧૧૯ ૧૪૮

અર્થિકરો અને આયુર્વેદનો ઇતિહાસ
આયુર્વેદિક મ ધ સાહિત્યની પૂર્તિ

શી રીતે ચાપ ?

માનવ વિશ્વમા આયુર્વેદ
અભ્યાસકર નરોત્તમ દેવ

૩૩ ૮

આયુર્વેદના પદાર્થવિજ્ઞાન
આયુર્વેદીય ઔષધિ-સંશોધનની વ્યાપ્તિ

અને દિશા

વૈદ્ય ચૈત્ર ધ દેસાઈ

૩૫૮

આયુર્વેદીય વિદ્યાલયો અને મુખ્ય

સંસ્થાઓની મહત્વ

વૈદ્ય અબ્દુલ સમી

૮૭ ૬૯

આયુર્વેદ સંબંધી નવા સંશોધન

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન માટે રહેલું નકલ
આયુર્વેદ વિજ્ઞાન માટે રહેલું નકલ

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

નમો વ્રહ્મજાપત્યશિવલલિત્તિભવન્તરિસુશ્રુત-
મરદ્વાજપુનર્વસ્વપ્રિવેશચરકમ્ભતિભ્ય ॥

પુસ્તક ૨૨ મુ]

તારીખ ૧૯૭૧

[પૃષ્ઠ ૧૧]

સુશ્રુત સહિતાનુ સૂત્રરથાન, શ્રીચક્રપાણિદત્તવિરચિત
ભાનુમતી વ્યાખ્યાન સાથે, મહામહોપાધ્યાય કવિરાજ
ગણનાથસેન સરસ્વતી મહોદયે લખેલા
ઉપોદ્ધાત સાથે

સંજોધન—આયુર્વ માતે શ્રી યાત્રલ ત્રિમલ આચાર્ય તથા જયપુર મંડુક
મહાવિદ્યાલયના આયુર્વેદના પ્રધાનાધ્યાપક બિરગાચાર્ય પ ન શિશો શર્મા

પ્રકાશક શ્રી ગ્વામીનદી ગમરવામીનિધિ મત્રી પં શ્યામસુ ૨ શર્મા એમ એ
વિ સં ૧૯૮૫ મુ ૪ રૂપિયા

આ ભાનુમતીની વ્યાખ્યા સાથેનુ સુશ્રુતસૂત્રરથાન એ શ્રી સ્વામી લક્ષ્મીરામનિધિ
અ ધમાળાનું પહેલુ પુસ્તક છે સ્વ આયુર્વેદ માતક લક્ષ્મીરામ સ્વામીએ પોતાની મિમત્તનુ
જે દ્રષ્ટ નરેલુ તેમા વીશ દાન રૂપિયાના વ્યાખ્યાથી અયુવ અમધી નરીન પુસ્તકો
ગ્યનાગ વિદ્વાનોને પુરસ્કારપે મદ આપનાની તથા પ્રાચીન અર્ચીન અમુદ્રિન આયુર્વેદિક
પુસ્તકો પ્રકાશિત ક નાની યોજના છે એ યોજના અનુસાર શ્રી સ્વામી લક્ષ્મીરામ
અ ધમાળાનું આ પહેલુ પુસ્તક પ્રકાશિત થયુ છે

સુશ્રુતમંત્રિતા ઉપર ચક્રપાણિ પે ગ્વેલી ભાનુમતી રાખ્યા છે એમ વિદ્વાનોના જાણ
વામા ધણા વખતથી છે એ વ્યાખ્યા સૂત્રરથાનના નાગીમ અધ્યાય સુધી પહેલા અગાળી
નિપિમા મહામહોપાધ્યાય વિગત રિજવગતમેન અને કવિગમ શ્રી નિશિઞ્જન્તમેનદારા
મંપાદિત થઇ છપાયેલ છે પણ દાન જે સ્વામી લક્ષ્મીરામ દુરદશામામા છાર્ધ છે તેમા
અંખર્ણ સૂત્રરથાન છે વળી એનુ સુદ્રલ વતામરીમા છે અને તિશુરમાગમા થએલુ હોઇ
અતિ સુન્દર છે એટલુ જ નહિ પણ આ સપા ન પણ આયુર્વેદ મસ્કુન અ થોના મપા ન
કાયમા જેજે આખુ આયુધ્ય ગાળ્યુ છે તથા પગમ નિપુણતા પ્રાપ્ત મરી છે તે અમાગ મિત્ર
આયુર્વે માતેક ન વલ ત્રિકમલ આચાર્ય છે અને એમણે ઉપનમ્ય માધનોનો
પયોગ કરી લીધો છે એ જોના જદુ પડે ત્યાં પુનશ્ચ શુધી વિશેર કરના જેવુ ભાનુમતી
આખ્યા માટે રહેતુ નથી

મંપા ન મર્ષમાં આ મા જન વદ્યાર્થ એ જે આદ્યપુસ્તકોનો ઉપયોગ કરી છે તેની નોંધ એમણે જ મપા મના નિવે નમા નીવે પ્રમાણે આપી છે બાનુમતી વ્યાખ્યાનું પહેલું આ શ્લોકનક તે મ નામાં છપાયેલું ઉપર દેતેનું પુસ્તક અને ખીજી લક્ષની ધ ડીઆ આદિસ માંથી પુસ્તકો લાગે છે એરીએ દલ રીમય ધ રીટયુ માગત મગાવતું દસ્તખિખન પુસ્તક જેમા માત્ર જાનુમતી વ્યાખ્યા જ છે નૂન સુત્રપાઠ નવી આ દીખના મૂળ સુત્ર સ્વતોના મપાદન માટે નજી આ રા પુસ્તકોનો ઉપયોગ કરી છે (૧) તેપાગ મ ત્યુ પ તેમ જ શર્માના મ ધ સમદમાથી મળતુ તા ન ઉપર લખેનું દસ્તખિખિત મૂળમાત્ર (૨) એમણે પોને જ પ્રાદિત કરેનું અને નિયુગગગમમા છપાયેનું નિમધર્મમદ વ્યાખ્યા મનેત પુસ્તક એ ખીજી અને રવ દાગલુચ સદ્ગતીએ સપાદિત તથા એમણે પોતે પેદ સુતુનાથ મદીપનભાવ માથેનું છપાયેનું પુસ્તક એ ત્રીજી આ પુસ્તકના મપાદનની એ મુરકેનીની મપા કે નોંધ કરી છે તે પણ ખ્યાનમાં લેતા જેની છે તેઓ મહે છે કે નિમધ સમદ વ્યાખ્યા માથેના સુતુના નેટના દસ્તખિખિત પુસ્તકો આજ સુધીમાં મળ્યા છે તે બધા મળ્યા છે અને તેથી નિમધ મદ વ્યાખ્યા મનેત સુતુનમદિતાનુ મગાધત મગા દણુ મમત મૂળ પાઠ દેરા તે નકો મરનામા મધ મુરકેલી પડતી નથી પણ ચક્રપાણિ ત વિચિત જાનુમતી વ્યાખ્યાનું તો એકલી વ્યાખ્યા જ જમા છે અનુ એક જ દસ્તખિખિત પુસ્તક મળ્યું છે અને સુત્રચાનમા જ દ્વડો જેની વ્યાખ્યા મેલી છે એવા પામેથી ત ન છુ । ચક્રપાણિની વ્યાખ્યાવાળા પામે છે એટલે તે મધે ચક્રપાણિ મમત મૂળપાઠ મા દેતા એ નકો મગુ અત્યત મુરકેન ધધ રહે છે પણ આપણા હુમારે તેપાગ દેશમાથી મળેન તાડપન પગ નખાનોના પુસ્તક મા ઘણા સ્થગોમા ચક્રપાણિની વ્યાખ્યાત ઘણા પામે ગળ્યા અને નત અનુસરીને ચક્રપાણિમમત ના નૂનમા વ્યાખ્યા છે અને મુદ્દિન પુ તમગાજો ર મુમમત પાઠ પા ડિપ્પણીમા આપ્યો છે અને ત્યા તા પત્ર પુસ્તકમા પાઠ ન મળ્યો ત્યા પા ડિપ્પણીમા આ વ્યાખ્યાનસારી પાઠ ન મળવાથી મૂળમા નથી નમ્યો એમ તોધ્યુ છે

ઉપર પ્રમાણે અનિશ્ચય મહેનત લઇને જાનુમતી વ્યાખ્યામનેત સુતુતનુ સુત્રચાન મપાદિત કરવા માટે અમાગ મિત્ર આ મા જન વદ્યાર્થ ત્રિકમજ આચાર્યને ધન્યવાદ આપી કે છીએ અને એમની જ સૂચનાથી સ્વામી લક્ષ્મીગમ નરટના વ્યવસ્થાપકોએ આ પુસ્તક પ્રગટ કર્યું માટે એમને ધ વવાદ આપીએ છીએ સ ગત ર મીજીએ જ ત્યા સુધી થી જન વદ્યાર્થ જીવતા દીપ ત્યા સુધી એમની અનુમતિથી આયુર્વેદીય અન્યો છપાવવા એવી સૂચના દરદયા જ રી છે એ જોતા મ ધમાળાદા । ઉત્તમ આયુર્વેદીય સાદિત્ય પ્રકાશિત થશે એવી સ્વાભાવિ આશા રહે છે

આ જાનુમતી વ્યાખ્યા વિષે વિશેષ હેવાનું નથી વિદ્યાર્થો અને વિદ્યાર્થીઓ જોના ઉપયોગ કરે એ જેની માથમતા અને આ મ ધ સાથે જોડેન ઉપોદ્ધાતનો મગગ અનુવાદ આ પછી આપ્યો છે એટલે એ રિરે અદી મથુ નથી લખ્યુ

૧ જાનુમતી વ્યાખ્યા ઉપર નોંધ્યુ છે તેમ એક વાર જ જાગમા છપાયેલ છે એના સપાદક વિદ્વાનો બેરે વિદ્યમાન ન હોય પણ તેના વારસો અથવા સિ ધો તો હશે ર અને ત્રીજીએ પાસે પણ જ જાગમા જાનુમતીની હાથ મેતો દોવાનો સબલ છે છતા સડનથી એક જ હાથપ્રત મળી એ આશ્ચર્ય જનક દર્શકત વિષે શું કહેવું ? તરી આ વિ

ભાનુમતી ટીકાયુક્ત સુશ્રુતસહિતાના સંસ્કૃત ઉપોદ્ધાતનો અનુવાદ

મળ લેખક મ મ કવિરાજ શ્રી ગણનાથ મેન સરસ્વતી

સુશ્રુતનો આ ઉપોદ્ધાત અનેક દુર્બલ આયુર્વે નિબ ધોના ઉદ્ધા મપાદનમા અતિકુશલ અને મા । પરમમિત્ર આયુર્વે માર્તંડ જેવુ યથાર્થ બિરૂદ ધાણુ પ્રનાર શ્રી યાદવજી ત્રિકમજી આચાર્યના અનુરાધથી લખવામા આવે છે અને પ્રત્યક્ષ શારીર ના ઉપોદ્ધાતમા જે કલ્પ છે તેમાનુ જ મોટે ભાગે થોડું અહીં મ્હેવામા આવે છે વળી તેઓએ પણ અતિહાસિય નિસ્તારનુ હમણા જ વર્ણન કરેલુ હોવાથી સુશ્રુત વિષયક થોડું જ મ્હેવાનુ ગ્રહે છે છતાં વિદ્વાનોના ચિત્તના નિર્ભર માટે કાષ્ઠક યથામતિ વિચાર અહીં ના ? આ ખોમા જેટલુ પણ તેઓની જ્ઞાનામૃતની તૃપાને છીપાવવા માટે પૂ તુ યશે એવી આશા છે અને અગત્યની ઉપમા જેને આપી શાય એવા મહાશુદ્ધિશાળીની જ્ઞાનપિપાસાને નિરાગ ના માટે તો અતિ રમૃતિ રઘકાન્તિ અને રાત્રોમા નિષ્પ્રજાત અને અમાગ અત્યંત આપી એવા નેપાળગજ ગુરુ શ્રી હેમગજ શર્માની અતિહાસિય તરનામૃતના પાગનાગ જેની ૧૩૫૫ મહિતાના ઉપોદ્ધાતરૂપ રૂતિ જ સંકિતમાન થયો

હવે સુશ્રુત મહિતા એ આપતત્રરૂપ સમુત્પન્ન અમૃ વરત્ન છે કે જે આયુર્વે ૧ પામકોના મહાભાગે હારીતાદ સરિતાની પેઠે અઘાપિ નુષ્ઠ થયુ નથી કે બેઠ કાશ્યપા મહિતા પેઠે કીટાદિ વડે અતિ ખવાઈ ગયુ નથી એ પ્રાચીન રાયત્રનુ અત્યારે પણ નુષ્ઠ છે વિદ્ધાધિપાદિના જ્ઞાનાક્રમત્રોતુ નિધાન છે ધ વ તર્તિ એ ઉપરેશન કાપચિકિત્સાને આકર છે અગ્નિવેશાદિ છ નપિઓએ ગચેન કાપચિકિત્સા તનાના અચતુ મગ્ન સ્થાન છે અને કાશ્યપા એ ગચેન મૌમાગ્નત્વાદિ ત્રોતોના સારાદાગને માચવવાનો મપુટ છે

આ જ્ઞાનનિદાનના નિમિષ આપતત્ર કોપ મ્વરે ચ્યુ એ જિજ્ઞાસાના ઉત્તરમા થોડું કટેનામા આવે છે આ તત્રમા ખશિરાજ ધ ન તર્ગિને રાય જેવુ પ્રધાન અંગ છે એના આ આયુર્વેદના ઉપ દ્રા મ્હેલા છે અને એ ઉપદ્ધાના નાતા તરીકે સુશ્રુત ઓપરેનવ ઓગ્રજ પૌષ્કલાવત બોજ વત જુદાદિ નપિઓના નામ દ્વા છે તે રધાત્રે જુ લુ । તત્રા લખ્યા જેમાના પહેના ચાર ર યાગના મૂળ હતા એમ કહેતુ છે ૧ આ બધા તનો હજાર વર્ષ પહેના સુનલ હતા એમ તેમાવી નૂના મીમકારોએ પાકો ઉતાર્યા છે તેથી નક્કી થાય છે તેમા પશુ વાગવાર ઉતારેના યત્ર રજ્જ અને શારીર વગેરેનુ વણન આપનાગ બોજતન્ત્રના પાઠોથી વિગેષજોને ખાત્રો થાય છે કે આ તત્ર મળે તો નૈધા ઉપર ધણો ઉપકાર થાય

હવે થોડું ધ વ તર્તિનુ વૃત્તા ત કહેવાય છે પુરાણોમા એ વિરતાગથી મળે છે પુરાણોમાથી બે જ ધન્વ તર્ગિને પત્તો લાગે છે તેમાના પહેના ધ નન્તર્ગિ તે મધુદના મથનમાથી ઉત્પન્ન થયેના વિપ્લુના અશાવતાર રૂપ અખજ નામના જેવુ વણુન હવિશ મહાભાગત ભાગવત વિપ્લુપુરાણુ વાયુ બ્રહ્માડ અને આગેવ પુરાણુમા મળે ૪ ૨ તેને ભાગવતમા

૧ ઓપષેતવમીરઞ્ચ સૌત્રુત પૌષ્કલાવત ।

શપાર્ગા ગલ્યસત્રાણા મૂલા વેતાનિ નિર્દિનન્ ॥

સુશ્રુતોક્ત પ્રાચીન પદ્ય

૨ વિસ્તારના ભયથી તે તે પુ જોમાથી અદ્ધા હતાત નથી કર્યા થોડુ દિગ્દર્શન મા ઉતાર્યું છે તે નીચે બેડ

આયુર્વેદ દગ અને આગનેયમા આયુર્વે પ્રવત્ત દેહને ૯ સમુપચયનો વૃત્તાન્ત કૃતબનો છે માટે આ ધન્યન્તરિ આદિ દેવ છે તે પણ નક્કી પછી બીજા ધન્યન્તરિ મહારાજના વશમા ધન્યન્તામના ગગના પુત્ર રૂપે (વિષ્ણુ અને ભાગવત પુરાણ પ્રમાણે દીર્ઘ તપમના પુત્રરૂપે) ઉત્પન્ન થયો છે એ પ્રથમ ધન્ય તરિના જ દ્વિતીય મશ્રુતિમા અનતાર છે એમ સર્વત્ર પુરાણોમા મ્હેલુ છે એ ય લોભમમા નાગવશુનો અવતાર થયા છે એમ ભાગવતમા રૂપક કહેલુ છે^૧ જુઓ —

ઘાવતર દ્વાન્ગમે પ્રયોદગમે દગ ચ ભાગવત રૂપ ૧ અ—૩

અને હરિવગ્ગાદિમા અખન્ધ વન્તરિને વિષ્ણુ કહે છે કે—

દ્વિતીયાયા તુ સમ્મૃત્યા લોકે રથાતિ ગમિષ્યસિ ।

અણિમાદિષ્વ તે સિદ્ધિગમસ્થસ્ય મરિષ્યતિ ॥

તતૈવ ત્વ દારારણ દેવ વ પ્રાપ્સ્યસે પ્રમો ।

ચરૂમ ત્રૈવ્રત્તત્તપ્યિ ય્યતે ત્વા દિજાતય ॥

ધન્ય તરિની જ મમ્મા પપુ એમા જ નીચે પ્રમાણે મ્હી છે

દ્વિતાય દ્વાપર ગાત સૌ હોત્રિ સ કાશિરાટ્ ।

પુત્રકામસ્તપસ્તેપે ધવા^૨ દાર્ધ મહત્તદા ॥

તસ્ય ગદ્ધ સમુપન્નો દવો ધ વન્તરિ રતદા ।

કાશિરાજા મહારાજ સવરાગપ્રણાસન ॥

આયુરદ મગ્દાજાત્ સપ્રાય સમિપ ક્ષુ ક્રિયમ્ ।

તમદધા પુનર્યસ્ય ડાપ્યમ્ય પ્રયગદ્યત ॥

(રરિવરા પર્વ ૧ અ—૨૪ વાસુ પ્લવાઃ પુરાણોમા ઘણકરી એ જ પાઠ છે)

(ઉપરના વચનોથી ધન્યન્તરિનો બીજા દ્વાપરમા જ મ ભગદ્વાજ પાસેથી આયુર્વેદનું ઇદમ્ અને અજ્ઞાત વૈદની અપ્તધા વહુચળી એટલા અથ ની લે છે મશ્રુતમા પોતાના ઉદ્ધ પાસેથી મ આયુર્વે પ્રાપ્ત કરી જેમ દ્હોને પોતાનું શિષ્યપણું કહેલુ છે તેનું મમાપાન જુદા જુદા મ્દપની પનાથી અથવા ૫ મ મુરૂની પનાથી થઈ શકે છે)

હવ સુતતાના ઉપદેશા તરિકે જે દિવાદાસ નામના ધ વ રગિનું મશ્રુતમા કથન છે તે ત્રી ન ધન્યન્તરિ હોય એમ ભાગે ૯ પુરાણોમા ડસરમા ધન્ય તરિના પ્રખેત તરીકે

૧ જુઓ આમણી ટિપ્પણી

૨ હરિવરામા જ અ યત્ર આદિ દેવ ૬ વન્તરિની કથા જેવી (જુઓ ભાગવત રૂપ ૮—અ ૨) અને અન્નિપુરાણ (અ ૩) મા પશુ જેમા તત્તા ધન્યન્તરિ વિષ્ણુરાયુ દ પ્રવત્ત એ રીતે વચન છે

૩ વિષ્ણુપુરાણમા કાઠક જુની રીતે વસુધેવા આપી ૯ જેમકે કાલ્યણ કરેલ કાળિરાજ

તદમાદ રાજ રાટ્થય નાપ્તવા પુત્રો મન્ત્ર ધ વન્તરિસ્તુ દાધાવરા પુત્ર (વિષ્ણુ અ—૪ અ ૨) મા ભાગવતપુરાણ રૂપ ૬ અ—૧૩ મા એમજ છે એટલે રાટ્થ ૫ મા દેમરા રામાએ દર્શાવત વ રાજા પરા પાત્રી મુધારવી ૫ રી

એક વિવેકામ નામના ગગ્ગનો C નેખ મળે કે નહય (પ્રથમ મ ન) મા ઉપનિષદો (ગોપીતકી આદિ) મા અને મહાભાગતમા શોષવીતવાળા વિવેકામ નામના ગાનુ વપુન મળે છે પણ આને સુશ્રુતમહિતા મિત્રાય કાય આયુવદ્વાપ્તેશમ મ્હેવ નથી છતાં યજુ આજ વિવેકામો ભીમચ્ચના પુન અને પ્રત નના પિના ત કિ ૧૬ મદાજા ત અને પુગણોમા સમાન પચિચ આયો છે માટે આ વિવેકામ ૧૭ નુપપરગત વિદ્વાનો અધિ પારો અને વશ પ્રાપ્ત થ વ તગિ નામ હાસાલી થ વ તગિ સુશ્રુતનો ઉપ પટા હોવો જોઈએ એવો કેટનામ્નો મન છે પણ એ હીમ નથી હાથલુ મળુ કે કુનિ ઇતિહાસ અને પુરાણનો વિગથ આવે છે આને કોમ રીતે અમ વર મ્નો શમય નહિ જ્યારે સુશ્રુતમા અમગ્વર કહાય છે! અમગ્વરપણુ તો બીજા થ વ તગિમા બેમે છે કાગણુ કે તે શરીરથી જ તમે દેવત્વને પ્રાપ્ત કે જો એવુ વિષ્ણુનું વરદાન હતુ ૨ માટે સુશ્રુતોમ્ત વિવેકામ પન્મા સનો જ રીતે દિવાદિવિષ્ટ દેવાના દાન સપ્રદાનથી એવા અથ રીતે વિવેકામ નિશેષણનો અથ કરી મમાધાન કરવું

અહ હિ થ વતરિ રાદિદેવો

જરાજ્ઞામૃત્યુહરોઽમરાણા ।

શ યાત્રમજ્જરપરૈસ્પત

પ્રાજ્ઞોમિ ગા મૃય દ્વહોપન્દુ ॥

એ સુશ્રુતોક્ત ધન્ય તગિ વચ્ચે પણ બીજા થ વ તગિ મા મોદામા જ ગોમે છે પણ તેના પ્રપૌત્ર દિવેકામના મોદામા નથી ગોણતુ આ પણ પ્યાનમા લગાડુ છે વળી ઉપગના નજીરથી છુ । એ થ વ તગિ નામના વિદ્વાન (વદ્યાચાર્ય કે મરિ) વિક્રમાર્ત્ય નામના । નના મહાભાગતમાના વિદ્વાન નવ ત્તોમાનો મ્નો હતો એમ પણ મહાભાય છે કે તે ઉત્તમ વધ હોનાની ગભાવના ૪ ગણ કે નવત્તોની ક પના છે એમ્તે તેમા અને પ્રમાના બુદ્ધિમાનોતો જ અમાવેશ થો હોયો જોઈએ જેમકે તેમા થ વન્તગિ એ રૈલગજ છે સુપણુક એ ગૌહલિયુ છે અમ ગિદ કોપ ૧૭ છે મનિામ રી દ છે વગાહમિતિ જ્યોતિષાચાર્ય છે વ રુચિ વયા છુચાર્ય છે આ વિવેકામી મૂનક ૨ પના સુક્તિ યુ ત છે તે આ થ વન્તગિ સુશ્રુતનો ઉપ પટા હો એમ કેઈ શ । કમ્પુમથી વળી

૧ સુશ્રુતના આરભમા અથ નન્દ મમગ્વતમસ્વરમૃપિગ્વરિવૃત્તમાપ્રમસ્ય કાશિરાજવાન્

શશ્વત્તારે રીતે ગળે છે

૨ દનિવશનો ઉપર હતારેનો પાક નુઓ વિષ્ણુગણુ (અક ૪ અ ૮) મા વિષ્ણુના વરદાનથી તેને અમમાગના બોમ્તા ૨૧ છે

૩ આ સમાગાન અગ્નિતકિતિ નેતુ છે અને મન તા એમનુ નથી (વની આ વિ)

૪ કાવ્ય સમ્રોદાન નોતુ પવ પ્રસિદ્ધ છે —

થ વ તરિ મગ્ગચામરતિન્નદુ

વતાલમૃષ્ટપરવાલિન્નમા ।

મગ્ગતો વગાહમિતિ જપતા સમાગા

રનાતિ વ જગ્મચિન્નવ વિદ્મસ્ય ॥

તે પણ ધાતુમંત્રી એ હમર ૪૫ જેટલો પ્રાચીન છે એમ અનુમાન થઈ શકે છે કારણ કે નિકમ મંત્રને ૧૯૯૫ વા ચર્ચ મળા છે.

આથી જુદા એક બ્રાહ્મણના ગોત્ર પ્રવતક ધન્વ તરિ ચર્ચ મળા છે અને તે પણ વદ્યમ્ના આચાર્ય હતા એવું અનુમાન થાય છે કારણ કે તેના ગોત્રના વદ્ય અગ્નિના સાગરના બ્રાહ્મણો હાનમાં પણ પળાવે મિથ અને જગામમાં છે તેઓ ધન્વન્તરિ અપ્સાર નૃપધ્રુવ અને મમ્મય એ રીતે પોતાના પ્રવર મળાવે છે એ જોતા કાશ્યપ નાના જણાય છે કાશ્યપ વંશની પર પગ પણ આથી જ સમજાવ છે આ મમ્મય તે ક્યા ? કાશ્યપ સહિતાના મ્ના કે ખીજ કાઈએ આપણે જાણના નથી સૂક્ષ્મદષ્ટિવાળાઓએ આ નરુની શોધ થવાની છે.

ઉપર પ્રમાણે પાચ ધન તરિ મળ છે આ તંત્રી વિચાર કરતા ધન ગાળતા પુત્ર તે જ સુદુત આદિના ઉપરેશક ધન તરિ એવો નિર્મા થાય છે તે ધન તરિ ખીજ દ્વાપરમાં (દ્વાપરના અન્તમાં ?) ઉત્પન્ન થયા હતા એમ ધણા પુરાણોના મ્થનથી જણાય છે આ રીતે દ્વાપરના અતમા અથવા કલિની મંથામાં આનેલા કુરુક્ષેત્રના મહાયુદ્ધમાં ધનન્તરિ મેનદાપના જ વેલો શયો કાઢવાના કામના રોકાયેલ હશે એવું અનુમાન કાઢવું શક્ય છે અને એ મહાયુદ્ધને પાચદશ વય થયા છે એમ મહાભારતમાં કહેલી કાનગણના વડે તે જ્ઞાનાન્તમાં વિશામ રાખે રા નનીન અતિહાસિકોના નિપુણથી નક્કો થાય છે. આટે એ કરતા પણ પાચસો વર્ષ પહેલાં આધ સુદુત તત્ત્વની ગ્યના ચર્ચ છે એમ કલુન કરવું પડશે કલિયુગના આરંભને પાચ હમરને ચાગીશ વય થયા છે એવો જ શાંતિનો મિદ્ધા ત છે એથી પણ કુરુક્ષેત્રનું મહાયુદ્ધ દ્વાપરના અન્તમાં થયું હોવાનું સિદ્ધ થાય છે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું મનાપ્રવાણ એ પછી થયું છે એ વાત પૂર્વોક્ત નિપુણને ટેકા આપે છે.

ખીજાઓ વળી મિનિ દ પ્રકાશિ જોડસાહિત્ય મ થોમાં તથા પાણિનિસૂત્ર વાર્તિક પાતજલ મહાભાષ્યાદિ અનીહમર વર્ષથી ઓછા જૂના નહિ એવા મ થોમાં ધન્વ તરિ

૧ કુદલાઃ આયુર્નિક અતિહાસિકો વિક્રમાદિત રાવનો રામય છે સ પાચમા રાત્રમાં મુકે છે પણ ચ દ્રવ્યક નામનો સાદરક રાત જુરો જ છે કારણ કે વિક્રમાદિત્ય રાકારિ છે અને તે પચમ રાત્રમાં દોવાનો સભવ નથી કારણ કે રાક રાત તે પહેલા થઈ ગયા છે (કવિશાળ અભ્યાસોની ઉપરની ફલીસ અને ઘરાળર નથી લાગી ગુપ્તવ રાતા પાચમા રાત્રના ચદ્રાંત રાત્રનું ગિરિદ વિક્રમાદિત્ય હવ અને તેણે સુરા દૂના રાક દાત્રપ રાત્રને હરાવી પોતાનું રાત્ર્ય પ્રજ્ઞાતમાં ફેલા ઉ હવ વળી ઉપરના પદ્યની પણ ઐતિહાસિક કિંમત કાઈ નથી કારણ કે વરા મિદિર છઠ્ઠા રાત્રમાં થઈ ગયા છે એ ચોક્કસ છે તત્રી આ — વિ)

૨ ઉપરનું વાક્ય કાઠક ગુ છે પણ એમાં મહાભારતના યુદ્ધના સમય વિશે મતભેદનું અસ્તિત્વ સૂચિત છે ખરી વાત એ છે કે અપવાદમૂલ ઐતિહાસિકોને આદ કરતા એ યુદ્ધને પાચ હમર વર્ષ પહેલા માનવાનો ઐતિહાસિકોના મોટા ભાગે મત નથી વસ્તુત ઉપર કવિશાળ કહે છે તેમ પાચ હમર વય પહેલા મ્થન થયું કે કલિ સવત્ પ્રવૃત્તિએ જ્યોતિષ સ પ્રદાયનો જ મત છે પુરાણો પોતે એથી જુદો ઈ સ પૂર્વે ૧૪ ની તથા મહાભારતના યુદ્ધનો સમય ૨૫૮ દશાંબે છે (જુઓ મારો કૃષ્ણ મર્મનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ સ ૧૯૬૫ની આ પુ ૬૧ તત્રી આ વિ)

સુશ્રુત આતિનો નામોત્તેજ્ય જોઈને આઘ સુત્ર તરીકે એથી હવે ત્રણ વર્ગનું એવે તરીકે છે આ ઉપર ગણિતી મગની ગોષ્ઠ અમાગ મિદા અને આધ્ય નથી

વિશ્વામિત્રમુત શ્રીમાન્ સુશ્રુત પરિવૃષ્ટતિ મે રીતે સુશ્રુતમા અને ધા ઉદ્દેશ્ય મગની હોવાથી સુત્રતાના મમયનો નિયુષ્ઠ પશુ વેા જોઈએ અને તે અમા । વિદ્યાન્તે એ છે ગમાખ્ય અને ચોગવામિદ્યમા વિશ્વામિત્ર નામના નરિ ભગવાન ગમચ ના ધનુષિયાના ઉપદેશ્ય હોવાની યથા મળે છે એ મેતાયુગમા ચર્ચ ગયા મગલ કે ભગવતા નતયુગમાં થયો છે બીજી વિશ્વામિત્ર જોઈ દા ધન્વન્તર્ય દગી લીધું હતું જેથી મદામા નમ કયા છે તે દાપ યુગમા થયા અને એ સુત્રતા પિતા હોવાનું મદ ભાગવત જ મદન છે મારે સુત્રોત્તમા ધન્વ તર્ગિ સુશ્રુતનો અવાદ હાપ યુગનો કરે છે એ કેમ નરિમગમા તેનો ઉત્તેજ્ય છે તે વિશ્વામિત્ર પશુ એ જ હોના જોઈએ । જુદે એ મન વિમન રસ નમા અથ ત્રેતાયુગનો જ ઉત્તેજ્ય છે દાપ નો નથી વળી સુત્ર તથા એ । વિશ્વા । મગ જે જ નથી શાનિત્ર મુનિના પુત્ર સુદુલ્લા મના વધનો અશ્વ વધ ગા રેખા અગિષ્ઠા જમા તો ગગર્વધઃ, અશ્વનઘઃ અને જોનઘનો પશુ સુત્રને ધ તર્ગે જ ઉત્તેજ્ય છે હોવાનું કહે છે અને આ વાન એ પુગામા જ છે બીજો નથી

હવે અત્યારે ઉપનયન સુશ્રુત મહિતાનો પડના પ્રતિમર । થયો છે કે નદિ અને રવે હોય તો કેને હોયે રો ૭ અને ૭ પ્રતિમરમા કયા પ્રમા નો ૪ એ ક્રમ છે અને ને સમય સુર આ રીતે ચાર પ્રશ્નો ઉર છે જોનો ઉત્તર પ્રત મ શાગી ના ઉપેદ્યાનમા અને પહેના આધો છે અને હાનમા ભગુત્તરો મે ૭૨ શમાને આ વગુની અવિમત આનોચના મરી છે છતા પોતાની કુદિતા મગોધન મારે જેની મરી આતેચના ૨ શમા આવે રે

પહેના કહે છે તેમ પાચ દમ ૭૫ પૂર્વે આજે આઘ સુત્ર મહિતાનો વખતે વખત ભાગવર્ષના અદગના તથા મનાગના ચતુર્યા ૭૧ । દમ ૭૫ વખત જગી રહેવા ધરેમા પુનઃકો જગી જાય વગેરે મા પોથી તથા (હાપખાનાના ૨ જવે) પ્રચાર જોડો નોવાથી વાગવા લોપ મર્ધ ગયો કે એ નિમત્તય છે હા મે કે પશુ પ્રામાનિય મ થો પુમ થર્ધ ગયા છે જ્યારે બીજા બેન મત્તયમહિતા જેવા અનિશા ખડિન ઉપમા મ ૧૮ અને બીજુ કારણ એ છે કે એ ૨ તથા મત્તયમ મહિતામા પનિ નર । નો અપદ ઉત્તેજ્ય છે પ્રતિસરકારનું સ્વ ૫ દર્શવના દર મન મે છે કે —

વિત્તારયતિ લશ્કીકત સતિવચનિ વિત્તરમ્ ।

મમ્જર્જા કુમ્ત તન્ન પુગણ ચ પુમનરમ્ ॥

માટે નિ સમૂત તત્રમા નિ મગતાના વચનો પુખ્ત હોવા જોઈએ વગી

૧ આ સુલધી પ્રા ૫ અને પાક્ષાધમતોનો વિતર વિત્તાર ૫ કો દેમર ૧૨૨૫૫ કમચ તત્રમા ઉપોદ્યાનમા થઈ છે ને આ ૧ જોડ (૫ -૧૧ પુષ્ટામા) ૫૫ તેને એ ૫ વર્ગરિનો સમય કલિપુત્રમા મુક્યા છે તે પૂર્વોક્તપુત્રામ પ્રમજ્યોરી વિદ્ય દારો છે અથવા કલિપુત્રામા વપજ છે એમ નબીને મેગ રો સેવો

૧ શાન્દિગ્રંથિન પ્રપ્ત મુપત પરિવૃષ્ટતિ ।

અવ પૃષ્ઠુ પુગણ શાન્દિગ્રંથમાગ્ન ॥

અતિ વિસ્તારનો સંકેપ કરે છે એ સમજા જોના વિસ્તાર વ્યાપનારા અને આપવ્યનો છાંડી દવાવા પણ હોય તથા એ મનુ પ્રતિમંકૃતપણ એ કે પોતે ખાવ મધુ નથી પણ તે પછી ચએલા પ્રતિમ મ્તા દદ બને મેયું કે એ જ રીતે સુતુતના પ્રતિ મંકૃતએ પોતે પોતાનું નામ નથી આપ્યું એમા મંકિ નવાડ નથી પણ જીવી રીતે મળું જ છે જેમકે ઉત્તરત નના આગલમા નીચેનું વચન —

શાલક્યત ત મિહિતા વીરેહાધિપકીર્તિતા

વળી તીમટના પુત્ર (વાગ્મ ૧૧ નીચે) એ કે સુતુતત તના બધા પારે શુદ્ધ થયો છે આ એ ન પુ સ પાચમા શતકના અંતમા ઉત્પત્ત થયો છે એવો મારો તથા અન્યજી આચાર્યનો નિબંધ છે

૧મા વાગ્મને કવિ જીતે ત્રીતિ રૂ ધર્ત્વા પદ્મદાગ ચગ્મ મનુન અનાય હોવાનું અમરા બધા અનાય વચ્ચોવામા મ થો હોવાનું મેન છેર સુતતનું પ્રતિમંકૃતપણ તો બધા જૂના ટીકામત્રા મ્ત્રી રે છે હનાચાય તો નધારે સ્પષ્ટતાથી મેરે કે કે પ્રતિષ્ઠકર્તાવીદ્દ માગજુન જવ આ વચનભગીથી મમમય છે અને જવ ૥ જાગ્મી બીજન પ્રતિમંકૃતઓનો નિરપ્ત થાય છે એ મ્તાચાર્ય સુતનના પાત્રુ સોધન મ્ત્રુ છે કે એમ જેજગટની નીકા જોવાથી જણાય છે અને એથી જે જજગટ મ્ત્રે પણ સુતુતનો પ્રતિ મ્ત્ર ર મ્ત્રો છે એમ સૂચના થાય છે

હવે સુતુતના પ્રતિ સરકર્તા નામાજુન તે કોણ ? એના જવાબમા કહેવાનું કે શુદ્ધના જ મ પછી જારતરપમા અનેક નામાજુનો ચર્ષ બધા છે તેમા મિદ્દ નામાજુન નામના એક હતા જેને વિષે ચક્રપાણિ ત કહેલું છે કે — નામાજુનો સુની નામાવરો લોહનામતિ ૧ મ્ત્રાપુટ લોકશાસ્ત્ર ચોગચતમદિ મ થોના મ્તા તોદાચાય નામાજુન તેજ સુતુતના

૧ તીસશાયનો રચેડો ચિદ્રિમા કવિજા નામનો મ થ હમલા મળો અ થા છે અને સ્વ વચ મ નરે દ્રના મિત્ર છપા ૥ છે એની ટીકા તીસટના પુત્ર નદ્રે રચેલી એ સચે છપાઈ છે તીસટ વા બટનો પુત્ર કે શિ હોવાની પ્રસિદ્ધિ થ તદ્વચ એ સુતુતના ઉપોદધાન (પૃ ૧૨)મા સપ્રમાનુ નોધી છે

૨ ઉપરના મ્ત્રોજની ટીકામા અરપાદન ૨૧૪૮ કહે છે ચરકસુતુત વન્નાપમપી ગુજજવા મદદિ પ્રાણમ (નોંધ પા ૧ અ બહતના આ વાક્યનો ૧૫ આ થા મટનુ રચેલ ત ત્ર અનાય હોવા છતા સુશ્રુત પદે સુભાષિત શ્રવવાતુ હોવાથી એ ગ્રાહ છે એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે તજ ચરક સુતુતને અનાય કહેવાનો અભિપ્રાય નથી એવો જી આયુરે નાનક ની હમ્મીશમ સ્વામીનો મત છે એમ કવિરા ૧ વાનારસેનની ટીપ ઉપર જી ચાલવજ આચારે દી ૧ કરીને નોંધ કરી છે)

૩ આ બાબતનું પ્રમાણ દિ ૪ માને મ્ત્રોડ છે
૪ જે નજ અને એ નટ સુશ્રુતનો ૭ પ્રતિષ્ઠકાર કરી તે કેવળ પાકમ સોધન પ છે અને વિહુમ મ થનુ આ પૂરણ વિસ્તાર સમય વગેરે રૂ નથી એમ ન નટ / મ થા તે લખેલા વળી નજાય છે સૌનુંતે ચન્ટેન મિવક્તીમદસૂનના ૧

પાઠશુદ્ધિ જ્ઞાત ત ટીકામાગ્રવ્ય ગજગટોમ્ ૧

નદવજ આચાર્ય

૫ કાર્યપસહિતાના ઉપોદધાનમા ૬૪ ૬૫ પૃષ્ઠામા નામાજુનનું વિવરણ તુચો
૬ ચક્રદત્તાના ચિદ્રિ સાસાર સમજમા એ પૃ ૬ છે — વળી નામાજુના પ્રાદિયો પલ પ્રસિદ્ધ છે નામાજુનન લિપિનાસ્તમ્ને પાટલેતુવક મ્ત્રાદિથી સૂચિત ચરોન્ત નામાજુન વરીમા પણ નામા જુનનો ઉલ્લેખ છે

પ્રતિસરકર્તા નાગાર્જુન એમ લાગે છે તેણે સુશ્રુતમા માત્ર પ્રતિમરૂત સૂત્રો મૂક્યા છે એમ નથી પણ ઉત્તરગતન્ત્ર જે સ્વરૂપ અવશિષ્ટ દર્શે તેને બીજા પ્રાચીન તત્ત્વનો સાર લખતે વધાર્યું પણ છે એમ અમને લાગે છે વાસ્તવે પણ મર્યાદામહિતામા એમજ કહ્યું છે એમ એ પોતે કદપરચાના તે કહે છે આ સિદ્ધ નાગાર્જુન આતવાહન ગળના મમયમા થઈ ગયો બોધિસત્ત્વ સ્થાનને પ્રાપ્ત થયો હતો મહાવિદ્યાન હતો તત્ત્વનિદામાં નિપુણ હતો રસાયનમા પ્રસિદ્ધ અને વૈદ્યમા પણ વિદ્યાન હતો એવો ગણ્યશ્ચ ૫ લેખગળ શર્માએ નિશ્ચય કર્યો છે શાતવાહનનો મળ જુદા જ મ પછી બરસો વર્ષે એમ અતિદાસિકા મ્હે છે અને જુદા જન્મને અઢી હજાર વર્ષ થયા છે માટે સુશ્રુતના પ્રતિસરકર્તા સિદ્ધના ગર્જુનને મવા બે હજાર વર્ષ થઈ ગયા એમ મિદ્ધાન્ત મરી રામય આ રીતે અતિ દીર્ઘ મળમા વાગ્યાર સુશ્રુતમહિતા પ્રતિસરકર્તાને યોગ્ય થઈ જતી હતી અને અને આચાર્યોએ વિદ્યુમ ભાગને નવુ લખાણ સક્ષિપ્ત થયોતો વિસ્તાર તથા કેટલાક વિસ્તારનો ત્યાગ વગેરે ક્રિયાઓદ્વારા સુશ્રુતનો વાગ્યાર પ્રતિમર ૧૦ કર્યો છે એવું અનુમાન થઈ શકે છે કવચિત્ કવચિત્ દાલમા પણ સુશ્રુતનો પ્રતિસરકર્તા કરવામા આવે છે

હવે ૫ શ્રી યાદવજી આચાર્ય બીજી ગીતે સુશ્રુતના ઢાગનો નિષ્ક્રમ સાધે છે સુશ્રુતમા શસ્ત્રકર્માદિ બધા કમો પ્રશસ્તતિથિ મરણ મુદત અને નક્ષત્રમા કરવાનું કહેલું છે તેમા પ્રશસ્તવારનો ઉલ્લેખ નથી તે તે વાગ્યાર શુભાશુભના વિચાર સાથે રવિ-સોમાદિ વારની ગણના શકાગલ પહેલા હજાર વર્ષ પહેલા આનું થઈ છે એવો આધુનિક નોતિય ઇતિહાસ વાદ્યોનો મત છે શમ્ભુને ૧૮૬૧ વર્ષ થઈ ગયા તે પહેલા હજાર વર્ષે એટલે ત્રણ હજાર વર્ષ પહેલા રવિ-સોમાદિ ગણના શક થઈ અને તે પહેલા સુશ્રુત મહિતા રચાઈ છે

અહીં કાઈ પૂઝે કે ટીકાગ્રંથોએ જેમ થી પાઠો લીધા છે એવા જૂના વખતમા પ્રસિદ્ધ વૃદ્ધસુશ્રુતનું સ્થાન કયા ? અને વતમાન સુશ્રુત સાથે એને શો મનથ છે ? તો તેના જવાબમા કહેવાનું કે આજ સુશ્રુતતન્ત્ર તે જ વૃદ્ધસુશ્રુત જે બહુધા ખડિત તત્ત્વો (મંદ્રેપણુ વિસ્તારશુદ્ધ) અને પ્રતિમરૂતાઓએ પ્રતિસરકર્તા મરીને રચેલી મહિતા તે દાલમા મળતી સુશ્રુતસહિતા આ જ ઢાગણથી વૃદ્ધસુશ્રુતના મ્હીને ઉતારવામાં આવેના કેટલાક મળતી વતમાન સુશ્રુત સહિતામાં મળે છે ત્યારે કેટલાક નથી મળતા દાલમા મળતા સુશ્રુત મ થમા ના મળતા કેટલાક પાઠો ટીકાકારાના મળમા હતા પણ તેમજ અત્યારે ઉદ્ધને સ્વીકારલા કેટલાક પાઠો ચક્રપાણિને સમત નથી અને એથી ઉનકુ ચક્રપાણિને સમત પાઠો ઉદ્ધને સમત નથી અને તેપાલમાથી મળેલ તાડપત્ર ઉપર લખાયેલ જુની દાથ તત્ત્વના ઘણા પાઠો જુદા છે બીજા કેટલાક પાઠો જેજગટ ગયાસ આદિએ સ્વીકારેલા છે તેમજ કેટલાક છોડી દીધા છે આ મધુ આ મ થમા પરમ કુશન ૫ યાદવજી આચાર્ય નીચે દીધેમા મોટે ભાગે બતાવ્યું છે ૨ વૃદ્ધ ભોજ વગેરેના વિષયમા પણ આ જ નય પી

૧. શાતવાહનના આ સમય માટે કયા અતિદાસિકાનો મત ઠાકયો છે તે સમજાવ નથી સાધાત્મ રીતે તો ઇ સ પછીનો સમય મનાય છે તત્ત્વ આ વિ

૨ જુઓ સુશ્રુત સહિતા સૂત્રસ્થાનના પૃષ્ઠ ૮૭ ૭૮ ૮૧ ૧૧૩ ૧૨૬ ૧૩૫ ૧૫૧ ૧૮૧ ૧૯૧ ૧૯૫ ૧૯૪ ૧૯૬ ૨૩૯ ૨૪ ૨૪૬ ૨૭ ૨૮૪ ૩ ૬ ૩૭ વાંદેની ટિપ્પણીઓ

લેવે વૃદ્ધત્વ એટલે વયથી યુગલ્ય રાજ નહિ પણ મોટાપણુ જે અર્થ જેમકે વૃદ્ધ વાગ્મા નામથી પ્રસિદ્ધ અષ્ટાગ સમ્રાટના કેળનાક પાઠો અષ્ટાગ હૃદયમા દુનમા પદમા મુખ્યા છે

હવે સુત્રુતના ગીમા રોનો પણ જેટલો જાણવામા છે તેટલો પચિય અઢી આપવામાં આવે છે તેમા દશ જ (અથવા બાર) સુત્રુતના ગીમારો પ્રમિદ્ધ છે જેમકે (૧) જેજનટ (કે જ્યેષ્ઠ) (૨) ગયદામ (૩) ભારમ (૪) શ્રીમાધવ (૫) બલવ (૬) ડહન (૭) ચક્રપાણિ (૮) કાર્તિક (કે કાર્તિક કુડ) (૯) સુધીર (૧૦) સુકીર, વળી દિપ્તનીકાર લક્ષ્મણુ નામ કવચિત્ મળે છે અને ગૃહ પદભગ નામની સુત્રુતની ગીકા કે ગાખ્યા હતી પણ એના મર્તાનુ નામ જાણવામા નથી આ મધી વ્યાખ્યાઓમાથી પ્રકત ડહને રચેની નિમ ધ સમ્રાટ નામની ગાખ ૧ જ મૂલ મળે છે બીજી જે દીમાએ અમુક અશમા જ મળે છે જેમકે ગયદામની ધાર ચિત્રમા નામની ગીકા નિ નાસ્થાતની જ મળે છે અને ચક્રપાણિનો લાનુમતી સુત્રરથાતની જ મળે છે માધીની દીકાઓના નામ જ લા છે અને અઢી નીચેના ચાર દીકાકારોનો પચિય જેટલો મળે છે તેમનો આપવામા આવે છે

(૧) જેજનટ કે જેનુ જે અત્યાર જાણવામા આવેન સુત્રુતના દીકામરોમા સૌથી પ્રાચીન છે તેની ચગ્ગ ઉપરનો નિર તર પદ ગાખ્યા નામની ગીકાની હાથપત પ ૧૬૯૭ આચાયે મદ્રામની ગવનમે ટ તાવજેરીમાથી મેળવી છે એ વયાકગ્જ કેમરી કેથ્પ અને મન્યપ્રકાશ ૧૨ મ મટનો લાઈ હતો એવી અમારી ગુરુપરપરામા પ્રસિદ્ધ કિંવદન્તી છે વાગ્માટ તીમટ ચ દ્રટ રેડે આપણુ મિધુક્સનો હસે એની મમાવના છે જેજનટની દીકા તીસટના પુત્ર ચ દ્રટના સમયમા પણ પ્રમિદ્ધ હતી એમ ચ દ્રટના સુત્ર પાંદશીધનથી અનુમાન થાય છે તીસટના પુત્ર વચ ચ દ્રટ જેજનટની ગીકા જોધને સૌશ્રુતતત્રમાં આ પા શુદ્ધિ મરી છે પ્રમે એજે પોને લખેનું છે ૨ અને તીમટ વાગ્માટનો પુત્ર કે શિષ્ય હતો એવી પ્રમિદ્ધિ હોવાથી ચ પાચમા કે જકા (સાગમટનો કાળ) શતકથી અસો વષથી જૂનો આ ગી કાર નહિ હોય એમ માની શકાય આ જેજનટ અને તીસટ મુશ્રુતના પ્રતિમરમગ્ક હતા એમ પણ હેતુ રોગ્ય છે

(૨) ગામ-ગમ સાચાય નામના અતિપ્રમાણિક મુશ્રુત દીકામર ધર્મ ગયા જેનો ડહને મુખ્ય આધાર લીધો છે એનુ જ નહિ પણ તેના રવીકારેલા પાઠો જ ડહને કષુન થઈ છે અને બી ન પાઠો તે ગયોને કષુન નથી તવ-હતિગદી એમ મ્હોને મોટે ભાગે હોડી દીધા છે (ગયો એવા હુ ૧ નામથી ડહને તેનો મોટે ભાગે નિર્લય કો છે)

ગય સાના મતનો ઉતારો ડહવને ચચિત્ એક જ પ્રમંથમા હસત વાર કર્યો છે ગયમ દીકા હમણા મારા મિત્ર પ થી યા ૧ આચાય શોધી મળી છે અને સરસરીતે

૧ લાનની દીમા આર ભમા જ લ યુ છે રીપકાર મી જેનટ પચિન્કાકાર મી જયદાસ અને ભાસ્કર તથા દિપ્તનીકાર મી માધવ જલદેવદિને આધાર લખને આયુર્વદશાસ સુપ્રતની ગાખમા મોટે નિબધસ રહ લખાય ૨ અઢી કહેલા બીજા દીકાકારોમાથી ડહલન અને ચક્રપાણિને પાઠો ઉતર્ણા છે તેમજ મુકોષ દીકાના આર ભમા વિજયરદિને તેઓનો નિર શ કર્યો છે

૨ આ મોક પહેલા દિપ્તનીકાર આપ્યા છે (તવી આ વિ) કવિરાજ જલદારસેન અઢી દીમા કહે છે કે એમણે આ પ્રમાણ મી ચાદવજના મુશ્રુતના ઉપોદ્ધાતમાથી લીધું છે

૩ જેજનટ મ્હાર હરિય દ્રવી અર્વાચીન છે કાલ ૨ પોનાની ચરમની દીમામા તેમજ હરિય નામ લીધું છે એમ મી ચાદવજ આચાય કહે છે

સપાદિત કરી છે. તેઓ લખે છે કે ગયમ વહનથી પ્રાચીન છે મરણ્યુકે ઘણું ઠેણે તેના પાઠોનો ઉદ્ધતે ઉતારો મ્યો છે અને જેજગદથી અનાચીન છે મરણ્યુકે પાંજામાં ગયમ સે ઘણું ઠેણે જેજગદ મનને ક્ષય આપ્યું છે માટે એ બેવના મધ્યજામાં ગયમ થઈ ગયા એમ અનુમાન થાય છે હવે નીચે ઉત્તરના સમય સમા શતકમાં નક્કી કરનામાં આવશે અને જેજગદ સાગ્રહ પહોંના ચર્ચાગરે છે માટે આ મેની નચ્ચે છે સનીમ કે ચોથા રાત મા ગરદાગ ચર્ચ ગયા એમ ક્ષયના મની યોગ્ય છે.

ઉદ્ધત-લ્પનાચાય અથવા ઉદ્ધતુએ એ રીતે પ્રમિદ્ધ સુતની નિમધસમ્રદ્ધિના કર્તા ઈ મ દશમા શતકમાં ચર્ચ ગયા એવું અનુમાન થાય છે તેઓ મથુરા પાસે આવેના ભાલનમ દેશમાં ભ તપાલ વઘપુત્ર અને મર્યા ગમ્મના પ્રીતિપાન હતા એમ નિમધ મમદના આગલામાં પોતાનો રચિય આપ્યો છે આ ગમ્મનું ગાત્ર્ય એવું બીજું નામ હતું અને તેઓ ભાલમના ગમ્મના અમ સુત ઉત્તરના રક્ષા અધ્યાનની ડીગને છેડે આવેના નીચેના પદાથી જણાય છે જેમકે—

સન્નુધ પ્રસત્ત પદ સુયસસ સદ્વચ્ચ ત્રિયા
માત્રાસ સુદત્તી ત્રિયાસુ નિપુણ શ્રી રહનાયો મિપક્. ।
શ્રી માદાનકનાયસાહલ્વપમ્યાતીય યા વલ્લમ
શાસ તસ્ય તિનધસમ્રદ્ધિતિ ત્યત્તપરિત્રીતલે ॥

આ સહપાન ગમ્મ મથુ । પ્રદશના કાર્ષક ભાગનો અધિપતિ પણ જાતે સામત હશે એમ લાગે છે મરણ્યુકે ભાદાનનાય એવા સાદા સમ્રા તેને વિષે નાપર્ના છે આ રાજ્ય ભાગના કૃતિદાસમ ત્રિદ્ધ તેજ પ્રદેશમાં તમ જ થી / ગ ય મ ॥૨ મહીપાન ॥મના ચ દ્રજેખગ ॥જનો પૂરજ દરો અતુ અનુમાન થાય છે ।૧૧૬૬ તેના જ મમરમાં (ઈ સ ૧૧મા શત મા) ગમ્મનીના સુતતાન મદ્યુ મોની સેના માથે સત્તગનાર મોની લૂટફાટ તથા નાશ માથે સોમનાય પાટપુ દીઠી મથુ । વગેરે ઉપર ચર્ચાઓ મરી છે જેવો ઐતિહાસિકોનો નિષ્ણય છે. અને એવો વિશ્લેષ ચાલતો હોય ત્યા નિમધસમ્રદ્ધ જેના ન થની ગચના સંલપિત નથી પાલ નામના રાજ્યઓ મગાળમાં જ નહિ પણ આખા આર્યાવર્ત ઉપર દશમા અગીઆગમાં શતકમાં રાજ્ય રતા હતા અથા અતિદામિકોનો નિષ્ણય છે. *

વળી ઐતિહાસિકોને સારી રીતે જાણીતા જાણાના રાજ્ય નયપાલના સમયમાં થઈ ગયેલા ચક્રપાણિ તને બીજી ટીકાઓમાંથી પુષ્પળ ઉતારા કરનાર ઉદ્ધતે કાર્ષક ઠેકાણે ઉલ્લેખ કર્યો નથી એ ઉપરથી તેઓ ચક્રપાણિ પહોંના ચર્ચ ગયા હોય એવું સ્પષ્ટ થાય છે વળી

૧ સુશ્રુત સહિતાની નિપુચસાગરમાં છપાયેલ ૧૮૩૮ ની આવૃત્તિમાં

૨ રહી વિશા ॥પનાયસે ની કાર્ષક સમ્રાત્ત ચર્ચ લાગે છે ૮૧૧ અને ૭ ૮૮ની વચ્ચે ગચદાસ એમ નક્કી કર્યા પછી ચાહા ૭ ૮૮ પહેલાં ચાહાસને સુ તા હાય એમ ક્ષાય છે ખરી રીતે છકા સાતમા શતકમાં ગચદા નો સમય જાય (ત ની આ વિ)

૩ મથુ । પ્રદેશમાં રહનાર લાન્ડ વન નામ ૮ ટીક લા ૭ ત દશમાં શત નામ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

૪ જુઓ થી સે રસ્મિથની ઓફસર્ડ ટ્રિસ્ટી ઓફ ઈડી ૫ ૧૮૬ ૧૮૭

ચક્રપાણિએ લીધેલા સુત્રના પાઠોથી રૂઢનના પાઠો થશે કે જે સિત્ત છે કતા રૂઢને તેનો ઉલ્લેખ કોઈ ઠેકાણે કર્યો નથી ખીજી તરફથી નામ લીધા વગર પણ રૂઢનના મતનું ચક્રપાણિએ ખ ન કર્યું છે જેમકે બદ્ધ દિ ઘનતરિસાદિ દ્વોર્ત્યાદિ પદ્યની લાદિદેવ શકર એવું રૂઢનનું વ્યાખ્યાન ચક્રપાણિએ એમ જણાવે છે એ રીતે ઉતાર્યું છે અને દ્વિત ગણ્ય છે (જુઓ સુત્ર ૧) ખરી રીતે અર્થ રૂઢનનો મત ખોટો જ છે કારણકે અર્થ આદિપ પદ્ધતિ ધ વ તગિનું વાચક છે આ રીતે પ્રત્યક્ષશરીરના ઉપોદ્ધવાતમા રૂઢન ચક્રપાણિના સમમહાન છે એમ જે મળે છે તે દ્વે થોડું સુધારવું જુ

(૪) ચક્રપાણિ—ચક્રપાણિ ત નામના વૈદ્યમઆય જેણે ચક્ર સુત્ર એવ ઉપ દીકા લખી છે તથા ચિકિત્સાસાર ગ્રંથમાં મે થો લખ્યા છે તેઓ નરદત વૈદ્યના શિષ્ય (ચરકની દીકામા એવો ઉલ્લેખ છે) ગૌડેશના રામના વિશ્વાસના વૈદ્યરાજ નારાયણના પુત્ર અને ગૌડાધિનાથના અન્તરંગ જાનુ રતના દાના પાઈ હતા એ પ્રમાણે ચક્રદત મથકને અ તે તેણે પોતાનો પરિચય આપ્યો છે આ ગો ગગ તે ઇતિહાસ ત્રસિદ્ધ નરપાત્રેવ એમ શિવરાસમેને લખ્યું છે બનુદતનો પરિચય હીઝટરી એક એમા નામના મ થમા તે ૥ લેખ્ય શ્રી ગોરિદ મુખેપાખ્યાયે ત્રમગોપાત નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે જેમકે ગૌડાધિનાથ નરપાત્રેવના વચ્ચ ચક્ર તના અનુજ (કે મોટાભાઈ) જાનુદત હતા નરપાત્રેવ જગાળ અને િહાગના પાનવ મના રથાપક ગોપાન મ નથી અગીઆરમા રામ હતા અને જાનુ ત એના મુખ્ય મેતાપતિ હતા તેના વશના તરીકે પોતાને જોળખારના ટેટલાક રિદ્ર માપુમે અત્યારે પણ ત્યા મળી આવે છે મળુ જાનુદતના વશને પહેલા અતિમમુદ્ધ અને જમીનના માનિક હતા ચક્રદત પોતે પોતાનો નીચે ૥ શ્લોકમા આપેનો —

ગૌડાધિનાથરસત્રયધિકાર પાત્ર

નારાયણસ્ય તનય સુનયોત્તરમાત્ ।

માનોરનુ પ્રથિત લોત્રસ્ત્રીકુલ્લોન

શ્રી ચક્રપાણિરિદ્ધ કર્તવ્યપદાધિકારી ॥

પોતાનો પરિચય ઉપરના વણન સાથે મળી રહે છે નવપાલ રામનો સમય ઈ સ ૧૪ થી ૧૫ મ ૧૧ મનાય છે માટે ચક્રપાણિનો સમય અગીઆરમા શતકની પાછલી અર્ધા સંતાળની નજીક માનવો જોઈએ

હવે ચક્રપાણિના રચેના મ થો—ચરકે સુત્રની જાનુમતી દીકા અને ચરકની આયુર્વેદ દીપિકા નામની દીકા એટલું જ લખ્યું છે એમ નથી પણ દ્રવ્ય ગુણ સમૂહ નામની

૧ ઉપર ચક્રપાણિ લન પછી થઈ તથા એમ નહો કર્યું છે પણ સુત્ર ઉત્તરત્રના ૪૬ મા અ માયના ૧ મા રૂઢની દીકામા હવે પદ્યમૂલી મન્ત્રીનિ ચિ કાકાર સ્વપત્ત ચક્રપાણિ એ તે રૂઢત એક જ વખત ચક્રપાણિના નામનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે રૂઢિપત જેવા લાગે છે કારણકે ત્યા જ પદ્યમૂલીરૂઢિતા પ્રેમા એ અર્થોની રૂઢને ચાખ્યા કરી છે વળી પહેલા કથા ય ચક્રપાણિનું નામ ન લેનાર રૂઢન આસ પ્રધોજન કથા નથી એવા મ થમા આ ટેટલાલા મા તેનું પ્રમાણ રાકે એ સમવદ્ધ નથી અમે તેા કહીએ છીએ કે હાસીઆ વપરનુ દિપ્પલુ કથારેક અદર ધુસી આ યુ છે

નહોતો અન્ધ અને ચિકિત્સામાત્ર મગ્ધ નામનો એક ય ય એ પણ રમેન છે ચક્રપાણિના રમેલા બધા અન્ધો અહણ કુવા મોગ અને અતિ નિશ્વસનીય છે પ્રે નિદાનોના બાણવામા જ છે ચરમની આ લાનુમતી ટીમ સુદ્યુતના સૂત્ર સ્થાન ઉપર જ મળે છે બીજા આતોની ટીમ ચક્રપાણિએ લખી હતી કે નહિ તે પણ આપણે જાણતા નથી મારણ કે બીજા અન્ધોમા તેના પાઠો મળતા નથી જો ઉત્તરતનમાનો ચક્રપાણિનો મત હતો ઉત્તરાર્થોને જે દાખલો ટીપમા આપ્યો છે તે સાચો હોય તો આખા સુદ્યુતતત્રની લાનુમતી ટીમ રચાર્દ હતી એમ અનુમાન થાય વર્નોધિર્લજ્જુતા ઉપોદ્ધવાતમા શ્રી વિગ્ગતચરણ વિગળે ૩ લન મતનુ ચરદ ટીકાના આગલમા ચક્રપાણિપ્રે બહુન થ્યું છે એમ જે લખ્યું છે તે ચિત્ત છે માણ કે છપાયેન ચરદ ટીપમા કિન્ન વિધના પ્રસંગમા ૩૬૧૧ના નામનો ઉત્તેષ મળતો નથી વસ્તુત ચક્રપાણિએ નીધેના સુદ્યુતના પાઠો ત્યને લીધેલા પાઠોથી અત્યંત ભિન્ન છે છતાં કો) એકે બી નો ઉત્તેષ મો નથી એ આશ્ચર્યગ્ર છે

હવે હવન આ ચક્રપાણિની ટીકાઓના ઉત્તરાર્થ રતો વિચાર ૩ ના ચક્રપાણિની લાનુમતી ટીમ પરેષ મા પોતાના ઉત્તરાર્થ શાંતિ છે અને તેમા ચક્રપાણિની ગબીર પ્રવેશિતા ઉચ્ચક્રાદિનુ પાતિય અને વ્યાખ્યાન કુશળતા દર્શાય છે પણ નિદાર્થોએને ઉપકારક પાર એવી સલાહના મીજન મનોને મગ્ધરાની નિપુણતા અને અતેન્ધિધ પ્રાચીન પાઠો દર્શાવવાની કુશળતા વગેરે નનના ગુણો ત્રતમનોન છે અને નિદાર્થોએને બોધ થવામા એની ખામ ઉરોગિતા હોવાથી નિમ ધ મગ્ધ ટી નો રધારે પ્રચાર થયો છે સુદ્યુતના મોટા પાઠોને મઢી નાખીને જેનો અથ યકિત્યુક્ત હોય એવા પાઠો નકો કરવાનો તો એ ટીપકારોમાથી એકેયને આમદ નથી પણ જેનો અથ અમગત હોય એવા ત્રાચીન પાઠોનું પશુ મમે તેમ કુશળતાથી વ્યાખ્યાન કરા તરુ તેઓનુ ધ્યાન છે આનુ દષ્ટાન્ત જેવુ હોય તો પ્રમંગોપાન આપરામા આવે છે જેમકે સુદ્યુતના પ્રથમ અધ્યાયમા કસ્માત્ લોકસ્ય દ્વિવિધ્યાત્ એ વાક્યના વ્યાખ્યાન પ્રમ એ રિતિ પ્રકરણાય એનુ જ કહીને ચક્રપાણિએ પતાવ્યુ ત્યારે ૩૬૧ને મહેર પણ મારી વગર અથની મુરુની જોળગી નાખી અને અથની સ્પષ્ટતા મરી જ નહિ ખરી રીતે તો લોકસ્ય તપ્તિયત્વાત્ એવો પાર જે અમારી પાસેના હસ્તનિખિત પુસ્તકમા મળે છે તે વધારે સારો છે નહિ તો પુરુષ પ્રધાન તસ્યોપકરણ મન્વત્ એ રીતે પછીનુ વાંચ અને તદ્વિક્રિયા સંધિષ્ઠાનમ્ એ આગળનું વાક્ય એનો મેળ એમતો નથી ત્ર થતો વિસ્તાર થઈ જવાનો બી થી આ જાતના બી ન ઉદાહરણો નથી આપ્યા પણ પ્રત્યક્ષ શારીરંગના ઉપોદ્ધવાતની ત્રીજી આરુત્તિમા જોઈ લેવા

ચક્રપાણિએ પોતાના રમેના ચિકિત્સામા મગ્ધમા ચિકિત્સામા ધાબી કુશળતા મતાવી છે એ નિ મેદહ છે તેણે પોતાના ત્ર થમા કેવળ આપી ચિકિત્સા જ કહી છે એમ નથી પણ અમપપતી તાત્રોગ લોહનો પ્રોગ વગેરેનુ લોકોપકાર માટે મારી રીતે વણુન ક્યુ છે તેણે માયચિત્સાના નિધિનુ જ વ્યાખ્યાન થ્યું છે એમ નથી પણ શલ્યતત્રના કર્મોતો પણ મોટેભાગે ટી ઉપ રા રો છે જેમકે પથરીમા પથરી કાઢરાનો નિધિ ગૃધ્રસીમા નાડીની અન્ધ છે મન્ગ્રોદમા વિરમાપન અરમેય । ઉપનાત પાગન વગેરે રમો અથ અને લગ્નમા શાંત મ અગ્નિ મ અને છે ન પ્લીદ અને યકૃતમા શિ । રધન વિંગનાશ (મોતીઆ)મા કાયનુ શનાકાવેધનાદિ રાસ્ત્રકમ વગેરે આ ઉપથી ચક્રપાણિના મમમા પણ વૈદ્યો મોગેલાગે

હાર અગ્નિ ૫૧ શસ્ત્ર રોરેના ક્રમે કરતા હતા એમ નિપુર ધાય છે હારના વૈદ્યોએ સસ્ત્રકર્મો તો તજી દીધા છે પણ અચિકિત્સામાં તેઓને મુખ્ય આધાર એક તનો છે એ નાત દોણ નહિ સ્વીકારે ?

ચક્રપાણિનો એનો દ્રવ્યશુભ્રસમઠ પણ નાનો હતો ઉપા ૫ અ ય છે તેમાં ચક્રક્રમનોકા દ્રવ્યશુભ્રોના પૂર્વાર્થનો માર સમજવામાં આવે છે તે વા ગણવામાં મહેનો છે એ માગ્યથી પહેલા કદાચ એ વિદ્યાર્થીઓમાં અતિત્રિય હશે એમ અનુમાન થાય છે શિવમંત્રી મીઠા માથે આ નિબધ દેવાને પરમઉપકાર છે આ અ ય પદના સ્વક્રતામાં ઈ સ ૧૮૮૨માં શિવમંત્રી દીકા અને બગાળી અનુસાર સાથે વિગળ શ્રી વીશય ન વિગતે સુદ્ધરૂપમાં છપા ગો હતો એ પુસ્તક અમારું પુસ્તકાલયમાં સચવાઈ ગયું છે પછી ૫ શ્રી જનવજ આચાર્યે સારી રીતે મપાદન કરીને નિષ્ક્રયમાગર પ્રમમાં ૧ ૨૨માં છપાવ્યો નરતુન પહેલા રાજ્યઓ તથા શ્રીમનો જે નિત્ય મેવન મગા ગોગા ન થોના યુક્તિ પુખ્તા તે દ્ર થોના યુક્તિનું વર્ણન કરાશે આ અ ય છે હવે તો કોઈ એમ પૂછવું નથી એવો પૂછે તો પણ એ રીતે સ્લોક દાકીને જરામ ગરાની જરૂર નથી રહી ચક્રપાણિને ખામ પણુ અ થો ગ્રમ્મા હતા એમ મનાવાય છે તેમાં એક તો શસ્ત્રચક્રિ નામનો અને અચરાગા ભેષજના વાય શબ્દોની બાખ્યા કરનારો અ ય છે અને બીજો ના ગણતરવચ્ચિ નામનો છે તેની હાથગ્રન એ જુરાનામાં ભેષજ હતી પા નિગીરી કે મગ્ધી ન લીરી એમાં નર તના શિષ્ય અને નાગયજ્ઞના પુત્ર ચક્રપાણિની આ કૃતિ છે એવું નખેત્ર હોવાનું સ્મરણ છે ચક્રપાણિ પાણિનીય સંસ્કૃત્ય પ્રચારમાં અતિનિપુણ હતા એવું તો ચક્રસુતતત્તરીકાઓ ભેષજી દેવાય છે તેઓએ મેટ્રોમાંજ પાણિનીના પ્રમાણે ઉનારો છે એક મીઠું નાના કદનું મનોગમાં ખડન નામનું ચક્રપાણિનું એવું પુખ્ત પહેલા કાશીમાં છપાવેલું છે જેની એ પ્રત અમારા પ્રતમનમાં છે મનોગમાંના નાં બહોલ પછી થોન દેવાથી આ કોઈ અરીચીન ચક્રપાણિ છે ચક્રપાણિ નહિ

ચક્રપાણિજ્ઞ બગાળાના વૈદ્ય નનિના બાહ્યજી હતા કે બીજી નાતના હતા એવી કેટલાક શકા કર છે પણ ચિકિત્સામાર મગ્ધને કોને —

મત્રયાત્રપવેન્નિદા તનેન

દત્ત પતેદ્ સપાન્ મૂઘનિ તસ્ય નાપ ।

એ વચનથી વે વાગમાં સુનિખ્યાત મત્રા પોતે ન આપેના શાપનું ભર આ રીતે અ થના અચ એરો મારે નકેરું હું છે એમ અનુમાન થાય છે આરો શાપ આપના તે પોતે જ હોવા જોઈએ એ મેમ માત્ર છે

તેઓ નવ નનિના બાહ્યજી હતા એવી મોખ્ખા નના છે અને તુનિ સ્મૃતિ બ્યારજી આર્ શાસ્ત્રોમાં જે નિપુણપણુ એનો મી ામાં દખાય છે તે ઉપરી મા તાને પુષ્ટિ આપે છે

સુતુનસહિતાનું મુખ્ય પદનું વારે આ કોને હથે થયું એ પણ વા ગણવા જેવું ન તામાં મો ૧૫ પદના તગ્ન મા જ ચસથેન મરૂન મતાવિદ્યાનના આયુર્વેદનાય

૧ મુદ્રુત વૃષ વા મમાં કહે કર્મો ન ચક્રપાણિ નેવ વિજ્ઞાન વચ નતે અનુમત લીધા વાર પદા ઉતારી શકે એ સબજ જેતા ચક્રપાણિના વા મા તને તન અનુમત હતો એમ દલાવ એવી વિશેષતા છે નહિ તે કવિના ન ગુનાવસેન નેવતુ બેકલ હવે તત્તરી આ વિ

નિખિલ ભારતીય આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠનો ૧૯૩૮મા વર્ષનો હેવાલ ૩૩૫

૫ મહુમ્મદન ગ્રુપ્તે સુનુત મહિતા પહેનીરાગ ળપાવેની પછી પચામ ૧૧ મહેના વિગજ અવિનાશચન્દ્ર નિમન્ધ ગગ્રદ દીકા માથે આ ગ્ર થ ળપા ચો અને પછી ૫ વિદ્યાસાગરે રધામતિ મંશોધીને ળપા ચો પછી મુમર્ષ વગેરેમા ચણુ આ ગ્રન્થ ળપાયો જાનુમતી દીમ સાથે આરભથી ચાળીમ અધ્યાપ સુધીનો ભાગ પચેલા મહામહોપાધ્યાય કવિરાજ શ્રી વિજય ગ્લસેને તથા કવિગજશ્રી નિશિકા તમને કવ તામા ળપા ચો હતો હાનમા છે ના પદર ૧૫મા મુ (૧)ના નિણુસાગરમાથી અપાગ મિત્રાય શ્રી ગ્લ યજી આચારને હાથે મપાદિત થઈ ને તજ મુર આટલિઓ સુનુતની મહાર પડી છે આનુ ના પ્રતિમરારની અવૃત્તિ કરતા અને છુદ્ધ થતિ ગ્મૃતિ અને નિદાધો વિમૂષિત તથા ધાર્મિક એના ત મહાન નજ દીર્ઘાયુ ચો ચાન અને વિજય પામે

નિખિલ ભારતીય આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠનો ૧૯૩૮મા વર્ષનો હેવાલ

નીચેનો વિદ્યાપીઠનો હેવાલ વિદ્યાપીઠ મત્રી શ્રી નગિન્દ્ર રાસ્ટ્રીએ નેધપુરના મહા સંમેલનની આગળ રણુ કર્યો હતો —

શ્રી ભગવાન ધ વ તગિની અનુકપાથી નિ ભા આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠનો ૨૮ મા વર્ષનો હેવાલ રણુ કરવા માટે હુ ઉભો થયો છુ મુમળના ગયા મમેનન વખને આપની આઠાથી બનારમથી કાર્યાનતે નાહાર દેવવામા આ યુ આ મગ્ધા જૂતામા જૂની હોવા છતા કાયાલયના ફેગ્રાગથી જાા શરૂ થઇ હોય તમ ઉન્નતિ તમ્મ મ ગતિ રી શક છે એ જાણુ છુ વળી ક મર્મજ્ઞિઓ ફરી જતા નજા આવનાર આ સરચાનો નિજાવ કેમ થાય છે તેથી અગ્નહ્યા દોય છે રચાના ફેગ્રાગથી સાધનોની પણુ ગણ્ય મર્મ જન્ય છે અને એ તણુ વરે જના કાયજ્ઞિઓ નવા પાવગ્ધા યાય તા તેા સામે મહામનય પેટે રચાનનો ફેરફાર આરીને ઉભો રહે છે હીજ આ જાગતમા તો આપ મૌના જાયમા તમ છે એટલે વધારે કલ્પાનું નથી

પરીક્ષા નૃત્તાત—કાયલયના ફેગ્રાગથી જો કે વણા વિદ્યાર્થીઓને અને અધ્યાપકોને કળેનો અનુભવ થયો છતા જાગના વધા માથે સરખાનતા આ નવે ઘણી વધારે મજ્જામા વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષામા મેગ હતો તેમા આચાર રીમામા ૨૪ વિશાગ્દ પરીક્ષામા ૬૨૮ અને લિપક પરીક્ષામા ૧૪૫૧ વિદ્યાર્થીઓ એગને કે કેન ૨૩૦૪ને પરીક્ષામા મેસવાની ગ્લ મળી હતી પણ તેમાથી ૯ દાજ ૧ યથા મગ્ધામ નેધએ તો આચાર પરીક્ષામા પ્રથમ નણીમા ૨ દ્વિતીયનણીમા ૮ અને તૃતીયનણીમા ૧૮ એટલે કુલ ૬૮ પાસ થયા વિશાગ પરીક્ષામા પ્રથમનણીમા ૩ દ્વિતીય નણીમા ૧૮ અને તૃતીયનણીમા ૧૮૬ અર્થાત

૧ પહેલી ળ સ ૧૮૩૬મા ળપાયેથી સુનુતસહિતારી મારા (ગ્લનાથસેનના) પુસ્તકાલયમા છે આ મહુમ્મદન ગ્રુપ્તે જ ળ સ ૧ ૩મા રથપાલેવ મોડિકલ કોરે ૮ આદુ જે નાવ નામના વિદ્યાલયમા મડકુ ચીરીને શારીર શીખવાતુ રાય ક્યુ અને તેના એ સાહસના માનમા કલકત્તાના ફાટ નીવીઅમ ઉપરથી તોપ ફેડવામા આવી હતી

કુલ ૨૧૭ પામ થયા ત્યારે બિાફ પરીક્ષામાં પ્રથમ ત્રણીમાં ૮ દ્વિતીય ત્રણીમાં ૭૪ અને તૃતીય ત્રણીમાં ૪૨૪ એટલે કુલ ૫૦૬ પાસ થયા બધી પરીક્ષાઓમાં મળીને કુલ ૭૯૭ પામ થયા ત્રણી બિાફમાં ૨૯, વિશાગ્દમાં ૪ અને આચાર્યમાં ૧ એ રીતે કુલ ૪ છોકરીઓ પણ પરીક્ષામાં મેડી હતી જેમાંથી બિાફની પ્રથમ ત્રણીમાં ૧ દ્વિતીય ત્રણીમાં ૨ અને તૃતીયમાં ૩ મળી કુલ ૬ પામ થઈ વિશાગ્દ પરીક્ષામાં તૃતીય તથા દ્વિતીયમાં એક એક પાસ થઈ ત્યારે આચાર્યમાં ૩૬ પામ ન થઈ

ઉત્તરોત્તર વિદ્યાપીઠના પરીક્ષાર્થીઓની સખ્યામાં કેવો વધારો થતો ગયો છે અને આયુર્વેદીય શિક્ષણ મારેની નૃપજ્ઞા કેમ વધતી ગઈ છે તે તીએના કોઠાથી મળતો —

વ્ર	આચાર્ય પરીક્ષા		વિશાગ્દ પરીક્ષા		બિાફ પરીક્ષા		કુલ પાસ
	આવ્યા	પામ થયા	આવ્યા	પામ થયા	આ રા	પામ થયા	
૧ ૭	૧૭૭	૨૧	૩૬૯	૬૪	૮૮૬	૨૨	૨૮૭
૧૯૩૮	૨૬	૪૬	૪૩૭	૧૦૧	૧૨૪	૩૨	૫૪૮
૧૯૯	૨૧૮	૬૯	૬૧૭	૨૧૭	૧૪૪૮	૫૬	૭૮૨

આ જેતા સમયનો વિચાર કરીને વિદ્યાપીઠ તરફથી જ ને એક કે દ્વિતીય વિદ્યાલય સ્થાપવામાં આવે તો આશાતીત પરીક્ષાર્થીઓની મખ્યા વધે અને સ્નાતકોર્નુ લાવિ પણ વધારે છે જન્ય થાય એવો મને તો વિશ્વાસ છે વળી પ્રા તીય મગકારો તરફથી પોતપોતાની આયુર્વેદીય શિક્ષણક્રમ વ્યવસ્થિત થતા વિદ્યાપીઠ પાસે આ ય વિદ્યાનર ન હોવાથી રાત્ન તરફથી મદદ કે ટેકા ન મળતા વિદ્યાપીઠ તરફ નથ ન થઈ જતા એ ધ્યાનમાં રાખી જેમ અને તેમ જન્યથી કે દ્વિતીય વિદ્યાલયની સ્થાપના કરવાની જરૂર છે એમ મારી આપતી આગળ જાયતા છે

પરીક્ષકો—આ વડે પરીક્ષા દીઠ આઠ એ રીતે ત્રણ પરીક્ષાઓમાં થઈને ચોવીસ પરીક્ષકોને નીમવામાં આ રા હતા તેઓએ કૃપા કરીને બધુ ૧૫ વખતસર કર્યું એ કારણથી તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે અને બિાફ પરીક્ષા માટે પ્રા તીય લાખા પરીક્ષક સમિતિઓ પણ થ મવા ને પાત્ર છે

વિદ્યાપીઠ સભ્ય સભ્યાઓ—તથા વડામાં વિદ્યાપીઠ મનદ મર્યાઓ પચીસ હતી જેમાં વિદ્યાપીઠે નક્કો કરેલા પાઠ્યક્રમને અનુમરોને લાપાવવામાં આવે છે અને ત્યાં લલેના વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાપીઠની પાયાઓમાં મેમે છે

વિદ્યાપીઠથી અનુમત અધ્યાપક—સુખર્ષના મદાસમેનન સુધી ખામ વતન મ્યાં છતાં વિદ્યાપીઠને અનુમત એવા અધ્યાપકની યોગના વિરે નિશ્ચય થઈ શકતા નથી મારો મન તો એવો છે કે પહેલાં વિદ્યાપીઠ જેને છુન કરે એવા એ સમા ર અધ્યાપકો જેની યોગ તેના વિદ્યાર્થીઓ દેવાની પગોમાં કરતા વધારે છે એવું છુન મે તે જ અધ્યાપક વિદ્યાપીઠમાં પરીક્ષાર્થીને મોકલવા યોગ્ય ગણુા અનમત છે ને નિશ્ચય તમારે સ્વી રતની અપેક્ષા રાખે છે

પરીક્ષા કેન્દ્રો—આ વડે ૨૮ કે દ્રો અને ૯ ઉપકે દ્રો હતા કે દ્ર વચસ્થાપકોએ પરીક્ષાની સવ વ્યવસ્થા સારી રીતે પાઠ પાડી અને ગે મારે તેઓ થ વનાદને પાત્ર છે

રાજવૈદ્ય પ્રાણાચાર્ય શ્રીયુત પ કિશોરદત્ત શાસ્ત્રી કાનપુરનું ભાષણ ૩૩૭

આનન્દ ખર્ચ—આનન્દ અને ખર્ચ તમારી આગળ રહ્યું છે (કિશોરદત્તની વેદ સંમેલન પત્રિકામાં એ ઉપાસેન છે) એનું જેન પ્રશ્ન જરૂર પ્રકાશિત કે નુ જોઈ એ એવો મારો પણ મત છે

માર્ગવધમા સમ્રદવાયો ય અતિ આવશ્યક પત્ર પુનઃકાદિ સાધનોના રક્ષણ માટે વિદ્યા પીઠનું સ્થાપી માર્ગવધ અત્યાવશ્યક છે એ આનન્દમા કોઈને જા નહિ હોય એમ ધારે છું આ આનન્દમા આપે તરૂત મધ સદિર વિચાર કરવો જોઈશે વળી વિદ્યાપીઠની આનન્દમાથી રહેતી મત્ત નિદાપી તરૂથી સ્થાપી નિદાવધની સ્થાપનામાં તથા બીજાં વિદ્યાપીઠના ઉપયોગી કાર્યોમાં વપરાય એની ગોમવલ્લ કચ્છાની તથા એની બરસ્યા માટે એમ વિશ્વામપાન દૂધ નીમરાની જરૂર છે

આ વર્ષે વિદ્યાપીઠની ૧૫કારિણીના ચાર અધિવેશન થયા છે જેમાં સ્થાનિક સભ્યો વિવાયના જે બહારના મહાનુભાવોએ ખામ થમ નહ કામમાં મદદ કરી છે તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે

હું તો સરસા અનુમવશ ય છું આપના લક્ષ્ય અનુમાર ગમે તેમ કરીને આ ભાર ઉપાડું છું તેમાં આપના આશીર્વા નીજ ખૂબી છે ખામ પ્રીતે અનેક જાતના મષ્ટોને કાપવામાં કુશળ અને મારા પુત્ર નાગપુરના શ્રી હાગાણીએ વારંવાર વાતમલ્ય ભાવથી મલાહ આપીને મારો રસો સહેલો પ્રાં છે એ માટે એમનો ઉપકાર માનું છું વળી મારા અભિજ્ઞ હૃદયમિત્ર અને અમારી બધી મુશ્કેલીઓમાં હાથરૂપ શ્રી શિવશર્માજીએ તથા સ્થાનિક મિત્રોએ એમતથી મને જે ટેકા આપ્યો છે તે માટે ધન્યવાદ સિવાય મારે મોંઘ કહેવાનું નથી (વેદ સંમેલન પત્રિકા-જાન્યુઆરી ૧૯૪૪ અકમાંથી અનુવાદ)

વિધચિકિત્સા સલાખા પરિપદના અધ્યક્ષ

રાજવૈદ્ય પ્રાણાચાર્ય શ્રીયુત પ કિશોરદત્ત શાસ્ત્રી

કાનપુરનું ભાષણ

જોધપુરના સંમેલનમાં

યદ યાઘ ચેન રચિત જગદેતચ્ચરાચરમ્ ।

સ વો મવતુ મન્યાય મૃતાત્મા મૃતમાવન ॥

યપત્રપત્રાનિલત કાલત્યાલવિષાનલ ।

સ્વય ગામ્યતિ ત વદે મિસુ ધવતરિં હરિમ્ ।

મૂક મરીતિ વાચાલ પમુ લઘયતે મિરિમ્ ।

ય કૃપા તમહ વદે રામનાગયણ ગુરમ્ ॥

અગદ તપના નામથી એક વખત વિષ નિમિત્તમાં પુણ્યપ્રમા પ્રચલિત હતી અને એ તત્ત્ર આયુર્વેદનું અવિચ્છેદ્ય ભાગ મનાવું આ અઘના જાન્યુઆર વદ સત્રમાંથી એક પરપરા

પ્રત્યવિન દત્તી અને યુગાનુસાર પ્રત્યવિન થતી વિધિએ તેમા મેગરી લેવામાં આવતી એ માગ્યથી આ માગ એ રખત ચિગિત્મા પ્રધાન હોવા છતાં એમ મને તત્ત્ર પ્રધાન થત મયો દત્તો એટલે દાનમા પણ આવા યત્ન નમય કોષ્ટ પુરતો મળે છે

અગ તત્ત્ર જે સત્ર દામા દત્તું તે યાગના પ્રવાદમા તજાનું મળે અને જોખ રહેતાના માગ્યથી એ તત્ત્ર પાગ મત્રાપ સથે પુષ્ત થઈ મધુ અગ તત્ત્રના તજાકારેના અગાર હોવાથી વિચિત્તિમાની અમારા પરિ રેરી તારો જે જે એ માનનમા માગ મીત ખતુ યોગ્ય પર તુ આત્મરે આ રો આ રાકુ ધ મેમાળી મખત્ર મે અત્ત્રક કે આ રાકી પામે શ દત્ત અને અત્પાર શુ થિ કે એ જગરા વગર આ રો આપણા મર્થનો તથા તેની શિશો વિચાર ન મી શખીમે પરેના આ રાની નીચેને મન મી નઈએ પત્તી આગમ વધીમે આપણું ક્ષત્ર મિદ્ર રા માટે અમન મીએ માગ મૂકેનો નથી

અર્થ દાત્તર ગ્રહના વિ ત મમુ પમા આ વિવરના રા ૧૧ ૧૨ મજ્જનો પણ હોય મેરો મજ્જ કે પર તુ મતે માગમા તા એ વિવરન અનાનાપદ રાષ્ટ દેખાય છે દત્તે એ રખત નથી કે આપણા પૂરજોની યશમાયા માઈને આપણે પોતાને વિદ્વાન તરે કરી શખીએ દાનમા તો માપણે આ અગ વિદ્વામા હીત મતે અચિન છીએ મેટા રાકોના નનના રાત માત રાકારી આપણ ગિ ૧૬ નઈ થાય

આયુર્વે ના માલ માલ અંગોની સગખામણીમા અગ તત્ત્રની ક્ષતિ મોંથી વધારે થઈ છે આ ૭ જે વિવર ન શી મવાર છે તેના ૧૬ના અગ મનુ તો નામ નથી લેવાતું માત્ર પા ભણી જવાથી જો આ રો પોતાને વિચિત્તિમા પ્રવેગારી તે એ વિવરના જ થશે

આયુર્વે વિદાને મે ભાગમા વહેમ્યુ કે (૧) રથાવર અને (૨) જગમ એની સે ડા ત્રમગની શાખાઓ છે પણ તેની ધરતાર કેમની દત્તી એનો પત્તો નથી નિ ભા વૈદ્ય મેમનનના ૨૧ મા અધિવે નમા અપ ડરા ઉપર ૧૫ તી ભાગતવર્ષ વનસ્પતિઓ નામનો એ નિમધ વાયવામા આ રો દત્તો એના લેખક છે આપણા પગિચિત વિદ્વાન ડા કે મેમ કુકર મતે રે કુકર કે એક મયમ આપણા નિવરુઓમાથી કુર વન પતિઓના તથા ૭૮ પ્રોગોના સર્થ ડગ ઉપરના અગતવર્ણુ તેમા વધાન છે તેમા જે મર્થ ૧ થુ કે તે તરોના કુદિ નાનુમાર મત્રમાજ વ થુ ૨ લેખકોએ એ ઔષધિઓનો અનુભવ વિધિ માત્રા વગેરે અનુમાર લીધો હોવા છતાં પગિચામમા સપડામા મિનકુન નિષ્કળતા મળી છે એમ રખ્યુ છ

આ જમાનામા આપણી નિવરુ ઔષધિઓની આવી વિશદ પર્યાયના મારી મમજ પ્રમાણે તો મીજત કોઈ મે ની નથી એમ ગ્ના કોષ્ટ વધ મી છે એવા સમાચાર માળે જવામાં આવશે નો મતે આશ્ચર્ય થશે

મ ન અથવા શાસ્ત્રને વાગવાર અનુનમિદ્ધ ન કુવાથી એ વિદ્વાન યદ્ધ જાવ છે અનન્યાસે વિવ જાજ એ રીતે જોતા આ રો આ માનનમાં તદ્દન અગ થઈ ગયા છીયે એમા માધ નનામ નથી પર પગગત વિચિત્તિમા મેર ૧૨ પણ ઉપનબ્ધ પ્ર પોતી આગતમા મારી સમજ તમામ ૧૪ ખ્યાન નથી આપ્યુ તેઓને જ માણુમ હતુ અને જોતે તેઓ યુક્ત રખતા હતા એવા પ્રોગો તેમા કર્યા છતાં અગે નો એની પણ અતે કશા પ્રો સંજોગી છે કે કોષ્ટ અગર અપે કે તો મારીને કે મુક આવા ન કરીને મનચિકિત્સકો

રાજવેદ્ય પ્રાણાચાર્ય શ્રી પ કિશોરદત્તજી શાસ્ત્રી કાનપુરનું લાખણુ ૭૩૬

મનચિન્તિતા પ્ર છે અને મ શા લાખનાના ઉપર મહત્ત્વ કિના મ વાથી જેને વિપત્તી અમર ૧-૮ મપ મ વાથી તો એનું એ ઉતરી આવ છે હવે આમા શુ અમર ૧૦ ૮ એ જાણુ આપણે માન અમર ૧ છે

જગમ અને ધ્યાવ રિપ પગપ સામધોષ મ ધાન નાનાની વાન પોષકો માનતા નથી ૧૨૫ કે મેઝાને એવો પુગવો મળ્યો નથી તેઓએ મો લાગે મુનગ મો ઉપર પ્રયોગો કરલ છે અને તેમા તેઓને સચા સધે વિવધ હોય એવુ કાર્ આધ્ય મળ્યુ નથી ૧

ધ્યાન વિષે ઉપર ભાગતીય વનસ્પતિઓના પ્રયોગનુ વર્ણન બિનમુલ નની કરનામા આવ્યુ મ તો આ વિવર તેઓએ લેના પુસ્તકની મર ૮ છે અચતા આપુરેમકત વિવધ વચન વિવચનન યાદિગ જગમવિપત્તી ચિન્તિતા થવી તેઓના વિચારમા અમુકવિત છે કે શુ કે આમાશયકાગ અ ૧૨૫ વિષનુ અપહણ વચનવિવચનકાગ મવિત છે તેમ પ્રયોગોદ્વાગ માધ્ય પશુ છે પગ આપણામા રચાનગતી ચિન્તિતા પૂરી મીન નચનિત નથી પહના થાડી ઘણી નચલિત હમે તો તે પશુ પોર્લમની દમ ૧૧૧ તથા કા દગની ધમખને પગિણામે ત્રયાગમાથી નીમ્મી ગઇ છે લેકોની પશુ દ્ર ધાગપ્પા થઈ ગઇ ૮ કે દામતરો ગમે તે મી શકે એો દ્ર ૮ પશુ બીજો ગઇ એના કામમા લાય નાખે તો એનો ક થઇ ૧૩ છે માર એના એ માણુગ સાથે મમગ પડેનો કે જે આ ચિકિત્સાના વિપયનો જાણુમા હતો પશુ એ કેસના પચનામાની આપતમા તેને પોલીસથી એટલી હ નગતિ વધી પડી કે પડી તેને એ રિપચિન્તિતા પદ્ધતિના કામને છાડી દવુ પડ્યુ

નિપ ચિન્તિતાનુ ક્ષેન આજમાલ પહના ૭ ના નિશળ થઇ ગયુ ૮ હવે વળી આ જમાના દાહ મારક મોહ વગર રિદેશી દ્ર થોની ચિકિત્સા આ નિપરમા આવે છે આ મ ૧૫થી આપણે માટે આપણુ ના મીન અગ તત્રો સુવાગવાની તથા દાધરની ૧૩ ઉપગત પગિધિન કરાની પશુ જરૂ છે

હવ તો આપણા જાણેના વધામાથી કોઈ આ સપ્ર ૧૨ને ફરી હવનો ૭ર અને અનુભવપૂર્વ પાતાના માગની નની ગચતા પ્ર એ જરૂરનુ છે જેથી આ ચિન્તિસાગ પશુ રૂપમા આપણા હાથમા આવે શલ્યતાલામ્ય ચિન્તિતા પેઠે આપણે માટે આનુ મપાદન પશુ કિનપ્ટ છે જતા ગમ નાની જરૂ નથી માર્ગવ્યાસ મગતા ગતા મનુષ્ય મિત્ર થઈ શકે છે મહુ સીખતા સીખતા કાલા થા જય છે કોઈ સીખાને નમતું નથી વિવધ પ્રયોગોના વાગવાગ અનુભવ મ તા ગટેનુ જોઈએ નાના મોટા ઝેરો ઉપર જે પ્રયોગ વારનાર નિષ્કળ માય તેની તથા નિષ્ફળ એનો કિયાઓની પોતાની નોટનુ મા નોધ મરી લેની જોઇએ એ સાથે જ તે તે ઝંગના મામ લક્ષણો નોધી લેવા જોઇએ જેથી લવિધ્યમા માડ રેડ્ડ તથા થરો આયુર ના આ પદ્ધતિમા મને હજી મહેલ છે કે રચાનગ

૧ ૧ દરકર દ્વારા તરો ઉપર થયેલા પ્રયાગો જેમા દૂર દૂર થી આવેના અને પેગીમોથી મજોલી સર્પ વિષ ન આપધિઓ અને નત્ર કિયા ૭ કદિ નિ ર્ણ મયેલ નથી એમ એ વિચચિન્તિસકો કહેતા હતા તેના પ્રયોગ પછી સર્પ વિપત્તી ૬ જેકરાન આગેલા તરા લાભગ પીસાલીશ મિનિટમા મરી જતા અને જલે લેવા છે જે સર્પ વિષ નમીરમ આનુનિકાએ તૈયાર કેવ છે તેની પરીમા પશુ એ ન રીતે જતા ઉપર કરવામા આવે છે અને મે મફદ માય છે તની આ વિ

વિષે ઉપર જગમ વિષ લાભ મે છે કે જગમ વિષ ઉપર સ્થાવર વિષ ગ્રેનો બ્યવહાર અનુભવ ન હોનાથી આપણને આ બાબત સ્વસ્થ છે એ કે આ મોગી બાબત છે અને એનું ગદ્ય જાણુ જરૂર છે વિષેના અને એ હોવાથી કિત્ત કિત્ત સ્થાવર વિષે કિત્ત કિત્ત જગમ વિષેના નાશ હોય એ મત છે પણ એની શોધ કરવાની જરૂર છે આપણા પ્રાચીન આચાર્યોએ પણ આ મિદા ત મા રો છે પણ કેમ માન્યો છે એ શોધવાની જરૂર છે

નિઘટુઓમા લખેની એક પણ વસ્તુ સપ વિષનાશ ન માનુમ પડી અથવા ક્રિયા વિશેષના કારણથી સર્પવિષ નાશકતા મિદ્ધ ન થઈ એટલું સાત્તમાને જ આપણે યુગ રહેવાની જરૂર નથી અને શોધો સેમડો વા નિધ્ન ગવા પછી સંજ્ઞ થઈ છે એ પ્રસિદ્ધ છે અસંકલતા નક્ષત્રપ્રાપ્તિમા વિદ્યમ્ય છે પણ વિધેતો એ મ્યારક છેડો આવે છે એમા ૨૬ વિચારવાળા માણસોની લગની હોવાની જરૂર છે કાચ લાપચ નરીરં વા ઘાતની પ્રતિષ્ઠા કરીને મગ્યા રહેવું જોઈએ તો છેવટ જરૂર સંજ્ઞના મતે છે એમ સમારમા કાષ્ટ એ જ ક્રિયા નથી એની હજારા ગેત છે —

उत्थात य जागृत य योक्तय मूर्तिर्मनु ।

भविष्यतीत्येव मन कृत्वा सत्त तमय यै ॥

કા જુમા સર્પોની મખ્યા ઘણી છે ત્યાના વેતસપત્ર સપને ત્યા કુરસા મ્હે છે તેના કગડની ચિમ્લિસા અધાગમા રાખીને થાય છે ત્યાના ચિમ્લિમ્કો રો ચિમ્લિસા કરે છે તેના યાનનો સમ્રદ કરવાની જરૂર છે કેટલાક પડાડી ૨ રોમા તથા જોધપુરમા વીંછીનું જો છે ત્યા સંજ્ઞ કે નિધ્ન પણ ૧૭૬ રથોએ કરવામા આવે છે આપણે તેની શોધ કરવી જોઈએ

એક સત્તજને મને એ જડી આપી ૮ એ વિષ આપનારે કહ્યું છે કે આ કરીના મૂળમા થાય છે એ ખાણને નોગાઓ પોતામા સપ વિષમ્ શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે લોકોએ આ જોયું છે એ આના પ્રયોગનો અનુભવ મવામા આવે તો મારૂ છે આ પ્રયોગમા કાઈ તત્ત્વ હોય એવો મત છે * મારૂ આ લાપણ અગ તત્ત્વના પુનરુદ્ધાર માટે પ્રાચના માત્ર છે સ્થાપ એ પ્રયત્ન મટે બદ્ધ પરિમર યરો એવી મને આસા છે

(વ સ પ ૧૮૪ કેલુઆ ૧ અંકમાથી અનુવાદ)

* નોંધ — નોગાઓ અમુક વસ્તુ આધ અને એનામા સપ વિષમ્ શક્તિ ઉત્પન્ન થાય માટે એ વસ્તુમા સપ વિષમ્ પુણ હોવા જોઈએ એ તર્કમા સદ્ય પ્રાચીનોના સરી મા ખાણેલા પદાર્થોમાથી તત્ત્વ ૩૬૫ જ ગુણવાળા પદાર્થો ઉત્પન્ન કરવાની સ્વાભાવિક શક્તિ છે સપની દાગની કોથળોમા ભચકર પ્રાણદર હેર ઉત્પન્ન થાય છે એ કાઈ જેરી પ થી ખાવાની નવી યજ્ઞ એના સરીરમા ઉત્પન્ન થાય છે એ જ પદાર્થોથી બીજા પ્રાણીમા એ જ વસ્તુ ઉત્પન્ન નથી થતી

કાચ-કદપ સપત્તિ*

५५ भपिरात्र नानिदास याज्ञिक ८५५८३

મહારીર કામમી- 15/12/20

કાય-૬૬૫ વિષયમા ધણા વિદ્વાન નહોત્તે લેખો લખી જ્ઞાન પાનન મ્યુ છે અને આયુર્વેદના અથોમા લખેના પ્રયોગોના નમૂના જુદી જુદી રીતે પ્રગટ થઈ છે તેમજ માનવિયાજીએ માન-૬૬૫નું અનુદાન ચી પછી દેશના ખુણે ખુણે કાય-૬૬૫ની ચર્ચા થવા લાગી છેવટે ગુજરાત આયુર્વેદિ-રામમી (અમદાવાદ)એ બેન્ડ તગકે એમ કાય-૬૬૫ નિશાન અન્ય પ્રગટ કર્યો છે એટલે હવે આ વિષયમા લખનાનું પ્રયોજન હેતુ નથી મિત્રુની પ્રવેશ તેમજ ચમ-વાગ્બટમા બતાવના પ્રયોગોના માધનોતો ના અભાવ હોય તા આવા વિદ્વાન વિષયમા મધ્ય રીતે કાય-૬૬૫નો અનુભવ મગો એમ મતજ શકા થાય ન એમ એક મિત્રની સૂચના થતા ૧૫-૬૬૫ તર્કિકના લાગતરિ માધનો નિત્ય માનવ જાતિનો પાસેજ હોય છે પરંતુ આલમન એ વાસ્તવિક શાતિજન નિવડતુ નથી તેમજ પગલલમન પર ગહેની કાય-૬૬૫ની બને લાન સામગ્રી હોય તો પણ તે કાય-૬૬૫ અતુ જ્ઞાનમા સમ્પૂર્ણ રૂપમા વિજયી નીવડે નહિ તે સ્વાભાવિક છે એમ માની અને 'માન-૬૬૫ સપત્તિ' આપણે સ લતાથી કેવી રીતે પામી શકાય અને મ્યા મ્યા સાધનોદ્વારા કેવા પ્રકારના અનુદાનોથી તે પ્રાપ્ત મગી શકાય તે વિષયમા ઔરધિ દ્રવ્યોના નમગમા આયુર્વેદેમ સાક્ષી આપે છે તેવી જ રીતે ૧૫-૬૬૫ અપત્તિ પ્રાપ્તિ વાગાનરથ માધનો મ્યા છે અને તે સાધનોદ્વારા સપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે ન તેમા નમાત શુ અને તે અપત્તિની પ્રાપ્તિ બૂન કાળે કાળે કરલી છે વગેરે વગેરે તત્ત્વોની શાસ્ત્રીય પ્રિયાગણા મગવાના હેતુથી આપણે પ્રથમ માનસ શાસ્ત્રનો આશ્રય લઈશુ પછીથી શારીરિક નિશાનની પ્રક્રિયા અને ઉત્કૃષ્ટ સાધન રૂપ ઉત્પા ક અવયવોમા થતી રકુરણના નિશાન ત્રિવે ત્રિયા જુા કગી કાય-૬૬૫ સમાધ્ય થઈ શકે તેવી સનીથી પ્રિયારો જુા કરીશ

શુભ નિશ્ચય અને મક્ક પમા એવી ભાવના મન પાતી ગદ કે મારે વિમમ અને જીવનની વૃદ્ધિ નિત્ય થવા જ રે કે જ્યાંએ મ પ મગ્યાથી વૃદ્ધિ અને વિકામ સવાભાવિ થાય છે જ આ માનસ શાસ્ત્રનો મિદ્ધાત એ પશુ વા સ્થાપનીય ન્મર્થોત્ વય ન સ્થિત ગમ્પવામા પ્રથમ પદે છે

અદ્રશ્ય મત્તા જીને આપણે, રત પ્રીતે છાએ તેની પામે માનવ વ્યતિના હનન
વિકામ અને આરોગ્ય માટે અપૂર્વ ભડાગ ભરેલા છે પણ તે કુ રત આપણને પુરુષાય મ્યો
ધિના આપતી નથી પણ કુ રત પોનાના નિયમને અનુકૂળ વતનાગને જ રોતે ફળ આપે
છે અને આ પ્રમગનું પ્રત્યક્ષ નમાણુ ભેત્રમે તો જાણશું હન છે માગકનું જીવન
કુદરતને અનુકૂળ હોવાથી તેના વનની શ્રદ્ધાન વિભા મળતાથી થના કરે છે

આવ્ય પુરાતી રાજીના ત્રણ લે સાત્રિક તત્સ અને તામસ સાત્રિક રાજીના સાત લે
શસ્ત્ર રાજીના છ બદ અને તામસ રાજીના ત્રણ લે છે

✽ कृष्ण सु विहो रोग मुक्ता रासीरता विष विष रेगोथी मुम यव ते भाव क प छ

માનવ દ્રાણી અજગમન થઈ શકે છે આ એ આપણા પ્રતો મિહાત ૮ એવું માલગી થયા પુરુષાધર્મી વેગળા ગ્રહેનાગ્રહો જગ શ ૧ ૪૩ શ્રી શ્રી કે બે અજગ અને અજગ થવું એ વાત મત્ત હોય તો અજગમનની વાતો મના ૧ કે લખનારાએ પોતે મૃત્યુ શા માટે પામે છે ૧ આ શ ૧ એ સ્થૂલ નિયા નુ પશિમ ૪ પશુ આપણે નિયુષ રવે ભેદ એ કે જ્યારે અજગમનની વાતો મના અજગમન દ્રાણીના પુરુષાધર્મી વેગળા ગ્રે તો તેઓ પશુ તે લાલ પામી શકતા નથી આ ૧૨ શાસ્ત્રના ઉપચારા કાય વધની આયુર્વે સામગ્રી દ્વા ૧ જ્ઞાનસ્થા પર જય પ્રાપ્ત ૨ નાના સધોતો મગ જનતા પાસે ગળુ ૨ છે પશુ તે માગો એટલા મુમાધ નથી કે આપણે તત્કાલ તેનો પ્રયોગ કરી ગોળું નિયુષ કરી પ્રાપ્ત કરો શ ૧૫-૧૬ પશુ આપણે શાસ્ત્રની કાય ૫ સમૃદ્ધિ એ ભારતવધની મંદિત છે

આયુર્વે શાસ્ત્રોએ દીરાયુન પ્રાપ્ત રના ૨ વધની વિચારણી ગળુ કરી ૪ પશુ તે આયુર્વેદનું વિજ્ઞાન મવાશે સત્ય હોવાની ખાતરી માટે વધ જેવામા ૫૫—

કદયપ્ત્ય ત્રિયાયુષમ્ જમદગ્નયાયુષમ્ ॥

જમદગ્નિ અને કદપ્ત્ય એવું દીર્ઘાયુન નામ મનાની મુચના મોલી છે એટલે ૫૫૦૩૫ વે ૩ થોમા દીર્ઘાયુષ એ વ્યાખ્યાનિક છે અ પ્રમાણની કાય ૫ વિદ્યા માટે વધારે શ્રદ્ધા ન થાય છે

ઉપરનું નાદ દન ૫૫ પડો આપણે વધ રચાપન મનામા શરૂગતા ફેરી રીતે થઈ શકે અને આ ૧૫ મધાપનરૂપ માય ૬ પનુ અનુષ્ઠાનદ્વારા વ્યાધિ અને દુઃકાવસ્થા પર જય પ્રાપ્ત કરી શકીએ

આપણે ફરી પ્રવેશ વગેરે સધોતો દ્વાગ નેમજન પચમ્બ દ્વાગ માય ૫ મામતોને જ્યા ૧મગ આવ છે ત્યા તપ્ત્ય થઈ જરાય ૧ ગળુ કે આત્રી ૧૨૨થા મનાનું સાધન સપૂજા નમાયુમા આપણો પામ નથી આ તો માન આયુર્વેદની ઘટ્ટો દીર્ઘ જીવન તૈયાર મનાની એ જીવ જાળી મરુતિ છે તેમ ૪ શ્રદ્ધા પ્રાધાન્ય નિજુષ ૫ થો પડે છે ત્યાં વધ રચાપન (માયક ૫) વ્યાધિ અને દુઃકાવ થા પગ જરા પ્રાપ્ત મનામા આયુષ ના ૧૫૬૨૫ વિધાન ઉત્તમ જેનો આયુષ ૫૫૫ ગ્રીકોગ ૬૪ છે તેનું વિધાન વધો જેવા વિશ્વમા ૫ સાહિત્યમાથી પશુ મળી આવે છે

આ રીતે આયુષદધી અધિ નમાયુજીવ વધોની ૧૫ મધાપનીય મંરુતિ પર સમાજની દષ્ટિ જીવ ગા નગી પશુ વે ૩ મે વ્યાખ્યાનિક રીતે જ વધ રચાપનીય બગ અને મામતો પ્રાપ્ત રી શ ૧૫ તેની ટિપ્પણી મના કરે છે

માનવ દ્રાણી નિતર યુવાવ થામા જ હે એવો મદગતો આશય છે અને અ યુવાવસ્થા સિથ ૧ખરાની ઈ જાનુ ૧જીવસ્થાન ને મેમા જ ૨ અને ઉત્પા ૨ અવયવોમા ગ્રહેવું છે અને આ રીતે આ ૧ ૧ અવયવો કય-૨૬૨ ઘટ્ટો ફેરી રીતે યુવાવસ્થા સિથ ગળાવામા મદાય ૪ છ તો વિચાર રીતે

માધાગળુ મીને આપણા મોઢા કાણુમા ૧૨ કે વાનમો જ મ થય છે ત્યાંથી તામની કિયા લેવાય છે અને મનામા ૫૫૫ જ્યા લેવાની તમની ઈ-૭૧ હોય તેમ વાર્તાનિક જાણાય છે અને તે મામતી કિયા જીવનના જીવિમમા મનાય ૨ વ્યાખ્યાનિક કિયા છે આ

શ્રાસની દિનાદ્વારા શુદ્ધ વાયુ દેહમામા પ્રવેશ કરે છે કાળુ કે દેહમાને નિમ્નજ શુદ્ધ વાયુની પ્રિય ગરે છે તેથી જો આપણે દેહમાને શ્વામની પ્રિયા દ્વા. શુદ્ધ વાયુ ની પરમા પ્રમા નીચે કે વિદ્યુત રીતે આપીએ તો તત્કાલ જીવનનું મોતિ અથવા ગધિ ને જાણે થયા બાગે છે ને ઉપાત્ત જીવન પોષકસ્ત્રોત્ત્વે અને ઉત્તર દેશો ક્ષય સામતા જાય છે આ રીતે જીવનને દિના ક્રમમા સ્થાય ને તમારો દેશ દેશની જીવન મળ અપનની દિનાતો બા. કા. તો આપણે પ્રાય દેશની મુદ્ધિ જાત ની રાખીએ નહિ રસાભાસિ રીતે માનવ નિતી જીવનચર્યા અને નિચર્યા જે. અ. તો બાગે શ્વામ પેઢાની રસાભાસિ દિના ચલતિથી વિદ્યુત આસણ વનન છે શ્વામોશ્વામની વામનપ્રિય પદ્ધતિ જાનો ગિય ગમે છે અને દીર્ઘાનધ્ય અપયુ રે ને આ શ્વામોશ્વામની પ્રિય નિચરમા અમે મને ૧૧ થમા વલ્લ મન મા એ જાણ આપેનો છે શ્વામ લેવની રચાય પ્રક્રિયા નિ જાણવાથી તેમજ દેહસાના રસાભાસિ ધમમા આડે આવના. માનપાન અંતે નીચ પતવાથી પ્રાય ની આદિરચાન જાણે જાની ગયુ છે આ શ્વામોશ્વાસની દિના નિ મિત્રા જાણા માટે કો. ૨મો. લામો કે ચાલણુની જરૂર નથી પણ પ્રાણપ્રાપ્તિ વિધાના થો. નવાસે. ૧૦ ન પુ. ૧ થામે જાણવાથી શ્વાસોશ્વામની પ્રક્રિયા ચાલણુ રીતે મને છે.

આમની ક્રિયા જોઈલી રય રિયર ૫ વામા મતાવ ૫ છે તેજી જ મદાય શક્તિ જરૂરમા પણ છે આ રફુ પુ પણ ગભરી આગી મુલુ પવત ગદે જે પ્રદુગ્ધનના પર માણુઓની વિગેય રચના અન્ન દ્વારા થોલી તવાથી અતમમદે ૧ એવુ વાતની નકિયામા તેને નામ આપવામા આ યુ છે અના પરમાણુ નિષાન્ધ યુન સરીગમા હોવાથી અતના આહારની ઉપયોગિતા પણ છે રફુન સરીગના પરમાણુનો કાય થનો હોવાથી તે કાયનુ રચાન પુરવા તેમ જ તવા પરમાણુઓની ચના માટે જરૂર આદારની નિષ્ઠા કરે તે ગ્વાલાવિ છે

ગરીબ ગચનામાં જો કોઈ અદ્ભુત અને આશ્ચર્ય ચના દેશ તો ને એ જાહેરની
 જે કાચખ કે અરના ગરબોને જોઈ પાનાનામાં મદલુ મરી તેના મ શિવ શામ મે
 મલગત પીય વગેરેની ગચના મે જે અરના રમણી વાગે જ આપરો આપણા પચમનના
 પુરગ ને પોણ આરીજો છીએ તાપુ જન વગેરે તરવા પગ અલના આદાર કાગ
 આપરો પ્રાન મરીએ છીએ નથી ભેજનની કિયાને પૈં મરમા ધ્યાન અપાયુ એ અને
 વિધિપૂરક ભોજનની કિયાની સચના વર્ષ મામડે ના ર થોમાં ભેવાય છે અને તે
 કાગળથી ભોજનની કિયાને જૂનમમના વર ધ્યાપનોત તરવોએ (સરિઓએ) પુખ્ત
 આપનાગ કિયા ગળી કે તેમજ ભોજન વિધિમાં આઅવતા પોગર અને માગો પ્રાન તે
 મુનિઓએ માનવમર્તિનું લમ એટલુ કે આ રીને જામ અને જલુ અને હનને પોણ
 મગવામાં મદાય છે તેવી રીતે આ રથ ધ્યાપનીય રવના મા ઉપયોગી સમિ ઉપા
 અવવથો જેને આપણી પતિભારમાં જનને વિ મો શકાય એ તેમાં રૂ, મ અને ધ્યાપી છે
 આ સાથે જ એ આશર પમાડો મેટલુ જે નદિ પશુ આજના યથાથ આગના રવ અને
 નદિ આનાગ ત્યાગી વાને આવા ૧૫-૩૫ મામે ઉ મીનતા પાળ મદે આગે મળા
 મામરી એવી મા યના આપણા વાગમામાં મળી છે એ જનનવિય અમથી વાન મવી તે
 પશુ પાપ અથવા મદાયા વિરુદ્ધ ગણ્યા છે મામ-૧ રી સ્વાભાવિક મંપતિનું પ્રમવસ્થાન

શ્રીપુરોનો શાસ્ત્રીય સાધ છે અને શ્રી પુરપના શાસ્ત્રીય પવિત્ર મંથ મકન વિધની આરોગ્ય વિધિતિનું વિજ્ઞાન છે અનંત અનંત સુખમપત્તિ અનંત અનંત આરોગ્યરૂપ કે પ વૃક્ષની આવી જે પવિત્ર ગૃહસ્થાશ્રમરૂપે ગ્લાએલી છે તેની આજે અરગણના અને કાય મંથની વામનિશાનું જ્ઞાન આપશે આજે વાચીએ છીએ

અજગમગત્વ તેમજ વ્યાધિ અને વૃદ્ધત્વ પા વિગત્ય મેગવવામા સહાયક લગનની ક્રિયાને વે જેવા પવિત્ર શાસ્ત્રોમા ગ્ધાન છે તેમજ લગનના તેમજ ગર્ભાધાન મંદકારના પ્રત્યેક મનોમા નૈમર્ગિક કાય-મંથ સપત્તિનું સૂચન કૃષ્ણાસાગર નિમિત્તિઓએ કરેલું છે

શારીર રચનામા જ કુ રતે વા મધ્યપનીય શક્તિ ઉત્પાદ અવયવોમા સંગ્રહી છે તેથી ઉત્પાદક અવયવોમા તે કમ્પા રસભાગિક ગેલી છે

ઉપર જણાયા પ્રમાણે ક્રમા જરૂર અને ઉત્પાદ અવયવો આ નજીનો વિધિપૂર્વક ઉપયોગ તે વૈદિ મમયની કારક પ મંપત્તિ છે અને તે વિધિપૂર્વકનો ઉપયોગ વ્યાધિ અને વૃદ્ધાવસ્થા પર જરૂર મેગની સુવાવરધાને સ્થિત ગણે છે

જરૂર અને ક્રમાની પ્રગતિ વેગ તેને વિધિપૂર્વક વૃદ્ધ કરવામા માર્ગો આપુર શાસ્ત્રોમા મતાવરા છે નાયકો મમક્ષ આ વિચારએલી ગ્ણુ કરતા સામાજિક નીતિનું રમણુ થાય છે પણ આવા સાનિત્યોની આજે પુરતી જરૂરિયાત છે

આજે શ્રી-પુરુષામા રહેલ અદૂર્ મપત્તિરૂપ અને મહાન કૃણ આપનાર તેમજ અજરામર થવામા પરમ મહાયક જાતીય વિધયની રચા કરાય તો તેને અસંખ્યતા કહેવાય છે કુ ખનો વિધય છે કે જે વિધય રચિતતાના પૂર્ણા મનો છે જે વિધય નસર્ગિક કાય કદમ કરવામા પરમ મહાયક છે તેમજ જીવન અને આરોગ્ય માથે જેનો નિકટનો સમ્બ છે તેના શ્રી-પુરુષેના જાતિય મંથધી વિજ્ઞાનની વાતોને આજનો કૃણવણી પામેતો વર્ગ પણ અપવિત્ર ગણે છે આ કૃણવણી મને તેથી ગણવામા આવે પા. ભારતવર્ષની પ્રાચીન કૃણવણી પાસે તે મનેથી જેવી મનાશે

કાય-મંથનુ સામુ સ્વરૂપ અને ચચાર્ય જળ તો શ્રી-પુરુષોના ઉત્પાદક અવયવોમા કુ રતે મગ્રહી ગણ્યુ છે અને પાણીમે મીન પ્યાસી મોહે સુનસુન આવન હાંસી આ મ્પીરજીના મ્થન જેવી હાસ્યપાત્ર સ્થિતિ આજે પ્રજાની જોવાય છે

માનવજાતિથી આટલી પશુ પક્ષી જક્ષા પ્રત્યેક ાર મોનિના ઉત્પાદક અવયવોમા સુવાવરધા સ્થિર ગણવાની મામમી કુ રતે સમ્રહી રાખી છે આ વાતની પુષ્ટિમાં વેદોના પુરુ મ મનો છે પણ અદો વળુરેદનો એક મત આપીશ શિવોનામાડસિ નિવસવામ્યાયુરેડ માણાય પ્રજાનવાય રાયસોવાય મુજજાદવાયમુકીરોય) આ વે મતમા શ્રી-પુરુષના વિધિ પૂર્વકના જાતિય મંથધી પ્રાપ્ત થતી સપત્તિનું વિધાન છે વિધિપૂર્વકના જાતિય સમ્બધારા પ્રજાનન (સુપ્રજોતપત્તિ) અને નવજાનન નવુ જીવન જેને વયસ્થાપનીય અથવા કાય-કદમ મપત્તિ મ્હીયુ તે ઉપર પ્રજાની મંપત્તિ નાપત થાય છે

જેવા અધ્યત્મપૂજ્ય અથવા પણ શ્રીકૃષ્ણે જનતાને મોકલે મોં ? કે ધના વિરુદ્ધ જાગોડરિય
જાગોડરિયનું ભરતપત્ર । હે અર્જુન ! ધર્મથી અનિગ્રાહ્ય । મ (પરિત્રાન કરતું ઉત્પાદક
અવયવોનું મિત્ર) તે (મારું મન છે) ૨ છુ

સ્ત્રી અને પુરુષના ઉત્પાદક અવયવોનું વાસ્તવિક મિત્રનું જે સુખ આપનારું હોય તે
જનજનને સામાન્ય બાધાકોશમાં યુક્તિનિષ્ઠ કરવાય છે સરકારી અને નાનીઓની
પરિભાષામાં પ્રકૃતિ કાણુવા તેમજ સંયોજન પૃથ્વીવાદ (બાયોમેક) મુદ્દા છે

મહાદેવપ્રભુની એક પક્તિ મળી આવે છે દિગ્માત્રક પુરુષરુદ્ર સ્વરૂપ મનુષ્યનાં દેહ
પુરુષરુદ્ર મૂલ્યસમુદાય । હે સૂર્ય તમે જે । શિશ્યોના અભણરૂપ છે તેમ મનુષ્યોમાં ૨ અતીય
કમળ રૂપ યાદી આવી જતના આપણા ભારતવાસીના સુપ્રજનન શાસ્ત્રના મિદ્ધાત ધર્મા
પ્રાચીન મળીના છે આવા મનો ધર્મગાઓમાં કામશાસ્ત્રોમાં અને આયુર્વેદમાં પણ
વર્ણુવામાં આવ્યા છે ચરક ચિકિત્સા સ્થાન મધ્યયોગ સ્વચીત્ર વાદ્ય યુગ્મ નામનો
આયુર્વેદધર્મનો જીવન અધ્યાય, રાજીકરણમયન ચ મય જો યા પ્રદર્શિતી તેમજ જો
વૃણ્યતમા મતા । સૌથી મેદ વાદ્યમયુક્ત છે અને અર્પને ઉત્પાદકના રાગી સ્ત્રી સ્ત્રી છે
સ્ત્રી સૌથી ઉત્તમ વાદ્યમયુક્ત છે ઉપરના આયુર્વેદના વાદ્ય છતો અધિકાર છે, આ પ્રજનન
અને નવજનન વિદ્યાનો અવસ્થિત રીતે અભ્યાસ મળતાનું ધોણુ માથવોને આજે પશ્ચિમમાં
ધર્મ મળી છે મામાન્ય શિક્ષિત પ્રજા પણ મારી । સાચવીને આ વિષયની ચર્ચા પણ કરી શકે
પ્રજનનના વિષયમાં જો છે-એક જોડાની લિંગી સૃષ્ટિ (મેન્ડુઅન) ૭૪૦ ૭૫ વર્ષમાં
૧૮૦૦ ૦ વ્યક્તિઓને પ્રમટ કરી શકે છે

આ જાતનું વિજ્ઞાન યથાચરૂપમાં તૈયાર કરવા પશ્ચિમમાં આજે પુરુષાચ ધ્યાન છે
લેમાકટ લેન્ડેએ એ પોતાના પ્રજનનમાં નિરપણુમાં લખ્યું છે નિમત્ત સીપુરોને
પ્રજનન કામમાં જોડવા એ તેને ઉત્તર કરનાર વધક દાખવાળું છે અને તેની પ્રજાને
પ્રજનન કાયમાં રોકાવું નહિ એવી શાસ્ત્ર મર્ચાઈ કરવી જોઈએ

ક્રાસિક જોડતન તેમની જ મ સન ૧૮૨૨માં બર્મિંગહામ પામેના ગ્વાકલ્પ શહેરમાં
થયો હતો તેમણે આ શાસ્ત્રનો મારો અભ્યાસ મર્ચો હતો તેમજ સુપ્રજનન વિષયમાં જે
નિમધો પણ લખ્યા હતા અને સુપ્રજનન મારો તણે યુક્તિનિષ્ઠ સ્વચીત્રે સ્થોળ માનુષી
જુલિ સમિતિ (હ્યુમન ટી)નામના નિમધમાં આવ્યા છે આ પોતાની પૂજ્યા સ્થાપાચીન
જોધખોળ કરનાર મ અને આપેની છે

પશ્ચિમમાં બેરોનિયમાં આ વિદ્યાના નવજનનો અભ્યાસ ૨૩૫થી થઈ રહેલો જમનીમાં
પ્રજનશુદ્ધિ અર્થે એક મળ રથાપવામાં આવ્યું છે ક્રાસિક મિદ્ધાલી મેટ્રામ ૩ માં
હોલેન્ડ વગેરે દેશોમાં પણ આ વિદ્યાના મળો રથાપવામાં આવ્યા છે હવનને ૫ મોપયોગી
આ સુપ્રજનન વિદ્યા તેમજ નવજનન (મધ્ય ૫ મપતિ યુનાન સ્ત્રી પુરુષોને કરી રીતે મળી
શકે તેની યોજના કરવામાં આવી ૫ તેમજ સુપ્રજનન મમારોચક (યુક્તિનિષ્ઠ ગિન્યુ)
પ્રમટ થાય છે સમાજના અધિકાર મુજબ તેને મમજાવવા લીવ પુન માચેટર તામગી
બર્મિંગહામ ગેરે સ્થળે તેની શાખાઓ ખુલી છે મ ૧૮૧૧માં મર્ચોનમાં જગરેલી
સાવર્નનિક આરોગ્ય મહાસભા (મેડેમ એમ નેલન દલ્લે)માં સુપ્રજનન વિદ્યા અને વિજ્ઞાનને
સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું

માનવજાતિ મિથ્યા વનસ્પતિ મંસાગ્રમા પશુ આ વિજ્ઞાન કેવું વિકાસ પામ્યું છે તે ડા ગ્રેગ જોન તેણે લખેલ છે કે સૃષ્ટિના વૈભવો અને હૃદય વિકાસની બચવાન ચાવી સ્ત્રી જાતિમા છે આ મિદ્ધાતને અનુશ્ન આપજા બાગીચ શાસ્ત્ર પશુ કથન ઉચારે છે કે સ્ત્રીનાસુ વિકાસ્યતે ।

મુદ્રજનન શાસ્ત્રના ત્રણ વિભાગ પાડવામા આવે છે

(૧) વિધિશાસ્ત્ર એટલે સુદ્ધ પ્રગ્નના ઉત્પત્તિ હેતુ મોતે રમના વિષયો કેમ સ્ત્રીપુરુષોએ પ્રગ્નનન મરોતી જવા તારી લેવી અને મંત્રિતિ ની વૃદ્ધિમા રોકાવું

(૨) નિરોધશાસ્ત્ર અશુદ્ધ પ્રગ્નની ઉપત્તિ નિવારક ઉપાયોની રોજના અને કેવાં સ્ત્રી પુરુષોને પ્રજેરપત્તિથી નિવૃત્ત થવું તે

(૩) મગ્ગશાસ્ત્ર અનુલ્પ જાતિનાં તીજમા ગરડું વિગતીય વિષ ઘૂસ પ્રગ્નની ઉત્પાદક નિકૃત પામેના રક્તિ મોમા ન ઉતરે તેવી સાવધાનતા મા નિરોધ તે આ રીતે પત્રિમતી વ્રત આજે આ મપત્તિનો મગ્ગ કરી ગઢેલ જે તેવી જ રીતે ભૂતકાળે બાગન નરેમા આ કારમ્મન મપત્તિન માદિત્ય વૈદિક મંરકાર વિધાન તેમા પશુ લક્ષ મરકાર તે કાયમ મપત્તિન ઉત્તમોત્તમ માદિત્ય જ છે

કૌપીનમા ઉપનિષદ જોતા જણાય છે કે વદિકલક્ષ મંરકારના પ્રયોજન માત્ર ત્રણ જ હતા (૧) પ્રગ્નતિ (શુદ્ધ વ્રત પ્રાપ્તિ) (૨) રતિ (મસાગ્રમુખ) (૩) આનંદ, અમંસાશીસુખ એટલે અવિનાશી સુખ જો પશુ લક્ષદાગ મળી મકનું એમ પૂરવાર કરે છે ચીત્તાર્થક લામાસ્થોનાક્ષમો મવ નરવે ૨-૮૫-૮૪ દેવમમ્મનાજાક તું ધીગ પુત્રને જ મ આપનારી થા આપા મા સુમો અને આજોગ્યતે પ્રગટાનનારી થા આ રીતે સુખ અને આજોગરૂપ મપત્તિ એ પળ પ્રાપ્ત સ્ત્રીદ્વા । થવાનું વિધાન વદામા છે તદેવનુવ્રતમિરચાય રોગાલકિ જ્યતક્તુ સચ્ચિલપ । કામચૂન આ શાસ્ત્ર પાથ મધ્યારમા ઉપલબ્ધા પુન મ્થેતકેતુગે મંમદ મ્થુ હતુ આ રીતે વ્રતમુદ્ધિ અતે સમાજશાસ્ત્રના નજીક પ્રાચીન મુનિઓને મમાજમા મોટા ભાગ માત્ર ત્યાગી વૈગ ની તરીકે જ નજે છે પશુ મામશાસ્ત્રનું મમાજશાસ્ત્ર માથે અવિરોધી ઘડતર કરનાર મમાજ સુધારક તરીકે કોઈ ભાગ્યે જ મળનું દશે આ પ્રકારે ઉત્પાદક અવયવોના પૂરપૂરના પત્રિ અને માત્રિ આદ્યાનું કે મિનનતે આસ્વાભાવિક રાકવાનો જે વ્રતન કરે છે તે એક વ્રતના વ્રતનત્વનો નાશ મનાગ તરવોને આવ ન આવે છે

વ્રતન પ્રાણના પ્રમેયમા નરિ માત્ર આમશાના પ્રયોગથી જ સુવાવધા પ્રાપ્ત ની સમ્યા હતા કે તે વ્રતન પ્રાણાવતેદના મોતરૂમા વ્રતન મુનિના નવજનન (નવજનન) રૂપ માર ત્થ મપત્તિનું વિધાન લેના તરૂ શાસ્ત્રો લક્ષ ખમ્મે છે તે જોવાનું રશુ

વ્રતનના પ તી મુઝન્યાએ વ્રતનના વાકરોમાથી વ્રતન આપનાર દનાં તે શાસ્ત્રમન્ય વાર્તા છે (ક્રમશઃ)

એરિયુ (ઓલિયમ્ રિસિનિ)

પાનક ૪૪ ન્તિનાથ મોહનલાલ કપાળી એ. ૨ અમ. ૧

[રૂપાળી પ્રાગ્ ૨૫- આરો યજુવન બલાલુ જેનપુર કાંડિયાવા]

એરિયુ એ પ્રાચીન ઋષિમુનિઓએ પદ્ય રૂપે આપેલ છે વગી તે કૃપામાં વસનાર કગાલ જનમમાજને માટે પણ સુપ્રાપ્ત એમક છે તમગ ધિટિલ કામાકોપીગો જેવી સગ્યા જે આપવાની પદ્ય ગીમાં વળી કડક છે અને એમાં ઓપની અમગમગના વિષ ગ્રામનિક નિષ્ટાએ સોએ મોટકા ખાતી થયા મિત્રાથ તે પોતાના ભાગ્ય રત્નોમાં ૧૫૫૨ ગતી નથી તેણે પણ એરિયુ પસંદ કરેલું છે એટલે આરો ઓપ નરીકે તેને વિશેષ મહત્ત્વ આપવું જરૂર છે

તેની ગણના અગ્રેજ વૈદ્યનિકાએ મગળ વિવેચનમાં રૂપી ૭ તેમાં ગટના ૧૪ તરવો આતર ૧૮૧ કિયાને ઉત્તેજિત કરી માફ માતાથી એકા પાયો માકો લાવ છે ૧૫૫૨ પાણી જેવો મળ તેનાથી થતો નથી

તે અગ્રહિત અથવા પીવારા પડતુ ગિન ધ પ્રવાહ છે તમા સહેજસાજ ગધ શરૂઆતમાં તે અરચિય અને તીખાચરાણુ રાગરુ નથી પણ પીતીથી તરુ તાર છે અથવા નિપામમાં તીખુ અને રૂંદ છે

શુદ્ધ મધ્ય (રિગિફાઇડ મિગિટ) મા ૧૫૫૨ ગણો તેમાં નાખવાથી તે પીયગી જ ૧ તેનું વિશેષ ગુણ - ૮૫૮ થી - ૮૭ છે એટલે પાણીમાં તે ન છે

આયુર્વેદ ઓપનાનુ રમાડા રાખી ૧ એ રિગિફાઇડ ગુ ૧૦ ૫ રાખ ૧૫૫૨ અ પડના ગ ૧ ગહા તો વિષા છે ૧૫૫૨ સાન રાજના ગુ ૧૫૫૨ રાજના (૧૫૫૨) કિરડો) ધતોપા રતની રેનદામાં કનબબટ હોવાથી તેખાને પાતાનુ અ રનાન ગુન ૧૫૫૨ માલિયમાં ઉતારાની ધૂટતા સેવરી ખનિયાય થઇ પડી છે

એરિયુમાં મુખ્ય તત્ત્વ રિમિનોનિન (એર તનમાગ) નામન તરવ છે એરડન ૧ માગમાં જે રકાગના અપએ મુખ્યત છે (૧) ગિનમગિવ (મધ્યક) અને (૨) રિમિનોનિક એમિક (એરડ તનમાગ) ઉપગત તેમાં આપમો રિમિનોનિક અમિક (એર ૧૨૩) ૧૫૫૨ છે જેવી રચના એરડ તનમાગને મગતી છે વગી તેમાં દ્વાનરિટમગિન (મ વા વિ ૧૫) નામનુ વૃત્ત પણ છે એ મિત્રાથ તેમાં રિટઅગિક અમિક (વમાન્ય)મ થી બનતુ મી હુ તત તરવ પણ રહેતુ છે આ બધા તરવોના ગુણુ પ્રજાત રીપ રજેર વિવિધ રમાગના હાર્દિમ ૧૫૫૨ તન તથા ખીજા શારીરિક તનો ઉપર અલેખ રમ ની અમગે ૫ ૧૫૫૨ જેમને મંદગુન અને અગ્રેજ માલિયનું વિશા ગુન હાક તમા નિલાવતા પ્ર ૧૫૫૨ સા ૧૫૫૨ પીગીઆ એડિકા જેવા પ્રથમો ગુન ૧૫૫૨ ને ખીજા દિ દી માવતામાં ગચવા-કિનાગવાની પ્રાચના કરવી એ આરો અવસ્થુત નથી

એરિયુની માત્ર ૧ થી ૨૪ મિનિમ એરડે ૫ અચાની માગથી ગવા વિષા ભાર સુધી છે ૫૦૫૨ વિ ૧ પ્રમગે અની રિવામાગ ઉપ ૧૫ આપવાની પણ ૬ ૫૫૨ પડે છે માનાડિયન રૂપ માર્દન નામના એ જગુદ્ધ નિ ધ આપમાં તેનો ઉપગમ તપાસે

આયુર્વેદોપદેશોપુ વિધેય પરમાદર ।

લેખક નથ પાનાલ શાસ્ત્રી

આનુ જમાનામા વિશેષ કરીને સામાય રીતે મનકાળ મનુષ્યોને દરેક વિષયમા એક પ્રશ્ન અનશ્ય થાય છે કે શા માટે અમુક ધોગ્ય મારે સ્વીકારી લેવું જોઈએ તથા વિરોધી કેટલીએ ખાનગી એવી પણ હોય છે કે જેમા એ પ્રશ્ન અર્થાતે અથવા તો ખીનજરૂરી જણાય છે આયુર્વેદ માટે આ જમાનામા એ પ્રશ્ન જોગશરૂપી મનન યોગ્ય લાગે છે મુનર્મમા દાક્તર ગી ડૉ સાહેબે એક મનમના ક્રેપાટે આયુર્વે ના વિચારને ખો દીધો ત્યારે મદ્ર સમા દો રામનના ચરમા વડે જોનાર ગી ગજોપાલાચાર્ય આયુર્વે ના ઉપામકોને વિરોધી વનણ્યી ગુગળાવી નાખવા પ્રયત્ન કર્યો

આયુર્વેદ તરફ ઉપેક્ષાના અનેક કારણોમા સરકારી વનણે એક ઉમેરો કર્યો છે એમ કહીએ તો કશું ખોટું નહિ ગણાય લોનિકવાદીઓની દ્રષ્ટિ તમેશા એના પ્રકારની તથા અધુરી જ હે છે ગસાયનવિદ્યાને તેઓ પગ-આમવાય સમાન-પ્રમાણ્ય માનનાગ હોય છે તેથી એ વિદ્યા હજી ઉઠતી આવે છે ત્યાં તેના ઉપર બહુ આધાર રાખી આનવામ અધેનવ લીધમાના ચલાયા । જેની આપત્તિ આવી પડે છે એ વાત પુરી નહિ સમજાવાથી કેટલાએ અધદગી પોતાના જીવ ઉપર આવી જાય છે આવા પુરૂષોને આપણા સ્વર્ણ મુનીઓના પ્રમાણ્ય ખ્યાલી અને તરંગી જણાય છે પરંતુ એ જ નાત ત્યારે વિરોધી વિચારો દ્વારા તેમના જાણસમા આવે છે ત્યારે તેને સ્વીકારતા જગતજી આચકો નાગો નથી

આયુર્વેદનું મતજ સમ નરતા પૂર્વે માપણે જોચાગ માધ્યા પ્રમાણ્યૂત ગણાતા દાક્તર ડમણ્ય એચ હે (W H Hay)ના ઉક્ત રીતુ તેઓ એક રચન લખે છે કે —

Scientists who have achieved much who have proved to the world their ability to think independently and reason correctly are still unable to apply these mental traits to their own bodily condition They seem to have much respect for the thoughts of others outside their own field of research that they go to the clinic and in all good faith accept the findings of a group of men who have made a deep study of disease perhaps yet who are finite minds subject to all the mistakes in observation & reasoning from cause to effect that is usual in every other field of endeavour

If we know the intimate body processes we might perhaps call medicine a science but the internal Chemistry & Zymotic activity of the body are still a very deep secret as enzymes or ferments, are not subject to exact chemical analysis and their processes must be guessed at largely

One specialist whom I have known for many years treats asthma yet he is a fearful wheezer himself. Another specialises in rheumatism and arthritis but he is a sufferer from the very same malady he treats also his wife suffers equally from the same condition. Still another specialises in digestive troubles, while both he and the members of his family are victims of various digestion disorder. Verily it looks like the blind leading the blind."

ઉપર જણાવેના અતતજોથી એટલું તો અતત જણાય છે કે અખત ૧ ના ૧ અનુભવી પુરોષો પણ અધપર ૫ મા અથવા ૧૦ ના નિના રહેતા નથી. મીઠુ રીતે રીઝે તો આ રિપાય એટલો મદન છે કે તમા પૂર્ણ અનુભવી વિચારગ્રામી નપુન્ન મદારની અપેક્ષા રહી જાય. આજન વિજ્ઞાન હજી અડધું છે એમ મહેરાનું જાણ એટલું જ ન કે આ જાણનો એ પોતાની અપણુદિથી કરેના અખતગ મમય જતા સુધા ૧૧ પર ૧ અથવા તો એ અખતરાને બીજા વધારે શુદ્ધિબદ્ધાણા ખોટા કરાવે છે.

સૃષ્ટિનું અખલિત નિયતજી ક નાગની અશાધશક્તિનો સ્વીકાર સદુ કાર્ષ મે ૮ અંગે એ સૃષ્ટિના નિર્માતાએ પૂર્વકલ્પમા નસિદ આયુર્વેદનું સમગ્ર મગી પ્રજાપતિ અધિનીકુમારો ઈ દ્રેવ આત્રેયાઈ મહર્ષિએ વગેરે મમય સેનાભાવી ઉપમા ૧૧૫૫ પુરોને મમગ્રા અતે આખરે અગિવેશ-નપુન્ન વગેરેએ તેના વિભાજ પાડી રતન તરો લોકાપ મે ૧૧૫૫ સમને ગમ્યા સ્વાર્થમાધુ પુરોષો આયુર્વે ના રદરથો ઉતરવા પ્રેગાય છે ત્યારે તેમાંથી ઉતર આવે ઉડી જાય છે અને આયુર્વેદની ઉપમાગિતા બોલી થતી ચાન છે અર્થાત્ ધર્મીય સુખ માધન આયુર્વેદ રહી શ તો નથી.

આયુર્વેદના ઉપચારકોને માત્ર પમા ધની પેરાની જ જ્ઞતિ હોન તો એ માગ આટના વગસોએ નામરોધ પશુ રહી ન હોન પાશ્વત્ય દેશોમા પશુ કે કુ જે-અન્ય-હે વગેરે પ્રનતકે સેવાભાગથી પ્રેગમેલા હોવાથી જ જગત મમય પોતાનું મન્ય અપદ રીતે રહી રી શમ્યા છે.

આયુર્વે મા ઉપચાર દ્રવ્યને ઔષધ મહેવામા આવે છે અને ઔષધ સખ ના પ્રાકૃતિક અથ (root material) આવે છે કે જોરાનું અચાન નઈ શકે વધારે અગમ વધીને મ્હીએ તો ઔષધિ અજનું પશુ સ્વભાવ રચાન છે (ઔષધિઓ જમ્)

અન્ય ઉપચાર પદ્ધતિએ માથે સગ્રાવતા આયુર્વ ના આયો અમિગા વગેરે અજનું સ્થાન સર્ક શકે છે અર્થાત્ એ દ્રવ્યો જોરાગ્રામી ગમજ માટે જે આ દષ્ટિને અજનનીને આયુર્વેદની સર્ગાત સ્વસ્થવતથી ૧ વામા આવે છે prevention is better than cure એ મિદ્ધા ન જોડવો આયુર્વે અપના યો છે તેટલો અન્ય ઉપચાર પદ્ધતિમા સ્થાન પામેનો જોવામા આવતો નથી.

આમ જતા મનુષ્ય પ્રાકૃતિ પોતાના મન ઉપરનો મણુ મવમ જગતી શકે નહિ અને તેથી જીવવાહોસ્તને વશ વગતી પ્રકૃતિ નિરિદ આચરજી મેવતા તેવા મોગી ઉમરે પડેએલા

પ્રગતિ થઈ કે ન થઈ હોત તે પ્રગતિ ક્ષણ એ ક્ષણ અટકત એવા મિથ્યાભિમાનમાંથી પરમાત્મા બચાવે એવી પ્રાર્થના કરૂ છું

મારી વાત અહીં પૂરી થાય છે અવસ્થાના સ્વભાવગળથી નિર્વેદના વિચારો મને આવતા હોય તો પણ એ વિચારોનો ભાર આ મામિકના વાચનાગમ્યોને માથે નાખવાનો મને કરો અધિભાર નથી પણ માગ લેખક મિત્રો જોએ એ આ માસિક ચલાવવામા મને આજ સુધી સહાય કરી છે એ સૌનો આ વિદાય લેતા ઉપમા માત્ર છું આયુર્વેદિક માહિત્યના જગતમા સાથે કરતા હવનની જે આત્મી ક્ષણો ગાળી છે તેના સ્મરણથી ચિત્ત ધન્યતા અનુભવે છે કેટલાક લેખકો અત્યારે આ ભૂમિ ઉપર નથી તેઓને તો અદ્વાઈતજિન આપનાની રહે છે પણ જે લેખકો હજી આ ભૂમિને અનકૃત કરે છે એટલું જ નહિ આયુર્વે જગતને પોતાની સેવાઓ આપી રહ્યા છે તેઓન આ અક્ષરાજનિ અર્પુ છું આ મિત્રો પાસેથી વિદાય લેતા એક આશ્વાસન મને છે ખરૂં કે એમના વિચાર જીવનનો મને તો આયુર્વેદ વિજ્ઞાનદ્વારા નહિ તો નીજી રીતે પરિચય રહેશે અને માફ સ્મરણ કાર્ષવાર એ મિત્રોને થશે તો એને હું ઈશ્વરનો અનુગ્રહ માનીશ

આયુર્વેદ વિજ્ઞાનને બધ મરતા એક વ્યવહારિક સૂચના નોંધવાની રહે છે શ્રી ગુજરાત હૃદય કાર્ડિયાનાડ વૈદ્યમંડળના મુખપત્ર તરીકે 'આયુર્વેદ મંમેનન પત્રિકા' નો આ વર્ષથી આગલ થયો છે એ પત્રિકાના તત્ત્વોમંડળની માગણીથી આયુર્વેદ મંમેનન પત્રિકા સાથે આયુર્વેદ વિજ્ઞાન જોડાય છે એમ જાણવાની અનુમતિ આપી છે અને આયુર્વેદ વિજ્ઞાનના જે ગ્રાહકોએ આજ સુધી એને પોતાનું ગળ્યું છે તેઓ હવે આ મંમેનન પત્રિકાને અપનાવશે અને એ રીતે તત્ત્વોમંડળનો એ પત્રિકાને ઉચ્ચશક્તિ આપવાનો ઉદ્દેશ્ય જગતપર પાળનારો એવી આશા છે

તા કે આ હેતુના ગાકમા આયુર્વેદની ભારતીય તથા વિશેષન ગુજરાતી વર્તમાન રિચિતિતુ સિદ્ધાન્તો ન જેવું માર્ફક લખવાનો પહેલા વિચાર હતો પણ પાછળથી એ ઈશ્વરેચ્છા હશે તો અ ય રચાન માટે મુનતવી રાખી અહીં તો મધુરેણ સમાવયત્ત એ ન્યારે લેખક વાચનારની હર્મત્વ્યા વચમ્ એટના જ ચખ્દોથી રમ માત્રુ છું

છેલ્લા ખખરો

મુનર્ધ પનાકાના વૈદ્યોનું રજીસ્ટ્રેશન તા ૧૩-૩-૩ થી શરૂ થઈ ગયું છે મરાઠી, અંગ્રેજી અને ગુજરાતી એમ ત્રણ ભાષામા અરજી કરવાના માર્ગ જાણ્યા છે જે વધો કે કમીઓ રજીસ્ટર્ડ થવા માગતા હોય તેઓએ અરજી કરી ફોર્મ મંગાવી લેવું જોઈએ અને તે ફોર્મ ભરી ઓફીસમા મોકલી આપવા સાથે રૂ ૧૧-૮-૦ રોકડા કે મુદતમા જો મોકલના જોઈએ રૂ ૧ તો રજીસ્ટ્રેશન ફી છે આ અરજી તથા રૂપિયા મોકલવાનું છે જો -

‘રજીસ્ટ્રેશન ની અરજીના ફાર્મમાં નામ ઠેકાણું જ મનાગે મ. શિખણુ લીધું હોય તેની વિગત કોઈ માન્ય પરીમા આપી હોય તો મૂળ સર્વોદ્દેશ સાથે બીજું અને પરીક્ષા ન આપી હોય તો કનારથી ધરો કરના માણે છે તેનું વર્ણન છે સ ૧૮૨૮ અગાઉ પ્રેમીસ સરૂ મી હોય તો એ બાબતની ખાતરી નીચેના ગૃન્થોમાંથી એકની સહી આપેનો ૫૧ મામેન રાખવા બરૂરી છે (૧) મેનિફેસ્ટ (૨) મનગજ (૩) મામલનગર (૪) જે પી (૫) ઝોનરરી મેનિફેસ્ટ આ પાત્રમાંથી ગમે તે એકની સહીવાળું ખાતરીપત્ર અરજી સાથે મોકલવું પણ જેમોએ કોઈ પરીક્ષા ન આપી હોય તેમ જેઓ ઉપર મહેના પાત્ર અધિકારીઓમાંથી કોઈનું ખાતરી પત્ર ન મેળવી શકે તેઓએ તેમના દવાખાતામાં રાખવામાં આવેલ દરદીઓનું રજીસ્ટર જે જગ્યામાં દવાખાતું હોય તેના ભાડાની રમી ને બખરમાંથી તેઓએ ખરીદેલી દવાઓનાં મિતો વગેરે ગળુ કરના દશ વાંધી સધારે મુ તના હશે તે પુરાવા તરીકે કાઈ ઉપયોગમાં આવશે

જેઓને ૨૧ વર્ષ પૂર્યા છતાં નથી થતા તેઓના નામ નોંધી લઈ ધરો કરવાનો હક્ક આપશે પણ રજીસ્ટર્ડ વૈદ્યના હક્કો તેમને મળશે નહિ

આગળના નવ પેઢે આ વરો પણ મુમલ ઇતમનાં દલી રૂબરૂના વિદ્યાનરોને સરમાર તરફથી એકી રૂબ ગ્રાન્ટ મળી છે એટલુજ નહિ પણ મુમલમાં સરમારી આધુવદિક કોલેજ ધણુ કરી આરતા વપમાં ઉલ્લવાના ચિ હો દેખાત છે મુમલના નિ લા વૈદ્ય ગમેલન વખતે મુમલની તે વખતની કોલેજ સરમારના જે મનીઓએ ગમેલનની બેઠકમાં હાજરી આપીને ઉદ્દાટત સમાર ભને અગે લાપણો આપ્યા હતા તેમાંથી મુમલ ઇતમકામાં ચારેક કોલેજો ઉલ્લગો એરી આસા બધાઈ હતી પણ પછી તો દેશનુ ભગ્ગીય વાનાવગળુ ફરી ગયુ કોલેજ સરમાર ખસી ગઈ અને એ સ્થિતિમાં અપાનેલા વચનો પગાવાનો અંભવ લાગેજ ન ગ્યો પણ હાલની મગકા માધ્યમથી રીને પેટલા ચડુ થરેલી નીતિને વાગી રહે છે અને દેશીવલકના ઉતમનની બાબતમાં કોલેજ સરમારે યરૂ કરેલી નીતિ ધણુ અગે ચાલુ રહી છે પણ આધુવદિક કોલેજોની બાબતમાં બીજું ગમે તે યાવ પણ શેક્ષરી પોતદારનું લાન જાહરૂ થઈ ગયેલું હાવાથી મુમલમાં તો કોલેજ ઉલ્લગો એ માગે મુમલ સરકારે વરની ઉપર જમીન મક્કત આપી છે અને તે ઉપર સાકાવણુ લાખ રૂપિયાનું એકાન બવાવાનું કામ ચરૂ થઈ ચૂક્યું છે એ કોલેજ માટે ફર્નીચર વગેરે ગ્રામમિક ખચ માટે સરકારે પોણો લાખ રૂપિયા આપ્યા છે અને અધ્યાપકોને નીમવા બાટે અ છઠ્ઠો માગવામાં આવે છે બનતા મુધી આવવા વર્નના સરનો આગલ એ નથી કોને મા થો

બીજી તરફથી રજીસ્ટ્રેશનને અગે સરમાર માન્ય વિદ્યાનો માટે અને ઉપર કહેલા નવા વિદ્યાન માટે પાઠ વક્ત એકલ કરવાની જરૂર મીથી પેટી હોય એ દખાનુ છે બોડની બવરથાપક કમિની વડે સખ્યામધ વિદ્યાલોગના પાચકોમાં તપાસી તે ઉપરથી જે પાઠવક્ત મગાય છે કે ધડાગો છે તે અવગત જેને રૂબ નહિ પણ મિત કહે છે તે ધોરણને અનુસર છે એની ના પડાય એમ નથી રજીસ્ટ્રેશનના માધવામાં જ એ વસ્તુ તો ફરજિયાત છે પણ આધુવદમાં જે અગ લખા છે તે અગ રીમાર્કો પછી આવસલ અગ જ બીજેથી લેવા એ ધોરણને નાથી અમરવામાં આવ્યું છે એમ હું સમજું છું વળી

ધીમે ધીમે પ્રત્યેક વિાપના ઉપગતા ધોગો પામ્યુસ્તરેકા તવાગ મગવી કોઈને કોઈ રસ્તે
છપાવી નાખના માટે જોડના સભ્ય અને આયુર્વેદિત અધ્યયન અધ્યાપનને લગતા કા્યને
પોતાની સર્વ શક્તિ મમપનાર આયુર્વેદ માર્તંડ ૪૧ ત્રિ આઆપ પગમપરિશ્રમ કરે છે એમનો
શ્રમ સફળ થશે અને મુનર્ધ ધનાકામા આયુર્વેદનુ શિક્ષણ ઉત્તમ પ્ર દિશામા પ્રગતિ કરશે
એવી આશા છે અસ્તુ

શિવદાસસેનની લઘુવાગ્બટ-ટીકા

(લેખક કવિરાજ શ્રી જ્યોતિષય ડ્ર મરરનતી કનમ્તા)

શ્રી શિવદાસેનને ટીકા ૧૭ તરીકે તો બધા વેલો જોાગે છે તેની દ્રવ્યગુણ મંચદ
ઉપગની કે ચક્રમગ્રહ ઉપગની ટીકા ન જોઈ હોય એવો કામુક જ વૈદ હરો આ એવ અન્યો
મપૂણ્ય મળે છે અને ઘણીરાર ધપાઈ ગયા છે શિવ દાસેને ચગક સહિતા ઉપર પછુ ટીકા
લખી હતી પછુ તે પૂરી નથી મળતી મસ શિવદાસેનો નવ મમાજને આટલો જ પરિશ્રય
છે તેઓએ લઘુવાગ્બટ ઉપર પપુ ટીકા લખી હતી એ મોધને ખબર નથી પણ
મદ્દબાગમે મને તેની હાયપ્રત મળી છે જનતાની માહીની માટે એ વિરે અદો એ
શબ્દો કહેના માગુ છુ

આ હાયપ્રત અત્ય ત છપા છે ને એને છપાવવાની વ્યવસ્થા તરતમા નહિ થાય
તો એ નજ થઈ જવાનો ભય છે આ હાયપ્રતમા અષ્ટાગહ્ડયના ઉત્તરગતવની ટીકા છે
એની લગાઈ ૧૫૬૬ ઇસ અને પહોળાઈ અઢી ઇંચ છે પૃષ્ઠ મખ્યા ૨૧૪ છે પછુ બેય પૃષ્ઠ
ઉપર એ જ સખ્યાક હોરાધી કુલ ૪૨૮ પૃષ્ઠ છે દરે પાના ઉપર બગાળી અધુરમાં
પાચ પતિઓ છે ડીમનુ નામ અષ્ટાગહ્ડય તત્ત્વમોધ છે આ તારાટ નામના એક
તાલગ્નતિના ઝા ના પાન ઉપર નખાયેન છે લેખ તું નામ જગરાય સર્મા છે અને
શકાબ્દ ૧૪૪૮ મા લખાયેન છે અને એ પુરાવાથી ૪૫ વય પહેલા શિવદાસસેન થઈ ગયા
છે એટલુ ચોક્કસ કર છે અને એ સમય બગામર લાગે છે મરણ કે એના પિતા બગાળના
નરાય બાજુ શાળના રાજવૈદ હતા અને એ નવામે તેના પિતાને અન્તરગનો કુનજીખતાન
આપ્યો હતો ઈ ખૂનથી મુદ્રિત મ થોમા નીચેનો પાટ છપાયો છે —

ચોતરણ પદ્મો તુ દુરાપા ઝગમગ્યનુચ્છકોર્તિરવાપ ।

ગોટમુદિ પતેરવસિસાહનુ તમુતસ્ય વૃક્ષિન કુનિરણા ॥

જે મોટા છે અને એને પરિણામે શિવ દાસેનનો મમય ચોક્કમ થઈ ચકયો નથી
લગભગ પચીસ વય પડતા ૪ માધવ નામનો માતા એ નિન ધ બગાળના એ
માસિક પત્રમા છપા નો હતો અને તેમા ઉપગતા નો ના જર્જીકમાહાનુ પાડને બદલે
વાયકસાદાત્ એવો પાક જોડ્યો એમ પ્રનિપાદિત કતુ હતુ આ જે મારો વિચાર માનો
હતો એમ જણાય છે મગાળાનો નસા ૧ બામ માદ દતિદામ પ્રમિદ છે રદુઅર્ માહેએ
પોતાના બગાળના ઈ તિદાસમા બામ શાળનો મમય ઈ ૪ ૧૪૫૭ થી ૧૪૭૭ આધ્યો છે

શિવદાસને ગમ્ય આના પાછના ભાગમાં આવે છે શ્રીકૃત પ મદ્યવચ્ચ નિમ્મજ્જ આચાર્ય
શિવદાસ કોર્ન હિ દુ ગમ્મનો ગમ્મનો આશ્રિત જ્ઞો અને તેનો સમય ૧૩ મી હતામ્મીના
અ ત ભાગમાં છે ' એમ લખ્યું છે એ ઉપનવી તથામ્મથી આ ત હો છે

શિવદાસને ચરક અને વાલટ ઉપર પૂરી ટીમ લખી હતી કે નહિ એ મહિંધ
છે લઘુ વાગ્દત્તના ઉત્તરતનની જે મીમ મારી પાસે છે તેમાં મગ્નચરણ તથા માતૃભિના
નામોનો ઉલ્લેખ રીને ગ્રામ્ય મ્યો છે એ ઉપથી ઉત્તરતનની દી ત્થી સરુઆત મરી
હોય એવું અનુમાન થાય છે ચરક ઉપર પણ મુગ્ધાનથી આગળ મીમ નહિ મરી હોય
એવું અનુમાન થાય છે જન મુધી પધારે ટીમ ન મગે ત્યા મુધી આ અનુમાન મિક છે
શિવદાસ અરુણદત્ત પછી થયા છે । છુ કે આ મીમા અનેમ્મા અરુણ તનો
ઉત્તર છે આમાં ત્રણ વાગ્દત્તના નામ મગે છે (૧) વૃદ્ધ વાગ્દત્ત (૨) મધ્ય વાગ્દત્ત
(૩) અને લઘુ વાગ્દત્ત કોઈના મતે વાગ્દત્ત એ જ હતા પણ શિવદાસ ત્રણ માને છે

આમાંથી એ પાઠ મહિંધોના નિચા મારે નીચે ઉતાર છુ હાનમાં આપણે મો
માનીએ છીએ કે ચરક સહિતા જોટલી મગે છે તેટલી મપૂજુ છે પણ ચરમના અનમા
નીચેનો મ્યો છે

તસ્માદેતા પ્રવચ્ય ત મિત્તરગોત્તર પુન ।

તત્વજ્ઞાનાર્થમસ્થૈઃ તત્ત્વય મુણદ્વોષ્ત ॥

આ મ્યો ની વ્યાખ્યામાં અપાણિ ત પુ છે કે તસ્માદેતા વ્યવહારિક મ્યોકા ઉમેરતાં
તત્ત્વમાં ત ત મુક્તિ વ્યાખ્યાને હે છે પણ વૃદ્ધો એ મ્યોને અનાય મગે છે કારણ કે
અશિવેશ તત્ત્વમાં ઉત્તરતન જ અનાય છે ચરમના ઉપનો પાઠ અપાણિના સમયમાં પાજુ
હતો મારે પ્રશિષ્ઠ ન મ્મી શવાય (શા માટે ન મ્મરાય અપાણિ પહેલા નક્ષિપ્ત થયો હોય
તત્ત્વી આ વિ) મતલબ કે તે નખતથી જ ઉત્તરતનનો પત્તા નથી મગના માત્ર લઘુ
વાગ્દત્તની આ ટીમા એનો નીચે તમાણે ઉલેખ છે —

ચરકોત્તરતત્રપ્યુક્તમ્—મહુવકાગતિત્ત્વા મ પ્રવ્યયુક્તસિચકૈ

ત્હેત્ પૂર્વવિધાનન વપાય ચીરવૃત્ત ચૈ ॥

મણ્ડુપ સૈલમેમિર્વા સિદ્ધ નસ્ય પ્રક પયેત્ ॥

આ મ્યોક મુક્ત અને વા જમ્ના ઉત્તર તનમાં નથી મગનો ૧૦ વર્તમાન ચરકમહિતામાં
પણ આ સ જનતુ વિધાન નથી શિવદાસ આ પા રો ઉતારો ચરકના ઉત્તર તનમાંથી
મ્યો છે કે કોઈ ટીમમાંથી તમે મમજાતુ નથી મગે તેમ હો ચરકમહિતાના ઉત્તરતનનો
આ મીમમાં પત્તો મગે છે

આ ટીમ તથા પ્રશિષ્ઠ થયો જોઈ એ એવો મારો મત છે એથી આપણે સમજ
થયો જો કોઈ જાને જ્ઞાનના ઇચ્છા તો ' એને પૂરી મ મરીશ (જાના ઉપર ન મ
પત્રિગના મપાદકે મીમ રી છે કે મુદ્ધવ વોનિસ્ય ના નિચારાથી અમે મમન છીએ
કૃપા કરીને તે પાસે મપા ૧ ૨ પ્રશિષ્ઠ મગ્નનો અમે ઉપદ્રમ કરશ વ મું પ
ઉમેરના ૧૬૨ માંથી અનુરા)

આયુર્વેદીય ઔષધિ-સરોધનની વ્યાપ્તિ અને દિશા

(લેખક વૈદ્ય ચૈતન્ય દેસાઈ)

[૫૨૧ અક ૬ હપ થી આગળ ચાલ]

આયુર્વેદીય ઔષધિવિજ્ઞાન અને તેમાં સુધારો

જે વખતે મનાદિ સૂત્રમ અને વિદ્યાના માધનેા અને દ્રવ્યસાત્ર-*(Chemistry)*ના જ્ઞાનચતુ માનરને પ્રાપ્ત થયેલા હતા તદ્દિ તે પ્રાચીન મગમા આયુર્વેદ ધણા ખરા મ પ ગોધી કદાચી ગણ્યા હતા જે પેની વિવિધતા અને મર્વાગીજીતા જોઈને આપણને દુનિયાના આ આદ્ય રૈદ્યકશાત્ર માટે અત્યતમાન ઉત્પન્ન થાય છે આજે એનોપથીમા જે કદ્યો વાપરવામાં આવે છે તેમાંથી ધણાખગ ક પ આયુર્વેદે જોળી મળેલા છે અમ્લોમાં ત્રિવુક્કાન્ત (*citric acid*) કાઝિવાન્ત (*acetic acid*) મૂત્રાન્ત (*Unc acid*) વગેરે સેડિન અને કાર્બાઈડ (*Nitromuriatic acid*) જેવા નિર્ગોળિય આમ્લો સુધા જેવી આ પલવનચીન તૈન (*Volatile oils*)વાગી ઔષધિના તિલકપાતન (*distillation*) વડે જલકુતિઓ (*Aqua*) પાક મળેલાતા એવા શ ગમિનિત કવન્દો (*confectio* વનમ્પતિ દ્રવોના જનદ્રાવિત તરવોના મ પો તરીકે દિપ્ત અને પાટ (*Infusum*) ક્વાપ (*Deco ctum*) અને ધન તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલી રક્ષિયા (*Extractum*) વનોપધિનો સ્વસ્થ નામકરુપ (*Fresh extract and succus*) ગિનસરીનની જગરા મધનેા ઉપયોગ જોળી એના કદાચી અને લેપમા મગ્વાની યોજના (*Glycerinum and mel*) લગાડવા મળેના સારાં યા અધધનતંત્ર અને લેપ (*unguentum Lotio and Linimentum*) િથ (*fixed*) અને બાબાભવન ચીન તૈલકલ્પ (*oleum*) ઘુગ (*Pulvis*) ઘુમીશ (*Pilula*) *Suppositoria* and *Trochiscus*) શરખન મ્હેવાના રાગ (*Syrupus*) ઔષધિ ગ દ્રાવિત કાસર *Vinum* વિ દ્યકરુપના આયુર્વેદ તથા એનોપથીમા એક સગખી જ છે કેટલાક ક પોમાંની વ્યકરુપના પશુ સમાનજ લાગે છે જેમકે *Extractum Gentianae* અને વાસદળધરુ રસાજન *Infusum chiratae* અને કરીલાઆતાનો ફાટ *Linimentum cam phorae* અને કપુરતૈવલેપ, *Pilula Aloes et Ferri* અને કન્યાલોહાદિ વગી *Pilula is cinnaomomi Co* અને ચાગ્નતચૂર્ણ *Vinum Fern* અને કાદાસવ વિગેરે એનોપથીમાના કેટલાક સારા કલ્પોનું અનુમરણ હાલમા આયુર્વેદીયો કરવા લાગ્યા છે જેમકે *Pulvis (Pilula) Rheico* અને શિવાસારપાયન તથા શુદ્ધકરીતકી ઘુટિ । *Pulvis Glycyrrhizae co* અને સ્વાદિષ્ટ વિરેચન ખાધી અને તેટના થોડા દ્રવોના અને આવરુક તેવાજ યોગો પોતાના કલ્પોમા બતાવવાનો સયોગ એનોપથીએ ગણ્યો છે અને બી ન ફાવે તેવા અસખ્ય યોગો *Prescription* રૂપે બતાવવાનું ચિત્તિકની ઇચ્છા ઉપર રાખ્યુ છે જ્યારે આયુર્વે ના યોગો અને તેમાંના દ્રવો અસખ્ય છે અને કેટલીકવાર અનાવરુક વધારેના લાગે છે વગી *chemistry*નું સનાય ન મગવાથી આયુર્વેદના ધણા ખગ કલ્પો અને બનાવટો જલદીથી બગડી જાય એવા હોય છે અને એજ નાવદ અનેક રૂપ જો ધગવતી કે ઓછા વધતાં ગુણુવાળી નીચે છે । *Chemistry* એ એનોપથીને કારણે

શુષ્ક અને રૂપવાળી તથા Alcoholic extracts & Tinctures જેવી દીર્ઘકાલી બનાવેલી ગોળી મઢવા અને બનાવવા શીખ્યાયુ તેમજ chemistry ને Physiology અને Pharmacologyની મદદથી મિલતી જોડ મળી જવાથી Injections Vaccines અને Serums આદિ દ્રવ્યો એલોપથીને શોધ અને નિશ્ચિત ચિકિત્સા પદ્ધતિની મનીમા ચલાવવા સમય થતા સ્થાનુકો (Bacteria)ના અભ્યાસ વડે Vaccine અને Serum ચિકિત્સા શ્રમ્ય બની તેવી રીતે અત સાર પ્રયોગો (Endocrines)ની શોધ થવા પડી તે પ્રયોગોના કે પ એનોપેથીમા જરૂરી થયા વગી Chemistry અને Pharmacology વડે અશીલ જેવા ઔષધિ દ્રવ્યોથી Morphine જેવું કે જેમાં અક્રીજાના સ્તબ્ધતા દોષો નથી એવા મૂળતત્ત્વો અવગ કરી વાપરવાનું શ્રમ્ય બન્યું મતનમ કે એનોપેથીની આ નથી પ્રગતિ જોતા આયુર્વેદની પ્રશિક્ષા આ વદશામા લાગે છે। એલોપથીની વા મનાવની આપણી ક્ષમસીઓ પણ આવાવસ્થામા લાગે છે એલોપથીના પ્રયોગો બનાવવામા કે ઔષધિ ય નિશ્ચય કરવામા આપણે જ્યાં દલું નિશ્ચયો છીએ, ત્યાં આયુર્વેદી એવીશધનો શુદ્ધરૂપ નિશ્ચય અને એલોપથિસમ પ્રયોગ તથા પ્રવાસ આપણે બહુ આગળ નથી વધ્યા એ સ્વાભાવિક છે પાછળ બનાવવામા આયુજ છે કે ડો યોમા કે મહુસમ્પ વગેરેએ કરેલ ઔષધિમેશોધન ઉપરગળી (Clinical) અને ત્રિદોષાત્મક નથી એટલે આયુર્વેદિક દ્રવિથી તેના મરોધનથી વિરોધ કાપદો નથી આજે આપણી મેચાર કામસીઓ પોતાના હાથમા ઔષધિવિદ્યો અને ઔષધિનું શુદ્ધ કર્મ વિવેચન શુદ્ધ આયુર્વેદિક મીત હોના જોઈએ એવી જાઓ પાડતા દેખાય છે અને તે સાચું છે છતાં કેવી રીતે શક્ય છે આ એક પ્રશ્ન છે તોપણ ઔષધિક દ્રવ્યોનું ત્રિદોષાત્મક મેશોધન મરી આયુર્વેદ શાસ્ત્રને કાર્ષ હવળ રાખી શકે ત્યાં સુધી ઔષધિક ય વિશામા આપણે કેમિસ્ટ્રીની મદદ લેવાનું કાવ્યમારક તો થશે જ

બીજા વનસ્પતિકર્યો અ પછી છે આ વાત આયુર્વેદને મમનર્થ મન ત્યાં થી એટલે કે વાગમટ પછીના રસ મદમ-લ્લવ ઉપર આયુર્વેદિક મેશોધકો વધારે ધ્યાન આપવા માંડ્યા અત્યાગ સુધી એલોપથીને અસાન એવી છુલ્લ જેવી ધાતુ આયુર્વેદ ચિકિત્સામા સેકડો વર્ગ પહેલોથી વપરાશમાં આવેલી ખાસાની દવા તરીકે રજતજ્વળ અને તામ્બકાન રૂપે જગીક ધાતુના chlorate carbonate અને sulphate ચેલો એલોપથીની વપરાશમા દુજી આવી શમ્યા નથી આયુર્વેદિક ધાતુ ય વનસ્પતિના મયોગથી બનાવવામા આવે છે જેમાંથી તે સેદિય (organic) બને છે અને સરીગમા જનદીથી મળી (assimilate) જાય છે એવા તર્ક કેટલાંક વિદ્વાનો મના અને આજે એલોપથી પણ Tannate albuminate જેવા ધાતુના મેદિય પ્રયોગો બનાવતા જાય છે આ વિદ્યામા આયુર્વેદિક ધાતુ-ખનિજ પોતું પણ મેશોધન પ્રવાનુ ગાઈ છે શુદ્ધક્રિયામા ભાવના અને અસખ્યપુનો વિધિ આજે કેવળ શ્રધ્ધેય થયો છે વહનામની ગોમૂતમા શુદ્ધિ કરવાથી હૃદયપદમાદ વહનામ હૃદય અને છે આ વાત હવે એલોપથીની લેમેટેરીમા મિદ્ધ યથ નુપી છે કન્ય શુદ્ધિમાનો સેડ દ્રવ્યોપહરજ, કે દ્રવ્યરૂપાત્મક કરવાનો હજી કમિટ્ટી આ બાબતમા કેટલાંક માગ બનાવમાં તોપણ તે પોતે જ દહા કેટલીક બાબતોમાં અપૂર્ણ થઈ પડે છે આ ચિયનિમા દ્રવ્યશુદ્ધિ લાવના અને અમખ્યપુર ક્રિયા બાબત આપણે દરદીઓ ઉપર અનુભવ લઈ નિમ્ન્ય કરવો

તે ઉપગત ખીન્તુ સાધન દેખાતું નથી બરમોને અસખ્ય યુગ આપવાથી અને પાછા પો કુપીપ ન ખરી જાવવાથી અત્યંત સુક્ષ્મ થાય છે અને શરીરમાં તરત લાગી જાય છે એવી એક દ્રવ્યના છે હેમલમ્બોટન ક્રે ચક્રો ય ચટા વાથી દગ્દીની નાડ (pulse)ની ગતિ તમજ સાગ પ્રમાણમાં વધી ગઈ એવા દાખનાઓ વૈદ્યગણે મ્હેતા સભાગય છે આ વસ્તુનું મેશોધન થતુ આવશ્યક છે અને તે ખુ અનર નથી જ Lime oxide નમ્બરમાંથી બે ચાર રૂપિયા ગતવના બાવે લઈ આવી જસ લસમ તરીકે નણુ રૂપિયા તોના વેચવાવાળા જ એક બે ધુટમાં જ ભરમ બનાવી તેની ઉપર શધી એ દગ્દી પુખ્ત લેખત ચોળાના લોકા યા કાર્મસીઓ પામેથી આના મેશોધનની આશા ખાવી જોઈ છે નવશિક્ષિત વૈદ્યો અને આરી કાર્મસીઓ આ ૧૫ ઉપાદી નહ શકે

પારાના દ્રવ્યો વધારે પગિણામખરક દીર્ઘની અને મગવડખરેલા લાગનાથી આયુર્વેદ તેઓને અપનાવા અને તેઓની બનાવટમાં અને ઉપયોગમાં એટલા સુધારા કેમિસ્ટ્રીના જ્ઞાન વગર ખરી શક્યા તેનું આપણને જરૂર આશ્ચર્ય લાગશે પારદની કળજી છે આ મામા ય દ્રવ્ય પિત્તસાવી સ્પ્રસન અને કૃમિધન હતો તેને કુપીપમ્બ એટલે sublimed કરી તેના મકલ્પચાદિ (ચોદયાદિ) દ્રવ્યો બનાવ્યા કે જે હ ય ઉપર જતદી અમર કરી શકે છે વળી મજલીરેપે Sulphateને ઉજ્જુતા આપી પીગળાવી એના Sulphideમાં રૂપાંતર કરી વળટી નામ્બ દ્રવ્ય બનાવે કે જે જઠરમાંથી રૂપાંતર થયા વગર આંતર ઝામા પહોચી શકે છે અને ત્યા જતુધન ક્રિયા લાવી શકે છે આ ઉપગત રમકપૂર રસપુષ્પ અને પીતમ્બ (yellow Mercuric oxide) નામીન આયુર્વેદિ બનાવી શકતા અને તે તે રાગમાં વાપરતા આ વાત ય મહરવની છે પારદાદિ ધાતુદ્રવ્ય ક્રિયા અને તેના ક્રમ (actions) પ્રાચીનોએ માન અનુલવના આધારે રોધી મટેના જે ઉપરથી તેમની અસામાન્ય શુદ્ધિમત્તા અને પ્રયત્નદક્ષતા દેખાઈ આવે છે માથે સાથે જ પારદાદિ ક્રિયામાંની કેટલી ક્રિયા આજે નિરૂપોગી પણ લાગે છે કે આપણને મમ્બની નથી કેમિસ્ટ્રી વગેરેના આપણે તેમાં હજી ઉપયોગ કરી શકતા નથી સંશોધનમાં કે ય બનાવ વામાં તેથી આપણુ અસામા ય આંતરર પછ દખાઈ આવે છે આધિક પોતી નાનાવિધ ક્રિયા આપણને અર્થ વગરની લાગતી હોય તો પછિ તે મ્યરો આપણે ટેની દેવો બેધએ પણ આપણને તેટલુ થૈય નથી અને ૧૬ દહાડે આપણે દાભિ બનતા નધિ છીએ આપણા કેમિસ્ટો તો આયુર્વેદ દ્રવ્યક્રિયાને ધર્તિગ જ માને છે અને આપણા મુશિક્ષિત વદા વૈદ્ય-શિક્ષકો અનેજ મિમિના અધ્યરો આ મેમ્બરા કે મનાવિદ્યાનયોના વિદ્યાર્થોએ પણ આયુર્વે ની કેમીસ્ટ્રી પદ્ધિ નિરૂપોગી માને છે હતા આયુર્વેદ વિદ્યાનવના અજ્ઞાસ ક્રમમાં આ બાબત સુધા ૧ મરવાનું ધય આ લોકોમાં નથી તેમજ ઉકત દ્રવ્યક્રિયામાં શ્રદ્ધાથી મેશોધન કરવાનું તનું નથી આ આયુર્વેદ માટે યે રીને કુચિ હ જ ગણુવા બેધએ પ્રાચીનોની ધાતુક્રિયા ાસ્તસિદ્ધ હતી નહિ પણ એક નાતરીકે હતી અને આપણા માટે હજી પણ તે ખા જ ગ્દી છે (Chemistry as it was practised thousands of years before the christian era History of chemistry by Sir E Thorpe)

શીઘ્ર પરિણામી પાઠ મુજબની માફક જ રસાયન વિધિ તથા આયુર્વદનું મહત્ત્વનું વૈશિષ્ટ્ય ગણવું જોઈએ સરીગની શક્તિ અને હનન મધાગનાના ઔષધિ દ્રવ્યો રસાયન (Alterative) નામથી આયુર્વે મા કહેના છે વાનડીંગ ભીનામા ખેગસાર ગળો ભાંગેરો હરડે વગેરે સાધાગણ્ય દાનાના રસાયન પ્રયોગ ઉપર આયુર્વે ખૂબ ભાગ આપ્યો છે અને જીર્ણ તથા અસાધ્ય ગણાતા વ્યાપ્તિઓ ઉપર સાયન પ્રયોગ જેવો ખીન્ને એકે ય ઉપાય આપે એક પો બીમા રખાતો નથી હર્ષ મુક્તોપમા આજે ય મહાદાદિ કવાય માટે ડોમટરો જનામણ્ય રતા દખાય છે એવી જ રીતે આયુર્વદના કેટલાક કલ્પ-જેમકે દિગ્દાષક મીતોપનાતિ અશ્વઘાતિ અભયાતિ ભાગ્યાદિ નામાવનેર વ્યવનપ્રાશ તિલ્લાનૂત ત્રિભુવન નીતિ ચને ન ગમીગમત્ય હેમગળ ચરણા યોગગજ મશમની વગેરે બનાવગે આયુર્વેદના દુશ્મનોના આજે ન છુડે વાપગના ખાય છે અને ઉચ્ચ મ્દ્યો અજગમર મહેરો કેમકે તેઓની બનાવગમા આયુર્વ ની દીન તરફના છે તેઓની શોધમા Chemistry કેમિસ્ટ્રીનું ચદમ અને તાત્ત્વિક જ્ઞાન નથી નણ્ય તીન પ્રતિભા ઉચ્ચ યોગ્યકતા અને ઉડો અનુભવ છે આમા રપગની ઘીને જેમકે ભાગો પાયા અશોક જીવતી દિગ્દ હરડે ગુણગ, શિનાજીતુ વગેરે માચી અને સારી નાપરી શાસ્ત્રોક્ત પાક પ્રમાણે ઘીને મનાવાય તોય આ શિશમા ધણુ યુ મહેવાય કેટલીક ઔષધિના નસ કપો બનાવી શમય, નવા અંગેનો ઉપયોગ (જેમકે અગુસીના મૂળની ઝાનનો ઉપયોગ) કરી શમય કેટલીક નરી અમસીગ ઔષધિના કલ્પ મનાવી શમય અને વળી પ્રમિદ્ધ અને ઉત્તમ દેવી વનસ્પતિના મઘાકકદ્ધ એટલે કે દિગ્દ્યરો બનાવી શાય પણુ આ દલી તો હજી બહુ દૂર છે. એમ આજની આપણી ક્ષામસીઓની સ્થિતિ જોતા નાગે છે છતા આ દિશામા જેમાન કેમિસ્ટ્રી-કામગીરો એ અને લોસ લેમોરેટરી જેણે પહેલા પગલાનાખેના તેનું માર્ક અનુકરણ હવે બધી ક્ષામસાઓ કરતી દખાય છે જેથી ભવિષ્યમા વધારે મુધાગની ખાતરી ગખી શકાય છે

કુપીપમ્વ રસાયનો આયુર્વ નું વૈશિષ્ટ્ય ગણાય તેરીજ રીતે પચકમ-વિધિની ચિદ્વિત્સા આયુર્વેદનું એ- મહત્ત્વનું અગ ગણાવું જોઈએ કે જે આજે નજીક ચયુ છે મદ્રામ બાણુમા આ ચિકિત્સાગ તજી જવત છે એમ કહેનાય છે આ અગ ફરીથી પ્રચારમા આવવું જોઈએ અને તેનું સરીધન ચવુ જોઈએ પચકર્મોમા ખામ કરી વસ્તિ એક અનેરો ઉપાય લાગે છે અને પચમ્મના નાસ સાથે આયુર્વે કમ નજીક ચયુ એમ કહેવાની ફરજ પડે છે આ પ્રમાણે જ નેત્રગેગ ચિદ્વિત્સા ગર્ભાશાય ગેગ ચિદ્વિત્સા, અને મણુ ચિદ્વિત્સાના ઔષધિ દ્રવ્યોનો અનુભવ અને સરીધન ચવુ આયુર્વ ની ઉન્નતિ માટે જ નહીં પણ માનવી જી ગી વધારે સુખી મરના માટે આવશ્યક છે આ બામતમા વે ઝકુ ભટજ અણ્ણમાહોન પટવધન અમૃતલાન પટણી જા ન-ભાર્દ વગેરે વૈદ્ય શ્રેષ્ઠોએ અને અદમદ નગર ક્ષામસી એ કેટનોન અનુભવ લેવાના પ્રયત્નો ખ્યા છે જે ઉ નેખનીય છે

આપણો દેશ અને પ્રજા પદેશી લૂટાગઓએ ગરીબ મરી નાખ્યો છે પદેશમા હવે કુ રતી ઔષધિ મરના કૃત્રિમ સરોગ (Synthetical product) વાપગવા ઉપર જોર છે અસી દના અદોવા મોઘી પડે છે અને લડાઈ જેના પ્રસંગ ઉપર તો મગતીજ નથી એવી કૃત્રિમ દના આપણા મરખાનાઓ ન મનાવી શકે તા સુધી તેઓની જગ્યા

(Sharch) તે આવે જ નહિ એવું અથ અનુમાન અને અનુગા એનોપેથીની જેમ આયુર્વેદમાં નથી પણ મધુમેદમાં મધ વડેનો અને વિકૃત હોય છે તે રાગનું મારણ છે અને તેને પી નાખવા માટે મધ અને જલ આ રક્ષ પ ધોઈ લેવાનું આયુર મ્હે છે પણ બને કેમિસ્ટ્રીની દૃષ્ટિથી મધમાં સા ૨ ૫ જલમાં સ્થાય હોય । વર્ગો-રૂપ અને ઉપપત્તિ (classification and theory) આ દરેક શાસ્ત્રના બે પ્રાપ્ત છે અત્યામ સુધીનું (ધુ વેદ શાસ્ત્ર ૨ ટમ જેટલું માત્ર છે એમ પણ કેટલાક પાશ્ચિમાત્મા વિદ્વાનો કહે છે એટલે ત્રિદોષમિદ્ધાત કે સમચિકિત્સા સિદ્ધાત વગેરે બીજા વધ શાસ્ત્રના મૂળમિદ્ધાતો કેવળ પ્રલિપ્ત વસ્તુ પણ હોઈ શકે પણ પૂણ મત્ય જ્યાસુધી ન જડયુ હોય ત્યાસુધી દરેક શાસ્ત્રમાં અર્થ સત્ય અને પાંચ મત્ય (Half truths & quarter truths) તેની જગા લઈ આપણને આગળ વધારે છે । Atomic theory Kinetic theory of matter Relative theory Quaantum theory Electric theory વગેરે નાનાવિધ ઉપપત્તિઓ તત્યક્ષ અને રચૂન નેના કેમિસ્ટ્રી જેવા શાસ્ત્રમાં પૂર્ણસત્યના આત્માને ઝાપ્ત પણ ચિતરવાના પ્રયત્નો બહુ હોશયી કરી ગયા દખાય છે અને મે પાંચ વગસે વળી એ ૧૬ નવી Theory નિ જી પડે એવી બી લ્યા કરે છે યદનનો મદાન ગુરુત્વા વ્યુત્સિદ્ધાત પણ વારતવિ રીતે એક પ્રવચના જ છે પણ તે ક પનાથી અત્યાર સુધી બીજા શાસ્ત્રના ૧૫ આગળ ધપાવવામાં સહાય જ થયું છે વધ શાસ્ત્ર તો ચિકિત્સાક્રમે ક્રિયાત્મક જ હોવાથી તેને કોઈ મૂળસિદ્ધાતની જ્ઞાનચક્ષુની વિશેષ જ જરૂર મ્હે છે ઉપનખ્ધ નાનાશયી અત્યામનું કામ આજુ રાખવા માટે આયુર્વેદે પણ માખરશાસ્ત્ર વગેરે જગ ચનાના તત્ત્વોને બીજા શાસ્ત્રોના આધારે પચમદાજ્ઞાન સિદ્ધાતાત્મક ત્રિપાસિદ્ધાત સ્વીકારી જે એમ મ્હી શકાય અને એનોપથી જેવા બનવાન અને ત્રોગશીર ન શાસ્ત્રે જ્યાસુધી દુનિયને ત્રિપાસિદ્ધાતની જગ્યાએ વધુ સારો કે મત્ય પ્રેવો બીજે મિદ્ધાત આપ્યો નથી ત્યાસુધી ત્રિપાસિદ્ધાતને સત્ય અને માધન માન્યા નગર આપાતને તો છૂટે નથી એનોપથીમાં પણ મૂળ ત્રિદોષમિદ્ધાત હોતો અને આજે તેણે તેનો ત્યાજ કર્યો દખાય છે તોય Nervous Temperament Lihary Temperament વગેરે રાગીના નચ્તિના વર્ગો એનોપથી ન છુટકે દવાના વપુનમાં વાપરે છે વળી શારીરમાં મેદાચત્ર (Nervous system)ની વચુનમાં Anabolic (ફની વિઘનક્રિયા) અને Katabolic (પિત્તની આદાનક્રિયા) આવા વર્ગોકચ્છુને આનય જખેખીના જગત્રમિદ્ધ પ્રયક્રમે Strumpell અને Seyfarth લેતા દેખાય છે (A practice of medicine p 2170) આ ઉપરથી આટલું જ સિદ્ધ થાય છે કે મોટેથી ના મારીએ તોય ફૂનિમાં આપણને કોઈ મિદ્ધાતનો આનય લેવો પડે છે અને નિદાનચિકિત્સા સુ ૨ થવા માટે ત્રિપાસિદ્ધાતનો એવો નિમિત્તી ઉપયોગ છે એનોપથી ભવિષ્યમાં કોઈ નધારે મારો મિદ્ધાત મોઢી મારતે ત્યારે આપણે છુ ધીથી ત્રિદોષને મૂકી ધથ ત્યાસુધી તો આયુર્વેદનો અને નવી લક્ષ્યે તે એનોપથી ત્રોગેની ઓશધિ ઉપયોગ કે ચિકિત્સા આપણે ત્રિદોષમિદ્ધાતના ૪ આધારે સ્ત્રીમ પી જોડે પછી ડાકટરો અને ત્રિદોષની મજકરી મે । મીજી મારી અખો વેદ શાસ્ત્રને ન મગે ત્યાસુધી આપણી ત્રિદોષની આજે મારી ન નાખવી । તેવી ફુલ છરણ કોઈ ડાકટરો કે નરવંશા ત્રદર્શિવ મે તેઓને આજે પાસત્ર મણના

આરોગ્ય અને આપધિ

માનવી પ્રાણી રોપણની હોરાથી મોજ પ્રાણીઓને બાજુ કરીને જ તે જીવી શકે છે અનુભવથી એમ જણાઈ આવે છે કે મિદ્ધ થયું છે એમ તો જોતાં જોતાં આવે—કે આપધિનિવૃત્તિ અથવા બીજા પ્રાણીય અથવા પ્રતિ આપધિના અવરોધને વગરે પોતા છે આમા કુદરત દુધ અને તજજ વ પાણી અપવાદ તરીકે ગણના જોઈએ માણસનું આરોગ્ય બુનબરના આદાર—નિરાધી અને કટલી નાગ હવા પાણીની નસર્ગિક પ્રતિકૂળતાથી બગડે છે અનુપ આપધિમા કુદરતી આ આરોગ્ય પાણુ મળી શકે છે સાથે નિદાગમા પણુ કુદરત જોઈએ એવી રીતે વા અને પડેજ મળીને આદાર નિદાગના આ દેરકારને ચિદ્રિસા મહાયા જે પશુ વગેરે રા. થાય છે ત્યારે તેઓ પણુ આદારમા એવા દરકાર કરે છે યા વમન અને અપરામના ઉપાયો કરે છે મનારોગ જણાવ ત્યારે નિનાડી અને દુનરાઓ લીનુ વાસ માતા દેવા છે મેથી ગીતે માણસ અબદ્ય વનગ્રપતિ જેવી વગેરે-દરા તરીકે ખાના મ પો. પછી ધન પ્રાણીજ વ સીજોના ઉપયોગ થવા મડો ત્યાર પછી ખતીજો ઉપયોગમા આ ના અને આજે કૃમિજ વ રિપા (Serums etc) આકૃમિજન આદિ નાયુ રિદાત અને કાં છા ધત્તાનિ નિચિન પાથીયો ઉરોગ આ તેવાજ સદમ મ પો મેનાથી ચિદ્રિસાપ્રણુની રુ સાધન નન નાને ને રાગ થઇ છે ચિદ્રિસાના આદના બધા માધનો જોઈને આપણો જ્ઞાન થવો જોઈએ અને રોગોને માટેની બીક નાટ કે જોડી થવી જોઈએ પણ પરિપુષ્ક ઉરદુ જ આવ્યું છે વેદમા સુદમ અનેક ગોવો લાગ્યા છે અને નિદાગ ચિદ્રિસાના સાધનો હગ્યા અન વધ્યા છે પણ તે સાથે જ આપણા રોગો વધ્યા છે અને બીક શતગણી વધી લાગી છે આવું પણ આ છે કે સાધનો વધતા પડેના જ તેવા સાધનોને ઉત્પન કરી શકતી રહેણી ગણી (જોને આજે મનુષ્ય કે સુધારો મ્હીએ છે તે) ઉત્પન થતી હોય છે અને આ નવી ગણી-ગણી જ નવા અનારાગને ઉત્પન્ન કરે છે એને વેદકની વાણીનો મૂળ બળ આટલુ ચાલીને પણ પહેલા મતા પાછા જ પડેલો જાય આ ઉપ થી એમ કહનામા નાધો નથી કે ચિદ્રિસાશાસ્ત્રની શોધ કરનામા નાના રસારનો સકડો ઇન્દ્રિયનો અને અને પેદીઓનો ચરો રમાગમા આપણે જેટલા પ્રયત્ન કરીએ છીએ તેના દગ્ગરમા લાગના જેટલા પ્રયત્નો આપણે આપણુ આરાગ સાચવનામા અને આરોગ્ય મગાડનાર ગેળીક ણીને ત્યાગ કરનામા—રીજે—કુદમા કદીએ તો નસર્ગિક આદાર નિદાગનુ સેનન કરીએ તો જનને જ પાચ શ રોગોનુ નામનિશાન રહેજે અને વધવા વેદ સાસ્ત્ર સાથે વધતા રાગો જોવામા પણ આરો નિ આ દૃષ્ટિથી રિચાગ મતા ગર્ભ એના વિષય ઉપર આવી વન્ય કે મારાસ પાડો માર જગની થાય તો સાર તો મા ન નથી Back to Nature એવી ખૂણે આપણે ધણીનાર સાલગીએ રીએ પણ આમ માણસ પાડા તેની પ્રાથમિક જગની ચિનિમા અથ કે ચાગ પગ ઉર અનન્ય મડે પ્રેવો પશુ થાય મે તો મનુષ્ય પા નથી અને શક્ય પશુ નથી ત્યારે જ ને રિચિતિને સમ રય ગાનુ પણ રિદુ સમૃતિ આ અમ રવના લેડ-દેડ ઉપર ઘડાયની છે અને આપણા મામડાનુ જીવન આ જાગતમા આપણને માગ રતારી શકે તેની ચર્ચા કરાવુ આ રચન નથી પણ મામ રના ખેડૂતનુ મહેનતુ અને રના

લમી જીન ત્યાની છુટી વસતી થયે છે હનાપાળી અને તાતે નિમેજ અને સાદો આહાર આ માનની સર્પૂર્ણ આરોગ્યશાસ્ત્રની સૂત્ર થતી છે એમાય થોડા પાણી અંગભી પ્રકારના રોગો થાય તે મામાન્ય આરધિના મેવનથી જીવ મગી મળે. આના માનન-જીનન સિદ્ધા ત ઉપર આયુર્વેદ શાસ્ત્ર ન્યાયનુ હતુ ને કે પછીની વિલામી ગદેણીથી તેમા પણ મેદશા એટલે સુધારો થયો પણ આપણા ઋષિઓની આ દષ્ટિ હતી અને આ ૮ તે આપણે જૂલી ગદા છીએ ૪મી તેમા આપણે પાશ્વિમાત્યોની આસુરી સરકૃતિના પૂગરી નતા જઈએ ત્રીએ પણ આમ લાગ્યા વખત સુધી નદિ આતે નિયાને જીનનુ લેાય તેા એક નખન રૂગીથી આયુર્વેદના સિદ્ધા તાનો સ્વીકાર કર્યો પડશે વાકબાજ થાય કુધ વગેરેના આનુર કહના ગુણ અભ્યગાદિ ઉપચારા ઋતુચર્યા વગેરે આયુરવેદના આરોગ્યશાસ્ત્ર કે માન્યસને લાગ્યા વખત આરોગ્યથી વાકબા માટે જે ગમાયન જેનુ કે અને જે માટે પાશ્વિમાત્ય ગોધકો પણ હજી મધ્યમા છે તેનું સપૂણ અધ્યયન રીત ન તમ વત ત્યારે વવકશાઅના માયો ઉપરોગ થયો કહેવાય માનવી આયુષ્યનુ આરોગ્ય અને આરોગ્યનુ આ મમ જાણી ઋતુચર્યા અને તેમ વતના કવચિત રોગો થાય તેા તેમા ઉરોગી થાય એવી માગી આરધિના શુદ્ધધર્મો મુજબ અને સાદો રીતે કહેતો આયુર્વેદ નુ ગાથી શ્રી ૦ નવી.

જેઘપુરના ૨૯ મા નિ ભા આયુર્વેદ મહાસ મેવનની આતુરરક્ષા
સલાખા પરિપદમા તા ૨૧મી દિસેમ્બરનુ તેના સલાપતિ
વૈદ્ય શિરોમણિ કવિરાજ મણિન્દ્ર લાલદાસ શુભ
એમ એ એમ બી ડવિરતનુ અભિભાષણ

માનનીય બહેનો અને લાઈએ

મરુકૃત લાખામા આવુર શુભ નો અથ ગદી અથવા રોગયુકત એવા થાય છે એટલે આપણે રક્ષા સાથે એટલે દરદીત્રોની સભાળ સાથે આપણા વિચારોને નોડરા પડશે આ ૮ના મુખ્ય વિદ્યન ઉપર હુ આવુ તે પછેના ૨૯ મા નિ ભા આયુર્વેદ મહા સંમેનનની સ્વાગત મગિતિનો આ વિશિષ્ટ શાખાના ગભાર્પતનુ મો માન આપવા માટે મારે ઉપકાર માનવાનો છે આયુર્વેદના મેડ અમેવ તરીકે નિ ભા આ મ સંમેનનની આ શાખાના પ્રમુખ માટે મન પામરીને મો નુ માન આપ્યુ છે તેનું મને સાભાર માન છે આ અતિ માનનીય અને તેજમ પરીવાળા સ્થાન માટે જેમા આયુર્વેદના વિદ્યન પ્રાપ્યપદો જ નરિ પણ મહારાષ્ટ્રનો પણ માતૃશ્રમિના દુર્ગા લાજોમાથી આરીને એક યતા હોય એવી આ એમ જ નિદિન લગતવરોધ સરથા ૯ એ તેના ખાસ રીતે હુ મને પોતાને અયોગ માનુ છુ મારી ક્ષતિઓ ને કેલ્ય અખખ્ય ની જો તે માટે હુ તમારી સાનુચ્છ દષ્ટિની પ્રાર્થના કરે છુ

વૈદ્યશિરોમણી કવિરાજ મહિન્દ લાલભાઈ શુભ કવિરત્નનું અભિલાષણ ૩૬૭

ચરમ મ્હે છે કે —

મિપગ્દયાણ્યુપસ્થાતા રોગી પાદચતુષ્ટયમ્ ॥

ગુણવત્ કારણ નૈય વિકારસ્યોપશાતયે ॥

વળી મ્હે છે કે —

શ્રુત પર્યવદાતૃત્વ વહુશા દટ્કર્મતા ॥

દાસ્ય શૌચમિતિ નૈય વય ગુણ ચતુષ્ટયમ્ ॥

શાસ્ત્રજ્ઞાન વૈદ્યમ્નો હોજો અનુભવ વધક મની જુદાગતા અને પવિત્રતા એ આગ વૈદ્યમા આવરતુ ગુણો છે ચિદ્વિત્તાના તાળીના તથા પા માટે બિનભિન્ન મન્યનો નિર્દેશ મગવામા આ ગો છે ચરકનો ડેવરમા કહ છે કે —

કારણ જાહકાગુણ સિ ધૌ પાદચતુષ્ટયમ્ ।

વિનાતા શાસિતા યોક્તા પ્રધાનો મિપગત્રલુ

મતલબ કે દ દીના ઉપચારની મુખ્ય નોખમ રી બિનકુને માથે છે પ્ર ન ઉપચારતાં અને રાગી તો ગોણુ છે માગ નહ નીમે પ્રમાણે વનન ગખલુ નોધએ —

મેત્રો કારૂણ્યમાર્તપુ શક્ય પ્રીતિ રૂપેક્ષણમ્

પ્રકૃતિસ્થપુ મૂતેપુ વૈય દૃત્તિર્ચતુર્વિધા ॥

આ શ્લોકમા મ્હેના ગુણોવાળો વધ જ આતુગની સભાળ લેવા માટે યોગ્ય છે યુગાણુ કાળમા ગમે તે રોગથી પીડાતા આતુગની અભાગ વધ લઈ શકતો અષ્ટાગ આધુર્વેદ એટલે કે કાયચિકિત્સા શબ્દ શાનામ્ પ્રસૂતિતત્ત્વ કામારનત્ત્વ વિપનન મૂતવિદ્યા મેસાપન અને વાહકરણ એ મધા મગો ઉપર વૈદ્યનુ પ્રભુત્વ તત્ત્વ તરત સુવાવડ આવવાની સમજવાળી સગર્ભાની પ્રમાગ લેવામા કે શરીરમાથી ત્રપુષ્ટ થ મને તદાર કાઢવાની નામતમા એ વૈદ્ય અચમતો નહિ વળી આખ જાન નામ અને મળાના દગોની સત્ત્વવિદ્યામા જેઓ કુશળ હતા એવા નિમિ વિદ્ત વગેરના નામો આપો વાચીએ છીએ વળી આધુર્વેદિક વૈદ્યનુ ક્ષેત્ર કેવળ મનુષ્યમા પર્યાપ્ત થતું નથી વૃક્ષાધુર્વે ગમ્મધુર્વે વગેરે પશુ એકાધેન હતા વૃક્ષાધુર્વેદમા નિનર્પાતના રોગોના લક્ષણો અને ચિકિત્સા વળુવાય છે વનસ્પતિ અને સ્થાવરજીવ મ્હેલ અને તેઓને સુખ દખ થાય છે એવુ મા યુ છે (અત્ત સ । મવન્યે સુખ દુઃખ સમન્વિતા)

પ્રાચીન વૈદ્યોના આધુનિ ના મને તથા મુસ્લિમોના સામનો મગવાનો છે પહેનુ તો દેશના અત્ત મ્હે અને એમ પછી એમ આવેના પગદેશી હુમના મોથી તથા તેમથી પરિણમતી પરાધીનતાને લીધે એ નહ કેવળ પ્રચિકિત્સા મ્હે છે વિષજ્ઞા મળિપી અથવા તત્ત્વ આધ્ય ગદી ઉપચિયન થતા વૈદ્ય એ ગદીને હાથમા લઈ શમ્તો નથી એટલુ જ નરિ પશુ પ્રચિકિત્સાના ક્ષેત્રમા પણ દરદી જુનો નમળો અને અગ્નિષ્ટ લક્ષણવાળો હોય અથવા જલો ૨ અણી પક્ષવધ અથવા ગમ્મધમા જેવા શુભ નાધિધી પીડાતો હોય ત્યારે જ વધને જોનાવવામા આવે છે જમાગમા મતિ જરો કે સાન્નિપાતિ નવર (ટાઇફોઇડ) વાતરલેખોદમ્બ મળિસાત (યુમોનીઆ) ત્રવાકિકા (એમીબીઝ —

ડીસે ટરી) સાનિપાતિક અતિસાર (એસીનરીડીસે ટરી) અથવા ગ નોડ લુખાગ-
કે અભિન્યામ વગ (મેરીગો પાઇનલ રીંગ) જેવા વ્યાધિમા વછતે કાર્ષ ભોનાયનુ નથી
આનું મ છુ આયુર્વેદિક વધ આ તીન વ્યાધિની ચિંતિ મા નથી રી ૩ તો મે નથી પણ
સમાજને આવા રોગો માટે આધુનિક વધ ઉપર વિશ્વાસ નથી

અને આ અસ્વિશ્વામનું ૧૭જી એ છે કે માસ્કિંગ બા ૧૧મા આપણને પાવાયોએ
૮૦૦ લીધા છે અને આપણી યુનામી મનો શા માપણ નિમ્નના મગાવડાવાને ઉપર મ્હી
તેરી ચિનિમા મુલઘના રાચમા મોપનાની આડે આવે છે

અહીં પશ્ચિમ જગતમાં લડાઈ માટી નીમ્નવાતે હીરે પર રી વા ખામ મ્હીતે જે
દરાઓ પગદરામા ખનની દોષ તે અત્યારે વિગ્ન થઈ પડી છે જે રખામ્ન નોધવી નેષ્ટએ
પણ એમ જતા આપણા દેનીનાઈ મો એનો અધિક મતરેની સનાહ લે ૭ અને
પરદેશી રાગોની અનિ ભાર કિંમત અગ્યે છે તો દોરની ન ડોંઝાગેન કારમાઈન
કેમ્પોનન વગેરે વાઓ અધિકતાની ન તરમા લડાઈ પોનાના ભાવ મ્હતા ખમળા નમણા
ભાવે આ દેશમા આર્થિક મોધાગ્ન હોના છતા વેચાર છે અહીં ૧૫ હમી ન નોધવી
અરથાને નથી કે ૧૮૧૪ના મહાયુદ્ધ વખતે ચારે પરદેશી દવાઓના લગભગ અઘાવે
ધવાને યુદ્ધની દીધા હતો ત્યાર જે પ્રખ્યાત ફાર્માસ્યુટિકલ કારખાનાઓનો આ દેશમા
ઉદ્ભવ થયો છે તેનાથી આ કારણતો ઉકેન થયો નથી મ્હવાતા મોગ ફાર્માસ્યુટિક્સ માર
ખાનાઓ ૫ દશથી આવેની વાઓને નાટનીઓમા લરનાર તથા ઉપર પોતાનું
લેનલ ચોડનાથી વિશે નથી અને આ ૧૮૬૨થી વાઓ મેટ્રીભાગે આપણા શત્રુ
રાજોમાથી આવે છે

જો આપણે ૧૮૪૭ મિત્રો તરફ નેષ્ટએ જોએ તો તેઓ સાપાત્ર સ્થિતિમા આવી
પડેના છે ચિકિત્સાના ક્ષેત્રમા મોધમોગની બડીમડી વાતો દવે અને તેમ નથી આપણી
સગકાર મોટા પગારવાળા મોધમોગના પરિતોને પાવતમા રાડો રૂપિયા અરથે છે પણ
આ મોધમોગથી આપણા દેશનું યુ જનુ ચયુ ? એ પ્રશ્ન અહીં પૂછવામા માર્ત જોડુ છે
એલોપથિક દા નરો પોતે પણ સમજે છે કે પોતે પરદેશી દવાઓના કેનવાસરાથી વધારે
કશુ નથી જે રોગો આપણા દેશમા ભારે મનુષ્ય નાશ રે છે તેવા રોગો માટે એક બે
અથ દરામો મોધી ૧૮૪૭ મિત્રાવ દેનાતા મોધમોગના પરિતોને માર્ત થું નથી
એટલુ જ નહિ તા ૧૮૪૭ વધક જગના સુધ રોગે ૫ ૧ આ દેશની પીતિ જનતાને રોગ
મુકત મ્હવા માટે કશુ યુ નથી

વગી દવાઓના અભાવના આ સ્થિતિમા આપણા દેશભાઈઓ પોતાના મગ
વડાના માટે આયુર્વેદિક ચિંતિ મકની સનાહ લેવા મ્હતા મગવાનું વધારે પમ કરે છે
મગજ કે મેનીપથિક દા તરની સમાન કક્ષામાં આયુર્વેદિક ચિકિત્સક ગણાતો નથી અને
એના ઉપર એટલો વિશ્વાસ પણ નથી મારા ધધાભાઈઓને આ પ્રશ્નનો તોડ તેવી રીતે
નીકળે તેનો વિચાર કે નાની સમજના રૂ છુ આપણા સાસ્ત્રોના લુપ્ત થયેના અમ્મતા
આપણે શી રીતે શોધી સમજે પાપણા દેના દુર્લભ ખૂબીના ગામડા સુધી આપણી
ચિકિત્સાપદ્ધતિ શી રીતે પહોંચે ? પરદેશી વાઓને મોનાગતના આ જમાનામા આપણા
ભાઈઓમા જ પોતાના મિત્રે—આયુર્વેદિક વૈદોની સનાહ તેવાની શુદ્ધિ શી રીતે ઉપન્ન

વૈદ્ય શિરોમણિ કવિરાજ મણિ ડ્ર લાલદામ ગુપ્ત કવિરતનનું અભિલાષણ ૩૬૬

આપ વગેરે પ્રત્યેના વિચાર ગ્રવાની જરૂર છે માગ મન ખીન અધા પ્રશ્નો ગ્રતા ઉપરના પ્રત્યેના આપણ ગંભીર વિચાર ગ્રવો જોઈએ મગજ કે આ પ્રત્યેના તો ઉપર આધુનિક આયુર્વેદીયોના ઉદ્ધારનો આધાર છે

આધુનિક વૈદ્યની ઉપર જોવા મુશ્કેલીઓ દર ગ્રવા માટેની થોડી સૂચનાઓ નીચે મુજબ છે પહેલું તો આયુર્વેદીય શિક્ષણમંથાઓમાં ગણાતા આયુર્વેદીય શિક્ષણની જે દુર્દશા છે તે ઉપર મન અધ્યાપકોનું તથા ખાસ કરીને આયુર્વેદીય કોનેજો તથા રમ્પોના અધ્યાપકોનું ધ્યાન ખેંચુ છું માગ મતે તો મસ્કૃતનું મધ્યમા પરીક્ષાની થોડાંક જોડણી તાન જોને હોય નહિ તેવા કોર્સ વિદ્યાર્થીને દાખલ ન રવો જોઈએ માગ પ્રિદેશીઓ આયુર્વેદીય શિક્ષણ દેશીભાષા દ્વારા આપવાની ગમે તેટલી દિમાલત કરે પણ મારી તો ખાની છે કે મસ્કૃતના સામાન્યજ્ઞાન વગર આયુર્વેદનો કોર્સ નિર્ધાર્યો પોતાના અભ્યાસને રૂઝા ન્યાય ન આપી શકે વળી પાઠ્યક્રમ એવો ધણવો જોઈએ કે આયુર્વેદ ના આડે અગોનો અભ્યાસ થાય-ખામ કરીને કામચિત્તિસા રા પશાનામચિત્તિસા અને પ્રસૂતિતત્ત્વો મપૂ. સમાવેશ થવો જોઈએ સૈદ્ધાન્તિક તથા વ્યાવહારિક પ્રેય જ્ઞાનનું જ્ઞાન વિદ્યાર્થીને મગે એની જોડવણ થવી જોઈએ જ્યાં જ્યાં રામ્ય હોય ત્યાં શારીરગ્ના સીક્ષણમાં રામ્ય રવરૂકે ની વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ માગ મત પ્રમાણે પાશ્ચાત્ય વૈદ્યશાસ્ત્રના ભાગોને દાખલ કરીને આયુર્વેદનો વિસ્તાર કરવાનો પ્રશ્ન ખરેખર જાગતો હોય તો ખીજી કોર્સ શાખા ગ્રતા આયુર્વેદની શારીરવિદ્યામાં પાશ્ચાત્ય એનેટોમી ના ભાગો ખખન મગ્રામાં એ વધારે રથાને છે આ લક્ષ્યમિ દુ નગ્રમા રાખીને હમણા હમણા ચરમ્મસૂતના શારીરગ્નાનોની એનેટોમી માધી વિચારો લખીને જેમાં રપદ્ધતર વ્યાખ્યા કરવામાં આવી હોય એવા સગમ પ્ર થો લખાયા છે આ પ્રયોજો આયુર્વેદિક અભ્યાસક્રમમાં ખખલ રી રાકાય

ખીજી થોડા વખતથી અમુક અધ્યાપકોમાં સામાન્ય મસ્કૃત શિક્ષણ માટે થોડા મા વપરાતી પદ્ધતિ પ્રમાણે આયુર્વેદ શીખવવાનું વનજી જોનામાં આવે છે તેમો વલકના વૈજ્ઞાનિક પ્ર થોને નહિ પણ માહિત્ય કે જાગરણના પ્ર થો ગોખવતા હોય તે રીતે અગ્ર સુશ્રુત વાગ્બટ શાર્કાધરનો પણ પાઠ આપે છે ખરી રીતે આ રા આયુર્વેદિક અધ્યાપન તો એવું હોવું જોઈએ કે જેમાં સૈદ્ધાન્તિક ભાગો માથે એની વાવરગિક કિરા (થોગાગરજી) પણ શીખવવામાં આવે આ મરે આપણી પાસે સારું હર્મેડીઅમ માધનમ્પન ગસથાળા (જેમાં પાઠ ના વિવિધ રર રો તથા ધાતુઓના સોધન માગલ વગેરે થઈ તકે) જેમાં વનસ્પતિના ખનિજના અને આયુર્વેદ ચત્રોના નમૂનાઓ ગમેના હોય એવું મંત્રહસ્થાન પ્રાકૃત અને વિકૃતશારીરમભારનું અગ્રસ્થાન તથા સિક્ષણમાં ઉપયુક્ત મીગ ઉપકરણો હોવા જોઈએ પણ સૌથી નધારે જરૂર તો જેમાં દરદીઓના ખાટનાઓવાળી ધરૂપીતાન અને ખાલ રદીઓની ચિત્રિત્તમાં માટે ધર્માય ઓલવાલય તેય જરા નાડીપરીક્ષા અને વિવિધગ્વે યુક્ત પચકર્મ ઉપર ખામ ભાગ આપીને વિદ્યાર્થીઓને રોગ નિપુણ અને ચિકિત્સાનું પ્રત્યક્ષ શિક્ષણ આપવામાં આવે તેમજ પદ્યવિધિ આતુર પગિયથા પ્રસૂતિ પરિચર્યા થ રોપચાર અને શિશુ પરિચર્યાતો જેમાં ગમાનય હોર એની આતુર થાળા હાવાની છે

નીજી ઓલવઈ દીઆ મેડી ન કાઉન્સીનના ધોગજી ઉગર આયુર્વેદિક ગાઉ સીનની રથાપના કરવી જોઈએ આ બામદમાં પણ આપજો નિરૂપાર છીએ મરજુકે દાકતરો ઉપર

આધિ વિપરીત અથવા હેતુગ્રાધિ વિપરીત ચિન્હિત્વાવડે તથા દાષો અને દુષ્ક્રોમાં માત્રા વચ્ચાની પુનઃસ્થાપના થવી એ છે ઉપાય તરીકે વધગના સાધનો. કોઈ વખત હેતુમમ હોય છે ક્રોધગ્રાધિ આધિસમ હોય છે અને ક્રોધગ્રાધિ હેતુગ્રાધિ ઉભયગમન (વિષયરતાયકારી) હોય છે. દા. ત. સોજન ઉપ શેક મગડામાં વિરચન આ મિદ્ધાત હોમીઓપોથીના Similia Similibus Curentur ને મળતો છે.

આયુર્વેદિક ઈરપીતાલો-સ્મરણાતીત ગળથી દિંદુસ્તાનમાં ઈરપીતાનો હતી મહા ભાગતમાં સ્કંધાસગ્નુ વણુન મળે છે. ગળી સુત્રતમાં પ્રસૂતિ આગાગના મગધમાં પ્રસૂતિ માટે જુદુ સ્નાનગૃહ તેમજ અવગ્રાધી ચિન્હિત્ત તથા સુત્રપાકાગિણી માટે જુ. ૧. ગ્રહો વગેરે આવશ્યકતાઓની સૂચના મળે છે. વળી ચગકમાં યુગાગાગનું મગ્ધ સ્નાન છે અને કુમા ગાગ્રથી દ્વનમાં જોને Baby Clinic મેંસમાં આવે. તે મેંસાની મતનય છે અગ્રોમના સમયથી હોગ્રીટનું ચાલુ વણુ. મગે ૫ ગ્રમાયન ત્રાગ માટેનો કુગ્રીપ્રવેશવિધિ આધુનિક મનોદારીઅમ ચિન્હિત્ત માથે મગ્ધાની શમય યુદ્ધ અથ લશ્કરી ગ્રાણી માથે ઈરપીતાલો ગળનાનો જુના વખતથી પ્રચાર હતો. મિધમાં મોટેજોડેરાના ખોદ-કામમાં એ અતિ જુના કાગમાં ઈરપીતાલો તથા જાત આરોગની મગવડો લાનાની નીશાનીઓ મળી છે.

હવે તીચેના રાગોમાં મગ્ધતાપૂર્વે જે ઉપચાર ગ્રણાલી. ૧. આપણ ઉત્તરાગ કરીએ છીએ તેની નોંધ કરીશ.

- (૧) સાન્નિપાતિક જ્વર (ટાન ડાઇડ જ્વર)
- (૨) વાતગ્રોધોદબ્ધજ્વર (યુમેનીઆ)
- (૩) અભિ યામજ્વર (મેની જર્નલીમ)
- (૪) શોથ (નેક્રોઇડીસ બીજી ઈડીમેમ ડીસેઝ)
- (૫) જ્વરો (એમાઇડીસ)
- (૬) ગ્રાણી (કોની ડાયેરીઆ કે Tabes Mesenterica)
- (૭) આમ નાત (એમ્પુલ હમેગીપ્સીવ)
- (૮) મ મૂરગી મત્યાસ (બ્લેડરેશ)
- (૯) મત્રિપાત ૦ જ્વર — એનોર્થિક ટાઇગ્રાઇડનાવ એ આપુર નો સાન્નિપાતિક જ્વર

પ્રુશાથી મ્હી શકાય સાન્નિપાતિક જ્વર ગળ દાવના પ્રમાણને ધી તર જતના છે તેમજ લક્ષણોના ક્રમને અનુમતી ટાઇગ્રાઇડ તાનાના પણ અનેક જોવા. ટાઇગ્રાઇડના સર્વ ત્રમરોમાં નાના આતગડાના છે. ૧. લક્ષમાં ક્ષન પડે છે અને તેમથી વિરો ઉત્પન્ન થાય છે જે તાવનું મગ્ધ તે માથે જોરામાં આવતા લક્ષણોનું મગ્ધ મને છે રોગ અમુ અપ્રાગ્રીઆ સ્પર્ધી ચાલુ રા. ૬ અને એ પછી જોગ અપ્રાગ્રીઆમાં ઉચ્ચમાનમાં ફેલાયેલા થાય છે. કહેવું છે કે —

સપ્તમી દ્વિગુણા ચૈવ નવમ્યક્ષદરા તથા ।

ત્રપા ત્રિપાવર્મ્યાનિ મામાય ચ ચઘાય ચ ॥

૧. ૨૬૧જ્વર માટે જોગ નીચે ત્રતાઓ આધિકા મગ્ધા છે એ રો રો ૧૮૨૧ ની વાત જરૂર પડે તો જોગો રોમાં ઈરપીતાલો દેવાનું મારા વ વધામાં નથી આ પુ ત ની

શિલ્પીએ નમત્ પ્રતિભાગ્ ઉપાસા યાગના જોડે જોડે જોડે ઉલ્લાસના પેશાવારના
પટાગ દિવસો સુખથી પસા ધર્મ વન્ય માગસા માં આ નાને ખેરાઈ જુમાર સાથે
સગાવી સગાય

[illegible]

सतिपान्तरस्या त कर्णमूले सुधारण ।

शोध सजायते तन कश्चित् प्रमुच्यते ॥

સાંનિષાતની વિનિત્સામા ૧૯૯ દર્શના સાધન ૧૧૧ અને ૧૧૨૧ ૧૩૩ ક્ષેત્રે શાસ્ત્રમા
કર્તુ ૧૩ —

मृत्युना मन् यादव्य सन्निपात निश्चितता ।

(૨) વાતનું માદમદાર નિપાત જનર ગુમાનો મા — મજામદોપાધ્યાય ગણનાયસેન
આ તારને વ્યગ્ન ૧૨૭ હે છે આ ૨૨ ૧૧ મર્પાદિત છે અને દુકો ૨ મત વાતના
પછી ગોતાની મેજ માફ થાય છે આમા આગમ ૨૨૧ અને મ ૨૨૧૨ સાગ છે
મકરધ્વજ માથે ગોખરસાદો તૃણપચમુગ કરાય આપવો કદ દુગે થવા માટે મધ માથે
અષ્ટાગારસેદ માગી અચર કરે ૧ ૨ માની અર્ગ ૧૧ ૧૧ જોષુ ગવા માટે નાનુકા (૨)નો
મેક અને ચરકોક્ત મરનાઈ ૧૧ લેવ જાતીને નવાડો આમે નામની મુરકેની જોષી
કરવા માટે કાકિ માનિક મુક્તિ ઉપયોગમાં લેશી જોષી અ જોષી ૨૨૧૨ ચીનો સુવારીને
એના માદનાના માથાનો નામ જોષી રાખવો

પુરોનીઆના કાષ્ઠસીમ મા વધી શુદ્ધિની તથા કુશળતાની પરીમા થાય છે એ વખતે તાવ એ મ ઉતરી તથા છે અને ઉ જમાન સામા સ્ત્રી નીચે ઉતરી જાય છે હાથ પગ ટાંપ પડી જાય છે અને સારીરે પરમેશ્વર નહીં છે એ અતિશય ક્ષીણ તથા

નનવો પરી જ્ઞાન છે એ રખતે કટુરી મગધજ અતુલ્યજ્ઞાન અને મૃતમૃતવની સુગ
જેવા હૃદયપદો ઉપરોગી થાય છે મ્યુગનો ભુગ શરીરે ગોળી સમય

ન્યૂમેનીઆમા દરદીને ખૂબ ખુલ્લી જવાતો તથા પ્રાણનો વાળ મરે અને નિતાન્ત
આરામ ગહે એમ સુતારી રાખવો જોઈએ હાનિ થવાની માટે દરદીને બીજા લોકવાચનના
ન દેવો છાતીનું શરદીથી અને હવાના ઝપાટાથી ગ્રહણ ગુ મ લોકે કંડી લાગતા મેકમાની
અંદરનું કાણુ ગળીગ મને એવો મલક ખરે

(૩) અભિ યાસ જ્ઞાન — આયુર્વેદના અભિ યાસ જ્ઞાન માથે મેની મર્ધગીમને
શરખાવી શકાય વાયુ અને શ્લેષ્માના પ્રાધાન્યવાળો એ પણ એમ મિષિપાત જવ છે, પણ
આ રોગમા એવું સ્થાન શરીરના બીજા કોઈ ભાગ માં તો મગજ માં છે અને એ મગજથી
દરદી લગલગ એવાન સ્થિતિમા આ રોગમા જોવામા આવે છે આ ખરાય રોગ મટ
આયુર્વેદમા મારી ચિકિત્સા છે પણ દમણા સુધી આપણે જ માધા માં હી ગયા જતા
છેલા કેટલા વપાથી મનસ્તાને આ રોગે બારે ભોગ લીધો આ ગાંધીજીને
અને આયુર્વેદીયોને આશીર્વાદરૂપ થયો અમે આયુર્વેદીય ઔષધો વાપરી અને તે ખૂબ માન
માધ્ય નીરડા એમા મુખ્યત્વે મર્ધિય કે સ્વચ્છાભગમ અને નૃમિદગમ અને ધર્મજગમ
વગેરે દવાઓ વપરાય છે ગળીર રોગમા માથાનો આમડીમા છગકા રી સ્વચ્છાભરણ
લગાડવામા આવે છે આ રોગમા શ્લેષ્માનું પ્રાધાન્ય હોવાથી મૃદુવાલુમરવે માધા ઉપર
સારો છે આ ચિકિત્સાક્રમથી પશ્ચિમો ધણા સાગ આન્યા છે

(૪) જોથ — આ રોગના હેતુર્લિંગ સપ્રાપ્તિ ચરમા નીચે પ્રમાણે આપ્યા છે મરોધનથી
શાર (all ali) અથવા દર્દી આર્થિ ખટાઈ અતિ તાવથી તીખા ગોગકો અથવા અપામ્ય
ખોરકો ખાનાથી વિરૂદ્ધ જોગનથી અસથી મગ વધી જનાથી કૃત્તરદ્વિથી અથવા
અભિધાતથી ગાય રોગ થાય છે આ રોગમા તાવ દોર છે એમ ચરમ મહે છે જેમા
વાયુ મ્ક પિત્ત અને રક્ત વિવિધ આમગસની મ થી ફિપિત રે છે અને જોથને ઉત્પન્ન
મે છે આ રીતે રોથ જોકે ત્રિદોષ જ છે છતાં જ દોરનું પ્રાધાન્ય હોય તે દોષના નામથી
જોગખાય છે અને એ રીતે વાતિ મ પિત્ત અને શ્લેષ્મિક જોથ પ્રકારો થાય છે એ ઉપરાંત
વાતપિત્તજ વાતશ્લેષ્મજ ત્રિદોષજ અભિધાતજ અને વિષ જ એટલા રોથ પ્રકારો થાય છે

પાશ્ચાત્ય રક્ત પ્રમાણે જોથનો નફાર્ધગીમ નામનો એ પ્રકાર મનાય છે જેમા મૂત્રપિ
દૂષિત હોય છે, અને પાશ્ચાત્યો એના તીવ્ર (acute) અને છાત્ર (chronic) એવો બે
પાકે છે વળી હર્ણના મે બે પાકે છે chronic parenchymatous અને chronic
intestinal nephritis આ પ્રકારેને આયુર્વ ના નિર્ણય સાથે આપી શકાય અને
આધુનિક મહામક રોથ (Epidemic dropsy)ને ફળ જોથ સાથે આ પ્રકારમા અરુચી
લાલાસાન ઉત્ત આવવી ઉત્ત અને મ મિ એ લક્ષણો હોય છે હોય અને ન્યૂ ગમે તે
હોય પણ જોથ રોગમા નીચેની દવાઓ અદ્ભુત ય મે છે પુનન નાટ્રી સાથે આપણ
હોય તો મેમાથી મ્ક અને હગે કાની નાખવા અને તેને મદને અર્તિવિય અને મ્કાણ
નાખવા એ ઉપરાંત નવારમયોદ મદત્ત્ય પ્રમા મુજબ અનુરાન અથવા તુલ્યપચમૂનના
મ્વાથ માથે અને ગ્રીષ્મકાંતે રોથ મેતુનન રાનારમ માથે ફાયડા રે છે બગાળામા નિતિ
સા વાગા રોથમા જુદ વધો થગીરાગ દુગ્ધવની વાપરે છે અને પાણી તથા મીઠુ બધ મે

છે એ જ રીતે દમિયગી અને તકવગી વ્યાપી તકાન ૧૬૫૫ મનાઈને ૧ નાઈને અને સમુદ્રોપણુતૈનમાર્થી કોમ પણુ યોગરા માટે વ્યાપાર ૫૨૨મા માનમક (૧) યોગક અને દવા મેનનું મામ કરે છે

(૬) જનોદર — ઉ ૨ રાગના શાઓકત આ ૨ માગમા જલે દર એક છે આ રાગમાં આયુર્વેદીય ચિકિત્સા દરુ વિરોધન (સ્પેશીએલીસ્ટ) ગણાય છે અને મનુષ્યમાં એ ધણા એનોપથિ । કતરોને આ દુષ્ટરાગમા પોતાના આયુર્વેદીય મિત્રોની સનાદ લેતા ન્નેથા છે રોદપાન અનવામન વમન વિરેચન અને નિરૂદ્ધાનુના દુર યોગથી જલો ૨ કુચી રીતે થાય છે એની વિગતમા હિતગ્ધાની જરૂર ન્નેતો નથી પણ સાથાત્વ વૈદ ના રાગવિગ્ન (પથોલોજી) માથી મા રાગના નિ નમ ાથી મે વાતો ઉનાગવા ઇચ્છુ છુ તેઓ મ્હે છે કે જનોદરમા અસાન વ્યાધાત થાને ઉ ૨ ગુદા (Peritoneal cavity) માં પાણી ભરાય છે અને મામા ય રીતે યૃત્તાના મકોચ પછી આ સ્થિતિ થાય કે આ રાગને તેઓ અસાધ્ય માને છે અને જનોદરના દરદીઓને । નગ મિત્રો નિગમ યર્મને છોડી દે છે । ગાગામા આ રજો નાનામા નાને ભાષ પશુ જનોદરના ઝન દરદીઓને સુધાર્યાનો જવ તો ખુશીથી ખરી શકે સાધાગ્ધુ રીતે આ દર ઉપગ આપણે પપી આપીએ છીએ અને ને પશુ કમ વૃદ્ધિ હાનિ માત્રામા મે ઉપગત મમપર્પટી સ્વલુપર્વગી લોહ પપટી પચામૃતપપટી અને ત્રિજલપપટી વપરાય છે આગાથી કાઈ પશુ પર્પટી વાપરનાગને નીચેની સૂચના કળી જોઈએ પપગી લેનાગ દરગીએ ટાંઠ ડી હવાતો ઝપટિા સૂચનો આમરે તાપ કાષ અથવા । દુ ચિતનથી દર ગણેવુ જોઈમે પર્યમા નિયમિત ગણેવુ અને મખત મગેનત કે વ્યાયામો લ્યાગ કરવો જોઈએ આખા શરીરે શીતળ જળથી રનાન ન કરવુ જોઈએ પથમા આ રગીઅ દુધ અને ખૂન ઉકળેતા લાન પૂરતી સાકર સાથે લેવા ગેઠે ને અસલ તરુ લા । નો હીલા નાગીએગુ પાણી અથવા મકમાચી (પીનુડી ?) નુ પાણી આપી રામય શરૂઆતની । પગેની માત્રા એ ગતિ મખરી અને કમશ એક એક રતિ વધારતા દરા રતિ સુધી પોચાડવી અને પાછી મે એ ગતિ માત્રા ઘટાડતા મૂળ મે ગતિની માત્રા સુધી પોચી । નુ આ રીતે કમ વૃદ્ધિ હાનિરાગા પપટીના પૂરા રોગ માટે એકથીસ દિવસ જોઈએ અને મોટા વાગના દરદીઓ આટલા વખતમા સુધરી જશે

અર્થાં મારે એક વાત કહેવી જોઈએ મગાવામાં અમે અનિમાગવાના જનોદરના દરદીને પપટી આપીએ છીએ ૫ । જનોદરના દરગને સખત મજબૂત હોય તો પુનર્નિમારદકપાત્રન નવાવમલોદ પચામૃતનોદ મહુર પુનનરા મહુર અને તે જાવના બોધધો આ રીએ છીએ

જલદાદગચિકિત્સામાં પાણી 171 નાખનાનો વિધિ (Paracentesis કે tapping) તે પાશ્વરત્થેને તેનું સ્વપ્ન જાગ્ર આગ્રા પહેલા આયુર્વેદીયોના નશ્વતામા હતો જેમ પશ્ચિમમાં જ આ પહેલા ઈરેસીતાલોનો વિચાર જ થયો હતો. સુત્રન ચિકિત્સાસ્થાન (અ ૧૪ સ્તોક ૨૨થી ૨૪) ત્થે રના ટેપોંગનો ઉદ્દેશ આપ્યો છે નાભિની મીધી લીંમીમાં મંદરથી ચાર આંગળી નીચે ઉરમાં પ્રોલિમુખવચ્ચથી અમુકઠે ૨ જેટલો વામે છે પાડવા અને તેમાં ક્લાર્ક કે રીડ એવી ધાતુની મનાવેલી એ મોટાવાળી નળી દાખલ કરીને ઉર ચડાવવાથી

વૈધ શિરોમણિ કવિરાજ મણિ ડ લાલદાસ ગુપ્ત કવિરત્નનું અભિલાષણ ૩૭૭

ખગમ પાણી કાઢી લેવું નથી સુનુત છે છે કે બધું પાણી ન મળે નાખવું મગધ કે એથી વ્યાપ્તિ થવાનો વખતે મગધનો ભય છે

અહીં આપણે હી રાજીએ કે વૈદીયુષ વચ એ આધનિ ascites trocar and cannulaનું આરોપ છે વગી મારે એ પણ મહેવું નોંધએ કે પાચાત્મે ઉપર પાગ ની સિદ્ધ (Synthetic) બનાવેલ જેવી કે Salyrgan અને Narsa paral જે જોવા મળી ચિકિત્સામાં ઉત્તમ મૂલ્ય મિદ્ધ થઈ છે તે માટે ચોક્કસ આયુર્વેદ નક્ષત્રી કે પપડીની મદદ શક્તિથી જર્મન ઓપધ બનાવનારાઓ રીત ચર્ચ ગયા અને તેઓએ ઉપર કહેલી મે વાઓએ પુષ્કળ ગોધણાળા મરીને સોધી મઠો એ વાઓ ખરેખર ભાગે મૂલ્ય છે પણ એથી લાભાસ્વાદ વગેરે ખગમ અસર પાડનાથી થાય છે નાગે પપડીના ઉપયોગથી એવું કથું બનવું નથી

(૬) અહુણી—આ રોગને હુતા મામિ અથવા Tabes Mesenterica સાથે સંખાવી શકાય આ રોગમાં પહેલાં આપણે વત્તમ િ મ્નાય પીયૂષ ની મ ઉત્તમયોમ્ત સારીય સુર બહાર લવગા મહારાજ દ્રવ્ય નમ મહાણી પાટ વગેરેનો ઉપયોગ મરીએ છીએ આ વાઓથી એ ગુણ ન થાય તે ગમપગી અથવા સુરણપર્પગીનો ઉપયોગ મરીએ છીએ સાધાગણ રીતે અહુણી રોગમાં પણ જોવા મ પડે કમ વૃદ્ધિ હાનિ માનામાં ઉપયોગ કરીએ છીએ કેટલાક વહો એ ગતિની આતુ માનામાં પડીને ઉપયોગ ર છે આમાં પાણી અને મીઠાના પ્રતિધ જેના સખ્ત પથ્ય નિયમ નથી અને પર્પડી સાથે બીજી વાઓ વાપરે છે

(૭) આમ વાત પાશ્ચાત્ય વૈદ ના Acute rheumatic fever સાથે આમ વાતને ખુદીથી સરખાવી શકાય એવમાં પીડા સાથે તાવ હોય છે માધાઓમાં મોળે તોય છે અને તે સોળે એ માધામાંથી બીજા માધામાં ફરે છે ગોમણના સાધાઓ વધારે પકડાય છે માધ હોગની અમર પણ હોય છે ને તે પગિણામે હ વ ઉપર કદાચ અમર થાય છે

રોગ વિગ્નાનની દષ્ટિએ આમગમ વધારે પડે એમ થવાથી આમ વાત થાય છે દરદીના દરદાગા ભાગ કે ભાગોને જોવાથી આ વસ્તુ તરત ખામે અને એ ગણથી જ આપણે આમગસને બહાર મળી નાખવાની તથા પાચનની ચિકિત્સા મળી નોંધએ ચર આતમાં અમે રાન્તરામસ મ્નાય હલ્લ વાત બ તકુસ લક્ષ્મી દિનામ ગમ પાણુસ વૈશ્વાનર ચૂણુ મન્દન વગેરે વા આપીએ છીએ રિમ પછી ગમપાણુ કે લક્ષ્મી વિલામને બદલે ગ્મોનપિડ અને ચોગગા / કુમગ વર મરીએ છોએ તેમ / ગમ્નામપતકને બ લે ગમ્ના દશમૂન સાથ આપીએ છીએ મ મ નાનુકા (૨) અથવા મગ્ગવાની છાસ આદુ અને ચોખાને નોટ મેમરી સ્નેય ભાગ ઉપર લગાડવાથી મોળે અને પીડા ઓગા યશે દરદીને ચરદી ન લાગવા દવી નોંધએ અને તેણે ગમ પડામાં વપેગા / મહેવું નોંધએ દરદીને ગમ પાણી પીવા નાખવું એડીવા તેમથી કે ઘમ્નીથી રત માફ લાવેલો પછી સ્વ પસિંદના ગુગુચુતુ સાગી અમર મ છે હોગનો ને ઉપ વ થાય તે

૧ આ દર્શક વધાર્થ હોય તે માતા મતે અતિમાન રેવા થો ય નદિ પણ રામાવા થો ય છે કાણ કે એવળ વખનમાં પપડીના ચોખ રસ સાચીઓના વારસ એવા આપડે શું કવું ?
તરી આ વિ

તેની ચિત્તિસા મૂવી પણ એ સ્થિતિમા પશિયામ ગળીગ બાનાતો મજન રહે છે એમાન સાફ આને એ માટે ગોખડરાગા તુલ્યપચમૂન વાધ આપશે

(૮) મ મૂર્છા સ યામ Blood-pressor-સામ્ય નચ પદ્ધતિ નમાણે નીચેનાં દા ધોથી Hyperpiesia યુક્ત લક્ષણ મમ સાગે આ રોગ યામ છે ૧ ના ૧૧ ભાગની મદ્રાસ સક્તિ મદાધમનીમા વધારે પતા રમ્ત નો ન રક્ત વાહિનીઓની સ્થિતિ યથા ક્ષમાની સ્થિતિ નાની રક્તસાતિનીઓ ધમનીઓની દિરાનોનો પતિરોધ એટના મગ્ધુરી યામ છે ૨મા રમ્તસાહિનીઓની રિરાનોનો પ્રતિરોધ ના કરતા વામનિવયનું નાજુ એનું નામ ૫૫૩ પ્રેશર કતનું નાજુ રોગ સ્થિતિમા દમેલા ગિધ ૧થી દોનું નજુ આયામ અને નાડી ૧મા ગડ ૧૩ થરાથી મગ્ધુ રહે છે માગા ૧ માગુ ૧૦ તતનુ અર્ધે સેમય જનન (Systolic) અને નિરક્ષા જનન (Dyostolic) ૫૫૩ પેલગના વગેનમા પાશ્વત્યો પહેલી જાતનાને numerator અને બીજી તતનાને denominator મહે છે અત્રેજમા એક દહેવન ૬૩ માપુમ પોતાની રક્તસાહિનીઓની ઉમર નમાણે ધર છે આ રીતે ૫૫૩ પ્રેશર પર્ગિર્નો છે જોઈ રાગય છે સાધારણ રીતે એમ ૫૫૩ સમય ૩ રહીની ઉમરમા નેયુ ઉમેરવાથી Systolic pressure નીચે છે અને તેમાથી એક તૃતીયાય આ કરવાથી diastolic pressure ની છે છે ૧ ત આગોશ વાની ઉમરના માણસનું diastolic pressure ૮૫ અને Systolic ૧૩ હોવું જોઈએ જે જાતના નાજુ ૫ ચોતો જે ૩૦ તેને નાડીનું દાપા છે છે અને એ નાજુ ૪-૫ થી વધારે હોય તો એ ગમીર નિર ગપાય ૧૦ લમણ અનેક સ્થિતિમા ઉત્પત યામ છે જમા નીચેના મુખ્ય છે (૧) ૧૧ અલિ (Ventricle)ની અગાધિતિ (Hypertrophy) થી (૨) મુ ૫ Hyperpiesia આ સ્થિતિનું નાજુ અચાત છે પણ એથી વાહિનીઓમા તથા મનપિડમા રંગારા યામ છે જેને પશિયામે પુટક્રોનિક (Chronic nephritis) યામ છે (૩) શ્વકરાગથી (૪) ફેટા જાતના Atrteriosclerosisથી (૫) અસધી અ થી ઓની વિ તિથી (૬) મગજની અ રની જે સ્થિતિથી મગજમા દાણુ વધે તેથી (૭) મેગાલિથી પા સાત્ય ચિકિત્સો ૫૫૩ પ્રેશરને રહીએમેનેમીટર નામના યત્રથી માપી જુએ છે

અગ્ર સ્થરચાનના વિધિ ગોણિનીય મામતા ૪મા અધ્યાયમાં મ મૂર્છા સન્યાસ નામ નીચે ફેટલાક રોગ સમુગેનું વખન કરવ છે આ મોટે ભાગે પા સાત્યોના ૫૫૩ પ્રેશર સાથે મરખાવી શકાય છેવેનો સ માસ એ પા સાત્યોના Apoplexyને સમાન છે ચર ૧ તુસાગ એ આમ તો રોજિત રોગ છે અને રોજિતને દૂનિ કરનાર કાગોનો નામી યાદી નરિએ આપી છે

રોપિત રિને અગ્ર કુ છ કે —

તન્નિયુદ્ધ હિ રુધિર ચલ્લણસુખાલુપા ।

યુનકિ પ્રાણિન પ્રાણ રોજિત હનુવતત ॥

અને પછી રોજિત રોગની ચિત્તિયાનુ સૂત્ર નીચે પ્રમાણે આપે છે —

તુર્ચાજોગિતરાગપુ રક્તપિત્તહરં ત્રિયામ્ ।

વિરકમુપવાસ વા લાવન રાણિતસ્ય વા ॥

વૈદ્ય શિરોમણિ કવિરાજ મણિન્દ્ર લાલદાસ શુભ કવિરત્નનું અભિલાષણ ૩૭૬

રોગની ચિત્તિસાના રિચારમા પૂન અને પશ્ચિમનો આ રોગ જોડોનો મેળ કાઈ રોગમા નથી બલકે પ્રેશનની બાગતમા પાનાત્યો નીચેના ત્રણ મુખ્ય સિદ્ધાંતોને વગગી ગુટે છે (૧) રિચેયન (૨) ઉપચાર અને (૩) લોહી કાઢવું અને આપણા પ્રાચીન ઋષિઓએ એ જ વસ્તુ ઉપરના સ્ત્રોત માં લી છે

૧૧ રોગના ઔષધોનો રિચાર જરીએ દુ નીચેનો ઉપચાર ક્રમ સ્વયં હુ પહેલુ તો દરનીએ સનારમા નિષ્ણા વાય લેવો શાસ્ત્રીય ઔષધોમા રસગજગસ ૧૬૮વાતચિતામણિ ચોગે રસ પાનીયમ્વાણુત તિક્તમ્વત અને વટપનમ્વત અને શિવાશ્વત પિપ્પલી ૧૫માન ૫૮૨ વગાડા માટે કૌશલવત સાદ છે

હાનમા આ દેશની એક રનરપતિ ૧ મપગ ધા જેડુ બગાળી નામ ગાટ ચાગ છે અને હિ ની ધન બચ્ચા છે તે બન્ડ પ્રેશન ઉપર ખાસ ના માત્રમ પડી છે પહેલા ઉત્તરદિશ રિચાર અને બગાળા નવો ગા પપુ ઉપર આ રોગ ઉપરોગ ક તા ચો ધણો પ્રમિદ્ધ પેટ ૮ રાગોમા આ નનગ્પતિ છે એમ હામ આયુર ૧૧ નખ્યાત પુ ન ની અને માગ પૂન ૧ ગુરુ મહામહોપાધ્યાય ગણનાયરો બન પ્રેશન ઉપર આ વનરપતિના શુભ સમયમા પુ મ્જ સોધખોળ રી સર્પગ ધા સાથે એમજો બીજી વસ્તુઓ પણ વાપરી હતી પણ બન્ડ પ્રેશનને ઓછુ ગ્વાનો અને ગિયર ગળનારો મુખ્ય શુભ તો આ સપગધામા જણુયો એમે સર્પગધા મુગતા ચૂળની ૭ રનિની માનાથી શરૂ કરીએ છીએ અને માના પાનરી લાગ સુધી વધારતા કાર્ડહાનિ થતી થી બન્ડ પ્રેશનને ઓછુ કરાડરી ગો પહેલા નાગની વા છે એ ઉપરત ઉંવ લાવનાર છે મુદ્દ રિચેયન છે અને મ્વાણને લીધે ૧૧૨૨૨ પણ છે એ રીઆગીના રાણી માથે વાગીને અપાર અથના મધમા ગોળી વાગીને લેનાર બલ પ્રેશનના દરદોને રામે માન્વિષ આરાગની લનામણુ મ્ગીએ છીએ આતબુમેન અને નાઇટ્રોજન નાગા લારે ૧૧ થી ન લેના તેમજ તમામ દારૂ નગેરે મા ૫ થીનો ત્યાગ કરવો જોઇએ બન્ડ પ્રેશનના દરદોએ ત્રમાણુમગ મ્સગત દરથી જોઇએ અને માનસિ ૧૫ મે ઓછા કરવો જોઇએ

પ્રસૂતિતત્ત્વ—પાશ્ચાત્યપ્રસૂતિવિદ્યા અને સ્ત્રીરોગ વિજ્ઞાન (Midwifery & Gynecology)ના અગમતથી અગ્રર્ધ જઈને એ ક્ષેત્રમાં આયુર્વેદે જે યશસ્વી ફાળો આપ્યો છે તે આપણે ભૂની ગયા છીએ એ એટલું જ નહિ પણ પાશ્ચાત્યો જે માર્ગો જતાં છે તે આયુર્વેદિ મ્મ થોમા જે હેલ છે તેો કેટલું બધું મગતું છે એ પણ જોતાં થી વગી આયુર્વેદે તો એ પગલું આગળ ચાની સ્ત્રીના વ્યવિષ્ટ દુઃખની શરૂઆત કરી તદુ મ્ત શુભવાન અને સાફ બાળક ઉત્પન્ન થાય તેમજ મુલાનડના ઘો સ્ત્રી સ્તન રી શરૂ એ મારે સ્વપ્ન મમયથી સ્ત્રીએ પાગવાના નિયમો આપ્યા છે સ્વપ્ન મમયમા સ્ત્રીએ ૨૨૨૭ તથા પવિત્ર ગ્રહો કેટલા નિરમો પાળના છે તેમજ ગર્ભાવસ્થાના દરે મહિનામા પાગવાના નિયમો બન લેના રી દ્વારો જતાં ન છે જેથી ગળ અને તેની માતા તદુ મ્ત ગહે તથા મ્સુવાનડ ન થાય નરંગા મહિનો બેસ કે એને માટે ખાસ તવાર મરેતા બિ વના કે બીગ લાકડાના પીના સુનિ ૧ ધરમા ૧૫મી જોઇએ આ મા ના ૧૧ દારૂ પૂતળિ મુખ તથા દક્ષિણામુ ૧ હોર્ના જોઇએ મજાન રામુ પ્લોગાર્ડ લ દારૂનું તથા રનન રનાનચ્ચવાણુ

અવસ્થાથી ચિત્તિગમ્ય અને સુનતામાંથી માટે ગેરમાની મગન નાશુ પ્રસૂતિ મળેતા બીજા મજાગવાળુ આ મુદ્દા રૂઢિથી તમારુ મનપુ જોઈએ મગલની આસપાસ ઘણી પ્રજાગમી દુરળ તથા આનદી બીજો મગની નેહએ પાશાત્વ પ્રસૂતિ શાસ્ત્રીગોતે આ ઉપદેશની ખમર જ નથી અને દુર્નાગમન આપણે દુ ગામા પડ્યા છીએ અને આ નિયમોનું મહત્ત્વ જૂહી ગયા છીએ આપણે સૂતિમગ્નને જ ચોડુ મહત્ત્વ આપીએ છીએ પછી બીજા નિયમોની તો વાત મ્યા ગવી ર સામાન્ય રૂના મારે જે નિધિ અને વ્યવસ્થા આપણાં શાસ્ત્રીમા લાવેન છે તે પાશાત્વ મીડસાફરીના વિધાનોતે મગતા છે દા ત પ્રસૂતિ શાસ્ત્ર મા પ્રત્યેક વિધાર્થા જાણે છે કે જે બાલમુખ નથુ આગમ ખુ તુ ચથુ દોષ અને ગભની સ્થિતિ તથા મલનું ખંદાર આનવાનું વનથુ ગામા થ દોષ અને માચી વેથુ આવતી દોષ તો બાળ ને ખંદાર આનવાને વાર નથી દેવે જુઓ ૧૨૫ મહિના મે છે કે —

અ યાવૃત્ત સિધા મર્મ પ્રવૃત્તે ચાપરામુલ ।

ગ્રાહીપુ વત્તમાનપુ સા વિવત્તન ગર્મિગી ।

તીજ્ઞેપુ ગ્રાહીશઠપુ ભિન્ન નાગી પ્રજાયતે ।

શારીરસ્થાન

સુનુતમા આમ ન પ્રમનાના લક્ષણો નીચેના શબ્દોમા નહાયા છે

સુવાન ની માત્રમા આયુર્નિ પ્રસૂતિશાસ્ત્રીગો વાટ જોવાની અને એની મેગે થવાની દેનાની જનામથુ રે છે સુનુત પણ મે છે કે —

જાતં તિ શિષિલે કુશો મુત્ત હૃદયર પ્તન । સજ્જલે જધન નારી હૈવા સા તુ પ્રજાયિની ॥
તત્રોપસ્થિતપ્રસવાયા વટાવૃષ્ટ પ્રતિ સમસ્તારે ના મથ તમોક્ત ગુરીપપ્રકૃતિમત્ર પ્રવિવરે
યોનિમુક્તાત્જુષ્મા વા આ મેખમા તે બીજુ માર્ગ નથી પણ બાળ ના જ મ મેદાનો
show જેને હે છે તે છે

નીચે જોર મનાને પ્રસૂત વખત આવ્યા પેલા ન થવો જોઈએ જોર ને કાઢવાની બા લતમા આધુનિક પ્રસૂતિ વિદ્યાના વિધાનને મગતું જ પ્રાચીનોનું વિધાન છે

સુમગે પ્રવાહરવેતિ નાપ્રાપ્તાગી પ્રવાહર

ચરુ ઉપદેશે છે કે — સ્ત્રિયા રૂપરા ૧ પ્રવત્રા રવારૈના મદ્યતમા લ્હી સ્થિતેન પાણિના નાભેઘવરિષ્ટાદ વલગતિવીઢ્ય સ થન પાણિના પૃષ્ઠત રૂપસમૃદ્ધ સુનિઘત નિધનુવાલ ।

પ્રસૂતિમા વાર લાગે અને ગર્ભાશય ગક્રિયા રહે (મમસજ્ઞા) ત્યારે મસ્તક સુવાનક પગણે પ્રાવરનાની ના પાડે છે પણ કેટલાક ધૂપ અને નસ્થનો ઉપયોગ મવાનું મે છે જેનો દુર્ભાગે અનુભવ લેવાયો નથી એ દવા વાપરવામા આવે તો ધારી અમર કરે એવી મારી ખાત્રી છે

આમણા શાસ્ત્ર રોગે ગભને ખંદાર આનવાના માધાગ્ન્ય ક્રમનું નિગતવાગ વાન કથુ નથી ૧૨૬ કે ૧મા શુ ૨ નાની જ ૨ નથી પણ દ્વારથી મગીન મનો ખંદાર મનવાને લગતી ક્રિયાગો તેઓના ધ્યાન ખંદાર નહોતી અને તેગોમે જુની જુદી ક્રિયાઓનું ઠી વલન કથુ છે મગરપે મુગનના ચાર પ્ર ૧૩ મ્યા છે જેમાથી પરિધ તે આધુનિક Transverse presentationનો પર્વાય છે જે ક થ ૧૦ થુન મે છે કે વિપુલ અપાન

વૈદ્ય શિરોમણિ કવિરાજ મણિન્દ્ર લાલદાસ શુભ કવિરતનનું અભિલાષણ ૩૮૧

વાયુથી મૃગશલાના પ્રમાણે અમખ્ય હોઈ રોકે મૃગશલા ગભને બહાર નીકળી કિના પાશ્વાત્યોની કિનાને મળતી છે હાથયડે રે પીને ગર્ભને બહાર માંડે. અરુ ય હોય તો સુનું શાસ્ત્ર કિના (Caesarean section)ની બનામળ મ્હી છે

નરિત્તાર વિપન્નાયા કુલિ પ્રસવ દત્ત યત્નિ ।

તત્પણાજ મનલે ત પાટયિ મોદધેન્ મિપ્ત્ ॥

વળી બાળ મરી ગયું હોય અથવા મૃગશલા મુનાવડને અતિ ના લાગતા માને જીવ જોખમમા જણાય તો ગર્ભને પીને દ । ગતી લેના (પાશ્વાત્યોનું Decapitation and evisceration)

આ રીતે બધી બાલુથી રિચાડ કરતા આયુર્વેદોક્ત પ્રચલિત । પાશ્વાત્ય વિજ્ઞાનથી તિરસ્કરણીય નથી માત્ર આ શાસ્ત્રનું ફરી ખેડાયું થયું જોઇએ

મિત્રો મે તમારો બહુ વખત લીધો અને તમારી વીગ્ગની ખોની કરી છે પણ મારી નક્કર રીતે આતુર રમા માટેના વિવિધ માગો તમારી આગળ મળુ ના છે અને હવે પૂર કરે તે ખેલા જે વિચારે ધણા વખતથી મરી દષ્ટિ સમક્ષ એ વિચ દરરની માદ્ તર્ક કરે છે તે મ ધે એ રાખે હીરા પીડાગ્રસ્ત માનવ મમાળને ગાત્ર આપનાના મયમા આપણે મીએ એ ય કેમવડુ જોએ ચિત્સિકોના ભિરજિત મત્રાભા મળે । હતા છે અને મહેરો પણ એક પવિત્ર વાગમાના થા મહાર તરીકે આપણે મતભે ને ભુની જવા જોઇએ અને આ ગના બેગેથી ઉપર થઈને આપણે મારા જોની રીતે મેગે જોઈએ કે હાલના જીવનસંઘામના વિવેકમા સફળ પાર ઉતરીમે ઉપગના કાયના ઉકેન માટે મને નીચેના ગરતાઓ સૂઝે છે નાના આયુર્વેદિક નસાગરેમ ગ્યારવા જોઈએ મગ્ય કે બહોળા અનુભવવાળો અને પુરુષ ધધાવાળો વધ બધાને સુનલ ન હોય તે રનામારિ છે મારી મહેરાની મતનય એ છે કે સાગ વૈદ્ય નાની હોખીગન જેવું બાનું ઉવાડુ જોઇએ કે જેમા પોતે જે રાગોમા નિષ્ણાત હોય તે રાગોની સાસ્ત્રોક્ત મર્મ સામગ્રી સાથે ચિકિત્સા કરનાની ગોડનણ હોવી જોઈએ । ખપા તરીકે પદ્મવધ કે પદ્મારાત નઇએ તમે મી જાણો હા કે આપણા વિધિ રવે । ખાનગી ધરમા મગવિત ।થી જેમા માધાગણુ દુદીઓની ચિકિત્સા થતી હોય તેની સામા ન આયુર મરિપીનાનમા પણ બની શકે તો વાત બ્યાધિના નિષ્ણાત વધ પોતાના ખાનગી નસાગરેમમા આ રવે કિયાઓ કરવી જોઇએ અને આ ખર્ચાળ ખાતાનું ખચ શીમત મદીઓ પામેથી મેગવી મરીએ મદીઓને મશ્ત લાભ મળે એવો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ

(૨) મિત્રો, તમે સૌ જાણો છો કે જગત્ત્વગથી ગતિ મર છે અને પણ પોતાની સ્થિતિમા ફેરફાર મરે છે આપણા મામા ય જીવનમા પણ થો । વર્ષો પહેલા ન મ પેતા ફેરફારે થયા છે વખત ગયાવના માટે લોકો દવામા મુમામરી મગે જોની આપણી મ પના નહોતી જીવનની આ નવી સગવડો અને હાનતું મે દોડીપાણુ જીવન વગેરેથી સાસ્ત્રોક્ત અગ્રુચર્મા અને નિચર્યાની માગતમા આપણે રમાની મના ગીએ અને તેને પરિણામે કેવામા રાગોના ભોગ બ ના હીએ રળી જીના રખતના મનામા મો મને અ રન થત છે અથવા તેનું ગ્યા નર થયુ છે અને નના રાગો ઉતા ન થયા આજની પર્ગિ રિધતિ મામે થવાના નવા ગનામા આપણે ગોધના જોઈએ અગર મરે છે કે રાગનું નામ બને ન જાણે પણ ચિકિત્સા આયુર્વેદિક મિદ્ધા વાનુમાર ચિકિત્સા મુદીથી મરી શકે

વિકાગનામાનુદાહા ત્રિહીયા કળાચન ।

ઉપરા વિચારના અનુમોદનમા એમ જે ૧૫ના દુ આયુ છુ પા માત્ર વૈદ્યમનુસાર યોરીશર નામનો એમ તાર છે જેમા તાર ૧૫૫ ઉલગી વમ મેડ (એ બુધીનુરીઆ) અને એક જનતનો મળો એટનાં લક્ષણો હોય છે પટેના આ તાર વેસ્ટર્ડ ગ્રીઝ અને દક્ષિણ અમેરિકામા થનો હતો પણ દાનમા એ રોજો હિંદુસ્તાનના ખીનાગ મુધી પાશ્ચાત્યોના ખેડા પ્રમાણે ગોરાપેનમા મુમાફરી મરી છે માર વખત એ છે કે ૫૫૫ યોરીશરનો કોર્ડ ગદી આવે તો એની પશુ આપણે આપણી રીતે ચિતિત્મા કરી શકીએ ત્રીજુ આપણી શાસ્ત્રીય વામોને લોકત્રિય જનારના માટે મટીરધીના બાવે મની શકે તેના આગળ મગા જેઠએ જેથી તે વેધેર પોચી શકે તેના આ માટે આયુર્વેદિ મરખાનું ઉમા નાના મતનો છુ પણ એને પસા મગાવાનું માધન ન જનાનતા એનો લાભ જનતાને મળે એ આ મરખાનાના ભરેમટરોને જેવું જેઠએ

(૪) આયુષ્ય એલોપથિઃ બાર્ડિઓ આપણી મ માગે ત્યારે એ મ દ આપણમા આપણે મકાચ ન ગાખવો જેઠએ કેટલાંક આયુર્વેદિ ઓમવાના દીક્ષરો તથા એકમેટ્રેટો ફ્રામકોપીઆમા ૧૫ના થી છે જે મને પણ છે આપણી ચિતિત્મા પદ્ધતિની જનહેગત મગા માટે આપણે મ વીધ વિપાઃ અને પ્રવાન સાથે આપણા ઓમવાના અમગમગ તરવો શેરી ૧૫ એનોપથિક દાકતરો આગળ ગળુ કરવા જેઠએ જેથી જરૂર પતા તે પણ એ વામોને વાપરી શકે પણ આયુરિક દવાઓનો ઉપયોગ ગતા તેઓએ એ ઓમવાના ગસ વીધ વિપા અને પ્રવાન મમગ લેવા જેઠમે અને આયુર્વેદિ રીતે રોજનુ નિ ૧૫ ગળુ જેઠએ એમ કરનામા આરો તો આયુરિક રાઓની ગમલાય અમગ મિક્ષ ધન વધી આપણ પદ્ધતિ મક પેના વિશેષી મગે પણ રોડીની બામ તમા સમૃદ્ધ છે અને રોનાપથિક દાકતરો પદ્ધતિ સૂચના કરતા પટેના પોનાના આયુર્વેદિ લાઈની સનાહ લેરી અથવા જાને આયુર્વેદિ પદ્ધતિપદ્ધતિ મગતરો સમગ લખને પછી ગદીને પદ્ધતિ સૂચના આપી માગ એલોપથિઃ બાર્ડિઓને મારી વિનતી છે કે છે આયુ વેદિ વા મોથી પોતાની ફ્રામકોપીઆને સમૃદ્ધ કરવાને જ લે તેઓએ પોતાનું દક્ષિણ દુ ફેગવનુ અને આયુર્વેદિ વ વાપરતા નતે આયુર્વેદીય થા ગળુ હિંદુ ધર્મ પેઠે આયુર્વેદ પશુ મગનાહી છે અને દુનિયાનો કોઈપણ વધક મત્રાવ્ય તેને લાભ લઈ શકે છે સાગ્રમા ગળુ છે કે—

આયુર્હિતાહિત યાવે નન્દાન શમન તથા ।

વિચત્ત યત્ર વિઢઢિ સ આયુર્વેદ ઉચ્યતે ॥

મિનો ઉપર જે આયુર વિજ્ઞાન માગ વિચારો ગળા છે આયુરને આપણે શી રીતે ખચારી લખીએ અથવા આધિ દુખના સમયમા એના શરીરની શી મ મગ ગળી શકીએ તથા આયુર મધ રીત એ ૧૧૫મા ઉપોગી ચાર તેનું ન જન મ્યુ છે હુ જેના નિમનું ૨૧ ન જેઠે ગળો છુ કે ત્યારે ના પીન ૧૫ મે આયુર ફરી પોનાની જમાવટ ૨૨ અને આયુર્વેદીયો વધારેમા વધારે સખ્યાના લો ૧૫ વધારેમા વધારે લનું કરે તેનું જ નહિ પણ પડિનો આયુર્વેદી જ મગમિ પાસથી એ શાસ્ત્ર શીખના માટે આપણા દેશમા આવના

હોય, બ્યારે આયુષ ની મશાન ધરનાગઓને ૫ દેગોમા પોતાની નિહાના અમૂય ધન વિશે પ્રજાશ આપના માટે આમત્રણ આપવામા આવતા હોય મારા મતે એ બહુ દુઃ નથી આપણે એ વિષયને યોગ્ય રીતે લેવીએ અને આવડ દેવી પૂર્વજેના નાગમ તરીકે ગવ ધા લ કરીએ જેનટ આ મલાપા પગિય ના નમ મલાપતિ તરીકે ઝપિના શખો મને ગાના દીએ —

નગરી નગરસ્યેન રવસ્યેન રાગ્યમા ।

સ્વશરાસ્ય મધાનો વૃત્યેવનહિતા ભવેત્ ॥

અગ્રક્રમોઽધ્યાન અ પ.

શતાવરી

(લેખ રેઘરાજ નેત્રગિહુજી વીભાજી બહેન (સુ ખાગરીઆ)

શતાવરીના વેના સવન હિંદુસ્તાન મધ્યાહ્નમા ૧૨૦ દેકાણે થાય છે તે સિદ્ધ ઔપધી છે તેમા અગ્રોધ ઔપધિ તત્વના શુષ્ક રહેના છે પાનર નાગ એતર નદી નાળાના ફેગડા આદીના રચમા સુવાની લાઇના પાન જેવા મોટા પાન હોઈ કોમળતાવાળો તેનો વેનો વાના મોળથી જુનતો રમણીકતાથી રમ્ભે આકર્ષિત થઈ હોય તે આમરગ આપતો હોય તેમ હાનલાવ ૩૫ જણાય છે તેમા એ વકાટો હોય છે તેના મુળ તે રાનાવરી છે તેના મુળમા યો નાથી ગરમગની માફક હગરો મુળના ટુડા નીમ્બે છે તે મુળની વચ્ચે દોરી સુતરી જેવો ારો તાતલો હોય છે તેના ઉપરથી પાતળા પીળાસ લેની જાન ઝાય સુખવાથી ઉતરી સંતાઈવાળા મુળ તે શતાવરી છે તેમાથી ગેરો મળી ઉપયોગમા લેવાય છે તેના નામ ત્યા શુષ્ક શતાવરી બહુ સુના બીજ છદીપરી પરી નાગવણી શનપદી શતવર્યા પિપરી આ નામો છે બીજી જાત મગાશતાવરી તેના નામો રામુની અધબ્જીકા મદસ વીર્યા હેતુ રુખ્યા મદાદેરી એ શાસ્ત્રોના નામ છે

એના શુષ્ક શતાવરી બારે શીતળ ઝડવી મધુર રમાયન૩૫ શુદ્ધિવધ ઘીપન પૌષ્ઠીક ગિન્ધા નેવને હિનમરી અને ગુલ્મ તથા અતિસા ને મગાડનારી વીર્યવધ ધાનશુ વધારાગ, બળવધ વાયુ પિત્ત રક્તમાવ તેને મગાડે છે મદાગતાવ ૧ શુદ્ધિવધ રમાયન ૩૫ શીતલીમ અત્ર ગ્રહણી તથા ઘણુ શુભડા ને નેત્રોગોને મગાડનાર છે

જી ૧૭૭ । વરદો પર તેના ઓપન તરીકે ઉપયોગ

૧ ધાતુપુટી થના માટે શતાવરીનું ચૂર્ણ ૩ । બારે ગાયેનું દુધ ૧૦ ગા અગ્ધ તેમા કેશર તથા મામ્મ પ્રમાણમગ મેગવી જગા મ્તી ગત્રીએ પીવાથી એમ માસમગ પ્રયોગ ગાખવાથી ધાતુનીપુટતા માથે શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે

૨ ધાવણુ વધારવા માટે શતાવરી લીનીનો રમ ગાયના દૂધમા સનારે ૩ ૧૧ લાગ લાગનાગટ મામમગ પીનાથી સ્તનમા દુધ વધે છે

૩ પ્રેશ વધારવા માટે શતાવરીના મુળ લીલાનાની તેનો રસ માથાના વાળમા લારી માથા પર લુગડું બાધી ગત્રીએ સુષ્ક રહેવું સવારે માયુ ધોઈ નાખવું એમ પ્રયોગ મનાથી લાના મળ મળના વાગ વરે ૯

૪, શીતળાના મગ્ગ આવના હોય તેના આગમથી બચવા માટે શતાવરીનો રમ શગેરે યોળી ૬૬૫ પાણીએ નહાવું ને સવાર મા ૮ મામ્મ મેગવી રમ ૩ । લા ધી એમ લાગ પીવાથી મુખ રહેવાય છે

૫ ટાલોના તાવ ૫ સનાવરીનો સ રૂ ૦૦ ભાગને ૭૩ રૂ ૦૦ ભાગ મેળવી પીવાથી અટકે છે

૬ રૂઝ વાણ ઉપર સનાવરીના રમ રૂ ૧ ભારમાં મધ મીનાવી પીતુ ત્વરિત શુષ્ક મ્ને છે
૭ રમ્ભાતિમાર ઉપર સનાવરીના રમમા ગાદર નાખી પીવાથી કે ક્વાથ કરી આપ વાથી ફાયદો થઈ મટે છે

૮ મુદ્ધ ૨૦ ઉપર સનાવરીનો વાથ સાદર નાખી પીવાથી પેમા ૧ ધટે છે
૯ જ નિંગ મ શુભ ૧ પર સનાવરી મ્મગી તેની ૧૨ની કે વાગી ગોપ વાથી અમ્મ રૂઝાય જાય છે કમરો વોરેનો પી ૧ શાંત થાય છે

૧ વાન ૨૨ ઉપર સનાવરીનો રમ ૧ મળાને રમ ગોક તોતો પીયા
૧૧ અપરમાર (વાઠ) ઉપર દુધમા સનાવરી એક તોલો ઘસી પારી ને તેનું નસ્ય આપવું મમજ પર પશુ ધમવું

૧૨ ૫ ૨ ઉપર સનાવરીનો રમ મધ નાખી પાવો લા ૧૧ દિવસનો પ્રદર મટે છે
૧૩ રૂઝ ૧ રીપાગના વિર ઉપર સનાવરીનો રમ ને ગાયુદુધ આપવું દુધમા જેવું જણાય તો પાણીની અવસ્થા સનાવરીનો રમ પાયા કરવો

૧૪ સનાવરીનું મળત બનાવટ સનાવરીનો રસ રો ૧ ગાયનું દુધ મે ૧ મહક, જેઠીમધ કોદ રીફા ૧૧ ૧૫૫ યોગુ ભોષ હોણુ આસો અજ્ઞો દગ ૨ દાર દળ ૨ રોગ મ્મ મગ નાસુ રુખડ મ્તાજળી એ દરે ૧૧ ગેદ દો તોલો તેમા જીવનીય ગણના ઓરો નાખવા મીમા નાખી રીતમર સિદ્ધ કરવું તે ઉત્તમ પ્રકારુ વૃદ્ધ સ્ત્રીઓના યોની રોગને તથા ગાડપણ ઉ મા હોમીરીઆ ઉપર માર ૧ મ મ્ને છે ને વધ્યત્વ-નાંઝીયાપાગને દુ મ્ને છે

૧૫ કોમળી ગરમી જોગી મ મી દુર થના માટે સનાવરી વાસનવેન (પેપડી) મુખ નો વેર એ નજો મરખે ભાગે લઇ દુધમા રૂ ૧ ભાગ ખાવાથી મટે છે

૧૬ મ્મુસાવ ગાપાત ઉપર સનાવરી ગોખડુ જેઠીમધ મરખે હીમ્સે લઈ મળના માસવાગના પ્રમાણમા લેવાથી શબપાત થતો અટકે છે

૧૭ નેનરાગ પર તપના પુન સનાવરીનો રમ ને મધ સરખે ભાગે મેળવી આખમા અજ્ઞત પ્રવાથી તમામ ન રના નેનરાગો દરે થાય છે

૧૮ શરીરે કોમળતા લાવવા માટે-સનાવરીના રમ શરીરે યોગવો
૧૯ કપુસાવ ઉપર સનાવરીનો રમ કાનમા ભરવો ને માથે સમુદ્રકીણુ ભભરાવવું પછીથી તે રમથી ૧૦ ધાઈ નાખવો ૫૩ વીગરેને સાફ કરે છે

૨૦ ૧૫ કુષ્ટ ૫૨-સનાવરીના રમમા હીમે ૧ ગરીએ પનાગીને નજુ ચાર હીમે ૧ સવારમા ખાઈ ઉપર રમ તોતો એક પીવો મેમ અકવાડીએ ૫ વાડીએ કર્યા કરવાથી જન્યુનું બધકોન મટે છે

૨૧ બાળ ને ગરમીની છુક લાગે છે તે પર સનાવરીના રસમા ખડીમાગી પનાગી બાગકના સગીરે ખગડ મ્નેવો જેથી ઝાઝા ઉનગી ગરમીના મટે છે

૨૨ ઉનગી ઉપર-સનાવરીના રમમા પોષણાની જાલની રાખ ખાવાથી ત્વરિત ઉનગી મ્ને તેની દરો તો ૧૫ પગી આગમ થાય છે

૨૩ તનખીઆ નોદ પર-સનાવરીનો રસ ને મુળાનો રસ સરખે હીમ્સે લઈ પતાસનો જુ ૧ રૂ ૧ ભાગ નાખી પખવાડીયુ પીવાથી આગમ થાય છે

આ માસિકના ગ્રાહકો અને લેખકોને સૂચના

(૧) ગ્રાહકોને જણાવવાનું કે જાન્યુઆરી અમથી આયુર્વે વિજ્ઞાનનું ૨૨ મું વર્ષ શરૂ થાય છે નવા થનાર ગ્રાહકો તો લગભગના રૂમા ૩ એક થી મોકલો તો તેમને અમ ઓછે ખર્ચે તરત મળશે

(૨) વર્ષની અધરાયથી ગ્રાહક થનારાને પણ વર્ષની શરૂઆતથી જ ગ્રાહક થએલા ગણી લઈને જાન્યુઆરી મામથી જ બધા અકો મોકલી આપવામા આવે છે

(૩) ગ્રાહકોના મરનામા અધુરો હોય કે બધો હોય તેમજ પૂરું કે મલેનું મરનામું તરત મોઢની આપતુ જેથી અમ જેવું ને ન જાય આ બાબતમા ગ્રાહકની મુશ્કેલી હોનાથી આ પાછો આવશે તો ફરીથી તે અમનું પોરજી ગ્રાહકને સિગ રહેશે માટે મરનામું પૂરું તથા બદલુ હોય તો મદનેલું સરનામું તરત મોઢની આપતુ

(૪) ગ્રાહક થવા મળે કે અમ મેળવવા સમય મળે પત્રવ્યવહાર વ્યવસ્થાપક 'આયુર્વેદ વિજ્ઞાન' આદિય મુદ્રણાલય, રાયખડ અમ પાલ, એ મરનામે કરવો

(૫) આ માસિકના લેખકોએ પોતાના લેખો કે મામિકમા આવતા લેખો મળે પા ૧૧૫૫૬૭ નીને મરનામે કરવો

(૬) મોટું રાયખેરીઓ માટે વાર્ષિક સ્વાજન માત્ર રૂ ૧-૮-૦ ગણવામા આવેન છે

(૭) આ મામિકમા પાતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જવાબદાર છે

(૮) આ મામિકના લેખોને અને ઝડુ ફર્મોગ્યુટિન રમ ની ની વાચનીતિ (policy) ને મોઢ મળે થી

|| ખાસ લાભ ||

આયુર્વેદ વિજ્ઞાનની ૧૯૮૦-૮૧-૮૨-૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭-૮૮-૮૯-૯૦-૯૧-૯૨-૯૩-૯૪ એમ ૭ વર્ષની જુદી જુદી વગર બાધેલી કાર્ડિય ફેક્સ રૂ ૧-૮-૦ થી મળશે

લખો

પાઠના વર્ષની ગ્રાહકો માટે ઝડુ ફર્મોસીને, મુબઈ ૧૪

આયુ વર્ષના અંગે માટે વ્યવસ્થાપક-આયુર્વેદ વિજ્ઞાન

કે આદિય મુદ્રણાલય, રાયખડ-અમદાવાદ